This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het "watermerk" van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

B 971,139

GENERAL LIBRARY
UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

GENERAL LIBRARY
UNIVERSITY OF MICHIGAN

Fratri Carissimo

MIDDELNEDERLANDSCH WOORDENBOEK,

DOOR

DR. M. DE VRIES,

RIDDER DER LEOPOLDS-ORDE,
LID DER KONINKLIJKE ACADEMIE VAN WETENSCHAPPEN,
BUITENLANDSCH LID DER KONINKLIJKE ACADEMIËN TE BRUSSEL EN BERLIJN,
HOOGLEERAAR TE LEIDEN.

EERSTE AFLEVERING.

A—AFDINKEN.

'S GRAVENHAGE, LEIDEN, ARNHEM,
MARTINUS NIJHOFF, A. W. SIJTHOFF, D. A. THIEME.

BERLIJN, A. ASHER & COMP.
BRUSSEL, GENT, C. MUQUARDT, W. ROGGHÉ.
LEIPZIG, F. A. BROCKHAUS

1864.

EEN WOORD AAN DEN LEZER.

Eindelijk mag het mij gebeuren de eerste aflevering van het langbeloofde *Middelnederlandsch Woordenboek* bij het publiek in te leiden. Dat zij niet reeds eerder verscheen, behoeft wel geene verontschuldiging. Wie mijne *Proeve van Mnl. Taalzuivering* heeft ingezien en weet hoe het met den tekst en de verklaring onzer oude schrijvers gesteld is, zal erkennen dat zonder strenge kritiek geen stap voorwaarts kon gedaan worden en dus het *festina lente* een eerst vereischte was; te meer daar ik niet alleen de eigenlijke literarische gedenkteekenen, gedrukte en ongedrukte, maar ook zooveel mogelijk de gedrukte geschiedkundige oorkonden en rechtsbronnen in mijn onderzoek wilde opnemen. Daar komt bij, dat de uitgave van MAERLANT'S *Spiegel Historiael*, die ik met Dr. VERWIJS bewerkte, en die in het belang onzer oude letterkunde niet uitgesteld mocht worden, een arbeid van zeven jaren gekost heeft. Gelukkig heeft die arbeid voor de lexicographie goede vruchten gedragen.

Over het plan en de inrichting van dit Woordenboek zal opzettelijk gehandeld worden in de Inleiding, die bij de voltooiing van het Eerste Deel het licht zal zien. Intusschen zal de lezer het voornaamste reeds uit het boek zelf kunnen opmaken. De aanhalingen en de daarbij gebezigde verkortingen zijn overal (uitgezonderd alleen bij sommige ongedrukte of minder bekende stukken) duidelijk genoeg om geene moeite of onzekerheid te baren. Eene volledige opgave en verklaring zal aan de Inleiding toegevoegd worden.

Bij zeer enkele woorden zal men niets anders vinden dan eene bloote aanhaling uit KILIAAN. Het zijn dezulke, die bij hem vermeld staan met de bijvoeging *vetus*, en die dus zeer zeker tot de oude taal behoord hebben, doch waarvan ik in geen Mnl. geschrift een voorbeeld heb aangetroffen. Het was niet geraden die woorden weg te laten, maar er was ook geene aanleiding om er over uit te weiden, bij gebrek aan bewijsplaatsen. Daarom heb ik mij in die gevallen bepaald tot het citeeren van KILIAAN, en zoodoende die woorden als *pro memoria* aangeteekend. Zie, in deze aflevering, de artikels ADEBE, ADELBROEDER, AENBELT (*beeld*), AENBIJT, AENLAET, AENLAGE en AETSCARE.

De woorden, in gedrukte teksten voorkomende, die tot het gebied der *Taalzuivering* behooren, d. i. die blijkbaar alleen op bedorvene lezingen berusten maar in de werkelijkheid nooit bestaan hebben, zijn natuurlijk niet in het Woordenboek opgenomen. Om echter den lezer, die op zulke bedorvene plaatsen stuiten mocht, behoorlijk in te lichten, zal eene opzettelijke lijst van al die schijnwoorden gegeven worden, met aanwijzing van de verbetering, die zij vereischen. Gemakshalve zal die lijst bij gedeelten worden geleverd: achter elk Deel die woorden, die tot de daarin behandelde letters van het Alphabet behooren. De lezer zal dan datgene, wat hij in het Woordenboek vergeefs heeft gezocht, terstond in hetzelfde Deel achteraan vermeld en opgehelderd vinden. Over de *A* alleen zal het aantal der verworpelingen ongeveer 60 bedragen.

Eene enkele opmerking ben ik nog aan den Hoogduitschen lezer verschuldigd, die bij vergelijkende studiën der Germaansche talen dit Woordenboek zal willen raadplegen. Voor hem zal misschien het gebruik der Nederlandsche grammatische termen eene kleine moeilijkheid opleveren. Ik mocht echter niet nalaten mij daarvan te bedienen. In Duitschland, waar zich eene

Buchhandlung von

839.33
V982

MITTELNIEDERLÄNDISCHES

WÖRTERBUCH

VON

D^R. M. DE VRIES,

PROFESSOR ZU LEIDEN.

PROSPECTUS.

Während Alle, die der deutschen Sprachwissenschaft rege Theilnahme bezeigen, der nahebevorstehenden Vollendung des von Herrn Professor W. MÜLLER und Herrn Professor FR. ZARNCKE ausgearbeiteten Mittelhochdeutschen Wörterbuches mit Freuden entgegensehen, vermeinen die Unterzeichneten dem geehrten deutschen Publikum eine nicht unwillkommene Nachricht zu bringen durch die Ankündigung eines Unternehmens, welches den Zweck hat, sich obgenannter grossartigen Arbeit gleichsam an die Seite zu stellen. Wir meinen die Herausgabe des Mittelniederländischen Wörterbuches von Herrn Dr. M. DE VRIES, ordentlichem Professor der niederländischen Sprache und Literatur an der Universität zu Leiden.

In Betreff des wirklich stattfindenden Bedürfnisses eines umfassenden, kritisch bearbeiteten Wörterbuches der mittelniederländischen Sprache dürfte schwerlich ein Zweifel obwalten. Mit Recht wurde öfters die Bemerkung gemacht, dass die niederländische Sprache bei den deutschen Sprachforschern bisher nicht die Berücksichtigung und Anerkennung gefunden hat, die sie, als eine reiche und literarisch ausgebildete Sprache deutschen Stammes, als die ebenbürtige Schwester der hochdeutschen, in jeder Hinsicht beanspruchen könnte. Von holländischer Seite wurde nicht selten auf die unverkennbaren Nachtheile hingewiesen, die dem deutschen Sprachstudium aus der Unbekanntheit des Niederländischen erwachse. Die Billigkeit fordert indessen zu gestehen, dass die Schuld nicht

lediglich den deutschen Sprachgelehrten zugeschrieben werden darf. Mangel an guten grammatischen wie lexicographischen Hülfsmitteln musste bisher Ausländern das Studium der niederländischen Sprache erschweren, so zwar, dass nur Wenigen die Wege zugänglich waren, sich mit derselben bekannt zu machen.

Diesem gewiss tief und allgemein gefühlten Bedürfnisse möglichst abzuhelfen, war seit lange der eifrigste Wunsch und das unausgesetzt verfolgte Ziel des Herrn Professor DE VRIES. Nach vieljährigen Vorarbeiten ist dessen lexicographische Thätigkeit jetzt endlich so weit gediehen, dass er sich in den Stand gesetzt sieht, die Früchte derselben der Oeffentlichkeit zu übergeben.

Bereits ist vor einigen Wochen im Verlage der Unterzeichneten die erste Lieferung des von demselben im Verein mit Herrn Dr. L. A. TE WINKEL bearbeiteten Neuniederländischen Wörterbuches erschienen, ein Werk, das sich in der Heimath wie in Belgien einer ausserordentlichen Theilnahme zu erfreuen hat, und worin das ganze Sprachmaterial der letzten zwei Jahrhunderte sorgfältig gesammelt, und besonders der jetzige Standpunkt der Sprache vor Augen gelegt und durch reichliche Belege aus den vorzüglichsten Schriftstellern erläutert und aufgehellt wird. Hieran schliesst sich nun das Mittelniederländische Wörterbuch, von welchem so eben die erste Lieferung die Presse verlässt.

Der Name des geehrten Verfassers, dem das Studium der ältern Sprache und Literatur stets der Hauptzweck seiner wissenschaftlichen Bestrebungen war, ist durch die Herausgabe von BOENDALE's „Lekenspiegel" und MAERLANT's „Spiegel Historiael" den deutschen Sprachforschern zur Genüge bekannt. In seinem im Jahre 1856 erschienenen „Versuche einer mittelniederländischen Sprachreinigung" hat derselbe für die lexicographische Arbeit, die er vorbereitete, eine kritische Basis gelegt, indem er, überall sichtend zu Werke gehend, eine grosse Anzahl in verschiedenen mittelniederländischen Textausgaben vorkommender Wörter, die lediglich als verdorbene oder verfälschte Lesarten zu betrachten waren, ausstiess und verwarf. In dem mittelniederländischen Wörterbuche, von welchem jetzt das erste Heft (van A bis Afdinken) zur Oeffentlichkeit gelangt, und das HOFFMANN VON FALLERSLEBEN als Beweis der Anerkennung der ausgezeichneten Verdienste desselben um die niederländische Literatur gewidmet ist, hat der Verfasser den sämmtlichen Sprachschatz der mittelniederländischen poetischen wie prosaischen Literatur von der Mitte des 12ten bis zu Ende des 15ten Jahrhunderts dargelegt und in alphabetischer Folge geordnet, wobei auch die geschichtlichen Urkunden und die alten Rechtsquellen besondere Berücksichtigung fanden. Jedes Wort ist etymologisch erörtert, mit den verwandten älteren Sprachen, besonders mit dem Ahd. und Mhd., vergleichend zusammengestellt und mit zahlreichen Beispielen versehen, ganz in der Art und Weise, wie im Mittelhochdeutschen Wörterbuche, von dessen Einrichtung das Mittelniederländische sich nur in Einer Hinsicht wesentlich unterscheidet, dass darin nämlich nicht die etymologische Eintheilung als Grundlage angenommen, sondern, nach dem Vorgange des GRIMM'schen Wörterbuches, die streng alphabetische Ordnung beobachtet und festgehalten wird.

Wir erlauben uns demnach, das Werk des Herrn Professor DE VRIES dem geschätzten deutschen Publikum anzukündigen und insbesondere die Aufmerksamkeit der deutschen Sprachforscher auf dasselbe zu lenken. Der Verfasser wird es sich angelegen sein lassen, sein Werk so schnell fortzuführen, als die Sorgfalt, die eine gediegene, kritische Arbeit erfordert, gestatten wird. Von unserer Seite ist nichts gespart worden, und soll auch fernerhin nichts ausser Acht gelassen werden, um auch in typographischer Hinsicht durch eine sorgfältige Ausstattung des Buches den rechtmässigen Anforderungen der neueren Zeit Genüge zu leisten.

Haag, Leiden, Arnheim, im December 1864.

DIE VERLEGER,

MARTINUS NIJHOFF, A. W. SIJTHOFF, D. A. THIEME.

Das „MIDDELNEDERLANDSCH WOORDENBOEK" erscheint in Lieferungen, zu 4 Bogen jede Lieferung, royal 8vo, in zweispaltigen Seiten.

Je 12 Lieferungen machen einen Band aus.

Jährlich werden 3 à 4 Lieferungen erscheinen.

Der Preis der Lieferung ist 16 Sgr.

Eine Liste der Subscribenten wird vor dem 1en Band (ohne Berechnung) aufgenommen werden.

Alle Buchhandlungen in Deutschland und im Auslande nehmen Subscribenten an.

SUBSCRIPTIONS-BULLETIN.

Der Unterzeichnete wünscht zu subscribiren auf

1 Ex. Middelnederlandsch Woordenboek, door **Dr. M. DE VRIES.**

Wohnort. *Name.*

MIDDELNEDERLANDSCH

WOORDENBOEK,

DOOR

DR. M. DE VRIES,

RIDDER DER LEOPOLDS-ORDE,
LID DER KONINKLIJKE ACADEMIE VAN WETENSCHAPPEN,
BUITENLANDSCH LID DER KONINKLIJKE ACADEMIËN TE BRUSSEL EN BERLIJN,
HOOGLEERAAR TE LEIDEN.

EERSTE AFLEVERING.

A—AFDINKEN.

'S GRAVENHAGE, LEIDEN, ARNHEM,

MARTINUS NIJHOFF, A. W. SIJTHOFF, D. A. THIEME.

1864.

J'aime tant ce bon vieux flamand.

LEOPOLD I, ***Koning der Belgen.***

In 't Voorleden
Ligt het Heden.

BILDERDIJK.

839.33
V982

Vignaud
3 30 43
(No more published)

AAN

HEINRICH HOFFMANN VON FALLERSLEBEN

TOEGEWIJD.

Aan U, Waarde Vriend, komt van rechtswege de opdracht toe van het *Middelnederlandsch Woordenboek*, waarvan gij hier de eerste aflevering ontvangt. Aan niemand heeft ons vaderland, voor de kennis en waardeering zijner letterkunde uit het zoo belangrijk tijdvak der middeleeuwen, hoogere verplichting dan aan U. Toen het werk, door HUYDECOPER en CLIGNETT zoo goed aangevangen, verwaarloosd liggen bleef; toen aan de gedenkteekenen der oudheid niets dan onverschilligheid en minachting ten deel viel; toen de geest des onderzoeks was ingeslapen en nauwelijks meer iemand vermoedde, welk een schat in die bestoven perkamenten verscholen lag: toen verscheent gij, als een goede genius, om den band dier sluimering te verbreken en dien schat op te delven. Door U werd de rijkdom en de beteekenis onzer middeleeuwsche letteren als eene ontdekking aan Nederland verkondigd. In de *Uren*, door U aan de geestgewrochten van ons voorgeslacht gewijd, hebt gij ons een deel van den voor-

vaderlijken roem hergeven. Daardoor hebt gij U eene aanspraak op onze dankbaarheid verworven, waarvan de gedachtenis in Nederland nimmer verflauwen zal. Door uwe roepstem gewekt, werd ons jonger geslacht in edele aandrift ontstoken, om goed te maken wat het oudere verzuimd had. Thans is de jeugdige wetenschap in hare volle waarde erkend; zij heeft zich met ijver van hare taak gekweten; zij heeft in de studie onzer taal en letteren eene heilzame hervorming teweeggebracht. Aan U daarvan in de eerste plaats de eere, want van U is de aansporing en het voorbeeld uitgegaan. Reeds ziet eene voortreffelijke Geschiedenis der Middelnederlandsche Dichtkunst het licht, een aanschouwelijk tafereel der veelzijdige geestbeschaving, waarin zich onze Nederlandsche gewesten reeds in die vroege eeuwen mochten verheugen. Nu wordt het begin van een Woordenboek, waarin voor het eerst de aloude Nederlandsche taalschat volledig en ordelijk staat opgeteekend, aan de beoefenaars der Germaansche taalwetenschap aangeboden. Dunkt U die proeve eene niet onwaardige vrucht van het zaad door U gestrooid, wil dan deze toewijding met welgevallen aanvaarden, als een blijk van erkentelijkheid voor de diensten, door U aan mijn vaderland bewezen. In de stilte der eenzame kloostermuren van Corvei, waarin gij, als de geleerde monniken van weleer, na zoovele omdolingen een vreedzaam verblijf hebt gevonden, maar nog onverzwakt voor de wetenschap leeft, moge de herinnering aan hetgeen gij voor Nederland gedaan hebt, het bewustzijn dat uw naam daar in eere blijft, den avond van uw leven verhelderen. Is mijne hulde U niet onwelkom, gij zult ze tevens wel willen aannemen als een openlijk bewijs van de hartelijke gevoelens die ik U toedraag. Bij het genoeglijk herdenken aan zoovele gezellige uren, die ik met U genieten mocht, zal het geen ijdele wensch zijn, dat ook op onze vriendschap uwe spreuk toepasselijk moge wezen: Heut' und immer!

LEIDEN, 1 November 1864.

M. DE VRIES.

A.

A, eerste letter van het alphabet, en eerste der klinkers.

1. Uitspraak en schrijfwijze.

De *a* werd, even als thans, op twee verschillende wijzen uitgesproken: vol en helder, of, door invloed van een volgenden medeklinker, onvolkomen, kort afgebroken en doffer.

De volle, heldere klank werd in opene lettergrepen, als *ga*, *na*, *sla*, *va*, *a-te*, *a-ve*, *ba-te* enz., door eene enkele *a* voorgesteld. Alleen in latere hss. treft men somwijlen de spelling *ae* aan, als: *gae*, *nae*, *jae-ren*, *slae-pen*. In geslotene lettergrepen schreef men *ae*, als: *aet*, *baer*, *haelt*, *maect*, *waert* enz. De verdubbeling der *a* door zich zelve (*aa*) was nog volstrekt onbekend. Somtijds echter, in lateren tijd, vindt men *ai* of *ay*, vooral vóór *r*, als: *airde*, *airnst*, *dair*, *hair*, *wayr* enz.; hetgeen vermoedelijk wijst op de naar een tweeklank trekkende uitspraak, die nog hier en daar gehoord wordt.

De onvolkomene, korte klank, die volgens het Nederl. taaleigen alleen in gesloten lettergrepen kan voorkomen, werd steeds door de enkele *a* vertegenwoordigd, als: *af*, *bat*, *dal*, *can*, *mach*, *sal*, *van*, *stant*, *hande*, *vallen* enz.

2. Verschil met de hedendaagsche taal.

1) Een aantal woorden, die thans de onvolkomene *a* hebben en dus verdubbeling van den medeklinker vereischen, hadden eertijds den vollen klank, als: *adere*, *hamen*, *jamer*, *nate*, *smale*, *vake*, *vaten*, thans tot *adder*, *hammen*, *jammer*, *natte*, *smalle*, *vakken*, *vatten* geworden, op dezelfde wijze als de verl. tijden *aten*, *lagen*, *lazen*, *zaten* enz., in de volkstaal gewoonlijk als *atten*, *laggen*, *lazzen*, *zatten* enz. worden uitgesproken.

2) Een aantal woorden, die thans vóór de *r* eene *a* hebben, hetzij de volkomene hetzij de onvolkomene (*aa* of *a*), hadden oudtijds de onvolkomene *e*, die ontstaan was uit de versterking der *i* vóór eene volgende *r*, welke in het goth. door *ai* werd uitgedrukt. Zoo b. v. *erde*, *stert*, *swert*, *wert* (dignus), en *herte*, *smerte*, thans *aarde*, *staart*, *zwaard*, *waard*, en *hart*, *smart*; onl. *irtha*, ofri. *irthe*, *erthe*, goth. *airtha*, *hairtô* enz. Thans nog in 't hoogd. *erde*, *sterz*, en *herz*, *schmerz* enz.

3) Andere woorden, die thans vóór de *r* eene *e* hebben, hadden omgekeerd oudtijds de onvolkomene *a*, als: *sarc*, *starc*, *warf*, thans *zerk*, *sterk*, *werf* enz. — **Aanm.** Bij al deze woorden (1, 2, 3) komen in het mnl. reeds de wisselvormen voor, die later voor goed werden aangenomen en de oude vormen verdrongen. Zie straks, bij **4** en **5**.

4) Het enkelv. van den verl. tijd der sterke ww. der 1ste kl. bewaarde gedurende het gansche mnl. tijdvak de oorspronkelijke *a*, als *binden*: *ic bant*, *du bants*, *hi bant*, *wi bonden*, *gi bondet* of *bont*, *si bonden*; *vinden*, *vant*; *drinken*, *dranc*; *stinken*, *stanc*; *climmen*, *clam*, enz. Ook in die gevallen, waar de *i* van het ww. in *e* was overgegaan, hetgeen vóór *m* somtijds, vóór *l* en *r* geregeld geschiedde: *swemmen*, *swam*; *delven*, *dalf*; *helpen*, *halp*; *bergen*, *barch*; *sterven*, *starf*; *swerven*, *swarf*; *werden*, *wart*. Doch vóór de *r* wisselde de *a* met *e*: men schreef ook *berch*, *sterf*, *swerf*, *wert*, nevens *barch*, *starf*, *swarf*, *wart* enz. Later is de *a* van het enkelv. door de *o* van het meerv. verdrongen, en vóór *l* en *r* meest in *ie* overgegaan; vanwaar ons *bond*, *vond*, *dronk*, *stonk*, *swom*, en *dolf*, *borg*, doch *hielp*, *stierf*, *zwierf*, *wierd* (*werd*), enz. In het hoogd. heeft omgekeerd de *a* van het enkelv. de *u* van het meerv. verdrongen: *sie banden*, *fanden*, *schwammen*, *halfen*, *starben*, voor *bunden* enz.

5) Een ander verschil met de hedendaagsche taal is op eene bijzondere wijze te verklaren. Het mnl. zeide: *ic caent*, *maecht*, *staect*, ik kan, mag, stak het; *hi braect*, *gaeft*, *saecht*, hij brak, gaf, zag het; *hi aets*, *naems*, *saels*, hij at, nam, zal des; *hi laes*, *waes*, hij las, was des; en zoo ook *du aets*, *braecs*, *gaefs*, *spraecs* enz., die thans *ats*, *bracs* enz. zouden luiden, indien wij die vormen nog gebruikten. Hier heeft echter geene wisseling van de volle en de onvolkomene *a* plaats. De mnl. vormen zijn door samentrekking ontstaan uit de oudere schrijfwijze: *canet*, *maget*, *staket*, *braket*, *gavet*, *saget*, *ates*, *names*, *sales*, *lases*, *wases*, *ates*, *brakes*, *gaves*, *sprakes*. Toen de stomme *e* der laatste lettergreep wegviel en het woord dus monosyllabisch werd, moest de volle klank der eerste lettergreep behouden worden: zoo werd *ates* tot *aets*, enz.

3. Oorsprong der A.

1) De *a* behoort tot de drie grondvocalen en is derhalve in de meeste woorden oorspronkelijk. In die

gevallen beantwoordt zij aan de *a* in de stamverwante oude talen, het goth., ohd., oud-saks. en oud-noordsch, als in *dach*, *lanc*, *sat*, *hane*, *vane* enz.

2) In sommige woorden komt de volle *a* overeen met goth. *é*, ohd. en osaks. *á*, fri. *ie*, eng. *ea*, *ee*. Zij is dan, gelijk deze, door ineensmelting van een tweeklank, in den regel van *ia*, ontstaan. Zoo b. v. *daet*, *jaer*, *mael*, *mare*, *slapen*, *swaer*, *waen*, *waer* (verus); goth. *déds*, *jér*, *mél* enz.

3) In enkele woorden is de volle *a* eene versmelting van *ai*, als in *saet*, goth. *séths*, fri. *sied*, eng. *seed*, van *sayen*, goth. *sai-an*; *draet*, fri. *tried*, eng. *thread*, van *dray-en*, ohd. *drai-an*. Hieruit is ook te verklaren *wale*, *wael*, wel, goth. *vaila*, en *maetselen* (nevens *metselen*), ohd. *meizan*, van goth. *maitan*.

— **Aanm.** Het oorspronkelijke verschil van quantiteit tusschen de *a*'s in opene lettergrepen, naar gelang van haren oorsprong, dat in het mhd. nog geregeld in acht werd genomen, had in 't mnl. reeds geheel opgehouden. De korte oorspronkelijke *a*, en de lange welke uit een tweeklank (*é*, *ia*, *ai*) ontstaan was, klonken gelijk; of zoo er al in de uitspraak nog eenig verschil bestond, dan was dit echter te gering om voor het rijm in aanmerking te komen. De beide *a*'s rijmen zuiver op elkander. Zoo b. v. *name* (nomen), goth. *namó*, op *name* (sumeret), goth. *némi*. Zoo *dale* (valle) op *hale* (celaret); *hase* (lepus) op *lase* (legeret); *vate* (vasa) op *sate* (sederet); *dagen* (diebus) op *lagen* (jacebant); *varen* (ire) op *jaren* (annis), enz. Reeds bij de oudste en beste mnl. dichters zijn die rijmen algemeen aangenomen. Een groot verschil met het mhd., waarin de *a* in de beide gevallen nog verschillend klonk en dergelijke rijmen volstrekt ongeoorloofd waren.

4. Overgang van A tot andere klanken.

De *a*, zoowel de volle als de onvolkomene, ging somtijds in een anderen klank over, waardoor van een zelfde woord verschillende wisselvormen ontstonden. Inzonderheid had dit plaats door de werking eener volgende *r*.

1) De volle *a* ging over

a) In de onvolkomene korte *a*, als: *an* nevens *aen*, *ane*, op dezelfde wijze als *af* nevens *ave*. Ook *addere*, *jammer*, *natte* en derg. worden reeds aangetroffen nevens *adere*, *jamer*, *nate* enz. Evenzoo vindt men, vóór de *r*, *scart*, *spart*, *vart*, *warnen*, *warheit* geschreven, voor *scaert*, *spaert* enz.

b) In de onvolkomene korte *e*, als: *mer*, *bewert*, *vert*, *verde*, *wernen*, voor *maer*, *bewaert* enz.

— **Aanm.** *Wel*, nevens *wale*, behoort niet hiertoe. Beide zijn zelfstandig uit goth. *vaila* ontstaan. In *wale*, *wael*, werd de *i* in de *a* opgelost; in *wele*, *wel*, had zij hare werking behouden en daardoor was de *a* tot *e* overgegaan (*vaila*, *wele*, *wel*).

c) In de volle heldere *e*, vooral in opene lettergrepen, door eene *r* gevolgd, als: *herentere*, *mere*, *mordenere*, *orbere*, *scere*, *veren*, *weren*, voor *harentare*, *mare* enz. Zelden in geslotene lettergrepen: men vindt echter *veert*, *veerde*, voor *vaert*, *vaerde*, en *weernen* voor *waernen*.

Ook buiten de *r* komt deze overgang voor. Nevens *dade*, *daden* wordt reeds *dede*, *deden* (thans *deed*, *deden*) gevonden. Nevens *sale* en *naken* staan *sele* en *neken*, beide aan den invloed der *i* toe te schrijven, die eertijds volgde, blijkens osaks. *seli* en ohd. *nahjan*. Hetzelfde geldt van de sterke ww. der 4de kl., waarin oudtijds een aantal ww. op *-jan* voorkwamen, en bij welke de overgang van *a* tot *e* in 't mnl. zeer gewoon is, als: *dregen*, *spenen*, *gescepen*, *geslegen*, voor *dragen*, *spanen*, *gescapen*, *geslagen*. Een van die vormen, *geheven* voor *gehaven*, is zelfs in lateren tijd als de wettige vorm aangenomen. Hetzelfde had oudtijds reeds plaats gehad met *sweren* (jurare), ons *zweren*, dat eig. *swaren* moest luiden; goth. *svaran*.

Vooral gewoon zijn, met dezen overgang van *a* tot *e*, de verbale vormen *dweet*, *geet*, *ontfeet*, *sleet*, voor *dwaet*, *gaet*, *ontfaet*, *slaet*, van de ww. *dwaen*, *gaen*, *ontfaen*, *slaen*, in welke alle eene *h* (*ch*) of *g* is weggevallen (ohd. *dwahan*, *gangan*, *fahan*, *slahan*); en volgens dezelfde analogie ook *steet* voor *staet*, van *staen*, ohd. *stân*. In andere ww., waarin de *t* tot den stam behoort, komt deze overgang nooit voor: *beet*, *heet*, *leet*, voor *baet*, *haet*, *laet*, zijn volstrekt ongehoord.

— **Aanm.** *Reten* voor (*honich*)*raten*, in *vd. L. v. O.* 89, is eene vrijheid om het rijm (: *geseten*).

2) De onvolkomene korte *a* ging over

a) In de volle, heldere *a*, door den invloed eener volgende *r*, als: *staer* voor *star*, *gespaer* voor *gespar*, enz. Inzonderheid wanneer de *r* door een tweeden medeklinker gevolgd werd, als: *aerbeit*, *aerch*, *aerm*, *aernen*, *aersater*, *aerte*, *haerde*, *waerm*, voor *arbeit*, *arch* enz.

b) In de onvolkomene korte *e*, weder door invloed der *r*, als: *der*, *erch*, *erm*, *herde*, *kerre*, *swert* (niger), *werm*, voor *dar* (durft), *arch*, *arm* enz. Zoo ook in den verl. tijd van de sterke ww. der 1ste kl., als *berch*, *sterf*, *swerf*, *wert*, voor *barch*, *starf*, *swarf*, *wart* enz. Verg. boven (**2**, 4).

— **Aanm.** Schijnbaar vertoont zich dezelfde overgang ook buiten de *r*, in *bet* voor *bat* (beter), en *sel* voor *sal*, mv. *selen*. Doch inderdaad had hier geen overgang plaats: het zijn twee nevens elkander staande zelfstandige vormen. In *bet*, eene abstractie van *beter*, goth. *batiza*, is de *e* ontstaan door den invloed der volgende *i*. *Ic sel* en *hi sel*, nevens het gewone *sal*, zijn ontleend aan het mv. *wi*, *si selen*, en daarin was de *e* uit *i* ontstaan: ofri. *skilun* en *skelen*, nfri. *scille*, *sille*.

c) In de onvolkomene *o*, als *of* voor *af*. Vooral in woorden waarin de *a* door *cht* werd gevolgd: *ambocht*, *brochte*, *dochte*, *sochte*, voor *ambacht*, *brachte*, *dachte*, *sachte* (mitis). Sommige van deze vormen zijn nog heden bekend, t. w. *of*, *brocht* en *docht*. Zoo zeggen wij ook *rot* voor *rat*, en *sop* voor *sap*.

5. Overgang van andere klanken tot A.

Wederkeerig trad de *a*, zoowel de volle als de onvolkomene, somtijds in plaats van een anderen klank, waardoor op nieuw wisselvormen ontstonden. Ook hier was het meestal de *r*, die den overgang bewerkte.

1) De volle *a* trad in plaats van

a) De onvolkomene korte *a*. Zie boven (**4**, 2, *a*).

b) De onvolkomene korte *e*, die ontstaan was uit de versterking der *i* vóór eene volgende *r*, in het goth. door *ai* uitgedrukt, als: *aerde*, *staert*, *swaert*, *waert* (dignus), voor *erde*, *stert*, *swert*, *wert* enz., onl. *irtha*, ofri. *irthe*, *erthe*, goth. *airtha*, enz. Zie boven (**2**, 2).

c) De volle heldere *e*. Doch deze overgang is zeldzaam. Men vindt *begaren*, *begaert*, nevens *begeren*, *begeert* of *begert*; *bare* nevens *bere* (ursus); *ombaren* nevens *omberen*, ontberen; en *hare*, *haer*, nevens *here*, *heer* of *her* (dominus).

2) De onvolkomene korte *a* trad in plaats van

a) De volle *a*. Zie boven (**4**, 1, *a*).

b) De onvolkomene *e*, als: *start*, *swart* (gladius), *wart* (dignus), *bescarmen*, *geharmen*, voor *stert*, *swert*, *wert*, enz. Evenzoo is het hedendaagsche *hart* en *smart* uit het oude *herte* en *smerte* ontstaan.

— **Aanm.** 1) De *a* in *becant*, *genant*, *gesant*, *gescant*, voor *bekent*, *genent*, *gesent*, *gescent*, is anders te verklaren. Zij ontsproot uit de oude vormen

kannjan, *namnjan*, *sandjan*, (*skandjan*), door de *i* niet in aanmerking te nemen. Waar de *i* daarentegen haren invloed deed gelden, ontstonden de vormen met *e*, als *bekent*, *gesent* enz. Evenzoo stonden ook *attinge* en *gesat* nevens *ettinge* en *geset*, van goth. (*fra-*)*atjan* en *satjan*.

— **Aanm.** 2) Eene bijzondere verklaring eischt de *a*, nevens *e*, in enkele woorden van het Hollandsch dialect, t. w. *admael*, *anter* en *atter*, voor *edmael*, *enter* en *etter*. In deze drie is de *a* ontstaan uit *ai*, als versterking der oorspronkelijke *i*. Zie boven (3, 3) en verg. ohd. *itmâl*, mhd. *aintweder*, ohd. *eitar*. Zie verder bij deze drie woorden.

— **Aanm.** 3) *Averacht* voor *averecht*, *Lanc.* II, 15367, is denkelijk slechts eene vrijheid om het rijm (: *gracht*).

c) De onvolkomene *o*, in *margen* voor *morgen*, en vooral in *sachte*, *besachte*, voor het gewone *sochte*, *besochte*, van (*be*)*soeken*. Evenzoo zegt men heden *mij dacht* voor het oude *mi dochte* (mihi videbatur); doch hier heeft blijkbaar eene verwarring van *dachte* (cogitabat) en *dochte* (videbatur) plaats gegrepen.

d) De onvolkomene *i*, in het niet ongewone *lachame* nevens *lichame*, dat uit *lijc-hame* ontstaan was. De verandering van *i* in *a* ontstond waarschijnlijk door assimilatie, om de volgende *a* in *hame*, gelijk omgekeerd om dezelfde reden de *a* door *i* werd vervangen in *misschien* voor *masschien*, *machscien*.

Denzelfden overgang vindt men in *onderlange* en *sonderlange*, voor *onderlinge* en *sonderlinge*. Hier was de oorzaak vermoedelijk gelegen in eene gerekte uitspraak, waardoor *-linge* tot *-lainge* verzwaard werd, dat op zijne beurt in *-lange* overging.

A, als vr. znw. gebruikt, de benaming van het letterteeken, waardoor de verschillende *a*-klanken worden voorgesteld.

> Die A waer omme heeft si
> Drie hoeke, ende waer bi
> Is si optie zide tebroken
> Ende onder al ontploken?
> *Lsp.* II, 24, 79.

|| Die eerste A, Die achterste A, *Sp.* I^7, 88, 11 en 17. Uter A, *Vad. Mus.* I, 354, 81.

— *A. B. C.* of *A. B.*, benaming van het alphabet, is onz.

> Dat men die lettren onderkint
> Van der eerster, die Alpha heet,
> Tote Thau, daer dat A. B. C. uutgeet.
> *Lsp.* II, 24, 54.

Het hs. H. heeft *dABCe* d. i. *'t ABCe*; hs. I. *tAbete*. Zie Abete.

|| Int A. B. C., Vanden A. B. C., *Amand* II, 6368, 6377. Na dordine van den A. B. C., *Nat. Bl.* III, 88. Also diep alsi in A. B. C. staet, *Natuurk.* 119. — Ene bedinge op den A. B., *Vad. Mus.* II, 405.

A-, oud voorvoegsel, hetzelfde als skr. *a*, gr. *ἀ*, lat. *a*, en in gelijken vorm in alle Germaansche talen voorkomende, behalve alleen in het goth. en in de Noordsche talen. Inzonderheid in het ags. en osaks. waren de voorbeelden talrijk (ettm. 50 vlg., schmeller 3). Ook het ohd. bezat er vele, als *abulgi*, *akust*, *amaht*, *ateilo*, *awiki* enz. Zie graff I, 15—18, grimm, *Gr.* I^2, 88 en vooral II, 704—707. In het mhd. waren de voorbeelden reeds zeldzamer: toch bleven er nog verscheidene in gebruik. Zie Ben. I, 2. In het latere hoogd. zijn zij geheel verdwenen: alleen de volkstaal bewaart er hier en daar nog sporen van.

— **Aanm.** De quantiteit van *a-* is niet overal met zekerheid te bepalen. Veelal beschouwt men de *a* als lang. Zoo doen o. a. graff voor het ohd. en ettm. voor het ags. Grimm (*Gr.* I^2, 88) en benecke-müller twijfelen. Inderdaad schijnt de quantiteit tusschen lang en kort afgewisseld te hebben. Het ofri. heeft zoowel *a* als *é*; in ohd. hss. vindt men meest *a*, doch ook *aa*; in de ags. en osaks. hss. schijnt de *a* doorgaans zonder accent te staan. Verg. de aanmerkingen van Dr. te winkel in de *Verslagen en Meded.* der Kon. Acad., VII, 177 vlg. De identiteit van *a-* met hetzelfde praefix in skr. gr. en lat. vindt men daar tevens voldingend bewezen.

— *A-* komt in verschillende opvattingen voor, die zich geleidelijk uit de eerste en oorspronkelijke beteekenis hebben ontwikkeld: 1° Verwijdering *van* of *uit* iets; 2° Berooving, gemis, ontkenning; 3° Voortzetting eener werking tot het einde toe; 4° Verandering van gesteldheid ten gevolge eener voortgezette werking; en eindelijk — daar het voortzetten en voltooien eener werking krachtsinspanning onderstelt — 5° Versterking van het begrip, dat in het volgende woord is uitgedrukt. — In alle deze opvattingen komt *a-* nagenoeg overeen met *af* en *uit*, lat. *ab* en *ex*; gelijk dan ook in de met *a-* gevormde woorden, die men in de verschillende verwante talen aantreft, het voorvoegsel later veelal door *af* of *uit* (*ab*, *ur*) vervangen is, of wel door *on-* of *ver-* (*un*, *ar*), die in sommige gevallen met die beide gelijkstaan. Zie verder *Ned. Wdb.*, waar men de genoemde beteekenissen in haren onderlingen samenhang breeder uiteengezet en met voorbeelden opgehelderd vindt.

— In het mnl. laten zich slechts drie woorden met zekerheid aanwijzen, waarin het voorvoegsel *a-* nog voorkwam, t. w. *Abolge*, *Asage* en het afgeleide bnw. *Amachtech*. In het eerste heeft *a-* de intensieve kracht, in de beide laatste staat het in ontkennenden zin. Zie op die woorden.

Kil. vermeldt nog *aweerd*, indignus; *awegh*, locus avius; *awijs*, amens; en (van *wijze*, modus) *awijs*, *awijsigh*, absonus, *awijse*, dissonantia. Die woorden behoorden zeker tot de Brabantsche volkstaal, en de hooge ouderdom van het praefix *a-* stelt het buiten twijfel, dat zij reeds in het vroegste tijdvak der taal aanwezig waren. Tot hiertoe echter zijn zij ons in mnl. geschriften niet voorgekomen.

— Toen in lateren tijd het voorvoegsel *a-* niet meer verstaan werd, begon men het met *ave*, *af* te verwisselen, dat verder tot *aver* verbasterde. Zie bij Asage en Awech, en verg. Averwijs en Averwittech. Somtijds verliep *a-* tot *ael-*, als in *amachtech*, waaruit *aelmachtech* ontstond: zie ald.

ABBEDESSE (abedesse), znw. zw. vr. Lat. *abbatissa*. Voor het gewone abdisse, *abdis*. *Sp.* III^6, 21, 68 en 77; enz.

ABBET, znw. st. m. Oudere vorm voor abt, lat. *abbas*, *-atis*, eng. *abbot*. Verg. Abot. || Die abbet, up tsabbets zeggen, des abbets, *Vad. Mus.* I, 290, II, 356 vlgg. passim, enz.

De verkorte vorm *abt* heeft somtijds het mv. *abde*, als velth. V, 2, 32; *Teest.* 3308; ruusbr. V, 148; of, naar de zwakke buiging, *abden*, als *Sp.* III^3, 45, 21; IV^1, 33, 59. Doch elders veelal *abte*, *abten*.

ABEDESSE. Zie Abbedesse.

ABEDIE, znw. zw. vr. Lat. *abbatia*. Voor het gewone abdie, *abdij*. || Ene abedie, *Lanc.* II, 11373. Tere abedien van witten nonnen, 8190. Tere witter abedien, 2941; enz.

ABEL (habel), bnw. Lat. *habilis*, ofr. *abel* (roquef. I, 6), eng. *able*.

1) *Geschikt*, *bekwaam*, *ervaren*.

> Die abstinencie es so goet,
> Dat soe abel maect den moet
> Ter gracien divine.
> *Wap. Rog.* 1726.
>
> Ende daer toe es een mensce gereet
> Ende abel noch, godeweet.
> *Limb.* XI, 371.

|| By sulken persoine dair toe nut ende abel, alst hen goet duncken sal, V. D. WALL, 516 (*a.* 1431). Die jongelinc, die... noch niet abel en was ter geestelicheit, *Pass. W. f.* 30 *b.* Bet gescict ende habelre ten dienste Goods, MATTH. 246. Enen abelen besochten meester cyrurgijn, 255. Die taelman sal wesen habel van sinne, 260. Een abel, geradich man, *ald.* (Een rechter moet zijn) abel ende cuisch van gehoude, 234.

2) *Handig, behendig.*

Die heefmoeder sal te hant
Die hant wederkeeren abel.
d. Vr. Heim. 866.

mit list ende abelen dingen.
Mloep II, 2481.

hetgeen vs. 2477 heette: „List ende *behendige* zaken."
|| Noyt en was beeldemaker also abel, *Spiegel d. Volc. f.* 23. Sere abel ende apertich, *var. op Brab. Y.* V, 3869.

3) *Schoon, hupsch, bevallig.*

Dese scone, dese abele,
Was geatsameert van sabele.
BLOMM. *Theoph.* IV, 37.

Amon was een abel jonge,
Rijc, edel ende van huefscher tonge.
Mloep II, 3923 var.

|| Desen rude, ende desen abel, *Wap. Rog.* 1460. Moey sijn, scone, rike of abel, 1554.

— Abel spel, *schoon spel*, de gewone benaming van een ernstig tooneelspel of drama, in tegenstelling van de *sotternie* of *sotte clute.* || Een abel spel van Esmoreit... ende ene sotternie daer na volgende. — Zie in *Hor. Belg.* VI de opschriften op bl. 3, 49, 125 en 158.

ABELHEIT, znw. st. vr., en -HEDE, zw. vr. Zie ABEL.

1) *Geschiktheid, bekwaamheid, ervarenheid.*

|| Du en selste nyet alleen konst hebben ende abelheyt, *Clerc d. l. l.* 35. Dat der abelheit van enen clerc toebehoirt, MATTH. 246. Overmits sijnre groter bequaemheit ende abelheit was hi groot ende machtich bi den keiser van Grieken, *Hs. A. f.* 83 *v.*

2) *Schoonheid, bevalligheid.*

Si draget van abelheiden een rijs
Boven alle vrouwen die ic nie sach.
Glor. 300.

Der swarter abelheit es so smal.
Wap. Rog. 1109.

ABELIJC, *-like*, bnw. *Schoon, bevallig.* Zie ABEL.

met siere baniere,
Die abelic was ende diere.
Grimb. I, 3520.

ABELIKE, bijw. *Op eene handige, behendige, slimme wijze.* Zie ABEL.

P. Waer es u man dan?
W. Dien heb ic alte abelic verseynt.
Playerw. 205.

|| Alte abelic —, ook ald. 153.

ABETE, znw. onz.; van *A* en het gr. *βῆτα*, *beta. Het ABC, het alphabet.*

Dat men die lettren onderkint
Van der eerster, die Alpha hiet,
Tote daer tAbete nuttiet.
Lsp. II, 24, 54 (hs. I).

ABIEGNE, bnw. Lat. *abiegnus.* Abiegnehout, *dennenhout.* || In cedrenhoute ende abiegne.... Dus leverde Hyram Salomon cedrenhoute ende abiegnehout, *D. B.* I *Kon.* V, 8, 10.

ABIJT (HABIJT), *-bite*, znw. st. onz. Fr. *habit*, van lat. *habitus.* De ongeadspireerde vorm was de gewone.

1) *Kleed*, in 't algemeen.

Ten lesten quam die vrouwe schoen
Mit rijcken abijt toegemaect.
Mloep I, 2954.

clerk no moneke,
Ridders, porters, no canoneke,
So wat abite dat si dragen.
Taalk. Mag. III, 176.

die lichame,
Der saleger siele abijt bequame.
Wap. Rog. 743.

|| Keiserlijc abijt, *Eduard III*, 364. Coninclijc abijt, *Sp.* IV[1], 47, 61. Ridders abijt, *Ferg.* 1013. Ridderlijc abijt, *Sp.* III[2], 29, 6. Weerlijc abijt, *Teest.* 2203. Dat leec abijt, *Franc.* 200. Met wedewen abite, *Vl. Rijmkr.* 1050. Dit ertsche abijt, *Lanc.* III, 4651.

2) In 't bijzonder *kloosterkleed, ordekleed.*

de werelt wart hem ommare,
Ende heeft hem met Fransoyse begeven
In sijn abijt ende sijn leven.
Franc. 1952.

Men seget dat hi daer naer
In den clooster dabijt andede.
Amand II, 5001.

|| Roc, abijt ende solen ende corde, *Christ.* 59. Eens minderbroeders abijt, *Franc.* 8258. Fransoisen abijt, 9711. tAbijt nemen *of* ontfaen, *sich in eene geestelijke orde begeven, monnik of non worden*, *Amand* I, 4958, 4965. Monics abijt ontfaen, *Lsp.* II, 48, 1063. Moencs habijt andoen, *Brab. Y.* IV, 1124. Liede *of* volc van geesteliken abite, *Lsp.* I, 25, 95; *Teest.* 3401. Moncke van alderhande abite, HEELU 8826. In nonnen abite, *Sp.* IV[1], 63, 20. Oemoedich abijt, *Rose* (*C*), 10911, 10915. Grau abijt, *Beatr.* 1027. Dat abijt der religien, *Stemmen* 17.

3) *Kleed, gewaad*, overdrachtelijk voor *uiterlijk voorkomen, uitwendige schijn.*

Daer niemen en sal bliven quite
No bi gelate, no bi abite;
Daer si doble pine selen dogen,
Die hem sempel buten togen.
Theoph. 907.

|| Hudt u vor de valsche profeten, die comen tu in abite van simpelheiden, mar binnen sijnt gripende wolve, *L. v. J. c.* 49. Enen bouc in den selven abite, *dat er eveneens uitzag*, *Sp.* III[4], 9, 21.

ABYS (ABIS), znw. st. onz. Lat. *abyssus*, van gr. *ἄβυσσος*. *Afgrond, grondelooze diepte.*

Ic bin verswolgen in sinen mont,
In een abys al sonder gront.
Vad. Mus. III, 7, 81.

|| Thomas ludet alsoe vele alse een abis, RUUSBR. I, 213. Versinken in dat abys sijnre genaden, III, 140. In dat abys sijnre grondeloser minnen, III, 218. Een grondeloes abys (abis), II, 240, V, 37 en 190.

ABITEREN en **ABITUEREN** (HABITUEREN), zw. ww. *Kleeden, uitdossen.* Het eerste rechtstreeks afgeleid van *abijt*, fr. *habit*; het tweede ontleend aan mlat. *habituare* (DU CANGE III, 608), ofr. *habituer* (ROQUEF. I, 728); van lat. *habitus*, met behoud van de *u* der 4de decl. || Rijckelijck gehabitueert, *var.* geabiteert, *Mloep* II, 1394.

ABOLGE, znw. zw. vr. Ohd. *abulgi* (GRAFF I, 15, III, 106); mhd. *abulge* (BEN. I, 125); ags. ww. *abelgan*, irasci (ETTM. 282). Van het voorvoegsel *a-*, dat hier de intensieve kracht heeft (zie A-), en het ww. *belgen* (*balch*, *gebolgen*). *Verbolgenheid, gramschap, toorn*; meestal van Gods toorn gezegd.

God en wille sijn abolge,
Mits sire ontfermhertichede,
Keren van der menschede.
Eduard III, 52.

Alexander, doe hi trac
Ende Gods abolge wrac.
Lsp. I, 48, 123.

So dat God al vergaf,
Ende sine abolge dede af.
I, 29, 29 (hs. H. Tekst-hs. *verbolgentheit*, I *gramscap*).

Als Gode niet en willen wiken
Die erdsche creaturen,
So doet hi sine abolge striken
Beide ten armen ende ten riken.
Vad. Mus. IV, 66, 154.

Hoe God in hemelrike
Sijn abolge keerde openbaer
Op Luciferre. 67, 174.

Dat mijns Soens abolge daer
Met ruste ende blive.
Lutg. II, 84.

dat si, met hare pinen
Ende met haren tranen, algader
Soud sinken doen die abolge sijns Vader. II, 325.

Dat God van den hemelschen rike...
... sijn abolge moet laten sinken,
Ende sier ontfaermhertechheit moet gedinken.
Christ. 988—992.

daer bi
Soude bina al der kerstenheide saen
Gods abolge met groter wraken aengaen. 1697.

|| Om die abolge Gods groet, VELTH. I, 16, 12. Dat gi mijn abolge van hen keert, *Lutg.* II, 496. Gi selt.... mijns vaders abolge.... keren, 1712. Wie wijsde u te vliene van der toecomender abolgen? *L. v. J. c.* 22. De Gods abolge sal bliven op hem, *c.* 32. Ene grote geecele ende abolge sal comen over al dat volc, *c.* 196. Dat doepsel... daer men mede afdwaet die abolge... die verdiende onse yrste vader, *Teest.* 1369. Du salt breken den bant Adaems, ende selt aveleggen den abolge dijns vaders, *Hs. bij* BORMANS *op Christ. bl.* 439. — Met *den* is hier niet het m. geslacht bedoeld; de *n* staat alleen om den hiaat (*de abolge*) te voorkomen.

— Ook op de verbolgenheid of gramschap der booze geesten toegepast.

Ic kenne der duvele abolge wale,
Yst. Bl. 1809.

— Van menschelijken toorn gezegd, als wettige, billijke verontwaardiging. || Omme dat hare genadege here ende vrouwe hare abolge keren selen van haerre goeder stat, *Brab. Y. D.* II, *Cod. Dipl. bl.* 577.

— Bij latere schrijvers ook van menschelijke gramschap als hartstocht, in kwaden zin. || Toren ende abolge doen den mensche scelden ende vloeken, RUUSBR. II, 9. Sachtmoedicheit, die alle dinc effene ende sonder abolge dreecht, II, 164. Kynder der abolgen, III, 170. Overmoedicheit, toern ende abolge, III, 256.

= Van *abolge*, in deze laatste opvatting, is het bnw. *abolgich* afgeleid, dat wel mnl. niet voorkomt, maar in de latere volkstaal bekend is onder den verbasterden vorm *oubollig*. Zie *Ndl. Wdb.*

ABOT, znw. st. m., voor het gewone abt, lat. *abbas*, *-atis*, eng. *abbot*. *Rose* (*C*), 8236. Verg. ABBET.

ABREYE, znw. zw. vr. *Koppelaarster, eene vrouw die aan schoone meisjes schuilplaats verleent voor ongeoorloofden minnehandel*, fr. *maquerelle*. Verg. ABREISCAP. Van ofr. *abrier*, protéger, défendre, mettre à l'abri (ROQUEF. I, 9); prov. *abriar* (RAYN. II, 17); vanwaar nog fr. *avril*, hetzelfde als *maquereau*, koppelaar. Merkwaardig is de overeenstemming van fr. *avril* en *maquereau* in de dubbele beteekenis van beide woorden. Gelijk het laatste zoowel een koppelaar aanduidt, als den visch die bij ons *makreel* heet (naar den oorsprong echter zijn het twee verschillende woorden: zie DIEZ II, 357), zoo vereenigt ook het eerste de beide beteekenissen: *avril* in de volkstaal voor *koppelaar* bekend, en *avriol* (ROQUEF. I, 116), hetzelfde als *makreel*. Nog heden wordt die visch in de wandeling *poisson d'avril* geheeten, en diezelfde benaming werd vroeger mede op een *entremetteur* toegepast (LITTRÉ I, 272).

Als dat die quade abreye horde,
Si was blide van dien worde.
Taalk. Mag. III, 184, 36.

ABREISCAP, *-scape*, *-scepe*, znw. st. vr., of -SCEPE, zw. vr. *Koppelarij*, fr. *maquerellage*. Zie ABREYE. || *Item rappel de Catherine dou Dain, bannie à six ans par le loy de Bruges, pour* Abreyscep. — *Item rappel de Yde de le Dilft, bannie par le loy de Bruges à six ans, pour cause de* Abreiscep, *Oork. in de Rekenkamer te Rijsel, bij* DU CANGE I, 28 *a*.

ABREUSC, bnw., in de uitdrukking Abreusc gout, *fijn*, *zuiver*, *gelouterd goud*, lat. *aurum obryzum*, waarvoor men ook *abrigeum* vindt. Zie DU CANGE op *Obryzum*. Gr. ὄβρυζον. Het draagt zijnen naam van lat. *obrussa*, de vuurproef van het goud.

In die camere, dat es waer,
Die van abreuscen goude was claer,
Stonden die edele XII stene.
OVl. Ged. I, 49, 544.

ABSCONSE, znw. zw. vr. Lat. *absconsa*, bij DU CANGE (I, 30): „*caeca laterna, qua monachi ut plurimum utuntur in obeundis dormitoriis.*" Fr. *absconse*, *esconse*, bij ROQUEF. (I, 10 en 505): „*lanterne sourde.*" *Slonsje*, *dievenlantaarn*, van voren licht gevende en van achteren gesloten, waardoor men van zich afziet zonder gezien te worden.

Donderprioor gaet ende besiet
Met eere absconsen ende sochten ginder.
Sp. I[v], 88, 22.

ABUUS, *-use*, znw. st. onz. Fr. *abus*, van lat. *abusus*, eig. misbruik van de lichtgeloovigheid van anderen; vandaar, bij uitbreiding, in concrete opvatting: 1) *Vreemde*, *wonderlijke zaak*.

Maer te hem een wolfinne quam,
Diese zoochde ende hielt te live:
Dit es abuus dat ic hier scrive.
Lsp. I, 42, 160 (hs. I. Tekst-hs. *wonder*).

In dese beroerte ende andere mede
Gesciede in Vlaender te meneger stede
Menich wonderlijc abuus.
Vl. Rijmkr. 8511.

Nochtan so gesciede int lant
Groot abuus ende vremde saken. 9034.

|| Doen sagic dat mi dochte abuus, BLOMM. *Theoph.* IV, 194. Hoert hier abuus, *Brab. Y.* VI, 1557. Nu hoort abuus, 4608. In desen groten abuse, 7195. Dits ommers abuus! *Belg. Mus.* VI, 63, *dit is immers al heel vreemd!* hetzelfde wat zoo even gezegd was: „*Payt een ander met sulc een* clucht!"

Jaet, het dunct mi een vri abuus
Steinen cruken binden ende melcteilen!
Buskenbl. 32.

Hier gaat de beteekenis bijna over tot die van 2) *Fopperij*, *bedrog*, als in fr. *abuser*.

Bi sente Jan! ic sal haer dit abuus
Noch tavont tongoede maken.
Lippijn 58.

= Het latere *abuis* in de beteekenis van *vergissing* (reeds in *Boerden* I, 67) en *abuis!* voor *mis!* is slechts eene gewijzigde opvatting. *Vreemde kluchten vertellen* en *het mis hebben* komen vrij wel op hetzelfde uit.

ACEMIEREN. Zie ACHEMIEREN.

ACHARME, ACHAERME, ACHERME, ACHARM, enz. Zie ARM bnw.

ACHATES. Zie ACAET.

ACHDE, bnw., *Serv.* I, 3167, voor het gewone achte, *achtste*. Zie ald.

ACHELEN (ACHGELEN), zw. ww. onpers., voor *hagelen*, met regelmatige verscherping der keelletter vóór de *l*, en Vlaamsche weglating der adspiratie. *Sp.* I[5], 33, 20 (hs.). Agelen, ald. I[3], 56, 82 (hs.).

ACHEMANT (AETSEMANT), bnw. Ofr. *achesmant*. Zie bij ACHEMEREN. *Bevallig*, *aanminnig*, *sierlijk*, *fraai van uiterlijk*, zoowel door eigen schoon als door opschik en tooi; prijzend epitheton van ridders en jonkvrouwen.

> Hovesch, cuusch, van sconen seden,
> Sere behagel ende achemant.
> BLOMM. *Theoph.* III, 3.
>
> Van der outster dochter achemant
> Des derden Jans van Brabant.
> *Brab. Y.* VI, 505.
>
> Wel gepareert ende achemant.
> *Lanc.* II, 13733.
>
> Die voren quam sere achemant,
> Scilt an den hals, spere in die hant. 10367.

|| Die ridder achemant, *Wal.* 8040, 9490; *Grimb.* II, 5501. Die joncfrouwe achemant, *Wal.* 8428, 8559, 9300, 9521, 10164. Ene vrouwe scone ende aetsemant, *Vad. Mus.* II, 202, 41. Die coninc achemant, IV, 85, 783. Menegen here achemant, IV, 87, 787. Soe behagele noch soe achemant, *Rose* (*A*), 7962.

ACHEMENT (ATZEMANT), *-ente*, znw. st. onz. Ofr. *acéement*, *acesméement*. Zie bij ACHEMEREN. *Tooi*, *tooisel*, *dos*, *uitrusting*.

> Daer mocht men wonderlike achemente
> Sien van silver ende van goude.
> *Grimb.* II, 5709.

— De spelling *atzemant*, naar de Fransche uitspraak, rijmende op *hant*, leest men bij DEYCKS, *Fragm.* III, 66.

ACHEMEREN (AETSEMEREN, ATSEMEREN, ATSAMEREN, ASEMEREN, ACEMIEREN), zw. ww. bedr. Prov. *acesmar* (RAYN. V, 208); ofr. *acesmer*, *achesmer* (ROQUEF. I, 15; GACHET 4); vanwaar nog bij RABELAIS het znw. *achemmeresse*, „une femme de chambre, une habilleuse" (REIFFENB. gloss. op MOUSKES, 819). DIEZ (I, 165) stelt prov. *acesmar*, ofr. *acesmer*, gelijk met prov. *azesmar*, *adesmar*, *aesmar* (RAYN. III, 218), d. i. *schatten*, *berekenen*, van lat. *ad-aestimare*. Doch de vorm stemt niet zuiver overeen; de prov. *z*, uit *d* ontstaan, kon wel in *s* overgaan (*asesmar*), maar kwalijk in de *c*, ofr. *c* of *ch*, die *acesmer*, *achesmer* vertoonen. Ook de overgang van beteekenis van *aestimare* tot *ornare*, *parare*, is aan bedenking onderhevig. Doch eene andere afleiding van *achesmer* ligt voor de hand, die vorm en beteekenis beide zuiver verklaart. Van gr. σχῆμα, lat. *schema*, *scema*, „ornatus, vestitus, habitus," ontsproot mlat. *ascheмare*, *ascemare* (DU CANGE VI, 104, op *Scema*), waaruit regelmatig ofr. *aschêmer*, „orner, parer," hetgeen tot *achesmer*, *acesmer* werd door de inschuiving der *s* ter aanduiding der lange vocaal. Ook het prov. kent de invoeging van *s* voor *m*, vanwaar *acesmar*. Zie DIEZ, *Gramm.* I, 395, 444. Dat trouwens die *s* in *achesmer* niet werd uitgesproken, blijkt duidelijk uit de mnl. vormen *achemeren* enz. Met de afleiding uit *schema* strookt uitnemend de ofr. spelling met *sch*, in het znw. *ascheмes* (ROQUEF. I, 14), die blijkbaar oorspronkelijker is dan die met *c* of *ch*. *Optooien*, *opschikken*, *uitdossen*, met kleederen en sieraden; ook *uitrusten* (een ridder ten strijde) of *optuigen* (een paard) enz.

> Dese scone, dese abele,
> Was geatsameert van sabele.
> BLOMM. *Theoph.* IV, 37.
>
> Daer waren ridderen ende joncfrouwen
> Met dieren clederen ende met goeden
> Geaetsemeert, die hen wel stoeden.
> *Lanc.* III, 14398.
>
> Daer drie joncfrouwen saten vore,
> Wel geaetsemert ter core.
> *Limb.* X, 355.
>
> alle geachemeert wale
> Bede met ysere ende met stale.
> *Wal.* 2265.
>
> Ferguut ginct achemeren,
> Hi breidelet ende traect in die zale.
> *Ferg.* 3700.

|| Wel geatsemert warense beide, *Lanc.* III, 22920. Hoe geacemiert dat soe was, *Rose* (*C*), 3485. Gewapent, wel geasemeert, *Grimb.* II, 5614 *var.*

— Later ook van gebouwen gezegd: || Te Constantinoble is dat palaes van den keiser, scoen ende wel geaetsemeert, MANDEV. *f.* 5 *a.*

— Hem achemeren, *zich uitdossen*, *zich uitrusten*.

> Doe wapinde hem Galarant,
> Achemerde hem hoverdelike.
> *Ferg.* 4614.
>
> Die coninc achemeerde hem wale.
> *Alex.* X, 1338.

ACHEMURE (ATSEMURE, ASEMURE), znw. zw. vr. Ofr. *achesmure*. Zie bij ACHEMEREN. *Opschik*, *tooisel*, *dos*, *uitrusting*.

> Walewein ende die andere heren
> Wilden keren tote Arture
> Ende daden gereiden scone atsemure.
> *Lanc.* III, 18568.
>
> Hi bat den waert daer ter uren,
> Dat hi hem dade maken nieuwe asemuren. 17660.
>
> Verchierde achemure.
> *Wap. Rog.* 760.

hetgeen in vs. 757 *parure* heette.

ACHGELEN. Zie ACHELEN.

ACHSTENDE, bnw. Het ranggetal, *achtste*. Onjuiste vorm, ontstaan door de verwarring van *achtste* of *achste* en *achtende*. || Op den achstenden dach, RUUSBR. I, 257.

-ACHT. Zie -ACHTECH.

ACHT, znw. Zie ACHTE.

ACHT, bijw. Zie ACHTEN, bijw.

ACHTBAER, *-bare*, bnw., *hetgeen achting of aanmerking verdient*, *aanmerkelijk*; in de oude rechtstaal gezegd van toegebrachte *wonden*, „die, wegens hare grootte en diepte, *achting*, d. i. aandacht en opmerking verdienen." Eene achtbare wonde is dus hetgeen wij thans eene *zware verwonding* noemen. Dergelijke wonden werden ook *Hofwonden*, *Corewonden* of *Matewonden* geheeten (zie op die woorden). || *Si quis*... *percusserit aliquem tale vulnus quod* achtbaer *dicitur*, Privil. v. 1252, bij V. D. WALL, 20. In de oude vertaling heet het: „zulkenre wonden die *achtbaer* zijn." Zie de aant. v. V. D. WALL, bl. 25 en 113, en de ald. aang. Dordtsche keur van 1505 (bij OUDENH., *Z.Holl.* 620), waarin bepaald wordt, welke wonden „naer ouden herkomen" *achtbaer* werden gerekend.

ACHTE, znw. st. vr. Ohd. *âhta* (GRAFF I, 109); mhd. *âhte*, *æhte* (BEN. I, 18); nhd. *acht*; ndd. *achte*, *acht*: zie vooral KOSEG. I, 71—75. *Gerechtelijke vervolging*, *straf*, lat. *proscriptio*, *bannum*.

> God brenge sijn siele uut aller achte.
> *Brab. Y.* VI, 9318.

De uitg. heeft ten onrechte *allen*. Mocht het hs. ook zoo hebben, dan ware het eene latere verbastering; want buiten twijfel is het woord vr.

— Vooral bekend is de *rijksacht*, de rijksproscriptie of keizerlijke ban; in welken zin het woord nog bij onze latere schrijvers in gebruik is. Verg. *Ned. Wdb.*, waar ook over de afleiding des woords gehandeld is.

ACHTE (ACHT, ook HACHTE, HACHT), znw. st. vr. Ohd. *ahta* (GRAFF I, 108); mhd. *ahte*, *aht* (BEN. I, 15). Van den wortel *ah*, waarvan ook goth. *ahjan*, denken, meenen, *aha*, verstand, *ahma*, geest. De grondbeteekenis was dus: *het denken*, *de gedachte*, *aandacht*, *oplettende beschouwing*, waaruit van zelf de hedendaagsche opvatting van *opmerkzaamheid*, *oplettendheid* voortvloeide, in de uitdrukkingen *acht geven*, *acht slaan*, *in acht nemen*, *achteloos*. Die opvatting was echter in 't mnl. nog ongewoon, dat dan ook de genoemde uitdrukkingen nog niet kende. Over de hier behandelde beteekenissen van *achte*, zie men vooral het belangrijk artikel bij KOSEG. I, 55—66, en verg. KUHN's *Zeitschrift*, VI, 78.

Uit de grondbeteekenis van *aandachtige*, *oplettende beschouwing* ontwikkelde zich even natuurlijk de gewone opvatting van

1) *Overleg.*, *beraad.*

> Nu hevet de neve sinen oom
> In boosheden brocht met sulker achte
> Dat hi met liste no met crachte
> In geere wijs ne can outgaen.
> *Rein.* (W.) I, 684.

(De beteekenis van *achte* is hier duidelijk. De ware lezing is het echter niet. Te recht schreef JONCKBLOET:

> *Met looshede* brocht *in* sulker *achte*,

welk *achte* dan hier met *hachte* gelijkstaat. Zie HACHTE).

— Met snelre achte, *met snel overleg*, *met kort beraad*.

> Want het geschiede mit snelre achte,
> So datter hem nyemant voir en wachte.
> *Mloep* II, 913.

— In corter achte, *met kort beraad*, dus *binnen korten tijd*, *spoedig*.

> So dat hine in corter achte
> Te alsulker hoocheit brachte.
> *Sp.* III[8], 10, 31.

— Sonder achte, *zonder beraad*, *terstond*.

> Opdat men hem, sonder achte,
> Die slotel van Limborch brachte.
> *Brab. Y.* V, 2005.

2) In bijzondere opvatting, een *beraad* of *consult* in rechten, in de uitdrukking Ene achte bidden, *verlof vragen om zich te beraden*. || Heer Schout, ick bidt u om een acht, OUDENH., *Z.Holl.* 482. — Anders Achtinge geheeten. Zie ald. 1), en verg. vooral KOSEG. I, 58—60, en KUHN's *Zeitschrift*, t. a. pl.

3) Uit overleg voortvloeiende *meening*, *beschouwing*, *inzicht*, *opvatting*.

— In rechter achte, *naar juiste opvatting*, *in waarheid*.

> Een machtich burger, wail bekant
> Van edelen arde ende geslechte,
> Was hoir man, in rechter achte.
> *Mloep* IV, 2042.

ACHTE = HACHTE. Zie ald.

ACHTE, bnw. Het ranggetal, *achtste*, ook hoogd. *achte*; samengetrokken uit *achtede*, goth. *ahtuda*, dat anders gewoonlijk, met ingeschoven *n*, *achtende* luidde. Zie ACHTENDE. || Des achtes dages, *Sp.* I[6], 43, 35. Dat sevende ... dat achte ... dat negende ..., *Ned. Proza* 136. In den achten dach, *D. B. Nehem.*, VIII, 18; enz. Verg. ACHDE.

ACHTE (ACHT), telw. *Acht*, het hoofdgetal. Goth. *ahtau*; onrd. *átta*; ags. *eahta*, *æhta*; ohd. *ahtó*; mhd. *acht*; gr. ὀκτώ; lat. *octo*. De *e* aan het einde des woords bleef in 't mnl. lang bewaard; eerst in betrekkelijk lateren tijd begint de verkorte vorm *acht* op te komen. || Achte, twintich ende achte, hondert ende achte, *enz*. Si achte, *acht personen*, *Nat. Bl.* II, 1821; *Lsp.* I, 29, 85. Die viere verwonnen dachte, *de vier v. de acht* (*anderen*), *Rijmb.* 18481.

ACHTE, bijw. Zie ACHTEN, bijw.

ACHTEN (HACHTEN), zw. ww. onz. en bedr. Ohd. *ahtón* (GRAFF I, 105); mhd. *ahten* (BEN. I, 16); ags. *eahtjan* (ETTM. 22). Van denzelfden wortel als het znw. *achte*[3], *acht* (zie ald.), of wel rechtstreeks van dit laatste afgeleid. Even als goth. *ahjan* (SCHULZE 6) had *achten* de grondbeteekenis van *denken*, *zijne aandacht op iets vestigen*. Daaruit laten zich al de vroegere en latere wijzigingen geleidelijk verklaren. De hedendaagsche beteekenis van *hoogachten*, *eeren*, was mnl. nog onbekend.

Bij de verschillende opvattingen, waarin *achten* hier voorkomt, verg. men vooral KOSEG. I, 66—69.

I. Onzijdig.

1) *Nadenken*, *overleggen*, *zich beraden*.

> Hine waent niet, maer beit ende acht;
> Hine waent niet, maer hi wacht.
> *Sp.* I[8], 34, 78.

2) In 't bijzonder, als rechtsterm, *zich beraden*, *consult houden*. || Al gaet hy nut achten, MIERIS I, 536 *b*, 618 *b*, d. i. „al gaat hij buiten, om *zich te beraden* (met de in rechten betrokkene partijen)." In de latere rechtstaal heette het *te rade gaen*. Zie MATTH. bl. 286, en verg. bij ACHTINGE 1) en ACHTE[2] 2).

3) Achten jegen of tegen iet, *zich* (*in rechten*) *tegen iets verklaren* (als gevolg van gehouden beraad), *er tegen opkomen of in verzet komen*, als niet overeenkomstig met de wettelijke vormen. Zie ACHTINGE 2) en verg. ndd. *wederachten* („widerstreiten, anfechten") bij KOSEG. I, 70, en KUHN's *Zeitschrift*, VI, 78.

Zeer gewoon waren in het oude recht de uitdrukkingen: || Acht hier yemant tegen? OUDENH., *Z. Holl.* 486, 517, 523, 524, *enz*. Het en zy of daer yemant met recht tegen achten mach, 464. Soo verde daer niemant met recht tegen en acht, 487, 523. Dat niemant tegen de vyerschaer en sal mogen rechtelijcken achten, 523; *enz*.

4) Met den 2den nv. of het voorz. *om*. *Acht geven*, *acht slaan* op iets, *zorg dragen* voor iets.

> Daer mochte sien, dies achte,
> Dat God *enz*.
> *Rijmb.* 30868.

> Die jonge ginc wech siere straten
> Metten ingel, die sijns acht. 15557.

> Wildi uwer eren achten.
> *Mloep* I, 1847.

> Ende sire eren nauwe achten.
> *Lsp.* III, 9, 94.

> Ende peinst ende acht om onse vrome.
> *Flor.* 2074.

5) Met den 2den nv. of de voorz. *om*, *op*, *van*. *Zich gelegen laten liggen* aan iets, *zich bekommeren*, *zich bekreunen* om iets. || Dats daer ic nu meest up achte, *Rijmb.* 2322. — Vooral in ontkennenden zin:

Niet (luttel, clene, weinech) achten, *niet* (*weinig*) *om geven*.

> wie ons niet en mint,
> En dorven wi achten twint.
> *Lsp.* I, 27, 79.

> Een swijn soude des weynich achten,
> Dat men lelyen trade int slijc.
> *Mloep* I, 1342.

> Ferguut en acht niet om haer seer.
> *Ferg.* 1065.

Daer om, en acht op niemens nijt,
Indien dat gi weldoende zijt.
Lsp. I, 27, 95.

Van dinen werke en achtic niet.
Esop. LXIII, 14.

Ne achti niet van uwen wive,
No der gherre die u minnen?
Rijmb. 32120.

|| Die Juede en achte niet der wort, *Heim.* 2038. Hoe luttel men nu achte sijns, *Theoph.* 356. Lamech achtets min no mee, *Rijmb.* 968. Es niemen die mijns lachters achte? 9428. Josias achte niet der dinc, 14681. Ende hi om gene dinc el ne achte, *Part.* 7, 13. Die gemeente achte niet om dese tale, *Rijmb.* 28711. Up sijn weenen achtemen niet, 33561. Hi en acht op gene sonden, *Theoph.* 738. Dat hi op hem selven niet en achte, 1026. Nochtan achtic niet van dien, *Rein.* I, 2123. Die keytive ne achten niet van haren live, *Rijmb.* 32716, *verg.* 33218 *vlg.*; *enz.* || Des clene achten, *Grimb.* II, 4287; *Christ.* 1018. Niet een caf achten, *Mloep* I, 1130. Niet een twint —, HEELU 1279. Niet een zaet —, niet twee peren —, *Lsp.* I, 28, 20 *en* 31. Niet een haer —, *Part.* 30, 11. Luttel (clene) achten op, *Lsp.* I, 26, 152; *Rijmb.* 22590 *vlg.*; *enz.*

II. Bedrijvend.

1) *Achten*, *denken*, *meenen*, *gelooven*, de tegenwoordige beteekenis, die ook reeds in 't mnl. zeer gewoon was.

Daer bi achten sijt gewonnen.
HEELU 5192.

Gone andre twe achtic te sine
Knechte ende dierne.
Franc. 2392.

— Vandaar de uitdrukking Ic achte, gevolgd door een zelfstandigen bijzin met *dat*, of door een bijzin die den vorm van een hoofdzin heeft, ter uitdrukking van een geval dat men als aanwezig onderstelt. *Ic achte* is dan zooveel als *ik neem aan*, *ik stel*, d. i. *ik wil eens aannemen*, *gesteld* (*dat*).

Ic achte dat si doot si,
Nochtan en soudi daer bi
U selven niet verslaen.
Melib. 55.

Exempel soe willic u togen:
Ic achte, ic ende gi wi sijn...
BLOMM. *Theoph.* III, 157.

Ic segge hoe, nu verstaet mi:
Ic achte, joncfrouwe, ic drage minne... 501.

2) *Denken* aan iets, *bedacht zijn* op iets.

Fransoys, de rudder ons Heren,
Die om vaer achte geen keren.
Franc. 5097.

3) *Denken*, *meenen*, *ramen*, (er op) *rekenen*, *verwachten*.

Bi ons Heren helpe hi acht
Te doene dinc van groter cracht.
Franc. 7437.

[Die] in corten tiden acht
Te gewinnen des hi wacht. 5099.

|| Elc acht te stervene up den andren dach, VERWIJS, *Bloeml.* III, 15, 260. En sal niet gaen als hi acht, *Lorr.* I, 272. Alsoe sciere als men acht, HEELU 8671.

Vandaar de uitdrukking Dat comet na sijn achten, *dat gebeurt naar zijne raming*, *zoo als hij het zich had voorgesteld.*

Dat en quam niet na sijn achten.
HEELU 5367.

Mocht noch comen na mijn achten,
Dat mi dat noch mochte geschien.
Glor. 376.

4) *Beramen*, *overleggen*.

Hi achte sijn dachvaerde ende sijn dinc,
Ende nam raet met sinen camerlinc.
Flor. 1608.

— Enen tot iet achten, iemand tot iets *bestemmen*, *beschikken*.

Elc van sinen ambachte,
Daerse God selve eerst toe achte.
Lsp. I, 4, 9.

Vandaar in het rechtswezen de uitdrukking:

— Geachte tale, eig. *beraamde*, *overlegde*, (opzettelijk daartoe) *bestemde* of *beschikte taal*, d. i. die zich stipt houdt aan de in rechten gebruikelijke formulieren (*verba curiae*). || Ick gebiede datter niemant en spreeckt dan met geachter tael, OUDENH., *Z. Holl.* 486, 517. Soe sal die heer vyerschare maken met geachter talen, 517. — Zie ook ald. 504, 519, enz.

5) Iets *voornemen*, tot iets *besluiten*, als een gevolg van beraming en overleg. Verg. ACHTINGE 4) en VORACHTEN.

Begef diere sotheit, die du heefs geacht.
Flor. 2112.

Bi sinen exemple achti te latene
Die quade werelt ende te hatene.
Franc. 1075.

Want hi hem selven telker stat
Achte te gevene wie so bat. 175.

Ende achte te vaerne in Surien. 4975.

Vooral in de uitdrukking Geacht hebben (niet op te vatten als *decrevisse*, maar als *decretum habere*), *voornemens zijn*, *van plan zijn*, *bij zich zelven bepaald hebben*.

Gaet daer gi hebt geacht,
Want die misse es nu volbracht.
Bed. d. M. 1246.

In den casteel...
Daer gi gistren te vaerne had gehacht.
Lanc. II, 15759.

Waer hebdi geacht
Dat gi herberge sult nemen tnacht?
IV, 12651.

Ten selven huus hatsi gelegen een nacht,
Daer Floris hadde te herbergen geacht.
Flor. 1832.

|| Alse si lange hadden geacht, *gelijk zij sinds lang van plan waren*, *Sp.* III[8], 92, 35. — Zie ook IV[1], 13, 20; *Lanc.* II, 15532; *Franc.* 1305, 5633; *Flor.* 1777, 1900, 1984, 2875; *Rose* (*C*), 2360; *Vad. Mus.* I, 315, 24; *enz.*

6) *Achten*, *rekenen*, *schatten*, aan iemand of iets *eene zekere waarde toekennen*. Verg. bij onz. 5). Nog heden gewone opvatting, doch in ruimere toepassing en met eigenaardige spreekwijzen, die de hedendaagsche taal niet kent, als:

— Achten, gevolgd door het voorz. *over*, d. i. *houden voor*, *beschouwen als*.

Omme dat men siere moeder achte
Over een gemeene wijf.
Rijmb. 7830.

— Iet achten te..., *iets achten* of *rekenen voor*, *opvatten als*.

dat ic mettem niet en vacht,
Dan dooch ter bloetheit niet geacht.
Sp. I[8], 23, 19.

d. i. „*dat moet niet voor lafhartigheid gerekend*, *niet als lafh. uitgelegd worden.*"

— Geacht met..., *medegeacht* of *medegerekend onder*, *gelijkgesteld met*. || Geacht metten mordeneren, *Vad. Mus.* II, 436; *enz.*

— Niet geacht sijn (*niet* op te vatten in den zin van *niets*), eig. *voor niets gerekend worden*, dus *niets beduiden*, *niet geldig zijn*.

Beloverdi oec dies gi geene macht
Te vuldoene hebt, dins niet geacht.
Melib. 2253.

— (Niet) geacht sijn jegen enen, (*niets*) *te beduiden hebben tegenover iemand*, (*niet*) *in aanmerking komen*.

dat si niet waren geacht
Jegen sine grote cracht.
Melib. 259.

Vor hem sone heeft niemen macht,
Die jegen mi iet es geacht.
Sp. III⁷, 60, 31.

Zoo behoort er gelezen te worden. In het hs. staat verkeerdelijk *heeft*, voor *es*. VINC. „Nemo ... habet potestatem apud eum, sicut ego." De zin is: „*die tegenover mij iets te beduiden heeft, eenigszins in aanmerking komt*." Verg. de *Bijv. en Verb.* op *Sp. Hist.*, bl. 452.

In verzwakte opvatting geldt de spreekwijze:

Daer luttel trouwen in es geacht.
Vad. Mus. II, 155, 134.

d. i. eig. „waar weinig trouw in *gerekend wordt* of *in aanmerking komt*", dus „waar weinig trouw in *te vinden is*." Geacht sijn lost zich hier bijna op in de bloote aanduiding van *aanwezig zijn*. Op gelijke wijze zeide men becant sijn. Zie bij BEKENNEN.

ACHTEN = HACHTEN. Zie ald.

ACHTEN, ACHTE, ACHT, bijw. (verg. *danen*, *dane*, *daen* en *henen*, *hene*, *heen*). Goth. *aftana* (SCHULZE 8); ndd. *achten*, *ächten*. Zie KOSEG. 88, en verg. BACHTEN. *Achter*, *achterna*. || Vor ende achten, *Alex.* II, 868. (Hi) sloech achte alse die coene, *sloeg achterna*, *vervolgde* (*den vijand*), III, 245.

— Den verkorten vorm acht treft men aan in de uitdrukking bet acht, *meer naar achteren*, die nagenoeg met *achter* gelijkstaat. || Gringolet trac bet acht, *trok achterwaarts*, *deinsde achteruit*, *Wal.* 5082.

— Van achten, *van achteren*; even als *van binnen*, *van buten* enz.

Doen sloechmense doet van achten,
Si en mochtens hem niet gewachten.
Alex. III, 449.

ACHTENDALF, telw. Niet op te vatten als acht ende half, maar samengetrokken uit achtende half, d. i. *achtste half*, dus *zeven en een half*. Verg. *anderhalf*, *derdehalf*, *zestehalf* enz. In het voormalige Nederl. muntstelsel was nog de *achtendalf* als een stuk van 7½ stuiver bekend.

Die sonne es achtendalf werve als groot
Als dit erderike al geheel.
Rijmb. 220.

De gedrukte *Hist. Schol.* heeft *octies*; maar in het hs., dat MAERLANT gebruikte, zal wel *VII* en daarachter het gewone teeken voor ½ gestaan hebben.

ACHTENDE, bnw. Het ranggetal, *achtste*; goth. *ahtuda*, ags. *eahtodha*, met ingeschoven *n*, als in *nakend* voor *naked* enz. Ook het Deensch zegt *ottende*.

Recht opten achtenden dach
Die in December gelach.
Lsp. II, 8, 157.

|| In sijn achtende paeus jaer, *Franc.* 2159. Up dachtende calende vor Hoymaent, 7983. Op dachtende kalende Augusti, *Yst. Bl.* 1954. Ten achtenden dage, *Rijmb.* 5292, 21144. Dachtende coninc, 12389. Dat achtende gebod, *Ned. Proza* 62; *enz.*

Achtende is een gewone vorm, maar ook achtste komt reeds even veelvuldig voor. Men vindt ook achte, achde (zie ald.) en achtenste, als: || Dachtenste coninc, *Rijmb.* 8385. In sijn achtenste jaer, 14554. Zoo ook *Lsp.* II, 8, 157; 10, 52 (*hs. H.*); *D. B.*, *Exod.* XXII, 30; I *Kon.* XII, 32; *Ned. Proza* 355; *enz.* Verg. ook ACHSTENDE.

ACHTENDEEL, *-dele*, znw. st. onz. Nog heden in gebruik voor *achtste gedeelte*, b. v. van eene maat. Oudtijds, bij geslachtsberekeningen, gezegd van *een der acht geslachtskwartieren*. || Twee achtersusterkinder, of eerste lede, meerre int een vierendeel of achtendeel dan int ander, na dat die misdadige meer magen heeft uit een vierendeel of achtendeel, dan uit ander, MATTH. 338.

ACHTENSTE. Zie ACHTENDE.

ACHTER (AFTER), voorz. en bijw. Goth. *afar*, *aftarô*, *aftra* (SCHULZE 8); ohd. *aftar* (GRAFF I, 185); mhd. *after* (BEN. I, 11); ags. *æfter* (ETTM. 39); eng. *after*; osaks. *aftar*, *after* (SCHM. 4); ofri. *efter* (RICHTH. 698); onl. *aftir*. Van het bijw. *af*, goth. *af*, door middel van het achtervoegsel *-ter*, goth. *-tarô*, *-tra*, skr. *-tara*, gr. *-τερος*, waardoor de vergrootende trap wordt aangeduid. *Af* drukt verwijdering uit; wat *after* is, is verder verwijderd dan hetgeen *voor* is. *After* is de oorspronkelijke vorm; *achter* ontstond door verscherping van *ft* tot *cht*, als in *gracht* voor *graft*, enz. In 't mnl. is *achter* het meest gewoon; doch ook *after* komt nog veelvuldig voor, inzonderheid zelfs bij jongere Hollandsche schrijvers.

I. Als voorzetsel.

Oorspronkelijk met den 3den nv., die nog in eenige bepaalde uitdrukkingen bewaard bleef; doch allengs geraakte dit in onbruik en werd *achter* bijna uitsluitend met den 4den nv. verbonden.

a) *Van plaats.*

1) *Achter*, in den hedendaagschen zin, als het tegengestelde van *voor*, die ook in 't mnl. de gewone was. Hiertoe behooren de uitdrukkingen:

— Achter rugge, zoowel voor *achter den rug* (*Vad. Mus.* II, 161, 176; RUUSBR. III, 60), als voor *achterwaarts*, *terug*.

Daer si met crachte worden gedaen
Achter rugge ende wech verdreven.
STOKE IX, 446.

Dat gi maect een vaste brugge,
Sone valter nyemant after rugge.
HILD. f. 29 c.

|| Hoe dicke sach Reinaert achter rugge, *Rein.* I, 1730. (Si) liepen vaste achter rugge, STOKE IX, 536. Ende deedse keren after rugge, IX, 787. Een scuwel pert, dat van cleynen dingen after rugge springet, *Ned. Proza* 204.

Vanhier de spreekwijze:

Achter rugge setten, *op den achtergrond stellen*, *achterstellen*, *geringschatten*. Lat. *postponere*. || Dat hi niet ... alle tijtlicke dingen after rugge en set, *St. Bern. W. f.* 17 *a*. Dat si eer ende gemac al after rugge setten, *f.* 40 *d*.

— Achter voet volgen, *op de voet*, *op de hielen volgen*.

Daer si hem volgeden achter voet.
Sp. III⁴, 37, 19.

— Achter voet gaen, *achteruitgaan*, *op den achtergrond raken*.

Dan gaet die doget achter voet.
Sp. I⁴, 8, 41.

— Achter enen sien of roepen, *iemand achternazien* of *achternaroepen*.

(si) Gingen boven ten hogen tinnen
Ende sagen achter Waleweyne.
Wal. 204.
Doe riep hi achter Waleweine. 8557.

2) Eene merkwaardige opvatting van *achter* was mnl. zeer gewoon, doch is sedert in onbruik geraakt: zóó echter dat zij in de 17de eeuw nog in eenige gelijkte spreekwijzen voortleefde, en zelfs tot op onzen

tijd in eene enkele uitdrukking (*achterwege*) een flauw spoor heeft nagelaten. *Achter* werd namelijk, als voorzetsel van plaats, en wel met den 3^{den} nv., gebezigd om aan te duiden, dat iets òf zich binnen zekere ruimte beweegt, zonder dat de richting in aanmerking komt, òf overal binnen die ruimte verspreid is. Achter lande, door het land heen, of overal in het land; achter velde, over het veld; achter straten, langs den weg; achter woude, door het bosch heen; achter huse, door het huis heen, door huis; achter scepe, door of rondom in het schip; meest beantwoordende aan ons *over—heen* of *door—heen*. Deze eigenaardige opvatting, die ook ohd. en mhd. bekend was (GRAFF I, 187, BEN. I, 11), is tot dusverre niet op voldoende wijze verklaard. Zij laat zich echter zeer natuurlijk uit de oorspronkelijke beteekenis van *achter* afleiden. Uit het begrip van *achter* of *na* ontsproot geleidelijk dat van *volgens*, *naar*, *overeenkomstig met*, dat goth. *afar*, ohd. *aftar* vertoonen (beide insgelijks met den datief), en dat nog in eng. *after* gewoon is. Dit begrip, op eene ruimte toegepast, leidt tot de voorstelling eener beweging, die *volgens* of *naar* den aard dier ruimte geschiedt, die overeenkomstig is met hare grenzen en de richting door haar aangewezen, zoodat hij die zich beweegt niet zelf zijne richting kiest, maar ze als eene gegevene volgt. *Achter lande* is dus: naar de gelegenheid des lands, d. i. door het land heen; *achter velde*, naar het beloop des velds, d. i. over het veld heen; *achter straten*, in de richting door den loop des wegs bepaald, met den weg mede; *achter woude*, *achter huse*, *achter scepe*, met zoodanig beloop als de ruimte en gelegenheid van woud, huis of schip medebrengen.

> Dese plach aerme broeders tontfane,
> Die achter lande plagen te gane.
> *Sp.* III^{2}, 48, 33.
>
> Dit sien wi dagelijcs achter lande.
> *Doctr.* III, 1032.
>
> Daer mochte men menich moederbaren
> Naect sien lopen achter velde.
> STOKE III, 1134.
>
> Ende men daermen achter velde
> Verhuege met gonen gelde.
> *Franc.* 3601.
>
> Dese en loopt niet after straten
> Met enen lyedekijn om broot.
> *Mloep* II, 54.
>
> Ende voer stille alse een muus
> Achter straten.
> *Ferg.* 726.

De drie genoemde uitdrukkingen zijn de meest gewone en komen bij vroegere en latere schrijvers veelvuldig voor. Zie tal van voorbeelden in de gloss. op *Rijmb.*, *Lsp.*, *Mloep* enz., bij HUYD. op STOKE II, bl. 20, CLIGNETT, *Bijdr.* 362—364, DE JAGER, *Latere Versch.* 159, enz.

Achter den lande, dus met den 3^{den} nv., leest men nog in *Serv.* II, 1264. Doch allengs dringt ook hier de 4de nv. door. Achter tfelt, after tfelt, *Rijmb.* 28104, *Mloep* II, 2198. Achter de strate, *Amand* I, 3494; enz.

Andere uitdrukkingen, waarin *achter* in deze beteekenis voorkomt, zijn de volgende:

|| Achter heiden, *Ferg.* 3966. Achter mouden, *over den grond*, *Sp.* II^{1}, 46, 12. Achter bosche, *Lanc.* III, 2845; *Rose* (*C*), 8499. Achter bosschen ende hagen, *Eleg.* 340. Achter woude, *Rose* (*C*), 90; *Sp.* IV^{1}, 25, 14. Achter de stede, *Sp.* III^{6}, 27, 115. Achter die port, *door de stad*, *Ferg.* 721; *Amand* I, 3466. Achter dorpen, *Serv.* II, 166. Achter wege, *langs den weg*, *Lanc.* III, 1874; VELTH. VIII, 3, 28; later, min juist: Achter wegen, *Brugman* II, 322. Achter erderike, *Sp.* III^{2}, 48, 89. Achter werelden harentare, *Sp.* IV^{1}, 12, 83; *Franc.* 4114; *enz.* Achter die (*of* der) werelt, *Sp.* III^{4}, 10, 64; IV^{2}, 31, 45; *Mloep* I, 2097, 2181. Achter Vrieslant harentare, *hier en daar door Fr. verstrooid*, STOKE III, 224. Achter Grieken harentare, *per Graeciam*, *Sp.* I^{8}, 11, 45. Achter Surien harentare, *Sp.* I^{7}, 95, 41. Achter Rome, *door R.*, *Sp.* I^{7}, 2, 29; III^{3}, 14, 48. Achter Colene, *door Keulen*, *Serv.* I, 2220. Achter haer cellekijn, *door hare cel heen*, *Franc.* 9970. Achter hove, *aan het hof*, *Wal.* 7441. Achter den hoven, *in de tuinen*, *Belg. Mus.* II, 116. Achter huse, *Sp.* III^{6}, 38, 62; *Leven v. J. c.* 80. Achter huse ende achter vloere, *Rose* (*A*), 8750. Achter thuys, *Hor. Belg.* IX, 90. Achter zalen, *Lanc.* II, 10300. Achter die sale, VELTH. IV, 40, 58. Achter scepe sien, *in het schip rondzien*, *Lanc.* III, 9572. Achter therte, *door en door in het hart*, *Part.* 101, 4. After water ende after lande, MIERIS I, 223 *a*.

Zoo kon in 't mnl. elk znw., eene ruimte uitdrukkende, op die wijze met *achter* vereenigd worden. Later echter, toen die beteekenis verouderde, bleven alleen bepaalde spreekwijzen, als herinneringen uit de oudheid, in zwang. De 17de eeuw kende nog slechts enkele: *achter lande*, *achter wege*, *achter huis*, *achter duin*, en vooral het gewone *achter straten* of *achter straet*, doch in de nieuwere opvatting van *straet*, dus langs of over straat. Zie *Ned. Wdb.* Thans is alleen *achterwege* overgebleven, ofschoon in een reeds vroeg gewijzigden zin, die echter alleen uit de oude opvatting te verklaren is. *Achterwege blijven* is eig. hier of daar op den weg blijven, dus niet ter bestemder plaatse verschijnen, wegblijven; *achterwege laten*, op weg laten staan, laten varen, weglaten.

b) *Van tijd.*

) *Na*, nog heden in 't eng. de hoofdbeteekenis van *after*.

> Ende verbeetse elc achter andren.
> *Esop.* XXIII, 5.
>
> Tien jaer regneerde hi achter hem.
> *Sp.* III^{8}, 26, 24.

|| Achter sine doot, *Sp.* IV^{2}, 71, 33; *Esop.* LXVII, 10. Achter dien doot van Cristus, MANDEV. *f.* 3 *b*. Achter Sinxen, *Rijmb.* 5173 *var.* After dien mael ende stonde, *Mloep* I, 1779. Achter desen dach, *Limb.* II, 148. Achter dien dach, *Schaaksp. f.* 248. Achter dit lijf, *na dit leven*, *Vad. Mus.* IV, 147, 76. After dese tijt, CLIGN. *op Esop. bl.* 140. Achter etene, *na den eten*, *Ferg.* 241, 582; *Part.* 6, 9. Achter hem, *na hem*, *Rijmb.* 20170. Achter hem crone dragen, *na hem regeeren*, *Sp.* IV^{2}, 83, 16. Achter huyde, *na heden*, *Serv.* I, 2780; *enz.*

Vandaar het nog heden gewone

— Achter een, *achtereen*, *na elkander*, ook reeds in 't mnl. in gebruik (*Flor.* 1126, *Rijmb.* 38754); en

— Achter dien, achterdien, uit *achter* en *dien*, 3^{den} nv. van het onz. *dat*. *Na dien tijd*, *daarna*.

> Soe mogen si mit vrou Eren hoven
> Achterdien hoer dagen lanc.
> HILD. f. 15 b.
>
> Hi wort vervaert ende achterdien
> Sone dedi anders niet dan recht. f. 28 c.

After dien, afterdien, *Mloep* II, 3187, 3635, III, 1099.

— Achter dien dat, *na den tijd dat*, *nadat*. || Waer omme ic meene dat een recht goet man nemmermeer quadyen lief mach hebben ofte eenige vrienscepe met hemlieden houden, achter dien dat hare quaethede hem kenlic zy, *Schaaksp. f.* 128. Achter dien dat die rechter des gewair geworden is, MATTH. 331. After dien dat zy hem aldaer zoe vaste nederscickeden, *Clerc d. l. l.* 11.

II. Als bijwoord.

a) *Van plaats.*

1) *Aan de achterzijde, van achteren.*

Achter so eest hoger niet
Dan die hert.
Nat. Bl. II, 3112.

Twi sidi vor mine ogen smeker,
Ende achter valsch als de verrader?
Rijmb. 86.

Dat hi hem achter ontwee snijt
Aertsoen ende ors met sinen swerde.
Ferg. 2560.

|| Die voren es ru ende achter bloet, *Ferg.* 2407. Een perdekijn... dat houtte... achter ende vore, VELTH. II, 19, 89.

— Van achter, *van de achterzijde, van achteren, Wal.* 4250; *Nat. Bl.* II, 3223; HEELU 6340. Het tegengestelde na of naer achter, *naar achteren*, was niet in gebruik. Daarvoor was achterwaert in de plaats getreden.

2) Daar het denkbeeld van *de voorste* te zijn van zelf de voorstelling medebrengt van *voordeel* te *behalen* of, waar het een strijd geldt, van te *overwinnen, de achterste* te zijn daarentegen met *schade lijden* of *overwonnen worden* gelijkstaat, zoo werd achter of tachter (te achter) overdrachtelijk gebezigd in verschillende uitdrukkingen, die te kennen geven dat iemand hetzij in den strijd geheel of gedeeltelijk *verslagen*, hetzij anderszins teruggezet of benadeeld is, of wel zich in nood en rampspoed als *verslagen* gevoelt. Verg. ACHTERDOEN 1), ACHTERGAEN onz. 3), ACHTERHOUDEN, ACHTERSETTEN 2), enz.

— Achter hebben, tachter hebben, *achterstaan, het kwaad hebben* in den strijd, *in 't nauw komen*, of wel *verslagen worden, het onderspit delven.*

Alse twee manne, die beide sijn fiere,
Enen wijch vechten, deen moets daer *achter*
Hebben ende bejagen lachter.
Ferg. 2418.

Maer weet wale dat *tachter* hier
Hadde die stoute Ritsart.
Lorr. II, 4321.

Ook met bijvoeging van het vnw. *'t*, gelijk wij thans zeggen: HET *kwaad hebben*, HET *wel hebben.*

Si *hebbent* daer nu *tachter* sere.
Lorr. I, 17.

— Tachter werden, hetzelfde als het voorgaande.

Ende sloech Keyen oec na das...
Opten arm met nidecheden,
Dat hem sijn swaerd ontviel ter steden.
Doe *werd* Keye *tachter* sere.
Lanc. III, 19829.

— Tachter gaen, hetzelfde als het voorgaande. Verg. ACHTERGAEN onz. 3).

En haddi geweest, sonder waen,
Ic ware hier nu tachter gegaen.
Lanc. III, 21887.

— Tachter doen, *doen achterstaan, terugslaan, achteruitzetten, in 't nauw brengen.* Verg. ACHTERDOEN 1).

Ende binnen deser selver steden
Was Keye tachter soe gedaen,
Dat hine mochte niet gestaen.
Lanc. III, 19846.

Agulant, die stoute here,
Heeften harde swaer bestaen
Ende tachter sere gedaen.
Lorr. II, 704.

Die den coninc dus thachter doet.
VELTH. IV, 10, 16.

— Tachter setten, *terugzetten, benadeelen.* Verg. ACHTERSETTEN 2).

Deerste is dat men daer met
Den lichame sere tachter set.
Lsp. III, 24, 17.

— Hem tachter geven, *zich verwonnen geven, erkennen dat men verslagen is.*

Sloechstu doet den coninc,
Die hem verwonnen geeft ende tachter,
Daer ware scande ende oec lachter.
Lanc. III, 18518.

— Hem tachter sien, *zich achteruitgezet, zich* (door anderen) *verdrongen zien.*

Al scijnt hi een vrient voer ogen,
Alst comt dat hi hem tafter siet,
Meent hijs mitter herten niet.
HILD. f. 16 c.

— Tachter sijn, overdrachtelijk, *in verslagenheid zijn, in neêrslachtigheid verkeeren.*

Platus meester, wat sal geschien,
Daer gi aldus om tachter sijt?
Esmor. 62 (verg. 60).

|| Also dat dat heel conincrijc daer zeer om tafter was ende in zwaren verdriet, *Ned. Proza* 78.

— Achter in dezen zin wordt ook als znw. gebruikt, gelijk men nog van *het vóór en tegen* spreekt. U achter, *uw tegenspoed, uwe schade, uw nadeel*, bijna hetzelfde als achterdeel: zie ald.

Here, gine selt die strate niet liden,
Daer lage u *achter* sere an.
VELTH. III, 5, 26.

Men vergelijke ons znw. *hinder* nevens het oude voorz. *hinder*, dat geheel hetzelfde als *achter* beteekent.

3) *Naar achteren, achterwaarts.*

Hoe luttel si after ten stertwaert sien.
Rein. II, 7540.

Zie ACHTERSIEN en verg. ACHTERGAEN, ACHTERTIEN, ACHTERTRECKEN, enz.

4) Met het ww. *sijn* (of *scinen*, blijken).

— Achter sijn, verkorte uitdrukking voor *achter-* of *overgebleven zijn, over zijn, overig zijn* (of *blijken te zijn*). Evenzoo gezegd als ons *over zijn.* || Dat deel van desen dage, dat u noch achter is (*superest*), * *St. Bern. f.* 37. Daer ne sceen ander troost achter, *Franc.* 10300.

b) *Van tijd.*

1) *Na*, in de uitdrukkingen:

— Hier achter, *hierna*, daer achter, *daarna.*

Hoet hoer ten lesten is vergaen,
Suldi hier after wael verstaen.
Mloep I, 721.

|| Altoes hier achter, *Sp.* IV[1], 22, 46. Nemmermeer daer achter, *Taalk. Mag.* III, 179, 251.

— Hier achterwaert, in denzelfden zin, *Sp.* I[v], 53, 71.

2) Absoluut gezegd, voor hier achter, dus *hierna, later.*

Gi en selt mi achter nu
Nemmer sien, noch ic u.
Lsp. III, 3, 845.

— Eer ende achter, *vroeger en later, nu en later, voor en na.*

Ende bewerd haren lachter,
Daer gi moget, eer ende achter.
Lanc. II, 43473.

Aanm. *Achter*, als bijw., in samenstelling met werkwoorden, wordt, even als de overige adverbiale voorzetsels, zoowel scheidbaar als onscheidbaar gebruikt. Men ging daarbij tamelijk willekeurig te werk, naar den eisch van maat, rijm en rhythmus. Het scheiden der samengestelde deelen was in 't algemeen het meest gebruikelijk, vooral bij de oudere dichters; de verbinding bijzonder geliefd bij de latere ascetische schrijvers, die veelal uit het Latijn vertaalden of navolgden.

De zucht om de eenheid van het Latijnsche woord op gelijke wijze in de moedertaal weder te geven, was vermoedelijk aanleiding tot deze gewoonte, die tevens aan den ascetischen stijl meer deftigheid bijzette. De fijne en juiste onderscheiding, in de hedendaagsche taal aangenomen tusschen het scheidbaar en onscheidbaar gebruik der samengestelde werkwoorden, was in 't mnl. nog onbekend.

ACHTER, als znw. gebruikt. Zie ACHTER bijw. *a*, 2).

ACHTERBACS, bijw. Uit *Achter* en *Bac*, rug; ohd. *bacho* (GRAFF III, 29); ags. *bæc* (ETTM. 279); deensch *bag*; zw. *bak*; eng. *back*. — *Achter den rug, in 't geheim*, nog heden bekende uitdrukking, vooral in de spreekwijze *achterbaks houden*.

> Scout, scepen raden daer toe
> Achterbacs, ende helpent setten.
> *Rein.* II, 4248.

ACHTERBLIVEN (*bleef, bleven, gebleven*), st. ww. onz., scheidb. en onscheidb.

1) *Achterwege blijven, wegblijven, onvermeld blijven.*

> Daerom laet ict achterbliven,
> Dat ic daer niet af en wil scriven.
> *v. d. Houte* 18 var.

|| Een deel es daer aftergebleven, *Rein.* (*W*), I, 6. Bedi latiet achterbliven, *Ferg.* 3520. (Die sake) soude achterbliven, *Limb.* X, 24. tIs beter aftergebleven, *Mloep* IV, 2031 *var.* Dat hijt bescreve, ende het achter niet ne bleve, *Rijmb.* 14746.

Hiertoe behoort ook *Rein.* I, 95:

> Neware mijns wives lachter
> Ne mach niet bliven achter,
> No ongebetert, no ongewroken.

Ten onrechte laat JONCKBLOET het eerste *No* weg, dat in de beide hss. staat. *Bliven achter* mag niet rechtstreeks met *ongebetert* verbonden worden, zoodat *achterbliven* met het enkele *bliven* gelijk zou staan: eene beteekenis, die het woord niet kent. De zin is: „De smaad, aan mijne vrouw aangedaan, mag niet *onvermeld*, noch ongebeterd, noch ongewroken *blijven*." Verg. vs. 94.

2) *Achterwege blijven, niet gebeuren, onvervuld of onvolvoerd blijven.*

> Dus bleef achter Brunen dinc
> Bi miere behendichede al.
> *Rein.* I, 2464.

> Dat vele achterblijft van dien
> Dat dullarde te pensene plien.
> *Lanc.* II, 34989.

> alst geven es achterbleven.
> VELTH. VII, 20, 10.

> Maer die bede es achterbleven:
> Fierlike ontseidijt hare.
> *Sp.* III[5], 29, 26;

waar *bede*, in praegnante opvatting, voor den inhoud der bede, *het gebedene*, genomen wordt (verg. vs. 93). Hetgeen zij bad, bleef onvervuld. Hetzelfde geldt bij soortgelijke woorden, als *gedachte* en *wille*. || Dat afterbleef Reinaerts gedacht, HILD. *bij* WILLEMS, *Naber. op Rein. bl.* 380. Doch es sijn wille achterbleven, *Sp.* IV[2], 62, 95. (Dat) achter moet bliven sijn (*hs.* sinen) wille, *Limb.* X, 773.

3) *Ophouden, uitscheiden* met iets. Verg. ACHTERLATEN 3). || Siet, Damascus sal achterblyven stede te wesene, *D. B. Jes.* XVII, 1 (Vulg. „*desinet* esse civitas").

ACHTERBRAKEN, zw. ww. onz. Zie BRAKEN. *Achterwaarts rukken, wijken.*

> Walewein scaemdem derre saken,
> Dat sine daden dus achterbraken.
> *Lanc.* II, 43137.

ACHTERDAET, *-dade*, znw. st. vr. *Hetgeen men achterna verricht tot herstel eener vroegere daad, waarover men berouw heeft.*

> Want gebet ende *achterdade*
> Comen dicke te spade,
> Ende *dat men* oec *na doet*,
> Dat hevet cranken spoet.
> *Brand.* 1 1401.

ACHTERDEEL, *-dele*, znw. st. onz., het tegengestelde van Vordeel, zie ald.: dus *het achterstaan* (bij iemand), *de noodzakelijkheid van de minste partij te zijn*, de oorspronkelijke opvatting, allengs overgegaan tot de beteekenis van *nadeel, schade*, die reeds in 't mnl. bekend, maar vooral in de 17de eeuw zeer gewoon was. Later heeft de taal dit woord, om het onwelvoeglijk bijdenkbeeld, dat er door werd opgewekt, opzettelijk laten varen en door *nadeel* vervangen. Die het thans weder uit de oudheid oprakelen en in gebruik trachten te herstellen, dringen de taal op den weg der beschaving een stap achteruit.

> Aldus eest dicke achterdeel,
> Dat die mate gesellet dan
> Metten hoverdegen vrecken man.
> *Doctr.* II, 594.

> Hieromme heefti qualec generen,
> Die niet en can sijn achterdeel
> Verdragen ende laten hem geberen.
> *Vad. Mus.* I, 89, 100.

|| Op hare achterdeel ende schade, NIJHOFF II, 281. Hinder, prejudicie noch achterdeel, WILLEMS *Meng.* 319. In grooten achterdeele van den gelanden, *Vad. Mus.* IV, 118. Groot belet ende achterdeel, *ZVl. Bijdr.* IV, 73. — In het mv.: Alle scaden, costen, grieve ende achterdeelen, *ald.* 66.

ACHTERDIEN. Zie ACHTER voorz. *b*).

ACHTERDOEN (*dade* of *dede, gedaen*), onreg. ww. bedr.

1) *Doen achterstaan* (in den strijd), *terugslaan, het onderspit doen delven, verslaan*; of althans *achteruitzetten, in 't nauw brengen.*

> Entien si harde sere verladen
> Ende verre achterdaden.
> *Lorr.* II, 851.

> Si daden daer so grote were,
> Dat si dat heidine here
> Achterdaden ende dreven.
> *Renout* 1522.

> Si vijftien hondert quamen daer jegen
> Ende hebben die andere achtergedaen.
> *Lanc.* III, 21728.

> Dat hem die van Portegale
> Sijn volc aldus achterdede. 21758.

> Si daden achter die van buten.
> *Ferg.* 3961.

Verg. de zegswijze t a c h t e r d o e n in ACHTER bijw. *a*, 2), alsmede ACHTERGEDOEN en ACHTERWAERT (DOEN).

2) H e m b e t a c h t e r d o e n, *zich achterwaarts begeven, terugtreden, achteruitdeinzen.*

> Doe wilde soene cussen na dien sede,
> Maer Joseph hem bet achterdede.
> *Sp.* I[1], 48, 63.

3) Van een gebod, eene meening of bewering gezegd, zooveel als *naar den achtergrond verschuiven, op zijde zetten, opgeven, laten varen.*

> Dus was des conincs gebot ontfhen,
> Ende des paues achtergedaen.
> VELTH. IV, 18, 77.

> Worde bi moeyheden geweert
> Die minste seerhede die hem deert
> Ic wille dit achterdoen.
> *Wap. Rog.* 1736.

d. i. „dan wil ik dit gevoelen *laten varen*, mijne meening *opgeven*."

ACHTERDRAGEN (*droech*, *droegen*, *gedregen* of *gedragen*), st. ww. onz. Zie DRAGEN. *Achterwaarts trekken*, *wijken*.

Datter menech achterdroech
Ende keerde van den stride.
Lanc. II, 44108.

— Met den 3den nv. Enen achterdragen, *sich van iemand terugtrekken*, *achterblijven* waar hij hulp behoeft, *hem niet bijstaan*, *hem in den steek laten*.

Die gene die mi achterdragen
Ende mi niene helpen wreken...,
God gevem lachter ende toren!
Garijn v. Montgl. I, 49—54.

ACHTERDRINGEN (*dranc*, *drongen*, *gedrongen*), st. ww. bedr. *Terugdringen*, *achteruitdringen*.

Ende doen hi wert achtergedrongen.
HEELU 5535.

ACHTERDRIVEN (*dreef*, *dreven*, *gedreven*), st. ww. bedr. *Terugdrijven*, *terugslaan*, *verslaan*.

Dus wordense sere achtergedreven,
Want menech man verloes daer dieven.
Lanc. III, 17410.

ACHTERDROMEN, zw. ww. onz. en bedr. Zie DROMEN.

Onz. — *Achterwaarts dringen*, *achteruittrekken*, *terugwijken*.

Hi soude hem sciere te hulpen comen
Ende doen den keyser achterdromen.
Vl. Rijmkr. 572.

Bedr. — *Achterwaarts dringen*, *verdrijven*, *verjagen*.

Van sonden achterdromen
Wint die ziele vromen.
Wap. Rog. 1104.

ACHTEREBBE, znw. zw. vr. Uit *Achter* en *Ebbe*. *Het laatste gedeelte der eb*, nog heden *achtereb* geheeten: zie VAN LENNEP, *Zeemans-Wdb*. op h. w.

Tis al op een achterebbe
Te wachten.
HILD. f. 130 b.

ACHTEREN, zw. ww. onz. en bedr. Verg. ons *verachteren*.

Onz. — *Achteruitgaan*, *benadeeld worden*.

Ende daer met achterden sine zaken.
Limb. IX, 132.

Bedr. 1) *Achteruitzetten*, *benadeelen*.

Doe hem de keiser Vrederic sette
Om der heiliger kerken lette
Ende tachterne tgeestelike goet.
STOKE III, 733.

Hijs dom die hem te prisene pleget:
Dats ydele glorie die sere achtert.
Sp. I³, 46, 8.

Hine sal mi dit niet lachteren,
Noch minen name daer bi niet achteren.
Theoph. 19.

Ende mi Mares dus heeft gelachtert
Ende verraden ende geachtert
Bi valschen rade dien hi gevet.
Hor. Belg. XII, 36, 215.

2) *Naar den achtergrond schuiven*, dus *uitstellen*, *verschuiven*.

Nochtan en waert gene maniere
Dat mijn camp geachtert ware,
In stredene margen openbare.
Lorr. II, 3497.

ACHTERENDE, znw. st. onz. Uit *Achter* en *Ende*, einde. *Achtereinde*.

1) *Het achterste einde*, *het achterste gedeelte*; in de uitdrukking:

— Int achterende bliven, *achteraan blijven*, *ten achteren raken*, terwijl een ander op de baan voortstreeft en u voorbijsnelt.

Als sy horen wagen haestelic mende,
So bleven dander int afterende.
Mloep II, 2727.

2) *Het achtereinde* des lichaams, *het achterste*.

Ne gebrake ons niet een strop,
Lange heden wiste sijn crop
Wat sijn achterende mochte wegen.
Rein. I, 1935.

Schertsend gezegd voor: „*hij ware al lang opgehangen*."

ACHTERGAEN (*ginc*, *gingen*, *gegaen*), st. ww. onz. en bedr., scheidb. en onscheidb.

I. Onzijdig (scheidb.).

1) *Achteraan gaan*, *achterna gaan*, *volgen*, het tegengestelde van *voorgaan*. Verg. ACHTER bijw. *a*, 1).

Peter quam achtergegaen,
Daer men sinen here leidde gevaen.
vd. *L. O. H*. 2318.

2) *Achteruitgaan*, *wijken*. Verg. ACHTER bijw. *a*, 3).

Walewein moeste nu achtergaen.
Dies was droeve Artur, twaren,
Ende alle die met hem waren.
Lanc. II, 42134.

3) *Achteruitraken*, *in 't nauw komen*, *het onderspit delven*. Verg. ACHTER bijw. *a*, 2), waar tachter gaen in denzelfden zin vermeld is.

Dus sal u ordene achtergaen.
VELTH. VII, 20, 79.

So dat die heidine en mochten
Niet met redene gestaen,
Haer roepen en moeste achtergaen.
Sp. III³, 47, 58.

4) *Achteruittrekken*, *zich terugtrekken*, *achterblijven*, het beloofde of voorgenomene *niet gestand doen*, een plan *opgeven*. Verg. ACHTERKEREN 2), ACHTERTIEN 2), ACHTERTRECKEN 4).

Dat Ferguut niet en wille achtergaen,
Hine sal proeven die avonture.
Ferg. 1058.

Geen en salre achtergaen,
Hine salre pytanche ontfaen.
Rose (C), 13865.

— Met het voorz. *van* of den 2den nv.

Ende bedie dat ic niene wille
Dat enech man, lude oft stille,
Van der dinc die ic sal bestaen
Enechsins moge achtergaen,
Soe willic dat gi nu gereet
Ten heilegen doet hier uwen eet.
Lanc. IV, 5435.

DieS achtergaet, moet verliesen.
Bleg. 603.

d. i. „wie zich hierin *terugtrekt* en zijn aandeel in 't werk niet volbrengt, zal ook geene aanspraak hebben op het loon." JONCKBLOET (vs. 602) leest: *moet riesen*. De beteekenis van *achtergaen* lijdt daardoor geene verandering.

II. Bedrijvend (onscheidb.).

) *Achterhalen*, *inhalen*. Zie onz. 1) en verg. ACHTERLOPEN, ACHTERRIDEN.

Die dieve waenden hem wech maken,
Maer Ferguut was daer te snel,
Ende liep na die ridders fel,
Ende achterguncse ane enen berch.
Ferg. 2730.

ACHTERGANC, *-gange*, znw. st. m. *Achteruitgang*. Zie ACHTERGAEN onz. 2) en 3). || Wat is ledicheit, dan ... afterganc der vordernisse? *D. War.* VI, 195.

ACHTERGEDOEN (*gedade* of *gedede*, *gedaen*), onreg. ww. bedr. Hetzelfde als ACHTERDOEN. Zie ald.

> Hem torent sere dat hi niet
> Die Fransoyse conde achtergedoen.
> *Limb.* V, 234.

ACHTERHALEN, zw. ww. bedr., onscheidb.
1) *Inhalen*, de hedendaagsche beteekenis. *Eleg.* 352.
2) Eene schade —, *weder inhalen*, *herstellen*, of *verhalen*, als men nog zegt.

> al gevalt bi aventuren,
> Dat een man teneger uren
> Sijn lant verliest bi crachte,
> Oft bi verranessen, oft bi machte,
> Dits ene sake diemen mach
> Achterhalen op enen anderen dach.
> *Lanc.* IV, 5221.

ACHTERHANT, znw. st. vr. In de uitdrukking die achterhant hebben, *het onderspit delven*, *den strijd verliezen*, gelijk men nog, in omgekeerden zin, zegt *de overhand hebben*. Zie OVERHANT.

> Ende banderside Agulant,
> Die daer hadde die achterhant,
> Was sere droeve ende onblide,
> Want hi verloren hadde die stride.
> *Lorr.* II, 563.

Zie ook ald. vs. 390.

ACHTERHOUDEN (*hilt*, *hielt* of *helt*, *hilden*, *gehouden*), st. ww. bedr. Zie ACHTER bijw. *a*, 2). *Bij voortduring* achterdoen (zie ald. 1), dus *voortdurend doen achterstaan* (in den strijd), *aanhoudend in 't nauw brengen*.

> Si daden den coninc groten lachter
> Van Ingelant, ende hildent achter.
> VELTH. VI, 7, 59.

ACHTERJAGEN, zw. ww. bedr. *Achteruitjagen*, *terugjagen*.

> Ende die van binnen gingen slaen
> Up die ander, eer sise wel sagen,
> Ende begonstse weder achterjagen.
> *Wal.* 7566.

ACHTERKEER, *-kere*, znw. st. m. Zie het volgende art., *Het achterwaarts keeren*, *het wijken*.

> Dat si noch hare here,
> Die hertoge, van den achterkere
> Nie twint en worden gescoffiert.
> HEELU 5241.

ACHTERKEREN, zw. ww. onz.
1) *Achterwaarts keeren*, *wijken*.

> Hi dede die onse al achterkeren,
> Ende sloeger vele ende vinc.
> *Lanc.* III, 11664.

|| Ende keerde achter van der rivieren, BLOMM. *Theoph.* IV, 111. Ende keerden achter van moede, 117. Ende wilden weder keren achter, *Ferg.* 3917.
2) Met den 2den nv. *Zich terugtrekken*, *achterblijven*, eene belofte *niet gestand doen*, *onvervuld laten*, *nalaten*. Verg. ACHTERGAEN 4).

> dede ons allen sweren,
> Dat wijs niet achter souden keren,
> Wine souden hem sine dochter geven.
> *Lanc.* III, 13997.

ACHTERCRUDEN (*croet* of *croot*, *croden*, *gecroden*), st. ww. bedr. Van Cruden (zie ald.), bij KIL. „*kruyden*, trudere, pellere”, ons *kruien*. *Achterwaarts dringen*, *terugdrijven*.

> Men ginc die blode achtercruden.
> *OVl. Ged.* II, 91, 1402.

> Maer dats waer, dat was soe groot
> Die perse, daer mense achtercroot.
> HEELU 5251.

> Daer men sinen here achtercroet.
> 5537 (verg. 5535).

ACHTERLATEN (*liet*, *gelaten*), st. ww. bedr., scheidb. en onscheidb.
1) *Achterwege laten*, *ongedaan laten*, *nalaten*, *verzuimen*.

> Omme dat hem sijn vader hiet,
> Ne wilde hijt achterlaten niet.
> *Rijmb.* 15091.

> Nochtan gout hi hem harde sware
> Dat hi liet achter dat hi hiet. 17270.

> Geen priester en zonde achterlaten
> Sine getiden, groot noch clene.
> *Lsp.* II, 48, 468.

> Des en salic achterlaten niet
> In sal u secgen dat rechte ware.
> *Lanc.* III, 11694.

|| Ne laets achter clene no groot, *Rijmb.* 18287. Dese drie mannen lieten achter Job te antwoerden, *D. B. Job* XXXII, 1 (Vulg. *omiserunt*). Overdenckende alle dat quaet dat hi gedaen heeft, ende alle dat goet dat hy aftergelaten heeft, *Gesta Rom. c.* 17. Waer by sy eenige schouwe afterlaten wouden, of afterlieten, daer ons lants orbaer aen lage, MEYLINK *Delft. Bijl. bl.* 176 (*a.* 1361). Hi... achterlaet mennigh dinc, dat hem meest orbaer waer, *Kal.* VII, 160. Op een tijt had hijt achtergelaten, 194.
2) *Verzuimen*, *verwaarloozen*, *niet behartigen*. Verg. ACHTERSETTEN 1).

> Want si allene om hare baten
> Gemene bate achterlaten.
> *Lsp.* III, 16, 137.

> Dattie berechters van eenre stat
> Om haers selfs quade genieten
> Gemenen oorbaer achterlieten. 128.

Dezelfde uitdrukking, gemenen oorbaer achterlaten, *het algemeen belang verwaarloozen*, ook ald. I, 34, 80 en 85.
3) *Nalaten*, *laten varen*, *begeven*.

> Dattet boosheit achterlaet,
> Ende weder totten vader gaet,
> Ende betert dattet heeft misdaen.
> HILD. f. 62 a.

> Weet wel dat hi achterliete
> Die waerheit, de niet geloefde dies.
> *Rijmb.* 426.

— Met een ww. in den infinitief verbonden, achterlaten te sine (te doene enz.), staat *nalaten* gelijk met *ophouden*, *uitscheiden*. Verg. ACHTERBLIVEN 3). || Noch LXV jaer, ende Ephraym sal laten achter volc te wesen, *D. B. Jes.* VII, 8 (Vulg. „*desinet* E. esse populus”).
4) Met een persoon als object. Enen —, *iemand verlaten*, *begeven*, *verloochenen*, hem *ontrouw worden*. || Onsen lieven Heer, die sijn dienaers niet achter en laet, *Gesta Rom. c.* 79. Die duvel sal sijn wrectheyt tegen u tonen, omdat gi hem aftergelaten hebt, *c.* 110. Du en hebstese niet aftergelaten, die in di zoeken, *Hs. Ps.* 9. Waer om hebstu mi aftergelaten? 21. Hi afterliet Gode, 177. Achterlatet hise een luttel, so vallen si in becoringen, *Kal.* VII, 166. Nyemant en is vryer, dan die hem selven can achterlaten (*zich zelven verloochenen*), 168.

ACHTERLATENESSE (ACHTERLATENISSE), znw. zw. vr.
1) In actieve opvatting. *Verzuim*, *plichtverzuim*, *tekortkoming*. Zie ACHTERLATEN 1). || Die achterla-

tenisse mijnre jeuget en... wil, Heere, niet gedencken.... Vergif mi alle mine afterlatenissen, *Hs. Ps.* 24.

2) In passieve opvatting. *Verlatenheid.* Zie ACHTERLATEN 4). || Alle trybulacie, alle bitterheit ende achterlatenisse binae van allen menschen, *Kerkhist. Archief* II, 209.

ACHTERLATERE (ACHTERLATER), znw. st. m. Zie ACHTERLATEN 4). *Die iemands partij verlaat of begeeft, hem ontrouw wordt*, dus *verloochenaar, afvallige.* || Wee u, kinder achterlaters! seyt die Here, *D. B. Jes.* XXX, 1 (Vulg. „Vae filii *desertores!*" Stat.-B. „Wee den kinderen *die afvallen!*").

ACHTERLEGGEN (*leget, leecht* of *leit; leide; geleget, geleecht* of *geleit*), zw. ww. bedr. *Op den achtergrond schuiven, verschuiven, uitstellen*, om zoo doende van uitstel tot afstel te komen. Verg. ACHTEREN bedr. 2).

> Dat men te bat soude wedersecgen
> Daer sijn cronen ende achterlecgen.
> VELTH. V, 29, 35.

ACHTERLIDEN (*leet, leden, geleden*), st. ww. onz., scheidb. en onscheidb. Zie LIDEN. *Achterwaarts gaan*, en dus

1) *Voorbijgaan*, van den tijd gezegd. Achterleden, *voorbijgegaan, geleden, gepasseerd.* || Dat men vergeten sal al die overvloedicheit die achterleden is, *D. B. Gen.* XLI, 30 (Vulg. „cuncta *retro* abundantia").

2) *Achteruitgaan, wijken*, overdrachtelijk gezegd voor *iets van zijnen eisch laten vallen, iets toegeven.* Fr. *céder.* || (Dat si) partien zeiden, aen beede ziden achter te lidene, *ZVl. Bijdr.* IV, 368. Dat ... henlieden gezeit was achter te lidene, 370 (*a.* 1424).

ACHTERLOPEN (*liep, gelopen*), st. ww. bedr., onscheidb. *Loopende achterhalen, inhalen.* Verg. ACHTERGAEN bedr.

> Hi wanet achterlopen saen,
> Maer en mochtem niet gescien.
> *Sp.* III[2], 47, 90.

> Ennes negene dinc so snel,
> Hen sout achterlopen wel.
> *OVl. Ged.* I, 54, 136.

ACHTERMEDE (?), znw. st. vr.? In het Amst. hs. van *Rein.* (bij WILLEMS bl. 67) leest men:

> Gi biecht, recht of gi een scyve
> In die hant hilt, *aftermeed* aen te gaen.

WILLEMS gist, dat *aftermeed, aftermede* zooveel zal zijn als *achtermiede*, achterkoop of achterhuur. *Mede* voor *miede*, gift, huur, en *meden* voor *mieden*, huren, staan werkelijk bij PLANT. en KIL. aangeteekend, en die vorm is ook in de samenst. *keurmede* bekend. Verg. ags. *méd*, ofri. *méde*, en mlat. *meta* bij GRAFF II, 703. *Achtermede*, achterhuur, zou eene ongeoorloofde handelwijze bij koopen of huren geweest kunnen zijn, hier dan vermoedelijk ziende op *omkooperij.* Maar de lezing is hoogstonzeker. Misschien bedoelde de schrijver niets anders dan:

> *after meed* aen te gaen,

zoodat de zin zij: „of gij een geldstuk in de hand hieldt, om daar *later mede* aan te komen."

Het laatste komt mij wel het waarschijnlijkst voor. In allen gevalle is het bestaan van *Achtermede* zeer twijfelachtig.

ACHTERPENSEN (ACHTERPEINSEN), zw. ww. onz. Zie PENSEN, en verg. *achterdenken*, bij KIL. *futura meditari*; mhd. *hinderdenken*, zich in gedachten verdiepen (BEN. I, 348). *Overdenken, nadenken, zich bedenken.*

> Het ware onrecht, peinsese achter;
> Hets onrecht, en wrake sise niet.
> *Theoph.* 978.

d. i. „indien *zij er zich* nog *over bedacht* (mij eene genade te verleenen, die ik geheel onwaardig ben)".

ACHTERPORTE (ACHTERPOORT), znw. zw. vr. Zie ACHTERRINC.

ACHTERRAET, *-rade*, znw. st. m. *Raad die achterna en dus te laat gegeven wordt.* || Achterraets en gebrac nie man, *Mnl. Spreekw.* 2. — Later door *naraet* vervangen. Bij CATS 1, 648: „*Nae-raet* gebrack noyt man."

ACHTERRIDEN (*reet, reden, gereden*), st. ww. bedr., onscheidb. *Rijdende achterhalen, inhalen.* Verg. ACHTERGAEN bedr.

> Gine sultse in corten tiden
> Niet wel mogen achterriden.
> *Lanc.* II, 681.

> Lanceloet en consten niet achterriden,
> Ende hi liet dat jagen staen. 18043.

> So dat hi doutste achterreet,
> Ende namse biden breidele gereet,
> Ende vragede waer omme si vlo soe. 17082.

> Hi achterretene. 7085.

> Hem volchden die jongelinge,
> Mar en mochten achterriden.
> *Alex.* VIII, 1223.

ACHTERRINC, *-ringe*, znw. st. m. Uit *Achter* en *Rinc*, ring, om den ronden vorm. Schertsende benaming voor *het achterste, de aars.* || Op die heymelicheyt, daer vloech een swerte cray uut sijn afterrinck, *Gesta Rom. c.* 125. — Elders, in hetzelfde cap., meermalen Achterpoort genoemd.

ACHTERROUWE, znw. zw. m. *Naberouw.*

> Achterrouwe
> En es el niet dan eerscrouwe.
> *Teest.* 1745.

ACHTERS. Zie ACHTERST bijw.

ACHTERSCOUWE, znw. st. vr. Hetzelfde als nascouwe, *naschouw*, d. i. *herhaalde schouw* (van dijken en andere openbare werken), tot onderzoek of de gebreken, bij de eerste schouw aangewezen, naar behooren hersteld zijn. || Nae een yegelicken scouwe sal een nascouwe sijn, die men die afterschouwe heyt (*aldus te lezen voor* atterschouwe), MEYLINK *Delfl. Bijl. bl.* 131 (*a.* 1273).

ACHTERSCOUWEN, zw. ww. bedr. *Achternazien, nakijken, naoogen.*

> Hi dede menigen achterscouwen
> Binnen der stat, si haddens wonder
> Waer dat hi voer.
> *Ferg.* 3976.

ACHTERSETTEN, zw. ww. bedr.

1) *Op den achtergrond stellen, verwaarloozen.* Verg. ACHTERLATEN 2) en ACHTERSTOTEN.

> Dat gi, om uwen oorbaer allene,
> Achterset dat gemene
> Oorbare van der stede.
> *Lsp.* I, 44, 93.

> Want wi doen haer gebod
> Ende setten ons Sceppers beheet achter.
> Ald. III, bl. 16, vs. 44.

> Der kerstenheit doen si lachter,
> Want si die doget setten achter.
> *Hor. Belg.* XII, 23.

2) *Terugzetten, benadeelen*, of *te keer gaan, belemmeren.* Zie ACHTER bijw. *a*, 2), waar tachter setten in denzelfden zin vermeld is, en verg. ACHTERSTEKEN 2).

> So ware hi ende sijn geslachte met
> Ewelike achtergeset.
> *Lorr.* I, 1039.

|| Ende waer yemant, die onsen dijcgrave, heemrade, jof dijcrecht verstoerde, jof belette, jof in eenigen punten... achtersette, MIERIS III, 315 *a* (*a.* 1375).

ACHTERSIEN (*sach*, *sagen*, *gesien*), st. ww. onz. Zie ACHTER bijw. *a*, 3). *Achteruitzien*, *rugwaarts zien*, *omzien*.

Si vloen sere, si sagen wel
Dat die knape hadde leelic spel:
Daer en was geen achtersien.
Ferg. 569.

d. i. „zij vloden zoo schielijk voort, dat zij zich den tijd niet gunden van *om te kijken*." || Dat wi van nuwes beginnen sonder achtersien (*absque retrospectione*), RUUSBR. I, 177.

In overdrachtelijke opvatting wordt van twee kamprechters gezegd:

Ane hem en was geen achtersien.
VELTH. II, 6, 18.

d. i. „zij waren eerlijke lieden, die zonder *omzien* of *aanzien des persoons* te werk gingen."

ACHTERSPRAKE (later ACHTERSPRAEC), znw. zw. vr. Verg. ACHTERTALE. *Achterklap*, *laster*.

Niemare ende achterspraken,
Die de liede tscande maken.
D. Catoen 91.

Wacht u oec van achterspraken,
Ende en segt van niemen quaet.
Vad. Mus. I, 400, 101.

Want de achtersprake dat pleget,
Dat hi der zielen bloet ontfaet,
Die hi metter tongen verslaet.
Franc. 4182.

Alse hi horde ofte vernam
Van hem enege achtersprake.
Sp. I^3, 39, 18.

|| Scuut altoes achtersprake, *Lsp.* III, 4, 471. Quetsten sine in achterspraken, *Sp.* III^3, 4, 48. Achtersprake, de vule mesdaet, *Franc.* 4175. Van der quader achtersprake, 4206. Hoedt u altoes van achterspraken, RUUSBR. V, 133. Liegen ende nydich achtersprake, 173. Achterspraec, toern ende nydicheit, *Stemmen* 35. Achtersprake spreken, *Sp.* I^6, 17, 66; *Franc.* 10079. Aftersprake, *Ned. Proza* 136; *enz.*

ACHTERSPREKEN (*sprac*, *spraken*, *gesproken*), st. ww. onz., met het voorz. *van* of met den 3den nv. des persoons. *Achterklappen*, *kwaadspreken*, *lasteren*.

Sijns nergent en gebrect,
Daer men achter van hem sprect:
Al seyde yement van hem quaet,
Een ander dat van monde slaet.
Lsp. III, 2, 139.

|| Waer om dan en ontsaechdi u dan niet achter te spreken minen knecht Moyses? *D. B. Num.* XII, 8 (Vulg. *detrahere*).

— Met bijvoeging van het znw. *quaet*, leest men ook: || Si spraken mi quaet achter, *Vad. Mus.* II, 441, eig. *zij spraken achter* (*mijn rug*) *kwaad van mij*. Den goden en sulstu niet achterspreken quaets, *D. B. Exod.* XXII, 28.

ACHTERSPREKERE (ACHTERSPREKER), znw. st. m. *Achterklapper*, *kwaadspreker*, *lasteraar*. || Dat hi niet en weet, weder hi misdoet meer, die achterclap hoert dan diese spreect; want waer geen hoerre (*hoorder*) en is, dair en is geen afterspreker, *Stemmen* 78. Smenschen veronwaerden is een achterspreker. ... Mitten achtersprekers en menge di niet, *D. B. Spreuken* XXIV, 9, 21 (Vulg. *detractor*).

ACHTERST, bnw. Van het voorz. en bijw. *Achter*, in de dubbele toepassing op plaats en tijd.

1) Van plaats. Zie ACHTER voorz. *a*, 1) en bijw. *a*, 1). In de hedendaagsche beteekenis, die ook mnl. gewoon was. Tachterst, *het achterste*, *de achterzijde*, *Rijmb.* 5135.

2) Van tijd. Zie ACHTER voorz. *b*) en bijw. *b*). *Laatst.* Die achterste, dachterste, *de laatste*.

dit es die achterste strijt,
Die sal wesen in conincs Arturs tijt.
Lanc. IV, 11413.

eer men van den werke sciet,
Ende men leide den achtersten steen.
Rijmb. 11414.

|| Upten achtersten dach van Aprel, *Sp.* IV^1, 4, 61. Den achtersten dach van Octobre, *Vad. Mus.* IV, 360. Daer na quam sijn achterste dach, *Rijmb.* 16632. Int achterste jaer van sinen rike, 30523. In den achtersten morgen, *Brand.* (1), 1981. In dien achtersten dage, 2043. Dat arechst wort dachterste pine, *Franc.* 5930. Als men den achtersten soude slaen, *Esop.* L, 13. Dachterste coninc (van Athene, Babylon enz.), *Sp.* I^2, 24, 18; 47, 20; I^3, 4, 32; 6, 14; I^5, 55, 47; *Rijmb.* 11896; *enz.*

— Ten achtersten, *ten laatste*, *in de laatste plaats*, *D. B. Deut.* XVII, 7. Verg. het volgende art.

ACHTERST, bijw.; of, met het voorz. *te*, TACHTERST, TECHTERST, TACHTERSTE, ook min zuiver ACHTERS, TACHTERS en TAFTERT geschreven.

1) *Het laatst*, *in de laatste plaats*.

Dat hi hem gaf enen penninc,
Die achterst te werke ginc,
Gelijc dat hi den eersten dede.
Rijmb. 24553.

Die kerstin, die achterst was geleert. 5654.

Ende plach tontfane ooc algader
Tachterst die benedictie van den vader. 2283.

Dat dier so maectic techterst dan.
vd. *L. O. H.* 4389.

Ende tafterst van der ertbevinge.
Natuurk. 1446.

2) *Het laatst*, *voor het laatst*, *voor de laatste maal*.

Daer waest dat wine achters sagen.
Lanc. II, 46782.

— Vandaar de uitdrukking: doe hi achterst van hem (haer, hier, daer, enz.) sciet, *toen hij het laatst van hem* (*haar*, *hier*, *daar*) *scheidde*; niet alsof de scheiding meermalen had plaats gehad, maar elliptisch voor: *toen hij het laatst* (*hem zag en*) *van hem scheidde*.

Dat hi mire moeder behiet,
Doe hi achterst van haer sciet.
Lanc. II, 45689.

Evax seide: kindi mi niet?
Doen ic achterst van hier sciet,
Wanedi mi hebben gegraven.
Limb. VI, 2111.

Waer sise vercochten ende hoegedanen lieden,
Ende waer si achterst van haer scieden.
Flor. 1466.

Zoo ook *Lanc.* II, 45614, III, 16199, *Limb.* VI, 2100; enz.

3) *Ten laatste*, *eindelijk*. In deze beteekenis altijd met *te*: tachterst enz.

Hi werde hem als dies hadde noet,
Nochtan moesti tachterst sterven.
Lanc. III, 22462.

Die riddere weerde hem harde wel,
Maer tachters werd hem de strijt te fel. 23563.

Tachterst so sach hi van verren
Enen herde vasten casteel.
Ferg. 3482.

Verniewi ons so verre te voren,
Dat wi niet ne sijn techterst verloren.
v.d. L. O. H. 91.

Tachterste so dorgingen
Fransoysen woorde so sine zinne.
Franc. 1946.

Zoo ook *Ferg.* 782, 2956, 3040; *Flor.* 2208; *Rijmb.* 1295, 25275; *v.d. L. O. H.* 4077; techterst, 1830; taftert, *Natuurk.* 654; *enz.*

4) *Laatst*, *laatstelijk*, *onlangs*. In deze beteekenis altijd achterst, zonder *te*.

Lieve here, nu biddic u,
Dat gi mi wilt vergeven nu
Dat ic achterst jegen u mesdede.
Rose (*C*), 3241.

Omme dustane dinc
Hiet achterst die coninc
Sennacherib di nemen dijn leven.
Rijmb. 15287.

Die Jueden wilden di achterst steenen. 24711.

ACHTERSTAEN (*stoet*, *stoeden* of *stonden*, *gestaen*), st. ww. onz. *Afstaan*, *wijken*.

Doen quamen van binnen een groet deel
Selfscotters, die senden menech quareel,
Ende dadense also achterstaen.
Lanc. III, 15968.

ACHTERSTAL, znw. st. onz. In de samengestelde uitdrukking: Achterstal vonnes, *een achterstallig vonnis* d. i. *een vonnis door de Schepenen in advies gehouden of uitgesteld*, *dat zij dus nog schuldig blijven te uiten*. || Alsulc achterstal vonnes, als onder u gesteet is.... Dat hy hem sijn achterstal vonnes verdage overdworts nachts, MATTH. 296.

Kort te voren heette het een vonnis, „dat die scepenen *in vorste genomen*," d. i. *uitgesteld* hebben. — Verg. ACHTERSTELLE.

ACHTERSTE, znw. zw. onz. Zie ACHTERST bnw. Komt in den *Delftschen Bijbel* van 1477 in twee elders ongewone opvattingen voor.

1) *Einde*. || Hi en sal onse achterste niet sien, *Jer.* XII, 4. Vulg. *novissima nostra*, Statenb. *ons eynde*. Ende die Here gebenedide Jobs achterste meer dan sijn beginnen, *Job* XLII, 12. Vulg. *novissimis*, Statenb. *laetste*.

2) Het *achter* of *na* iemand komende, zijn *nakroost*, *nageslacht*. || Ende ic sal afcorten dijn achterste, I *Kon.* XXI, 21. Vulg. *posteriora tua*, Statenb. *uwe nakomelingen*.

Doch beide opvattingen kunnen niet als wettige beteekenissen worden aangemerkt. Zij zijn alleen toe te schrijven aan de onhandigheid van den vertaler, die *novissimum* en *posterius* gewoonlijk door *achterste* vertolkte, maar daarbij somtijds vrij onoordeelkundig het verband voorbijzag, en den zin niet recht begreep. Ook elders heeft hij meermalen dit bnw. te onpas aangebracht.

ACHTERSTEKEN (*stac*, *staken*, *gesteken*), st. ww. bedr. Zie STEKEN en ACHTER bijw. *a*, 3).

1) *Van sich stooten*, *verstooten*, *verwerpen*.

Want alse gi mi sult gebreken,
Alle andre sullen mi achtersteken.
Lanc. II, 11349.

Ende cracht ende valscheit achtersteken,
Ende alle quade dinge breken.
Lsp. III, 12, 53.

Ende alse Antekerst dan siet,
Dat hem tfolc algader vliet
Ende sine lere aftersteken. IV, 8, 23.

In vs. 21 was gezegd:

Ende *vlien ende scuwen* sire leren.

— Elders, in denzelfden zin, Achterwaert steken:

Goet raet, diemen stect achterwaert.
Rinclus 634.

2) *Terugzetten*, *te keer gaan*, *tegenwerken*, *belemmeren*. Verg. ACHTERSETTEN 2).

Wilde iemen van des coninx magen
Dat wederseggen, mijn vader soude
Met sinen selvere ende sinen goude
So den genen steken achter,
Dat sijs souden hebben lachter.
Rein. I, 2293.

Dat hi dus wilde achtersteken
Den besten man, gelovet das,
Die nie in hondert jaren was.
VELTH. V, 22, 70.

Den genen die in dese sake
Enegen van hen achterstake.
Lorr. II, 3510.

Die jegen den here altoes hem setten,
Ende achtersteken ende letten.
STOKE VII, 647.

Int lest soe helptment achtersteken
Ende beletten daer men can.
HILD. f. 123 a.

3) Enen van iet —, *doen achterstaan* in iets, er van *versteken* of *berooven*.

Eest dat sijt volc te sere verduwen
Ende achtersteken van den rechte.
D. Luc. 2880.

ACHTERSTELLE, znw. st. vr., later ACHTERSTEL, als st. onz. gebruikt. Uit *Achter* en *Stelle*, *Stal*, stand of plaats; dus *de achterstand*, *het ten achteren staande*, thans *Achterstal*, *achterstallige schuld*. || Van allen den achterstellen, die men ons dair af sculdich is van tiden voirleden, *Brab. Y. D.* II, *Cod. Dipl. bl.* 712. Van achterstellen van landchynse,... van achterstellen van lijfrenten, DIERICX, *Mém.* I, 564, 565. Alle achterstelle, dat die greve van Hollant sculdich is, MIERIS II, 868 *a*. Alle sulke afterstelle, als haer dan gebreecken mach, IV, 944 *b*. Dien sal men rekenen te gelde tafterstel opt hoeftgelt, V. D. WALL 305. Elken persoen sijn afterstel oprekenen, *ald.* Achterstelle van renten of van andren sculden, *ZVl. Bijdr.* IV, 5. Van allen haren achterstellen, die hemlieden de stede sculdich es, *ald.* Van allen vremden schulden of achterstelle van ouden tiden, 6. Dachterstelle van lijfrenten, 8.

— Enen sine achterstelle gelden, *iemand zijn achterstal betalen*, overdrachtelijk *hem* (*een bedreven feit*) *betaald zetten*, *het op hem wreken*.

Ende reden bet an, ende wilden gelden
Waleweine sine achterstelle,
Om te wrekene haren geselle.
Wal. 4146.

Dezelfde uitdrukking, *zijn achterstel betaelt zetten*, nog bij VONDEL IX, 195.

ACHTERSTELLEN, zw. ww. bedr. *Uit den weg ruimen*, *wegnemen*, en dus *weren*, *voorkomen*. || Om alle donkerheden ende dolingen achter te stelne, *ZVl. Bijdr.* IV, 7.

ACHTERSTELLICH (ACHTERSTELLECH), *-lige* of *-lege*, bnw. Zie ACHTERSTELLE. *Achterstallig*. || Die afterstellige verscenen scult, V.D. WALL 305. De uitg. heeft verkeerdelijk *afterstellinge*.

ACHTERSTOET, *-stote*, znw. st. m. Verg. WEDERSTOET. *Achteruitgang van zaken*, *tegenspoed*.

Om dit ducht hem te min die here
Van achterstote in genen tijt,
Oft daer af te hebben eenigen strijt.
VELTH. V, 4, 24.

ACHTERSTOTEN (*stiet*, *stieten*, *gestoten*), st. ww. bedr. Zie ACHTER bijw. *a*, 3). *Op den achtergrond stellen*, *verwaarloozen*. Verg. ACHTERSETTEN 1).

Dat die berechters van eere stat
Om haer selfs quade genieten
Gemeenen oorbaer achterstieten.
Lsp. III, 16, 128 (hs. H).

ACHTERSTWERF, ACHTERSTWERVEN, bijw. *Het laatst, voor het laatst, voor de laatste maal.*

Ic sagere vele meer, sonder sage,
Te Kamaloet in dien dage
Dat ic daer achterstwerf tornierde.
Lanc. II, 28544.

Doe icken achterstwerven sach.
Wal. 1812.

ACHTERTALE, znw. zw. vr. Verg. ACHTERSPRAKE. *Achterklap, laster.*

Nochtan vresic achtertale ....
Wilden si hem selven besien
Die der achtertalen plegen,
Si souden hem wachten daer jegen.
Theoph. 33—44.

In vs. 19 wordt van *lachteren*, in vs. 47 van *begripen* gesproken.

ACHTERTIDEN (*tide*, *tijdde* of *tiede*; *getijt* of *getiet*), zw. ww., hetzelfde als ACHTERTIEN. Verg. TIDEN. *Brab. Y.* VI, 5844; *Vad. Mus.* I, 338, 36.

ACHTERTIEN (*toech* of *tooch*, *togen*, *getogen*), st. ww. onz. en bedr. Zie TIEN (2de art.) en ACHTER bijw. *a*, 3), en verg. ACHTERTRECKEN.

I. Onzijdig.

1) *Achterwaarts trekken, zich terugtrekken, wijken.*

Hi sloechse neder, bi tween, bi drien:
Men sach daer menegen achtertien.
Lanc. III, 16540.

Hi sloecher meer dan XL te dale,
Eer hi ye toech achter.
Sp. IV^{8}, 35, 28.

|| Si togen achter hare verde (*huns weegs*), *Troj.* 2789. Dat hi door noot moeste achtertien, HEELU 6737 (*verg.* 6733: Ende toech weder achterwaert). Sine moesten sterven oft achtertien, 7114. Ende togen achter met droefheden, *Brab. Y.* VI, 8205.

2) Met den 2^{den} nv. *Zich terugtrekken van, achterblijven*, of wel overdrachtelijk, van eene belofte gezegd, *niet gestand doen, onvervuld laten, nalaten.* Verg. ACHTERGAEN onz. 4) en ACHTERTRECKEN onz. 3).

Hoe verwon ic meer den lachter,
Ochtic nu toge des strijts achter?
Troj. 2901.

Bidt dat gi wilt te deser steden:
Dies en willic niet achtertien.
Belg. Mus. X, 66, 63.

II. Bedrijvend.

) *Achteruittrekken, terugtrekken.*

Mar ist dat ic wille
Den enen steen achtertyen,
Die naelde sal ten andren vlyen.
Lsp. I, 11, 44.

ACHTERTRECKEN, ook ACHTERTREKEN (*trac*, *traken*, *getreken* of *getrocken*; en *trecte*, *getrect*), st. en zw. ww. onz. en bedr. Zie TRECKEN en ACHTER bijw. *a*, 3), en verg. ACHTERTIEN.

I. Onzijdig.

1) *Achterwaarts trekken, zich terugtrekken, wijken.*

Ende began te hant achtertrecken.
Hi keerde weder te sinen here.
Flor. 3290.

Dat wi met staden trecken achter
Binnen onsen barbekanen.
Part. 61, 15.

Wie sone sach in den aenschine,
Scaemde hem te treckene achter.
Rijmb. 31774.

|| Gi moest u here achter doen trecken, *Ferg.* 4271. Si moesten achtertrecken saen, *Lanc.* II, 33465. Die daer zere street ... ende niet achter trecken en wilde, *Sp.* IV^{8}, 36, 5. Dat doet niet, dat wi voor hem trecken achter! *Rijmb.* 19611.

2) *Zich terugtrekken, wegsluipen, zich schuil- of uit den weg houden.* Verg. bedr. 2, *a*).

Doe scaemdi hem ende trac achter,
Het dochtem herde groet lachter.
Ferg. 1691.

Want hi noit in engenen dingen
Dore bloetheit achter en trac.
Part. 61, 25.

Sonder den genen, de nachts trac achter.
Trouwen, der wasser vele,
Die niet en quamen totten spele.
STOKE X, 50.

Als hi Gods stemme hadde gehoort,
En dorste hi niet comen voort,
Also noch trecken achter
Die hemselven kennen in den lachter.
Lsp. I, 23, 25.

3) Met den 2^{den} nv. of het voorz. *van*. *Zich onttrekken* aan iets, *weigeren te doen.* Verg. bedr. 2, *b*).

dit willic gerne doen,
Ic ne wils niet achtertrecken.
Lett. (*N. R.*) VII^{1}, 135, vs. 165.

Vrouwe, heeft dat God
Geordineert, soe willics volgen;
Ende eest oec jegen sijn gebod,
Soe trecke ics achter, wies hem bolge.
Vad. Mus. I, 62, 165.

Ende trecti achter oec van desen,
Ic sal u lachteren in allen hove.
VELTH. II, 19, 76.

— Bepaaldelijk, bij eene gedane belofte, *zich terugtrekken, achterblijven, ze niet gestand doen, onvervuld laten, nalaten.* Verg. ACHTERGAEN onz. 4) en ACHTERTIEN onz. 2).

gi hebt mi geloeft nu,
Dat gi doen sout dat ic wilde.
Ic ben die u vortan hilde
Over gerecht logenere,
En doedi niet dat ic begere,
Trocti achter van deser dinc.
Ferg. 930.

II. Bedrijvend.

1) *Achteruittrekken, terugtrekken.*

Florise sprongen uten ogen die tranen,
Ende liep an hare ende tracse achter.
Flor. 3684.

2) Als reflexief gebruikt: H e m a c h t e r t r e c k e n, in denzelfden zin als het onz.

a) *Zich terugtrekken, zich schuilhouden.* Zie onz. 2).

Hi selve die trac hem achter,
Alse die ontsach sulken lachter.
Sp. I^{7}, 90, 49.

b) Met den 2^{den} nv. *Zich onttrekken* aan iets, *weigeren te doen.* Zie onz. 3).

Wie so hem oec dies trake achter,
Hi bleve altoos in den lachter.
Sp. I^{1}, 36, 17.

ACHTERVAREN (*voer*, *voeren*, *gevaren*), st. ww. onz. en bedr. Zie VAREN en ACHTER bijw. *a*, 3).

Onz. — *Achterwaarts trekken, teruggaan.*

Hi dede sijn volc achtervaren.
Ferg. 4287.

Bedr. — 1) *Achternagaan, achternarijden.*

Die up wille sitten sonder sparen
Dit scaecspel halen ende achtervaren.
Wal. 71 en 1183.

2) *Achteroprijden*, *van achteren op iemand aanrijden*, met vijandige oogmerken.

Dese ridder, die ons achtervoer.
Limb. IV, 1404.

ACHTERVLIEN (*vlo* of *vloe*, *vloen*, *gevloen*), st. ww. onz. Zie VLIEN en ACHTER bijw. *a*, 3). *Achterwaarts vlieden*, *terugvlieden*, *terugdeinzen*.

Die dor die vrese van den payen
Niet enen voet mach achtervlyen.
BLOMMAERT, *Fragm. Carl.* 337.

Trouwe sal u vorwert tien,
Hope en laet u niet achtervlien.
Limb. X, 613.

Best dat darebeit vorwert tiet,
Ende trouwe vorder achtervliet.
Vad. Mus. IV, 65, 118.

Ende maecte om hem een scaert,
So dat si achtervloen.
Sp. IV[8], 35, 46.

ACHTERVOLGEN, zw. ww. bedr. en onz. **Bedr.** — *Volgen*, *opvolgen* (een gebod of voorschrift), lat. *sequi*. Van de evangeliën wordt gezegd:

Hier omme soude elc kerstin pogen,
Hoe hise soude achtervolgen mogen.
Amand I, 280.

Onz. — *Vervolgen*, lat. *persequi*; de hedendaagsche beteekenis, doch als onz. ww. met den 3den nv. en als scheidbare samenst. gebruikt. || Desidere... volgeden si achter, *Sp.* III[8], 83, 27. Ende volgden achter siere scaren, *Rijmb.* 28064.

— **Aanm.** De eigenlijke opvatting is *van achteren volgen* (verg. ACHTER bijw. *a*, 1); doch het bijdenkbeeld van vijandige bedoeling is onmiskenbaar. *Achtervolgen* moet dus als één woord beschouwd worden, want de beteekenis verschilt van die, welke in de bloote opvolging der beide deelen ligt uitgedrukt.

ACHTERVOLGENDE, voorz. en bijw., eig. het deelw. van ACHTERVOLGEN als bedr. ww.

Voorz. — Met den 3den nv. *Volgens*, *in navolging van*, *overeenkomstig met*. || Achtervolgende den voetstappen van den voorsaten, *Vad. Mus.* IV, 113 (*a.* 1489). Achtervolgende den inhoudene van den vonnesse, *ZVl. Bijdr.* VI, 160 (*a.* 1441).

Bijw. — *Volgens* (*het vroeger genoemde*), *in overeenkomst* (*daarmede*), *naar evenredigheid* (*daarvan*). || De balken groot zijnde XII dumen viercante, de stilen ende corbeelen achtervolgende, *ZVl. Bijdr.* IV, 319. De stagen tusschen beeden achtervolgende also daertoe behoort, 320. Also achtervolgende upwaert gaende alsoot behoort, 320 (*a.* 1409).

ACHTERWAERDE, znw. st. vr. *Achterhoede*. Uit *Achter* en *Waerde*, fr. *guarde*, hetzelfde als *hoede*. Zie WAERDE en verg. HINDERWAERDE.

Wi hebben soe vele goeder liede nu
In dachterwaerde, datse al
Sconfieren datter comen sal.
Lanc. II, 33324.

Men haddere gnoech gevaen,
Ne hadde gedaen die achterwaerde,
Diese soccoreerde harde. 33466.

— Ook *achterhoede* reeds bij STOKE IX, 649, *Rein.* II, 5071, enz. De Fransche vorm *achtergaerde* bij VAERNEWIJCK, f. 49 *a*.

ACHTERWAERRE, znw. st. m., samengetr. uit ACHTERWAERERE, ACHTERWARER. Zie ACHTERWAREN. *Behoeder*, *beschermer*.

Wies haer behoeft, neemt grote ware.
God heeft van siere moeder di geset
Tachterwaerre.
v.d. L. O. H. 298.

Zoo moet er gelezen worden voor *tachterwaerne*, gelijk de uitgave heeft. Een ww. komt hier niet te pas; de zin (blijkens het voorz. *van*) eischt kennelijk een znw.: „God heeft u gesteld *tot beschermer* van Zijne Moeder."

ACHTERWAERT (ACHTERWART, ACHTERWERT), bijw. *Achterwaarts*, *terug*. Vandaar de uitdrukkingen:

— Achterwaert gaen, *achteruitgaan*; met den 3den nv. des persoons, *tegenloopen*, *tegenvallen*.

Dan maecti u op die vart mettien,
Ende waent sien dat gi begaert;
Maer het gaet u achterwaert,
Gine selse sien no spreken mogen.
Rose (*A*), 2777.

— Achterwaert trecken (onz.), met den 2den nv. der zaak, *sich aan iets onttrekken*. Verg. ACHTERTRECKEN onz. 3).

Des en treckic niet achterwert.
v.d. L. O. H. 1951.

— Achterwaert doen, *doen achterstaan* (in den strijd), *terugslaan*, *het onderspit doen delven*. Verg. ACHTERDOEN 1).

Gelijc enen die ontsinnet es
Geliet hem die stoute Ritsart,
Ende dede verre achterwart
Pyrote den ridder coene.
Lorr. II, 4373.

— Achterwaert scuven, *naar den achtergrond schuiven*, *terugzetten*, *in minachting brengen*. Verg. ACHTERSETTEN en ACHTERSTEKEN.

Al haer onrecht gaet te boven,
Ende trecht wert afterwaert gescoven.
Rein. II, 4245.

— Achterwaert steken, *terugstooten*, *van sich afstooten*. Verg. ACHTERSTEKEN 1).

Ermoede en es met niemen waert,
Men steecse altoes achterwaert.
Rose (*A*), 7456.

= Achterwaert, voor het enkele *achter* gebezigd: hier achterwaert, *hierna*, *naderhand*, *Sp.* I[7], 53, 71. Zie bij ACHTER bijw. *b*, 1).

ACHTERWAREN (ACHTERWEREN), deelw. *achterwaert* en *geachterwaert*, zw. ww. bedr. Uit *Achter* en *Waren*, in acht nemen, hoeden; verg. *ware*, hoede, zorg. Zie WAREN en WARE.

1) *Bewaren*, *behoeden*, *beschermen*.

God moeter u hulpen toe,
Ende moet u hoeden ende achterwaren!
Lanc. III, 1099.

Ende si es henen gevaren:
God die moetse achterwaren!
Lorr. I, 973.

Evenzoo, in toepassing op de goddelijke hoede, *Limb.* IV, 698, V, 913, 928, 1865, VI, 20, IX, 988, XI, 33. Van een beschermengel gezegd, *D. Luc.* 4253.

— Een land of volk —, *behoeden*, *beschermen*, *verzorgen*, *beheeren*, als heer of landvoogd.

Wilde die coninc Aelbrecht varen
Sijn lant besien ende achterwaren.
VELTH. IV, 69, 3.

Enen grave, hiet Elijn,
Liet hi van den lande sijn
Drossate ende montbore al,
Om dat hijt achterweren sal.
Lorr. II, 2356.

Zoo *Lanc.* III, 18614, *Limb.* V, 876, *v.d. Negen besten*, bij MONE, bl. 131. Evenzoo

— Die scaren achterwaren, de krijgsbenden *beheeren*, *besturen*, *Limb.* VII, 992, *Grimb.* I, 3312, II, 1402.

Zoo roepen in den *Esop.* de duiven den havik in als heer, om haar

Te wachtene ende te achterwaerne. XXVI, 5.

2) ***Bewaren, beheeren, het toezicht houden*** over iets.

> **Si seiden: hier sijn al de nonnen,**
> **Sonder ene, die sottelike gebaert,**
> **Die de kokene achterwaert.**
> *Sp.* III[3], 40, 86.

|| De meester, die de fonteynen achterwaert, *Belg. Mus.* VII, 106. Qualike is het geachterweert (*van een swaard*), *v.d. L. v. O.* 101. Dese dinc (*werktuigen enz.*) waren den coninc bevolen, dat hise achterware, *Limb.* XI, 1079.

3) ***Verzorgen, verplegen, oppassen, zorg dragen*** voor iemand of iets.

> **Ende Torec kerde ter tenten waerd,**
> **Daer hi wel was achterwaerd,**
> **Want daer waren knapen gnoech**
> **Die hem daden sijn gevoech.**
> *Lanc.* III, 26325.

> **Men gaf hem ene voestere doe,**
> **Die tkint wel achterwaren can.** 23328.

> **Hebdi wel geachterwaert**
> **Gringolette mijn goede paert,**
> **Ende minen helm daer toe mede?**
> *Wal.* 8491.

> **Arsaters quamen so si eerst mochten,**
> **Diese souden achterwaren.** 7502.

> **Haer sustre gingen enen meester huren,**
> **Die haer scene soude achterwaren.**
> *Christ.* 558.

|| Een kind —, STOKE IV, 65. Een paard —, *Limb.* X, 126, *Renout* 27, 329. Wonden —, *Christ.* 577. Eenen gewonde —, *Lanc.* III, 15787. Het lichaam (lijf) —, *Lutg.* II, 1004, *Vad. Mus.* I, 339, 67. Eenen krankzinnige —, *Limb.* VI, 277; *enz.*

= Het Vlaamsch kent nog heden *achterwaerster*, *achterwaresse* of *achterwaersteregge*, als benaming der vrouw die in Holland *kraambewaarster* of *baker* genoemd wordt.

ACHTERWERE, znw. st. vr. Uit *Achter* en *Were*, grondbezit, akker. Zie WERE. *Een achteraf gelegen akker of stuk land.* || Die bueren mit horen afterweren van Aemstelreveen an die westzide, MIERIS III, 446 *b* (*a.* 1386).

ACHTERWESEN, znw. st. onz. *Het ten achteren zijn of komen* in geldzaken, dus zoowel *Achterstand* als *Nadeel, schade.* || Scade, verlies ende afterwesen, MIERIS IV, 94 *a* (*a.* 1408). Tot voldoeninge sijns achterwesens, *d. i. van de door hem geledene schade*, MATTH. 255. Ende trecken dat achterwesen an hem, *d. i. schuiven hem de schade op den hals*, 289.

-ACHTICH (-ACHTECH, of -ECHTICH, -ECHTECH), *-tige* of *-tege.* Achtervoegsel met den halven klemtoon, dienende tot vorming van bnw.; in oorsprong en beteekenis wel te onderscheiden van het gelijkluidende suffix in het volgende art.

Etym. *-achtich* is door middel van het suffix *-ich*, *-ig*, afgeleid van het znw. *Achte*, *Acht* (zie ACHTE), hetzelfde dat wij nog in *acht geven*, *acht slaan* kennen. De grondbeteekenis van *achten* was *denken*, *opletten*, *beschouwen*, die van *achte* derhalve *beschouwing*; doch deze beteekenis, concreet opgevat, leidde tot de opvatting van datgene *wat aan iemand of iets beschouwd* d. i. *waargenomen of gezien wordt*, dus *het voorkomen*, *de gedaante*, *den toestand*; op volkomen dezelfde wijze als lat. *species* en gr. *εἶδος* aan de ww. *spec-ere* en *ἰδεῖν* (zien, beschouwen) beantwoorden. In die beteekenis komt *achte* in 't mnl. wel niet voor, maar zeer gewoon is zij in 't mhd. (BEN. I, 15), waar b. v. *in tugentlîcher aht*, *in kreftelîcher aht*, met de bijw. *tugentlîche*, *krefteclîche* afwisselen. Het afgeleide bnw. *achtich*, alleen voorkomende in samenstellingen, beteekent derhalve datgene wat een zeker voorkomen, eene zekere gedaante heeft, of zich in een zekeren toestand bevindt: het eerste lid der samenstelling drukt dan de hoedanigheid van die gedaante of dien toestand uit. Doch weldra, toen men de eigenlijke beteekenis van *achtich* uit het oog verloor, werden de aldus gevormde woorden niet meer als samenstellingen beschouwd; *-achtich* begon als achtervoegsel te gelden. Als zoodanig komt het geheel overeen met gr. *-ειδής*. De overgang der begrippen in *ἰδεῖν*, *εἶδος*, *-ειδής*, en *achten*, *achte*, *-achtich*, is volkomen dezelfde. *Manachtich* en *wijfachtich* beantwoorden nauwkeurig aan *ἀνδροειδής* (*ἀνδρώδης*), en *γυναικοειδής*.

In 't mhd. gold *art* als synoniem van *ahte*; niet zelden vindt men *art* en *ahte* nevens elkander geplaatst. Zoo stemmen ook de ndl. woorden op *-achtich*, *-achtig* met de hd. op *-artig* overeen: ndl. *zandachtig*, *steenachtig*, hd. *sandartig*, *steinartig*, enz.

Gebruik. De woorden op *-achtich* met den halven klemtoon waren in 't mnl. nog minder talrijk dan zij later geworden zijn. Zij zijn afgeleid:

1) Van zelfst. nw., en wel

a) Van persoonsnamen, als: *manachtich*, *wijfachtich*.

b) Van stofnamen, als *bloedachtich*, *vleescachtich*, *waterachtich*.

2) Van bijvoegl. nw., als *groenachtich*, *hollachtich*, *swertachtich*.

Aanm. Het gebruik van *-achtich* achter den stam van werkwoorden, om de geneigdheid tot eene handeling of de hebbelijkheid daarvan uit te drukken, schijnt mnl. nog niet bekend te zijn geweest. Woorden als *babbelachtig*, *praatachtig*, *snoepachtig*, *talmachtig*, thans zoo gewoon, zijn ons in 't mnl. niet voorgekomen.

-ÀCHTICH (-ACHTECH, of -ECHTICH, -ECHTECH), *-tige* of *-tege.* Achtervoegsel met den vollen klemtoon, dienende tot vorming van bnw.; in oorsprong en beteekenis geheel verschillende van het gelijkluidende suffix in het vorige art.

Etym. *-àchtich* is een gewijzigde vorm van *-haftich*, thans *-haftig*, dat nog heden in *krijgshaftig*, *manhaftig* enz. nevens *-àchtig* (in *deelàchtig*, *leugenàchtig* enz.) bestaat. Door de gewone verscherping van *ft* tot *cht*, waardoor b. v. *graft* tot *gracht* werd, en de even gewone uitlating der *h*, die ook in *-aard* voor *-hard*, en mnl. in *-ede* voor *-hede* (*warede* voor *waerhede* enz.) plaats had, veranderde *-haftich* in *-achtich.* De oorsprong is dus in *-haftich* te zoeken, dat door aanhechting van *-ich*, *-ig*, is afgeleid van het bnw. *haft*, dat nog in 't hd. (*theilhaft*, *wahrhaft* enz.) op dezelfde wijze gebruikt wordt als het afgeleide *-haftich*. *Haft* ontsproot uit het ww. *haven*, bijvorm van *hebben*, en beteekent dus *hebbende*, *houdende*, *in zich bevattende*. Die beteekenis straalt nog heden in alle afgeleide woorden op- *haftig* en *-àchtig* duidelijk door, met die kleine wijzigingen, die de aard van het bepalende woord medebrengt. Oorspronkelijk vormden de woorden op *-àchtich* eigenlijke samenstellingen; later echter, toen men de ware beteekenis van *àchtich* uit het oog verloor, begon *-àchtich* als achtervoegsel te gelden.

Gebruik. Overeenkomstig met de beteekenis *hebbende*, *houdende*, *in zich bevattende*, wordt *-àchtich* uitsluitend aan zelfst. nw. toegevoegd. Een aantal der thans bestaande woorden op *-àchtig* waren mnl. nog onbekend; andere waren destijds in gebruik, die sedert verouderden. De voornaamste, die men in mnl. geschriften aantreft, zijn de volgende: *aderachtich*, *aernstachtich*, *eerachtich*, *ervachtich*, *herachtich*, *neerachtich* (van 't znw. *nere*), *sceelachtich* (van 't

znw. *sceel*), *sorgachtich*, *stantachtich*, *warachtich* (van *waer*, als znw., ohd. *wâr*, nog overig in *waarzeggen*), *wetachtich*, *woenachtich* (van 't znw. *wone*). Zie bij de afzonderlijke woorden.

Aanm. In Limburg was de Hoogduitsch-gekleurde uitgang *-acht* (voor *-achtich*) in gebruik, als: *eernstacht* (hd. *ernsthaft*), *Serv.* I, 747; *wonacht* (hd. *wohnhaft*), I, 819; doch vs. 881: *wonachtich*.

ACHTICH, telw. Oorspronkelijke, in 't mnl. meest gewone vorm, sedert door *tachtig* verdrongen; hd. *achtzig*, eng. *eighty*. || Ene quene van achtich jaren, *Franc.* 10258. Des wijfs borsten van achtich jaren, 10286.

Reeds vroeg kwam daarnevens *tachtich* in gebruik, ook *tachentich* en zelfs *tachtentich* geschreven: zie *Hor. Belg.* IX, 88.

ACHTIENSTE. Zie TIENSTE.

ACHTINGE, znw. st. vr. Zie ACHTEN.

1) *Overleg*, *beraad*, in de uitdrukking:

— Ene (sine) achtinge nemen, of Ene achtinge begeren, bidden, rechtsterm, *beraad nemen*, *van den rechter verlof vragen om zich* (*met partij*, *voorspraak of magen*) *vooraf te beraden*, *alvorens de zaak verderen voortgang hebbe*. Zie ACHTE 2) en ACHTEN onz. 2). || Voert, daer een rechter vraget eenen man een oerdel, soe mach die man sijn achtinge wel nemen tot dien rechter, al gaet hy uut achten, dat hy wel incomen mach ende dat oerdel ontseggen, daer hijt niet sculdich en is te deilen, MIERIS I, 618 *b* (*a.* 1299) en 586 *b* (*a.* 1291). Doe dat vervolcht was, doe nam P. v. B. een achtinge, ende nam J. B.... tot enen voirsprake..., ende doe dair vervolcht was, doe nam P. mit synen voirsprake een achtinge, ende geerde te weten, off die weet gedaen was, als recht was, IV, 579 *a*, 580 *a* (*a.* 1421). Soo sal hy een achtinge begeeren, OUDENH. *Z.Holl.* 476. Heer Schout, ick bid u om een achtinge (ende een man die mijn woord houdt), 483, 518. Heer Schout, hebt gy mijnen meester een achtinge gegeven ende eenen man die sijn woord houdt? 519.

Bij MATTH. bl. 263 en 286 vlg. heet het *raet nemen* of *beraet geren*. Hij voegt er bij, dat, wie raad begeerd heeft, den uitslag van het beraad aan den rechter moet mededeelen en „dair op sijn recht formeren," of hij spreekt „*ongeachte woirde*." Dit *ongeacht* staat dus gelijk met *onberaden*, en het blijkt, dat het oude *achtinge* volkomen hetzelfde was als het latere *beraad*.

Vandaar, in gewijzigde opvatting:

2) Achtinge hebben jegen iet, *het recht hebben zich tegen iets te verklaren* (als gevolg van gehouden beraad), *er tegen op te komen of in verzet te komen*. Zie ACHTEN onz. 3). || Daer jegens en mach haer man geen achtinge hebben, MIERIS I, 234 art. 45; hetgeen in de *Handv. v. Alkmaar*, bl. 8 *b*, heet: „datter die man *geen reden tegen hebben* en magh," en elders, „dat hoer man dat *niet keren en kan*" (MIERIS I, 226 *b*), ter vertaling van: „quod maritus ejus non poterit contra hoc *actionem habere*" (ald. I, 221 *b*).

3) *Welberaden inzicht*, *overtuiging*, als beginsel van handeling.

> dat hi blive gestade
> In sine achtinge, in sinen rade.
> *Heim.* 1833.

> Met onverkeerden anscine
> Ende met bliden sinne te sine,
> Ende in heliger achtingen vort.
> *Franc.* 3041.

Het is 't lat. *sancto proposito*, en aan *propositum* beantwoordt evenzeer de beteekenis van

4) *Bedoeling*, *voornemen*, *plan*.

> hare achtinge was indien
> Emmer der lieder uplopen ontflien.
> *Sp.* I[6], 38, 23.

Vooral gewoon in de uitdrukking:

— Achtinge hebben, *plan hebben*, *van meening* of *voornemens zijn*, hetzelfde als geacht hebben. Zie ACHTEN bedr. 5).

> Ic hadde achtinge openbare
> Te vragene wie dat hi ware.
> *Alex.* I, 1374.

> Daer hadde hi achtinge das
> Te varen saen in Bacteren lant. VI, 815.

> Hi hadde achtinge, overwaer,
> Die port te slechtene neven derde. VII, 218.

> Tyberius hadde sijns soens kint
> Boven den broeder sone gemint,
> Ende hadde achtinge sekerlike
> Hem te ervene dat keyserrike.
> *Sp.* I7, 98, 9.

Zoo ook ald. I[7], 97, 53; *Rijmb.* 16802, 16902; *Franc.* 2089; *Brab. Y.* II, 2276; enz. Op de drie laatste pll. gevolgd door *dat* met een zelfstandigen bijzin; anders gewoonlijk door *te* met den infin.

ACHTINGE, in Vlaamsche oorkonden, voor HACHTINGE. Zie ald.

ADAEM, znw. st.m. Gewijzigde, ofschoon zelden voorkomende spelling voor *adem*, als *Lanc.* II, 35188, *Amand* I, 684. De versterking der *e* door invloed der liquida, als in *staerc*, *waerf*, voor *sterc*, *werf*, enz., is hier zeker in 't spel; maar ook de herinnering aan de oudtijds zwaardere vocaal van den uitgang: ohd. *âtum*, waarnevens ook *âtam* (GRAFF I, 155). — Adom vindt men in *Christ.* 1165. Verg. BORMANS, bl. 313.

ADAEMSAPPEL, znw. st. m.; lat. *pomum Adam*: zie DU CANGE V, 340. *De vrucht van een boom in Palaestina*, *waarin* (*naar men zeide*) *de beet van Adam gezien werd*. || Daer vintmen oec Adaemsappel, die hebben een voet [*l.* beet] aen die een zide, MANDEV. *f.* 12 *b*. DU CANGE haalt uit JAC. DE VITRY de woorden aan: „*Poma Adam*, in quibus *morsus* evidentissime apparet."

ADAMANT (later AYAMANT, AYMANT), znw. st.m.; gr. ἀδάμας, lat. *adamas* (*-antis*). Oorspronkelijk *ijzer* of *staal*, later de naam van den

1) *Diamant* en soortgelijk edelgesteente. Verg. BEN. I, 7. || Dat versche heete bocsbloet scoert den adamant, dat harde steenken dat en gene andere cracht scoren noch verwinnen en mach, RUUSBR. II, 59.

> wreder dan enich tyrant
> Ende harder dan een adamant.
> *Alex.* VI, 564.

Diamant was echter ook reeds in 't mnl. eene gewone benaming. MAERLANT zegt van den *adamas*:

> Sulc man desen *dyamas* heet.
> *Nat. Bl.* f. 180 c.

2) *Zeilsteen*, *magneet*. Latere beteekenis, bepaaldelijk in den jongeren vorm *Ayamant*, *aymant*, fr. *aimant*. || Een stien ayamant, dat is der sciploden stien..., die die naelde nae hem trect, MANDEV. *f.* 40 *b*. Te Ormes sijn alle die scepen sonder yseren nagelen, om die stienroetsen wille van den aymant, die daer in der zee veel sijn, *f.* 40 *d*.

ADDE, ADDEN, Vlaamsche spelling voor *hadde*, *hadden*, in de hss. zeer gewoon. Zoo ook Ads, Adt, Adtsoene enz., voor *haddes* (*hadde des*), *haddet*, *hadde soene* (*had zij hem*) enz.

ADEBE. „Adebe, vetus, j. pekel. *Salsugo*, *muria*." KIL. Lat. *adeps*.

ADELBROEDER. „Adel-broeder, vetus. *Adelphus*." KIL. Zie het volgende art. en verg. *Adel-*

bruoder en *Adelkint* bij BEN. I, 271, 818, KOSEG. I, 107.

ADELSONE, znw. st. m.; mhd. *adelsun*. *Wettige en dus edelgeborene zoon* van een edelman. Verg. het vorige art.

> Die van ere getrouder moeder
> Sijn adelsone geboren waert.
> HEELU 6476.

ADEMGAT, *-gate*, znw. st. onz. *Luchtgat*. || Mijn buuc is nu als most sonder ademgat, *D. B. Job* XXXII, 19. Vulg. „absque *spiraculo*."

ADER. Zie ADERE.

ADERACHTICH (ADERACHTECH, ADRACHTICH), *-tige* of *-tege*, bnw. *Aderrijk*, *vol van aderen*.

> Twijf es aderachtich sonderlinge,
> Ende alle aderachtege dinge
> Sijn gevoeleker dan andre vele.
> *Manne e. Vrouwen Heim.* 1601.

> Si sijn aderachtich ter stont
> Beneden an der matricen mont. 1609.

> Dat boven es al adrachtich,
> Ende onder eist al vleesachtich.
> *Vrouwen Heim.* 588.

ADERE (ADRE, ADER), znw. zw. vr.; demin. *Aderkijn*, zie ald.; ohd. *âdara* (GRAFF I, 156), enz. *Ader*. Zeer gewoon in de hedendaagsche beteekenis, niet alleen van de aderen des lichaams, maar ook overdrachtelijk van al wat adersgewijze loopt, hetzij van stroomend water, hetzij van erts of marmer enz. gezegd: zoowel lat. *fibra* als *vena*, als b. v. || Een ader van der zee, *een zeearm*, MANDEV. *f.* 4 *c*. Die adren van der erden, *Rijmb.* 1166; enz.

Opmerking verdienen de uitdrukkingen:

— Ene adere slaen, *aderlaten*. Zie SLAEN en verg. ADERSLACH. Men zeide echter ook die adere laten, als *Ferg.* 1851 vlg., en de aderlating heette mede ADERSCRODE: zie ald.

— Ene felle adere hebben tot enen, *op iemand verstoord of verbitterd zijn*.

> Gi hebt een herde felle ader
> Tot mi, des ben ick erre.
> *Segel. v. Jerus.* bl. 7 a.

Hiertoe behoort ook de uitdrukking van MAERLANT:

— Ene quade adere daer in werpen, *er verbittering, twist en tweedracht, zaaien*.

> Nu haddi gerne ene quade adere
> Daer in geworpen om verwerren.
> *Sp.* III[8], 30, 4.

Het ww. *werpen*, hier zeer oneigenlijk gebezigd, zou kunnen doen vermoeden, dat hier met *adere* niet *ader*, maar *adder* bedoeld was (zie het volgende art.), gelijk wij nog van de *adder der tweedracht* spreken. Doch de vergelijking van *ene quade adere* met het zoo even genoemde *ene felle adere* maakt het waarschijnlijk, dat ook hier hetzelfde *ader* bedoeld is, waarbij MAERLANT dan het ww. *werpen* wat al te stout heeft toegepast.

Aanm. Bij latere prozaschrijvers vindt men adere ook in den zin van *aar*, *korenaar*, bepaaldelijk het mv. aderen, voor *aren*, als b. v. || Die aderen opten velde hangen neder, die vol vruchten sijn. Sommige aderen schinen vol te wesen, *Stemmen* 59, *Kalender* III, 92. — Zoo ook meermalen in den *D. B.*, als b. v. || Seven aderen — die seven dunne aderen, *Gen.* XLI, 5. Van aderen die noch groeyen, *Levit.* II, 14. Die aderen die daer bliven, XIX, 9. (Doch elders aren, als *Gen.* XLI, 22; *Levit.* XXIII, 10; enz.).

De vorm aderen is hier stellig onjuist. *Aer*, *aar*, laat de *d* niet toe, als luidende in 't goth. *ahs* (SCHULZE 7); ohd. *ahir* (GRAFF I, 134); mhd. *äher*, *eher* (BEN. I, 411); enz. Het is dus eene bloote verwarring van lateren tijd, toen men *aderen*, omdat het in de volkstaal tot *âren* werd samengetrokken, met *aren* (spicae) verwisselde en nu ook voor het laatste ten onrechte *aderen* in de plaats stelde. De fout moet vrij algemeen geweest zijn, want nog KIL. stelt *adere* met *are* (spica) gelijk.

ADERE (ADRE), znw. zw. vr. *Adder*. Met weglating der *n* van 't oorspr. *nadere*; goth. *nadrs* (SCHULZE 242); ohd. *natara*, *natra* (GRAFF II, 1051); mhd. *natere* (BEN. II[1], 317); nhd. *natter*; ags. *nædre* (ETTM. 234); osaks. *nadra* (*Hêliand* 3754); van lat. *natrix*. || Aderen, padden ende slangen, *Glor.* 1106. Eene cleene adre, *Melib.* 2550. Van slangen ende van adren mede, *Sp.* IV[2], 60, 77.

> Daer quam ene adre tier stonden,
> Ende es Pauwelse om den arm gewonden.
> *Yst. Bl.* 449.

ADERKIJN, *-kine*, znw. st. onz.; demin. van *Adere*, *Ader* (vena). *Adertje*, vooral gezegd van de waterstralen, die uit onderaardsche buizen of doorgangen opspringen, om eene fontein te voeden.

> Want uten ardschen paradise
> Comt gesprongen een aderkijn
> Ende sprinct in den borne fijn.
> *Wal.* 3554.

> Herde rikelijc was tpaviment,
> Daer ute sprongen die aderkine.
> *Ferg.* 3054.

ADERSCOERRE, znw. st. m., samengetr. uit ADERSCOERERE: zie SCOREN. *Aderscheurer*, in mystieken zin van den Heiland gezegd, als die door de overvloedige volheid der liefde de aderen doet zwellen en openscheuren. || Gi sijt een sielwidere ende een aderscoerre ende een hertbrekere, *Stemmen* 27.

ADERSCRODE, znw. st. vr. *Aderlating*. Van *Scroden*, snijden (zie ald.), en dus eigenlijk *adersnede*.

> Sy deden haer bloet menigen laten
> Sonder vliemen al in der noode,
> Ende sonder te geven aderscrode.
> *Grimb.* II, 600.

ADERSLACH, *-slage*, znw. st. m. *Aderlating*. Van de uitdrukking *Ene adere slaen*. Zie bij ADERE (vena) en SLAEN.

> dat hi ten negensten dage
> Rechts naer sinen aderslage
> Ene duve soude scieten.
> *Sp.* III[8], 39, 18.

VINC. „post *flebothomum*."

> Dat up ene wile van den dage
> Vreselic sijn die aderslage.
> *Rijmb.* 4099.

Hist. Schol. „*minutio* (*sanguinis*)."

= *Aderslagh* in dien zin vindt men nog bij MOONEN, *Poëzy*, bl. 133.

ADMAEL (ATMAEL), znw. st. onz. Hollandsche dialectvorm voor *edmael*, etmaal; oud-friesch *etmêl*, *etmâl* (RICHTH. 722); ohd. *itmâl* (GRAFF II, 715); bij KIL. (bl. 12 en 134) *atmael*, *etmael*, en, om de gewaande afleiding van *eten*, ook *aetmael*, *eetmael* gespeld. Het woord is samengesteld uit:

a) goth. *mêl* (SCHULZE 231); ohd. *mâl* (GRAFF II, 714); ags. *mæl* (ETTM. 205), d. i. *tijd*, *tijdruimte*, nog bekend in ons *maal*, als *de eerste maal* enz.; verg. eng. *the first time*.

b) de goth. partikel *id* (SCHULZE 154); ohd. *it* (GRAFF I, 148); ags. *ed* (ETTM. 24). Zie vooral GRIMM, *D. Gr.* II, 757 vlg. *Id*, *ed*, is zooveel als lat. *re-*, ons *her-* of *weder*: eene beteekenis, die in ons *edgroen* nog duidelijk blijkt.

Edmael is dus eigenlijk *wederkeerende tijd*, en dat wel in dubbele opvatting, hetzij als de tijdruimte tot aan het wederkeeren van denzelfden tijd des dags, hetzij als de regelmatig wederkeerende tijd van een feestdag.

Vandaar de tweeledige beteekenis:

1) *Etmaal*, *tijd van* 24 *uren*, *dag en nacht*, de nog heden gewone opvatting. || Een admael... ende niet langer, MIERIS II, 212 *b* (*a*. 1319). Binnen den eersten atmael, OUDENH. *Z.Holl*. 496 (*a*. 1488). Tot elcken atmael, — int atmael, 526; *enz*.

2) *Feest*, *feestmaal*. Oorspronkelijk alleen van toepassing op regelmatig terugkeerende feestdagen; bij uitbreiding van een *feest* in 't algemeen gezegd. Verg. ohd. *itmâl*, solemnia, *itmâli tag*, dies festus (GRAFF II, 715, GRIMM, *D. Gr*. II, 758, *R. A*. 827); ags. *edmêlu*, sacra orgia (BENSON in v.). In 't mnl. was de beteekenis van *feest*, door onjuiste opvatting van het tweede lid des woords, onwillekeurig in die van *feestmaal* overgegaan. || Ende heeft den hoefmannen ende sijn heren een groet atmael bereyt, *Gesta Rom*. *c*. 9.

— Wat de spelling betreft, de oorspronkelijke vorm des woords is *edmael*; *admael* is een Hollandsche dialectvorm; *etmael* en *atmael* zijn latere schrijfwijzen.

Bij MATTH. bl. 257 vindt men *nattmael* geschreven, door prothesis der *n* van het verbogen lidwoord. Zijne woorden toonen duidelijk, dat men den oorsprong van *etmaal* destijds reeds niet meer verstond en het woord op den gis met *maaltijd* in verband bracht. Zij luiden aldus: „Binnen een *nattmael*, dats te seggen, binnen al so veel tijts, als een mogeliken mit eenre *maeltijt* vasten sal mogen, dat is, tijt van een dach ende nacht, als XXIIII uyren." Geen wonder, dat men weldra nog een stap verder ging, het eerste gedeelte van *eten* afleidde, en zóó de spelling *aetmael*, *eetmael* ontwierp!

ADOBEREN, zw. ww. bedr. Mlat. *adobare* (DU CANGE I, 87); prov. *adobar* (RAYN. II, 26 vlg.); ofr. *adouber* (ROQUEF. I, 24); ital. *addobbare*. Zie DIEZ I, 6. *Uitrusten*, *tooien*, *opsieren*.

> also wel geadobeerde
> Vant men cume upter eerde.
> *Fragm*. *bij* MONE, n°. 14.

ADOM. Zie ADAEM.

ADRACHTICH. Zie ADERACHTICH.

ADRE. Zie ADERE.

ADVERSANT, *-sante*, znw. zw. m. Van lat. *adversans*, tegenw. deelw. van *adversari*. *Tegenstander*. || Sathanas is so veel te seggen als adversant, *Boeck v.d. leven Jhesu*, *f*. 167 *a*. So scaemden hem alle sijn adversanten, dat is die tegens hem waren, *f*. 140 *b*.

Adversant is een jonger woord. De oudere en echte mnl. vorm was *adversarijs* (*-rise*), van lat. *adversarius*.

ADVOCAET (AVOCAET, AVECAET), *-cate*, znw. st. en zw. m.; lat. *advocatus*. *Advocaat*, *pleitbezorger*, of *zaakwaarnemer*, zoowel fr. *avoué* als *avocat*, afwisselend met T a e l m a n (zie ald.) Doch de stand der *advocate* was in de middeleeuwen vrij wat minder gezien dan tegenwoordig: veelal werden zij spreekwoordelijk ten toon gesteld om hunne geldzucht.

> Men moet van den advocaet
> tSwigen copen, of et wert quaet.
> *Sp*. I^3, 53, 45.

> Avocate ende fisiciene
> Dese gaen alle die straten gemene,
> Ende sijn blide ende sere in hogen,
> Alsi den penninc winnen mogen.
> *Rose* (*A*), 4917 (*C*. 4879).

> taelmanne ende avecaten,
> Die om hare borsen baten
> Scalke vonde venden conen,
> Daer si dat recht mede honen.
> *Doctr*. III, 105.

AEFRUI (AEFRUY), znw. st. vr. Van lat. *abrotanum* (*Artemisia abrotanum*), fr. *aurone*; thans *averuit* of *averoen* geheeten. *Een heester met frisch groen en geurig blad*, *citroenkruid*. In den *Dyal. Creat*. 28 vindt men eene fabel, getiteld „*Van aefruy ende den hase*," en beginnende: „*Aefruy*, als een meester seyt, gemenget mit smout, treet uten leeden doornen of ander hout dat daer in steket." — In het vervolg der fabel wordt het woord herhaaldelijk vr. gebruikt. || Ende seyde totter aefruy. Die wortel van die aefruy; *enz*.

AEFSC. Zie AVESC.

AECSC, *-sce*, bnw., van den naam *Aken*, thans *Akensch*; als *Leidsch* van *Leiden*. Van de kerk van Brugge zegt MAERLANT:

> Die naer den Aecscen gewerke
> Gemaect was Onser Vrouwen teeren.
> *Sp*. IV^1, 44, 16.

d. i. „naar het voorbeeld der kerk van Aken."

AËCSE. Zie AEX.

AEL. Zie ALE.

AELDINGER. Zie AELDINC.

AELDINC, *-dinge*, later AELDINGER (bij KIL. ook HAELING en HAELDING, met Vlaamsche adsp.), znw. st. m. *Erfgenaam*. Volgens WILLEMS (*Belg. Mus*. VIII, 270) verwant met *adeling*, hoogadellijk persoon: het ags. *ædheling*, prins van koninklijken bloede (SCHMID 527). Doch de omzetting van *adelinc* in *aeldinc* is te gewaagd, en eene betere afleiding ligt voor de hand. *Aeldinc* is blijkbaar gevormd van *aeld*, versnelde volksuitspraak van het oude *alôd* (*allodium*), d. i. eigene, vrije bezitting, van *al* (totus, integer) en *ôd* (bonum). Zie GRIMM, *R. A*. 492 vlg. Het afgeleide *aloding*, *aelding*, was de natuurlijke naam van den gerechtigde tot het (nagelaten) vrije eigendom, tot het achtergebleven erfgoed. Het woord komt in Vlaamsche oorkonden niet zelden voor.

> Dat die rechtzweere, diere was bleven,
> Beede van der moeder ende van den vader,
> Die helt heffen soude van algader
> Den goede, voren ute, ende dan
> Int ander, kint kint gelike, voort an
> Jegen die andre aeldinge
> Heffen sine rechte deelinge.
> *Berijmde Wetsverklaringen van Brugge*, vs. 169—175, aang. in *Belg. Mus*. VIII, 270.

> Ende op geen aeldinge te laten stane.
> *Lucid*. 4872.

d. i. „het niet op *erfgenamen* te laten aankomen." || Die aeldinge waren met hem van der voerseider Elemoeden doet, *Oork. van* 1281, *in Vad. Mus*. II, 360 (straks in 't Latijn *coheredes* genoemd). Bi rade ende assente van den voors. personen, die rechte aeldingers waren, *Schepenbrief van Yperen*, 1362, *in Belg. Mus. t. a. pl*. Der haeldingers Jan Costers lant, *het land der erven van J. Coster*, *ZVl. Bijdr*. III, 388. Eenich van minen hoyre ofte van minen aeldingers, *Vad. Mus*. IV, 359 (*a*. 1372). — Ook in een oud testament bij DIERICX, *Lois des Gantois*, I, 318, wordt *aeldinger* van *hoir* onderscheiden. „Negeen van minen *hoyre* ofte van minen *aeldingers*," heet het aldaar, en straks wordt gesproken van „al dat goed dat hem van my *verstorven* ofte *verschenen* mochte wesen." Zoo ook elders: „Al sulc goet... als den *hoirs* ende den *haeldingers*... toecomen, *verstorven* ende *gebeurt* mach wesen", *ZVl. Bijdr*. IV, 141. Aan het *hoir* derhalve is het goed *verstorven*, aan de *aeldingers* is het *verschenen* of *gebeurd*. Vermoedelijk worden door *hoir* de erfgenamen in de rechte lijn bedoeld, door *aeldingers* de erfgenamen bij uiterste wilsbeschikking.

AELINGE, AELLINGE, en **AELINC, AELLINC.** Zie ALINGE, ALINC.

AELMACHTICH (AELMACHTECH), *-tige* of *-tege*, bnw. Verbasterde vorm van *Amachtich*, door misverstand van het oude voorvoegsel *a-*. Bij KIL. „Aelmachtich, j. amachtich, Impotens." *Machteloos, afgemat, uitgeput van vermoeienis.* || Opdat gi in den wech niet aelmachtich en wort, *Fasc. M. f.* 2 *d*.

AELMAN. Zie ALEMAN.

AELMATIKE. Zie ALMATIKE.

AELMISSE (AELMIS), latere verzwakte vormen voor Aelmoesene, *aalmoes*. Zoo *Doctr.* I, 733, 756, 835 (*var.*); HILD. *f.* 28 *a*, 119 *c*, 123 *a*; *Spreuken* 18, 44; *enz.* Zie ook KIL. en v. H. aldaar, en verg. *Ned. Wdb.* op *Aalmis*. In 't eng. werd het woord nog verder samengetrokken tot *alms*.

AELMOESENE (ALEMOESENE, AELMOSINE, AELMOESSINE), znw. zw. vr. Van lat. *eleemosyna*, gr. ἐλεημοσύνη, gift uit medelijden. Blijkens de afleiding was *alemoesene* de oudste vorm; doch de meest gewone was *aelmoesene*, die hier vooraan gesteld moest worden, om het woord niet te scheiden van het volgende *Aelmoesniere*, waarbij de vorm *ale-* niet voorkomt. *Aelmoesene* werd allengs afgekort tot *aelmoesen*, *aelmoese*, eindelijk tot *aalmoes*. Reeds in 't mnl. vindt men in den 8den nv. enk. *aelmoesen* en *almosen* (*Christ.* 786 en var.).

> Bedinge die es harde goed
> In vastene, als men alemoesenen doet.
> *Rijmb.* 15845.
>
> Ende bat hem dat si al haer leven
> Gerne aelmoesenen souden geven. 15963.
>
> Alsoe verdrijft tallen stonden
> Die aelmoesene die sonden.
> *Doctr.* I, 834.

|| Gef aelmoesenen met reinen moede, *Rijmb.* 15443. In aelmoesenen leecht grote ere, 15446. Sine alemoesenen die hi gaf, 16061. Ende alemoesene bidden gaet, *Franc.* 3760. Alemoessene en soude niemen ontfaen, *Rose* (*A*), 10650 (*C* 10485: aelmoesene). Van aelmoesene was hi groet, *Theoph.* 65. Ende gaf hare aelmoesene mede, *Sp.* III⁶, 4, 22. Die aelmoesinen die bi rechte den aermen toebehooren, *Schaaksp. f.* 91.

— Aelmoesene eten, per metonymiam gezegd voor *gebedeld brood eten*. || Als si der ondedeger liede aelmoesene at, *Christ.*, *opschrift vóór vs.* 781.

AELMOESNIERE (ALMOESNIERE), znw. zw. vr., later veelal AELMOESNIER, *-niere*, st. onz. Van lat. *eleemosynaria*, fr. *aumônière*. *Aalmoestasch, geldbuidel*, en bij uitbreiding *tasch, buidel* in 't algemeen.

> Doe vonden si daer ene almoesniere.
> *Lanc.* III, 8808.
>
> Hi trac uut sinen almoesniere,
> Die god van Minne, een slotel diere.
> *Rose* (*C*), 1919.
>
> Scone gordele ende almoesniere. 2089.

— Elders, meer naar 't Fransch gevolgd, Almoniere, ook Almenier, Alminier, Almelnier, ja zelfs Halmeniere en Halmelnier geschreven.

> Sint idel es uwe almoniere.
> *Rose* (*C*), 7364.
>
> Messe, gordele ende almoniere
> Oochti haer goet ende diere.
> *Beatr.* 175.

Zie ook *Rose* (*C*), 6879, en de verschillende spellingen in de var. der *Rose* t. a. pll.

> Stac si in sine halmeniere
> Een paer letteren.
> *Lanc.* III, 13682.
>
> Een gordel men an sine side sach,
> Daer een halmelnier ane hinc. 11274.

— Aelmoesnier, als onz. gebruikt, vindt men o. a. in *Belg. Mus.* III, bl. 110 vlg., als: || Dit aelmoesnier, *vs.* 80. Taelmoesnier, 99, 114, 122. Int aelmoesnier, 118.

— Ten onrechte wordt het elders in hetzelfde stuk als manlijk genomen. || Een gordel ende enen aelmoesnier, *vs.* 66.

AELWERICH (AELWERECH), *-rige* of *-rege*, bnw. *Gemelijk, verdrietig, knorrig.* || Hi was aelwerech ende onwijs, *Boerden* IV, 8.

Aelwerich, eigenlijk *aelwarich*, is door middel van het achtervoegsel *-ich* afgeleid van den grondvorm *aelwaer*, in den *Teuth.* „*Alwer*, simplex;" ohd. *alawâr* (GRAFF I, 916, GRIMM, *D. Gr.* II, 553, 577, 651); ags. *ealver-líce* (ETTM. 23); mhd. *alwære* (BEN. I, 27); nhd. *alber*, *albern*. Uit de beteekenis van *eenvoudig*, (hd. *einfältig*), *dwaas*, ontsproot de dubbele opvatting van *gemelijk*, *knorrig*, en van *onbezonnen*, *dartel*. In de 17de eeuw luidde het *aalwarig* en *aalwaardig*. Het eerste behield in Holland de beteekenis van *gemelijk*, waarvoor in Brabant, Vlaanderen en Zeeland de jongere vorm *auweerdig* in gebruik kwam, terwijl *aalwaardig* daar als *dartel*, *onbezonnen* werd opgevat. Doch over de afleiding des woords en de ontwikkeling zijner verschillende beteekenissen, zie verder *Ned. Wdb.* op AALWAARDIG, en de breede uiteenzetting in DE JAGER's *N. Archief*, 261—282.

AEMACHTICH, AEMECHTICH. Zie AMACHTICH.

AEMINGE. Zie AMINGE.

AEN (ANE, AN, in 't rijm ook ANNE, *Rijmb.* 23028, *Grimb.* I, 3028, enz.), voorz. en bijw. Goth. *ana* (SCHULZE 21—24); ohd. *ana* (GRAFF I, 273—281); mhd. *ane*, *an* (BEN. I, 38—40); gr. ἀνά. De mnl. grondvorm was *ane*, allengs tot *aen*, *an* verkort, evenals *ave* tot *af*. De drie vormen worden in 't mnl. willekeurig dooreen gebruikt; *ane* meest bij oudere, *an* meest bij latere schrijvers, doch volstrekt niet uitsluitend. De middelvorm *aen* scheen het meest geschikt om hier vooraan gesteld te worden.

— **Aanm.** Wanneer *aen* de bijw. van plaats: *er* (*-re*), *hier*, *daer*, *iewer*, *niewer* vergezelt, dan is het zelf insgelijks een bijw., en komt als zoodanig achter deze woorden te staan: *hier aen*, *daer aen*, *niewer aen*, enz. Dergelijke uitdrukkingen hebben de waarde van een voorzetsel met een zelfst. nw. of vnw. B. v. *Sijn sin leget hier aen*, d. i. aan deze zaak. *Die dinc, daer sine vroude aen lach*, de zaak, aan welke hij zijne vreugde had. *Iewer aen*, ergens aan, d. i. aan iets; *niewer aen*, nergens aan, d. i. aan niets, enz. Daarom is alles wat aangaande de beteekenis van het voorz. geldt, ook toepasselijk op het bijw. in alle dergelijke uitdrukkingen; alleen de constructie verschilt. Wij rangschikken derhalve die uitdrukkingen onder het voorzetsel, waartoe zij naar haren aard behooren, al is het woord *aen* in die gevallen eigenlijk als bijw. te beschouwen.

I. Als voorzetsel.

Oorspronkelijk met den datief of acc., naar gelang het eene *rust of beweging binnen eene ruimte*, of wel eene *beweging naar iets heen* onderstelde. Doch dit onderscheid ging al ras verloren. De acc. verkreeg meer en meer de overhand, en had reeds in de 14de eeuw den datief bijna geheel verdrongen, die alleen nog in staande spreekwijzen in gebruik bleef.

In 't algemeen drukt *ane*, *aen*, *an* eigenlijk de betrekking uit van personen of voorwerpen, van wier oppervlakte een gedeelte wordt *aangeraakt*, of naar welke eene beweging *gericht is*.

I) *Oorspronkelijk met den datief, doch allengs veelal ook met accusatief.*

1) *Van plaats, in eigenlijke opvatting.*

a) Onmiddellijke aanraking: *Op*, *op de oppervlakte van*. || An der heiden, an der heide, *op het veld*, *Rein.* I, 879, 1102, 1485, 2294; *Troj.* 2896; *Sp.* I^1, 46, 6, IV^1, 16, 36; later: Aen die heide (: beide), *Rein.* II, 4420; *OVl. Ged.* I, 86, 110; *Teest.* 320. An den velde, *Sp.* IV^3, 10, 66; an twoeste velt, *Rein.* I, 2274; an dat velt, *Vl. Rijmkr.* 9242; ane den velden, *Brand.* (1), 1546. An de erde, *Sp.* III^2, 36, 71. Ane des zees gronde, *Brand.* (1), 350. An den zande, *in het zand*, *Sp.* I^5, 76, 76. Eest an straten, eest an taverne (*var.* op str. of in t.), *Vad. Mus.* II, 893, 435. — Doch deze uitdrukkingen zijn herinneringen uit een vroeger tijdperk; bij deze en soortgelijke locale aanwijzingen werd eerlang *aen* door *op* vervangen, en voortaan bepaalde zich *aen* tot de aanduiding van het raken der oppervlakte in meer eigenlijken zin. || Hoort, wat daer an (*op den gouden kop*) gemaket stoet, *Flor.* 631. An den schedel, *op het deksel*, 642. Ware al tlaken perkement..., inne gescreeft niet daer an, *Rein.* I, 93. Daer sinte Servaes sijn houft aen leende, *op leunde*, *Serv.* I, 2993. (Si) clopte aen haer borst ende aen haren lichame, *Christ.* 796. Ane sijn hovet lach haer anscijn, *Part.* 115, 17. Cust mi an minen mont, *Wal.* 5468. Custese an haren mont, *Melib.* 4268.

b) Aanhechting of verbinding, het zich bevinden van een voorwerp, eene eigenschap of hoedanigheid, *aan* eenige plaats, *bij* of *in* eenig voorwerp of eenigen persoon. Thans: *Aan*, *in*, *bij*. || Raste aen den geeste, *Christ.* 507. Cracht aen den lichame, bliscap aen den geeste, 721 vlg. Quetsinge aen haren lichame, 432. Gesonde aen ziele ende aen lijf, 1880. Gestorven ane der sielen, RUUSBR. II, 121. Engeen let aen haren lichame, *Christ.* 479. Die scoenheit die ane u lach, *Part.* 95, 23. Die doegde die aen hem waren, HEELU 6459. De omoedichede an hem ende an de zine, *Franc.* 3102. An Adame was die materie van alden lieden, *Rijmb.* 388. So dat men Alexanders gedochte an die moeder kennen mochte, *den geest van A.* in *haar herkennen*, *Sp.* I^5, 8, 55. Dat jammer dat si aen haer sagen, *Christ.* 896. Daer alle doget was an, *Sp.* III^5, 11, 39. Daer vele wijsheden was an, III^6, 40, 8. Daer vele doegden leget an, *Lorr.* II, 1690. Daer geene loosheid an en es, *Rijmb.* 22328. Daer gi enigen troost wet an, *Grimb.* II, 384. An hare hadsi van seden, *zij had over zich de gewoonte*, *was gewoon*, *Lsp.* II, 55, 21. Daers niet ane, *daar is niet aan gelegen* (eig. *daar is niets aan vast*), *dat komt er niet op aan*, *Wap. Rog.* 250. Daer was niet an, *daar was niets van aan*, *het was geheel onwaar*, *Rijmb.* 6041. Maer so vele eser an, *gaat er mede gepaard*, *is daarbij toch waar*, *Eleg.* 243, 511.

Hiertoe behooren ook de uitdrukkingen: || An die vaert, *op reis*, *op weg*, *Sp.* III^5, 43, 38. An sinen gane, *op zijnen weg*, *Sp.* IV^1, 27, 72. An die strate, *op weg*, *Sp.* IV^1, 6, 21. An der scaren, *in agmine*, *Sp.* I^3, 16, 21. An sire roten, *in zijn gevolg*, *Sp.* III^8, 57, 16. — Zie verder bij VAERT, GANC, STRATE, SCARE, ROTE. — Anporre, an porre, zie PORRE. An roere, zie ROERE. Antame, zie TAME.

— Aen handen, *in handen*. || Die trecht aen handen hebben, MATTH. 232. Dair men die last mede aen handen heeft, 248. Die materie die aen handen is, *in behandeling*, ald. Verg. ons *ophanden*, *voorhanden*.

— Aen eeds stat, *in plaats van een eed*, NIJHOFF I, 358. Wel denkelijk een germanisme: verg. hd. *anstatt*.

c) Aangrenzing of onmiddellijke nabijheid: *Bij*, *nabij*, *nevens*. || Tbordeel, dat ane die porte stont van der stat, *Lorr.* I, 248. Een scure staet an sijn huus, *Rein.* I, 1127. Woenende ane den berch, *Lsp.* II, 55, 16. Neven den watre an die wostine, *Ferg.* 2479. Met sinen rocke hi an (*strijkelings langs*) hem swaf, *Franc.* 6477. Doe hi geschapen hadde den man, so sciep hi een wijf daer an, *daarbij*, *daarnevens*, *Mloep* II, 2837.

2) *Van plaats*, *in overdrachtelijke opvatting*, *bij uitbreiding of toepassing*.

Bij uitbreiding wordt *aen* als plaatsbepaling gebezigd in een aantal verschillend gewijzigde toepassingen, aan welke echter altijd het denkbeeld van *aanraking*, *verbinding*, *gepaard gaan*, *samenhang* of *het gelegen zijn in of bij iets* ten grondslag ligt.

|| Gestadich an die minne, *Flor.* 330. Dicke versuchte hi an sine sprake, *in of bij zijn spreken*, 529. Daer ic te lange ane (*bij*) sweech, *Lorr.* II, 4088.

|| Dit werc heft God ane mi gewarcht, *L. v. J. c.* 2. Dat hi engene miraculen aen haer gescien liete, *Christ.* 1742. Daer God so wonderlec gewracht heeft aen, 82.

|| sMenschen geboorte aen die planeten vele leecht, *Lsp.* I, 10, 52. Dat aen Cristum vele gelach, II, 36, 1226. Daer sijn salecheit aen gelach, *Christ.* 970. Daer al sine ere leget an, *Part.* 89, 2. Daer Florisen sin al ane lach, *Flor.* 2868. Daer sijn goetdoen ane staet, *Part.* 95, 7. Daer die raet stont an, 67, 20. Sine hope ne lach niet an den scat, *Franc.* 161. Nu leget mijn troost an di allene, *Flor.* 1220. Haer begerte es an enen stene, *Sp.* I^1, 36, 42. Laet hi sine herte an hare staen, *Rijmb.* 1226. Staen aen sine genade, HEELU 3933.

|| Daer en was niet ane bewant, HEELU 2501. Daer ic ane hebbe cleine macht, *waarbij of waarover ik weinig vermag*, *Part.* 56, 32. Hadder Cortois iewet an, *er eenig aandeel aan*, *Rein.* I, 122. Deilinge daer aen, *aandeel daarin*, HEELU 1477.

|| Si mochten wel merken aen haren rouwe, ocht aen hare bliscap, *Christ.* 906. Daer men haer doegde mach ane merken, 1926. Alst aen haer wel sceen, 526.

|| Aquitanse ane hem maken, *kennis met hem maken*, *Lanc.* IV, 990. Die wel consten aen de wapen, *die goed met de wapenen konden omgaan*, *Grimb.* I, 2611, 2925.

In sommige dezer voorbeelden geeft *aen* blijkbaar te kennen, dat het voorwerp eener werking gelegen is *bij* of *in* eenen persoon of eene zaak. B. v. *kennis hebben aan iemand*, gelijk wij nog zeggen, d. i. *kennis hebben*, *wier voorwerp gelegen is in zekeren persoon*, zoodat die persoon als 't ware de grond, de oorzaak, of wel zelf het voorwerp der kennis is; *mijn troost leget an di*, het voorwerp van mijn vertrouwen ligt *in* u, gij zijt de grond, het uitgangspunt van mijn vertrouwen. In deze opvatting nu staat *aen* inzonderheid bij die werkwoorden, die een *verkrijgen*, *ontvangen*, *verwerven*, *vernemen*, of wel de begeerte daarnaar of de poging daartoe uitdrukken, ter aanduiding dat het verlangde of te verkrijgen voorwerp gelegen is *in* een persoon of *in* eene zaak, en *van* deze derhalve verlangd of verkregen wordt. Tot juist verstand van dit eigenaardig mnl. gebruik van *aen* neme men b. v. de uitdrukking *genade aen Gode verwerven*, waarvoor wij thans *van God* zeggen. Wèl beschouwd, is inderdaad het een zoo goed als het ander: het is dezelfde gedachte van twee verschillende zijden voorgesteld. De genade is *aan* God, zij berust *in* of *bij* hem; zij gaat *van* hem uit en wordt door den mensch verworven. De mnl. uitdrukking is dus eigenlijk elliptisch: *de genade* (*die*) *aen Gode* (*is*) *verwerven*.

Nog heden heeft het ww. *ontleenen* den persoon, van wien men leent, met *aan* verbonden bij zich (*iets aan iemand ontleenen*). De 17de eeuw kende nog ver-

scheidene dergelijke uitdrukkingen, als *iets verwerven*, *bedingen*, *hopen*, *erven* enz. *aan* iemand: verg. *Ned. Wdb.* op AAN (§ 12 aan 't einde). In 't mnl. gold hetzelfde bij alle ww. zonder onderscheid, die op eenigerlei wijze hetzij eene ontleening van elders, hetzij eene begeerte daarnaar of poging daartoe uitdrukten. Thans moet *aen* veelal door *van* of *bij*, somtijds door *op* worden weergegeven. Ziehier de voornaamste voorbeelden:

|| Gecrigen (iet aen enen, *iets van iemand*), *Sp.* III[6], 37, 45, *Amand* II, 1619. Vercrigen, HEELU 1429, *Christ.* 1470. Verwerven, *Christ.* 1036, *Beatr.* 130. Ontfaen, *Lsp.* II, 6, 165, *v.d. Houte* 187, *Yst. Bl.* 3286. Bejagen, *Sp.* III[8], 32, 77, *Franc.* 5642. Impetreren, *Brab. Y.* VI, *bl.* 76, *var. vs.* 71. Procureren, *Lutg.* I, 979. Winnen, HEELU 1630, *Grimb.* I, 3941. Gewinnen, *Sp.* III[6], 5, 48; 37, 101. Halen, *Lsp.* III, 26, 49. Vinden, *Ferg.* 2430, *Flor.* 2764, *Sp.* III[4], 44, 32. Nemen, *Theoph.* 1254, 1266. Raet nemen, *Lorr.* I, 801. Helpe nemen, *Sp.* IV[1], 47, 48. Orlof nemen, *Rein.* I, 1427, *Ferg.* 979, *Flor.* 1757, *Lsp.* II, 5, 104.

|| Vernemen, *Rein.* I, 3216, *Grimb.* I, 2355. Verstaen, *Eleg.* 768, 780, *Franc.* 1543. Bevinden, *Franc.* 9549. Leren (iet aen enen, *iets van iemand*), *Rein.* I, 204, 2088, *Lsp.* II, 7, 30; 24, 38.

|| Begeren, *Franc.* 6208, *Wap. Rog.* 28. Hopen, *Wal.* 587, *Wap. Mart.* II, 269. Hope dragen, *Sp.* III[6], 6, 74. Hope hebben, *Ferg.* 2089. Soeken, HEELU 7011, 7125, *Lsp.* III, 26, 44, *Christ.* 1869. Besoeken, *Sp.* I[2], 49, 62, *Franc.* 1542. Versoeken, *Franc.* 1077. Bevragen, *Franc.* 6427. Bidden, *Heim.* 1948, *Sp.* III[2], 7, 27. Eescen, *Sp.* IV[2], 84, 53.

Hiertoe behoort ook het ww. *hebben*, in den zin van *verkrijgen*, in de volgende uitdrukkingen: || Dat sire niet an hebben en mochte, *dat zij niets van haar verkrijgen kon*, *Lsp.* III, 3, 806. Hi sach dat hiere niet hadde an, *dat hij niets gedaan kon krijgen*, *Rijmb.* 20000.

— Ten nauwste hangt hiermede te zamen het gebruik van *aen* bij een persoonsnaam, ter aanduiding dat de gepraediceerde werking *bij* dien persoon geschiedt, om *door middel van* hem haar oogmerk te bereiken, *aan* hem als 't ware hare vervulling te *ontleenen*. Het denkbeeld van iets dat *verworven* wordt *van* iemand, staat ook hier altijd op den voorgrond. Thans wordt in dit geval *bij* gebruikt. || Dese paeus brochte dat toe aen den keyser, *bewerkte het bij en door den Keiser, kreeg het van hem gedaan*, *Lsp.* II, 48, 754. Sone mochtmen met genen dingen die dinc an den paeus vulbringen, *bij den Paus bewerken*, *Sp.* III[8], 30, 53. Die met scoenen woerden an den coninc so vele dede, *zooveel bij hem uitwerkte*, *van hem gedaan kreeg*, *Vl. Rijmkr.* 9313. Dat si met haren heilegen gebede aen Gode dat verwaerve ende dede, *bij God gedaan kreeg en uitwerkte*, *Christ.* 1035. Doe maecti an die Dietsce vort, *bewerkte hij bij de Duitschers*, VELTH. I, 47, 43. Ende maecte an hem daer alsoe, *bewerkte bij hen*, *ald. vs.* 49. Dat hy mit zijnre leer an dat harde volck luttel vorderde, *weinig bij hen kon uitrichten*, *Clerc. d. l. l.* 16.

Hiertoe behooren mede de volgende uitdrukkingen, waaraan hetzelfde begrip ten grondslag ligt: || Die beste menschen, die... meest ane Gode vermogen met hare gebede, *bij God vermogen*, RUUSBR. II, 146. Grote cracht ende macht aen Gode (*bij God*) hebben, *Lutg.* II, 1349. Want sijs wel macht aen Gode hadde, II, 1635. Dat si heme hulpen dingen aen (*bij*) den oversten Sceppere, *Serv.* I, 1552. Dese saken... vervolgde si... aen den hertoge, *bij den Hertog*, *Brab. Y.* VI, 8549. Ic hope dat dit ons bat soude helpen aen (*bij*) den keyser, *Grimb.* I, 1884. Gods Moeder, die mi in mijn inde aen haer Kint halp, *bij haren Zoon hielp*, *Lutg.* II, 355. Gelt wisselen ane enen, *bij iemand*, WILLEMS, *Meng.* 347 (*lees:* „als ment *ane hem suect* te wisselen"). Kinder winnen an (*verwekken bij*) enen wive, *Lsp.* II, 2, 25 en 29, *Sp.* I[4], 2, 10, III[6], 2, 13; *enz.*

— Eene andere wijziging, die met het voorgaande evenzeer nauw samenhangt, is het gebruik van *aen* bij eene handeling of eene zaak, die voorgesteld wordt als het *middel*, waardoor eene werking geschiedt, waar*aan* zij als 't ware hare vervulling *ontleent*. Thans is in dit geval *met* of *door* in gebruik, waarvoor echter bij sommige ww. *bij*, bij andere nog *aan* gebezigd wordt. Op deze wijze zijn te verklaren de uitdrukkingen: || Die so vele eren hadde gewracht an te haelne dat cruce ons Heren, *die zooveel eer had verworven* met *of* door *het halen van het kruis*, *Sp.* III[8], 20, 48. Twee standaerde verloes Brabant hier ane, HEELU 3369. Wiere aen wint oft verliest, *Grimb.* I, 3941. Doe gi u daer ane hadt versadet, *Rein.* I, 212. Daer die Scavedriessche haer ande gerne ane hadden gewroken, HEELU 7190.

Een sterk voorbeeld van *aen* ter aanduiding van het *middel*, waar*mede* iets geschiedt, levert het zeggen van MAERLANT, dat de luipaard soms zoo tam is bevonden, „*datmer beesten ane vinc*" (*Nat. Bl.* II, 2288). Het beesten vangen geschiedde *met* of *door* den luipaard. De variant heeft dan ook *mede*.

3) *Van tijd.*

Daar tijd als ruimte gedacht en voorgesteld wordt, kon *aen*, dat eigenlijk eene plaatsbepaling te kennen geeft, ook gebezigd worden bij tijdsbepalingen, ter aanduiding dat eene handeling voorvalt *op* een zeker tijdstip of *binnen* eene zekere tijdruimte. Thans: *Op* of *in*. || Noch heden an desen dage, *Rijmb.* 26837. Heden an desen dach, *Lett. N. R.* VII[1], 129, 6. Van ane dien dach, 150, 18. Tote noch an desen dach, *Sp.* III[8], 20, 84. Ane den achden dach, *Serv.* I, 3167. An den middage, *Sp.* I[7], 31, 1. An den avont, STOKE VIII, 1275, X, 161. An deser nacht, *Eleg.* 125, *var. M.* Recht aen der selver tijt, *Serv.* I, 3128. Ane dien stonden, *Ferg.* 44, 2940, 3996, of: Aenstonden, *aanstonds*, *Grimb.* I, 1115. Aen corte stonden, *binnen kort*, 2503. An desen kere, STOKE VIII, 1266.

— Ook voorafgegaan door tote, tot, *tot aan*, in den hedendaagschen zin. || Tote an den doemsdach, *Brand.* (1), 2020, 2025; *enz.* Verg. straks bij II, 3).

II) *Met den accusatief.*

1) *Van plaats, in eigenlijke opvatting.*

Ter aanduiding, dat eene beweging in de richting van een zeker doel geschiedt of zich tot zekere plaats uitstrekt. Thans: *Naar*, *tot*. || Ridende ant foreest, *Ferg.* 75. Die pape spranc an dat vier, *Rein.* I, 1248. Quamen lopen an de mure, STOKE IX, 1163. Doe voeren si ane ene vruchtelike stat, *Brand.* (1), 616. Ende es an (*in*) tlant van Rome gevallen (verg. ons *aanvallen*), *Sp.* III[4], 14, 69. Als hi quam aen tlant, *Part.* 17, 3. Keerde weder an dat lant, *Franc.* 6574. Set mi ant lant, *Ferg.* 3185. Zeilen an den aert, 3273. Hi quam gereden aen dien casteel, 1157. Nu hevet hi gesent ane u, *Part.* 95, 24. Senden ane den keyser, ane den hertoge, *Lorr.* II, 336, 2488. Te vaerne an den coninc, STOKE VI, 1299. Ende voer an coninc Willem saen, VELTH. I, 28, 25. Die ridder es te hant aen hem gevaren, *Grimb.* II, 3065. So sijn die Romeine gevaren an Aelberike, *Sp.* IV[2], 4, 87. Ende voer an keyser Otten, IV[2], 27, 136. Ende rijt an Dariuse, I[4], 26, 15. Ende liep an hare, *Flor.* 3685. Dingel ane hem quam, *Sp.* III[8], 59, 10. Si quamen an hem screien, III[5], 40, 84. Dat soe

an hem comen mochte, *hem kon aanraken* (nog heden in gebruik), III^4, 44, 28. Haergelijc andren an hem dwanc, *Flor.* 3049. Ane hem so dwanc hi sinen scilt, *Ferg.* 2339, 3925; *enz.*

2) *Van plaats, in overdrachtelijke opvatting, bij uitbreiding of toepassing.*

Bij uitbreiding of toepassing wordt *aen* gebezigd ter aanduiding, dat eene werking op een persoon of eene zaak gericht is, zich daarheen uitstrekt. Thans: *Aan, tot* of *op.* || An onse gelove bekeert, *Sp.* III^6, 57, 2. Dattu di wilt bekeren an de arme Gods, *Franc.* 3527. Of die ingelen an hem spraken, *Sp.* III^4, 36, 102. Hi sprac aldus ant vier, *Franc.* 2618 (verg. ons *aanspreken*). Hi viel an Gode met sire bede, *Sp.* III^4, 36, 52. Soe dat hi in hopen sloech aen onser Vrouwen, *Theoph.* 941. Ende riepen hulpe an onsen Here, *Sp.* I^5, 57, 29. Doe riepen si an Gode genaden, *Rijmb.* 7445. Ic getrouwe an onsen Here, *Sp.* III^7, 1, 26. Ende troostem an onsen Here, IV^1, 21, 96. Hier an setti al sinen raet, *Part.* 35, 11. An uwen cop sel hi hebben geset sinen sin, *Flor.* 2638. Die haer herte leggen an die minne, 55. Dat hi an daerme drouch so grote ontfaermichede, *Franc.* 167. Sine minne an ene ander keren, *Flor.* 397. (Du) sets an hem dinen orijch, 1183. Gespar an, *vijandig tegen, Rijmb.* 16642, 20686. God vergraemde hem daer an, *daarover, Wap. Rog.* 686. Dat si quamen an sinen raet, *Rein.* I, 1003. (Si) kerden hem an hare voere, STOKE VII, 1074. (Hi) keerdem niet an den neve, IV, 769. Hem daer an keren, IV, 1327, V, 688. Dat Cristus onse menscheit an hem nam, *Rijmb.* 34. Die hi ane hem trac met gelde, ... ende trac an hem dat recht, *Sp.* III^6, 39, 37 en 39. Hoe dat hi ane hem bedwanc al Gallen, III^5, 54, 48, *verg.* 50, 1. Hi sal an sine hande (*in zijne macht*) dwingen harde vele lande, III^5, 31, 35. David dwancse an dat, *daartoe, Rijmb.* 12928. Het sal ane u leven gaen, *Ferg.* 2388, *Wal.* 5506; *enz.*

3) *Van tijd.*

In deze opvatting komt *aen* bij ww. van beweging niet anders voor, dan voorafgegaan van tote, tot, *tot aan.* Doch in dat geval moet *aen* met zijne beheersching te zamen genomen als een geheel worden beschouwd, door *tote* geregeerd. *Tote aen den doemsdach* b. v. is af te deelen: *Tote — aen den doemsdach*, waarin *aen den doemsdach* de waarde heeft van *den tijd waarop de oordeelsdag plaats heeft.* Het is hier dus geene *beweging*, maar *rust*, en eigenlijk behoorde de beheersching in den datief te staan: *tote aen den doemsdage.* Doch onwillekeurig werd men verleid, *tote aen* als eene eenheid op te vatten en gezamenlijk met den 4den nv. te verbinden. Verg. *Ned. Wdb.* op AAN (§ 9 aan 't einde).

II. Als bijwoord.

1) *Van plaats.*

Als bijwoord van plaats wordt *aen* bij andere uitdrukkingen gebezigd ter aanduiding van

a) Onmiddellijke aanraking, t. w. van wapenen en kleedingstukken, die *aan* het lichaam worden gedragen. || Gewapent ende halsberch an, *met hun harnas aan, Eleg.* 1112, *Grimb.* I, 4189. Platen of halsberch an, *Grimb.* II, 2914.

b) Aanhechting of verbinding (zie boven, I, 1, *b*), in de uitdrukking:

— Aen sijn, met den 3den nv. des persoons, van eigenschappen of hoedanigheden gezegd. *Aan, bij* of *in* iemand zijn, tot zijn wezen behooren. || Alle doget was hem ane, *Limb.* I, 74.

c) Aangrenzing of onmiddellijke nabijheid. || Alle die lande ten berge an, *tot aan den berg, tot het gebergte toe, Sp.* III^5, 54, 40.

Met het ww. *sijn* verbonden, in de uitdrukking:

— Aen sijn, *bij, nabij, tegenwoordig zijn*, het tegengestelde van *afzijn.* Verg. ons znw. *aanzijn, aanwezen* en het bnw. *aanwezig.*

De zaak of handeling, waarbij men tegenwoordig is, wordt voorafgegaan door het voorz. *te.* || Turnus was ten stride mede ane, *Lsp.* I, 42, 108.

De persoon, wien men nabij, of bij wien men tegenwoordig is, wordt in den 3den nv. geplaatst. || Dat hem die doet was ane, *nabij was, Vad. Mus.* II, 57, 244. Altoos is hi ons an mit sinen subtilen vermane, *Lsp.* I, 6, 18. Soe was hem bi of an, *Sp.* III^4, 44, 31.

Vooral, in vereeniging met *bi* of *over*, in oorkonden, waar sprake is van getuigen, die bij eene handeling *tegenwoordig* geweest zijn. || Van der miracle..., daer goede liede bi ende ane waren, *Rumb. Avondst.* 17. Dat hi dat sach, ende daer aen was ende bi, NIJHOFF I, 318. Dat wyre by, aen ende over geweest hebben, MIERIS III, 588 *a.* Hier waeren over ende an ..., IV, 75 *b*, 130 *b.*

— Enen aen werden met iet, *iemand met iets nabijkomen, daarmede op hem afkomen, het op hem gemunt hebben.*

> Doe worden si hem an met venine.
> *Sp.* I^5, 70, 26.

d. i. „*zij zochten hem door vergif uit den weg te ruimen.*"

Ten nauwste hangt hiermede te zamen de uitdrukking:

— Het is ygeliken poirter gelijc an, *even na, even verplichtend*, MATTH. 276.

d) Richting naar een doel. || Ende varen te Bajoene an, *naar B. toe, Lorr.* II, 264. Ten oostenwert an, *oostwaarts aan, Alex.* IV, 455.

In verbinding met andere bijw. van plaats vormt *aen* in deze beteekenis de samengestelde uitdrukkingen:

— Daer ane, *derwaarts*, Her ane of Hier ane, *herwaarts.* || Gi vaert daer ane, *daarheen, Rijmb.* 7000. Daer ane lopen, *Sp.* III^4, 2, 73. Quam gedreven her an, STOKE IX, 1288. Buget hier ane, *buk hierheen, Sp.* III^6, 60, 34.

2) *Van tijd.*

Als bijwoord van tijd wordt *aen* aan andere bijwoorden toegevoegd, ter aanduiding van onmiddellijke aansluiting of opvolging.

— Hier an, *straks hierna, Sp.* I^4, 10, 22, *Rijmb.* 5442, 6332. Daer an, *daarop, Rijmb.* 25230. Saen daer an, *kort daaraan, Franc.* 6035. Voortmeer an, 7283, *Lett. N. R.* VII^1, 150, 20, en Vorwerd an, *Lanc.* III, 23749, *voortaan steeds, van nu voortaan.*

Vooral behoort hiertoe het gewone

— Vort ane, voert an, vord ane, of voert anne (*Grimb.* I, 3028, II, 2923), *voort aan*, in de drie opvattingen, die thans door *voort, voorts* en *voortaan* worden onderscheiden, als:

a) *Voort, terstond.*

> die vos vort an
> Ontsloop ende es ten hole gekeert.
> *Sp.* III^4, 16, 160.

> ende sloech voert an
> Sijn sterke ors metter sporen.
> *Grimb.* I, 3789.

Zoo ook I, 3462, II, 700, 2299, 3027, enz.

b) *Voorts, vervolgens.*

> Sijn broeder......
> Wort oic ontboden; voirt an
> Twee kynderen, die waren gebroeder.
> *Grimb.* I, 1100.

> Van Mechelen ende oic voirt an
> Tot bi Postele menich man
> Quamen hem te helpen.
>
> *Grimb.* I, 2644.

Zoo ook 2946, 3609, enz.

c) *Voortaan*, in de hedendaagsche opvatting, *van nu af aan*, *in 't vervolg*. Zoo b. v. *Part.* 113, 32; *Grimb.* I, 2367, 3024, enz. || Toter tijt voert anne dat, *tot den tijd toe dat*, *totdat*, *Grimb.* I, 3028.

— Ook door *meer* versterkt: Voert ane meer. || Hudt di van sunden voert ane meer, *L. v. J. c.* 164; enz.

Aanm. Over het scheidbaar en onscheidbaar gebruik van *Aen*, *Ane*, *an*, als bijw., in samenstelling met werkwoorden, zie de slot-Aanm. bij ACHTER.

AEN (ANE, AN), voorz. en bijw. *Zonder*. Goth. *inuh*, *inu* (SCHULZE 171); ohd. *ânu*, *âno* (GRAFF I, 282—286); mhd. *âne*, *ân* (BEN. I, 40); nhd. *ohne*; ook bij ons in de 17de eeuw *oon*; gr. ἀνεύ. Verg. GRIMM, *D. Gr.* III, 157, 261, en HOEUFFT, *Bred. Taal-eigen*, *Aanh.* 2.

I. Als voorzetsel.

Âne, *ân*, voor *zonder*, was nog in 't mhd. zeer gewoon bij allerhande znw. Evenzoo ndd. *âne*, *ân*: zie vooral KOSEG. I, 393—401. In de Hoogduitschgekleurde Geldersche charters treft men *aen*, *an*, in dien zin meermalen aan, als bij NIJHOFF: || An schaede, III, 226. Aen versterf, *onversterfelijk*, III, 346. Aen vede, IV, 125. Aen twivel, IV, 227. Aen geverde, IV, 377. Aen alrekunne indracht ende geveerde, IV, 124. — Vooral in het gewone: Aen (alle) argelist, I, 358, III, 304, 346, IV, 72, 73, 76, 144, 272, enz. Hiertoe behoort ook de uitdrukking: Ane vaer, *zonder vrees*, *onbeschroomd*, bij HILD. *f.* 62 *a*, 66 *c*. („Ane weergaey," „Ane raet", leest men nog in R. VISSCHER's *Sinne-poppen*, 98, 188). Doch eigenlijk leefde *aen*, *an* in 't mnl. alleen nog voort in de uitdrukking:

— An die wet, *zonder*, d. i. *buiten* of *tegen de wet*, *Rijmb.* 963;

en vooral bij het znw. *danc* in de oude beteekenis van *wil*, in de vaste spreekwijze:

— Ane, aen of an (meest an) sinen danc, eig. *zonder* of *buiten zijnen wil*, doch in de bepaalde opvatting van *tegen zijnen wil*, *zijns ondanks*.

An minen danc, *Lorr.* II, 1920; *Wal.* 5547, 5559; *Lsp.* II, 61, 50.

An dinen danc, schijnt niet voor te komen. Het ietwat deftige der ouderwetsche uitdrukking strookte denkelijk niet wel met het gemeenzame *dijn*.

An sinen danc, HEELU 6558; STOKE IX, 1280; *Sp.* I^3, 4, 13, I^8, 67, 44, III^1, 11, 67, III^2, 42, 118, III^3, 20, 25, IV^1, 21, 53; *Rijmb.* 1296; *Brab. Y.* II, 3274, V, 1050; *Lsp.* I, 41, 51; *St. Geerden Minne*, 153.

An haren danc (enkelv.), *Limb.* VII, 958, VIII, 808, 1657; *Sp.* I^7, 16, 30, III^4, 39, 67; *Eduard III*, 144.

An onsen danc, *Limb.* IX, 341; HEELU 4920.

An uwen danc, *Wal.* 5496; *Troj.* 1182.

An haren danc (meerv.), *Limb.* VIII, 1275; STOKE IV, 525, 925; *Sp.* III^1, 14, 17; 25, 39; 33, 46; *Rijmb.* 28593; *Brab. Y.* V, 1220, 3298, VI, 4351, 5493; *Lsp.* II, 46, 24.

Evenzoo: An sbisscops danc, *Brab. Y.* IV, 1336.

— Allengs werd *an* door *sonder* vervangen, en zeide men: Sonder danc, *Rijmb.* 30846; sonder haren danc, HUYD. *op* STOKE, *D.* II, *bl.* 221; sonder der Hollanders danc, STOKE IX, 759, enz. Zie bij DANC.

II. Als bijwoord.

1) *Zonder*, *behalve*. || Dat hy ons daer aff niet rekenen en sal noch syne erven, *an* dan sy ons onsen pacht daer aff jaerlix geven suelen, NIJHOFF II, 67 (*a.* 1353).

2) In de spreekwijze:

Des ane sijn, *des zonder zijn*, d. i.

a) *Iets kwijt zijn*, *verloren hebben*.

> Daer moestic mijn iser laten,
> Het ontviel mi opter straten...
> Dus was ic mijns isers ane.
>
> *Eleg.* 735.

|| Nu ben ic des alles ane, 972. Nu sijn si alle hars lives ane, *Wal.* 6678. Als of si ware des sinnes ane, *Troj.* 2477.

b) *Vrij zijn van iets*, *er van af zijn*. || So moeste ich yem reicht wederfaren laten, des ich doch liever ayn were, *waarvan ik liever verschoond bleef*, NIJHOFF IV, 126 (*a.* 1436).

— Voorbeelden van dezelfde uitdrukking in 't ndd. bij KOSEG. I, 401. Ohd. *ânu sîn*, *ânu wesan* (ook *ânu werdan*, kwijtraken, verliezen), GRAFF I, 288; mhd. *âne sîn*; waarin GRIMM (*D. Gr.* I^2, 744, 750, IV, 963) en BENECKE-MÜLLER (I, 40) ten onrechte een bnw. *ân*, *âne* (expers) zien. Het is niets anders dan het voorz. *âne*, *ân*, als bijw. staande en met het ww. *sijn* verbonden, evenals men zegt: *hij is er af*, *hij was er op*, *hij is mede*, enz. Zoo kende ook reeds het mnl., in volkomen gelijken zin: *des sonder sijn*, *des af sijn*, *des van sijn*. Zie SONDER, AF en VAN.

AEN, znw. st. m., voor Naen, *dwerg*, met weglating der *n* in den aanvang, als in meer andere woorden plaats had. Zie aant. op HOOFT's *Warenar*, bl. 90 en 91. || Enen leliken aen, *Lanc.* II, 532. Die aen hadde in die hant enen groeten stoc, 535. — Straks daarop wordt hij echter herhaaldelijk *naen* genoemd (vs. 537, 538, 544, enz.).

AENAERDEN, zw. ww. onz. Hoogd. *anarten*, *natura insitum esse* (GRIMM, *D. Wtb.* I, 290). Uit het bijw. *Aen* en *Aerden*. Verg. AERDEN en AERT (2de art.). *Aangeboren zijn*, *tot iemands aard behooren*. || Oncuuscheit art di an van ore, *Rinclus* 240.

AENBASSEN (*bies*, *biessen*, *gebassen*), st. ww. bedr. *Aanblaffen*.

> Hi en darf hem niet ververen
> Voer der rueden aenbassen.
>
> *Mloep* IV, 108.

AENBEDEN, AENBEEDEN (*aenbede*, *aenbeedde*, later ook *aenbedde*; deelw. *aenbeet*, *aenbeedt*, *aengebedet*, *geanebeet*), zw. ww. bedr. Ohd. *anapetôn* (GRAFF III, 60); mhd. *anbeten* (BEN. I, 172); nhd. *anbeten*. *Aanbidden*. Het mnl. kende ook *aenbidden* (zie ald.), maar in verschillende opvatting. De sterke vorm *aenbidden*, met den klemtoon op *aen*, gold in den eigenlijken zin van *zijn gebed richten tot iemand*, *hem in gebede aanroepen* (lat. *precari*); terwijl de afgeleide zwakke vorm *aenbéden* de beteekenis van *adorare* had aangenomen.

> „Gi moet met ons gaen
> Ten temple ende anebeden onsen God." —
> „Anebeeddicken, so waric sod,"
> Sprac sente Jan.
>
> *Yst. Bl.* 1066.

|| Elc aenbeet sinen Mamet, *v. d. L. O. H.* 1179. Wi anebeden di, Criste Jhesu, *Franc.* 1581. Doe aenbede hi tkint daer zaen, *Lsp.* II, 17, 131.

Onbep. wijs. || Aenbeden, *Yst. Bl.* 2600; *v. d. Houte*, 660; *Lsp.* II, 10, 48; 11, 114; 13, 29; *v. d. L. O. H.* 1590, 3004, *enz.* Aenbeeden, *Yst. Bl.* 2597, 2608.

Gebied. wijs. || Aenbedet, aenbeedt, aenbeet, *Lsp.* II, 9, 157; *Yst. Bl.* 2611; *v. d. L. O. H.* 401.

Verl. tijd. || Aenbede, *Lsp*. I, 29, 69; II, 18, 116; *v. d. L. O. H.* 172, 421, 1258; RUUSBR. III, 222. Aenbeedde, *Rijmb*. 1470, 2140; *Franc*. 9629; *Lsp*. II, 15, 104 en 109; 17, 147. Aenbedde, *v. d. L. O. H.* 581, 3244; *L. v. J. c.* 58, 235.

Verl. deelw. || Anebeedt, *Yst. Bl.* 2535. Aenbeedt, *Boeck v. d. leven Jhesu*, *f.* 303 *c*. Anegebedet, RUUSBR. III, 243. Aengebeedt, *D. B. Exod.* XXXIV, 15; *Deut*. XXIX, 26; *Jerem*. XXII, 9. Geanebeet, *Sp.* I[6], 47, 129. Geanebeidt, *Franc*. 9130; *enz*.

AENBEDERE (AENBEDRE, AENBEDER), znw. st. m. Zie AENBEDEN. *Aanbidder*. || Die anebedre der Drievoudichede, *Franc*. 1088. Gewarege anebederen, *L. v. J. c.* 115.

AENBEGIN, *-ginne*, znw. st. onz. *Eerste begin, aanvang*. || Van der werelt aenbeginne, *Brab. Y.* VI, 11981. Voir al die werelt aenbegin, *OVl. Ged.* III, 120, 4. In den aenbegin was een woert, 131, 17. Een inganc of een aenbegin, *Bed. d. M.* 255. Van aenbegin, HILD. *f.* 14 *c*. Den ewegen Vader, die een eweeh anebegin es der heileger Triniteit, RUUSBR. I, 204; *enz*.

AENBEHOREN, zw. ww. onz., met den 3den nv.

1) *Toebehooren, behooren tot*.

> Dat den rike behoert an.
>
> *Eduard III*, 529.

2) *Toebehooren, opgelegd zijn*; van eene verplichting gezegd, die men naar recht verschuldigd is.

> Om dienst te wederstane,
> Die hem te rechte niet behort ane,
> Daer sal men om striden totter doot.
>
> *Melib*. 3580.

AENBELOOP, *-lope*, znw. st. onz. *Het verschuldigde aandeel in het beloop of bedrag eener geldsom*. || Van sinen anebeloepe van den gelde, dat wi ... uytgeleget hebben, MIERIS II, 600 *b* (*a*. 1337).

AENBELT, *aanbeeld*. Zie AENBILT.

AENBELT, *beeld*. „Aen-beld, vetus. *Effigies*." KIL. Verg. *Ned. Wdb.* op AANBEELD (2de art.).

AENBERREN (*bar, borren, geborren*), st. ww. onz. Zie BERREN. *Voortbranden*.

> Maer gevalt dat si ontsteken
> Werden van der mannen minne,
> Si berren an sonder gebreken
> Lange met gestaden sinne.
>
> *v. d. Feesten*, 693.

AENBESCOUWEN, zw. ww. bedr. *Aanschouwen, met eigen oogen zien*.

> Alse wijt hebben bescouwet an.
>
> *Sp.* III[5], 4, 16.

> Doe dese lettere anebescouwen
> Van der stat die edel vrouwen.
>
> VELTH. V, 49, 57 var.

Zie de *Bijlage* op MAERLANT'S *Sp. Hist.*, D. III, bl. 460. Het tekst-hs. heeft *anescouwen*.

AENBIDDEN (*bat, baden, gebeden*), st. ww. bedr. Verg. AENBEDEN. *Zijn gebed richten tot* iemand, hem *in gebede aanroepen*; niet *adorare* in den afgeleiden zin, maar *precari*: eene beteekenis, die nog bij CATS en HOOFT voorkomt. *Aenbidden* staat dan tot *bidden*, gelijk *aanroepen* en *aanspreken* tot *roepen* en *spreken*. Verg. *Ned. Wdb.* op AANBIDDEN.

> Ende keerde hem doe tot onsen Heer,
> Dien hi aenbadt mit rouwen seer:
> „Gedenc mijns, Heer! genadichlijc!" *enz*.
>
> KELLER, *Mnl. Ged.* 27.

AENBIJT. „Aen-bijt, vetus. *Esca*." KIL. Verg. *Ned. Wdb.* op AANBIJT.

AENBILT (AENBELT, HAENBILT), *-bilte, -belte*, znw. st. onz. Van *aenbillen*, aankloppen, kloppen of slaan aan of op iets; sameng. uit *Aen* en *billen*; ohd. *billôn*, slaan, kloppen (GRAFF III, 95); mhd. *billen* (BEN. I, 126); evenals hd. *amboss* uit *an* en ohd. *bôzjan*, slaan, en lat. *incus* (*incudis*) uit *in* en *cudo*. — Thans heeft het woord den onjuisten vorm *aanbeeld* en het even onjuiste mv. *aanbeelden* aangenomen, dat in 't mnl. te recht *aenbelte* luidde.

> Noit smet bet slach hilt
> Dan si twee op een anebilt.
>
> *Ferg*. 1875.

> Alse smeden die mit hameren slaen
> Op een aenbilt ende smeden.
>
> *Lsp*. I, 13, 74.

> V[c]. hamere op aenbelte,
> Die daer sonder inde slaen.
>
> *v.d. L. O. H.* 3998.

|| Den diamant, dien men op een anbilt leget ende slater op, *Lucid*. 2619. Worde een mensche gealagen met hameren op een anebilt, *Lsp*. I, 19, 72 (*hs. H*). Worpmen daer een aenbilt in (*in het vagevuur*), het smoute alse oft ware een snee, *Lsp*. I, 12, 10. Een smits aenbelt, *D. B. Job* XLI, 15. Het clincte als een aenbelt, *Segel. v. Jer. f.* 45 *a*.

— Haenbilt, *Lsp*. I, 13, 75; 19, 73; doch alleen in hs. I, waar tevens op beide pll. het woord m. gebruikt wordt. Doch de andere en betere hss. hebben het steeds onz.

AENBITEN (*beet, beten, gebeten*), st. ww. bedr. *Aanranden, aanvallen*; uitdrukking aan honden en verscheurende dieren ontleend.

> Die al om waren gesseten,
> Ende Brabant anebeten
> Met orlogen ende met reesen.
>
> HEELU 485.

— *Aenbijten* in dien zin was nog in de 17de eeuw in gebruik. Zie *Uitl. Wdb.* op HOOFT, en verg. *Ned. Wdb.*

AENBOERDE, AENBOERT, AENBOERTE. Zie AENBOORT, AENBOORTE.

AENBOORDE. Zie AENBOORT, AENBOORTE.

AENBOORDEN, zw. ww. bedr. Zie AENBOORT en AENBOORTE. Oude rechtsterm, vooral in Zeeland gebruikelijk. *Naasten, benaderen*, eigenlijk *op grond van aangeborenschap of bloedverwantschap*, bij uitbreiding ook uit anderen hoofde. || Waer oock dat zaecke, dat yemant eenich landt in dit voornoemde landt vercoopen wilde, dat zouden wy... of onse naecommelingen aenboorden voor elcken man, waert dat onse gevouch ware, MIERIS II, 89 *a* (*a*. 1310).

AENBOORT (AENBOERT), meest gebruikelijk in het mv. *aenboerden*, znw. zw. m. Van het bijw. *Aen* en *ge-boorte* (goth. *ga-baurth-s*, dus eig. *ge-boorde*), met de weglating van het voorv. *ge-*, die ook in *aanboorling* en *inboorling* plaats had. *Aangeborene, bloedverwant of maag, die als zoodanig bij verkoop van vast goed het recht van voorkeur of naasting heeft*, „also hy *aen* den genen *geboren* is, die dat erve vercoept" (MATTH. 265). Verg. het volgende art. en AENGEBOREN. || Wat poortere die sijn arve vercoopt, binnen XL dagen na dien dat hy die gifte gevet, mogent sine aenboerden hebben, om dat selve gelt dat die arve vercocht is. Waren die aenboerden buyten lande, binnen XL dagen, na dat sy int lant comen, mogen sy die arve lossen, ende die vercopere sal sweren synen aenboerden, hoe diere dat dat lant is vercocht. Na die XL dagen ne hebben die aenboerden geen talen an die arve..... Broeders kint, ende zusters kint, ende nare, die sijn aenboerden, *Keur v. Middelb.* 1253, *art*. 53, *bij* MIERIS I, 275.

AENBOORTE (AENBOERTE, AENBORTE, AENBOIRT, ook AENBOORDE, AENBOERDE), znw. zw. vr. Verg. AENGEBOORTE. *Het op aangeborenschap of*

bloedverwantschap (*of bij uitbreiding ook op andere titels*) *gegronde recht van voorkeur of naasting, bij verkoop van vast goed*, later ook *Naderschap* geheeten. Bij KIL. *Aen-boord*. Verg. het vorige art. en AENBOORDEN, alsmede *Ned. Wdb.* op AANBOORD. || *Van aenboerden in Zeelandt.* — Niemant, die in Zeelandt woent, en sal hebben aenboerte van eenigen lande, en si dat hi binnen den naesten jare ende dage, na dien dat dat lant vercocht wort, sine aenboorde soke voor des graven mannen van Hollandt openbaer, *Zeeuwsche keur van* 1256, *art.* 76, *bij* MIERIS I, 314 *b*. *Verg. art.* 75. De latijnsche tekst heeft beide keeren *aneborte* (*art.* 91, MIERIS I, 307 *b*). — Ane dat arve mach elc man sine aenboerte hebben, diet sculdich is te hebbene, *Priv. v. Brielle, bl.* 26. Sullen de heeren hebben aenboirt totter heerlijckheyt behoef... aen alle huysen ende gronden van erven... voer allen anderen, *aanh. bij* NOORDEWIER 262.

AENBRENGEN, AENBRINGEN (*brachte* of *brochte*, *gebracht* of *gebrocht*), onreg. zw. ww. bedr. In 't algemeen dezelfde beteekenis als ons *aanbrengen*, t. w. *iets bij iemand of bij iets brengen*, doch in verschillende gewijzigde opvattingen, die de hedendaagsche taal niet kent.

1) Aan een geheel een nieuw gedeelte *toebrengen*, *toevoegen*.

> Die Norichi entie Dalmaten *ens*....
> Brachte hi den Roemscen rike ane.
> *Sp.* I^{6}, 17, 17—20.

2) Van kleederen of wapenrusting gezegd. *Aan het lichaam brengen*, dus *aantrekken*, *aandoen*.

> eer die ridder anbringen conde
> Sinen halsberch.
> *Lanc.* II, 5450.

3) Enen iet —, van eene tijding of mededeeling gezegd; hem die aanbrengen, dus *berichten*, *melden*; thans nog gezegd van de mededeeling of aangifte van eenig feit aan het gerecht.

> Egesippus, die heilege man,
> Brinct ons dit vor waerheit an.
> *Sp.* I^{7}, 3, 95.

> Als ons Matheus bringet an.
> *Rijmb.* 24849.

4) Enen iet —, van iets kwaads gezegd, dat men omtrent hem *bericht* of *aangeeft*, dus zooveel als *aantijgen*, *te laste leggen*.

> Ende hevet daer gedaen
> Voer hem sine purgatie saen
> Van dat hem die quade knechte
> Anebrochten met onrechte.
> *Sp.* III^{6}, 1, 113.

5) Enen iet —, van eene gezindheid, stemming, handeling of gewoonte gezegd; hem die aanbrengen, dus *ze bij hem toebrengen*, *verwekken*, *veroorzaken*, *bewerken*, *hem daartoe brengen*, *ze hem ingeven*; lat. *suggerere*.

> Want men mach dat proeven wel,
> Dat di dese coringe gevel,
> Dat di dat (*acc.*) niet an en brachte
> Roukeloesheit (*nom.*) van gedachte.
> *Sp.* III^{3}, 30, 19.

d. i. „*dat geene onbedachtzaamheid daarvan bij u de oorzaak was.*"

> dese forche ende dese were
> Brochte an meerre wille ende gere
> Vespasiane, die poort te winne.
> *Rijmb.* 28617.

d. i. „*verwekte of veroorzaakte bij V. nog sterkere begeerte.*"

> vele (*dat.*) Syten brochti ane,
> Dat si dat heydijnscap ontgingen.
> *Sp.* III^{3}, 4, 84.

> Dus brochti den Jueden ane
> Der heidine costume ende sede. I^{6}, 24, 12.

> Dingel brochtem enen vaer an. III^{4}, 47, 103.

d. i. „*joeg hem een schrik aan.*" Evenzoo:

> Wat haer tlachen brochte ane. III^{7}, 15, 21.

d. i. „*wat het lachen bij haar veroorzaakt had, wat haar had doen lachen.*" Elders leest men, dat eene valsche profetes, die door hare voorzeggingen veel onrust verwekt had, ten laatste aan den bisschop bekent:

> Dat (*dat 't*) hare een priester anebrochte,
> Omdat soe also gelt winnen mochte.
> *Sp.* IV^{1}, 41, 19.

VINC. „se *per suggestionem* cujusdam presbyteri... fecisse." En op gelijke wijze zegt RUUSBR.: Eest dat u invallen onsuvere beelde... overmits... aenbringen des viants, *door ingeving van den Booze*, III, 131.

AENDACHTE, znw. st. vr., gevolgd door den 2den nv. Verg. AENDENKEN. In verzwakte opvatting: *het denken, de gedachte aan iets*. || O suete Jhesu, onnosel Lam Gods, in wien geen vlecke oft aendachte der sonden en is, *Boeck v. d. leven Jhesu, f.* 50 *c*.

Elders in de hedendaags gewone opvatting van *aandacht* (attentio).

AENDE. Zie ANDE.

AENDELEN (AENDEELEN), zw. ww. onz. *Aandeel hebben, deel hebben* in of aan iets. Vandaar ons znw. *aandeel*.

> Dat hi trike, wet vorwaer,
> Sinen neve Valentiniane
> Mede gaf te deelne ane.
> *Sp.* III^{5}, 20, 58.

AENDEN. Zie ANDEN.

AENDENKEN (*dachte* of *dochte*, *gedacht* of *gedocht*), onreg. zw. ww. bedr. Thans als ww. verouderd, maar nog als znw. (*het aandenken*) in gebruik. Verg. ndd. *andenken* bij KOSEG. I, 371. *Oplettend aan iets denken, gedenken, bedenken, aandachtig zijn op*. || Aendencken, horen ende verstaen die materien, die voir hem te vonnissen comen, MATTH. 238. Ist dat ic die maniere aendencke zijnder toecoemst, *St. Bern. W. f.* 16 *c*. Die aendencket den woerden (*lees:* die woerde) des propheten, *f.* 42 *a*. Die aendencke, dat hi noch niet en is binnen huys, *f.* 81 *d*. Aendenc mi, *Hs. Ps.* 54. Aendenc mijn stemme, 161. Aendencke die stemme mijns gebeets, 85. Hi aendachte mi, 76. Hi heeft aengedocht mine bedinge, 65.

AENDIENEN, zw. ww. bedr. *Toedienen, voordienen*. || Al wast dat men u broot ende wijn overvloedich andiende ende gaf, gi en wout niet eten noch drinken, *Gesta Rom. c.* 106. Hi heeft angenomen een onverganckelic lichaem, daer hi ons in aendyenen woude die spijse der ewiger salicheyt, *St. Bern. W. f.* 89 *d*.

AENDINGEN, zw. ww. bedr. Uit *Aen* en *Dingen*, d. i. voor 't gerecht spreken. Verg. AENTALEN. Enen iet —, tegen iemand *in rechten een eisch instellen* over iets. || Men soudt hem mit recht aendingen, dat hijt sculdich wair te doen, MATTH. 324.

AENDOEN (*dade* of *dede*, *gedaen*), onreg. ww. bedr.

1) De hedendaagsche beteekenis van *aantrekken*, als in het gewone sine cleder aendoen, sinen halsberch enz. aendoen, *Part.* 4, 23; 33, 29; 115, 27; *Rijmb.* 2892, 6672, 18209, 18882; *Ferg.* 460, 1072, enz. Enen sijn harnasch aendoen, *Rijmb.* 9225, enz. Hiertoe behoort de spreekwijze:

— **Gode aendoen**, ***het geestelijk ordekleed aannemen en daardoor zich wijden aan den dienst van God.***

> Sint hi Gode hadde angedaen.
> *Franc.* 198;

waartegenover gesteld wordt de tijd,

> Datti drouch dat leec abijt. 200.

2) **Hem aendoen**, algemeen gesteld, hetzij met of zonder vermelding van het object, d. i. de kleederen. ***Zich kleeden, zich aankleeden.***

> Die ridderen, knechten ende goede man
> Deden hem alle suverlic an.
> Die heren hem oick andaden
> Hoer beste clenoden ende gewaden.
> *Mloep* I, 2241.

3) *Aanstellen* (tot een ambt), bepaaldelijk in verband met het tegengestelde AFDOEN (zie ald. [5]), d. i. *afzetten*; in de vereenigde uitdrukking **Af- ende aendoen**. *Aendoen* alleen, in dezen zin, was niet in gebruik.

> Deden haer bisscoppe af ende an.
> *Sp.* I^{8}, 18, 15.

> Ende als te doene sal wesen dan
> Den hoeftbisscop af ende an.
> I^{8}, 18, 35.

4) **Ten aendoene**, zegswijze, zooveel als: *Naar dat het noodig is, naar gelang der behoefte;* lat. *pro re nata*. Verg. **te doene** bij DOEN.

> pawelioene,
> Die si mochten ten andoene
> Van ere weide ter andre dragen.
> *Rijmb.* 974 (var. *te haren doene*).

AENDOENRE, znw. st. m. In twee Brusselsche oorkonden van 1306 (*Brab. Y. D.* I, *Cod. Dipl. bl.* 723, 725) worden, te midden van talrijke namen van ambachtslieden, ook de **aendoenres** genoemd. Volgens eene mededeeling uit Brussel, was het een term uit de lakennijverheid, en wel de benaming der *lakenbereiders*, fr. *apprêteurs*.

AENDONKEREN, zw. ww. onz. *Donker worden*. Verg. ons *aanlichten*.

> Teerst dat te hove was de mane,
> Begant sere donkeren ane.
> *OVl. Ged.* II, 86, 981.

AENDRAGEN (*droech, droegen, gedragen* of *gedregen*), st. ww. bedr. en onz.

I. Bedrijvend.

Met een persoon als onderwerp.

1) *Dragen* (*aan* het lijf), van kleederen, wapens of wapenen gezegd. Verg. *aandoen*, *aantrekken* en *aanhebben*. Zeer juist onderscheidde het mnl. tusschen het *dragen* en *aendragen* van kleederen of wapenrusting. Het eerste geschiedde op den arm of schouder, het laatste *aan* het lijf. De knecht b. v. *droech* den mantel of den wapenrok van zijnen heer, de heer zelf *droech* dien *aen*.

> Ende men cleder draget an,
> Die gevoechlijc sijn den man.
> *Heim.* 1237.

> Ende du, Geraert, felle man,
> Droeges oec sine cleder an.
> STOKE IV, 1187.

> Van calfvellen hi anedroech
> Enen roc cort toten knie.
> *Ferg.* 302.

|| Eenen roc, dien hi anedrouch, *Sp.* III^{5}, 51, 105. Geetsvel sullen si dragen an, III^{3}, 31, 39. Sal ic u scoen andragen, *Rein.* I, 2892. Geleende cleder te dragene ane, *v. d. Wiven* 59. Van dinen mantel dien du drages aen, *D. B. Deut.* XXII, 12. Zie ook *Serv.* II, 1927; *enz.*

> Sulke wapene draget hi an.
> STOKE III, 667.

d. i. „zulke geslachtwapens draagt hij (op zijn wapenrok geborduurd)." — Van wapenrusting of strijdwapenen:

> En was noit arm man,
> Die sulke wapen droech an.
> *Eleg.* 315.

> Ende droech al an sine wapine.
> *Ferg.* 1602.

> Van wapenen werdic nie becant
> Dat dit volxcken anedroech.
> VELTH. IV, 2, 26.

— Bij uitbreiding ook van den vorm of de gedaante gezegd, waarin men zich (als in een kleed) vertoont.

> Si hebben liever beesten gedane
> Dan menschelicheit te dragene ane.
> *v. d. Wiven* 73.

— Hiertoe behoort ook de uitdrukking: **Draget sine nature an**, *indien zijne natuur dat zoo aan zich heeft, dat zoo medebrengt*, *Natuurk.* 1369.

2) **Enen iet —**, *iemand iets opdragen, in handen stellen, overgeven.*

> Amilliuse hebben si verslegen,
> Ende haren oudervader angedregen
> Dat lant, want sijn wesen soude.
> *Sp.* I^{2}, 37, 37.

> Andere seiden, dat men die have
> Der kerken best soude anedragen.
> III^{1}, 43, 20.

3) **Iet —**, *iets* (*aan zich zelven*) *opdragen, op zich nemen.*

> Sie dattu geene dinc andrages,
> Die du geleesten niet en mages.
> *Sp.* I^{8}, 34, 163.

4) **Hem enen —**, *zich iemand aantrekken, hem tot zich nemen.*

> Cristus wildese hem andragen,
> Ende heeftse selve geleert.
> *Wap. Rog.* 1035.

5) **Enen iet —**, *iets aan iemand toeschrijven, toekennen.*

> Den welken si dragen ane...
> Dinc die hem noit en geschieden.
> *Lsp.* III, 15, 126.

> (hine) salt siere wijsheit niet andragen,
> Maer Gode danken diet hem gaf.
> *Melib.* 1326.

> Maer souden den viant dragen aen
> De miraclen die si dede.
> *Christ.* 686.

|| Dese victorie mach men Gode wel andragen, *Sp.* IV^{7}, 33, 17. En dragt des heilechs geests werc den quaden geest niet ane, *L. v. J. c.* 79. Die vroede keyser die bekende dat hi sterflijc was, soe en woude hi hem niet aendragen enen onsterflijcken name, *Pass. W. f.* 129 *d*.

II. Onzijdig.

Met eene zaak als onderwerp.

Aendragen, ofschoon oorspr. bedr., wordt ook als onz. gebruikt met den 3^{den} nv. Gelijk *dragen* als onz. ww. eene strekking of richting uitdrukt, zoo *aendragen* de strekking of betrekking tot een bepaalden persoon of eene bepaalde zaak. Het is dus zooveel als: *Aangaan, betreffen*. Naar onze hedendaagsche opvatting zou *aan* het woord ook in deze beteekenis transitief maken; naar de mnl. opvatting bleef *aendragen* (even als *aengaen* enz.) intransitief en werd met den 3^{den} nv. verbonden. || Also verre alst ons enichsins andraicht of andragen mach, MIERIS IV, 1075 *b* (*a.* 1436). Gi sult desen spiegel dicke oversien, ende proeven of hier yet in staet dat u aendraget, *Biechtspiegel* (*Hs. te Schwerin*), *f.* 65.

AENDRAVEN, zw. ww. onz., met den 3^{den} nv. Enen —, *op iemand aan- of toedraven.*

> Doe quamen hem ridende beneven
> Lieden, die hem vaste andraven.
> *Sp.* III^{5}, 44, 78.

AENDREPEN, st. ww. bedr. en onz. De verbogene vormen komen niet voor, maar moeten, te oordeelen naar het ags., oorspronkelijk *drap*, *drapen*, *gedrepen* geluid hebben. Verg. DREPEN. Ags. *drepan* (*dræp*, *drepen*), tangere, percutere, *drepe*, percussio (ETTM. 572); *drepen* in den *Teuth.* gelijkgesteld met *raken*, *treffen*, en *andrepen* met *berueren*, *antreffen*. Daarnevens ohd. *trefan* (GRAFF V, 525), mhd. *treffen* (BEN. III, 90), ons *treffen*. Als onz. ww. opgevat zooveel als *raken*, *zijn doel bereiken*, of, toegepast op eene richting van plaats, *het doel der reis bereiken*, *aankomen*. Verg. hd. *eintreffen*, alsmede *antreffen*, bij GRIMM (*D. Wtb.* I, 505) verklaard door „*anlangen beim ziel.*"

Bedr. — *Raken*, *aangaan*, *betreffen*. Verg. AENTREFFEN. || Mit swaire clagen, andrepende ur lijff, ere ind guet, NIJHOFF IV, 125 (*a.* 1436). Zie de aant. aldaar, en verg. *Reineke* (uitg. van HOFFM. V. FALL.), vs. 2057. Ndd. *andrapen*, *andrepen*, zie KOSEG. I, 390.

Onz. — *De plaats zijner bestemming bereiken*, *aankomen*, *aanlanden*.

> Gi sultet wael an laten drepen,
> Ende seylen als gi hebt den wint.
> *Mloep* I, 1856.

d. i. „*gij zult het* (*minnebootje*) *wel doen aanlanden.*"

AENDRIVEN (*dreef*, *dreven*, *gedreven*), st. ww. bedr. Enen iet —, *iemand iets* (een last, verplichting of dwang) *opdwingen*, *opleggen*, *aandoen*.

> Soudewi tribuet te Rome geven,
> Die ons met crachte was angedreven?
> *Lanc.* IV, 9775; *Sp.* III^{5}, 51, 31.

> Hem die di die persse andrivet.
> *Rijmb.* 13191.

AENDWINGEN (*dwanc*, *dwongen*, *gedwongen*), st. ww. bedr. Zie DWINGEN.

1) *Aansnoeren*, *aanhechten*, *vastbinden*. || Ende si andwongense mitten blaeuwen miter, *D. B. Exod.* XXXIX, 31. Vulg. *strinxerunt*. Statenb. *hechteden — daer aen.*

2) Enen iet —, *iemand dwingen iets aan te nemen*, *tot iets dwingen*.

> Den kinde sal men doget andwingen.
> *Sp.* II^{1}, 87, 31.

AENERNEN, zw. ww. onz., met den 3^{den} nv. Zie ERNEN (irasci) en verg. AENSTRIDEN, AENVECHTEN enz. Enen —, *op iemand boos worden*, *zich vertoornen*, *hem iets zeer euvel duiden*. Bij eene vermaning aan Alexander, om Darius niet te dooden, heet het:

> Want di (*hs.* du) dese werelt sal ernen an,
> Dattu souds slaen enen ouden man.
> *Alex.* V, 386.

d. i. „iedereen zou *boos op u worden*, het u ten hoogste *euvel duiden.*"

AENGAEN (*ginc*, *gingen*, *gegaen*), st. ww. onz. en bedr. Verg. AENGANGEN.

I. Onzijdig.

1) *Gaan* (*naar een bepaald doel*), *heengaan*, *zich begeven naar*.

> Ten lande van Surs ginc hi ane.
> *Rijmb.* 23716.

2) *Aan den gang gaan*, *aanvangen*, *beginnen* (*te zijn.*)

> En hadde die nacht niet anegegaen,
> Karel hadde verloren tfelt.
> *Lorr.* II, 934.

|| sAvons alse die nacht ginc an, *Lanc.* IV, 694. Ende sliepen tot die dach ginc ane, III, 25744. Rechts alse anegine die dach, *Sp.* III^{8}, 40, 6. Die dageraet ginc an, III^{7}, 60, 49. Nu gaet ons (*voor ons*) ane die ure dat wi doot wouden wesen, *Troj.* 2520. Daer die jeesten anegaen, *Sp.* III^{6}, 23, 22. Die derde boec gaet hier ane, *Lsp.* III, *Prol.* Den salm..., die „*Deus in adjutorium*" aengeet, *Lutg.* II, 841, *verg.* 1448. Dat Roomsche rike gaet hier an, *Rijmb.* 20579; enz. — Vrij pleonastisch luidt:

> Sint dat eerst *begonste anegaen*
> Dese werelt *van beginne.*
> *Rijmb.* 30586.

Nog zeggen wij, dat de kerk, de school enz. *aangaat*, voor *begint*.

3) *Aan den gang gaan*, *met versterkte kracht*, *voortgaan*, *voorwaarts streven*.

> Soe men quade wijf meer slaet,
> Soe haer quade wille meer angaet.
> *Lsp.* III, 9, 81.

> Had ic bi mate nu gemint!...
> Maer neen, ic ginc so haestelic an.
> *Mloep* I, 2082—5.

4) Met den 3^{den} nv. *Aangaan*, *behooren tot*, *in betrekking staan* (of *komen*) *tot*. Zie het aangemerkte bij AENDRAGEN onz., en verg. ons *aangaande* en het in 't mnl. even gewone *het gaat mij niet aan*.

> Menich point, wildijt verstaen,
> Die eersamen leven anegaen.
> *Lsp.* III, 26, 71.

> Dbegin, dat salecheit angaet,
> Dats dat een kenne sine mesdaet.
> *Sp.* I^{4}, 31, 45.

d. i. „het eerste dat ter zaligheid *behoort.*"

> die den hove anegaen.
> *Vad. Mus.* IV, 74, 404.

d. i. „die tot het hof *behooren.*"

> Dat enech man dede dorper dinc,
> Die der crunen anegine.
> *Sp.* III^{3}, 4, 25.

d. i. „die tot den geestelijken stand *behoorde.*"

> Nochtan, wille hi ons angaen,
> Wi sullen hem gehelpen das. III^{6}, 35, 58.

d. i. „wil hij tot de onzen *behooren*, tot ons *overgaan.*" Ook met het voorz. *te*: Angaen te, *behooren tot*.

> Ende berechte alle die dinc,
> Die ten orloge anegine.
> *Sp.* III^{8}, 87, 49.

Vandaar ook: *in* (*familie*)*betrekking staan*, *bestaan*, *verwant zijn*.

> Die haer van maechscape gingen an.
> *Vad. Mus.* I, 59, 40.

5) Met den 3^{den} nv. Enen —, *aan of tot iemand komen* (of *gekomen zijn*), *als aandeel*, dus: *ten deel vallen*, *toekomen*, *toebehooren*.

> tkeyserrike, dat di
> Van rechten oire es angegaen.
> *Sp.* IV^{1}, 62, 88.

VINC. „*quod hactenus tenuisti jure hereditario.*"

> Dien tlant van Beruch ginc an.
> IV^{3}, 24, 16.

> Wat den papen anegaet,
> Ende wat den lantsheren bestaet. III^{2}, 6, 5.

6) Met den 3^{den} nv. Enen —, *tot iemand gaan*, *hem naderen*, *aanklampen*, *aan boord komen*, en wel:

a) Met woorden, en dus: *Aanspreken*, *hetzij zacht en vleiend*, *hetzij scherp en dreigend*, *maar altijd met het doel om iets te verkrijgen*.

Gi gaet mi so vriendelijc an
Met scoenre ende soeter sprake.
Melib. 2868.

Dan gaet soe hem met cussen ane,...
Die sot gaet hare met talen an.
Rose (*C*), 13699—703.

ende ginc hem ane,
Dat si hem gaven up te vane. 13821.

Die meester was een stuer man,
Ende ginc den kinde herdelijc an.
Lsp. II, 30, 9.

Hi ginc hem eerst met worden an,
Daer na geseldi den man.
Franc. 659.

|| Dattu Gode angaes met love, *Sp.* III^{1}, 40, 48. (Hi) ginc hem mit geloften an, *Mloep* II, 2742. (Hi) ginc hoer (*tekst-hs.* se) mit groten luegenen an, 3969 *var.* Hi ginc hem selven met sceldene an, *Franc.* 3709. Ende gaet hem met smeekene ane, *Rose* (*C*), 13598. Die hem eerst anginc mit smekinge ende mit beloften, ende na mit dreygingc, *Pass. S. f.* 256 *c.* Die coninginne ginc hem met talen vreselic ane, *Limb.* VI, 221; *enz.*

— Zoo ook bij ondervraging, als:

Ende ginc doe den anderen aen
Mit sulker vrage als dander was.
Mloep II, 2566.

Doch ginc hi hem scharpelic an
Ende woude weten sine minne. 506.

— Met weglating van den 3den nv. des persoons, werd *aengaen* in dezen zin ook absoluut gebezigd:

Die here van Valkenborch es angegaen:
„Gi blijft nu met ons gevaen."
VELTH. VI, 13, 79.

d. i. „*heeft* (*hem*) *toegesproken* (met de volgende woorden)."

b) Met daden, en dus: *Te lijf gaan*, *aanvallen*, *aantasten*, *aangrijpen*, *overvallen*, *bestoken*.

Ende gingen hem doe alle an,
Ende velden daer den stouten man.
Lanc. III, 25796.

Deen van achter, dander van voren,
Gingen si minen here Waleweine ane.
Wal. 4250.

die coster metter vane
Ginc hem vastelike ane.
Rein. I, 813.

Van den keyser Vespasiane,
Die den Jueden swaer ginc ane.
Sp., *Ordin.* (*aan 't slot van P.* I), vs. 13.

Mar Thezeus ginc hem aen
Bi der hulpe van Adriaen,
Ende heeftet ter doot gebracht.
Mloep III, 219.

Sijn swaert hi in die hande nam,
Ende ginc him an mit sulken woerden,
Als tot dier saken behoerden. I, 1486.

d. i. „hij *viel hem aan*, onder het uitspreken van zoodanige woorden, enz."

Dat dongelovege Pelagiane
Der kerken swaerlijc gingen ane.
Sp. III^{5}, 43, 45.

|| (Een beer), dien men met honden angeet, *Rose* (*C*), 9022. Ende hi aengingen ende hi sloech hem doot, *D. B.* I *Kon.* II, 34 (Vulg. *aggressus* eum interfecit). Ginc men haer an met pinen swaer, *Sp.* II^{5}, *fragm.* I, 136. Bestaen van den geeste die haer ginc aen, ende diese moyde, *Christ.* 698. Ende ginc daer haren lichame ane, ende begonsten gruwelec te slane, 1569. Daer bi soude... al der kerstenheide... Gods abolge met groter wraken aengaen, 1697.

— Bij uitbreiding: *Aantasten*, *aangrijpen*, *aandoen*, van allerlei aandoeningen en ervaringen gezegd, als: || Grote bliscap ginc hare ane, *Sp.* III^{6}, 7, 40. Groot toren ginc den bisscoppen ane, III^{5}, 37, 68. Den bisscop ginc vort an de duerst, IV^{2}, 79, 10. Die honger ginc mi an, *Lanc.* II, 45299. Dat hem geen coude soude angaen, *Wal.* 2524. Dat suchten geet hem ane, *Part.* 114, 8. Swaer versuchten ginc hem ane, *Troj.* 2559. Coringe —, plage gaet mi an, *Sp.* III^{3}, 30, 41. Dien de jare nu gaen an, *aangrijpen*, *overlast aandoen*, *vs.* 36. Als... u die oude (*de ouderdom*) anegaet, *Rose* (*C*), 12822. Dien hi vinc, (*hem*) ginc die doot ane, *Rijmb.* 30468, *verg. Sp.* I^{7}, 67, 125. Dat mi een onmacht anginc, *Sp.* IV^{1}, 6, 31. Mi gaet ane anxst ende noet, *Hs. bij* BORMANS *op Christ. bl.* 212. Dats menegen wonder anegine, *Sp.* IV^{2}, 74, 71. Gondebant dien ginc dit ane, *het greep hem aan*, *maakte indruk op hem*, III^{6}, 6, 27. Die nacht ginc hem an, *overviel hen*, *Lanc.* III, 15988, *Ferg.* 2204, *Pass. S. f.* 202 *b*; *enz.*

II. Bedrijvend.

1) *Aanvangen*, *beginnen* (*te doen*).

a) Zonder uitgedrukt object:

Wildi lieven, so gaet aen,
Of latet mit allen staen.
Mloep II, 4175.

|| Niet lichtelic sal men anegaen, voir dat *ens.* I, 1001. Kent den man eer gi anegaet, 1631. Aengaen meerre penitencie te doene, *Christ.* 1896. (Doe) Jhesus wilde anegaen dat sijn lichame verrees, *sijne opstanding wilde doen geschieden*, *v.d. L. O. H.* 4505; *enz.*

b) Met object: Iet —, *iets aanvangen*, *ondernemen*, of *vrijwillig ondergaan*.

Gaet ende vernemet ons nu saen,
Wat si willen anegaen.
Lanc. III, 26193.

Ic hebbe sulke dinc nu angaen,
Die ic node hadde anevaen.
Lorr. I, 836.

|| Nenic, en dert niet anegaen, *v.d. L. O. H.* 3400. In weet wat ic moge angaen, *Lorr.* I, 483, 520. Si en wiste wat anegaen, II, 1885, *Lanc.* IV, 3321. Wat hi laten soude oft anegaen, *Lsp.* III, 10, 158. Goede werke aengaen, *Christ.* 1619. Quaet anegaen, *Lsp.* III, 27, 30 *var.* Zwacke dingen angaen, *Mloep* IV, 1950. Strijt angaen, *inire proelium*, *D. B. Deut.* II, 9, 24, I *Sam.* XVII, 10. Minne anegaen, *Rose* (*C*), 11890. Dat hi dronkenscap anegine, *Sp.* III^{7}, 42, 43. Heliodorus anginc te hant den wech, *ondernam de reis*, *ging op weg*, *D. B.* II *Machab.* III, 8. Waerom anginc ic desen wech? *Pass. S. f.* 106 *c.* Die aventure weder anegaen, *het verhaal hervatten*, *Lanc.* III, 26847. Enen raet anegaen, *Lsp.* III, 8, 1158, *Limb.* V, 282, sinen wille aengaen, *v.d. L. O. H.* 1880, *opvolgen*, *er naar handelen*. (Men) anginc dat hi riet, VELTH. IV, 61, 80. *Elders* Enen raet aengaen, *in den sin van Consilium inire*, *D. B.* I *Sam.* V, 9, *Dan.* XI, 25. Dat sterven angaen, *Sp.* I^{6}, 8, 53, die doot anegaen, STOKE IV, 1810, *Ned. Prosa* 78, *Sp.* I^{7}, 22, 11, III^{4}, 5, 57, *Alex.* VIII, 783, *Rijmb.* 24867, *minder juist* der doot anegaen (*var.* de), 32546, *den dood* (*gewillig*) *ondergaan*. Die dootlike wonde angaen, *ondergaan*, *Mloep* II, 4100. Dat sure anegaen, *Rijmb.* 13843; *enz.*

— Aengaen, van het *aanvaarden* of *op sich nemen* eener belofte, het *aannemen* van hetgeen een ander eischt, was in 't mnl. even gewoon, als thans *eene schuld*, *verplichting of verbintenis aangaan*. Zoo b. v. *Ferg.* 2752, *Lanc.* III, 26236, —54, —56, enz. Zoo ook: || Soendinc anegaen, *Rein.* I, 187. Anegaen der kerken gehorsaemheit, *geh. aan de Kerk beloven*, *Sp.* III^{6}, 16, 36.

Ten nauwste daarmede verwant is de gewijzigde opvatting:

2) *Aanvaarden*, *tot sich nemen*, *in besit nemen*, *in beslag nemen*. Verg. AENVAEN 2), AENVANGEN 2) en AENVAERDEN 6).

> Want sijt dorsten anegaen,
> Den stoel van Rome, die ere groot.
> *Sp.* III⁶, 1, 122.

> Wie sal Reinaerde dat veronnen,
> Dat hi gestolen goet ginc an?
> *Rein.* I, 260.

— Over de gelijkheid van beteekenis tusschen *Aengaen* en *Aenvaen*, zie bij dit laatste.

AENGANGEN (*ginc*, *gingen*, *gegangen*), st. ww. onz. en bedr. *Sp.* I⁸, 36, 192. Oude bijvorm van AENGAEN. Zie ald. en verg. GANGEN.

AENGANC, *-gange*, znw. st. m. Ohd. *anagang* (GRAFF IV, 101); mhd. *anegane* (BEN. I, 475).

1) *Het naderen*, *het aankomen*, *het te gemoet komen*. Zie AENGAEN onz. 1). In deze oorspronkelijke beteekenis werd ohd. *anagang*, mhd. *anegane*, in het oude volksgeloof in eigenaardige opvatting gebezigd. Hetgeen iemand bij 't beginnen eener reis of bij 't aanvangen eener onderneming het eerst te gemoet kwam ('t zij mensch, dier of voorwerp), werd als een heil- of onheilspellend voorteeken beschouwd, en heette de goede of kwade *anegane* d. i. ontmoeting. Zie GRIMM, *Myth.* 1072 vlgg., en verg. BEN. t. a. pl. Daaruit ontwikkelde zich de spreekwijze:

— Ten aengange comen, *juist aankomen als men iets zal gaan doen*, *onverwachts aankomen*, *onvoorziens verschijnen*, oorspronkelijk met het bijdenkbeeld, dat die verschijning tot een goed of kwaad voorteeken verstrekte. Bij KIL. „*supervenire*, *ex insperato advenire*."

> Gi souten hebben doot gesteken,
> En haddi mi niet horen spreken,
> Daer ic ten aengange quam gereden.
> *Esm.* 983.

> Ypander sloechse om dat.
> Torec quam ten angange daer
> Ende seide.
> *Lanc.* III, 26638.

— Bij uitbreiding ook van zaken gezegd, die *zich onverwachts voordoen* en iemand overvallen. Van eene door dwang of list afgeperste belofte zegt MAERLANT:

> Anecomende ten anegange
> Met looshede oft met bedwange.
> *Sp.* I⁶, 8, 7.

— Vandaar nog heden in gelijken zin de zegswijze *op den aangang komen*: zie *Ndl. Wdb.*

2) *Aanvang*, *begin*. Zie AENGAEN onz. 2) en verg. AENGINC.

> Van anegange van erderike
> Tote haren tiden sekerlike.
> *Sp.* I⁶, 13, 7.

> Gode te vreesen van allen dane,
> Dat is des wijsheits anegane.
> *Verd. en Ber.* IV, 29.

|| Tien tiden begonste die anegane (*de eerste opkomst*) van den Fariseen, *Rijmb.* 20482. Scone was des mans anegane, *zijn begin*, *zijne eerste daden*, 32979. In desen stryde bleven doot in den aenganc enz., *Clerc. d. l. l.* 181. Anganck des vreden, NIJHOFF IV, 392 (*bis*).

— Aenganc voor *begin* werd niet alleen van den tijd, maar ook van de ruimte gebezigd. Bijzonder was bij dijkschouwing de uitdrukking Aenganc ende afganc bekend, d. i. het *begin en einde* van elken hoefslag van den dijk. Zie bij AFGANC 2).

AENGEBOORTE, znw. st. vr. Verg. AENGEBOREN 2). Eigenlijk *aangeborenschap*, d. i. *bloedverwantschap*, *maagschap*; doch bij uitbreiding het op die maagschap gegronde *recht van naasting*. Hetzelfde als AENBOORTE: zie ald. || Die ontnaester soude sijn aengeboerte van dat erve gederven, MATTH. 268.

AENGEBOREN, bnw. Uit *Aen* en *Geboren*. Van zaken en personen gezegd, doch in verschillende opvatting.

1) Van zaken. Enen —, door iemand *door en met de geboorte verkregen*, hem *bij geboorterecht toekomende*.

> Waer hi scamel, hi soude beiden
> Ende laten die gene voren
> Sitten, dient es anegeboren.
> *Vad. Mus.* I, 75, 36.

2) Van personen. Enen —, aan iemand *door geboorte verbonden*, (*na*)*bestaande*, tot hem *in bloedverwantschap of maagschap staande*. Verg. AENBOORT, AENBOORTE, AENGEBOORTE. || Niement en is vorder verbonden sijn zoen te verborgen, dan hy hem aengeboren is, *dan zijn graad van bloedverwantschap medebrengt*, MATTH. 338.

— Elders de beide woorden niet samengesteld, maar afzonderlijk geplaatst: Geboren aen, in denzelfden zin. || So hy aen hem geboren is, MATTH. *t. a. pl.* Die mit hem an dien man geboren sijn, 340. Also veel... als sy an den doden geboren waren, 341; *enz.*

AENGEDACHT, *-dachte*, znw. st., onz. of vr.? *Aandacht*, *stille overdenking*.

> Bi des papen anegedacht
> So wert daer wonder groot gewracht.
> *Bed. d. M.* 814.

AENGEDRAGEN (*gedroech*, *gedroegen*, *gedragen* of *gedregen*), st. ww. bedr. Hetzelfde als AENDRAGEN: zie ald. *Dragen*, *aan zich dragen* (aan het lichaam).

> Oec en es so sterc geen man,
> Die hadde connen gedragen an
> Die brake entie veteren mede.
> VELTH. VI, 6, 55.

AENGEGRIPEN (*gegreep*, *gegrepen*, *gegrepen*), st. ww. bedr. Hetzelfde als AENGRIPEN: zie ald. *Aangrijpen*, *aanvatten*, *aanvaarden*.

> Zenoens wedewe, die keyserinne,
> Gegreep trike ane met zinne.
> *Sp.* III⁶, 1, 3.

AENGECNOCHT, *-te*, verl. deelw. van AENCNOPEN, *aanknoopen*, in de hedendaagsche beteekenis. Verg. CNOPEN. *Aangeknoopt*, *verbonden*, *verknocht*, welk laatste nog den ouden vorm van het deelw. bewaart. || In aengeknochter minlicheit, RUUSBR. IV, 188, waarvoor het Latijn heeft: „In amoris *applicatione* sive *conjunctione*."

AENGELIJC, *-like*, bnw. Goth. *analeiks* (SCHULZE 196); ohd. *anagalih* (GRAFF II, 114); mhd. *anelich* (BEN. I, 971); ags. *anlic* (ETTM. 183); hd. *ähnlich*, in welk laatste de *i* van het tweede lid den overgang van *a* tot *ä* veroorzaakte. Bij KIL. „Aen-lijck, *assimilis*." Uit *Ane*, *Aen* en *Gelijc*, dus: *aan het gelijke rakende*, d. i. *bijna gelijk*. Met den 3den nv. Enen —, *gelijkende* op iemand.

> Deen was Florise anegelijc,
> Dat ander stoet in diere gebare
> Oft Blancefloer sine amie ware.
> *Flor.* 927.

AENGELOVEN, zw. ww. bedr. Enen iet —, *iemand iets aan- of toevertrouwen*. || Weert dat die dijck bynnen die gesette tijt nyet gemaict en were, so en solde mens hem nyet meer aengeloeven, NIJHOFF II, 259 (*a.* 1370).

Het woord heeft kennelijk eene Hoogduitsche kleur,

gelijk talrijke uitdrukkingen in de oude Geldersche oorkonden. Verg. mhd. *daz an in gelouben*, d. i. *ihm das zutrauen*, bij BEN. I, 1018.

AENGERIEN (AENGERYEN), st. ww. onz. De verbogen vormen komen niet voor, maar moeten *gereech*, *geregen* geluid hebben. Het ohd. *rîhan* (GRAFF II, 429), mhd. *rîhen* (BEN. II¹, 703), ags. *rîhan* (ETTM. 266), moest mnl. *rien*, *ryen* luiden, als *dîhan* — *dien*, *zîhan* — *tien* enz., waaruit ons *rijgen*, evenals *dijgen* (*dijen*) en *tijgen*. In het znw. *rij* (mhd. *rîhe*) is de oude vorm nog bewaard. *Gerien* is derhalve zooveel als *samenrijen*, *aaneenrijen*, in neutrale opvatting; *angerien* het hd. *sich anreihen*, dus *aansluiten*, *raken*.

) *Raken*, *aangaan*, *toebehooren*. Met den 3den nv. || In en genen dienste noch ambachte..... die den hertoge.. ochte sinen lande ochte sinen steden van Brabant ende van Limborg anegeryen mogen in eneger manieren. —— Te enegen vonnesse ochte te enegen rade,.... die hunnen here den hertoge... ochte sinen landen anegeryen, *Brab. Y. D.* I, *Cod. Dipl. bl.* 829 (*a.* 1842).

AENGESCOU, *-scouwe*, znw. st. onz. Verg. AENSCOUWE, AENSCOUWEN en het volgende art. *Het aanschouwen*, *het aanzien*, in passieve opvatting, dus *het uitzicht*, *uiterlijk voorkomen*. || Jonck ende schoen van aengescouwe, *Mloep* I, 933.

AENGESCOUWEN, zw. ww. bedr. *Aanschouwen*, *aanzien*.

> Want si niet gescouwen an
> Sine grote quaetheit conden.
> *Sp.* I⁵, 64, 24.

AENGESIEN (*gesach*, *gesagen*, *gesien*), onreg. st. ww. bedr. *Aanzien*, *Rijmb.* 32872, *Rose* (*C*), 9343, *Serv.* II, 868.

AENGESINNEN (*gesan*, *gesonnen*, *gesonnen*), st. ww. bedr. Zie GESINNEN, d. i. *verlangen*, in de zegswijze: *des an enen gesinnen*, iets van iemand verlangen; verg. BEN. II², 309. Een Hoogduitsch gekleurde term, in de Geldersche oorkonden gebruikelijk. *Teuth.* bl. 239: „Ansynnen, *requirere*, *petere*."

Enen des —, iets van iemand *verlangen* of *begeeren*, hem iets *verzoeken* of tot iets *uitnoodigen*: zachte en beleefde uitdrukking. || Welke sijn rekenscap.... wy oick altois guetliken hoeren solen, als hy ons des oick vertennacht te voren aengesyndt, NIJHOFF IV, 201 (*a.* 1444). Offt sake were, dat.... die gene van ons, den sulx toequeem, an den anderen hulp ende bistant gesonne, so sall die gene van ons, den dat angesonnen worde... *enz.*, V, 83 (*a.* 1477). Als men uns des aingesinnen deyt; — wilche zijt die heirren des aingesunnen werden; — wilge zijt si... des aingesunnen solen werden; — so wie unse nichte uns des aingesonnen hait, II, 58—62 (*a.* 1358).

AENGEVECHT, *-vechte*, znw. st. onz. Zie AENVECHTEN. *Het aanvechten*, *bestrijden*, in onedelen zin. || Wat deert mi niders anegevecht? *Lett. N. W.* VI, 151.

AENGEWEGEN, zw. ww. bedr. Verg. GEWEGEN. Enen iet —, iemand iets *toezenden*, *doen toekomen*, *verleenen*. || Dat sall dich God anegewegen, *Serv.* I, 2547.

AENGIEN, znw. *Segel. v. Jerus.*, *passim*. Zie ENGIEN.

AENGIN, *-ginne*, znw. st. onz. *Aanbegin*, *begin*. Ohd. *anaginni*, *anagenni*, *anagin* (GRAFF IV, 215 vlg.); mhd. *anegìnne*, *anegin* (BEN. I, 529); ags. *angin* (ETTM. 426); osaks. *angin* (*Heliand* 75, 2064, 7182); ndd. *anegin* (KOSEG. I, 404). Uit *Aen* en het grondwoord *ginnan*, vanwaar goth. *duginnan*, ons *beginnen*, *ontginnen*. || In aneginne was een woort, ende dat woort was bi Gode, ende God was dat woort. Dat was van aneginne bi Gode, *Evang. Joh.* I, 1, *aang. bij* LELONG, *Boekz.* 211, *en bij* LULOFS, *Handb.* 47.

AENGINC, *-ginge*, of AENGINGE, znw. De onverbogen vorm en het geslacht des woords blijken niet. Ohd. *anagengi* vr. en onz. (GRAFF IV, 101); mhd. *anegenge* onz. (BEN. I, 477); ndd. *anegenk*, *anegink* m. (KOSEG. I, 404). Van *Aengaen* in den zin van *beginnen*, en dus hetzelfde als *Aenganc* (zie ald. 2), doch met de vocaal *i*, die (blijkens het ohd. en mhd.) uit *e* was ontstaan, welke laatste weder uit de oorspr. *a* ontsproot door de werking der *i* van den uitgang (*anagengi*). De ndd. vormen maken het waarschijnlijk, dat het mnl. woord eigenlijk *Aneginc* luidde, 3de nv. *aneginge*; doch het komt alleen voor in de oude en vaste spreekwijze:

— Van aneginge, *van den aanvang af*, *van den beginne*; allengs door den nieuweren vorm *van anegange* verdrongen.

> cortelike van aneginge,
> Hoe die werelt hare dinge
> Gehandelt heeft tote onsen tiden,
> Suldi hier horen overliden.
> *Sp.* I¹, *Prol.* 38.

> Ende sullen gescien swaerre dinge,
> Dant noit dede van aneginge.
> IV², 24, 101.

|| Van der werelt aneginge, I⁶, 18, 35, IV⁸, 31, 66. Van aneginge (*van de geboorte af aan*) stom ende doof, IV³, 32, 51.

AENGREEP, znw. st. m. Van *Aengripen*, aangrijpen, nog heden in den zin van *aantasten*, *aanvallen*, evenals in 't hd. nog het znw. *angriff*, ohd. *anagrif* (GRAFF IV, 318). *Anegreep* (of wel, in hoogd. spelling, *anegrip*), in den zin van *aanval*, *aantasting*, *vijandelijke bejegening*, komt, nevens het ww. *anegripen*, o. a. herhaaldelijk voor in den Landvrede tusschen Gelre en Kleef, van 25 Jan. 1359, bij NIJHOFF II, 109—135, met name bl. 118 vlg.

= In lateren tijd is *aangreep* voor *het aangrijpen* op nieuw door BILD. gebezigd. Het was echter geene voortzetting van het oude woord (dat trouwens alleen in Geldersche oorkonden voorkomt, welker tongval naar het hoogd. trekt), maar eene eigene vinding van den dichter. Bij KIL. vindt men *Aengrijp* in denzelfden zin. Verg. *Ndl. Wdb.* op AANGREEP.

AENGRIPEN (*greep*, *grepen*, *gegrepen*), st. ww. bedr. In den hedendaagschen zin van 1) *Aantasten*, *aanvallen*: verg. AENGREEP; en 2) *Aanvatten*, *aanvangen*, doch in ruimere toepassing. || Wat grijpti an? *wat begint gij?* *Rijmb.* 7016. Die vaert anegripen, *den tocht ondernemen*, 30351. Haer lant weder te gripene an, *derwaarts terug te keeren*, 8419; *enz.* Verg. AENGEGRIPEN.

— Aengripen, onscheidbaar gebruikt. || Dat aengripet si, RUUSBR. III, 37. Hier omme anegripen si *enz.*, IV, 275.

AENGROETEN, zw. ww. bedr. *Begroeten*, *groetend aanspreken*. Het staat tot *groeten*, als *aanroepen* en *aanspreken* tot *roepen* en *spreken*. Verg. ook AENBIDDEN.

> Ende quame daer in uwen moet
> Die scone, die gi alsoe mint,
> Gine sout macht een twint
> Hebben te anegroetene hare.
> *Rose* (*A*), 2302.

> Den ridder, dien te moede sware
> Was, anegroete die coninginne.
> *Limb.* VI, 1296.

|| Onsen here si wilde anegroeten, *v.d. L. O. H.*

1405. Hine dars hare niet anegroeten, *Limb.* VI, 1241.

AENHAEN (*hinc, hingen, gehaen*), st. ww. onz. Met den 3den nv. Zie HAEN en verg. AENHANGEN. *Aanhangen, aankleven, bijblijven.*

— Spreekw. || Waer gi mede omgaet, dat u anhaet, *Spreuken* 40.

AENHALEN, zw. ww. bedr. *Tot sich halen, naar sich toe trekken.*

> Hoir hant soe haelde si weder an
> Ongeschaet ende ongebeten.
> *Mloep* II, 3376.

AENHANGEL, bnw. *Aanhangende en sich als 't ware aan iemand vastklemmende*, om door aanhouden zijnen wensch te verkrijgen. Zie AENHANGEN 2, *b*). || Soe anhangel sijn die vrouwen, *nl. dat zij elk geheim weten uit te vorschen*, *Vergi* 674.

AENHANGELIJC, *-like*, bnw. Zie AENHANGEN 1, *a*). *Aanklevende, bijbehoorende, aanhoorig.* || Luttelheit der menschen ende der aenhangeliker dingen, daer die menschen der werlt mede becommert plegen te wesen, *Stemmen* 148.

AENHANGEN (*hinc, hingen, gehangen*), st. ww. onz.

1) In oneigenlijke opvatting, met eene zaak als onderwerp.

a) *Aankleven, bijbehooren.* Verg. AENHAEN, AENHANGELIJC en ons *aanhang.*

> Den edelen grave ende weerden man
> Van Vlaendren ende datter hanget an.
> *Vl. Rijmkr.* 2099.

b) Met den 3den nv. Enen —, iemand *aankleven, eigen zijn.*

> Dese twee plagen hingen hem an.
> *Sp.* I⁷, 80, 15.

2) Overdrachtelijk, met een persoon als onderwerp en een ander persoon in den 3den nv.

a) Enen —, *sich voegen* bij iemand, *sich aansluiten* aan iemand, om hem zijne diensten te wijden. || Ende hi aenhinc enen borger van dyen lande, dien buyten op sijn dorp gesonden heeft om daer dye vercken te hoeden, *Boeck v. d. leven Jhesu*, *f.* 175 *b* (Vulg. *Luc.* XV, 15: *adhaesit*).

b) Enen —, *sich vastklemmen* aan iemand (met eene bede), bij hem *aanhouden, aandringen.* Verg. AENHANGEL en AENLIGGEN 4).

> har en was genoech nyet dit,
> So dat si hem so langh aenhinc,
> Dat si *ens.*
> *Lutg.* II, 204.

AENHEBBEN (*hadde, gehat*), onreg. zw. ww. bedr. *Aan of in sich hebben*, en derhalve in tweeledige opvatting:

1) *Aan sich hebben, aan sich dragen*, als iets uiterlijks en zichtbaars. Zoo het gewone cleder aenhebben, dat reeds in den *Héliand*, 3328, 3711, *anhebbian* luidde. Elders: || Sijn ors ende dat hi hevet an, *zijne wapenrusting*, *Eleg.* 347. Enen casteel... die hadde ane menigen tor, *Wal.* 2881. Die vrucht, die hi (*de palmboom*) hadde ane, *Sp.* III⁴, 29, 50; *ens.*

2) *In sich hebben*, als iets dat tot het innerlijk wezen behoort. Verg. AEN voorz. I, 1, *b*) en bijw. 1, *b*).

> Avontuere es maer een woert,
> Dat IX lettren hevet an.
> *Teest.* 1630.

> die godheit nie en began,
> Entie menscheit hevet begin an.
> *Sp.* III⁵, 21, 29.

> dat so edele gedane
> Binnen niet en hevet ane
> Die hope van hemelrike. III⁶, 51, 29.

|| Opdat hi doget hevet an, *Teest.* 3070. Die redenlijc verstaen hebben an, *Lsp.* IV, 9, 102. Die ziele heeft vroetscap ane, *Lucid.* 2956.

AENHEFFEN (*hief, hieven, gehaven* of *geheven*), st. ww. onz. Met den 2den nv. Zie HEFFEN. *Aanvangen, beginnen.*

> Wes men anheft mitten vroede,
> Dat eyndet gaerne al int goede.
> *Mloep* II, 2155.

> Wes hi voer heeft angeheven,
> Dat moet hi mit trouwen enden. IV, 180.

> Si hief jammerlijc an te clagen. III, 406.

— Nog heden in gebruik als bedr. ww., doch alleen van tonen of geluiden gezegd, als b. v. *een lied, eene jammerklacht ens. aanheffen.* Maar het mnl. *aenheffen* gold als onz. ww. en was ruimer van beteekenis.

AENHELEN (AENHEELEN), zw. ww. bedr. Uit *Aen* en *Helen, heelen*, van *heel. Tot een geheel aaneenvoegen* (de deelen van iets dat gebroken is), *aaneenhechten, aaneenlijmen.*

> Mirthous ginc ende brac die asse,
> Ende heeldse weder an mit wasse,
> Dat niet harde vast en helt.
> *Mloep* II, 2761.

AENHETE (AENHEETE), znw. zw.m. Samengesteld uit

a) *Aen*; ohd. *ano* (GRAFF I, 282); mhd. *ane, ene* (BEN. I, 37); nhd. *ahn*; grootvader, en

b) *Hate, heete*; goth. *atta* (SCHULZE 31); ohd. *ato, atto* (GRAFF I, 145); mhd. *atte* (BEN. I, 67); opperd. *ätti* (GRIMM, *D. Wtb.* I, 595); ofri. *atta, atha, ettha* (RICHTH. 613); lfri. *heit, heite* (*heyte* bij EPKEMA 203), *ens.*; vader. Verg. ATE m. en DIEFENBACH, *Vergl. Wtb.* I, 80.

Aenhete is derhalve eigenlijk de *grootvaders-vader*, dus de *overgrootvader*, zooals *Aanheete* dan ook in L. MEIJER'S *Woordenschat* verklaard wordt.

In zuiver mnl. bronnen is *aenhete* mij niet voorgekomen (het gewone woord was *oudervader*), maar wel in den Gelderschen tongval het verbasterde *anythe* (voor *aenheite*), bepaaldelijk in den zin van *grootvader* gebruikt. || Heren Sander van Vosheym, mijns wijffs anythen, ende h. Wolter van Vosheym, synen soene, ritter, mijns wijffs vader, NIJHOFF III, 266 (*a.* 1404).

AENHOREN, zw. ww. onz. en bedr.

Onz. — *Horen* in den zin van *behooren*, hd. *gehören*. Met den 3den nv. *Behooren tot, betreffen*; hd. *angehören*. || Na datter materien hoort ane, *Lsp.* III, 15, 32.

Bedr. — *Horen* in den eigenlijken zin van *met de ooren vernemen*, hd. *hören*. In de hedendaagsche beteekenis (hd. *anhören*), doch onscheidbaar gebruikt. || Dat anehore, *Rinclus* 232; *ens.*

AENHOUWEN (*hieu, hieuwen, gehouwen*), st. ww. bedr. Met den 3den nv. *Bij het houwen* (*van een beeld*) *aanbrengen.*

> Ende daer sijt sagen gemene,
> Scorde geent beelde, gemaect van stene,
> Gene marbrine cledren rene,
> Die hem angehouwen waren.
> *Sp.* I⁷, 81, 34.

AENCAEP, *-cape*, znw. st. m. Van *Capen*, d. i. kijken (zie ald.). Ook het mhd. kende, nevens *kapfen*, het ww. *ankapfen*, aankijken (BEN. I, 786, n°. 4). *Bekijk, schouwspel*, in schertsenden zin. Te aencape, *tot bekijk.* || Dat hi dat teyken des cruices van sijn voorhooft wilde verdryven, opdat hi den volc geen ancaep ende spot en soude werden,

Pass. S. f. 159 *d* (de uitg. heeft verkeerdelijk *anclap*).

Daer hinc die eersaem hoefsche knape
Alle der werelt te aencape.
Mloep I, 2593.

d. i. „*tot bekijk van iedereen*". — „*Den aencaep van de lien*" leest men nog in den *Zeeuschen Nachtegael* I, 30.

AENKEREN, zw. ww. bedr. Zie KEREN. Hem iet —, gevolgd door het voorz. *te*, *zich iets aanrekenen tot*, *iets uitleggen of duiden als*.

Doet eere den onwerden man,
Hi keert hem te lachtre an.
Sp. I[8], 41, 33.

d. i. „*hij rekent het zich tot schande aan.*"

AENKERRE. Zie AKERRE.

AENCLEET, *-clede*, mv. *cleder*, znw. st. onz. *Een kleed dat men boven de andere kleederen aanheeft*, *overkleed*, *opperkleed*.

Alse die priester die misse reet,
Tierst dat hi dan aneveet,
Dats dat hi sine hande dweet
Ende trect ute sijn anecleet.
Bed. d. M. 153.

AENCLIMMEN (*clam*, *clommen*, *geclommen*), st. ww. onz. Met den 3den nv. *Naar iets toe-* of *opklimmen*.

Ende clam alleene den swerke ane.
Rijmb. 4706.

Lat. „*ascendit ad caliginem.*" Elders, in gelijken zin, *climmen aen*, als b. v.

Daer hi clam an die cruce twaren.
Rijmb. 13107.

Door verbinding der beide woorden, die hier afzonderlijk staan, ontstond de samenst. *aenclimmen*.

AENCOMEN (*quam*, *quamen*, *gecomen* of *comen*), onreg. st. ww. onz.

1) *Tot iets komen*, *tot iets geraken*.

Hoe hi soude comen an
Dat hi sente Martine kinne.
Sp. III[4], 49, 10.

— Gevolgd door het voorz. *te* of den 2den nv.

Daer bi die xx verslegene man
Ten live quamen weder an. III[8], 70, 57.

Dus quamen si des soendinx an.
STOKE II, 344.

2) *Aanvangen*, *beginnen*. Verg. AENGAEN onz. 2).

gi hebbet selden vernomen,
Die geluckech waren int anecomen,
Dat si lange geduren conden.
VELTH. I, 3, 45.

Dat Griecse rike coemt hier an.
Rijmb. 18469.

3) Met den 3den nv. Met een persoon als onderwerp. Enen —, *tot of bij iemand komen*, *zich tot hem wenden*.

Hem quam an een aerminc. . .
Ende hi bat hem omme een cleet.
Sp. III[4], 39, 6.

Naer dese bede, na desen rouwe
Quam hem snachts an onse Vrouwe.
III[6], 36, 27.

d. i. „*zij verscheen hem.*" || Eene weduwe quam hem an, III[5], 29, 7. Aerme quamen hem eens ane, III[5], 44, 71. Judas die stoute quam hem ane, *Rijmb.* 19016. Menech sieke quam hem ane, 23336. Die duvel quam (hare) ane, *Sp.* III[8], 50, 83.

Hiertoe behoort ook de uitdrukking:

Twee dusent kerstine hem ancomen.
Sp. IV[1], 14, 89.

d. i. „*scharen zich aan zijne zijde*, *zijn met hem* (*in den strijd*)."

Elders echter staat *Aenkomen* voor: *Op iemand afkomen met vijandige bedoeling*, *hem op 't lijf komen*, *aanvallen*, *overvallen*, *aangrijpen*. Verg. AENGAEN onz. 6, *b*) en het aangemerkte bij AENWASSEN II, 2).

Maer die Romeine, alst wel sceen,
Quamen hem so swaerlike ane,
Dat sise alle jageden dane.
Sp. III[5], 2, 30.

Die grote diere . . . .
Die selen den cleinen dieren dan
Al hemelike comen an.
VELTH. VII, 13, 21.

En hieruit verklaart zich de zegswijze:

— Enen met rechte —, *iemand in rechten aanspreken*, *een eisch tegen hem instellen*. || (Hi) quame den anderen mit recht an om sijn smarte, *d. i. indien hij eene actie tegen hem instelde wegens de toegebrachte wond*, MATTH. 333.

4) Met den 3den nv. Met eene zaak als onderwerp, bepaaldelijk van allerlei aandoeningen en ervaringen. Enen —, *overkomen*, somtijds in goede, doch meest in ongunstige opvatting: *Overvallen*, *aangrijpen*.

Haer soude meer bliscepe comen an.
Rijmb. 24032.

In die dageraet quam haer an
Een vaec, dat si slapen began.
Sp. I[7], 65, 181 var.

Doe him meer jaren quamen aen.
Mloep I, 1965.

d. i. „*toen hij ouder werd.*" || Doe quam hem an een roepen zwaer, *hij begon* (*onwillekeurig*) *hard te schreeuwen*, *Sp.* IV[2], 77, 89. Waert dat ons strijt aenquaem, *D. B. Exod.* I, 10. Daer quam hem ane een wint 'so zwaer, *Sp.* IV[1], 51, 33. — een mist, *Rijmb.* 29088. — een vaer, 9678. — die jucht, 19693. Hem quam an een groot zweet, *Sp.* IV[8], 42, 24. Om siecheit die hem anequam, VELTH. I, 1, 15. Te Fonteneel so quam hem an die doot, *Sp.* III[8], 48, 104. Heme quam sulc dinc an, *Ferg.* 2144. Doe quam den rovers stoutheid ane, *begon hen te bezielen*, *Rijmb.* 28062. So groet gepeins quam mi an, *Rose* (*C*), 1417; *enz.*

Met een bijw. van wijze. || (Een) dranc, . . . soer ende bitter, die hem herdelike anequam, *duchtig aangreep*, *Vad. Mus.* I, 338, 12.

5) Met den 3den nv. Enen —, *iemand aan- of toekomen*, *als aandeel*; *toegevoegd worden*, *te beurt vallen*.

Entie een deel des gewan,
Also alst hare quam an,
Hilt over een cleenoet diere.
Sp. III[4], 44, 137.

Lotarise quam an Lotrike
Ende van Lombardien tkeiserrike.
Lodewike quam Aelmaengen an.
STOKE I, 809.

Nog zeggen wij: *Lotharingen kwam aan Lotharius*, maar in 't mnl. *quam Lotarise an* wordt *aencomen* als een samengesteld ww. opgevat. Thans bezigt men evenzoo nog wel in het verl. deelw.: *Het is hem van zijne moeder aangekomen.*

6) Met den 3den nv. Van een bericht gezegd. Enen —, *ter oore komen*, *bekend worden*. Verg. ons *aanbrengen*. || Ende (want) ons daerenboven ancoemt van zynen vrienden, dat *enz.*, MIERIS III, 100 *b* (*a.* 1359).

Alset quam der werelt an,
Dat soe kint drouch sonder man.
Sp. I[6], 41, 9.

7) In de ruimere opvatting van het ww. *comen*, waarin het gelijkstaat met *zich uitstrekken tot zeker*

punt, geldt *Aencomen* ook in de bijzondere beteekenis van *Aanliggen*, *aangrenzen*. Zoo wordt van het derde Indië gezegd:

Daer comt ane sekerlike
Die wilde see Oceane,
Ende banderside comter ane
Groet geberchte ende wilt lant.
Vst. Bl. 2240.

AENLAET. „Aen-laet, vetus, j. oorsaecke." Kil. Ook bij plantijn. Hd. *anlasz*.

AENLAGE. „Aen-laeghe, vetus. *Impensae, sumptus*." Kil.

AENLAME. Zie Alame.

AENLECH, *-legge*, znw. st. m. „Aen-legghe, vetus. *Actio*, *accusatio*." Kil. Zie Aenleggen 5, *b*). De vorm *aenlegghe* bij kil. is onzuiver; het is de verbogen naamval, de nom. moet *aenlech* geluid hebben, gelijk thans nog *aanleg* in de benaming *rechtbank van eersten aanleg*.

AENLEGGEN (*leget*, *leecht* of *leit*; *leide*; *geleget*, *geleecht* of *geleit*), onreg. zw. ww. bedr. Met den 3den nv. des persoons. Enen iet —, eigenlijk *iets bij of tot iemand brengen*, *maken dat het aan hem is*, in verschillende opvattingen.

1) *Iemand iets voorleggen*, *voorstellen*, hetzij een aanbod, hetzij een verzoek; meest *Aanzoek doen om iets*. Verg. Aenliggen 4).

Ende leiden hem dat ane,
Dat sine wouden voort ane
Aenbeden als enen god.
Lsp. II, 15, 61.

Ende ofte hi machtich is dan
Te doene dat gi hem legt an.
III, 3, 418 (verg. 409).

Wildi ene dinc bestaen,
Die ic u sal leggen aen.
blommaert, *Fragm. Carl.* vs. 81.

(*die duvel*) quam vor hare in mans gedane,
Omme quaetheit haer te lecgene ane.
Sp. II[5], fragm. I, 101.

U sone leit mi spade ende vroe
Ane om sine vriendinne te sine.
Limb. I, 1234.

Hi begonde haer an te leggen
Ende van sijnre liefte te seggen.
Mloep II, 4057.

|| Hi leyde horen vader an, *deed aanzoek bij hem*, IV, 1133. Want sijt den vrouwen tierst aenleggen, *zij doen het eerst aanzoek bij de vrouwen*, *van hen gaat de eerste verleiding uit*, *Vad. Mus.* I, 63, 191. Die anleide noch heden mi van minnen, *Vergi* 226. Dat gi haer gisteren anleit van minnen, 257. Met sconen worden leide hi hem an, *Sp.* III[3], 35, 47. Soe leidem emmer ane, omme kerstijndoem tontfane, III[6], 5, 51. Ende leyde den coninc an... of hi hem leren mochte, hild. *f.*°10 *c*.

2) *Iemand iets*, t. w. een gebod of bevel, *opleggen*, *voorschrijven*, *gelasten*. Verg. Aensetten 1).

Dit gebot leidi hem ane.
Sp. III[4], 7, 46.

Enten leeken anegeleit,
Dat niemen tharen dienste gaet.
IV[2], 70, 8.

3) *Iemand iets*, t. w. eene bejegening met daden of woorden, *aandoen*, *doen ondervinden*. Hetzij in goeden zin:

Die vrouwe dede hem groten vrede,
Grote liefde leyde sy hem an.
Mloep I, 2143;

hetzij in kwade opvatting, en dus zooveel als: *Doen verduren*, *met iets bejegenen*:

die hem alle dagen
Aneleiden vele swaerre plagen.
Sp. III[4], 37, 61.

Hem leiden die quade Arriane
Vele torments ende pine ane.
III[5], 55, 81.

die swaerste slach,
Dien lantshere anleggen mach.
Heim. 49 (naar de lezing bij clar.).

Het is die menige op eertrijc
So duldich, so wes men hem anleyt,
Het dunct hem goet, al waert een leyt.
Mloep II, 1250.

Daer hem Denijs, een quaet tyran,
Vele onwerden leide an.
Sp. I[2], 34, 13.

Die duvel hevet hem onseget
Ende dorpre worde angeleget.
III[3], 37, 43.

d. i. „*en hem met smadelijke taal bejegend*."

Evenzoo, mede in toepassing op eene mondelinge bejegening:

So dat hijt sinen here seide,
Die hem dese antworde anleide.
Sp. I[7], 67, 63.

d. i. „*hem dit antwoord naar het hoofd wierp*."

— **Aanm.** Kwalijk leest men in *Rijmb.* 18922: *Iemen die ons strijd anlage*, voor *anleide*. Doch de lezing is zeer twijfelachtig, blijkens de varianten. Wellicht te verbeteren: *daer ons strijt an lage*.

Hiertoe behoort ook de uitdrukking:

— Enen den ban aenleggen, *iemand de straf van den ban aandoen*, *hem in den ban doen*.

Paschalis lovede den ban,
Dien sine vorders leiden an
Den keyser Heinricke.
Sp. IV[2], 29, 91.

4) *Iemand iets*, t. w. een voorwerp, *als eigendom toeleggen*, *toekennen*, *toeeigenen*. || Hi leit (*legde het*) aermen lieden ane, *kende het* (*geld*) *den armen toe*, *Sp.* III[3], 20, 76.

Wien dat sijt oec altesamen
Vercopen willen of aneleggen.
stoke I, 434.

d. i. „*in eigendom overdragen*." Lat. „vendere vel *mancipare*."

Ten nauwste hangt hiermede te zamen de gewijzigde opvatting:

5) *Iemand iets*, t. w. een titel, eene hoedanigheid, handeling enz., *toeeigenen*, *toekennen*, *toeschrijven*.

Die hem keysers name anleide.
Sp. III[2], 1, 18.

d. i. „*sich den naam van keizer toeeigende*."

Naarmate de hoedanigheid enz., die men iemand *toekent*, eene goede of kwade is, doet zich deze beteekenis in twee verschillende opvattingen voor:

a) In goeden zin, in de gewone uitdrukking:

— Enen prijs aenleggen, *iemand lof toekennen*, *hem prijzen*.

Men mach hem niet so vele prijs anleggen,
Noch so grote doget spreken noch ere,
Daer en eeser in tweewerf mere.
Lanc. II, 14172.

Dat men aldus goeden man
Met logene prijs leget an.
Sp. IV[1], 29, 39.

|| Dat men hem prijs aneleget, *Sp.* I[8], 68, 5. Dat wi den vordren prijs leggen ane, *Teest.* 239. (Men) leget hem ane enegen prijs, 249.

b) In kwaden zin. Enen iet —, *iemand eene handeling toekennen of toeschrijven*, dus *ze hem aantijgen*, *te laste leggen*, *er hem van beschuldigen*.

Men teech desen ende leide an,
Dat hi hadde *ens.*
Sp. III[6], 32, 48.

Ten lesten leide men hare an,
Dat soe geplogen hadde onwet.
IV[2], 43, 30.

Dat si altoes den schamelen man
Met quaden woerden leggen an.
Mloep IV, 921 (verg. 927).

|| Dien hi verdebrake leide an, *wien hij van vredebreuk beschuldigde*, *Vl. Rijmkr.* 3140. Dat men hare onrecht aneleide, *Sp.* III[8], 72, 42. Die ondaet, die hy hem aenleit, MATTH. 325.

Hiertoe behoort mede, wederom in gewijzigde opvatting, het zeggen: || Ic bidde... dattu ons dese sonde niet an en legges, die wi sottelic gedaen hebben, *D. B. Num.* XII, 11, d. i. „*dat gij ze ons niet toerekent.*"

Aanm. Als men elders in den *D. B.* leest: „*Waer om hebstuut my anegeleit?*" I *Sam.* XXVIII, 12, ter vertaling van: „*Quare imposuisti mihi?*" (Vulg.), dan geeft ons dit geen recht, aan *aenleggen* ook de beteekenis van *bedriegen* toe te kennen. De zaak is eenvoudig deze, dat de overzetter het lat. *imponere* niet verstond, en letterlijk — maar geheel onjuist en onhandig — door *aenleggen* vertaalde.

— Over *Aenleggen*, verkeerdelijk gebruikt voor *Aenliggen*, zie de Aanm. bij AENLIGGEN.

AENLEGGERE (AENLEGGER), znw. st. m. De *Uitdager* in een tweekamp. Niet te verklaren uit de hedendaagsche beteekenis van *aanleggen*, als ware het die den kamp *aanlegt* of *doet ontstaan*; maar naar de mnl. opvatting van *aantijgen*, *beschuldigen*. Zie AENLEGGEN 5, *b*), AENLECH en AENLEGGINGE. De *Aenleggere* is dus de *beschuldiger*, degeen die een ander eene euveldaad te laste legt en aanbiedt die beschuldiging met de wapenen staande te houden.

Elegast quam ierst int crijt,
Om datti aenlegger was.
Eleg. 1284.

Her Winter, om dat gi aenlegger sijt,
So doet ooc na der campen gise.
Winter e. Somer, 308.

— De *Aenleggere*, de *beschuldiger*, de *uitdager*, is degeen die een rechtsgeding of een kampstrijd begint. Daaruit ontwikkelde zich, in de latere rechtstaal, de tweeledige opvatting van:

a) Degeen die een rechtsgeding begint, dus de *Eischer*. Zie OUDENH. *Z. Holl.* 489, 495 (*passim*). Verg. ons *rechtbank van eersten aanleg*, d. i. waarbij de eisch het eerst ingesteld wordt.

b) Degeen die een strijd begint, dus de *Aanvaller*, *aanrander*. || Quest hy den aenlegger, om hem te verweren, MATTH. 823.

AENLEGGINGE, znw. st. vr. Zie AENLEGGEN 5, *b*), AENLEGGERE en AENLECH. *Aantijging*, *beschuldiging*, *klacht*. || Van muntlicken oft scriftlicken baetschappen (*boodschappen*) off anleginge, NIJHOFF V, 75 (*a.* 1477).

AENLEIDEN, zw. ww. bedr. Enen —, iemand *tot* of *naar* een persoon of eene plaats *geleiden*, *voeren*, *brengen*, lat. *adducere*. De bereiking van den persoon of van de plaats wordt door *aen* uitgedrukt. — Van de gevangenneming van Jezus:

Dien die vermaledide honden
Mit banden ongenadelic bonden,
Ende leyden eerst tot Annas an.
KELLER, *Mnl. Ged.* 14.

AENLEIDERE (AENLEIDER), znw. st. m. Verg. AENLEIDEN en ons *aanleiding*. *Leider*, *aanvoerder*. || Die aenleyder verboerde tien pont, ende die volgers tien schellingen, *Handv. v. Kennem. a.* 1291, *bij* MIERIS I, 537 *a*, en *Handv. v. Westfriesl. a.* 1299, *ald.* 618 *b*.

AENLENEN, zw. ww. onz. Hd. *anlehnen*. *Leunen*, *eene leunende houding aannemen*; zonder vermelding der zaak, waarop men leunt, die naar het hedendaagsch spraakgebruik bij *aanleunen* niet onvermeld mag blijven. De ellips is dezelfde als in AENLIGGEN 1): zie ald. || Tot alle onser Liever Vrouwen getijden sullen alle die susteren recht opstaen sonder aenlenen...; mer tot alle ons Heren getijden so mogen die susteren anlenen, *Hs. bij* STEENWINKEL *op* MAERL. *Sp. Hist.*, *Aant. bl.* 118.

AENLIEN (*liede*, *lijde* of *lijede*, *geliet* of *gelijt*), zw. ww. onz. Zie LIEN. Met den 3den nv. *Belijdenis doen van*, *bekennen te behooren tot*; hd. *sich bekennen zu*. — || Die der kerken lijeden an, *die de leer der Kerk beleden*, *Sp.* III[5], 38, 86.

AENLIGGEN (*leget*, *leecht* of *leit*; *lach*, *lagen*, *gelegen*), st. ww. onz.

1) *Aan* of *op* eene zekere plaats (die hetzij genoemd wordt of uit het verband moet opgemaakt worden) *nederliggen*, *daar liggen*. Nog heden is *aanliggen* in gebruik, bepaaldelijk voor *aan tafel liggen*, lat. *accumbere*. Verg. ook *aanzitten*, waarbij dezelfde ellips plaats heeft, en boven bij AENLENEN.

Vor sine porte lach hi ane.
Sp. III[8], 79, 47.

d. i. „*lag hij daar ter neder.*"

2) Met den 3den nv. Van eene landstreek gezegd. *Zóó liggen*, *dat zij aan eene andere raakt of paalt*, dus *grenzen aan*.

Ende leget Grieken oec ane.
Sp. I[6], 34, 58.

d. i.: „*grenst aan Griekenland.*"

3) Met den 3den nv. Van hoedanigheden gezegd. Enen of iet —, *iemand of iets aankleven*, *eigen zijn*, *er aan of in zijn*; anders veelal *liggen aen* luidende, d. i. *aan of in iemand of iets gelegen zijn*. Zie LIGGEN en verg. AEN (voorz. I, 1, *b*) en AENHEBBEN.

Gelijc oft ware ene plage,
Die der werelt anelage.
Sp. III[1], 30, 21.

Ende hem die soetheit lage ane
Van den erdschen paradise.
III[6], 56, 30.

Dat hi omme die nutscap sage,
Die den kerstijnheide anelage.
III[6], 14, 18.

d. i. „het nut, dat *aan* het Christendom *gelegen was.*"

4) Met een persoon in den 3den nv. Enen —, *iemand* (met eene vraag of bede) *aanklampen*, *aan boord komen*, en wel bij aanhouding, dus: *bij iemand aanzoek doen*, *aanhouden*, *aandringen* op iets, een voortdurend *Aengaen*: zie ald. onz. 6, *a*) en verg. AENLEGGEN 1).

Die bisscop den man anelach
Ende vragedem:
Sp. I[7], 72, 61.

Des began si hem vragen...
So lange lach si hem daer an,
Dat hi haer seggen began.
Eleg. 898.

Sy seyde dat hi[j] hoer aenlach
Van minne altoes nacht ende dach.
Mloep II, 488.

|| Doe sy hem niet mit gemake en liet, ende si hem veel dagen eenpaerliken anlach, *D. B. Richt.* XVI, 16 (Vulg. *jugiter adhaereret*). Si lagen hem so vaste ane, dat hi beten moeste ende eten, *Lanc.*

II, 11780. Hi lach haer sere ane met beden, III, 14948. Om dat hi hem nacht ende dach van desen so vaste anlach, IV, 7517. Al leget u yemen van minnen an, *Vad. Mus.* I, 400, 98. Si lagen hem an ende baden, *Sp.* III^{3}, 42, 88. Gode anliggen, *God zonder ophouden bidden*, *Bed. d. M.* 8. Die duvel lach hem an, *verzocht hem*, *Sp.* III^{6}, 35, 25, III^{4}, 48, 68. Verg. nog. *Lanc.* IV, 630, *Rijmb.* 11008, *enz.*

— **Aanm.** Bij latere schrijvers vindt men in denzelfden zin ook *aenleggen* gebezigd, door de reeds oudtijds gewone verwisseling van *liggen* en *leggen*. || Om haer aenleggen (*aanhouden*, *aandringen*) soe riep Sibilla een prophetisse, *Pass.. W. f.* 129 *d.* Doe began de rechter hem mit veel smekende woorden an te leggen, *Pass. S. f.* 254 *c.*

Op beide plaatsen had in zuiver mnl. *aenliggen* behooren te staan.

5) Met een persoon in den 3den nv. Enen —, *iemand* (*feitelijk*) *aan boord komen*, *tot hem komen*, dus *hem overvallen*.

Alse Walewein dat gesach,
Dat hem die nacht dus anelach.
Lanc. III', 19280.

Meest van vijandelijk overvallen of aanvallen gezegd (verg. ohd. *analigan*, GRAFF II, 86). Wederom een voortdurend *Aengaen*: zie ald. onz. 6, *b*). Derhalve:

a) Van personen. *Aanranden*, *bestoken*, *teisteren*.

Aldus hi hem sere anlach,
So dat hi hem lettel ocht niet
Van sinen scilde geheel liet.
Lanc. II, 1184.

elc van hen trac sijn swaert,
Ende hebben elc andren angelegen. II, 7096.

Phillip, die dit wel sach,
Der eere na der andere anlach,
Onthier ende hise onderdede.
Sp. I^{4}, 9, 21.

|| Dattem die heidine so swaer anlagen, *Sp.* III^{8}, 88, 10. Die Tuerken, die hem anelagen zware, IV^{3}, 12, 48.

b) Van aandoeningen en ervaringen. *Overvallen*, *overkomen*, *aangrijpen*, t. w. bij aanhouding, en dus *kwellen*, *deren*.

Alse (*als se*) die here bedroevet sach,
Vragedi wat hem anelach.
Sp. III^{7}, 29, 7.

d. i. „*wat hun deerde.*" || Dese drie plagen lagen hem an, *Sp.* I^{7}, 80, 15. Dat mi dese lac anelage, I^{5}, 19, 79 (*waar de beteekenissen* 3) *en* 5) *ineenvloeien*). Alse hem gramscap anelach, IV^{1}, 2, 31. Want hem orloge anelach, IV^{1}, 68, 27. Grote vreese hem anelach, *Rijmb.* 28962. Dat den Romeynen vrese anlach, 27990. Te grote meltheit, die den lieden te swaer aneleit, *Rose* (*A*), 5512. Om noets wille, die onsen lande ende luden aenlach, V.D. WALL 312 (*a.* 1376).

AENLOPEN (*liep*, *liepen*, *gelopen*), st. ww. onz. Met den 3den nv.

1) Enen —, *op iemand aanloopen*, *hem te gemoet loopen*; hetzij te voet, als:

Abraham die liep hem (*sc.*) ane.
Rijmb. 1778;

hetzij te paard, en dus *Aanrijden*.

Mettien hi toeloepen liet
Dors, ende liep Echites ane.
Limb. IV, 1456.

2) *Aankomen*, *aangroeien* (aan lijf of leden).

Oec geviel in een lant,
Dat men enen afslouch de hant...,
Ende hem na den eersten jare
Ene ander hant weder anliep.
Sp. IV^{2}, 8, 53.

AENMAKEN, zw. ww. bedr. *Doen ontvlammen*, *in vlam zetten*, overdrachtelijk gebezigd, gelijk wij nog, in den eigenlijken zin, van *vuur aanmaken* spreken. || Daerom wert hoer herte also van hem ontfonct ende aengemaect, *Stemmen* 22.

AENMERKEN, zw. ww. bedr. Verg. MERKEN. *Opmerken*, *opletten*, *opmerkzaam zijn* (op iets). Scheidbaar en onscheidbaar gebruikt. || Nu merc mi ane. Kendstu mi? *Sp.* IV^{2}, 87, 20. Hi merctese ane mit sinne, *Serv.* II, 991. Hier bi mogedi merken an, *Natuurk.* 1381. Aenmerket mijn ewe (*mijne wet*), *Hs. Ps.* 77. Aenmerck, o mensche, dattu bist slijm der aerden, *St. Bern. W. f.* 33 *b*. Die menschen aenmerken die werken, mer God aensiet die meyninge, *Kal.* VII, 164.

— Ook als onz. gebruikt, met het voorz. *te*, *tot*, in vertaling uit het Latijn. || Si en hebben niet gehoert noch aengemerct tot mi, *D. B. Zach.* I, 4 (Vulg. *attenderunt ad me*).

AENMERKINGE, znw. st. vr. *Opmerkzaamheid*, *oplettendheid.* || In den boec overlas ic met groter aenmerkinge dat cappittel van den byen, *Ned. Proza* 282.

AENNEMELIJCHEIT (AENNEMELICHEIT), znw. st. vr., en -HEDE, zw. vr. Van *Aennemelijc*, dat ons tot dusverre niet is voorgekomen, afgeleid van *Aennemen* in de bet. II, 3). *Geneigdheid of geschiktheid om aan te nemen*, *om sich iets aan te trekken*, dus *vatbaarheid voor indrukken van buiten*. Eene uitdrukking van latere ascetische schrijvers. || Ende hier mede wort gi soo gevesticht in mi ende wort dijns selfs so ledich ende alre uutwendiger aennemelicheyt, ende dan wort gy een instrument daer ic ongehindert mede wercken mach wat mi belieft, *Hofken v. dev. f.* 64 *vso*.

AENNEMEN (*nam*, *namen*, *genomen*), st. ww. bedr.

I) Met een persoon als object.

1) Enen —, *iemand ontvangen*, *welkom heeten*.

Daer stont die paeus Adriaen
Ter kerken dore, daer hi quam,
Diene lievelike anenam.
Sp. III^{8}, 84, 18.

2) Hem enen —, *iemand tot sich nemen*, *sich toevoegen*, (*als raadsman*) *bij sich nemen*.

Daer bi sal hi hem nemen an
Vrome liede ende wise.
Lsp. III, 13, 28.

II) Met eene zaak als object, waarbij de drie zegswijzen iet —, hem iet — en hem des — in gelijke beteekenis afwisselen.

1) Van handelingen gezegd. *Aanvatten*, *aanvangen*, *beginnen*, *ondernemen*, *op sich nemen*.

dat al wel quam,
Wat dat Lanceloet anenam
Te doene.
Lanc. II, 269.

Updat gi wilt annemen des,
So gelove ic u *ens.*
Mloep I, 645 var.

Hoe menich jammer ende miswende
Sijn gevallen in der minne,
Die sonder mate ende wise sinne
Ruekelois wort angenomen. I, 2120.

Die vrouwen sijn listich van vonde,
Wanneer si willen gaen ten gronde
Ende sijt mit naersten nemen ane. II, 3637.

|| Ic sel tegen den tyran, die u bedrogen heeft, strijt annemen ende u lant weder omme winnen, *Gesta Rom. c.* 66. Van anderen lasten, die om des dootalages wil angenomen hebben geweest, MATTH. 340. Dat gerechte anenemen, *de rechtspraak op sich ne-*

men, *Sp.* III^8, 92, 14. Dat bisscopdoem anenemen; *aanvaarden*, III^8, 93, 15. Dat keyserrike anenemen, *beginnen te regeeren*, III^8, 86, 66. Die messe annemen, *de mis beginnen*, IV^2, 18, 37. Den slaep annemen, *gaan slapen*, III^8, 89, 21. Hoe si annamen haer leven ende hare aventure, III^8, 92, 82. Enen aerbeit anenemen, IV^1, 4, 18. Sotheit annemen, *een dwaas stuk beginnen*, *Rose* (*C*), 3109. Berou annemen, *berouw krijgen*, *Lsp.* II, 48, 612. Penitencie annemen van sinen sonden, HILD. *f.* 24 *c.* Weelde ende gemac annemen, *Lsp.* III, 26, 187 (*gelijk men nog van* eene gewoonte aannemen *spreekt*). Ene bede aennemen, *beginnen*, *Sp.* II^7, *fragm.* II, 13. Die wort annemen, *het woord opvatten*, *Sp.* III^4, 27, 71. Alse hi spreken eerst annam, I^2, 51, 22; *enz.*

— Hem — en hem des —, in gelijken zin.

Den vierden graet en sal geen man
Mit bescheyde hem nemen an.
Mloep II, 1591.

En es geen cleyn werc, dat hi van
Nuwes hem nu heft aennomen.
Lutg. II, 1942.

Daer bi heb ic mi angenomen,
Dat ic van hem voert wille scriven.
Brab. Y. II, 4701.

Die hem overmoedecheit nemt ane.
Rinclus 1047.

|| Dat sy hem des beladen ende aennemen; NIJHOFF II, 103 (*a.* 1358).

— De laatstgenoemde uitdrukking, hem des —, gold vooral in de sterkere opvatting van: *Ondernemen*, *bestaan*, *onderstaan*, *sich vermeten*.

Dat al dese groote heeren quamen,
Ende hen des anenamen,
Dat sine met overmoede
Wouden verdriven van den goede.
HEELU 1681.

die hen des anenamen,
Dat si met crachte ten hertoge quamen. 7087.

|| Die hen vromelike anenamen des strijts, 6959. En sal hem des nieman aennemen, RUUSBR. III, 115.

2) Van bezittingen, rechten enz. gezegd. *Tot sich nemen*, *in bezit nemen*, *sich toeeigenen* (*te recht of te onrecht*).

Daer hi den jongen Boudene an wan,
Die naer hem nam Vlaendren an.
Sp. IV^2, 19, 23.

So dat vreemde liede quamen,
Die de stat anenamen,
Ende bleven sitten daer binnen.
Lsp. I, 34, 53.

|| Maximus... nam dat rike ane met gewelt, *Sp.* III^5, 28, 19. Dat lantscap annemen, III^8, 89, 72. (Die keyser) anenam die castele, VELTH. V, 30, 8.

— Hem en hem des —, in gelijken zin.

Tote dattie Romeine quamen
Ende hem weder anenamen
Die keysercrone ende behilden.
Lsp. II, 49, 59.

Dat hem van Brabant annam
Dat monberscap here Bertont.
VELTH. I, 41, 2.

dat hi met lieden
Int lant van Limborch quame
Ende hem des anename:
En soude niemen weren mogen.
HEELU 1544.

3) Van voorvallen en ervaringen gezegd, (*op deze of gene wijze*) *ze opnemen*, *ze sich aantrekken*, *er sich aan gelegen laten liggen*.

Dit nam die grave swaerlijc an.
Sp. III^8, 80, 11, *Brab. Y.* II, 585.

d. i. „*dit trok hij zich zeer aan*, *dit trof hem diep.*"

— Hem — en hem des —, in gelijken zin.

Dit nam hem so swaerlic an
Augustus, dat hire omme daer naer
Maecte dat alremeeste mesbaer.
Sp. I^6, 34, 52.

Sulke nament hem so ane,
Dat si hem betren niet en wouden.
IV^2, 15, 16.

d. i. „*trokken het zich zoozeer aan.*"

Si ware hen alsoe na belanc,
Dat sijs haer aennemen soude.
Vad. Mus. I, 60, 89.

d. i. „*dat zij het zich wel zou aantrekken.*"

AENNOPEN, zw. ww. bedr. *Raken*, *aangaan*, *betreffen*. Van *Nopen* in de oorspr. beteekenis van *raken*: verg. ons *nopens*, d. i. *rakende*, *betreffende*. Gewoonlijk in de vereenigde uitdrukking Aengaen of aennopen. || Allen... richteren *enz*.... diet aengaen of aennopen mach, NIJHOFF V, 155 (*a.* 1481). Dat hem angaen off aennopen sal mogen, V, 168 (*a.* 1483). Allen anderen dient aengaen oft aennopen mach, V. D. WALL 679 (*a.* 1478), — waar de uitg. verkeerdelijk *aenropen* heeft.

AENPORRE, bijw. *Rijmb.* 14989. Zie PORRE.

AENPREKELEN, zw. ww. bedr. Zie PREKELEN, dat de oudere vorm was van hetgeen thans *prikkelen* heet. *Met een prikkel of scherp werktuig steken*, t. w. niet diep, maar in de oppervlakte, zoodat het eventjes aanraakt. *Aen* staat hier in den zin van *aanraking*, even als in *aankloppen*, *aanstooten*, *aantikken* enz. || Worden wij angeprekelt (*door de venijnige schichten van den Booze*), dat wij doch ongequetset bleven! *St. Bern. W. f.* 47 *d.*

AENRECHTEN, zw. ww. bedr. Verg. RECHTEN. *Recht overeind stellen*, *oprichten*.

Nochtan hebbic nu ende echt
Starke lederen angerecht,
Die seer hooch van stappen sijn.
HAUPT en HOFFMANN, *Altd. Blätter*, 68, 86.

Dies rechten wi een tekin ane.
Rijmb. 7028.

Hist. Schol. „memoriale hoc *ereximus*."

AENREISEN. Zie AENRESEN.

AENRESEN (AENREESEN, AENREISEN), zw. ww. bedr. Zie RESEN en verg. ohd. *anarîsan*, irruere (GRAFF II, 537), den sterken grondvorm, waarvan *aenresen* de afgeleide zwakke vorm is. *Aanvallen*, *aanranden*, *bestoken*. Bij KIL. „Aen-reesen, *invadere cum impetu.*"

Hi voer voert al omtrent
Ende anereisde de Vriesen.
STOKE IV, 248.

Ende begonste een assaut up die stede...
Josephus wart geware das,
Dat si anereesden die stede.
Rijmb. hs. E, aang. bij HUYD. op STOKE t. a. pl. (In de uitg. van den *Rijmb.* komen die verzen niet voor).

doe hi mi wilde aneresen
Up dat bedde an minen danc.
Wal. 5546.

= *Aenreesen* in dien zin nog bij ZEVECOTE, bl. 314.

AENRIDEN (*reet*, *reden*, *gereden*), st. ww. onz.

1) *Voortrijden* (*naar een bepaald doel*), *er op aan rijden*.

Doe reden si allegader an.
Ferg. 4156.

Echt so reet Tyberius ane
Uptie moylike Germane.
Sp. I^6, 34, 29.

2) Met den 3den nv. E n e n —, *op iemand aanrijden*, veelal met vijandige oogmerken, zoowel van enkele ruiters als van geheele legerbenden gezegd.

> Herman van Woerden reet hem ane,
> Als dene wille hadde te vane.
> STOKE IV, 1469.

> Ende reden hem ane doe mettien
> Ende beringedense an beden siden. VII, 904.

> Een spere gegreep hi, starc ende groot,
> Ende reet den stouten hertoge an.
> *Wal.* 10554.

> Doe reet hi den genen ane
> Ende begonde vreselike te slane.
> *Lanc.* III, 24172.

> Met sinen here reet hi hem ane
> Ende vacht eenen wijch dor noot.
> *Sp.* III⁴, 10, 12.

|| Oliviere reet hi an, ende stacken ten rugge in, *Roncev.* 163, 226. Parijs die reet hem daer bat ane, *Troj.* 3004. Ende reden den heidinen so an, *Sp.* IV¹, 24, 83. Ende reden hem met perssen an, IV¹, 24, 92. Ooc so reden si hem ane, dien van Judas ende van Benjamin, *zij bestookten ze*, *Rijmb.* 7814. Zie ook *Sp.* I⁶, 34, 24; *enz.*

— Elders, in gewijzigde opvatting:

3) E n e n —, *bij iemand aanrijden*, vriendschappelijk, om een bezoek te brengen. Verg. AENRINNEN 2). || Doe zeide de ruter: heere, rijt mi an, *Schaaksp. f.* 210, d. i. blijkens den samenhang: „*rijd eens bij mij aan, kom met mij mede in huis.*"

AENRINNEN (*ran, ronnen, geronnen*), st. ww. onz. Met den 3den nv. Verg. RINNEN.

1) E n e n —, *op iemand aanloopen*, veelal met vijandige oogmerken.

> Sinen waerd hi doe aneran,
> Ende sloech den vreseliken man
> Op sijn hoeft metten swaerde.
> *Lanc.* III, 19282.

— E r e p o r t e —, *eene stad beloopen*, *bestormen*.

> Die doen Tielle aenronnen
> Soe coenlike, dat sijt wonnen,
> Met scilde ende met spere.
> HEELU 3027.

> diere van buten anerinnen...
> Dat si dor noot moesten keren. 2032.

— Elders, in gewijzigde opvatting:

2) *Aanloopen* (*bij iemand*), vriendschappelijk, om een bezoek te brengen. Verg. AENRIDEN 3).

> Moenken heimelike met nonnen,
> Clerken diere gerne aneronnen.
> *Sp.* III⁴, 27, 65.

d. i. „*die er gaarne eens aanliepen.*"

AENROEPEN, AENROPEN, (*riep, riepen, geroepen*), st. ww. bedr. Scheidbaar en onscheidbaar gebruikt, doch in verschillende opvatting.

1) Ons *áánroepen*; maar in dezen zin werd in 't mnl. het voorz. gewoonlijk niet van het ww. gescheiden. || In den eersten aneroep ic Gode, *Melib. Prol.* 1. Ende aneroepe u in minen rouwe, *Sp.* III⁶, 36, 38. Ende aneriep onsen here daer, *Rijmb.* 2298. Soe aneriep hi sinen god, *Part.* 64, 7. Ende aneriep sinte Fransoisen cracht, *Franc.* 9882.

— Men vindt echter het voorz. ook gescheiden, als b. v. || Nu sal ic Gode ooc ropen an, *Rijmb.* 8836.

2) Waar het voorz. van het ww. gescheiden werd, gold anders *aenroepen* in de beteekenis van *toeroepen*, (*iets*) *roepen aan of tot iemand*. Verg. de uitdrukking: *Wat roepstu ane mi?* in *Rijmb.* 4215, waarin de beide deelen nog afzonderlijk staan. Het samengestelde *aenroepen* stond dan tot *roepen*, als *aanspreken* tot *spreken*. Verg. ook AENBIDDEN. *Aenroepen* werd in dien zin zoowel met den 3den als met den 4den nv. gebezigd.

> Si riepen alle Pylatus an:
> „Laet ons crucen desen man!"
> *Bed. d. M.* 229.

> Ende riep sinen dyaken an..,
> Ende hietene lopen darewaert.
> *Sp.* III², 10, 75.

|| Die lieden riepen hem alle an: „Wi bidden di," *enz.* I⁷, 32, 71. Ende riep den abt Hugen an, ende seide, IV², 69, 81. Sine twee knapen riep hi an..., ende seide, III⁸, 79, 11. Sijn wijf riep Heliseuse an: „Here," *enz.*, *Rijmb.* 13173. Ende riep sus ane den greve Lodewike, *Christ.* 1413.

— De inhoud van hetgeen men roept kan ook als object in den 4den nv. met het ww. verbonden worden:

> Ende riep hem genaden an
> Omme haer dochter.
> *Rijmb.* 23720.

d. i. „zij *riep tot hem om genade* voor hare dochter."

AENROEREN (AENRUEREN, AENRUREN), zw. ww. onz. Met den 3den nv. Verg. ROEREN. *Roeren*, *raken*, *betreffen*.

> Nu wilwy voert van saken dichten,
> Die onser materien roeren an.
> *Mloep* II, 110.

|| In allen... saken, der selver bailiuscap anrurende, MIERIS IV, 563 *a* (*a.* 1421). Alsoo ons die aenroerende sijn, IV, 501 *b* (*a.* 1418). Alsoo verre alst ons aenroeren mach, IV, 921 *b* (*a.* 1428). Zaken, die des heren... recht aenroerende sijn, MATTH. 247. Wantet des heren heerlicheit alleen anroert, 336; *enz.*

AENRUEREN, AENRUREN. Zie AENROEREN.

AENSAENKENS (?), bijw.? In eene oorkonde van 1346 in het Rijks-Archief te 's Gravenhage (*Reg. E. L.* 23, *Cas D. In Heneg. f.* 1 *vso*) leest men het volgende: „Margriete *enz.*... want voir ons comen is Huge van der Does, onse man, ende heeft ons getoent als dat *ansaenkens* Willem Brunen zoens erfnamen hem ongebruuc doen willen sonder reden... an goede dat hi van ons ontfaen heeft."

Het woord is duidelijk geschreven. Doch wat beteekent het? Naar den zin te oordeelen, zou het *telkens*, *aanhoudend* kunnen zijn. HALLIWELL (705) en WRIGHT (821) vermelden *sank* als „*a great quantity*," blijkbaar samenhangende met onrd. *samka*, *sanka*, verzamelen, zw. *samka*, deensch *sanke* (JONSSON 446, verg. MÖLLER 160, AASEN 402), dat in *sam*, *saman* (zamen) zijnen grond heeft. Mag men het een en ander vergelijken en daaruit voor *ansaenkens* de beteekenis van *meermalen*, *dikwijls* afleiden? Of schuilt er wellicht een eigennaam in? Ik durf niets beslissen. Alle mogelijke nasporingen zijn vruchteloos gebleven. Ik moet mijne uitlegging bij een vraagteeken bepalen.

AENSATEN, zw. ww. bedr. Zie SATEN. *Bij schikking regelen* (eene zaak in geschil), *tot een vergelijk brengen*, *vereffenen*. || Omme te rade te warden, hoe men die saken aensaten suele, die ter tijt gevallen sijn, NIJHOFF II, 119 (*a.* 1359).

AENSCATTEN, zw. ww. bedr. Zie SCATTEN. *Aanslaan* (goederen), *in beslag nemen*, tot voldoening van schuld. || Huis of erve of ander goet aen te scatten, MATTH. 272.

AENSCIETEN (*scoot, scoten, gescoten*), st. ww. onz. en bedr.

Onz. — Met den 3den nv. E n e n —, *op iemand aanschieten*, *snel op hem afkomen*.

In groten misbair dat hi ontran;
Ander honden schoten hem an,
Ende vraechden zeer wat hem daerde.
HILD. *f.* 22 *c.*

Doe waren sy blyde allegader,
Ende schoten an die[n] ridder te gader,
Ende hieten willecoom al gemien.
f. 77 *d.*

Het is mogelijk, dat hier niet *aenscieten*, maar *scieten aen* bedoeld is. Doch de vergelijking der vorige aanhaling maakt het waarschijnlijk, dat men ook hier *an* met den klemtoon moet lezen, en dus aan het samengestelde ww. denken. In allen gevalle is de beteekenis dezelfde.

Bedr. — Van kleederen of wapenrusting gezegd, in de nog heden gewone beteekenis van *schielijk aantrekken* (*Ferg.* 462, enz.).

AENSCIJN, *-scine*, znw. st. onz. Uit *Aen* en *Scinen*, ohd. *scînan*, d. i. *schijnen*, *schitteren*, bij uitbreiding *blijken*, *zichtbaar zijn*; met het voorz. *scînan ana*, d. i. *blijken* of *gezien worden aan* (*iets*); ook in samenst. *anascînan*, als onz. ww., *gezien worden aan* (*iets*), lat. *apparere*. Zie GRAFF VI, 499—504, en verg. SCINEN en SCIJN. *Aenscijn*, passief en concreet opgevat, is dus eigenlijk *hetgeen aan iemand gezien wordt*, dus *het uiterlijk voorkomen*, bepaaldelijk het *aangezicht* of *gelaat*, waaruit blijkt wat er in het binnenste omgaat.

1) *Aangezicht*, *gelaat*, als lichaamsdeel.

Tydeus sone hadde ene wonde
Int anscijn bi sinen monde.
OVl. Ged. I, 55, 300.

Des ridders en wart hi niet geware,
Bedi dat op sijn anscijn lach
Een orcussijn, dat hine niet ne sach.
Lanc. II, 7886.

Si rechte haer op ende stac
Haer anscijn over tbeddeboom.
Eleg. 916 en 1222.

|| Si bevinc in hare handekine sijn anscijn, *Part.* 114, 32. Ane sijn hovet lach hare anscijn, 115, 17. Sijn hovet ane hare anscijn, 116, 3. Si drogede hem sijn anscijn, 116, 25. Ogen, anscijn ende mont, *Sp.* III^4, 41, 83. Oren, ogen ende anschijn, *Nat. Bl.* II, 2746. Siet hine int anschijn, II, 2386. Sijn anschijn was eens voets breet, *Sp.* IV^1, 2, 19. Sijn anscijn lanc ende gerecht, I^7, 12, 45. Doe warp hi (*sloeg hij*, *keerde hij*) tanscijn ter aerde, III^6, 36, 35. Doe wart sijn anscijn also claer, alse oft die zonne ware, III^6, 36, 86. De mont entie lierwange ... in den anscine, *Franc.* 837. Te hemele waert ... helden si tanscijn, 935. Dat hire int anscijn cume kende ene, *nauwelijks ééne van aangezicht kende*, 2450. Spiegel u in mijn claer anscijn, *Rose* (*C*), 5541. Gi sullets hebben bleec tanscijn, 7971. Zie nog *L. v. J. c.* 126 (*passim*) enz.

2) *Aangezicht*, *gelaat*, als uitdrukking van het inwendig gevoel.

In den onnoselen anscine
Ne vernamen si gene pine.
Franc. 9387.

Die bi hem stont ende hilt een swaert,
Met eenen onsienliken anscine.
Sp. III^5, 26, 102.

d. i. „met een vervaarlijk *gelaat*." (Dr. HALBERTSMA, *Aantt.* bl. 158, schrijft bij ongeluk het *anscijn* aan het zwaard toe, in plaats van aan den persoon, die 't zwaard hield, en laat zich daardoor verleiden tot eene onjuiste verklaring).

Met bliden anschine, daer men inne
Alle bliscap mochte scouwen.
Sp. I^7, 65, 186.

|| Die ander sprac mit bliden anschijn, *Sp.* II^7, *fragm.* I, 86. Hoe menich rouwich anscijn dat daer om her Evax was, *Limb.* VI, 268. Hi wart gruwelic int aenscijn, *Rein.* II, 3628.

3) Overdrachtelijk. De *uitdrukking van het gelaat*, bij uitbreiding opgevat als de *toestand* waarin men verkeert, het *gevoel* dat men ondervindt, en waarvan het gelaat de spiegel is.

Ende als si uut dier dwange sijn,
So leven si in blyden aenschijn.
Mloep II, 2821.

Si was in zeer bedructen aenschijn. II, 4096.

Tytus ende daer toe die sine
Gedoogdent met leeden anschine.
Rijmb. 29615.

4) Bij verdere uitbreiding: het *gezien worden*, de *aanblik*, dus het *bijzijn*, de *tegenwoordigheid*.

Die abdt die soude altoes sijn
In sijnre moncke aenschijn,
Ten dormtre, ten reeftre ende ten chore.
Teest. 3287.

5) In de uitdrukking In aenscine heeft *aenscijn* de oorspronkelijke beteekenis van *zichtbaarheid*, *blijkbaarheid* bewaard. In aenscine is zooveel als *zichtbaar*, *blijkbaar*, *duidelijk*, *voorzeker*. Verg. het volgende art.

Ic bem dulre *in aneschine*
Dan die gene die den vianden
Ombedwongen gaen in handen.
Rijmb. 29344.

Vandaar de zegswijze:

— In aenscine doen, hetzelfde als Aenscine doen, in welke laatste uitdrukking echter *aenscine* een bijw. is. Zie AENSCINE, *d*).

Hi sout hem doen in aenscine.
STOKE X, 970, var. B.

Het tekst-hs. heeft *in scine*, de var. U *anscinen*. Zie HUYD. D. II, bl. 168.

AENSCIJN, bijw. Zie AENSCINE.

AENSCINE, of ook, met weglating der *e*, AENSCIJN, bijwoordelijke uitdrukking. Uit het voorz. *Aen* en den 3den nv. van *Scijn*, hetzelfde als in scine, in scijn, doch meest als eene eenheid opgevat en daarom aaneen geschreven. *Scinen* (zie ald.) beteekende eertijds niet *videri*, maar *apparere*; niet ons *schijnen*, maar *zichtbaar zijn*, *blijkbaar zijn*, *blijken*; evenzoo stond *scijn* gelijk met ons *blijkbaarheid*. De uitdrukking *aen scine*, *aen scijn*, allengs tot *aenscine*, *aenscijn* verbonden, beteekent dus *in blijkbaarheid*, d. i. *blijkbaar*, *klaarblijkelijk*, *duidelijk*, *kennelijk*. Ook het mhd. kende in dien zin het bijw. *anschîn*, door MÜLLER ten onrechte als een znw. opgevat (BEN. II^2, 146).

En es geen recht anscine.
Lett. N. W. V^2, bl. 23.

d. i. „het is *blijkbaar* geen recht."

Vooral gebruikelijk was *aenscine*, *aenscijn*, in de uitdrukkingen:

a) Aenscine (aenscijn) werden, *blijkbaar worden*, *blijken*.

Sijn macht wort u anscijn
Mids den doopsele goed ende fijn.
Amand I, 1728.

|| Dat es dicke worden anscijn, *Rein.* I, 1781. Alstem wel wart anschine, *Sp.* III^4, 8, 14. Datte veste wart anscine, (*opree*s *en*) *zichtbaar werd*, STOKE X, 480.

b) Aenscine (aenscijn) sijn, *blijkbaar zijn*, *gebleken zijn*.

Nu es mi die quaetheit anscine,
Here, ende nu hebbics rouwe.
Wal. 3994.

|| Dats aenscine, dats aenscijn, *dat is blijkbaar, dat is duidelijk* (gewone bevestigingsformule), *Wap. Mart.* I, 291, *Amand* II, 3112, *Rose (C)*, 1899, 11899, *v.d. Zielen* 139, *Belg. Mus.* V, 76, 7. Dits anscine, *Wap. Rog.* 1547. Hets anscine, *Sp.* III^{4}, 27, 51. Dus eist anscine, I^{3}, 67, 12, III^{2}, 20, 12. Alst es anscine, *Franc.* 5030, *Amand* I, 1593. Alst was anscijn, *Franc.* 9178. Alst was anscine, *Amand* I, 2760. Alst wel was anscine, *Rijmb.* 19044 *var.* Alst (den onsen) was anscine, *duidelijk bleek*, STOKE VIII, 150, X, 519. Als alle der werlt is aenschijn, *Mloep* I, 14. Alst openbaer is anscine, STOKE X, 811. Dus eist openbare anscine, *Rijmb.* 2041, *Sp.* I^{3}, 42, 51. Het es anschijne openbare, *Belg. Mus.* VI, 195, 305. Dits claer genoech anscine, *Wap. Rog.* 1533. Alsoot voor oogen es ende anschine, *Amand* II, 2548; *enz.*

— Met het voorz. *aen*, of wel met den 3den nv., ter aanduiding van de zaak of den persoon, waar*aan*, waar*uit* of waar*door* iets blijkt:

Dat gi ons lief hebt, dat is aenscijn
Aent conijn ende aen Corbout.
Rein. II, 4362.

„dat is *aan* 't voorbeeld van die beiden *gebleken*."

|| Dats noch aenscijn an menegen, *is nog aan of in menigeen te zien*, *Wap. Mart.* I, 505. Dats sinen wapinen wel anschine, *is wel duidelijk aan zijne wapenen te zien*, *Wal.* 830. God hadse lief, dats hem anscine, *dat is haar (den vrouwen) wel aan te zien*, *Part.* 36, 23.

c) Aenscine (aenscijn) sijn, even als ons *zich voordoen, zich vertoonen* enz., ook in de gewijzigde opvatting van *Aanwezig zijn*, de noodzakelijke voorwaarde van gezien te worden of naar buiten te blijken.

Ne gene weelde was daer anschine.
Belg. Mus. III, 280, 5.

d. i. „geene weelde *vertoonde zich daar, was daar te zien*, m. a. w. *er was geene weelde*."

waertoe men den andren keerde
Daer wijsheit an was anscine,
Dat was al verlorne pine.
Heim. 1648.

d. i. „wat men ook met hem begon, waar wijsheid of kennis bij *te pas kwam*, eig. *zich voordeed, te vinden of op te merken was*."

d) Aenscine (aenscijn) doen, *blijkbaar maken, doen blijken, bewijzen, betoonen*.

Doet an desen Juede anscine
Dijns selfs eere entie mine.
Heim. 2049.

Ende leedden tfolc in die woestine,
Om hem teken te doene anscine.
Rijmb. 27383 var.

|| Die waerheid sal hi doen anscine, *Rijmb.* 12250. Alse Matheus doet anschine, 23350. Dat (hi) sine macht doe anscine, *Sp.* IV^{1}, 55, 20. Na dat gi mi doet anscine, *Rose (C)*, 2560. Alsoe sy deden wael aenschijn, *Mloep* II, 138.

— Enen iet aenscine doen, *het hem toonen of laten zien* (dat hij misdaan heeft), euphemistisch gezegd voor: *het hem betaald zetten*. Verg. de hedendaagsche zegswijze: *dat zal ik je leeren!* — Bij het verhaal van een opstand der Saksen tegen Karel den Groote zegt MAERLANT:

Dat dedi hem also anscine,
Dat hire IIII^{M} vinc.
Sp. III^{3}, 37, 18.

Evenzoo bij STOKE X, 970 (var. U):

Hi sout hem doen anscine,
Hi soude hem nemen lijf ende goet.

Het hs. heeft eigenlijk *anscinen*, om het rijm (:*sinen*), doch ten onrechte. Het tekst-hs. *in scine*, de var. B. *in aenscine*. Zie HUYD. D. II, bl. 168, en verg. boven bij AENSCIJN, 5).

e) Aenscine, als versterkend bijwoord, in het zeggen: Gelijc aenscine, *blijkbaar gelijk, volkomen hetzelfde*.

In distorie van Meerline
Vinden wi *tgelijc anscine*.
STOKE V, 437.

Dies gelike recht anscine
Gesciede te Sinte Severine.
Franc. 8919.

d. i. „*juist volkomen hetzelfde als dit*."

— In zeer bijzondere opvatting leest men in *Vad. Mus.* II, 410, 47:

Dat water wert *den swete anschine*,
Die wijn wert ons Heren bloet;

waar de zin buiten twijfel is, dat het water *aan het zweet gelijk*, in het zweet van Christus veranderd wordt. Aenscine staat hier derhalve elliptisch voor gelijc aenscine.

AENSCOT, *-scote*, znw. st. onz. Van *Aenscieten* (bij KIL. *adjicere*): verg. het gebruik van *scieten* in de aanh. bij AENVALLEN II, 8). *Aangeschoten of aangeslibde grond, aanwas*. Ook *Aenval* en *Aenwerp* geheeten: zie ald. || Lange tijt twydrachtich gewest... van aenscoete hoers cloesters erffenis (*erf, land*)... Dat mallick sijn aenscot hebben sall tegen sijn oude erve... Van aenscot hoere erffenysse, NIJHOFF II, 220, 222 (*a.* 1368). Verg. NOORDEWIER, bl. 49 vlg. en 235.

Aanm. De gelijkheid van *aenscot* met hd. *anschütt*, dat hetzelfde beteekent (GRIMM, *R. A.* 548, *D. Wtb.* I, 451), is slechts toevallig. Naar den oorsprong zijn het verschillende woorden. *Anschütt* is gevormd van hd. *schütten*, werpen, storten, dat één is met ons *schudden* en eig. *uitschudden* beteekent. *Aenscot* zou hd. *anschuss* behooren te luiden.

AENSCOUWE (AENSCAU), znw. st. vr. Mhd. *anschouwe* (BEN. II^{2}, 200). Bij KIL. *Aen-schouw*. Verg. AENGESCOU en AENSCOUWEN. *Het aanschouwen*, in actieve en passieve opvatting.

1) Actief. *De daad van aanschouwen* of *schouwen*, en derhalve:

a) *Het aanschouwen, het aanzien, de aanblik*.

Die so helich es ende so goet,
Dat so hemele ende eerde voet
Mids haren aenscouwe.
Wap. Rog. 927.

De *n* in *haren* zal euphonisch staan om de volgende vocaal. Het mnl. *scouwe, scou*, was vr., evenzeer als ons *schouw*. Het mhd. onderscheidde de beide vormen: *schou* st. m., en *schouwe* st. vr. (BEN. t. a. pl.); doch dat onderscheid was in onze taal onbekend.

b) *Het schouwen, de schouw, het toezicht*. || De buerchmeesters ende scepenen... zullen altijds regard ende anschau hebben op tvors. hof, *ZVl. Bijdr.* I, 325.

2) Passief. *De wijze waarop iets gezien wordt of zich voordoet, het aanzien, het uitzicht, uiterlijk voorkomen*.

Oec docht hare sijn in anescouwe
Een starc riddere ende wel ontploken.
Lanc. III, 13390.

AENSCOUWELIJC, *-like*, bnw. *Aanzienlijk, waard om aanschouwd te worden*. || Ende hebt my gemaect aenscouwelic boven allen menschen, *D. B.* I *Chron.* XVII, 17 (Vulg. *spectabilem*).

AENSCOUWEN, zw. ww. bedr., als znw. gebezigd, in passieve opvatting. Dat —, *de wijze waarop iets gezien wordt of sich voordoet, het aanzien, het uiterlijk voorkomen*. Verg. AENSCOUWE en AENGESCOU.

Sijn aenscouwen, zonder waen,
Was als een blixeme gedaen.
Lsp. II, 36, 879.

Het hadde een wivelijc anscouwen.
Rose (*C*), 1198.

Al sijn si behagel int aenscauwen. 8341.

AENSCRIVEN, (*screef*, *screven*, *gescreven*), st. ww. bedr. Met den 3den nv. des persoons.

1) Enen iet —, *iets aan iemand schrijven*. Verg. AENSPREKEN bedr. 1).

Ay! hoort dese valsche treken
Ende dat grote ongelimpe,
Die dit wijf in bosen schimpe
Den edelen vorst heeft angescreven.
Mloep I, 2818.

d. i. „*die zij hem in haren brief heeft geschreven.*"

Want ic u allen dit anescrive.
Vad. Mus. I, 371, 36.

d. i. „*ik schrijf dit aan u allen.*"

Thans is *aanschrijven* in dezen zin nog alleen in gebruik, waar het schriftelijke bevelen der overheid geldt, vanwaar het gewone *aanschrijving*.

2) Enen iet —, *iets aan iemand toeschrijven*, *toekennen*. || Hier na volcht die derde wise, die wi onsen hemelschen Vader anescriven, RUUSBR. IV, 105.

AENSEGGEN (*seide*; *geseget*, *geseecht* of *geseit*), zw. ww. bedr. Met den 3den nv. des persoons, aan of van wien iets gezegd wordt.

1) Enen iet —, *iemand door zeggen of spreken tot iets opwekken of bewegen*, *het hem aanraden*. Verg. ons (*iemand iets*) *aanpraten* en *aanpreeken*. In de 17de eeuw werd ook *aanspreken* op dezelfde wijze gebruikt: Zie *Ned. Wdb.*

Omme dat soe hare seide an
Na sine doot te nemene man.
Sp. I[4], 55, 59.

VINC. *suadebat*.

2) Enen iet —, *iemand iets aantijgen*, *aanwrijven*, *te laste leggen*. Bij KIL. *imputare*. Verg. AENSPREKEN bedr. 2) en AENTIEN (1ste art.).

Sulc hietene verradere, sulc bloot,
Ende seiden hem an lachter groot.
Rijmb. 29527.

Dat hi onsculdich was ende claer
Van al dat men hem seide an.
Sp. III[8], 92, 20.

|| Dien men die sake aenseit, *de beschuldigde*, *Mloep* II, 3216. Men en sal niemant dieft anseggen, men sallem dief maken (*d. i. of men zal zijn diefstal bewijzen*); of die gene diet hem aenseyt, moet selver een dief blyven, MIERIS II, 30 *b* (*a.* 1303). Heeft die rechter eenen poirter gevangen, dien hy mojrt enz. aenseit, MATTH. 325.

3) *Aenseggen* wordt ook absoluut gebezigd, zonder vermelding van het object, voor *Aanheffen* of *beginnen te zeggen*. Verg. AENSPREKEN onz. 1) en AENSINGEN.

Pylatus sprac: „Segt an."
Nychodemus sprac: „Ic segt u dan."
Lsp. II, 36, 435.

AENSENDEN, AENSINDEN (*sendde*, *sindde*, *sandde*, of *sende*, *sinde*, *sande*; *gesent*, *gesint*, *gesant*), zw. ww. bedr. In de 15de eeuw begint het als st. ww. te gelden (*sant* of *sont*, *sonden*, *gesonden*). Zie SENDEN en verg. ohd. *anasantjan* (GRAFF VI, 237).

1) Met een persoon als object en een ander persoon in den 3den nv. Enen enen —, *iemand aan of naar iemand zenden*.

Ende sendde boden ende man
Den coninc van Borgoenyen an.
Sp. III[6], 3, 61.

2) Met een zakelijk object (t. w. eene ervaring of handeling) en den persoon in den 3den nv. Enen iet —, *iemand iets toezenden*, *doen geworden*, *verleenen*, hetzij goed of kwaad; bijzonder van de Godheid gezegd, die den mensch allerlei ervaringen toezendt of doet ondervinden.

Gods hant quam up hare mettien,
Die hare een evel anesinde.
Sp. IV[2], 76, 50.

|| Onse Here hare anesende een zwaer evel, III[3], 28, 2. Dit (*de blindheid*) heeft hem God anegesent, *Rijmb.* 15304. Een wint, dien God den vianden ansint, *Sp.* III[2], 22, 64. Dien God desen droem anesint, IV[2], 6, 10. Als tleven ent, wert di lanc slaep angesent, I[6], 52, 58. Dien God den slaep sende an, *Eleg.* 1068. Dien hi ene hemelsche crone anesent, *Rinclus* 625.

— Is het object niet eene *ervaring*, maar eene *handeling*, door toedoen der Godheid teweeggebracht, dan wordt *aensenden* gevolgd door *dat* met een zelfstandigen bijzin, waarin die handeling is uitgedrukt.

Nu hevet hem God anegesent
Dat hi alleene hilt dat rike.
Sp. III[2], 1, 14.

So sindde God enen sceper sen,
Dat hi sijn scape op dvelt liet staen.
Lutg. II, 882.

d. i. „*God zond hem die handeling aan*, *maakte dat hij zoo handelde.*"

3) Met een zakelijk object (t. w. eene boodschap, een bericht) en den persoon in den 3den nv. Enen iet —, *iets aan iemand* (door het *zenden* van een bode) *laten weten*, *boodschappen*, *berichten*, *melden*, *bekendmaken*.

Wat wondre hem God anesinde.
Rijmb. 8514 (I *Sam.* III, 17).

— De inhoud der boodschap kan ook worden uitgedrukt in een zelfstandigen bijzin, geopend door *dat*:

Pylatus wijf die sendem an,
Dat hi hem niet en bewonde
Van dien rechten man tier stonde.
Sp. I[7], 28, 22.

— Is de inhoud der boodschap een *verzoek*, dat tot den persoon gericht wordt, dan staat *aensenden* gelijk met *aanzoek doen* (*bij iemand om iets*). Het verlangde voorwerp wordt dan (even als thans) door het voorz. *om* aangeduid.

Ende sende den Fransoysen ane
Om de dochter coninx Segebrecht.
Sp. III[6], 52, 6.

AENSETTEN, zw. ww. bedr.

1) Enen iet —, *iemand iets opleggen*, *in last geven*, *tot plicht stellen*, *voorschrijven* (eene verplichting, een gebod enz.). Lat. *imponere* of *injungere*. Verg. AENLEGGEN 2).

Ende hevet den lieden anegeset,
Dat si souden houden die wet.
Sp. I[8], 19, 17.

Hieruit is waarschijnlijk te verklaren de duistere plaats uit den brief van Hero aan Leander, in *Mloep* II, 247:

Off di dijn vader aldaer lettet
Om enige saken *die hem ansettet?*

Blijkbaar geeft deze lezing geen zin. Men verbetere: *diet hem ansettet*, en versta aldus: „Of houdt uw vader u daar op om de eene of andere reden *die het hem tot plicht maakt* (*hem die noodzakelijkheid oplegt*)?" De var. heeft eene geheel verschillende lezing.

2) Een pant —, (*den schuldeischer*) *in handen of ter beschikking stellen*. Verg. mhd. *setzen*, te

pand geven, verpanden (BEN. II², 349 vlg.), en ons *verzetten*. *Aen* drukt dan de toewijzing of toekenning *aan* den schuldeischer uit. || Vierscatte pande wysen ende aensetten, MIERIS IV, 765 *a*, 766 *b* (*a*. 1425), van schepenen gezegd, *zaken* (*den schuldenaar toebehoorende*) *van viervoudige waarde aanwijzen en ter beschikking stellen van den schuldeischer, ter voldoening der schuld.*

AENSICHTE (AENSICHT), znw. st. onz. Van *aensien*. Ohd. *anasikti*, *anasiht* (GRAFF VI, 124); mhd. *anesihte* (BEN. II², 282). Eigenlijk, actief en abstract opgevat, het *aanzien*, de *aanblik*; maar vervolgens, passief en concreet genomen, *datgene wat* (*aan*)*gezien wordt*, of *de wijze waarop iets zich aan het oog vertoont*, het *voorkomen*, de *gedaante*; op 't menschelijk lichaam toegepast, het *aangezicht* of *gelaat*. Bij KIL. „Aen-ghesicht, aen-sicht, *aspectus*, *conspectus*, et *facies*, *os*."

1) *Gezicht*, *aanblik*, het *aanschouwen*. || Die hemelen en sijn niet reyn in sinen aensichte, *Stemmen* 92. Alse de meyere doet de gebode in dat ansichte van der kerken, DIERICX, *Gends' Charterb.* 34 (*a*. 1230).

2) *Aanblik*, *uitzicht*, *voorkomen*.

daer sal hi oec togen...
Tonsen verwite sine wonden,
Die hi ontfinc voer onse sonden,
Metten vreesliken aensichte.
Teest. 3841.

d. i. „die er zoo vreeselijk *uitzien*."

3) *Aangezicht*, *gelaat*.

al met bloede
Soe was sijn ansichte bevaen.
Ferg. 3901.

een man,
Dien so in daensichte niet en can
Bekinnen van sinen langen hare.
Part. 40, 9.

|| Gi en selt mijn ansicht niet sien, *Stemmen* 74. Een droeve aensichte, *Sp.* I⁸, 34, 56. Sijn aensichte, daer die godlicheit uut lichte, I⁷, 22, 53. Ute sinen ansichte een schijn ginc, *Vad. Mus.* I, 52, 88. Ende warpen (*l.* worpen) hem int ansichte water, *Wal.* 8208. Ende vaget van tranen u ansichte, *Rose* (*A*), 6946.

Meerv. || Aensichte ende nuesen, *Vl. Rijmkr.* 8051. Die ansichten, *Part.* 108, 18.

AENSIEN (*sach*, *sagen*, *gesien*; gebied. wijs, enk. *sich*, mv. *siet*), onreg. st. ww. onz. en bedr. Meest onscheidbaar gebezigd.

Onz. 1) Met het voorz. *te*, *tot*. *Zien op*, *letten op*, *aanzien* (iemand of iets). || Ende die Heer aensach tot Abel ende tot sijnre giften, mer tot Cayn ende tot synen giften en sach hi niet, *D. B. Gen.* IV, 4. Also dat ic niet en sal aensien voertmeer tot u sacrificie, *D. B. Malach.* II, 13. Aensich te deser uren ten werke van mynen handen, *D. B. Judith*, XIII, 6. — De Vulg. heeft telkens *respicere ad*. Elders gevolgd door *op*, waar de Vulg. *respexisti super* heeft. || Wie bin ic, dijn knecht, dattu aensien hebste op enen doden hont, mijns gelijc? *D. B.* II *Sam.* IX, 8.

2) Wederom met het voorz. *te*, *tot*. Overdrachtelijk gezegd, bij plaatsbepalingen. *Het uitzicht hebben* of *gericht zijn* (naar deze of gene zijde). Eigenlijk eene te letterlijke vertaling van *respicere* der Vulg. || In allen lantscapen die ansien totten oosten Galaad, *D. B.* I *Chron.* V, 10.

— In dezen zin eene enkele maal ook als bedr. ww. gebezigd. || Tot die speluncke (*Aldus!* Vulg. *ad speculam*, Statenb. *tot den wachttoren*) die ansiet die woestenie, *D. B.* II *Chron.* XX, 24.

Bedr. — 1) *Aanzien*, *aanschouwen*, de hedendaagsche opvatting. || Dat eyselic was taensiene, *Rijmb.* 32889. Aensich den hemel ende tellet die sterren, *D. B. Gen.* XV, 5 (Vulg. *suspice*).

— Met eene kleine wijziging: *Als toeschouwer of ooggetuige bijwonen*.

Also alsict bescreven las
Van Josephuse diet anesach.
Rijmb. 34336.

— Aensiender ogen, gen. abs., zegswijze bij latere schrijvers. *Terwijl men het met de oogen ziet*; *voor de oogen der aanwezigen*. || Ende terstont aensiender ogen is hi verdorret, *Boeck v.d. leven Jhesu*, *f.* 209 *a*.

— Aensien, als znw., in passieve opvatting, *het gezicht*, *de aanblik*, *het uitzicht*.

Dits een scone anesien.
Limb. V, 2021.

|| Ende ic sach: ende sich, die gelikenisse als dat aensien van vyere. Van den aensien sijnre lendenen ende beneden wort een vyer; ende van synen lendenen opwacrt als een aensien eenre claerheit, als dat aensien van electere, *D. B. Ezech.* VIII, 2 (Vulg. *aspectus* en *visio electri*).

2) *Aanzien*, *zien op*, *letten op*, *in 't oog houden*, *bedenken*, *overwegen*.

gi heren altemale,
Anesiet redene ende doet wale.
Lorr. I, 1984.

|| Ic ansie dat dit volc van harder necken is, *D. B. Exod.* XXXII, 9 (Vulg. *cerno*). Als die mensche dan acnsien wil die groetheit Gods, RUUSBR. III, 3. (Si) ansagen des voirsz. Florys manlichede, *Clerc d. l. l.* 62; *enz.*

AENSINGEN (*sanc*, *songen*, *gesongen*), st. ww. bedr. *Zingend aanheffen*, *beginnen te zingen*. Verg. AENSEGGEN 3) en AENSPREKEN onz. 1).

Nu sinct hi ane dat ierste wort,
Dat ter heilegen missen hort.
Bed. d. M. 251.

AENSITTEN (*sat*, *saten*, *geseten*), st. ww. onz. Met den 3den nv. Enen —, *nevens of nabij iemand gezeten zijn of wonen*, *met zijn grondgebied aanliggen*, *aangrenzen*.

Een here sat den Vriesen ane,
Dien men hiet Heinric de Crane.
STOKE II, 1133.

die Samaritane,
Die den Joeden sitten ane.
Rijmb. 27294.

AENSLAEN (*slaet* of *sleet*; *sloech*, *sloegen*; *geslagen* of *geslegen*), st. ww. bedr.

1) Enen —, *op iemand toeslaan*, *hem afrossen*.

Mittien sloech hi den onsalegen an
Mit enen stock om sijn lijf.
Mloep II, 3729.

2) Enen of iet —, *de hand slaan aan iemand of iets*, dus: *Aantasten*, *aangrijpen*, *beslag leggen op*. KIL. *invadere*, *occupare*, *manus injicere*.

Entie duvel slouch hem an,
Diene doodde cortelike.
Sp. III¹, 18, 12 var.

VINC. „a demone *correptus* interiit." Het tekst-hs. heeft *trac hem an*. Verg. AENTRECKEN bedr.

3) Een cleet —, *aandoen*, *aantrekken*, gelijk wij nog eenen mantel om*slaan*. || Dat hi dye zeepye (*zee-pij*) of roc anslocch ende om hem dede, *Gesta Rom. c.* 153.

4) Van iets dat gezongen of (hardop) gelezen wordt, vooral van kerkelijke gezangen en getijden. *Aanheffen*, *aanvangen*, *beginnen* (*met zingen of lezen*).

KIL. *incipere*. Verg. het nog heden gebruikelijke *aanslaan* van eenen toon, in muziek en zang.

Doe mochte men horen aneslaen
Ende beginnen, harde ho,
Dat „*Placebo Domino*."
Rein. I, 449.

|| Die pape slouch an sinen zanc, *Sp*. IV², 38, 59. Die sequentie slouch men echt ane, IV², 47, 55. — Inzonderheid gezegd van het *aanheffen* der *Mis*:

het ware wel gevoege,
Dat men die messe anesloege.
Sp. III⁴, 30, 33.

|| Alse die wile gelach dat men messe soude anslaen, III⁴, 7, 53. Eer men die messe aneslaet — alse die priester dan ane sal slaen die messe — als men dewangelie aneslaet, *Lsp*. II, 52, *vs*. 1, 9, 73. — Elders, in ruimere opvatting, op het *spreken* toegepast. *Beginnen te spreken* (van iets).

Hier latic van Echtes staen,
Ende wille u vort aneslaen,
Hoe *enz*.
Limb. IV, 1855.

Hier naer begonste men an te slane,
Hoe men torloge soude beleeden.
Vl. Rijmkr. 6742.

d. i. „*men begon die vraag te opperen, ter tafel te brengen*."

— Vandaar, in nog ruimere opvatting:

5) *Beginnen*, *aanvangen*, in 't algemeen; hetzij eigenlijk, als bedr. ww., *beginnen iets te doen*, hetzij oneigenlijk, als onz. ww. genomen, *beginnen te zijn*, *een aanvang nemen*.

a) *Iets beginnen*, *aanvangen*, *ondernemen*. || Wat hy anslaet, tis al mit hem achter die hant, *Spreuken* 38.

b) *Een aanvang nemen*, *aanvangen*, *beginnen*. || Alse die nacht anslouch, *Sp*. IV², 74, 91. VINC. *prima noctis hora*.

AENSLAGERE (AENSLAGER), znw. st. m. Van *Aenslaen*. Volgens opgave van den Heer H. SERMON in *Taalgids* IV, 210, komt *aneslagers* als ambachtsnaam voor in een charter in het Rijks-Archief te Brussel, afgedrukt als bijlage tot zijne *Geschiedenis van Peeter Coutherele*. Hij meldt er niets verder van, dat inlichting zou kunnen geven. Ik heb vergeefs getracht het werk te bekomen: de Belgische boekhandel schijnt het niet te kunnen opsporen. Zonder het charter in te zien, is het niet mogelijk te bepalen, welk beroep met den naam *aneslagers* bedoeld wordt. Misschien zij, die openbare aankondigingen van de stadsregeering of het gerecht *aansloegen* of *aanplakten*?

AENSLECHTEN, zw. ww. onz. Met den 3den nv. Uit het bijw. *Aen* en het znw. *Slachte*, *Slacht*, *geslacht*, ohd. *slahta*, *slaht* (GRAFF VI, 779). Verg. AENAERDEN, *natura insitum esse*, van *aert*, aard. *Aenslechten*, op dezelfde wijze gevormd, is dus: *genere vel origine insitum esse*. *Door geslacht of door afkomst aangeboren zijn*, *tot iemands geslacht als kenmerkende eigenschap behooren*.

En aneslecht hem niet qualike,
Es hi goet ridder, sijt seker das;
Want sijn vader een van den besten was.
Lanc. II, 26171.

d. i. „*het strookt volkomen met zijne edele afkomst*."

AENSOEKEN, AENSOUKEN (*sochte*, *gesocht*), onreg. zw. ww. bedr.

1) Enen iet —, *iets van iemand zoeken te verkrijgen*, dus *verzoeken*, *bidden*; waarvoor thans nog *aanzoeken om iets* of *aanzoek doen* gezegd wordt. Hd. *ansuchen*. || Gi souct hem onrecht ane, *Limb*. II, 958. De bescermenesse ons heerlics heeren... sbisscops van Doernike, wies hulpe ic oemoedelike anesoupe ende anesouke in allen desen vorseiden dingen, *Vad. Mus*. IV, 359 (*a*. 1372).

In prise niet dat beit een man
So lange dat hem zoucket an
Eenich wijf sine minne.
Rose (*C*), 7073 (hs. *dat men hem*).

Dat hi eergistren quam
Tote haer ende zochte haer ane
Al den pat in te gane, *enz*. 9679.

2) Iet —, *iets zoeken te volbrengen*, dus *beproeven*, *ondernemen*. Verg. BESOEKEN.

Die davonture hebben anesocht,
Dien hebbic allen tlijf genomen.
Ferg. 2844.

3) Van een persoon, een land enz. gezegd. *Bezoeken* met vijandige oogmerken, dus *bestoken*, *aantasten*, *aanvallen*.

Dede gadren mage ende man,
Ende woude Zeelant soeken an.
STOKE III, 999 var.

Het tekst-hs. heeft *stoken an*. Verg. AENSTOKEN. || Die gene, die in zijn eygen woninge wort aengesocht of angestreden, MEYLINK *Delfl. Bijl. bl*. 52, *no*. 24 (*a*. 1246). Soo verre iemant een ander binnen zijn huys alleen of met meer anderen aensochte ende hem versloegh, MIERIS I, 600 *b* (*a*. 1298). — Verg. het volgende art.

AENSOEKERE (AENSOEKER), znw. st. m. Zie AENSOEKEN 3). *Aanvaller*, *aanrander*. || Den aensoecker... met alle zijn medehulpers, MIERIS *ter laatst aang. pl*. — Elders: „den *anvichter* (aanvechter) ende alle sine helpers", MEYLINK *ter laatst aang. pl*.

AENSPRAKE, znw. st. vr. Zie AENSPREKEN bedr. 2) en 3). *Aanklacht*, *beschuldiging*, *gerechtelijke eisch*. || Waent die gene... dair aensprake of lyden van den heer, MATTH. 332.

AENSPREKEN (*sprac*, *spraken*, *gesproken*), st. ww. onz. en bedr.

Onz. — 1) *Aanheffen* of *beginnen te spreken*. Verg. AENSEGGEN 3) en AENSINGEN. || Nu spreect hier an (*var*. nu spreket an), *welaan*, *spreek op*, *Rijmb*. 8036. Die vriendelic te hem sprac an, *begon te spreken*, *Sp*. IV³, 41, 42.

2) Met den 3den nv. Enen —, *iemand aanspreken*, *het woord tot hem richten*, de hedendaagsche beteekenis. || Onse Here Abrahamme anesprac, *Rijmb*. 1981. Die hertoge sprac der maget ane, *Limb*. I, 649. Hi sprac hare weder in Walsce ane, 767; *enz*.

Bedr. — 1) Enen iet —, van woorden of gezegden die men tot iemand richt, *iets aan of tot iemand spreken*, *hem daarmede aanspreken*. Verg. AENSCRIVEN 1).

Hi seide hine daets niet, sonder waen,
Ende sprac hem an groot overmoet.
Sp. III⁴, 18, 54.

|| Ende sprac hem an dusdane tale, III³, 16, 46. Sprac hi hem an vriendelike tale, III³, 2, 42. Ende sprac hem an grote overtale, III³, 34, 36.

Hieruit is ook te verklaren het zeggen van MAERLANT:

Des hi Gode genaden groot
In siere bedingen sprac ane.
Sp. I⁷, 86, 80.

d. i. „*waarvoor hij in zijn gebed tot God sprak van de groote* (*hem bewezene*) *genade*," m. a. w. „*waarvoor hij God dankte als voor eene groote genade*."

2) Enen iet —, van een misdrijf gezegd, *iemand iets aantijgen*, *te laste leggen*. Verg. AENSEGGEN 2) en AENTIEN (1ste art.), die beide dezelfde gedachte op volkomen dezelfde wijze uitdrukken. || Dat hi on-

sculdich is van dien stucken, die men hem heeft aengesproken, *Belg. Mus.* VI, 302 (*a.* 1284).

3) *Aanspreken in rechten, eenen eisch instellen.* Bij KIL. *actionem intendere.* Verg. AENTALEN 2). Als znw. zooveel als *de gerechtelijke eisch.* Verg. AENSPRAKE.

> van allen gescille,
> Orloge, heisch of aenspreken,
> Ochte enegerhande gebreken,
> Die si gehadt hebben tot deser stont.
> *Brab. Y.* VI, 8304.

Deze beteekenis splitst zich in twee verschillende opvattingen, naar gelang het object een persoon of eene zaak is.

a) Van personen. Enen — van iet, *iemand in rechten betrekken wegens iets, hem aanklagen van iets.* KIL. *accusare.* || Dien men anesprake van misdade, *Belg. Mus.* VI, 301 (*a.* 1284). God, die ons noch van dien anspreken sal, *Rinclus* 669.

b) Van zaken. Iet —, *aanspraak maken op iets, eischen.* || Van den tienden, die die voorseyde lude anespreken, MIERIS II, 35 *b* (*a.* 1303).

AENSPRINGEN (*spranc, sprongen, gesprongen*), st. ww. bedr. *Bespringen.* KIL. „Aenspringhen, *assilire.*" Van een hengst, die eene merrie ontmoet, wordt gezegd:

> Hi salse willen anevaerden
> Ende anespringen ende asaelgieren.
> *Rose* (*C*), 12680.

AENSPRONC, *-spronge*, znw. st. m. *Aanval, overval.* KIL. „Aen-spronck, *assultus.*" Van *Aenspringen* (zie ald.), in den zin van *bespringen.* || So is die stercheit een doecht, die den aensspronc alre becoringen gedoget, *Spiegel d. Volcom. f.* 222.

AENSTADEN, zw. ww. bedr. Verg. STADEN en OPSTADEN. Enen des —, van eene beschuldiging gezegd, *ze tegen iemand staande houden. Staden* is *bevestigen, verzekeren,* tegenover het eenvoudige *zeggen* of *spreken.* Zoo zijn ook *aenseggen, aenspreken* en *aentien* (zie ald.) blootelijk *aantijgen, te laste leggen*; maar *aenstaden* is sterker, *de aantijging staande houden, volhouden,* des noods met de wapenen.

> Maer om dat gi een morder sijt,
> Gine moget ontseggen camp no strijt
> Ter werelt negenen man,
> Dies u wille staden an.
> *Bleg.* 1251.

d. i. „gij moogt den kamp aan niemand weigeren, *die dit* (*deze aanklacht van moord*) *tegen u wil staande houden.*"

AENSTAEN (*stoet, stoeden,* of *stont, stonden, gestaen*), st. ww. onz. Bij KIL. *instare, imminere.* Verg. INSTAEN en BESTAEN.

1) Van den tijd gezegd, of van gebeurtenissen die in den tijd voorvallen. *Ophanden zijn, zóó zóó zullen gebeuren, naken.* Vandaar ons *aanstaande* als bnw. || Doe die tijt sijnre passien ende vechtinge anstont, *aanstaande was, Gesta Rom. c.* 155. Om hoer groot hoechtijt die anestont, *ophanden was,* KELLER, *Mnl. Ged.* 30. Des eersten dages dat der Joden feestdach anstont, *Hs. A. f.* 133 *b.* Judas omsiende sach den strijt aenstaende van voer ende achter rugge, *D. B.* II *Chron.* XIII, 14 (Vulg. *instare*). Die toorn des gramscape sHeren aenstaet op Israhel, *D. B.* II *Chron.* XXVIII, 13 (Vulg. *imminet*).

— Ook met den 3den nv. des persoons, wien iets *naakt* of *boven het hoofd hangt.* || Grote toern des Heren u anstaet, *D. B.* II *Chron.* XXVIII, 11. Off ons of onsen vrienden enige noet aenstoinde, NIJHOFF IV, 72 (*a.* 1431). Wat den genen anstaet te liden, die God hier verwerpet, *Boeck v.d. leven Jhesu, f.* 120 *d.*

2) Van personen gezegd. Op enen —, eigenlijk *bij iemand staan, bij de hand zijn,* en bij uitbreiding: *opzicht of toezicht over hem houden.* || Dat si aenstaen souden op die geen die twerc deden in den tempel Gods, *D. B. Esdra* III, 9 (Vulg. „ut *instarent* super eos," Statenb. „om *opsicht te hebben* over degene").

Men mag twijfelen, of *aenstaen* in dezen zin wel door het gebruik gewettigd was. Vermoedelijk heeft men hier enkel aan eene al te letterlijke vertaling van *instare* te denken.

AENSTAL, *-stale*, znw. st. m. *Aanlegplaats.* || In andere wateren nemen wy onse recht in sluysen ende anstalen, die onse zijn, *Handv. v. Kennem. a.* 1291, *bij* MIERIS I, 537 *a*, LAMS 4.

Het hd. *anstall*, bij GRIMM (*D. Wb.* I, 472) door *statio, induciae* vertaald, heeft kennelijk de grondbeteekenis van *stilstand*, waaruit zich de beide opvattingen gereedelijk laten verklaren, zoowel die van *induciae* (*anstall des kriegs*, wapenstilstand), als die van *statio* („*den ort, wo man anstelen muss*," GRIMM). *Anstall* is dus in den grond hetzelfde als hd. *anstand*, dat insgelijks *cessatio, inducias* beteekent: *aenstand* in dien zin staat ook bij KIL. vermeld. Verg. mnl. AFSTAL, hetzelfde als ons *afstand.* Daar nu *anstand* (GRIMM 474) ook de plaats aanduidt, waar men blijft staan en vertoeft, „überhaupt *anhaltspunct*," zoo blijkt het te meer, dat ook *aenstal* dezelfde beteekenis toelaat en door *aanlegplaats, statio*, moet worden verklaard. Gelijk *aenstand* gevormd is van *stand*, zoo *aenstal* van ohd. *stal*, statio (GRAFF VI, 675), behoorende bij het ww. *stellen* en nauw verwant met *stil* enz. Beide woorden, *aenstal* en *aenstand*, hebben hunnen grond in ohd. *stân*, staan, stilstaan.

AANM. Missen wij heden ten dage eene Nederlandsche uitdrukking voor de *stations* op onze spoorwegen, men ziet, de oude taal bezat een goedgevormd en bruikbaar woord, dat die beteekenis volkomen juist uitdrukt. In bijna gelijken zin bezigt HOOFT eene andere benaming, t. w. *aanhoud* (hd. *anhalt*): zie *Ned. Wdb.* Zal het mogelijk zijn, een van beide, *aanstal* of *aanhoud*, te doen herleven en in nieuwerwetsche opvatting op de spoorwegen toe te passen? Zeker zou de taal er bij winnen.

AENSTEKEN (*stac, staken, gesteken*), st. ww. bedr. en onz.

Bedr. — 1) Een cleet —, *aantrekken, aanschieten.*

> Si stac ane haer hemde sidijn
> Ende ene pelse hermerijn.
> *Ferg.* 1437.

— Ook gezegd waar men niet zich zelven, maar een ander kleedt. Enen een cleet —, *iemand een kleed aandoen, doen aantrekken.*

> Hi stac hem goede clederen an.
> *Sp.* I[7], 77, 38.

2) Van personen gezegd. Enen —, *iemand beleedigen, slecht bejegenen.* Verg. AENSTOTEN 2). Men bedenke, dat *steken* in 't mnl. veelal in de beteekenis van *stooten* werd genomen.

> Alse hem die Joden te sere
> Anstaken ende verweten
> Hem dat hi sot ware oft beseten.
> *Doctr.* II, 616 var. (Tekst-hs. *anstieten*).

Onz. — 1) *Opsteken, opkomen,* van het weder en den wind gezegd. || Daer so stack een groet onweder an, *Pass. W. f.* 174 *d.* Dye wijnt stac dair nae weder an, *f.* 175 *a.*

2) Van vuur of brandbare stoffen gezegd. *Ontsteken, beginnen te branden, vlam vatten,* gelijk *aansteken* nog heden als bedr. ww. voor *ontsteken, vlam*

doen vatten in gebruik is. || Dat midden in dat vier een vese van een linen cleet lage, soe en ware die vese niet alsoe bereet te aensteken, als *enz.*, RUUSBR. III, 104.

AENSTERVEN (*starf*, *staerf* of *sterf*; *storven*, *gestorven*), st. ww. onz. Met den 3den nv. Van goederen of rechten gezegd. Enen —, *iemands eigendom worden door het sterven van een ander, aan iemand door den dood van een ander ten deel vallen*; thans *aanbesterven* geheeten. Bij KIL. *obvenire morte alicujus*. Verg. AENVERSTERVEN.

> Want Scotlant was hem angestorven.
> STOKE IV, 795 var. B. (A. *unverstorven*, U. *anbestorven*).

|| Want dat en es hem niet van zinen vader gecomen noch angestorven, *Schaaksp. f.* 86. Die verbanden sterven hem aen, MATTH. 274. Alle die gene, dien poirterrecht aengestorven is, 275. Goeden, die niement angestorven sijn, 308. Die jonge liede... diën goed ende rijcheit es aengestorven, het zi van vader oft van moeder, *Belg. Mus.* X, 109.

AENSTOKEN, zw. ww. bedr. Verg. STOKEN. *Bestoken*, *aanranden*, *aanvallen*.

> Niemene en quets, hoe soet vare,
> Noch en stoke ane met twiste.
> *Sp.* I[3], 35, 39.

> Dede gadren mage ende man,
> Ende woude Zeelant stoken an.
> STOKE III, 999.

De var. heeft *soeken an*. Verg. AENSOEKEN 3).

— Een huus metten brande anstoken, eigenlijk *met brandstichting bestoken*, dus *bij vijandelijken aanval in brand steken*.

> Dies men zindert zach anstoken
> Menich huus al metten brande,
> Ende menegen doeden binnen den lande.
> *Vl. Rijmkr.* 9320.

Men wachte zich hier aan ons deelw. *aangestoken* te denken. *Steken* behoorde destijds tot de 3de kl. der sterke ww.: het deelw. luidde *gesteken*. De onbep. wijs *doeden* bewijst dan ook duidelijk, dat *anstoken* mede als infin. bedoeld is.

— In gewijzigden zin vindt men *aenstoken* gebezigd in *Mloep* IV, 623. De mannen, heet het daar, doen wel eens in 't geheim een uitstapje buiten het huwelijk:

> Trouwen, in sulck aenstoken
> En wort die echtscap niet gebroken.

Aenstoken schijnt hier voor *aanslag*, *schendige handeling* te staan, niet veel verschillend van *aenstoten*, zooals de var. heeft. Verg. AENSTOTEN 2).

AENSTONDEN, bijw. Verkorte uitdrukking voor *aen desen stonden*, te dezer tijd. *Aanstonds*, *terstond*. Verg. AEN voorz. I, 3).

> Die heren gingen aenstonden
> Daer sy mijn heer Wouter vonden.
> *Grtmb.* I, 1115.

— Aen corte stonden, voor *binnen kort*, leest men ald. vs. 2503.

AENSTOOT (AENSTOET), *-stote*, znw. st. m. Zie AENSTOTEN 3). *Aanval*, *aanranding*. KIL. *aggressio*. || Dat si Israhels aenstoet niet en souden mogen gedogen, *D. B. Num.* XXII, 3. Alle die anstoet des strides wart gekeert tegen Jherusalem, *D. B.* II *Chron.* XXXII, 2 (Vulg. *impetus*). Nae desen ... deden die Westvriesen Hollant menigen aenstoet, *Clerc. d. l. l.* 60. Zoe dat hy voir die (*l.* der) Vlamingen aenstoet nyet versaect (*versaagd*) en was, 162.

— Ook van de *aanvechting* der zonde gezegd. || Die aenstoot der ondoechde, RUUSBR. III, 82. Die aenstoot ende die beweginge der ondoecht, III, 85. Neyginge ende aenstoot der sonden, *ald.*

AENSTORMEN, zw. ww. bedr. Verg. STORMEN. *Bestormen*, *stormenderhand aantasten*. || Dit casteel wert met crachte.. aenstormet ende toegeronnen, HEELU 1649. Dat casteel... wert... anegestormt ende bestaen, 6173. Ende stoermden an die stede, *Sp.* IV[3], 5, 45.

AENSTOTEN (*stiet*, *stieten*, *gestoten*), st. ww. bedr. Verg. AENSTOOT.

1) In den hedendaagschen zin, doch onscheidbaar gebruikt. || Hi anstietse ende verwrectese, *stiet ze aan en maakte ze wakker*, *Gesta Rom. c.* 81.

Vervolgens, in sterkere opvatting:

2) *Beleedigen*, *slecht bejegenen*, *kwaad aandoen*. Bij KIL. *offendere*, *offensare*, welke woorden, wat den overgang van de eigenlijke tot de afgeleide beteekenis betreft, met *aenstoten* volkomen gelijkstaan. Nog zeggen wij *aanstoot geven* en *aanstootelijk*. Zie STOTEN en verg. AENSTEKEN bedr. 2), AENSTRIDEN, AENVECHTEN enz.

> Alse hem die Joden te sere
> Anstieten ende hem verweten
> Dat hi sot waer oft beseten.
> *Doctr.* II, 616.

> Om der nyderen anestoten.
> *Mloep* I, 1812.

Elders „niders *anegevecht*" geheeten (zie AENGEVECHT). *Aenstoten* is dus nagenoeg hetzelfde als *aenvechten*.

— Hiertoe behoort ook de uitdrukking sulc aenstoten, d. i. *zulk eene beleedigende handeling* of *slechte* (*aanstootelijke*) *bejegening*, *Mloep* IV, 623 var. Zie de aanh. bij AENSTOKEN.

In versterkte, doch gewijzigde opvatting, waarin het weder met *aenvechten* en *aenstoken* gelijkstaat:

3) *Bestoken*, *aanranden*, *aanvallen*. KIL. *incurrere*. || Dat die gravinne van Vlaenderen Walcheren anstoten woude, *Clerc d. l. l.* 127. Jegen allen den genen, die hair fortsen of overlast doen wilden, hoir ende hoiren lande anstoten off beschadigen, MIERIS IV, 1015 *a* (*a.* 1433). Soe wie een huys van buyten aenstoet, dats huysstootinge, BALEN, *Beschr. v. Dordr. bl.* 11 en 422. (Bij V. D. WALL bl. 114 worden dezelfde woorden gevonden, doch voor *aenstoet* leest men daar *anestrijd*. Bl. 26 heet het: „Soe wie eens anders huus *anevecht*").

— Ook van de *aanvechting* der zonde gezegd. || Die ene si alsoe, dat hem geen gebrec aen en stote, of luttel; mer die ander si alsoe, dat hem aenstoten die gebreke *enz.*, RUUSBR. III, 82.

AENSTRECKEN, zw. ww. onz. Met den 3den nv. *Toekomen*, *toebehooren* (*als wettig aandeel*). || De helft van den erve die si gemeynlic samen gewonnen hebben, die den levenden aenstrect, mach die levende vrylic vercopen, *Brab. Y D.* I, *Cod. Dipl. bl.* 783 (*a.* 1330).

In de Proeve van *Dulces A. O. M.* II, 66, waar over dezelfde oorkonde gehandeld wordt, is verkeerdelijk *anestrecht* gelezen, voor *anestreckt*.

AENSTRIDEN (*street*, *streden*, *gestreden*), st. ww. Oorspr. onz. en met den 3den nv. gebezigd, als b. v. „Hoe si den rike an gingen striden van Rome," *Sp.* III[1], 8, 50. Doch gewoonlijk wordt het met den 4den nv. en dus als bedr. gebruikt. Verg. AENVECHTEN.

1) Eigenlijk. *Met strijd aanvallen*, *bestrijden*, *bevechten*.

> Anders, segt, in corten tiden
> Sal Alexander hem anestriden.
> *Sp.* I[4], 11, 29.

Woude men doe oec anestriden
Brabant mede in allen siden.
VELTH. I, 41, 43.

Voor Lonsies, dat si asselgeren
Daden seere ende anestriden
Met evenhogen ende met bliden.
HEELU 3158.

Dat huus anestredense met machte,
Ende wonnent doen met crachte.
Brab. Y. IV, 253.

|| Dat sise dicken anestreden... met mogentheden, *Sp.* III^1, 4, 37. Omdat hi soude striden an van Ponten coninc Mitridaet, I^5, 68, 44. Dus streden si ane vromelike nu Almaengen, nu Vrankerike, IV^1, 40, 19. Ende hebben Nantes angestreden, IV^1, 41, 85. Want hi wilde hem striden an, *Rijmb.* 9588. Ende streetse doe met crachte an, STOKE IV, 1016. Si stredense an met groter cracht, VI, 978. Daer mense anestreet met nide, VII, 895. Dat Jan... had angestreden dat huus met genendicheden, VII, 509. Ende streden ane thuus, VII, 738. Den tempel streden si an daer na, *Rijmb.* 33266. Ic bem Jhesus, dien du strijts an, *Sp.* I^7, 46, 48 (*verg. vs.* 45); *enz.*

— Ook van het bestrijden met woorden gezegd, dus voor: *Beleedigen, uitschelden.*

Alse hem die Joden te sere
Anestreden ende verweten
Dat hi sot waer oft beseten.
Doctr. II, 616 var.

Het tekst-hs. heeft *anstieten*, eene andere variant *anstaken*, beide woorden van gelijke beteekenis. Verg. AENSTOTEN 2) en AENSTEKEN bedr. 2).

2) Overdrachtelijk. Enen met beden —, *iemand met dringende beden bestormen*, om de zaak, die men verlangt, door bidden als 't ware te veroveren.

Nochtanne sal ic te hare tiden
Ende hare met beden anestriden,
Dat soe mi in staden sta.
Sp. III^6, 36, 19.

AENSTRIKEN (*streec, streken, gestreken*), st. ww. onz. Met den 3^{den} nv. Enen —, *op iemand aankomen, recht op hem afgaan, hem op 't lijf komen.* Verg. STRIKEN.

Hem quam die grave Diederic ane
Van Trieren entie sine gestreken.
Sp. IV^3, 68, 6.

AENT (HAENT), *aende*, znw. st. vr. Verg. AENTVOGEL. Lat. *anas* (*anat-is*); ohd. *anut*, *anit*; mhd. *ant*; nhd. *änte*, *ente*; deensch en zw. *and*; thans *Eend.* || *Anas*... es in onse Dietsch een aent, *Nat. Bl.* III, 400. Tvleesch van der wilder · aent, III, 413. Wilde aende, III, 407. Swart gevoet alse aende, III, 727. — In de var. *haent*, *haende*, ja zelfs *hande*.

AENTALE, znw. st. vr. Zie TALE, AENTALEN en verg. AENSPREKEN bedr. 3) en AENTICHT. *Aanspraak in rechten, eisch* of *beschuldiging.* Aen-taele bij KIL. hetzelfde als Aen-spraecke, „*postulatio, juridica actio, dica, accusatio.*" || Dat hem... geenrehande antale noch geenrehande calaingie deeren en sal an sulken goede, V.D. WALL 143 (*a.* 1315). Dat sullen die rechte erfnaemen behouden sonder aentaele van ons, MIERIS IV, 56 *a* (*a.* 1407). Sonder alrehand aentale des guets van onsentwegen, NIJHOFF I, 237 (*a.* 1328). Van allen veeden, scelinge ende aentale, die... (si) ... onderlinge hebben gehadt, II, 274 (*a.* 1371). Quijt scelt van alre aentale die hy op hem hebben mochte. — Van allen twyste ende aentale, *Oorkonden* (*a.* 1330 *en* 1329), *aang. bij* NIJHOFF I, 309; *enz.*

AENTALEN, zw. ww. bedr. Verg. AENTALE.

1) *Aanspreken* (in den eigenlijken zin), *het woord richten tot iemand.*

die scone....
Die gi niet dorst talen ane.
Rose (*C*), 2339 (verg. vs. 2320).

2) *Aanspreken in rechten.* Aen-taelen bij KIL. hetzelfde als Aen-spreken, „*accusare, actionem intendere.*" Verg. AENSPREKEN bedr. 3). In tweeledige opvatting, naar gelang het object een persoon of eene zaak is.

a) Van personen. Enen —, *iemand in rechten betrekken, eenen eisch tegen hem instellen*, of *hem betichten, beschuldigen.* || Ende gelaven in gueden trouwen... dat nummer an oen te wreken, noch oen daer om ane te spreken, noch te anetalen, NIJHOFF II, 281 (*a.* 1371). Dair unsse here van Gelre uns van antaelt off besculdigt heeft, *Oork. van* 1329, *aang. bij* NIJHOFF I, 309. Waer dat saecke, dat ons iemant antaelte (*hoogd. vorm voor* antaelde) off beclaegde van eenighe saecken, DUMBAR II, 271 (*a.* 1346).

Het deelw. luidde oorspr. *aengetaelt*, doch men schreef ook *geaentaelt*, denkelijk omdat men *aentale* als eene ondeelbare eenheid beschouwde. || Mer worde yemant angetaelt van ondaden, de men nyet carteyn en weet, RACER VI, 87. *Daarentegen*: Worde een porter geaentaelt in die gedinge, *Brab. Y. D.* I, *Cod. Dipl. bl.* 783 (*a.* 1330). Die besitter... en sal niement na dien tiden, al worde hi oic geaentaelt, dair af sculdich sijn tantworden, *ald. bl.* 785.

b) Van zaken. Iet —, *aanspraak maken op iets, eischen.* || ... doe cont... dat ic vercoft hebbe ... dat ambocht van Aemstelreveen ... Ende gelove ... dat ambocht ende goede voorsz. nymmermeer aen te talen, MIERIS III, 774 *a* (*a.* 1403). Van goede dat hy aentaelde, II, 85 *a* (*a.* 1308). Die mochte ... sulc goet aentalen ende recht daer of vordren, V.D. WALL 143 (*a.* 1315).

AENTALINGE, znw. st. vr. Zie AENTALEN. *Aanspraak in rechten, eisch*, in tweeledige opvatting:

a) Tegen personen gericht. *Klacht, beschuldiging.* || Van allen anthalyngen ende van allen brueken..., de wy tegen se te seggen hadden, NIJHOFF I, 309 (*a.* 1333).

b) Op zaken toegepast. *Aanspraak, eisch, vordering.* || Alle recht ende antaellinge, die ick ende myne voervaeders daerin voortijts plagen te hebben, MEYLINK *Delft. Bijl. bl.* 14 (*a.* 1359).

AENTAME, *Rijmb.* 31342, 33882. Zie TAME.

AENTASTEN, zw. ww. bedr. Van een pand gezegd. *De hand slaan aan, in beslag nemen, sich toeeigenen*, MATTH. 280 *bis*, enz. Elders in de oorspronkelijke, nog heden gewone, beteekenis van *aanraken* (*Rijmb.* 23213, enz.).

AENTERDEN (*tart, torden, getorden*), st. ww. onz. Zie TERDEN. Met den 3^{den} nv. Enen —, *op iemand aantreden, hem aanvallen, aanranden.*

Si seiden, si souden mi ontliven,
Ende trocken swerde ende cnive,
Ende torden mi an met omminne.
Wal. 6969.

Doe bolgen si met desen
Ende torden Waleweine bet an. 6300.

AENTICHT (AENTICHTE), znw. st. vr. Zie AENTIEN (1ste art.) en TICHT. *Aanspraak in rechten, aantijging, betichting, beschuldiging.*

Dat hi mi geve sine hulde,
Ende alle mine broke ende sculde
Ende alle aenticht wil vergeven.
Var. op *Rein.* bij WILLEMS bl. 101.

In gelijke bijeenvoeging van synonieme woorden.

|| Van allen broicken ende misdaden ende aentichten, die sy tegens hem gebroict off misdaen mogen hebben, off die sy hem thyende mochten wesen, V. D. BERGH I, 260 (*a.* 1419). Van alsulker aenticht ende heysche, alse heer Wenselaus... aentyende of heyschende is heren Edewarde, NIJHOFF II, 225 (*a.* 1368). Van allen zaken ende aentichten, roerende den dijcrechte, MIERIS IV, 141 *a* (*a.* 1410). Om enige aentichte of breuke IV, 471 *a* (*a.* 1418). Waerom heeft Moyses dan bevolen dat die gene die van sijn wijf wilt sceyden, dat hi een boecxken, dat is sijn aentichte op haer, in een gescrifte van afsceydingen overgeven sal? *Boeck v. d. leven Jhesu, f.* 178 *d.*

AENTIEN, AENTYEN (*tiet, tyet* of *tijt; teech, tegen, getegen*), st. ww. bedr. Hoogd. *anzeihen*, ons *aantijgen*. Zie TIEN (1ste art.) en AENTICHT, en verg. AENSEGGEN, AENSPREKEN en AENTALEN, die alle volkomen hetzelfde beteekenen; want ook *tien*, hd. *zeihen*, aan lat. *dico* beantwoordende, is in den grond niets anders dan *zeggen*. De eigenlijke beteekenis van al deze vier ww. is *iets, door het te zeggen, aan een ander doen aankleven, het hem sprekende toeschrijven of aanwrijven.*

Enen iet —, eigenlijk in 't algemeen: *Iets van iemand zeggen*, de oorspronkelijke *vis media*, die somtijds in een goeden, maar doorgaans in een kwaden zin werd toegepast. Vandaar drie verschillend gewijzigde opvattingen:

1) *Iets van iemand zeggen of verhalen, het hem toeschrijven.*

Dat si hem willen tyen ane,
Dat die ridder metten zwane
Siere moeder vader was.
Sp. IV3, 6, 7.

int boecskijn...
Dat ewangelista sente Jan
Screef, als men hem tiet an.
Lsp. II, 57, 5.

Doe began sijt haer antien,
Ende bat haer dat sijt soude lien,
Of si kint droech.
Flor. 219.

d. i. „zij begon het (*aan*) haar te *zeggen* (wat zij van haar dacht)." Het gold eene wettig getrouwde vrouw: alle denkbeeld van *aantijging* of *verwijt* is hier dus uitgesloten.

2) In goeden zin. *Toeschrijven, toekennen.*

Eenre vrouwen wert doch anegetegen,
Dat si Gods toren, met oetmoet,
Met hare dueget sachten doet.
Vad. Mus. I, 318, 34.

Als men mi enege vroescap aentijt.
I, 337, 26.

— Enen ere —, *iemand lof toekennen, toezwaaien.*

Ende tyen sulken ere an,
Dies nolt scout en gewan.
Lsp. III, 15, 97.

Hier echter bezigt BOENDALE *antien* min of meer spottende, even als *scout* in het volgende vers; want, hoezeer het woord de goede opvatting toeliet, gewoonlijk toch gold het

3) In kwaden zin. *Aantijgen, te laste leggen, verwijten.*

Alein segt node quaet,
Ende soude yement node anetien
Dies hi niet en hadde gesien.
Lorr. I, 52.

Want si ducht dat die coninc
Haer tyen sal an dat si ontginc. I, 478.

Ende tiet minen vader an...
Dat hi hier logene dede verstaen. II, 3192.

In wiste noit van sulker daet,
Alse gi mi hier tiet an.
Lanc. III, 22866.

|| Die mi dat wil tien an, *Esmor.* 981. Nu comt Otte ende sal dit ons anetien, *Lorr.* II, 2631. Oft hi woude dien verranesse tien an, *Rein.* I, 2243. Dat mi mijn vrouwe tyet ane, *Wal.* 5583. Die quaetheit eutie ontrouwe, die hi anetijt der coninceginne, *Limb.* III, 856. Want hijt Keyen antijt, *Lanc.* III, 20425. Gi tiet mi an dat ic falgiere, *Part.* 76, 4. Den lachter dien gi hem tyet ane, *Wal.* 5813. Waer omme tijddi (*voor* tijdi) mi ane dat ic blasphemie spreke? *L. v. J. c.* 182. Dese zake... die si u antien, *Limb.* I, 1855. Want men hem anteech de mort, *Sp.* I5, 55, 29. Om dinc die men hem teech an, *Lsp.* II, 48, 485. Die paeus purgeerde hem dan van dat men hem teech an, II, 49, 31 *var.* Verraetnesse teech men hem ane, *Rijmb.* 32483. Daden of ne daden, men teecht hem an, 32407. Dan si namaels enegen man mine overdaet tegen an, *Rein.* I, 2065. Men hadde haer getegen an, dat sijt in overspele wan, *Lsp.* II, 8, 68. Ende hebben hem getegen an, dies si herde onsculdich waren, *Limb.* VIII, 860. Begindi mi anderen man ane te tien? *mij (het verkeer met) een ander man te verwijten, Lippijn* 169. So tijt men hem tferwoede an, *zoo schandvlekt men hem met de ongerijmdste verwijten, Teest.* 3457. Zie ook *Rijmb.* 672, 30331; *enz.*

— Met een persoon als object, als wederkeerig ww. gebruikt, neemt *aentien* eene verschillende beteekenis aan, die echter mede rechtstreeks uit de grondbeteekenis voortvloeit, t. w.

4) Hem enen —, *zich aan iemand toezeggen, toewijden, overgeven*, lat. *addicere*. *Aentien* in deze opvatting is het tegengestelde van *vertien*, afstand doen.

Wildi u desen goden antien,
Oft weder wildi hem ontflien?
Sp. I7, 32, 67.

= In de 14de eeuw begon *aentien*, even als *tien* zelf, ook zwak vervoegd te worden, zoodat nevens *teech, getegen*, ook de vormen *tide, tyede, getyet* ontstonden. Zoo b. v. || Wiet hem aentide, *Belg. Mus.* III, 111, 109. Weer dat zake, dat wi... yemant... enegerhande broeke aentyeden, *eenig misdrijf te laste legden, Oork. van* 1327, *bij* NIJHOFF I, 216.

Door invloed der verbogen vormen *teech, tegen, getegen*, waarin de keelletter bewaard was gebleven, werd *tien*, waaruit die letter door samensmelting verdwenen was (verg. hd. *zeihen*), allengs door *tigen, tijgen* vervangen, evenals *dien, rien, sien*, tot *dijgen* (*dijen*), *rijgen* en *zijgen* zijn geworden. *Aentigen*, nevens *aentien*, komt reeds voor in *Esmor.* 389: „Men *tijcht* mi ane die daet."

AENTIEN, AENTYEN (*tiet* of *tyet; toech* of *tooch, togen, getogen*), st. ww. bedr. Hoogd. *anziehen*. Zie TIEN (2de art.).

1) *Aantrekken*, van kleederen of wapenrusting gezegd.

Hemde ende broec hi anetiet.
Ferg. 2264.

Twee cousen toech si ane
Ende twee scoen cordewane.
Beatr. 277.

— Spreekw. || Want men een such (*eene zeug*) een gulden stuck antoege, soe lecht si sich doch midden in den dreck, *Spreuken* 34.

2) Hem iet —, *iets tot zich trekken, tot zich nemen, zich toeeigenen.* Verg. AENTRECKEN bedr. || Hy misdede... ende toge die hem aen onbevolen, *hij zou misdoen en zich die (goederen) toeeigenen zonder machtiging*, MATTH. 308.

AENTIGEN. Zie Aentien (1ste art., aan 't slot).
AENTREFFEN (de verbogen vormen *traf*, *getroffen* komen niet voor), st. ww. bedr. Verg. Aendrepen bedr. *Treffen* is *raken*, *aantreffen* dus *aanraken*. *Betreffen*, *raken*, *aangaan*. || Mitte hantveste, die voorsz. goeden antreffende, Mieris IV, 1058 *a* (*a*. 1434). In allen saecken aencleevende ende aentreffende de voersz. officien, Oudenh. *Heusden*, *bl.* 274 (*a*. 1447). Zie ook Nijhoff IV, 322, 323, 378, 422, enz.
AENTRECKEN, ook aentreken (*trac*, *traken*, *getreken*, of *trocken*, *getrocken*; en *trecte*, *getrect*), st. en zw. ww. onz. en bedr. Zie Trecken.

I. Onzijdig.

1) *Optrekken*, *aanrukken*, van eene legermacht gezegd.

Daer naer so traken si an
Voer eene stat staerc ende fijn.
Sp. III^{6}, 22, 10.

2) Met een persoon in den 3den nv. Enen —, *naar iemand optrekken*, *hetzij als vriend en bondgenoot*, *hetzij als vijand*. Verg. het aangemerkte bij Aenwassen II, 2). Derhalve in tweeledige opvatting:
a) *Naar iemand optrekken*, *zich aan zijne zijde scharen als bondgenoot*, *partij voor hem trekken*.

Die Hollanders trocken den coninc ane.
Velth. I, 38, 26.

d. i. „*schaarden zich bij hem*, *sloten zich bij hem aan*."

Tfolc, dat woende over die Jordane,
Dat trac meest Davite ane
Ende dadem ere.
Rijmb. 10501.

Ende traken hem ooc mede ane. 16110.

De hss. hebben *daer ane*: eene lezing, die geene voldoende uitlegging toelaat, of waarbij althans *daer* geheel overtollig is.
b) *Op iemand aantrekken*, *tegen hem aanrukken*, *om hem te bestrijden*.

Hier naer saen so traken hem ane
Met groter macht die Acquitane.
Sp. I^{6}, 3, 9.

Die Fransoyse traken hem ane. III^{6}, 15, 36.

d. i. „*rukten op hem aan*."
Zoo ook Ere stat —, in denzelfden zin. || Judas beval in theer te ropen, dat elc der stat an soude trecken in dier stede daer hy stonde, *D. B.* I *Machab.* V, 51 (49).
3) Met eene zaak in den 3den nv. Ere dinc —, *aangaan*, *betreffen*, *in betrekking staan tot*. Als onz. ww. is *trecken* bijna hetzelfde als *gaen*: zoo staat dus *aentrecken* juist gelijk met *aengaen*.

Dat laten wy staen, ende voirt van desen
Dat onser materien anetrecket.
Mloep I, 2706.

II. Bedrijvend.

) *Tot zich trekken*, *tot zich nemen*, *aan zich toevoegen*.

die nachte so lanc bleven,
Dat menech man seide met monde,
Dat si van des dages stonde
Harde vele traken an.
Sp. I^{3}, 56, 28.

|| Doe trac hane die gewelt een, hiet Maximus, III^{4}, 10, 58. Sine sonen namen in dele sijn lant; elc trac tsine an, III^{8}, 66, 3.
— Met een persoon als object, geschiedt het *aentrecken* zoowel met goede als met kwade oogmerken. Zoo, met vriendschappelijke bedoeling:

Dat gi die goede trecket aen
Ende gont hem uwer minnen croen.
Mloep II, 2182.

d. i. „dat gij ze *tot u trekt*, *aanhaalt*, om hun liefde te betoonen."

Entie hi staerc ende dapper vant,
Of scalc van zinne, die trac hi an.
Sp. III^{8}, 15, 66.

d. i. „*die trok hij tot zich*, *verbond ze aan zich*."
Maar daarentegen, met vijandige bedoeling:

Entie duvel trac hem an,
Diene doodde cortelike.
Sp. III^{1}, 18, 12.

d. i. „*trok hem tot zich*, *maakte zich van hem meester*." De var. heeft *slouch hem an*: verg. Aenslaen 2).
— In denzelfden zin als het enkele Aentrecken zeide men ook, met toevoeging van den 3den nv. van het wederk. vnw., Hem aentrecken, *zich aantrekken*, d. i. *tot zich trekken*, evenzeer op personen zoowel als op zaken toegepast, als:
— Hem enen —, in denzelfden zin als boven.

Die Lottrikers trac hi hem ane,
Om grave Robbrechte te bestane.
Sp. IV^{2}, 4, 29.

d. i. „*hij verbond ze aan zich*."
— Hem iet —, *iets tot zich trekken*, in tweeledige opvatting, t. w.:
a) *Iets tot zich nemen*, *er zich meester van maken*. Verg. Aentien (2de art., 2). || Al den roof traken si hem ane, *Sp.* IV^{2}, 4, 82. Leo... trac hem an... dat keyserrike, III^{8}, 59, 2. Boudene trac hem de stat ane, IV^{3}, 11, 62. Karel trac hem die crone an, *Vad. Mus.* III, 442, 120. Die rike vrecke trecken hem ane, van den gemeinen goede, meer dan hem behoirt, Ruusbr. V, 130.
b) *Iets tot of op zich nemen*, *aannemen*, *ondernemen*, veelal in ongunstigen zin, *zich aanmatigen*, *zich vermeten*, *onderstaan*.

Gelijc dat si mesdoen dan,
Die hem tgerechte trecken an
Ende niet daer toe sijn geset.
Melib. 2903.

In ben van roeme niet so stout,
Dat ic mi trac an die gewout
Uwes kints moeder te sine.
Lett. N. W. V^{2}, 23.

Wat tekene doestu dan,
Dattu di dit dus trecst an?
Rijmb. 25129.

d. i. „*dat gij u dit vermeet te doen*."

Omme dat een wijf hare trac an
Keyser te sine als een man.
Sp. III^{8}, 92, 30.

die patriaerc Jan
Wildem met crachte trecken an,
Dat hi ware in sine tale
Patriaerc universale. III^{7}, 19, 13.

— Hem kerstine wort aentrecken, *de Christelijke belijdenis aannemen*. || Die kerstine wort hem traken ane, *de belijders van het Christendom*, *Sp.* I^{7}, 46, 40.
AENTVOGEL, znw. st. m. *Eendvogel*. Zie Aent. *Gesch. v. Antw.* II, 461; *Hor. Belg.* IX, 78, *reg*. 562.
AENVAEN (*vaet* of *veet*; *vinc*, *vingen*, *gevaen*), st. ww. bedr. Zie Vaen en verg. Aenvangen.
1) *Met de hand aanvatten*, *aangrijpen*, *aantasten*, *aanraken*; de oorspronkelijke beteekenis.

Mettien hi dat vel anevinc
Dattem uptie scouders hinc.
Sp. III^{3}, 37, 27.

Ende vinc an die dochter doot.
Franc. 8479.

Dus lietse Moyses daer staen,
Hine dorstese niet anevaen.
v.d. Houte 335 var.

Het tekst-hs. heeft: „Hine dorst*er* niet *ane vaen*," waarin *ane* van *vaen* gescheiden en dit laatste als onz. ww. gesteld wordt, gelijk wij thans, nevens *aanraken*, ook zeggen: *hij dorst er niet aan raken*. Zie bij VAEN.

Hiertoe behoort, bij ruimere opvatting, de uitdrukking:

— Gods name idelike anevaen, *in den mond nemen*, *gebruiken*, *Rijmb.* 4585.

2) Iet —, van goederen of rechten gezegd. *De hand aan iets slaan*, dus *iets in bezit nemen*, *aanvaarden*. Men denke aan het oud-Germaansche rechtsgebruik, waarbij men door handtasting of aanraking zich als eigenaar deed gelden (*manum injicere*). Zie GRIMM, *R.A.* 589 vlg. en verg. AENVANC 1). || Soo wanneer eenigh mensche sterft..., soo sullen sijn erfgenamen sijn goet aenvaen, MIERIS II, 271 *b* (*a.* 1322).

Hi heeft Arnoude te doet geslegen,
Boudins, sijns broeder, sone ende mede
Angevaen sine ervachtichede.
Vl. Rijmkr. 1616.

Julius Cesar...
Die met gewelt anevinc ende nam
Den Romeinen mogentheit ende ere.
Sp. I[6], 1, 54.

Vooral gewoon was de uitdrukking:

— Een rike (rijc), lant of lantscap —, *in bezit nemen*, *aanvaarden*.

Die tonrechte, ende anders niet el,
Haren here hadden verdaen
Ende trike wilden anevaen.
Sp. III[2], 20, 30.

Hi verdreef den broeder Yrcane,
Ende vinc dat lantscap ane,
Ende wilde sijn coninc met gewelt.
I[5], 75, 23.

Si wilden hem in staden staen,
Opdat hi tlant wilde anevaen.
STOKE III, 19.

|| Darius, die na Sogdiane tlant van Persen vinc ane, *Sp.* *D.* I, *bl.* 4, *vs.* 29. Seleucus, die eerst Babylonen vinc an, *Sp.* I[8], 10, 2. Ende vingen tlant van Spaengen ane, III[1], 17, 66. Die vinc ane beede die lande, III[6], 89, 207. Omme meer lants tanevane, IV[3], 12, 18. Ende anevingen dlant al omme ende omme, *Lanc.* IV, 12356. Dat conincrike vinc soe ane, *Rijmb.* 20425; *enz.*

Ook van een rechtsgebied of rechterlijk ambt gezegd, zooveel als *Aanvaarden*. Zoo van het *scoutambocht*, bij MIERIS III, 488 vlg. (*a.* 1388): „Dit sel Tideman voirsz. anevaen den yersten na den tween naesten jaren; — so soude hijt rechtevoert aenvaen; — ten eersten dat Tideman desen voirsz. dienst aenvaet; — na der tijt dat hijt anevaet.

— Als rechtsterm gold Aenvaen bijzonder voor: *Aantasten*, *in bezit of beslag nemen*. || Dat onse lyeve here, her Edwart,... sal mogen aenvaen ende aengripen alle onse goet, ruerende ende onruerende, NIJHOFF II, 90 (*a.* 1356).

Ende goet ende rente, die hi vant...
Heeft hi al anegevaen.
Brab. Y. IV, 174.

wie dat kerkelijc goet vinge an
Also; dat hi ware in den ban.
Sp. IV[2], 30, 29.

3) Met een persoon als object. Enen —, *iemand in verzekerde bewaring nemen*, *aanhouden*, *gevangennemen*. Verg. AENVANGEN 3). || Dat sy die aenfaen ende aentasten ende houden by oeren live ende by oeren guede, NIJHOFF II, 57 (*a.* 1352).

Of wel, in zachtere opvatting:

4) *Tot zich nemen*, *opnemen*, in vriendschap, gunst enz.

Sijn wijf die vinc hi weder an.
Sp. IV[1], 47, 36.

Karel die Simpel desen anevinc
Ende gaf hem Bloys.
IV[1], 66, 4.

5) Van eene handeling, een besluit, een leefregel enz. gezegd. *Ter hand nemen*, *aanvatten*, *aanpakken*, *ondernemen*, *aannemen*, bijna ons *aanvangen*, maar gewijzigd in de toepassing op verschillende voorwerpen.

Ic hebbe sulke dinc nu angaen,
Die ic node hadde anevaen.
Lorr. I, 886.

An hem heefti versocht den raet,
Hoe hi dat best anevaet.
Franc. 1077.

Als mense (*de min*) geckelic aenvaet
Sonder voerdacht ende beraet.
Mloep I, 3215.

|| Int anevaen van goeder minnen zoet gewelt, II, 766. Grote dinc anevaen, *Franc.* 230. Quaet anevaen, *Lsp.* III, 27, 30. Grote pine anevaen, *Rijmb.* 4469. Dat belof anevaen, *Wal.* 110. Dien raet so vingen si ane, *namen zij aan*, *volgden zij op*, *Sp.* IV[2], 30, 75. De hoocheit anevaen, *de levenswijze van een aanzienlijk man aannemen*, *Amand* I, 304. Onwerd ambocht anevaen, *Rijmb.* 5392. Wapene anevaen, *Sp.* I[4], 17, 23. Dat si Gods wet anevingen, *aannamen*, I[2], 8, 55. Dat hi dat heilege doepsel vinc an, *Lanc.* II, 24188. Vaet doepsel an, ende ontfaet den Heilegen Geest! *Sp.* I[7], 41, 42. Ende vingen kerstijndoem daer an, I[7], 41, 47; *enz.*

— Met eene kleine wijziging van beteekenis ook gezegd van datgene wat men *lijdt* of *ondergaat*. || Vele kerstinen moesten dat selve anevaen, *hetzelfde lot* (*den dood*) *ondergaan*, *Sp.* III[4], 5, 68.

— In bijzondere opvatting: Een getal —, bij eene berekening, *nemen*, *in rekening brengen*.

XXX sal men laten gaen
Ende dat ander daer boven anevaen.
Natuurk. 209.

6) *Aanvangen* (in de hedendaagsche beteekenis), *beginnen*.

Vrient, nu eist tijt
Dat men aneva den strijt.
Rijmb 28725.

Nu latewi die tale staen
Van Lancelote, ende anevaen
Van Bohorde te houdene tale.
Lanc. IV, 3533.

Alse die priester die misse reet,
Tierst dat hi dan aneveet,
Dats dat hi sine hande dweet.
Bed. d. M. 153.

= Blijkens de aangehaalde voorbeelden, staat *aenvaen* in verschillende opvattingen bijna gelijk met *aengaen* (zie ald.), waarmede het dan ook niet zelden als variant afwisselt, als b. v. *Lsp.* III, 27, 30, enz. Zoo leest men ook bij VELTH. III, 2, 14: „die soene *anevaen*", overgenomen uit HEELU 3980, waar het *anegaen* heet.

AENVAERDEN, AENVERDEN, AENVEERDEN (verl. deelw. *aenvaert* en *geaenvaert*; men vindt ook *aengevaert*), zw. ww. bedr. Ohd. *anafartôn* (GRAFF III, 589). Van *Vaerde*, *Vaert* (zie ald.), d. i. *gang*, *tocht*, *reis*, en dus zooveel als *aengaen* (zie ald.), waarmede het in verschillende opvattingen nagenoeg overeenkomt. Verg. AENVAERDIGEN.

1) Met eene plaatsbepaling als object. *De vaart of*

den tocht ergens heen ondernemen, zich op weg begeven naar; de oorspronkelijke beteekenis.

> Si *daden hem* alle *up die vaert:*
> Ermeline ende here Reinaert,
> Ende hare jonge welpkine,
> Dese *anevaerden* die woestine.
> *Rein*. I, 3311.

2) Met een persoon als object. Enen —, *tot iemand komen, hem naderen, genaken, zich tot hem wenden*, met toespraak, verzoek of bede.

> Die hem ansprake met onwerden,
> Si soudense vriendelijc aneverden.
> *Rose* (*C*), 8141.

> Doe ickene horde dus antwerden,
> En dorsticne meer aneverden,
> Dies ickene erre mochte maken.
> *Rose* (*A*), 3488 (verg. *C*. 3449).

> Alse God, so wilt God sijn gewerdt,
> Alse Vader, met minnen aneverdt,
> Alse Here, ontsien, dat wel betaemt.
> *Rinclus* 879.

> Die gecken sijn lichtelic aen te vaerden,
> Mer quijt mach mense qualic waerden.
> *Mloep* I, 815.

> Dat soe noit was geanevaert
> Van genen ridder, daer ict sach.
> HAUPT en HOFFMANN, *Altd. Blätter*, 206.

d. i. „dat geen ridder haar ooit dorst *genaken*." Verg. de sterkere opvatting in 4).

3) Enen —, met vijandige bedoeling, *op iemand afkomen, hem te lijf gaan, aantasten, aanvallen, aanranden*. KIL. *arripere, aggredi*.

> Ende doen dat dier ward sijns geware,
> Quamt gevlogen in dier gebare
> Oft die duvel hadde gewesen,
> Ende aneverde Lancelote binnen desen.
> *Lanc*. II, 46551.

> Soe wort hi op den wech aenvert
> Van den bailliu met wreethede...
> Ende niement, clein noch groot,...
> En dorstese aenverden niet.
> *Brab. Y*. VI, 9120—35 (uitg. *dorstens*).

> Dus dorsten sine qualic aneverden.
> *Limb*. III, 383.

> Dat si overeendroegen daer naer
> Den bisscop taneverden aldaer,
> So dat hi vlien moeste doe.
> VELTH. VI, 26, 14.

|| Qualijc mochten iemen aneverden, *Rose* (*C*), 13044. So wie bi hem selven ocht bi ander liede yement binnen sijnre woningen aenveerdt ende hien doot sleet, *Brab. Y. D*. I, *Cod. Dipl. bl*. 782 (*a*. 1330). Die iemant met eenige wapens anders als met bloote handen naejaegt of aenveert, *Oork. aang. bij* V. H. *op* KIL.

— Ook van het *aanvallen* of *bestormen* van vestingen of kasteelen:

> Met pieken, met hantaexen, met swerden,
> Gingense tgravensteen anverden,
> Ende optie porten slaen ende houwen.
> VELTH. IV, 9, 11.

4) *Aantasten, te lijf gaan*, in geheel andere toepassing, en zonder dat er juist wederstand geboden wordt. Van een hengst, die eene merrie ontmoet, wordt gezegd:

> Hi salse willen anevaerden
> Ende anespringen ende assaelgieren.
> *Rose* (*C*), 12680.

Evenzoo, op eene vrouw toegepast:

> Mettien toech hise te hemwert,
> Entie ridder onververt
> Aneverde die maget scone:
> Dat haddi van hare te lone.
> *Limb*. III, 669.

5) Met eene zaak als object. Iet —, *iets ondernemen, aanvangen, beginnen*, van handelingen gezegd.

> Weet oec, geselle, die huwelijc maken,
> Dat si aneverden zorgelike zaken.
> *Rose* (*C*), 8118.

> Eer ic aneverde enege sake,
> Daer ic u mede doe tongemake.
> *Rose* (*A*), 3275.

> Dies gi hadt, bi uwen aneverden,
> Gecocht die dinc boven hare werde.
> *Rose* (*A*), 7687 (*C* 7617).

De beide hss. hebben *aneverde*, ter herstelling van het rijm. Doch kennelijk is de infinitief bedoeld (als in *bi uwen doene*), en niet een znw. *anevaert*, dat dan ook vr. zou moeten zijn.

6) Van goederen gezegd. Iet —, *iets aanvaarden, in beslag nemen, in bezit nemen, zich toeeigenen*.

> Sonder taenverdene enege pronden.
> HEELU 5988.

|| Die behacht guet aneveert, dat metten rechte es behacht, WILLEMS, *Meng*. 444. Aneverden, wech doen ende behouden, *Gesch. v. Antw*. II, 473. In wat manieren dattu dat lant gecoft hebste, dattu, oft u waer, aengevaert hebste, *Gesta Rom. c*. 128. — Doch het deelw. *aengevaert* is een latere en onzuivere vorm: de echte vorm is *aenvaert*.

AENVAERDIGEN (AENVEERDIGEN, AENVIERDIGEN), zw. ww. bedr. Jongere verlengde vorm van AENVAERDEN (zie ald.).

1) *Aantasten, aanvallen, aanranden*. Zie AENVAERDEN 3). || Ofte iement des anderen huys anvierdichde, ofte in sijn huys quame omme hem ofte sijn huysgesynne te slaen, te steken *enz*., RACER III, 200. Wie daer na den anderen anveerdige, also dat hine ruerde in toernen moede, VI, 67.

2) *Aantasten, in bezit nemen, zich toeeigenen*. Zie AENVAERDEN 6). || Dat gene dat iement hadde aengetastet oft aengevierdiget, dat nyement anders in sijn beholt en hadde, RACER III, 189.

AENVAL, *-valle*, znw. st. m. Van *Aenvallen*.

1) *De wijze van naar iemand toe te komen of zich bij hem te vervoegen, de manier of toon bij het aanspreken*. Verg. AENVALLEN I, 1).

— Spreekw. || Soeten aenval maect soete antwoorde, *Spreuken* 81.

2) *Aanloop, bezoek van gasten*. Verg. TOEVAL. In de Rekeningen van Holland en van Leiden, bij MEERMAN, *Beleg van Leiden in* 1420, wordt herhaaldelijk melding gemaakt van onkosten, aan lands of stads afgevaardigden vergoed wegens den *aenval* of het *bezoek* van personen, die zij als gasten ontvingen, als: || Mids anval van veel goeder luden, *bl*. 405, 406, 407, 430, 431, 444. Mit anderen anval van goeden luden, 405. Mids anval van veel goeder luden, die si ten eten hadden, (*of* die dair mede aten), 402, 403, 411. Mids anval van... (*genoemde personen*), die over maeltijt quamen (*of* die hem over quamen), 402, 403. Verteert in den Hage mit veel anvals, 201. Van cost, mit anval *enz*., 235. Boven sijnre leveringe, overmits sijns aenvals dat (*onjuist voor* dien) hi hadde, 347. Ende bi wilen anval hadden van den Capiteyns ende van anderen goeden luden, 438; *enz*.

Nog hoort men wel eens zeggen, dat een huis *veel aanval* heeft, voor het thans meer gewone *aanloop*.

3) *Aanval, vijandelijke aantasting*, de hedendaagsche beteekenis, die ook reeds in 't mnl. gewoon was. Verg. het aangemerkte bij AENVALLEN I, 3).

4) Van goederen of rechten gezegd. *Het toevallen, ten deel vallen, aankomen* (aan iemand), *de aankomst, de eigendomsovergang*. Verg. AENVALLEN II, 1). || Vermits anvalle in eygendoms rechte, RACER IV, 199.

Men zie de gewijzigde opvattingen van dit algemeene begrip in ndd. *aneval*, bij KOSEG. I, 417. Verg. ook BEN. III, 222.

5) *Een recht aan eene zaak verknocht, dat als bijkomend voordeel met die zaak overgedragen wordt of aan iemand ten deel valt.* || Onze land van der Scellinge... mit allen renten, profiten, aenvalle, ende mit anders allen sinen toebehoeren, MIERIS IV, 418 *a* (*a.* 1417).

6) *Aanwas van grond door aanslibbing.* Zie de aanh. bij AENVALLEN II, 3) en verg. AENSCOT.

AENVALLEN (*viel, vil* of *vel*; *vielen, gevallen*), st. ww. onz.

I) Met een persoon als onderwerp.

1) Met den 3den nv. Enen —, eigenlijk: *zich bij iemand vervoegen, naar hem toekomen.* Verg. AENVAL 1) en 2).

> Ende quamen alle them gelopen,
> Want si kenden den horen wel,
> So datter hem anevel
> Omtrent C ende meer.
>
> *Sp.* IV[1], 25, 36.

— Uit deze algemeene beteekenis ontwikkelde zich eene tweeledige opvatting, naar gelang het *komen tot iemand* met vriendschappelijke of vijandige oogmerken geschiedt; t. w.

2) Enen — *iemand bijvallen, toevallen, als vriend of bondgenoot tot hem komen, zijne zijde of partij kiezen.* Verg. VALLEN (*an enen*).

> Des derden dages, eer leet noene,
> Hadde hi wel drie dusent man,
> Die hem alle vielen an.
>
> STOKE V, 544.

> So datter hem so vele vielen an
> Ende hem manscap daeden.
>
> *Lanc.* II, 4696.

> Hoe groet hem anviel die meysniede.
>
> VELTH. V, 4, 34.

> Want al tfolc gemeenlijc dan
> Sal hem met herten vallen an.
>
> *Lsp.* IV, 3, 9.

— Ook met het voorz. *met.* Met enen —.

> Vele prencen, die te voren
> Metten keyser hadden gesworen,
> Sijn metten paeus angevallen.
>
> *Sp.* IV[2], 73, 41.

d. i. „*hebben de zijde van den Paus gekozen.*"

3) Ondanks deze eigenaardige opvatting, gold *Aenvallen* evenzeer in den juist tegenovergestelden zin van *als vijand tot iemand komen, hem vijandig aanvallen, aantasten*, de thans gewone beteekenis. Zoo b. v. HEELU 5222, enz. Verg. het aangemerkte bij AENWASSEN II, 2). Evenzoo gold *Aenval* (zie ald.) zoowel voor een *vriendschappelijk bezoek*, als in de hedendaagsche opvatting van *vijandelijke aantasting.*

II) Met eene zaak als onderwerp.

1) Met den 3den nv. Enen —, van rechten of verplichtingen gezegd, *aan iemand ten deel vallen.* Johannes, zegt MAERLANT, predikte te Ephese, „want het *viel hem an*", *het was hem ten deel gevallen*, *Sp.* I[7], 48, 24.

2) Met den 3den nv. Enen —, *overvallen, overkomen*, van uiterlijke omstandigheden of inwendige aandoeningen gezegd; evenals wij nog *aanval* van driften enz. voor *aandoening* bezigen.

> Een storm viel hem doe an.
>
> *Brand.* (1), 408.

De 2de uitg. heeft, vs. 425: „Een storm hem anviel".

> Of geene temptacie viele an
> Den mensche.
>
> *Wap. Rog.* 1704.

> Scaemte viel hemlieden an. 690.

3) Van den grond aan den oever der rivieren gezegd. *Aanwassen door aanslibbing.* || Opcommende erffenis uut ryvieren aengevallen... neempt een yegelick myt recht, die daer neven geërfft is, nae breyden sijns erffs up die ryvieren *schietende* [verg. *Aenscot*]. — — Dat dese gront van desen kijffweerdt hoere erffenis is eyrst aengevallen. — — Oeck soe veer als die aenvalle (*znw.*) van opcommender erffenis nederwaert ginck, *enz.*, NIJHOFF II, 223 (*a.* 1368).

Erfenis is hier *erf, grond*; door *opcomende erfenis* wordt de grond verstaan, die allengs door aanslibbing of verzanding uit het water opkomt.

In de laatst aang. woorden zal òf *aenval* òf *gingen* moeten gelezen worden; in het enkelv. kan wel niet anders dan *aenval* de echte vorm van het znw. geweest zijn.

AENVANGEN (*vinc, vingen, gevangen*), st. ww. bedr. Jongere vorm voor AENVAEN: zie ald.

1) *Aanvatten, aangrijpen, aantasten.* Verg. AENVAEN 1). || Die sijn mes vuystede of eenige ander dinge... in toernigen moede anvenge (*voor* aenvinge), *d. i. aanvatte, aangreep*, RACER V, 368. Een man sal aenvangen die hant sijns naesten, *D. B. Zach.* XIV, 13 (Vulg. *apprehendet*). Dese bescamenisse en sal ons niet aenvangen, *D. B. Mich.* II, 6 (Vulg. *comprehendet*).

2) Van goederen of rechten gezegd. *Aantasten*, en dus: *in bezit nemen, aanvaarden, zich toeeigenen* of *zich als eigenaar er van doen gelden.* Verg. AENVAEN 2) en AENVANC 1).

> Ende wilde die crone vangen an.
>
> *Sp.* III[1], 7, 42.

> Entie Roemsce crone te vangen ane.
>
> IV[2], 19, 60.

|| Van den erve... dat hy aenvangen wil, ende slaen sijn handt daer met recht an. — — Soo wanneer den aenvanck geschiet is, soo sal een yegelijck ten gelijcken kost daer tegens mogen aenvangen, dien dat belieft. — — Daer sal den eersten aenvanger wesen den eersten aenlegger der saken, ende den lesten aenvanger verweerder. — — Soo wient belieft... goeden niet aen te vangen, die sal dat aenvangen by den heer ende by den gerechte *enz.*, OUDENH. *Z. Holl.* 495 (*a.* 1433). Want si quamen om aen te vangen hoer besittinge, *D. B.* I *Chron.* VII, 21 (Vulg. *ut invaderent*).

3) Met een persoon als object. Enen —, *iemand in verzekerde bewaring nemen, aanhouden, gevangennemen.* Verg. AENVAEN 3). || Die soude die rechter aenvangen ende in hechtenis houden, MIERIS III, 201 *b* (*a.* 1366). De openbare misdedigers... op des heeren kosten aen te vangen und den drost ofte richter te leveren, *Landr. v. Veluwen*, *C.* II, *art.* 17.

4) Van eene handeling gezegd. *Aanvangen, beginnen*; de hedendaagsche beteekenis. Verg. AENVAEN 6). Zoo reeds in *Vl. Rijmkr.* 6938, enz.

Vandaar, in bijzondere toepassing op de bebouwing van een land of grond, de afgeleide beteekenis:

5) *Ontginnen*, d. i. *aanvangen of beginnen te bebouwen.* || Dat werdeken (*de kleine waard*), dat gelegen is in den Wael tusschen Daernic ende Haelderen... dat her Jacop van Ambe aengevangen hadde, NIJHOFF II, 35 (*a.* 1348). — NIJHOFF teekent daarbij aan: „Zoo komt dit woord, in de registers der handelingen van de voormalige Rekenkamer van Gelderland, nog in veel lateren tijd, dikwijls voor."

AENVANGERE (AENVANGER), znw. st. m.

1) *Hij die iets in bezit neemt of zich als eigenaar doet gelden.* Zie de aanhaling bij AENVANGEN 2).

2) *Hij die iets in beslag neemt of aanhaalt*, als verboden waar of wegens onwettig vervoer enz. || Geen torff uuten Overstichte gevuert te werden op die verbuerte van scep ende torff, die twee deelen tot proffyte van den keyser ende tderdendeel tot proffyte van den anvanger, RACER II, 294.

De oorkonde is van 1527, doch de beteekenis des woords is blijkbaar van oude dagteekening.

AENVANC, *-vange*, znw. st. m. Van *Aenvaen*.

1) *Het aanvaarden of in bezit nemen* (van goederen of rechten). Zie AENVAEN 2) en AENVANGEN 2). || *Van aenvangen van erven.* — Alle aenvangen van erven sullen gedaen werden... elck in synen ambacht, met schout ende ten minsten vier heemraden, OUDENH. *Z. Holl.* 495 (*a.* 1433).

— Aenvanc doen aen iet, *iets in bezit nemen, zich toeeigenen.* || Die anevanc doet aen een peert, aen eene koe, ofte diergelijcke, die verboert twee schellingen, MIERIS I, 474 *b* (*a.* 1288). Die onrechten aenvanc dede aen eens anders beeste, I, 617 *b* (*a.* 1299). Van alle goeden, daer men onrechten aenvang aen doen mach, II, 30 *b* (*a.* 1303).

In de oude keuren vindt men veelal artikelen, handelende *Van aenvanc* of *Van onrechten aenvanc*, in welke natuurlijk de woorden *Aenvanc*, *Aenvaen*, *Aenvangen* en *Aenvanger* herhaaldelijk voorkomen. Zie b. v. MIERIS t. a. pl., OUDENH. *Z. Holl.* 468, 471, 476, 495 vlg., RACER III, 188; enz.

2) *Het aanhouden of gevangennemen* (van personen). Zie AENVAEN 3) en AENVANGEN 3). || Wert saeke dat die richter ofte die schepenen solden doen een aenevanck... soe dat sie yemande woendeden (*wondden*), RACER V, 296. Zie ook V, 76.

3) *Aanvang, begin*; de hedendaagsche beteekenis. || Een haestich anevanc ter minnen, *Mloep* I, 727. Een haestich anevanc van liefden, I, 1077; enz.

AENVAREN (*voer, voeren, gevaren*), st. ww. onz. Verg. VAREN.

1) *Aanrijden, voortrijden* (*naar een bepaald doel*).

> die van binnen voeren ane.
> *Ferg.* 5363.

2) Met den 3^{den} nv. Enen —, *op iemand aankomen, aanrijden* of *aanvaren*, hetzij met vriendschappelijke of met vijandige oogmerken, en dus in tweeledige opvatting:

a) *Zich bij iemand aansluiten, als bondgenoot.*

> Dese voeren den anderen ane.
> *Sp.* IV^{3}, 18, 32.

b) *Op iemand afkomen, als vijand, hem aanvallen of bestoken* (te paard of te scheep).

> die den ridder vri
> Valscelijc voeren an.
> *Limb.* III, 403 (verg. 350).

> alse mense dan verjagede yet,
> Ofte met scepen hem voeren an.
> VELTH. III, 22, 18 (hs. *voren*).

Verg. het aangemerkte bij AENWASSEN II, 2).

AENVATEN, zw. ww. bedr. Zie VATEN. *Aanvatten, opvatten, aanvangen* (een onderwerp). Weder —, *hervatten.*

> Nu wil ic dese materie laten
> Ende weer die texte anevaten.
> KELLER, *Mnl. Ged.* 29.

AENVECHTEN (*vacht, vochten, gevochten*), st. ww. bedr. Hetzelfde als AENSTRIDEN: zie ald. en verg. AENGEVECHT. Thans alleen in overdrachtelijken zin van den strijd der zonde gezegd (waarbij vooral het znw. *aanvechting* in gebruik is); vroeger in de eigenlijke en algemeene beteekenis van: *Met strijd aanvallen, bestrijden, bevechten, aanranden.*

> God sal selve met u plechten
> Ende uwe viande anevechten.
> *Melib.* 3561.

> Die u huus anevochten
> Ende met lederen besochten. 2825.

> Die Gallen sijn die niet en sparen,
> Sine vechten ane nacht ende dach.
> *Sp.* I^{6}, 5, 30.

> Dlant van Daelheem wert aenvochten
> Van lieden, die te Herne lagen,
> Diet altoes te rovene plagen.
> HEELU 2072.

|| Die Romeine, verre ende wide, vochten hem an, *Sp.* I^{5}, 73, 27. Si waren so aenvochten, *Brab. Y.* VI, 6084. Hi omleidese ende anvachtse ende wanse in enen dage, *D. B. Jos.* X, 35. Hoe mochten wi striden, of men ons niet aen en vochte? RUUSBR. III, 83.

— Ook reeds, overeenkomstig met ons hedendaagsch gebruik, overdrachtelijk gezegd van de wereld, het vleesch en den Duivel, „drie viande... die anevechten elken man," *Melib.* 2836; enz.

AENVECHTERE (AENVECHTER, ook AENVICHTER), znw. st. m. Zie AENVECHTEN. *Aanvaller, aanrander.* || Den anvichter ende alle sine helpers, *Handv. v. Delft*, bij MEYLINK, *Delft. Bijl. bl.* 52, *art.* 24 (*a.* 1246).

AENVEERDEN, AENVEERDIGEN, Zie AENVAERDEN, AENVAERDIGEN.

AENVERDEN. Zie AENVAERDEN.

AENVERSTERVEN (*verstarf, verstaerf* of *versterf*; *verstorven*; *verstorven*), st. ww. onz. Met den 3^{den} nv. des persoons. Enen —, *iemands eigendom worden door het sterven van een ander, door erfenis op iemand overgaan*; ook *Aensterven* (zie ald.) en *Aenbesterven*, welk laatste thans nog in gebruik is, vooral in het deelw. *aanbestorven*. Zie *Ned. Wdb.*

> Ende al dat mi verstaerf oec an,
> Gavic minen broederen dan.
> *Sp.* I^{7}, 32, 17.

> Want Scotlant was hem anverstorven.
> STOKE IV, 795,

waar de ééne variant *angestorven*, de andere *anbestorven* heeft.

AENVESTEN, zw. ww. bedr. Zie VESTEN. Hd. *anfesten.*

1) Eigenlijk. *Vastmaken, vasthechten, aanhechten.* || Als die doerne aengevest wart, *Hs. Ps.* 31. Die armen (*van Christus aan het kruis*) uutgerect..., die handen doerboert..., die side geopent..., dat aenvesten der voeten *enz.*, *Boeck v.d. leven Jhesu*, *f.* 287 *a.*

2) Bij uitbreiding. Iet —, *iets aan zich verbinden, zich aanhechten*, dus *zich toekennen, zich toeschrijven, aannemen.* || Die meesters name ane hevet gevest, *wie zich den naam van onderwijzer heeft toegekend, zich ond. noemt*, *Sp.* II^{1}, 87, 60.

AENVIERDIGEN. Zie AENVAERDIGEN.

AENVLEYEN, zw. ww. onz. Hd. *anflehen*, ofschoon in gewijzigde beteekenis. Met den 3^{den} nv. des persoons. Enen —, *iemand vleiend naderen, met vleierij bejegenen.*

> Alse di die aventure es hout,
> So vleyt di an weilde ende gout.
> *Sp.* I^{6}, 56, 23 var.

Het hs. heeft *die* (voor *di*), blijkbaar eene vergissing. In het tekst-hs. luidt het tweede vers aldus:

> So wast di ane selver ende gout.

Geene der beide lezingen is zeker in orde, want noch de ééne noch de andere geeft de woorden van OVIDIUS („*Indelibatas cuncta sequuntur opes*") behoorlijk weder. Om de bedoeling uit te drukken, zou men b. v. moeten schrijven:

> So vleit di an jonc ende out.

Doch wat hiervan zijn moge, het bestaan van *aenvleyen* wordt in elk geval door de variant bewezen, en omtrent de beteekenis daarvan kan geen twijfel bestaan.

AENVLIEN (*vlo* of *vloe, vloen, gevloen*),

st. ww. onz. Zie Vlien en verg. Aencomen 3), Aenriden 2) en 3), enz. Met den 3den nv. des persoons. Enen —, *tot iemand vlieden, zijne toevlucht nemen.*

> paues Leo hevet versien,
> Dat menne verraden wille mettien,
> Ende vlo den keyser an.
> *Sp.* IV², 20, 39.

Vinc. „*ad imperatorem fugit.*"

AENVOLGEN, zw. ww. onz. Van *Volgen*, dat oudtijds met het voorz. *aen* werd verbonden, gelijk thans met *op*: zie bij Volgen.

1) Absoluut gezegd, zonder uitdrukkelijke vermelding van den persoon of de zaak, waarop iemand of iets volgt. *Volgen, achternakomen.* || Alst hier volget an, *t. w. in de volgorde des verhaals*, *Sp.* IV¹, 50, 5.

> Gedeon leet die Jordane,
> Ende volgde met CCC ane.
> *Rijmb.* 7619.

— Gewoonlijk echter ging *Aenvolgen* vergezeld van den 3den nv. des persoons, en wel in verschillende opvattingen, naar gelang van het oogmerk waarmede men iemand volgt; t. w.

2) Enen —, *iemand volgen, achternagaan.* Lat. *sequi, insequi.*

> Volgt hem an,
> Ende of hijs noet hevet, helpt hem dan.
> *Lanc.* II, 255.

> Niet lange daer na volgedic hem an,
> Daer hi eens ter kerken ginc.
> *Sp.* III⁴, 39, 4.

> Onse Here die ginc dane,
> Ende Pieter volgedem ane.
> *Rijmb.* 27029.

> Ende es te scepe waert gegaen,
> Daer hare anevolgeden saen
> Broedere, swagre ende mage
> Ende kinder met groter clage.
> *Sp.* III³, 26, 85.

|| Dits Amijs, die mi volget an, mijn geselle, III⁸, 80, 64. Dapperlike volget mi an! velth. IV, 30, 31. Die van Israël volgden hem ane, *Rijmb.* 7275. Wel XXXm man, die hem volgden an, 27394. Menech ander volchdem an, 29645.

In al deze voorbeelden geschiedde het *volgen* met goede bedoelingen. Doch elders gaat het met vijandige oogmerken gepaard, als b. v.

> Daer volgeden hem die Goten ane...
> Ende hebbense echt danen geslegen.
> *Sp.* III¹, 17, 53.

Ziedaar dus de overgang tot eene gewijzigde beteekenis, t. w.

3) Enen —, *iemand vervolgen.* Lat. *persequi.*

> Nochtan daden hem tien tiden
> Swaerre torment die Arriane,
> Die hem met vlite volgeden ane.
> *Sp.* III⁵, 40, 60.

|| Ende volgeden met here ane, I³, 50, 19. Vloe hi ende ic volgede an, I⁴, 27, 18. Dattem die Fransoyse volgeden ane, III⁸, 83, 29. Ende volgden an ende sloegense ende daden hem pine, *Rijmb.* 5740.

4) Enen —, *iemand opvolgen.* Lat. *succedere.*

> Hyrcanus die volgede hare an,
> Haer sone.
> *Sp.* I⁵, 52, 30.

5) Enen —, *iemand volgen, achternaloopen*, als aanhanger of gunstbejager. Lat. *assectari.*

> Die dus den riken volgen an,
> Meenen den roof ende niet den man.
> *Sp.* I⁸, 48, 13.

6) Enen — (met woorden), *iemand napraten, believen, met hem meêpraten, instemmen.* Lat. *obsequi, obsecundare.* Verg. bij Volgen.

> Minne meer den rechten man
> Dan eenen dies al volget an.
> *Sp.* I⁸, 36, 71.

AENWASSEN (*wies, wiesen, gewassen*), st. ww. onz.

I) Met eene zaak als onderwerp.

1) *Aangroeien, toenemen*; de hedendaagsche beteekenis. *Sp.* I⁶, 33, 57 vlg., *Rijmb.* 3215, 29530; enz.

2) Met den 3den nv. Enen —, van hoedanigheden, gewoonten enz. gezegd, eig. *iemand aangroeien*, dus *aankomen, eigen worden.*

> Van den Deenen es hem angewassen
> Dat si drinken sonder gront.
> *Sp.* IV², 17, 60.

d. i. „het onmatige drinken hebben zij van de Denen *overgenomen.*"

II) Met personen als onderwerp; t. w. uitsluitend van ettelijke personen gezegd, die te zamen een min of meer aanmerkelijk aantal uitmaken.

Enen —, *zich om of nabij iemand scharen, hem omringen*, hetzij met vriendschappelijke, hetzij met vijandige bedoeling, en dus in tweeledige opvatting:

1) *Zich bij iemand aansluiten, zich aan zijne zijde scharen, zijne partij kiezen, en hem daardoor* aanwas *of* aangroei *van macht bezorgen.* Verg. ons *aanhangen, aankleven* enz.

> Mordreit, sijn neve, metten Sassen,
> Die hem an waren gewassen.
> *Sp.* III⁶, 29, 71 (verg. vs. 16 vlg.).

d. i. „*die zijne bondgenooten waren.*"

> hem wiesen an
> Dies dages VM man.
> *Sp.* I⁷, 41, 79.

2) *Zich aansluiten tegen iemand, zich tegen hem over scharen, gezamenlijk op hem afkomen.* Verg. *Aenstriden, Aenvechten* enz. || Oft sake were, dat ennige heren... mit veden of mit belege, Wilhem vurscr., sijn slot, stat ende ondersaten vurscr. anwyessen off avervyelen, *d. i. zich tegen hem verbonden en hem gezamenlijk overvielen*, nijhoff IV, 73 (*a.* 1431).

= De geheel tegenstrijdige opvatting in deze beide beteekenissen kan bij den eersten aanblik bevreemden. Beide echter zijn natuurlijke uitvloeisels der oorspronkelijke *vis media* van *in grooten getale omringen.* Volmaakt op dezelfde wijze werd ook *Aenvallen* (en evenzoo lat. *aggredi*) van vrienden zoowel als van vijanden gezegd, al naarmate de handeling met vriendschappelijke of vijandige oogmerken geschiedt. Zie bij Aenvallen en verg. ook Aencomen, Aentrecken onz. en Aenvaren.

AENWEDDE, znw. Het geslacht blijkt niet. Bij het grondwoord *wedde* was het reeds weifelend. Oorspronkelijk st. onz., komt het echter ook als m. en vr. voor, welk laatste sedert algemeen in gebruik is gekomen. Verg. Wedde. *Pand, onderpand.* Te aenwedde, *te pand.* || Es dat zake, dat een burger goet, dat hem te aenwedde geset is, besit jair ende dach, *Handv. v. Delft, bij* meylink, *Delft. Bijl. bl.* 56 (mieris I, 235), *art.* 51.

In de oude vertaling der Alkmaarsche handveste van 1254 wordt hetzelfde *te pande* geheeten (mieris I, 289 *a*). In 't Latijn (ibid. 285, art. 40): „bona *pignoris* titulo sibi obligata."

AENWERC, -*werke*, znw. st. onz. Ags. *andweorc* en *anweorc* beide, „*matter, material, cause*" (bosw. 23, ettm. 94). *Bouwstof*, inzonderheid

voorbereide bouwstof tot den arbeid, voorwerk. || Ende sult weten dat dit boeck niet gemaect en is nut wijsheit des geens diet te samen geset heeft, want hi daertoe niet gedaen en heeft dan hi getymmert heeft mit vreemden aenwerke, *Spiegel der Leken, in Lsp. Bijl. D., D.* III, *bl.* 343.

AENWERP, *-werpe*, znw. st. m. *Aangeworpen of aangeslibd land, aanwas.* Zie *ZVl. Bijdr.* I, 181, waar *de Anwerp* of *de Anworp* vermeld wordt als de oude naam van den polder in Kadzand, die thans bij verbastering *de Antwerper polder* genoemd wordt. Men vindt het woord nog gebruikt in eene oorkonde van 1552, bij DIERICX, *Mém.* II, 156. KIL. „Aen-worp, *alluvio.*" Verg. AENSCOT en AENVAL 6).

AENWERPEN (*warp, waerp* of *werp; worpen, geworpen*), st. ww. bedr. In de uitdrukking Enen iet —, van eene beschuldiging, een verwijt enz. gezegd, eig. *ze zóó werpen* of uiten, dat zij *aan* iemand blijft kleven, dus *ze op iemand werpen, hem aanwrijven*; of wel, van eene schande, een ongeluk enz., *ze iemand aandoen.* Beide opvattingen vereenigt MAERLANT, als hij den Engel tot Joachim laat zeggen:

> Dijn verwijt ende dine schame
> Hevet hi gesien ende dine mesquame,
> Die men di tonrechte warp anne.
> *Sp.* I[6], 29, 15.

AENWINDEN (*want, wonden, gewonden*), st. ww. bedr. Verg. BEWINDEN en ons *zich onderwinden.* In de uitdrukking Hem iet —, eig. *iets aan of om zich winden*, d. i. *er zich inwikkelen, insteken*, derhalve *zich met iets inlaten, bemoeien, bezig houden.*

> Maer van soenen noch van vrede
> En woude hi hem niet anewinden.
> HEELU 2656.

Niet is hier *niets* en staat in den acc. De zin is: „*Met niets daarvan wilde hij zich inlaten,*" dus „*daar wilde hij niet van weten.*"

AENWINNEN (*wan, wonnen, gewonnen*), st. ww. bedr. Verg. AFWINNEN. Wie een ander iets *af*wint, wint het zich zelven *aan.*

Hem iet —, *iets voor zich winnen in den strijd, veroveren.*

> Ende hadden hem die porte wel nare
> Al vechtende aengewonnen dare.
> *Brab. Y.* VI, 8193.

AENWISEN (*wisede, gewiset*, of *wijsde, gewijst*), zw. ww. bedr. Zie WISEN, rechtsterm, waarvan ons *gewijsde.* Enen iet —, *iets aan iemand bij rechterlijke uitspraak toewijzen.* || Om sine mesdaet wart hi den vianden gewiset ane, *gedoemd om in de macht der duivelen overgeleverd te worden, Sp.* IV[2], 14, 45.

AENWORP. Zie AENWERP.

AER, znw. m., oorspronkelijk van de zwakke verbuiging, doch mnl. gewoonlijk sterk verbogen (*des aers, den are*, mv. *die are*). Van de zwakke verbuiging getuigt nog de jongere afgeleide benaming AREN of AERN (zie ald. en verg. AERNE), waaruit het hedendaagsche *Arend* ontstond. Goth. *ara* (SCHULZE 28); ohd. *aro* (GRAFF I, 432); mhd. *ar* (BEN. I, 48); alle zwak verbogen. Het woord leeft nog onopgemerkt voort in *adelaar*, waarin men nauwelijks meer de samenstelling *adel-aar* herkent.

> Want hi vloech hem allen boven
> Den ewangelisten daer,
> Rechte alse doet die aer
> Boven andere vogele.
> *Yst. Bl.* 748.

> Hier up sal vliegen de edel aer,
> Die hooge anstaret der sonnen licht.
> *Belg. Mus.* V, 360, 41.

> Mijn herte dat vliecht gelijc den are
> Boven alle vrouwenminne.
> *Glor.* 178 (en 418).

|| Die aer, den aer, erande aer, *Nat. Bl.* III, 240, 218, 227. Des aers, RUUSBR. II, 128. Die are (*meerv.*), *L. v. J. c.* 199. Sente Jan de ewangeliste, die... sonderlinge gelijc es den vliegenden are, *ald. c.* 1. Hi gelijct den edelen aer, die sonder wiken scouwet ende staert in claerheit der sonnen, RUUSBR. V, 141.

Bij HEELU 7073 vindt men onjuist in 't enkelv. *die witte are.* Het behoort òf *aer* òf *aren* te wezen.

— Ook in de wapenkunde was Aer in gebruik. || Want hi den aer in sinen scilt dragen soude, VELTH. V, 22, 38. In den schildeken boven in den voors. hoec sal staen eenen aer, ende in elc van anderen schildekens eenen leeuw, *Brab. Munt-Ordonn. bij* V. D. CHIJS I, 134 (*zie Plaat* XIII, *bij Jan IV, no.* 1).

AERBEIDEN, AERBEIT. Zie ARBEIDEN, ARBEIT.

AERCH, AERCHEIT. Zie ARCH, ARCHEIT.

AERD. Zie AERT.

AERDBEVE. Zie ERDBEVE.

AERDE. Zie ERDE.

AERDEN, *ter aarde bestellen, begraven.* Zie ERDEN.

AERDEN (ARDEN), zw. ww. onz. Zie AERT (2de art.) en verg. AENAERDEN. In de hedendaagsche beteekenis van *geaard zijn*, doch ruimer opgevat en van zaken gezegd, voor *eene zekere gesteldheid, manier of wijze hebben.* || Wie thaer na overmoet doet arden, *het haar op weelderige wijze draagt, Rinclus* 1122.

AERDERIKE. Zie ERDERIKE.

AERDERSC, AERDICH, AERDIJN, AERDSC. Zie ERDERSC, ERDICH, ERDIJN, ERTSC.

AERFGENOOT, AERFNAME. Zie ERFGENOOT, ERFNAME.

AERGELIEUS, bnw. *Glor.* 202. Fr. *orgueilleux.* De eerste syllabe luidde oudtijds *ar* in verschillende Romaansche talen en tongvallen. Zie DIEZ I, 297.

AERGEN. Zie ARGEN.

AERGER. Zie ARCH, bnw.

AERGEREN, *erger worden* of *maken.* Zie ARGEREN.

AERGEREN, *verwoesten, plunderen. Sp.* III[3], 3, 67. Zie HERGEREN.

AERM, znw. Zie ARM, znw.

AERM, bnw. Zie ARM, bnw.

AERMBORST. Zie ARMBORST.

AERMINC. Zie ARMINC.

AERMOEDE. Zie ARMOEDE.

AERN, *arend.* Zie AREN.

AERNASC. Zie HARNASC.

AERNE (ARNE), znw. st. m. Latere en onzuivere vorm voor AERN m., *arend, adelaar.* Zie AREN en verg. AER. || De aerne, die vogel grijp, noch geen ander vogel, *Schaaksp. f.* 59. Als een aerne, die daer verwecket sine jongen te vliegen, *Hs. Ps.* 177.

> Dat hi met sinen zinne vlooch
> Boven allen bergen hooch,
> Gelijc alse die arne doet.
> *Sp.* III[3], 40, 73.

Enten aerne (*acc.*) gevelt int zant. III[5], 53, 93;

op welke laatste plaats de var. den echten ouden vorm (*Ende den aer*) bewaard heeft.

AERNEN. Zie ARNEN.

AERNST, znw. en bnw., **AERNSTACHTICH, AERNSTELIJC, AERNSTICH, AERNSTICHEIT.** Zie ERNST enz.

AERPE, voor HARPE, *harp*. *Rose* (*C*), 14009.

AERSATRE. Zie ARSATRE.

AERSC. Zie ERTSC.

AERSELEN. Zie ERSELEN.

AERSELMAENT. Zie ERSELMAENT.

AERSOEN. Zie ARTSOEN.

AERST, voor HARST, *harst*, *braadstuk*. *Heim.* (uitg. CLAR.), 1173. Zie HARST.

-AERT, *-aerde*. Achtervoegsel ter vorming van manlijke persoonsnamen, tot de sterke verbuiging behoorende (*-aerde*) en altijd in ongunstige beteekenis als schimpwoorden opgevat. De oorsprong van dit suffix is het goth. bnw. *hardus*, ohd. *hart*, ons *hard*, in de oude beteekenis van *sterk*. Aanvankelijk in samenstelling gebezigd tot vorming van eigennamen (*Meginhart*, *Reginhart*, *Wolfhart*), strekte het zich vervolgens tot qualitatieve persoonsnamen uit, als mhd. *lügehart*, *selphart*, *trügenhart*, *slinchart* enz. (GRIMM, *Gr.* II, 340, BEN. I, 637 *b*). In de Romaansche talen opgenomen, werd *hart*, *hard*, ital. *-ardo*, fr. *-ard*, een zeer gewoon suffix bij talrijke eigennamen en appellatieve woorden, als ital. *bastardo*, *codardo*, *gagliardo* enz., vooral in het Fransch, als: *bavard*, *criard*, *fuyard*, *grognard*, *pendard*, *richard* enz. (DIEZ, *Gramm.* II, 359 vlgg.). Deze Fransche vormen bleven niet zonder invloed op het mnl. Terwijl in de eigennamen reeds, door de rekking der *a* (vóór de *r*) tot *ae* en de verstomming der *h*, het oude *hart* tot *-aert* was verloopen (*Meinaert*, *Reinaert*, *Wolfaert*), begon dezelfde vorming op *-aert*, naar het voorbeeld van het Fransch, ook bij qualitatieve persoonsnamen in gebruik te komen. Nevens de overgenomene Fransche woorden *goliaert*, *cockaert*, *musaert*, *papelaert*, *viliaert* enz., maakte men op gelijke wijze Nederlandsche, als: *behagelaert*, *bollaert*, *dullaert*, *galgaert*, *gapaert*, *grijsaert* (grijskop), *clappaert*, *leckaert*, *loyaert*, *moyaert*, *smeekaert*, alle in slechten zin, veelal met den klemtoon op de laatste syllabe, en juist door deze beide omstandigheden getuigende, dat de vorming der woorden op *-aert* niet vrij was gebleven van vreemden invloed.

Nog heden hebben *dronkaard*, *gierigaard*, *grijnsaard*, *lafaard*, *luiaard*, *nijdigaard*, *snoodaard*, *trotschaard*, *valschaard*, *veinsaard*, *woestaard*, *wreedaard* de ongunstige beteekenis behouden: alleen *grijsaard* heeft die afgelegd en is in de plaats van het verouderde *een grijs* getreden.

Zie verder bij de afzonderlijke mnl. woorden.

AERT (AERD, ART, ARD), *aerde*, znw. st. m. Reeds het ohd. kende *art*, aratio (GRAFF I, 403 vlg.), van *aran*, arare, mhd. *aren*, mnl. *aren* (zie ald.), waartoe goth. *arjan*, ags. *erian*, mnl. *eren*, *erien* (zie ald.), als afgeleide vormen behooren. Van *art* in dien zin ontsproten de hoogd. woorden *artbar* en *artacker*, *artfeld*, *artland* (GRIMM, *D. Wtb.* I, 573). Uit de grondbeteekenis van *aratio* ontstond bij uitbreiding de afgeleide van *terra arata*, dus *ploegland*, *bouwland*, *bebouwde of bewoonde grond*, en verder in 't algemeen *grond*, *woonplaats* enz. Het woord was vooral in de Saksische streken wijd verbreid: ags. *eard*, solum, habitaculum, patria; *ard*, mansio, verblijf (*Hêliand* 2245); *art* in den *Saksenspiegel* geheel met *grond* of *land* overeenstemmende. Zie de voorbeelden bij GRIMM, *D. Wtb.* I, 568. Hoogerop is *aert* wellicht verwant met *erde*, *aarde*, ags. *eard* met *eordhe*, zoo men althans tusschen goth. *arjan* en *airtha* eenig verband mag stellen.

1) *Beploegde of bebouwde grond*, *bouwland*. Verg. AERTGATTE, AERTGRACHT, AERTLANT, AERTWINRE. ‖ Alle den art ende alle die wildert, die men vroente heet, *Oork. van* 1311 *in Belg. Mus.* II, 417. Desen selven aerd (3de nv. arde) ende vroente, *ald.* (*passim*). Item eenen aerd tAdighem, dien men van den meyere houdt, *Oork. van* 1366 *bij* DIERICX, *Gends Charterb.* 38.

Uit deze oude beteekenis, die nog heden in Vlaanderen algemeen bekend is, ontwikkelde zich de ruimere opvatting van

2) *Land* (in 't algemeen), *grond*, *vaste grond*, in tegenstelling van het water. Fr. *terre*.

> Hi deedt zeilen an den aert.
> Ferguut maecte hem uut ter vaert.
> *Ferg.* 3278.

3) *Land*, *landstreek*. Fr. *pays*. Verg. AERTWELP.

> Daer regneerdi in den aert
> Overeen sestien jaer.
> *Sp.* III⁶, 10, 102.

> Dat gelove, dat nie en waert
> Gepredect in haren aert.
> III⁷, 10, 27.

> In Grieken, den zoeten aert,
> Daer ic in geboren waert.
> *Limb.* VI, 41.

‖ In desen aert, *in dit land*, *Teest.* 807. In vreemden aert, *Mloep* III, 1008. Dat hem oncondich was de aert, *Serv.* II, 1505. Die magerste aert, *onvruchtbaarste landstreek*, *Limb.* X, 73. In den aert keren, *naar zijn land terugkeeren*, VI, 406. Den aerd bloten, *het land ontvolken*, *Lanc.* II, 45214.

— Sinen aert of den aert rumen, *het land ruimen*, *zijn land verlaten*.

> Noch doe sone was geen bedevart,
> Ende niemene en ruemde sinen art,
> Die enich ander lant besochte.
> *Rose*, aang. bij HALB. op MAERL. bl. 268.

Ook, in gewijzigde opvatting, voor *sich verwijderen* in 't algemeen.

> Corteleke ruumdi den aert.
> *Wal.* 10861.

d. i. „*weldra verliet hij dat oord*, *begaf sich vandaar*, *maakte zich uit de voeten*."

— **Aanm.** Wanneer men bij MAERLANT leest, dat Elizabeth tot Maria, die haar in een visioen verscheen, de vraag richtte:

> Hoe lange soe was in desen aert
> Na haer Soens Jhesus upvaert,
> *Sp.* I⁷, 53, 18,

dan schijnt met *in desen aert* bedoeld te zijn *op deze aarde*. Het kan echter ook worden opgevat als *in dit land*, dat hier op hetzelfde uitkomt. In allen gevalle is de vorm *aert* m., voor *aerde* vr., zeer zeker niet goed te keuren.

4) Uit Aert voor *land*, *grond* (zie 2) laat zich gereedelijk het Vlaamsche *aerd*, *aert* (verbogen *aerde*) verklaren, de gewone benaming van eene *markt*, aan of bij eene rivier of een kanaal gelegen, en dus eigenlijk de *vaste grond* of *wal*, waar de marktschepen losten, gelijk nog heden, ook in Noord-Nederland, vele markten op de kaden der stadsgrachten plegen gehouden te worden en een aantal kaden daarnaar den naam van *markt* dragen, als b. v. te Leiden de *Aalmarkt*, *Aardappelmarkt*, *Bloemmarkt*, *Turfmarkt* enz. Vandaar b. v. te Gent: Corenaert, *graanmarkt*; die regel ten aerde, *het marktreglement*; aerthuus, *het huis waarin de boeren het onverkochte graan in bewaring gaven*. Zie DIERICX, *Mém.* I, 580, II, 126 enz., en verg. KIL. op Aerde, welke vorm des woords echter onjuist is: onverbogen luidde het *Aert*, *Aerd*, en niet anders. Men leest het o. a. meermalen (*eenen aert*, *ten arde*, ter markt, en zelfs *op den hart*) in de Gentsche aantt. uit de 16de eeuw, in *Belg. Mus.* VIII, 414, 426, enz.

AERT (AERD, ART, ARD), *aerde*, znw. st. m. DIRC POTTER echter gebruikt het veelal vr., hetgeen

ook hier en daar bij enkele anderen voorkomt. Ook in 't mhd. loopen *der art* en *diu art* dooreen. Zie BEN. I, 50 *b*.

GRIMM (*Gr.* I^3, 126, 1070, *Wtb.* I, 568 vlg.) beschouwt dit *aert* (genus) en het voorgaande *aert* (solum) als geheel verschillende woorden. Uit den naam *Asdingi*, *Astingi*, die bij de geschiedschrijvers als eeretitel der Gothische edelen vermeld staat, besluit hij tot een goth. znw. *azd-s*, in den zin van *genus* (vanwaar verder *natura*, *indoles*), dat aan *art*, *aert* zou hebben beantwoord, als goth. *gazd-s* aan *gart*, *gaert*. Doch anderen stemmen hier niet mede in, en houden *aert* (solum) en *aert* (genus) voor hetzelfde woord. Aan den *grond*, waaruit zij ontsproot, ontleent de plant haren bijzonderen *aard*. *Grond* en *herkomst*, *geslacht*, *soort* zijn dus verwante begrippen: uit de eerste beteekenis konden zich licht de volgende ontwikkelen. Zie vooral DIEFENBACH, *Vergl. Wtb.* I, 70, 76 en BENECKE-MÜLLER, I, 50. Het laatste gevoelen wordt ten hoogste waarschijnlijk gemaakt, zoo al niet voldingend bewezen, door de vergelijking van mnl. *Gront* (zie ald.), dat volkomen dezelfde overgangen van beteekenis vertoont.

1) *Afkomst*, *geslacht*.

> Si was van edelre rijcker *aert*,
> Ende hi was van slechter *coomste*.
> *Mloep* II, 2628.

> Van slechter burger aert geboren. I, 1181.

> Van slechter ridder aert geboren. I, 2772.

> Ende soe sy beter is van aerde,
> So sy snoder is van waerde. I, 3127.

|| Een man van goeder aert, II, 3528. Een wijf van hoger aert, IV, 1190. Edele vrouwen van hoger aerde, IV, 1292, — waar het weder (vs. 1289) afwisselt met *coomst*, afkomst.

Elders gebruikt POTTER het ook m., als: || Den hogen aert, I, 2089. Van edelen arde ende geslachte, IV, 2043 (*hetgeen in vs.* 2040 van hoger boort *heette*). Zoo ook bij anderen: || Van rechten arde uut dien van Troyen, *Grimb.* I, 61. Comen van goeden aerde, *Teest.* 1006; *enz.*

2) *Geslacht*, *soort*.

> O edel reyne wijflic aert!
> *Mloep* II, 4125.

> Om dat sy sijn van wives aerde. II, 3501.

|| In mijnre aert, *in mijne soort*, *bij lieden van mijn slag*, *Mloep* IV, 879.

— Ook toegepast op zaken, in de algemeene beteekenis van *soort*.

> Dese cappen van grauwen aerde.
> *Rose* (*C*), 10898.

3) *Aard*, *geaardheid*, *natuur*, *wezen*, *inborst*, *karakter*, van levende wezens; of *hoedanigheid*, *eigenschap*, van onbezielde voorwerpen; geheel de hedendaagsche beteekenis, doch in de toepassing somtijds verschillende. || Die van aerde gerne scelden, *van nature*, *Lsp.* III, 3, 151. Welke dichters sijn van aerde, III, 15, 324. Gieren van aerde, *Mloep* III, 110. Van getruwer aerde, IV, 1572. Van quaden aerde, II, 3050. Van vromer aert, *Troj.* 1172. Van dorpers aerde, *Beatr.* 352. *Bij uitbreiding ook*: die ridder was van ouden aerde, *was een oud man*, (VINC. *senex*), *Sp.* IV^1, 6, 51, *Brab. Y.* II, 1983. Hi heft u wel sinen art getoent, *Rose* (*A*), 3009 (*C* 2973 aert). Die nature... ende oec al den art van minnen, *Rose* (*A*), 2006 (*C* 1999 aert). Van harden arde, *Part.* 90, 11. Dat es hare art, 95, 2. Want sijt van arde heeft, *het behoort tot hare natuur*, *Rinclus* 1093. Sinen aert doen, *naar zijne natuur handelen*, *Vad. Mus.* I, 75, 30; *enz.*

— Spreekw. || Aert es een vast cleet, *Limb.* XI, 364.

— In bijzondere toepassing op het kenmerkend en erfelijk karakter van edele geslachten:

> dat Brabant
> Natuerlike es die coenste aert
> Ende die getrouste die ye waert.
> HEELU 6226.

|| Den hogen aert van Limborch laten, 6734 *vlg.*, *en* uten (hogen) aerde van Limborch keren, 5894 (*verg.* 5903 *vlgg.*), VELTH. III, 10, 48, *den edelen aard van het geslacht van L. verloochenen*. — Men ziet, hoe hier de beteekenissen 1) en 3) nagenoeg ineenvloeien.

4) Overdrachtelijk toegepast op *een persoon van zekere geaardheid*.

> die sone, *die Gods aerd*
> Antwerde te poncte wale.
> *Sp.* II^7, fragm. III, 43.

d. i. „*die den aard Gods bezat*, *naar God aardde*."

5) *Wijze of manier van handelen*. Verg. hd. *art*.

> wildi u keeren
> An die minne, ic sal u leeren
> Den aert van minnen altemale.
> *Rose* (*C*), 11795 (verg. 11800, —04).

> Dat hi dien aert entie crachte
> Leeren mochte, die Philip dede.
> *Sp.* I^7, 45, 34.

> Want sy soeken alle den aert,
> Hoe si u tot hem trecken mogen.
> *Mloep* IV, 446.

|| Doe visierdi nieuwen aert, *Sp.* I^3, 9, 56. Gierbeert conste menegen aert, IV^3, 29, 30. Ende vant den aert, daer die stat bi verwonnen waert, IV^3, 14, 47. Eer hi vernemen conde den aert, hoe ment wederkeren dede, *Rein.* II, 5636. Sy bliven al opten ouden aert, *Mloep* I, 2447.

— Wanneer A e r t in dezen zin van eene behendige, slimme of listige wijze van handelen gezegd wordt, treft de beteekenis te zamen met die van het gelijkluidende *Aert* voor *Aerte*, *Arte*, kunst, kunstgreep (zie ARTE); zoodat het soms nauwelijks te beslissen valt, welk van beide woorden bedoeld is. Het onderscheidend kenmerk is dan het geslacht: *Aert*, wijze, m., *Aert* voor *Aerte*, kunst, vr. Doch het kan ons niet bevreemden, dat men wel eens de beide woorden, die elkander in vorm en beteekenis zoo gelijk waren, dooreen gebruikte, zoodat men b. v. somtijds *dien aert* vindt, waar niet anders dan *die aerte* bedoeld kan zijn. Zie verder bij ARTE.

AERT, voor AERTE, *kunst*. Zie ARTE.

AERTACHTICH, *aardsch*. Zie ERDACHTICH.

AERTE. Zie ARTE.

AERTGATTE (AERTGAT), znw. zw. vr. Van *Aert*, bouwland, en *Gatte*, *Gate*, straat, weg, goth. *gatvo*, ohd. *gaza*, mhd. *gazze*, nhd. *gasse*. Zie AERT (1ste art., 1) en GATTE. *Een weg over een bouwland*. || Een aerdgat ofte een coutergat moet oepen staen over tijt, wynter ende zomer, *Stadsrechten van Brussel*, 1368, *in Belg. Mus.* X, 100.

Aerdgat en *coutergat* zijn verschillende benamingen voor dezelfde zaak. Verg. COUTER, COUTERGAT.

AERTGRACHT, znw. st. vr. Zie AERT (1ste art., 1). *Eene gracht of sloot tusschen twee bouwlanden*, *scheisloot*. || Al oost over den aertgracht, *ZVl. Bijdr.* I, 222 (verg. 232). De *n* van *den* staat om de volgende vocaal, doch het woord is vr.

AERTHUUS. Zie AERT (1ste art., 4).

AERTLANT, *-lande*, znw. st. onz. Zie AERT (1ste art., 1). Hoogd. *artland*. *Bouwland*. || 93 morgen aertlants, MIERIS IV, 405 *b* (*a.* 1417). Mit buschen, mit broeken, mit artlande, mit beemde *enz.*, NIJHOFF III, 267 (*a.* 1405). Mit artlande, water,

visscheryen, holt ende weyde, IV, 111 (*a.* 1434).

AERTRIJC, AERTRIKE. Zie ERDERIKE.

AERTSC. Zie ERTSC.

AERTSIER. Zie ARCHIER.

AERTSOEN. Zie ARTSOEN.

AERTWELP, znw. st. onz. Uit *Aert*, land, en *Welp*, eig. het jong van een dier, bij uitbreiding ook van menschenkinderen gezegd. Verg. AERT (1ste art., 3) en WELP. *Landskind, inboorling.* Rechte aertwelpe, *rechte lands inboorlingen*; uitdrukking in Overijselsche rechtsoorkonden. || Eyn schotbaer man, mit twen sinen buren, de rechte artwelpen weren, *Landbrief van Twente, van* 1365, *bij* RACER III, 73.

AERTWINRE, znw. st. m. Zie AERT (1ste art., 1) en WINNEN. *Landbouwer.* || Dattet lant niet woeste en worde, ist dat die aerdwinre verderve, *D. B. Gen.* XLVII, 19 (Vulg. pereunte *cultore*).

— Elders in hetzelfde werk staat Aertwinre ter vertaling van *colonus*, waar de Statenb. *vreemdelingh* heeft. De beteekenis evenwel blijft geheel dezelfde: de vertaler heeft *colonus* al te letterlijk in den oorspronkelijken zin van *cultor* opgevat. || Ende hi was vele dagen een aertwinre van der Philisteën landen, *Gen.* XXI, 34. Beide ingeboren ende aertwinre die woent onder u luden, *Levit.* XVIII, 26.

— In de *Gloss. Trevir.* in *Hor. Belg.* VII, 8, leest men: „Artwinneman, *colonus.*”

AERVACHTICH. Zie ERVACHTICH.

AES (*des ases* of *des aes*, *den ase*), znw. st. onz. Ohd. *âs* (GRAFF I, 481); mhd. *âs* (BEN. I, 64); nauw verwant met *aet* van *eten*, evenals lat. *esse* en *esca* nevens *edere* staan. Ook in 't nhd. *aas* en *aass* beide: zie GRIMM, *D. Wtb.* I, 6. Verg. ASEN.

1) *Spijs, voedsel*, vooral van dieren (visschen, vogels enz.), *Nat. Bl.* III, 1532, 1562, 1568, 1569, enz.

Inzonderheid gezegd van een *dooden romp* of *dood vleesch*, aan dieren tot spijs verstrekkende; de nog heden gewone beteekenis.

Die welpkine liepen ten ase.
Rein. I, 3114 var.

Ginder leit een doot aes, vol maden. II, 4497.

— Ook spottend of minachtend van menschelijk voedsel, van *levensmiddelen* in 't algemeen gezegd.

of enich aes
In soccorse van den Vranken
Soude comen.
VELTH. IV, 43, 66.

2) *Prooi of buit* (van dieren), in 't algemeen.

Dus sach die liebaert om sijn aes.
VELTH. IV, 51, 43.

3) *Lokaas*, eigenlijk en overdrachtelijk.

Geeft mi aes, ic salne (*den sperwer*) vaen.
Lanc. III, 25243.

So ic meer nam dat solaes,
So mine herte meer viel op daes,
Ende vaster in den strecke van minnen.
Rose (*A*), 3454 (*C* 3416).

— Overdrachtelijk: Een quaet aes, *een verachtelijk lokaas, een vuig gewin.*

Judas,
Die Gode verriet om een quaet aes
Van dertich penningen.
Yst. Bl. 4210.

Ruddren moeten varen reysen,
Te veine alle onrechte peysen,
Geens quaets aes selve roeken.
Wap. Rog. 1289.

AES (*des ases* of *des aes*, *den ase*), znw. st. onz. Van lat. *as*, de benaming der eenheid bij getallen, gewichten enz.

1) *De eenheid* of *het laagste getal* in onderscheidene spelen, als dobbelspel, verkeerspel enz., gelijk nog heden in het kaartspel. || Aen die yerste side (*van den dobbelsteen*) suldy setten een punt, dat men heyten sal een aes, *Versl. en Ber.* V, 87.

Ic wedde *sinc contre sijs*,
Nochtan eysch ic toe *twee aes*.
Frenesie 29.

Op twee tarningen van *deus aes*
Soe loopt wel menichwerf een *sijs*.
HILD. *f.* 95 *c.*

Vanhier de spreekwoordelijke uitdrukking:

— Liede van dues aes, *geringe lieden.* || Het sijn luiden van dues aes, *Spreuken* 43. Een pelgrijn van deus ase, *var. op Rein., bij* WILLEMS, *bl.* 123.

De twee laagste getallen (1 en 2) zijn hier als zinnebeeld der geringe luidjes genomen, evenals de twee hoogste (5 en 6) voor de aanzienlijken, de twee middelste (3 en 4) voor de middelklasse golden, vanwaar het bekende zeggen:

Deus aes en heeft niet,
Six cinq en geeft niet,
Maer *quater dry*
Die helpen vry;

een rijmpje, met verschillende variatiën voorkomende, en door den bekenden *Deus-aes-bijbel* vereeuwigd.

2) *De eenheid* in gewichten, *het laagste of kleinste gewicht*; nog heden gewone beteekenis, in 't mnl. vooral gebruikelijk in de figuurlijke spreekwijze:

— Niet een aes, *niet het allerminste, volstrekt niets.* || Ende en prijsde niet een aes sijn gewin, STOKE VIII, 1026. Ende om mi niet geven een aes, *Melib.* 3064. Daer gi niet of en hout een aes, 3718. Soe dwaes dat hi niet en dochte een aes, *niets deugde, tot niets nut was*, *Brab. Y.* I, 732. Een dwaes, die den here nien doech (*niet deugt*) een aes, *Doctr.* III, 714. Algader dese dinc en bescoet daer niet van enen ase, *baatte geen zier*, VELTH. II, 47, 29; *enz.*

AESAGE. Zie ASAGE.

AESDOM, AESDOMICH, AESDOMSC. Zie ASICHDOEM.

AESGELT, *-gelde*, znw. st. onz. Zie AES (1ste art.). *Het geld voor het aas of voedsel van dieren.* Aan twee valkeniers wordt betaald „voir hoir aesgelt voir horen vogelen, 6 §, 8 gr.”, *Reken. v. Holl. bij* MEERMAN, *Beleg van Leiden in* 1420, *bl.* 168.

AESGRAVE, znw. zw. m. Zie AES (1ste art.) en GRAVE. *Stedelijk ambtenaar, belast met de rechtspraak in zaken van versch vischaas voor de kabeljauwvangst.* || Dat zweer ic, aesgrave te wesen in der steden van den Briele ende in den lande van Voren, ende ygelic, dies geert, recht te doen van verschen aze, MATTH. 271.

Over den aard der bediening van den *Aesgrave*, zie verder t. a. pl.

AESSAC, *-sacke*, znw. st. m. Zie AES (1ste art.). *Spijszak, knapzak.* KIL. *pera.*

In sinen aessack heeft hi gesteken
Beyde vleesch, broot ende capoen.
Segel. v. Jerus. f. 32 *a.*

AET (*des aets*, *den ate*), znw. st. m. De echte vorm des woords, waarnevens men echter ook ATE st. vr. vindt: zie ald. — Ohd. *âs* (GRAFF I, 528); mhd. *âs* onz. (BEN. I, 760); nhd. *aass* onz.; onrd. *ât* onz. (JONSSON 31); ags. *æt* m. (ETTM. 33); van goth. *itan*, ons *eten*. Verg. OVERAET. *Eten, spijs, voedsel.*

Zuvel ende ooft was al haer aet.
Lsp. I, 31, 9.

Als een swijn dat altoos gaet
In den slike soeken sinen aet. III, 26, 97.

hi (*de draak*) moet op elken dach
Hebben enen mensce tsinen ate.
Limb. X, 1020.

— Vooral gewoon was de samenvoeging Aet ende dranc:

overtollech aet ende dranc
Maect sin ende lichame cranc.
Doctr. III, 1067.

De uitg. heeft verkeerdelijk *ate*: alle hss. hebben *aet*. || Dat hem gebrac aet no dranc, *Amand* I, 407. Aet ende dranc sal bliven saen, *v. d. L. O. H.* 1000. Overtollechede van ate ende van dranke, *Doctr.* II, 164 *var.* Gemate van dranke ende van ate, *Teest.* 3779. Ommate, sijt in dranke sijt in ate, *Heim.* 484. Genuechte van dranke ende van ate, *Limb.* X, 383. Van ate ende dranke als gewout, *Amand* II, 464. Bede van ate ende van dranke waersi gefesteert te danke, *Wal.* 8799. Altoes sat van dranke, van ate, VELTH. VII, 32, 9.

— De 2de nv. was *aets* (ohd. en mhd. *âzes*, ags. *ætes*):

Dat hi ne beet no *aets* no drancs.
v. d. L. O. H. 984.

Het hs. heeft *ats*, en had oorspr. *no beet*, hetgeen de afschrijver in *ne beet* veranderde. Zie VERMEULEN, bl. 195. Men verbetere dus het geheele vers aldus:

Dat hi *nonbeet* no *aets* no drancs.

Evenzoo leest men elders:

Dat hi *en onbeet aets* no dranx.
Ferg. 2468;

waar echter het hs. onjuist *aet* heeft. De genitivus (partitivus) wordt hier vereischt: „hij proefde niet van spijs noch drank."

De beide woorden, *aet* en *dranc*, komen ook vereenigd voor in de zegswijze:

— (*Bij iemand*) in sinen ate ende dranke sijn, *bij iemand in den kost zijn.* || Die met yemen in sinen huyse buycvast wonen ende in sinen ate ende dranke sijn, *Gesch. v. Antw.* II, 485. Zie ook 484, en verg. V. H. op KIL. in Aet.

AETSCARE. „Aet-schaere, vetus. *Edulia, res edules.*" KIL. Zie AET en SCARE.

AETSEMANT, AETSEMEREN. Zie ACHEMANT, ACHEMEREN.

AETTE. Zie ATE III.

AEX (AECS, AECSE, AX, HAEX, HAECS, HAECSE), znw. st. vr. Oorspronkelijk samengetrokken uit *akes*, onl. *acus* (*Ps.* 73, 6). Goth. *aqizi* (SCHULZE 28); ohd. *achus* (GRAFF I, 136); mhd. *ackes*, *ax* (BEN. I, 6); nhd. *axt*; ags. *acas*, *æx*, *eax* (ETTM. 2); onrd. *öx*, *öxi* (JONSSON 770); deensch *öxe*; zw. *yxe*. Misschien verwant aan gr. ἀξίνη, lat. *ascia* (voor *acsia*?), verg. *acies* en *acuo*. Zie ook HANTAEX. *Bijl*, zoowel *timmerbijl* als *strijdbijl*, ook heden nog wel *aaks* of *aks* geheeten. Zie *Ned. Wdb.* op AAKS.

An die wortele van den boom
So es die aex geset al nu.
Rijmb. 22034, *Amand* I, 1685.

Ende sloech tserpent met ere aex.
Esop. XXXIV, 5.

|| Een scarpe aex, ene baerde, *Rein.* I, 701. Met ere scarper aex, 735. Slach van hamere, van aexse, *Rijmb.* 11284. Het gesciede, doe die een hout hiewe, dat tyser van der aex int water viel, *D. B.* II. *Kon.* VI, 5. Zoo ook ald. *Deut.* XIX, 5, XX, 19, *Richt.* IX, 48, I *Sam.* XIII, 20, I *Kon.* VI, 7, *enz.*

— Vooral gewoon van de *strijdbijl*, meermalen te zamen genoemd met de *gysarme* en de *baerde*.

Beide met aexen ende met swerden
Sloegen sine daer ter erden.
VELTH. III, 12, 28.

Met dier gysarmen sloech hi harde,
Alse nu vacht hi metten gescotte,
Nu metter ax, gelijc den Scotte.
Alex. III, 176.

Si riepen om axen ende barden. IX, 483.

|| Hi was geslagen mettier ax, III, 183. Nochtan verhief hi sine aex, 202. Die aex voer in den scilt, 207. Met aexen ende met zwerden, *Lanc.* II, 932. Ene aex nam hi daer naer, 962. Hi nam die aex in die hant, 964. Die CCC liede met ere aecs versloech, *Rijmb.* 10679. Een aecse bruun stalijn, *Segel. v. Jerus. f.* 86 *a*; *enz.*

— Zeer gewoon was de schrijfwijze *haex*, *haecs*, *haecse*, die telkens als variant met *aex* afwisselt, en waarbij men niet zelden de zwakke verbuiging vindt. || Met ere haecsen, *Lanc.* II, 7648. Metter haecsen, 7648. Met haecsen ende met swerden, 3577, HEELU 6193, *enz.*

Niet alleen de gewone voorvoeging der adspiratie was hier in 't spel, maar ook de onwillekeurige verwarring met fr. *hache*. *Lanc.* II, 21632 staat zelfs *ene hache* geschreven, dat aan het Fransche woord, niet aan *aex* beantwoordt. Dit *hache* nu is van een anderen oorsprong. De gelijkheid met *aex* is alleen schijnbaar: het is inderdaad een verschillend woord, waarvan men den grond in ags. *haccan*, eng. *hack*, hd. *hacken*, ons *hakken* erkent. Zie DIEZ I, 5. Ook het mhd. had *hâsche*, *hâtsche*, nevens *ackes* (BEN. I, 640).

AEXTER, znw. zw. vr. *Aakster*, thans *Ekster* geheeten, *corvus pica.* || Aexter is een cloec ende loos vogel... ende is wit ende swart van verwen ondersneden, *Dyal. Creat.* 80. Craeyen, aexteren ofte wuwen, HILD. *f.* 18 *a.* Cray of aexter, *ald.*; *enz.*

— Spreekw. || Die aexter can haer huppen niet laten, *Spreuken* 9.

De Nederlandsche vorm van dit woord staat merkwaardig in het midden tusschen den ags. grondvorm *agu* (ETTM. 3) en het afgeleide ohd. *agalastra*, *agalstra* (GRAFF I, 131), mhd. *agelster* (BEN. I, 12), nhd. *alster*, *elster* (GRIMM, *D. Wb.* I, 189). Ons *aexter*, *aecster*, ndd. *agester* (KOSEG. I, 154), is onmiddellijk van *agu* gevormd; het mhd. *agelster* heeft eerst, als afleidings-suffix, de *l* aangenomen. De gewone verklaring van *agalastra* uit *galan*, zingen, vervalt door deze vergelijking. *-stra*, *-ster* is niet anders dan het gewone suffix; de grondvorm is overal *agu*, misschien vergelijkbaar met gr. ἠχώ. Daaruit ontsproot ook de andere ohd. vorm *agaza*, vanwaar fr. *agace*, ital. *gazza*. Met ons *aakster*, *ekster* komt de Zwitsersche vorm *agerste*, *ägerste* (STALDER I, 92), als omzetting van *agester*, *ägester*, het meest overeen.

AF (AVE, OF, later ook AFF, OFF gespeld), bijw. Goth. *af*, ohd. *aba*, *ab*, mhd. *abe*, *ab*, ags. *of*, gr. ἀπό, lat. *ab* en *ap* (in *apage*). De oudste mnl. vorm was *ave*, daarnevens *af* het meest algemeen in gebruik, *of* vooral in Holland gewoon. Doch de drie vormen *ave*, *af*, *of* worden, ook bij denzelfden schrijver in hetzelfde werk, geheel onverschillig door elkander gebezigd.

— Zeldzaam is de verscherping van *of* tot *och*, die geene grammaticale oorzaak had, maar alleen een gevolg was van verwarring met het voegw. *ofte*, *oft*, *of*, dat door den invloed der *t* met *ochte*, *ocht*, *och* afwisselde, waardoor men verleid werd *of* ook als bijw. met *och* gelijk te stellen. *Och* voor *of*, *af*, is mij viermaal voorgekomen, telkens ter aanduiding van *verwijdering*, waar wij thans het bijw. *weg* (mnl. *enwege*, *ewech*) zouden bezigen. Verg. straks. || Ende makeden dapperlijc och, *Ferg.* 2759 (*verg.* 505). Och ende weder, *Vl. Rijmkr.* 3377. Och gegaen, *Amand* I, 1979. Och varen, II, 3884.

— In tegenstelling met de verwante oude talen, komt *ave*, *af*, *of* in 't mnl. nooit voor als voorzetsel. Het is uitsluitend bijwoord, aan het voorz. *van* beantwoordende, als *mede* en *toe* aan *met* en *te*, *tot*. In de hedendaagsche taal is het achter de bijwoorden van plaats (*hier*, *daar*, *er*, *waar*, *ergens*, *nergens*) door *van* vervangen: *af* is nog slechts in gebruik zoowel op zich zelve staande als in *van* — *af*, *op en af*, *af en aan*, en in de samengestelde werkwoorden met hunne afleidsels.

— Oudtijds daarentegen was *af* vooral gewoon in verbinding met de bijwoorden van plaats: *hier*, *daer*, het postpositieve *-ere*, *-re* (er) en *waer*, ter vorming der aanwijzende, betrekkelijke en vragende uitdrukkingen, die thans *hiervan*, *daarvan*, *er van*, *waarvan* luiden: zoo ook met *iewer*, *iewerinc*, *iegerinc*, ergens, en *niewer*, *niewerinc*, *niegerinc*, nergens, als: || Den camp die hier ave es genomen, *Part*. 81, 32. Die rike grave was herde blide hier ave, *Limb*. IV, 2038. Hier af quam *enz*., *Rijmb*. 1427. Gi hebt u wel gequijt hier af, *Lanc*. II, 9591. Dine sal gedinken hier of, 9240. Daer ave sceden, *Rein*. II, 5317. Daer ave clagen, *Lanc*. II, 7762. Die soetheit daer of, *Rijmb*. 50. Onvroet daer of, *Lanc*. II, 15709. Daer af spreken, *Mloep* I, 2445. So wat daer of gesciet, STOKE IV, 1298. Daer al die werelt ave dranc, *Lsp*. I, 23, 128. Daer si niet meer af en weten, *Rein*. I, 21. Daer men af leest, *Rijmb*. 746. Daer si of nutten die bederve, STOKE I, 22. El en wondire niet ave, *Part*. 70, 29. (Hi) verhogeder af, 82, 24. God gevere mi af al goet, *Rein* I, 1042 Bedi ben icker af in vare, *Ferg*. 2033. Waer af die pais sal comen, *Part*. 106, 30. Waer af sal ic u dit geven? *Limb*. V, 85. Yegerincs af, *Lorr*. II, 3993. Niegerincs ave, II, 104. Niewerinc af, *Lanc*. II, 14648; *enz*.

— Overtollig wordt *af* na *van* gebruikt in *Grimb*. I, 4060:

> *Van* der ierste was leitsman *ave*
> Van Vianen die stoute grave.

— *Af*, op zich zelf genomen of in verbinding met werkwoorden, die eene beweging uitdrukken, geeft eene verwijdering te kennen en staat dan in beteekenis met ons bijw. *weg* gelijk. Verg. boven. Zoo in *Afgaen*, *Afcomen*, *Afriden* enz. || Tors maectem dapperlijc daer of, *Ferg*. 505 (*verg*. 2759). Dat tekijn noit af en quam, *ging nooit weg*, *verdween nooit*, *Sp*. III[8], 80, 83.

Vooral gewoon was de uitdrukking:

— Bat af, bet af, *verder af*, *op eenigen afstand*, *Ferg*. 967; *Maget van Gent* 171; *Sp*. III[7], 25, 75; 38, 56; 49, 22; IV[3], 10, 23; 24, 56; *enz*.

Vandaar, in verbinding met het ww. *sijn* of *wesen*, de uitdrukking:

— Af sijn, af wesen, van datgene gezegd wat *verwijderd* of *weggedaan* is, vooral in tweeledige opvatting, naar gelang het van zaken of van personen gebezigd wordt. Verg. AFDOEN I, 3) en II, 1).

1) Van zaken. *Afgedaan*, *afgesteld*, *afgeschaft*, *ingetrokken*, *vervallen sijn*; van instellingen, wetten, verordeningen, vorderingen, aanspraken enz. gezegd. || Dat dat regiment van den negenen of wesen soude, V.D. WALL 567, *aant*. 17 (*a*. 1430). Alsulck recht ... dat sal off wesen, MIERIS IV, 554 *b* (*a*. 1420). Alle rechtvorderingen ... sullen aen beyden syden claerlijck af wesen, IV, 685 *b* (*a*. 1428). Dat alsulcken yrste verbodingen... aff sijn soelen, NIJHOFF IV, 130 (*a*. 1436). Aff ende quijt wesen, *afgesteld en vervallen*, IV, 320 (*a*. 1461); *enz*.

2) Van personen. *Afgezet*, *ontslagen sijn* (uit een ambt). || Soe selen si af sijn ende nimmermeer richtere werden daer na, WILLEMS, *Meng*. 454, 455.

— Met den 2den nv. Des af sijn, des af wesen, *van iets af sijn*, *van iets ontslagen* of *beroofd sijn*.

> Ic wille dijns doens wesen ave.
> *Sp*. III[8], 72, 61.

> Nu es die maget dies rouwen ave.
> *Limb*. I, 2221.

> Want hi des riken was al af.
> *Sp*. III[8], 52, 58.

— Later werd, in Holland althans, de genit. verwaarloosd en onbedacht door den acc. vervangen. || Hadde hijt mogen of wesen, *het kunnen ontgaan*, MATTH. 337. Als hy begeert sijn poirterrecht of te wesen, *er afstand van te doen*, 275.

AFBERNEN (AFBERENEN, AFBERRENEN), zw. ww. bedr. Zie BERNEN.

1) *Door branden wegnemen*, *afbranden*, *wegbranden*.

> Ic dede hem bernen af dat haer.
> *Rein*. I, 1506.

2) *Door branden verwoesten*, *afbranden*, *tot den grond toe verbranden*, *platbranden*.

> Die grave Boudin, die heelt coene,
> Berende af des keysers palays.
> *Vl. Rijmkr*. 636.

> So dat hem Florens ter stonde
> Ofbernde sine veste Lexmonde.
> STOKE II, 308.

|| Ende bernden torp al ave, HEELU 2095. Van den torre van Westcappelle, die bi den Ingelschen afgeberrent heeft gesijn, *ZVl. Bijdr*. IV, 317.

In gelijke beteekenis gold ook het grondwoord

AFBERREN (*bar*, *borren*, *geborren*), st. ww. bedr. Zie BERREN en verg. het vorige art. *Afbranden*, *platbranden*.

> Ende salre u toe met crachte...
> Dwingen, ende dat lant afberren,
> Dat gi van hem hout, sonder merren.
> *Grimb*. I, 619.

> Maken wi vore die porte een vier,
> Dat vreeselijc si ende ongier,
> Ende berren wi dene porte ave.
> *Limb*. V, 345.

AFBETEN (AFBEETEN), zw. ww. onz. Zie BETEN. *Afstijgen*, vooral van paard of wagen.

> Hine wiste waer beten ave,
> Noch waer sine paerde doen.
> *Limb*. V, 264.

> Tiersten dat geent paert was mat,
> Het sprac ten man, die op hem sat:
> „Soete vrient, beet of,
> Ic ben moede, gef mi orlof."
> *Esop*. XX, 19.

|| Betet af ende comet naer, *Ferg*. 4422. De doot es... tafbeeten van eenen verwoeden peerde, tuytcommen van eenen vallenden huse, *Vert. van Boët. f*. 2 *d*, *aang. bij* HUYD. *op* STOKE, *D*. II, *bl*. 587.

AFBLIVEN (*bleef*, *bleven*, *gebleven*), st. ww. onz. Bij KIL. *abesse*, *deesse*.

1) *Achterwege blijven*, *wegblijven*, *onvermeld blijven*.

> Waren die luden niet bekent,
> Ic sette horen name int perkement,
> Mer tis beter afgebleven.
> *Mloep* IV, 2029.

De var. heeft *after gebleven*. Zie ACHTERBLIVEN 1).

2) Met den 2den nv. Des —, *er verwijderd of verre van blijven*, dus *er van beroofd of verstoken blijven*.

> Wat sal seggen die moeder mine
> Ende mijn vader die grave?
> Vortmeer bliven si mijns ave.
> *Limb*. V, 1662.

> Gi blivet van Henegouwen grave,
> Ende mijn soen sals bliven ave.
> STOKE III, 1379.

AFBREC, *-breke*, znw. st. onz. Zie AFBREKEN bedr. 2) en verg. AFBREKINGE en ons *afbreuk*.

1) *Afbreuk*, *benadeeling*, *schade*, die men lijdt door buitengewone onkosten. || Dat heer Daniel... den nieuwen dijck niet langer houden en woude, overmits noot ende afbreck, die daer geschien mochte, MIERIS II, 744 *b* (*a*. 1347).

2) *Afbreuk*, *tekortdoening*, *afkneveling*, *afpersing*, door iemand meer te laten betalen dan het verschuldigde. || Hier mede sullen hoir burgers veylich varen ende keeren over al in onse landen... sonder anders enich afbreeck, of enich ander recht op hen oft hoirre goeden te leggen, MIERIS III, 683 *b* (*a*. 1398). Sonder eenige tollen of ofbreck te geven of te betalen van horen scepen *enz*., III, 725 *a* (*a*. 1400). Van de marcktollen... vrye varen ende keeren sonder eenig afbreeck, ende sonder yet daer af te geven, IV, 211 *a* (*a*. 1412).

— **Aanm.** *Afbreeck* in deze voorbeelden is de apocope van den verbogen vorm *afbreke*.

3) *Tekortkoming*, *het gedeeltelijk onvoldaan of onvervuld laten* van eene schuld of verplichting. || Alle ons liefs vaders scult... te betalen ende te houden... sonder enigerhande ofbreck, MIERIS IV, 348 *a* (*a*. 1415). Alle dese voirsz. punten... volcomelic te houden... sonder enich afbreck, *ald*. *b*. *var*.

AFBREKEN (*brac*, *braken*, *gebroken*), st. ww. onz. en bedr. Verg. AFTEBREKEN.

Onz. — Met een persoon als onderwerp en een ander persoon in den 3den nv. Enen —, *van iemand afvallen*, *zich afscheiden*. KIL. *desciscere*, *deficere*.

Dat den keyser sine liede
Vele afgingen ende afbraken.
Sp. IV², 11, 48.

Hier bi waest dat Romė brac
Af, ende bi hem enen keyser coos.
IV¹, 1, 8.

d. i. „*zich* (van het Grieksche rijk) *afscheidde*."

Bedr. — 1) Van eene handeling, een voornemen enz. gezegd. Iet —, *iets afbreken*, *staken*, de hedendaagsche beteekenis. || Dien dienst brac hi af daer na, *Rijmb*. 14223; *enz*.

— Sonder afbreken, *zonder zijn vóórnemen te staken*, *zonder van zijn besluit terug te komen*, dus *met vastbesloten plan*. KIL. verklaart Af-breken o. a. door *abstinere*, *continere se*. Het blijft echter echter een bedr. ww., als elliptische uitdrukking voor (*sinen raet*) *afbreken*.

Ende hi dat sonder afbreken
Ende sonder beraden wilde wreken.
Melib. 3774.

2) Met den 3den nv. des persoons. Enen iet —, *iemand iets* (*met geweld of list*) *afnemen*, *ontrooven*, of wel *ontstelen*, *te kort doen*. Verg. AFBREC en ons *afbreuk doen*.

die hem, sonder waen,
Swaerlikere afbreect sijn gelt
Met siere dorperliker gewelt,
Dan hem noit die Goten daden.
Sp. III⁶, 40, 83.

Die wapene, die de felle gebure
Ser Wouters lieden eer afbroken.
Brab. Y. III, 354.

— **Aanm.** *Afbroken* is hier een — ook thans niet onbekende — dialectvorm voor *afbraken*.

Die vesteren nacht ende dach
So wat men den convente afbreken mach.
Teest. 3309.

|| Daer hi hem dat rike afbrac, *Sp*. IV², 38, 12. Ende hem trike avebrac, III⁸, 56, 56. Om andren of te breken sijn lant ofte sine pale, *Lsp*. III, 25, 96. (God) sine claerheit hem daer afbrac, *beroofde hem van zijnen luister*, *Rinclus* 1063. Yemand enich goed ofdriegen of ofbreken, MIERIS II, 212 *b* (*a*. 1319).

AFBREKINGE, znw. st. vr. Hetzelfde als AFBREC: zie ald. *Afbreuk*, *tekortdoening*, bijzonder in den zin van *benadeeling*, *afpersing*, door iemand meer te laten betalen dan het verschuldigde. || Bi den vergelden van den vorseiden penningen zellen zi vri bliven van alre bede, ende van alre ofbrekinge bi bede, MEYLINK, *Delft. Bijl. bl*. 57, *art*. 62 (*a*. 1246). Veylich te varen, te reysen *enz*.... sonder enich afbrekinge, MIERIS IV, 783 *b* (*a*. 1425).

AFBRENGEN, AFBRINGEN (*brachte*, *gebracht*, of *brochte*, *gebrocht*), onreg. zw. ww. bedr.

1) Van personen. Iemand *brengen* in den toestand waarin hij van iets *af*, d. i. van iets *beroofd* is. In de uitdrukking Enen des levens — of des lijfs —, *iemand om het leven brengen*, *ombrengen*. Verg. AFDOEN II, 2).

Ende hadde mettem enen grave,
Die hem broehte des levens ave.
Sp. III², 19, 9 (vs. 15: *vermort*).

Diederic, de vijfte grave,
Wart gebrocht des levens ave.
IV², 55, 55 (STOKE I, 1040: *vermoort*).

Dien seget men dat Robbrecht vergaf,
Sijn broeder, ende brochten slijfs af.
IV², 39, 63.

2) Van zaken. Iet —, iets *brengen* in den toestand dat het *af*, d. i. *afgesteld* is: dus *Afschaffen*, *doen ophouden*, *in onbruik brengen*, het tegengestelde van OPBRENGEN. Zie ald. en verg. AF (AF SIJN 1) en AFDOEN I, 3).

men mach met lichten dingen
Die quade gewoente niet weder afbringen.
N. Doctr. 535.

AFDELEN (AFDEELEN, AFDEYLEN), zw. ww. bedr. *Afscheiden*. Hem —, *zich afscheiden*. || Alle die gune die hem selven afdeylen, ende in enigen punten contrarie sijn der heyliger kerken, RUUSBR. III, 244. Alle afgedeilde menschen ende verdorvene lede, die niet en leven in enicheit der heyliger kerken, III, 245.

AFDINKEN (*dochte*, *gedocht*), onpers. ww. Met den 3den nv. des persoons en den 2den der zaak. Van *Dinken*, dunken (videri). *Mishagen*, *grieven*, *deren*. Ags. *ofthyncan*, displicere (ETTM. 594); het tegengestelde van *goet dinken* (*goed dunken*), placere, gelijk *afkeuren* tegenover *goedkeuren* staat. Verg. hd. *abdenken* (*über etwas*), d. i. afkeurend oordeelen, vermeld bij GRIMM, *D. Wtb*. I, 20, en het gr. *ἀποδοκεῖ*, dat minder sterk is van beteekenis, doch volkomen op dezelfde wijze gevormd. Zie ook VERDINKEN.

Mi dinct des af, *het grieft*, *het deert mij*, meest in sterke opvatting, van iets ontzettends gezegd: *het verwekt mij afschrik* (over de daad) *en deernis of medelijden* (met het slachtoffer).

Ende dedem sonder genaden
Afsniden alle sine lede:
Nese, lippen ende oren mede,
So dats elken man afdochte,
Diene anescouwen mochte.
Sp. I⁴, 36, 12.

d. i. „*dat ieder er bitter mede begaan was*."

Daer men sulc torment an wrochte,
Dats menigen heidinen afdochte.
Sp. II⁵, fragm. I, 183.

Zoo verhaalt MAERLANT (*Rijmb*. 32849), hoe het bericht, dat er meer dan 115000 dooden gevallen waren, aan Titus gebracht werd, „*dies ofdochte*", d. i. *dien des afdochte*, bij wien die tijding afschrik

vaste terminologie nooit recht gevormd heeft, maar de verschillende grammatische begrippen nu eens met dezen, dan weder met genen naam worden aangeduid, kan het gebruik dier inheemsche benamingen tot onduidelijkheid of verwarring aanleiding geven, en is het buiten twijfel raadzaam, op het voorbeeld van JACOB GRIMM, de Latijnsche termen te behouden. Maar onze Nederlandsche taal heeft het voorrecht dat zij vaste en geijkte benamingen bezit, die sedert lang algemeen aangenomen en in het onderwijs erkend zijn. Het zou onverschoonlijk wezen dat voorrecht op te offeren door tot de vreemde namen terug te keeren, die hier volstrekt noodeloos zijn geworden. Integendeel rust op den woordenboekschrijver de verplichting, de vastheid der spraakkunstige termen door zijn voorbeeld te helpen versterken en daardoor een wezenlijk voorrecht aan zijne moedertaal blijvend te verzekeren. Ten behoeve van Duitsche lezers, aan wie onze Nederlandsche benamingen vreemd mochten zijn, laat ik hier de verklaring volgen:

aant. wijs (aantoonende wijs), *indicativus*.
aanv. wijs (aanvoegende wijs), *conjunctivus*.
aanw. (aanwijzend), *demonstrativum*.
bedr. (bedrijvend), *transitivum*.
betr. (betrekkelijk), *relativum*.
bezitt. (bezittelijk), *possessivum*.
bijw. (bijwoord), *adverbium*.
bnw. (bijvoeglijk naamwoord), *adjectivum*.
deelw. (deelwoord), *participium*.
enkelv. (enkelvoud), *singulare*.
geb. wijs (gebiedende wijs), *imperativus*.
lidw. (lidwoord), *articulus*.
m. (manlijk), *masculinum*.
mv. (meervoud), *plurale*.
nv. (naamval), *casus*.
onbep. wijs (onbepaalde wijs), *infinitivus*.
onpers. (onpersoonlijk), *impersonale*.
onz. (onzijdig), *neutrum* en *intransitivum*.
pers. (persoonlijk), *personale*.
tegenw. (tegenwoordig), *praesens*.
telw. (telwoord), *numerale*.
toek. (toekomend), *futurum*.
tusschenw. (tusschenwerpsel), *interjectio*.
verl. (verleden), *praeteritum*.
vnw. (voornaamwoord), *pronomen*.
voegw. (voegwoord), *conjunctio*.
voorz. (voorzetsel), *praepositio*.
vr. (vrouwelijk), *femininum*.
vrag. (vragend), *interrogativum*.
wederk. (wederkeerig), *reflexivum*.
ww. (werkwoord), *verbum*.
znw. (zelfstandig naamwoord), *substantivum*.

De verschillende naamvallen worden naar het cijfer hunner volgorde genoemd: 1ste, 2de, 3de en 4de nv., d. i. *nom.*, *gen.*, *dat.* en *acc.*

Het behoeft echter wel niet gezegd, dat ik mij aan de Nederlandsche benamingen niet zóó angstvallig heb gehouden, dat ik niet somtijds, waar het in den stijl te pas kwam, mij eene afwisseling veroorloofde. Inzonderheid zijn de naamvallen niet zelden met de Latijnsche namen aangeduid.

Ondanks alle zorgen, aan nauwkeurige proefcorrectie besteed, zijn enkele kleinigheden aan mijne aandacht ontsnapt, die de welwillende lezer gelieve te verbeteren. Zoo zijn op kol. 6 eenige bnw. op *-ich* tegen mijne bedoeling met *-ech* gespeld. In dezelfde kol. reg. 5 staat *VII*: lees *VIII*. De woorden ACHTERSPRAKE en ACHTERTALE zijn bij vergissing als *zw. vr.* opgegeven: lees *st. vr.* Kol. 61 (bij AENDOEN, 3), waar verwezen wordt naar AFDOEN, staat: *zie ald.* 5); men leze: *zie ald.* II, 1). Eindelijk moet voor ACHTERSTOET (kol. 34) gelezen worden ACHTERSTOOT.

Meer heb ik op 't oogenblik den lezer niet mede te deelen. Alleen zij hem nog de verzekering gegeven, dat ik alles zal aanwenden om de uitgave van het *Middelnederlandsch Woordenboek* voort te zetten met al den spoed, dien de noodzakelijke zorg voor eene degelijke bewerking zal veroorloven.

LEIDEN, 9 November 1864.

M. DE VRIES.

LEIDEN: BOEKDRUKKERIJ VAN A. W. SIJTHOFF.

NAAMLIJST DER INTEEKENAREN

OP HET

MIDDELNEDERLANDSCH WOORDENBOEK.

Z. M. DE KONING.

Z. K. H. PRINS FREDERIK DER NEDERLANDEN.

NEDERLAND.

Aa, (P. J. B. C. Robidé van der) Letterkundige, te 's Gravenhage.
Abeelen, (J. K. van den) Bewaarder van het Rijks-Archief en Boekhandelaar, te Culemborg.
Ablaing van Giessenburg, (Mr. W. J. Baron d') Raad-Adviseur bij het Departement van Justitie, te 's Gravenhage.
Academie, (Koninklijke Militaire) te Breda.
Alberda van Ekenstein, (Jhr. Mr. W. C. A.) te Groningen.
Aldus, (G.) Jur. Stud., te Leiden.
Altorffer, (J. C. en W.) Boekhandelaars, te Middelburg, 5 Ex.
Andriesse, (G. J. ten Brummeler) Theol. Stud., te Leiden.
Archief, (Het Rijks-) te 's Gravenhage.
Archief der Gemeente, (Het) te Delft.
Arkesteyn en Zn., (J. J.) Boekhandelaars, te 's Hertogenbosch.
Arts, Professor, te Venray.
Banning, (F. B.) Boekhandelaar, te Oldenzaal.
Beekhuis, (H.) Predikant, te Hempens.
Behrns, (J. F. V.) Boekhandelaar, te Harlingen.
Beelaerts van Blokland, (Jhr. Mr. F. W. A.) Raadsheer in het Provinciaal Gerechtshof van Zuid-Holland, te 's Gravenhage.
Bellaart, (W. H.) Onderwijzer, te Amsterdam.
Benthem en Jutting, (van) Boekhandelaars, te Middelburg, 4 Ex.
Bentum en Zn., (J. van) Boekhandelaars, te Gouda, 2 Ex.
Bergmans, (W.) Boekhandelaar, te Tilburg.
Berkhout, (Mr. J. J. Teding van) te Amsterdam.
Berkhout, (Mr. P. J. Teding van) Lid van het Provinciaal Gerechtshof van Noord-Holland, te Amsterdam.
Bertel Kz., (J. J.) Godsdienst-Onderwijzer, te Veere.
Beumer, (J. C.) R. K. Priester en Kapelaan, te Leimuiden.
Beijerman, (H.) Hoogleeraar, te Amsterdam.

Beynen, (M. L. van) Onderwijzer, te Rotterdam.
Bibliotheek (De) van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage.
Bibliotheek (De) van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage.
Bibliotheek van den Raad van State, (De) te 's Gravenhage.
Bibliotheek, (De Academische) te Leiden.
Bibliotheek, (De Academische) te Groningen.
Bibliotheek van Zeeland, (De provinciale) te Middelburg.
Bibliotheek, (De Stads) te Haarlem.
Bibliotheek, (De Stads) te Leeuwarden.
Bibliotheek (De) van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.
Bibliotheek (De) van het Provinciaal Gerechtshof, te Leeuwarden.
Bibliotheek, (De openbare) te Gouda.
Bibliotheek (De) der Evang. Luthersche Gemeente, te Amsterdam.
Bibliotheek (De) der Remonstrantsche Gereformeerde Gemeente, te Amsterdam.
Bibliotheek (De openbare) der Stads-tusschenscholen, te Amsterdam.
Bibliotheek (De) van het Letterkundig Genootschap, Diversa sed una, te Dordrecht.
Bibliotheek (De) van het 3de Schooldistrikt van Overijsel, te Deventer.
Bibliotheek (De) der Letterkundige Vereeniging: „Hooger zij ons doel," te Amsterdam.
Bielevelt, (C.) Boekhandelaar, te Utrecht.
Binnerts, (H.) Jur. Stud., te Leiden.
Blankenberg en Zn., (B.) Boekhandelaars, te Amersfoort, 2 Ex.
Blom, (A. J.) Boekhandelaar, te Kuilenburg, 2 Ex.
Blom, (H. C.) Boekhandelaar, te Utrecht.
Boelhouwer, (Mr. J. M. F.) te Leiden.
Boer, (H. F. de) te Rotterdam.
Boer, (Wed. E. de) Boekhandel, te Edam.
Bolhuis van Zeeburgh, (J.) Litt. Stud., te Leiden.
Bolle, (D.) Boekhandelaar, te Rotterdam.
Bolman, (Mr. J. J.) Rechter en Schoolopziener, te Sneek.
Bom, (G. Theod.) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Bonte, (W. J.) Hulponderwijzer, te Leiden.
Borret, (Th. J. H.) te Vogelensang.
Bos, (J. J.) Predikant, te Soest.
Bosschaart, (D. J.) Onderwijzer, te Nijkerk.
Boswel, (G. H. J. Elliot) Chef van het Kabinet van den Minister van Koloniën, te 's Gravenhage.
Bouricius, (Mr. L. J.) Ontvanger der Registratie en Domeinen, en plaatsvervangend Kantonrechter, te Helder.
Braat, (P. K.) Boekhandelaar, te Dordrecht, 6 Ex.
Brauw, (R. A. M. Stavenisse de) te 's Gravenhage.

Brill, (E. J.) Boekhandelaar, te Leiden, 4 Ex.
Brill, (Dr. W. G.) Hoogleeraar, te Utrecht.
Brink, (Th. ten) Theol. Stud., te Amsterdam.
Brink, (Dr. J. ten) Leeraar aan de Hoogere Burgerschool, te 's Gravenhage.
Brinkgreve, (J.) Boekhandelaar, te Deventer, 2 Ex.
Brinkman, (C. L.) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Broese, (J. G.) Boekhandelaar, te Utrecht, 5 Ex.
Broese en Comp., Boekhandelaars, te Breda, 4 Ex.
Bronswijk, (A. J. van) Boekhandelaar, te Oostburg.
Brouwer, (J. D. B.) Predikant, te Bodegraven.
Brugman, (G. G.) Boekhandelaar, te Weesp.
Bruining, (A.) Theol. Stud., te Leiden.
Bruins, (F.) Hoofdonderwijzer, te Groningen.
Buma, (Mr. W. W.) President van het Provinciaal Gerechtshof van Friesland, te Leeuwarden.
Burgerschool, (De Hoogere) te Zutfen.
Bylandt, (Mr. C. J. E. Graaf van) Advocaat, te 's Gravenhage.
Callenbach, (G. F.) Boekhandelaar, te Nijkerk.
Castro, (Is. H. de) te Amsterdam.
Cate, (S. H. ten) Boekhandelaar, te Zwolle.
Chais van Buren, (Mr. C. A.) te Amsterdam.
Cappellen, Wz., (A. van) te Rotterdam.
Centen, (D. B.) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Cleef, (Gebr. van) Boekhandelaars, te 's Gravenhage.
Cobet, (Dr. C. G.) Hoogleeraar, te Leiden.
Colenbrander, (B. H.) Boekhandelaar, te Zutfen.
Coster en Zoon, (H.) Boekhandelaars, te Alkmaar.
Couvée, (M. M.) Boekhandelaar, te 's Gravenhage.
Crommelin, (C. A.), te Amsterdam.
Dam, (B. L. van) Boekhandelaar, te Kampen.
Damman, (J.) Boekhandelaar, te Goor.
Dannenfelser, (W. F.) Boekhandelaar, te Utrecht, 3 Ex.
Dapperen, (J. W. van) Directeur van het Blinden-Instituut, te Amsterdam.
Dekker en v. d. Vegt, (Boekhandelaars), te Utrecht.
Deventer, (Dr. J. C. van) Directeur van de Hoogere Burgerschool, te Dordrecht.
Deventer, (R. J.) Jur. Stud., te Leiden.
Dekker Jr., (D.) te Purmerende.
Delgeur, (A. H.) Expediteur, te Rotterdam.
Dobben, (J. F. van) Boekhandelaar, te Haarlem.
Doesburgh, (S. C. van) Boekhandelaar, te Leiden, 15 Ex.
Donck, (J. J. C.) 1ste Onderwijzer aan 's Rijks Kweekschool voor Onderwijzers, te Haarlem.

Doorn en Zoon, (C. van) Boekhandelaars, te 's Gravenhage, 2 Ex.
Dozy, (Dr. R. P. A.) Hoogleeraar, te Leiden.
Drabbe, (G. F.) Professor aan het Seminarie, te Warmond.
Droogleever Fortuyn, (L.) Cand. Notaris, te Rotterdam.
Druten en Bleeker, (Van) Boekhandelaars, te Sneek, 2 Ex.
Druten, (J. C. van) Hulponderwijzer, te Leiden.
Druyvesteyn, (Jhr. P.) te Haarlem.
Dull, (W. H. G.) Advocaat, te Amsterdam.
Dunk, (J. H.) Boekhouder, te Rotterdam.
Dupui (Mr. J. C.) Advocaat, te Leiden.
Duyn van Maasdam, (Baron G. A. G. P. van der) Rentmeester van het kroondomein, te Wageningen.
Dijk en Comp. (van) Boekhandelaars, te Schiedam.
Eekhoff, (W.) Boekhandelaar, te Leeuwarden, 7 Ex.
Eelaart, (A. van den) Hoofdonderwijzer, te Noord-Scharwoude.
Eertwegh, (H. van den) Hoofdonderwijzer, te Tegelen.
Eichman, (J. H.) Instituteur, te Leiden.
Elders, (L. L.) te Amsterdam.
Elias, (W. H.) Jur. Stud., te Amsterdam.
Engelbronner (Mr. C. C. E. d') Advocaat bij den Hoogen Raad der Nederlanden, te 's Gravenhage.
Engels, (P.) Boekhandelaar, te Leiden.
Enschedé, (Mr. C. J.) te Haarlem.
Evers, (J. J.) Theol. Cand., te Leiden.
Faber, (Mr. J. G. A.) Advocaat, te Amsterdam.
Fachi, (F. A. J.) R. K. Priester en Kapelaan, te Stompwijk.
Feenstra, (T. S.) Boekhandelaar, te Sneek, 2 Ex.
Feenstra, (Wed. P. M.) Boekhandel, te Bolsward.
Feith (Mr. H. O.) Wethouder der gemeente en Archivaris der provincie Groningen, te Groningen.
Feltz, (Jhr. L. C. van der) Directeur der Posterijen, te Bolsward.
Fock, (Mr. C.) Burgemeester der Stad Haarlem.
Fokker, (Mr. G. A.) te Middelburg.
Franquinet, (Mr. G. D.) Archivaris, te Maastricht.
Frederiks, (J. G.) Onderwijzer, te 's Gravenhage.
Fremery, (Mr. J. W. F. de) te Groningen.
Freye, (P. H. J.) Cand. Notaris, te Amsterdam.
Fruin, (Prof. R.) Hoogleeraar, te Leiden.
Funke, (G. L.) Boekhandelaar, te Amsterdam, 2 Ex.
Garde, (H. J. van de) Boekhandelaar, te Zalt-Bommel, 3 Ex.
Gastman, (Dr. A. L.) Directeur van 's Rijks Kweekschool, te Haarlem.
Gebhard en Comp., (J. H.) Boekhandelaar, te Amsterdam, 5 Ex.

Gelder, (L. H. van) Jur. Stud., te Leiden.
Gevers Deynoot, (Jhr. A. W. A.) Majoor der Veld-Artillerie, te Leiden.
Gevers van Endegeest, (Jhr. Mr. D. T.) Staatsraad in buitengewonen dienst, Curator der Hoogeschool, te Endegeest (bij Leiden).
Giltay, (J.) Boekhandelaar, te Dordrecht.
Gogh, (C. M. van) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Goor, (G. B. van) Boekhandelaar, te Gouda, 2 Ex.
Gorcum, (J. C. van) Theol. Stud., te Leiden.
Gorter, (W. R.) Theol. Stud., te Leiden.
Gregory, (Mr. J. L. G.) Advocaat-Generaal bij den Hoogen Raad der Nederlanden, te 's Gravenhage.
Greven, (J.) Boekhandelaar, te Utrecht, 2 Ex.
Graaf, (J. J.) R. K. Priester en Secretaris van Z. D. H. den Bisschop van Haarlem, te Haarlem.
Groot, (J. W. de) Leeraar aan het Gymnasium, te Maastricht.
Gulik Jr., (J. van) Hoofdonderwijzer, te Rotterdam.
Gutteling, (Mej. W. P. H.) Kostschoolhouderes, te Weesp.
Gymnasium, (Het) te Venray.
Gijsberti Hodenpijl, (Jhr. H. P.) te Leiden.
Haaff, (J. M. van 't) Boekhandelaar, te 's Gravenhage.
Haan, (J. de) Boekhandelaar, te Krommenie.
Haar, (J. W. v. d.) Boekhandelaar, te Nieuwe-Diep.
Halbertsma, (Dr. J. H.) te Deventer.
Handelmaatschappij, (De Nederlandsche) te Amsterdam.
Harmsen, (L. K.) Zendeling-Kweekeling, te Utrecht.
Harting, (Dr. D.) te Enkhuizen.
Hartog, (Mr. L. de) Leeraar aan de Hoogere Burgerschool, te Amsterdam.
Hattink, (R. E.) Jur. Stud., te Leiden, te Tubbergen (Overijsel).
Hazenberg Cz., (Jac.) Boekhandelaar, te Leiden, 24 Ex.
Heidebrink, (H. L.) Hoofdonderwijzer, te Amsterdam.
Heikamp, (H.) Bisschop van Utrecht en Pastoor te Rotterdam.
Heyst, (B. G. de Vries van) Predikant bij de Hervormde gemeente, te Alkmaar.
Helden, (C. van) Boekhandelaar, te Amsterdam, 10 Ex.
Hendriksen, (Gebr.) Boekhandelaars te Rotterdam, 3 Ex.
Hessel, (J.) Boekhandelaar, te Heerenveen, 2 Ex.
Hessel, (J. H.) te Amsterdam.
Heteren, (J. H. en G. van) Boekhandelaars, te Amsterdam, 5 Ex.
Heukelum, (G. W. van) R. K. Priester en Kapelaan, te Utrecht.
Heusden, (W. C. van) Boekhandelaar, te 's Hertogenbosch.
Heuvell en van Santen (Van den) Boekhandelaars, te Leiden, 3 Ex.
Heydeman, (D. F.) te Doesburg.
Heye, (Dr. J. P.) te Amsterdam.

Hingst, (Mr. S. J.) te Amsterdam.
Hoek, (Gebr. van der) Boekhandelaars, te Leiden, 11 Ex.
Hoeven, (A. van der) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Hoffmann, (J.) Hoogleeraar, te Leiden.
Hogenboom, (P. J.) R. K. Priester en Kapelaan, te Vianen.
Holst, (A. A.) Hoofdonderwijzer, te Amsterdam.
Honig, (J. J.) Boekhandelaar, te Schagerbrug.
Hooft, (G. B. 't) Boekhandelaar, te Rotterdam, 5 Ex.
Hoogenboom, (A.) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Hoogstraten en Gorter, (van) Boekhandelaars, te Zwolle.
Horn, (E. N. van der) te Leiden.
Houten, (J. O. van) Boekhandelaar, te Assen.
Huber, (J. B.) Boekhandelaar, te Groningen, 2 Ex.
Huber, (W. H.) Jur. Stud., te Leiden.
Huët, (Mr. R. H. J. Gallandat) Leeraar aan de Hoogere Burgerschool, te Zutfen.
Huffel, (A. J. van) Boekhandelaar, te Utrecht.
Hugenholtz, (Th. de Haan) Jur. Stud., te Leiden.
Hurgronje, (Mr. A. P. Snouck) te Middelburg.
Hurgronje, (F. L. Snouck) te Middelburg.
Hurgronje, (N. J. C. Snouck) Wethouder, te Middelburg.
Huygens, (W. J.) te 's Gravenhage.
Idema, (K. H.) Boekhandelaar, te Medemblik, 2 Ex.
Jacobi, (P.) Leeraar in de Engelsche taal en Letterkunde, te Zutfen.
Jongejan, (Mr. W.) Kantonrechter, te Brielle.
Jongstra, (Mr. A. F.) Advocaat, te Leeuwarden.
Jolles, (A. J. E.) Jur. Stud., Leiden.
Jorissen, (E. J. P.) Predikant, te Groningen.
Jorissen (Th.) Hoogleeraar, te Amsterdam.
Julio, (F. B.) Boekbinder, te Rotterdam.
Kamp, (H. W. van der) Boekhandelaar, te Groningen.
Kampen, (P. N. van) Boekhandelaar, te Amsterdam, 10 Ex.
Kappeyne van de Coppello (Mr. J.) Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en Advocaat, te 's Gravenhage.
Karseboom, (J.) Makelaar, te Amsterdam.
Keeser, (F. C.) Hulponderwijzer, te Medemblik.
Kellen Jr., (David van der) Kunstschilder, te Amsterdam.
Kemink en Zoon, Boekhandelaars, te Utrecht.
Kemmer, (J. H.) Boekhandelaar, te Utrecht, 5 Ex.
Kemper, (Jhr. Mr. J. de Bosch) te Amsterdam.
Kerkhoff, (Mr. H. E. C.) Rechter in de Arrondissements-Rechtbank en Schoolopziener in het 1ste distrikt van Overijsel, te Zwolle.
Ketwich, (W. H. van) Proponent, te Leiden.

Kints, (C. van) Geheim Kamerheer van Z. H. den Paus, Kanunnik van het Kathedraal Kapittel van Haarlem en President van het Seminarie, te Warmond.
Kirberger, (W. H.) Boekhandelaar, te Amsterdam, 8 Ex.
Kist, (F. L.) Procureur, te Haarlem.
Klausz, (C. N.) Onderwijzer, te Rotterdam.
Klaauwers, (H.) R. K. Priester en Pastoor, te Rijpwetering.
Klaverwijden, (Mr. J. L.) Notaris, te Leiden.
Kleeuwens en Zoon, (F.) Boekhandelaars, te Goes, 3 Ex.
Kluyt, (J. L.) Boekhandelaar, te Brielle.
Kluit, (Mr. W. T. Sautijn) te Amsterdam.
Kluytman, (P.) Boekhandelaar, te Alkmaar.
Kneppelhout, (J.) op den Hemelschenberg, te Oosterbeek.
Kniphuyzen, (H. J.) Leeraar aan de Hoogere Burgerschool, te Middelburg.
Koenen, (H. J.) Lid der Koninklijke Academie van Wetenschappen, te Amsterdam.
Kollewijn Nz., (A. M.) Instituteur, te Amersfoort.
Koning, (Mr. J. C. de) Advocaat, te Amsterdam.
Koning, (Mr. J. S. G.) Notaris, te Wedde.
Koper, (H. J.) te Amsterdam.
Koppen, (W. H. van) Jur. Stud., te Leiden.
Kostschool, (De) voor Indische kinderen, te Rotterdam.
Kramers Jz., (J.) Letterkundige, te Gouda.
Krelage, (J. H.) Bloemist, te Haarlem.
Kroon, (Dr. T. T.) Conrector der Latijnsche school, te Haarlem.
Kuenen, (Dr. A.) Hoogleeraar, te Leiden.
Kuyper, (Dr. A.) Predikant, te Beest.
Kuypers, (J.) Boekhandelaar, te Leeuwarden.
Laan, (Mr. A. van der) Griffier der Staten van Friesland, voor het Provinciaal Bestuur, te Leeuwarden.
Lau, (Mej. H. L. W. La) te Leiden.
Land, (J. P. N.) Hoogleeraar, te Amsterdam.
Lange, (J. de) Boekhandelaar, te Deventer, 2 Ex.
Langenhuyzen, (C. L. van) Boekhandelaar, te Amsterdam, 11 Ex.
Langerhuizen, (P.) te Amsterdam.
Lankelma, (J. G.) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Lantsheer, (Mr. M. F.) Raadsheer in het Provinciaal Gerechtshof van Zeeland en Lid van den Gemeenteraad, te Middelburg.
Later, (Aug.) Onderwijzer aan de leerschool verbonden aan de Rijks Kweekschool voor onderwijzers, te Groningen.
Leendertz Wz., (P.) Predikant bij de Doopsgezinde Gemeente, te Medemblik.
Leesmuseum, (Het) te Amsterdam.
Leeuwen, (C. J. van) Boekhandelaar, te Woerden.
Leeuwen, (J. W. van) Boekhandelaar, te Leiden, 9 Ex.

Lennep, (Mr. W. W. van) te Amsterdam.
Leopold, (L.) Onderwijzer aan 's Rijks Kweekschool voor Onderwijzers, te Groningen.
Liefsting, (Mr. F. B. Coninck) Rechter in de Arrondissements-Rechtbank, te Leiden.
Lier, (J. C. van) Stenograaf, te 's Gravenhage.
Lieuwens, (A. J.) Predikant, te Oudega.
Limburg Stirum, (M. D. Graaf van) Kolonel der Genie, te Dordrecht.
Limburg Stirum, (Van) Jur. Stud., te Utrecht.
Lion, (Is. J.) Directeur-Hoofdredacteur van het Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage, te 's Gravenhage.
Loos, (K.) Boekhandelaar, te Rotterdam.
Loosjes, (De Erven) Boekhandelaars, te Haarlem, 2 Ex.
Lotzy, (M. C. L.) Jur. Stud., te Leiden.
Lycklama à Nyeholt, Burgemeester der Gemeente Opsterland, te Beetsterzwaag.
Maanen, (C. van) 1ste Luitenant der Infanterie aan de Kon. Militaire Academie, te Breda.
Maatschappij (De) der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.
Macdonald, (F. J.) Boekhandelaar, te Haarlem.
Meer, (Jac. van der) Boekhandelaar, te Deventer.
Melder, (H.) Boekhandelaar, te Utrecht, 2 Ex.
Mensing, (J. W.) Jur. Stud., te Leiden.
Mensing, (M. J.) Boekhandelaar, te Rotterdam.
Menger, (J. P.) Rijks stempelsnijder, te Utrecht.
Merkus, (Mr. C. R.) te Utrecht.
Meulen, (F. P. ter) Litt. Stud., te Leiden.
Meijer, (J. M. E.) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Ministerie van Justitie (Afdeeling Adel), te 's Gravenhage.
Modderman, (A.) Theol. Stud., te Leiden.
Moll, (W.) Hoogleeraar, te Amsterdam.
Moltzer, (Mr. H. E.) Hoogleeraar, te Groningen.
Moltzer, (M. N. J.) Predikant, te Haarlem.
Moone Bz. (J.) Boekhandelaar, te Delft.
Mooy, (H. W.) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Morell, (L. J.) Litt. et Jur. Stud., te Leiden.
Mounier, (P. J. J.) Predikant, te Amsterdam.
Muller, (Frederik) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Muller, (Gebrs.) Boekhandelaars, te Maastricht, 8 Ex.
Müller, (Johs.) Boekhandelaar, te Amsterdam, 12 Ex.
Mulock Houwer, (J. C.) Jur. Stud., te Leiden.
München, (E. E. von) Boekhandelaar, te Haarlem.
Neelmeijer, (D. C. L.) Hoofdonderwijzer aan de school van Z. M. Koning Willem III, te Apeldoorn.
Nepveu, (Mr. J. I. D.) Griffier bij het Provinciaal Gerechtshof, te Utrecht.

Neurdenburg, (J. C.) Onderwijzer aan het Zendelinghuis van het Nederlandsch Zendelinggenootschap, te Rotterdam.
Neurdenburg, (P. C.) Boekhandelaar, te Rotterdam, 2 Ex.
Nieuwenhuis, (F. J. Domela) Hoogleeraar, te Amsterdam.
Nieuwenkamp, (W. O. J.) te Amsterdam.
Noordewier, (Dr. M. J.) Rector, te Assen.
Noordendorp, (J.) Boekhandelaar, te Amsterdam, 5 Ex.
Noordhoff, (P.) Boekhandelaar, te Groningen, 2 Ex.
Numan, (O. W. Star) Jur. Cand., te Leiden.
Nijenhuis, (B.) te Diepenheim.
Nijhoff en Zn., (Is. An.) Boekhandelaars, te Arnhem, 6 Ex.
Nijland, (J. A.) Instituteur, te Utrecht.
Ochtman, Jzn., (S.) Boekhandelaar, te Zierikzee.
Olivier, (Mr. N.) Minister van Justitie, te 's Gravenhage.
Onderwijzers Gezelschap, (Het) te Venlo.
Onderwijzers Gezelschap (Het) in het 2e distrikt van Overijsel, afdeeling Kampen, te Kampen.
Onderwijzersgezelschap „Verlichting ons doel," te Leiden.
Onderwijzersvereeniging, (De) in het 5de distrikt van Noord-Holland, te Haarlem.
Oosting, (J.) Onderwijzer aan het Instituut voor doofstommen, te Groningen.
Oostwal, (P. C. J.) Kweekeling, te Tilburg.
Oudemans, (A. C.) Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde, te Arnhem.
Out, (P.) Boekhandelaar, te Koog aan de Zaan.
Overhoff, (F.) Boekhandelaar, te 's Gravenhage, 2 Ex.
Pak, (T.) te Amsterdam.
Pan, (Mr. J.) Oud Raadsheer in het Provinciaal Gerechtshof van Drenthe, te Hoorn.
Pannebakker en Comp., Boekhandelaars, te Enkhuizen.
Parson, Jr., (H.) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Pas, (J. J.) te Hillegom.
Pekelharing (Mr. B. H.) Ambtenaar ter Provinciale Griffie van N. Holland, te Haarlem.
Petillon, Mz., (J.) Hulponderwijzer, te Aardenburg.
Piekema, (G. J.) Litt. Stud., te Leiden.
Piere, (M. F. van) Boekhandelaar, te Eindhoven, 2 Ex.
Pieron, (B.) Hoofdonderwijzer, te Goor.
Ploeg, (P. van der) Hoogleeraar aan het Seminarie, te Warmond.
Polak, (H. J.) Litt. Stud., te Leiden.
Pool, (J. C.) Theol. Cand., te Amsterdam.
Portielje en Zn., (G.) Boekhandelaars, te Amsterdam.
Post, (L. G.) Boekhandelaar, te Purmerende.
Post, Jr., (C. van der) Boekhandelaar, te Utrecht, 2 Ex.

Post, (C. G. van der) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Pijnappel Gz., (Dr. J.) Hoogleeraar, te Leiden.
Raemaekers, (J.) te Roermond.
Ramaer, (P. A.) Jur. Cand. te Leiden.
Rauwenhoff, (Dr. L. W. E.) Hoogleeraar, te Leiden.
Reelfs, (C. Schem.) Jur. Stud., te Amsterdam.
Rensink (A. A.) Boekhandelaar, te Leiden.
Renssen, (Dr. J. W. A.) Leeraar aan de Rijks Hoogere Burgerschool, te Groningen.
Reymersdaal, (J. van) Hoofdonderwijzer, te Helden.
Reynders, (Mej. C.) Hulponderwijzeres, te Naarden.
Riemsdijk, (L. J. van) Kantonrechter en Schoolopziener, te Naarden.
Rietstap, (J. B.) Stenograaf, te 's Gravenhage.
Robbers, (Jac. G.) Boekhandelaar, te Rotterdam, 3 Ex.
Roelants (H. A. M.) Boekhandelaar, te Schiedam.
Roelofs, (C. H.) Hoofdonderwijzer der Gemeenteschool, te 's Hertogenbosch.
Roelofs, (G.) R. K. Pastoor, te Brummen.
Roest Mz., (M.) te Amsterdam.
Rogge, (H. C.) Leeraar in de geschied- en aardrijkskunde aan de Stads instellingen van Hooger en Middelbaar onderwijs, te Leiden.
Romein, (Dr. A.) te Enkhuizen.
Romen, (J. J.) Boekhandelaar, te Roermond.
Ronde, (B. H. de) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Roode, (J. C. de) te 's Gravenhage.
Roorda, (Dr. T.) Hoogleeraar, te Leiden.
Roos, (G. P.) te Aardenburg.
Rose, (H.) Ingenieur bij den Waterstaat, te Gorinchem.
Rossum, (A. A. J. van) Theol. Cand., te Rijsenburg.
Rossum, (Wed. J. R. van) Boekhandel, te Utrecht, 2 Ex.
Roijaards, (J. G. M.) Phil. Stud., te Utrecht.
Rutgers, (Dr. A.) Hoogleeraar, te Leiden.
Ruyter, (J. de) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Rijn, (Phs. van) te Rotterdam.
Sain, (Mr. J. G. de) Leeraar aan de Hoogere Burgerschool, te Sneek.
Sarphati, (Dr. S.) Lid der Prov. Staten van N.-Holland, te Amsterdam.
Schaafsma, (A.) Boekhandelaar, te Dokkum.
Schalekamp, van de Grampel en Bakker, Boekhandelaars. te Amsterdam, 4 Ex.
Scharff, (H. C.) Med. Doctor, te Oostzaan.
Scharp, (B.) Onderwijzer, te Utrecht.
Scheffer, (J. G. de Hoop) Hoogleeraar, te Amsterdam.
Scheltema, (J. H.) Boekhandelaar, te Amsterdam, 5 Ex.
Schierbeek, (R. J.) Boekhandelaar, te Groningen, 5 Ex.
Schmidt, (Mr. A.) Advocaat, te Leiden.

Schotborgh Simon, (Mr. J. I.) Rechter en Schoolopziener van het 5e district in Friesland, te Heerenveen.
Schuyten, Hz. (J.) Candidaat Notaris, te Dordrecht.
Schweitzer, (A. G.) Subregent aan het Seminarie, te Warmond.
Seminarie, (Het Nederl. Isr.) te Amsterdam.
Seminarie, (Het R. Kath.) te Culemborg.
Sepp, (C.) Predikant bij de Doopsgezinde Gemeente, te Leiden.
Seyn, (Dr. G. P.) Leeraar aan 's Rijks Hoogere Burgerschool, te Roermond.
Siddré, (J. H.) Boekhandelaar, te Utrecht, 2 Ex.
Siegenbeek, (Mr. D. Tieboel) Burgemeester der Stad Leiden.
Sirks, (Dr. J. L.) Praeceptor aan het Stads Gymnasium, te Groningen.
Slangen, (J. H.) Onderwijzer aan 's Rijks Kweekschool voor Schoolonderwijzers, te Haarlem.
Sloot, (A. J.) Litt. Stud., te Leiden.
Slooten, (P. J. D. van) Predikant, te Terband.
Smits, (J. J.) Jur. Stud, te Leiden.
Soer, (F. C.) Rector van het Gymnasium, te Oldenzaal.
Soest, (A. van) R. K. Priester en Kapelaan, te Maastricht.
Someren, (A. E. C. van) Boekhandelaar, te Zutfen, 3 Ex.
Spanje Koppenol, (K. van) Boekhandelaar, te Zaandam.
Stein Jr., (J. H.) Onderwijzer, te Huisen.
Stellwagen, (A. W.) Hulponderwijzer, te Purmerende.
Stenfert Kroese, (W. H.) Boekhandelaar, te Arnhem, 2 Ex.
Stoppelaar, (Mr. G. N. de) Secretaris van Middelburg, te Middelburg.
Stoppelaar, (Mr. J. H. de) President der Arrondissements-Rechtbank, te Middelburg.
Stuffken, (Dr. J. H.) Hoogleeraar, te Leiden.
Suykerbuyk, (J. J.) Boekhandelaar, te Roosendaal.
Susan C.Hz., (H. C.) Boekhandelaar, te 's Gravenhage.
Sybrandi, (J. D.) Boekhandelaar, te Amsterdam, 5 Ex.
Tak, (Mr. J. P. R.) Commies-griffier van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en Advocaat, te 's Gravenhage.
Tassemeijer, (E. H.) Boekhandelaar, te Rotterdam, 5 Ex.
Tebbenhoff, (Dr. C. A.) te Rotterdam.
Telting, (J. W.) Litt. Stud., te Leiden.
Terveen en Zoon, (J. G. van) Boekhandelaars, te Utrecht, 3 Ex.
Terwen, (M. A.) Hulponderwijzer, te Amsterdam.
Tets van Goudriaan, (Jhr. Mr. J. G. H. van) te 's Gravenhage.
Thiel, (J. J. van) Pastoor der Bisschoppelijke Klerezij, te Enkhuizen.
Thieme — Bauer, (C. G.) te Nijmegen.
Thieme, (H. C. A.) Boekhandelaar, te Nijmegen.
Thieme, (W. J.) Boekhandelaar, te Zutfen, 5 Ex.
Thooft, (Mr. J. G.) Kantonrechter, te Zalt-Bommel.

Tydeman, (Nanning) Theol. Stud., te Amsterdam.
Tijl, (Erven J. J.) Boekhandelaars, te Zwolle, 3 Ex.
Uyttenbroek, (Wed. H. H.) Boekhandel, te Venlo. 5 Ex.
Velde, (van Asperen van de) Boekhandelaar, te Haarlem, 7 Ex..
Velderman, (G.) Hoofdonderwijzer, te Deventer.
Ven, (M. C. van der) Rijks kweekeling aan de Normaalschool, te Eindhoven.
Verbrugge, (Mr. M.) Procureur-Generaal in Zeeland, te Middelburg.
Verstege, (J. A. J.) Predikant bij de Doopsgezinde Gemeente, te Sneek.
Verwijs, (Dr. E.) Archivaris-Bibliothecaris van Friesland, te Leeuwarden.
Veth, (G. H.) te Dordrecht.
Vethake, (H. W.) te Amsterdam.
Visscher, (F.) Luitenant der Artillerie, te Woerden.
Visser, (M. J.) Boekhandelaar, te 's Gravenhage.
Vladeracken, (Mr. C. J. van) Griffier bij de Provinciale Staten van Noord-Holland, te Haarlem.
Vloten, (Dr. J. van) Hoogleeraar, te Deventer.
Vorstman, (M. A. G.) Predikant, te Gouda.
Vosmaer, (Mr. C.) Substituut-Griffier bij het Prov. Gerechtshof van Zuid-Holland, te 's Gravenhage.
Voute, (A.) te Amsterdam.
Vregt, (J. F.) Secretaris van Z. D. H. den Bisschop van Haarlem, te Haarlem.
Vries. (A. D. de)
Vries, (H. L. de) Leeraar aan de Hoogere Burgerschool.
Vries, Jz., (Mr. J. de) Kantonrechter, te Amsterdam.
Vrolik, (W. Th.) Jur. Cand., te Leiden.
Vuuren, (W. G. van) Theol. Lic. en Professor aan het Aartsbisschoppelijke Seminarie, te Rijsenburg.
Waller, (H.) te Amsterdam.
Walther, (C. L.) Kapitein der Infanterie te Gouda.
Wansleven, (W. C.) Boekhandelaar, te Zutfen.
Wermeskerken, (Wed. D. R. van) Boekhandel, te Tiel.
Werndly, (Dr. Th. J.) te Zutfen.
Westerman en Zn., (M.) Boekhandelaars, te Amsterdam.
Westrheene Wzn., (T. van) Letterkundige, te 's Gravenhage.
Weyland, (B. D.) Advocaat, te Amsterdam.
Wichers, (E. W. Laman Eyssonius) Burgemeester, te Delfzijl.
Wieringa, (J. H.) Hoofdonderwijzer, te Dokkum.
Wikman, (A. A.) Onderwijzer, te Utrecht.
Willemsen, (J. A.) Boekhandelaar, te Zutfen, 3 Ex.
Willink, (W. E. J. Tjeenk) Boekhandelaar, te Zwolle.
Wilmer, (Z. D. H. Mons. G. N.) Bisschop van Haarlem, te Haarlem.
Wils, (J.) Hoofdonderwijzer, te Houtrijk en Polanen.

Wilterdink, (D. J.) Boekhandelaar, te Deventer.
Wiselius, (E. B.) Student aan de Rijks instelling voor Ind. Land- en Volkenkunde, te Leiden.
Witkamp, (E. S.) Boekhandelaar, te Amsterdam.
Witlox, (G.) Hulponderwijzer, te Eindhoven.
Witzenburg, (H. H. van) te Zwolle.
Wolff, (Dr. D. E. W.) te Amsterdam.
Wolterbeek, (Leonard) te Amsterdam.
Wolters, (J. B.) Boekhandelaar, te Groningen, 6 Ex.
Wor, (E. Cats) Predikant, te Enkhuizen.
Worthmann, (Ferd.) Leeraar aan 's Rijks Hoogere Burgerschool, te Groningen.
Wuyster, (M. J.) Onderwijzer in de Nederl. Taal- en Letterkunde, te Schiedam.
Wijbrands, (Aem. W.) Predikant, te Edam.
IJsselsteyn (Leonard A. van) Jur. Stud., te Leiden.
IJsselsteyn, (Mr. N. J. van) te 's Gravenhage.
Zaaijer, (Dr. F.) te Leiden.
Zandt (J. H. E. van de) Predikant, te Diepenveen.
Zitman, (J. H.) Boekhandelaar, te Leiden.
Zuylen, (D. H. van) Onderwijzer, te Amsterdam.
Zijde, (K. van der) te Rotterdam.
Zijl, (J. A. van) Boekhandelaar, te Haarlem, 2 Ex.

BELGIË.

Het Ministerie van Binnenlandsche Zaken. Bestuur van Kunsten, Letteren en Wetenschappen, 50 Ex.
Acker, (Aug. van) Stads Secretaris, te Eecloo.
Acker (Karel van) Advocaat, te Gent.
Ackere (Mevrouw van) Letterkundige, te Dixmuide.
Aerts, Hoofdonderwijzer, te Arendonck.
Amveres, (Van der) Lid der Provinciale Staten, te Leuven.
Angillis, (A.) Notaris, te Rumbeke, bij Rousselaere.
Arents, Bestuurder der Middelbare School, te Turnhout.
Bauduin, Rentenier, te Brussel.
Beernaert, Notaris, te Alveringhem.
Beers, (J. van) Professor, te Antwerpen.
Bemden, (J. J. van de) te Antwerpen.
Bibliotheek (Stads) van Antwerpen.
Bibliotheek (De) van het Seminarie te Mechelen.
Blommaert, (Phs.) Letterkundige, te Gent.

Bo, (L. de) Professor aan het Collegie St. Louis, te Brugge.
Boghout, (Frans van) te Antwerpen.
Bonne, (De) Advocaat, te Brussel.
Bouché, Commies-griffier aan het Kantongerecht, te Brussel.
Boutens, Advocaat, te Brugge.
Broeckaert, (Jan) Letterkundige, te Wetteren.
Brugge. (De Regeering der Stad)
Burbure, (Ridder Leo de), te Antwerpen.
Busscher, Archivaris, te Gent.
Chantrell de Stappens, te Brugge.
Clarijsse, Onderpastor, te Lendelede.
Cleer, (J. de) Provincie-raad, te Antwerpen.
Cort, (Laurens de) te Antwerpen.
Daele, (August) Bankier, te Gent.
Dautricourt-Woets, Industrieel, te Dixmuide.
Debo, (Professor) te Brugge.
Decker, (Eerw. Heer de) Leeraar aan het Seminarie, te Mechelen.
Declercq, (Karel) Zaakhandelaar, te Dixmuide.
Decq, (A.) Boekhandelaar, te Brussel, 2 Ex.
Degerickx, (Ed.) Stads-Ambtenaar, te Gent.
Degeyter, (Julius) Letterkundige, te Antwerpen.
Delporte, Kapitein Bevelhebber der 19de beleg-batterij, te Dendermonde.
Dodel, Archivaris, te Brussel.
Dorselaer, (P. van) Onderwijzer, te Antwerpen.
Domus, (J.) Advocaat, te Antwerpen.
Droogenbroeck, (Van) Onderwijzer, te Brussel.
Dungen, (Van den) Gemeente Onderwijzer, te St Gilles.
Ecrevisse, Vrederechter, te Eecloo.
Eerebout, (Aug.) Aannemer, te Brugge.
Fonteyn, (C. J.) Boekhandelaar, te Leuven.
Gailliard, (Ed.) Boekdrukker, te Brugge.
Génard, (P.) Archivaris, te Antwerpen.
Gilliodts van Severen, (Dr.) te Brugge.
Hael, (C. van) Onderwijzer, te Antwerpen.
Hansen, (C. J.) Letterkundige, te Antwerpen.
Hecke, Zoon, (Van) Brouwer, te Brugge.
Heremans, (J. F. J.) Hoogleeraar, te Gent.
Herrebrandt, Zoon, (Antoon) te Brugge.
Houtave, (Edm.) Professor aan het Collegie St. Louis, te Brugge.
Hove, (Kanonik van) Overste van het klein Seminarie, te Rousselaere.
Jacquart, (Désiré) Hoofdonderwijzer, te Nieuwpoort.
Kenis, (J. Th.) Onderwijzer, te Antwerpen.

Koninck, (J. de) Boekhandelaar, te Antwerpen.
Laet, (J. de) Letterkundige, te Antwerpen.
Lambo, (Ferdinand) te Antwerpen.
Lauwers, (Ed.) Stads Onderbibliothecaris, te Antwerpen.
Leeuw, (Van) Directeur van het Hospitaal, te Everghem.
Linden, (Eugeen van der) Letterkundige, te Antwerpen.
Luyck, (Louis de) Onderwijzer, te Aalst (Oost-Vlaanderen).
Maatschappij Vriendschap, te Rousselaere.
Maatschappij, „De Taal is gansch het volk," te Gent.
Maatschappij Olijftak, te Antwerpen.
Maatschappij Dageraad, te Turnhout.
Marchand, (Jos. G.) te Antwerpen.
Meerseman (D. G.) Professor aan het Collegie St. Louis, te Brugge.
Meganck, Hoofdonderwijzer, te Assenede.
Merchier, (C.) Hulponderwijzer, te Aerseele.
Mertens, (F. H.) Stads Bibliothecaris, te Antwerpen.
Meyer, (De) Student aan de Hoogeschool, te Gent.
Meyvis, te St. Gilles, (Waas).
Michel, (Ed.) Ontvanger der Registratie, te Dixmuide.
Montangie, (Jacob) Aannemer, te Brugge.
Monthaye, (Ch.) Onderwijzer, te Staden (West-Vlaanderen).
Munter, (De) Hoofdonderwijzer, te Overmeire.
Muquardt, (C.) Boekhandelaar, te Brussel, 33 Ex.
Muquardt, (C.) Boekhandelaar, te Gent.
Mussely, (Karel) Stads-Secretaris, te Kortrijk.
Neelemans, Historieschrijver, te Eecloo.
Nerum, (van) Bestuurder der Normaalschool, te Gent.
Net, (L. de) Vrederechter, te Brugge.
Peeter, Onderwijzer, te Lummen.
Peeters Verellen, (J. J.) Lid van den Provincieraad, te Antwerpen.
Picqué, (C.) Letterkundige, te Brussel.
Pieters, (J. M.) Letterkundige, te Brussel.
Prins, (De) Advocaat, te Leuven.
Provincie West-Vlaanderen, (Het Bestuur der) te Brugge.
Putte, (Kanonik van de) Deken, te Poperinge.
Radinger, te Heerenthals.
Raepsaet, Vrederechter, te Lokeren.
Ridder, (Abt de) te Brussel.
Rogghé, (W.) Boekhandelaar, te Gent, 75 Ex.
Roos en Eikel, Koninklijke Maatschappij, te Leuven.
Rooses, (Max.) Professor, te Namen.
Rijckeboer, Boekdrukker, te Veurne.

Rijswijk, (Lambert van) Zilversmid, te Antwerpen.
Sabot, Griffier, te Selzaete.
Scheefhals, (H.) Boekhandelaar, te Antwerpen, 30 Ex.
Scheler, (A.) Bibliothecaris van Z. M. den Koning, te Brussel.
School, (De Middelbare) te Antwerpen.
Serrure, (C. P.) Hoogleeraar, te Gent.
Snieders, (Dr. R.) Letterkundige, te Turnhout.
Stock, (Ls. Leonard) Boekdrukker te Rousselaere.
Stroobant, (Eugeen) Notaris, te St. Pietersleeuw bij Brussel.
Studenten-Genootschap, (Het) „Met Tijd en Vlijt," bij de Hoogeschool te Leuven.
Thijs, Griffier bij het Kantongerecht, te Brussel.
Tserclaes, (Baron A. de) Provinciaal Schoolopziener, te Brugge.
Vandercruyssen, (Abt L.) te Woumen.
Vanderhaeghen de Dobbelaar, Gemeente-Raadsheer, te Gent.
Vandermeersch, Provinciaal Archivaris, te Gent.
Vanhoorde, Onderwijzer, te Gent.
Vermoelen, (Joh.) Onderarchivaris der Stad Antwerpen, te Antwerpen.
Vermoelen Mertens, (M.) te Antwerpen.
Verschelden, (Karel) Bouwmeester, te Brugge.
Versnaeyen, (K.) Ambtenaar bij het Provinciaal Gouvernement, te Brugge.
Verstraete, (F.) Pastoor, te Blankenberghe.
Vrambout, (B.) Gouverneur der Provincie West-Vlaanderen, te Brugge.
Vuylsteke, (Julius) Advocaat, te Gent.
Waldack, Commies-griffier, te Gent.
Watlé, (D.) Bureeloverste van het Gemeentebestuur, te Antwerpen.
Willems, (Alphons) te Brussel.
Willems, (F.) Letterkundige, te Antwerpen.
Zuylen, (Baron Frans van) te Brugge.
Zuylen de Moerkerke, (Baron van) te Brugge.
Zuylen van Nyevelt, (Baron Camille van) te Brugge.

DUITSCHLAND.

Anstalt, (Litt. Art.) te München.
Anton, (E.) Boekhandelaar, te Halle.
Aue, (Karl.) Boekhandelaar, te Stuttgart.
Bibliothek, (Königl.) te Hannover.
Bibliothek, (Königl. Hof- und Staats-) te München.
Bibliothek, (Königl. Landes-) te Düsseldorf.
Bibliothek, (Kurfürstliche Landes-) te Cassel.

Bibliothek, (K. K. Universitäts) te Weenen.
Bibliothek, (Konigliche Universitäts) te Halle.
Bibliothek, (Grossherzogl.) te Weimar.
Bibliothek, (Kurfürstliche Universitäts) te Marburg.
Bibliotheek, (Stads) te Frankfort.
Bibliotheek, (Stads) te Bremen.
Calvary en Comp., (S.) Boekhandelaars, te Berlijn.
Du Mont-Schauberg'sche Buchhandlung, te Keulen.
Elwert'sche Buchhandlung, te Marburg, 2 Ex.
Eye, (L. von) Boekhandelaar, te Meiningen.
Frommann, (E.) Boekhandelaar, te Jena.
Gerold's Sohn, (Carl) Boekhandelaar, te Weenen, 3 Ex.
Hampe, (Ed.) Boekhandelaar, te Bremen.
Haupt, (Prof. Dr. Moritz) Mitglied der Kgl. Akademie, te Berlijn.
Hirzel, (S.) Boekhandelaar, te Leipzig.
Holtzmann, (Hofraad Dr.) te Heidelberg.
Jaeger'sche, (M.) Buchhandlung, te Frankfort.
Karajan, (Dr. Th. G. von) Vice Pesident der Keizerlijke Academie van Wetenschappen, te Weenen.
Klaeden, Predikant, te Berlijn.
Koolman, (Senator J. ten Doornkaat) te Norden.
Lazendorf, (Dr. Friedr.) te Schwerin in Mecklenburg.
Leo, (H.) Prof. d. Geschichte a. d. Univ. in Halle.
Mätzner, Hoogleeraar, te Berlijn.
Mittler's Sort., Buchh., te Berlijn, 2 Ex.
Mohr, (E.) Boekhandelaar, te Heidelberg.
Nürmberger, (C. Th.) Boekhandelaar te Königsberg in/Pr.
Pfeffer's, Buchhandlung, te Halle.
Pfeiffer, (Dr. Franz) Hoogleeraar, te Weenen.
Regel, (Professor Dr. Karl) te Gotha.
Retberg auf Wettbergen, (Baron von) te München.
Ricker, (J.) Boekhandelaar, te Giessen.
Rumohr, (K. von) te Meiningen.
Schade, (Professor Dr.) te Königsberg in/Pr.
Schaub'sche Buchhandlung, te Düsseldorf.
Scheidt, Stads Secretaris, te Keulen.
Schulze, (Theodor) Boekhandelaar, te Hannover.
Soltau, (D.) Boekhandelaar, te Norden.
Thienemann, (E. F.) Boekhandelaar, te Gotha.
Vilmar, (Consistorialrath) Hoogleeraar, te Marburg.
Weigand (Professor Dr.) te Giessen.
Wurtenberger, (G.) Boekhandelaar, te Cassel.

ITALIË.

Bibliotheca della R. Università, te Pisa.
Loescher, (Hermann) Boekhandelaar, te Turijn, 4 Ex.
Marsch, (Hon. G. P.) Amerikaansch Minister, te Turijn.
Schiavone, Afgevaardigde, te Turijn.
Teza, (E.) Professor, te Bologne.

GROOT-BRITANNIË.

Hessels, (J. H.) te Cambridge.
Parker, (J. H. en J.) Boekhandelaars, te Oxford.
Williams en Norgate, Boekhandelaars, te Londen.

ZWEDEN.

H. M. de Koningin van Zweden en Noorwegen.
Bibliotheek, (de Koninklijke) te Stockholm.
Samson en Wallin, Boekhandelaars, te Stockholm, 2 Ex.

DENEMARKEN.

Bibliotheek, (de Koninklijke) te Kopenhagen.
Hagerup, (H.) Boekhandelaar, te Kopenhagen.
Stephens, (G.) Hoogleeraar, te Kopenhagen.
Ursin, (Georg. Chr.) Boekhandelaar, te Kopenhagen.

en deernis verwekte. Evenzoo zegt hij elders, bij het vermelden van zware rampen: || Dats dien Romeynen afdochte, *miserati sunt*, *Rijmb.* 32873. Dats enen afdinken mochte, *ut miseranda esset* (*tanta mutatio*), 34043.

— Elders wordt *Afdinken*, in zwakkere opvatting, blootelijk van een gevoel van *deernis*, *medelijden* of *ontferming* gezegd, zonder bijdenkbeeld van afschrik. Manasses, zegt MAERLANT, deed zoo zware boete en bad zoo innig,

So dats Gode van hemelrike
Afdochte, ende brachtene in sijn rike.
Rijmb. 14509.

d. i. „*dat God er zich over ontfermde.*" In de *Hist. Schol.* „et *misertus* Dominus reduxit eum in regnum suum."

Afdinken wordt dan ook met *ontfermen* vereenigd:

Mamet! deser mort
Moet u afdinken ende ontfermen!
Wittek. v. Sass. 70.

Want en mochte niet gescien
Dat soes hare onthouden mochte,
Hare nontfaermde ende afdochte
Die hare lijf dor hare niet en sparen.
Sp. I7, 78, 70.

VINC. „Neque enim continere se potest... quin *compatiatur* eis in suis laboribus."

Ook in *Sp.* I², 9, 35, waar het hs. heeft:

Te hant verkendijt, ende hem dochte
Dat so vele gedogen mochte,

moet voor *hem dochte* gelezen worden *hem afdochte*, of wel *hem verdochte*, dat hetzelfde beteekent (zie VERDINKEN). VINC. „quem recognoscens et *miserans*."

AFDOEN (*dade* of *dede*, *gedaen*), onreg. ww. bedr. Verg. AFGEDOEN.

I) Met eene zaak als voorwerp.

1) De hedendaagsche beteekenis van *uitdoen*, *afleggen*, als in het gewone sine cleder afdoen, sine wapine afdoen enz.

In bijzondere opvatting:

— Sine wapine afdoen, *de wapenen nederleggen*, *den strijd staken*.

Hare wapenen hebben si afgedaen,
Ende maecten pays jegen die stede.
Sp. I7, 57, 40.

— Den caproen afdoen, *de muts afnemen*, uit eerbied of beleefdheid, *Lsp.* II, 52, 70; III, 4, 102.

2) *Wegdoen*, *verwijderen*, *wegnemen*.

Dat hi hem den bitteren kelc afdede.
Vad. Mus. II, 418, 103.

d. i. „*den drinkbeker van hem liete voorbijgaan.*"

Josef, die sijn jonger was,
An Pilatus dat hi bat,
Dat hi den lichame mochte doen af.
V, 321.

die brucgen, die tier tijt
Van vresen af waren gedaen.
Lanc. III, 15985.

Doe verkeerdi die dinc,
Ende dede die mort af altemale.
Sp. IV², 45, 106.

d. i. „*nam alles weg wat er in den brief over den moord was geschreven.*"

— Die sonden afdoen, *de zonden wegnemen*. || Dat geen oefeninge hebbeliker en is die sonden mede of te doen, RUUSBR. III, 107.

Inzonderheid gezegd van het *wegnemen* of *uitdelgen* der zonden door Christus of de Heiligen.

Cristus ne ware niet noch en woude
Comen in der werelt oude,
Dan om zonden af te doene.
Sp. III⁵, 55, 65.

VINC. „ut peccatum mundi... *auferret.*"

Ende stortes dijnre herten medicine,
Om af te doene de sonden mine.
Inst. 2de *Kl. Verh.* VI², 17.

Noch roep ic aen dine ontfermicheit:
Doet of alle mijn quaetheit!
Ald.

„Dese sonde," seide die bisscop saen,
„Heeft sente Jacop afgedaen."
Sp. IV³, 50, 67 (verg. vs. 55).

— Tot deze beteekenis van *wegdoen*, *wegnemen*, behoort ook het gebruik van *afdoen* in overdrachtelijke zegswijze:

Neen ic, twaren, dat doe ic af.
Alex. IV, 290.

d. i. „*dat wijs ik af*, *dat zij verre van mij.*"

Neent niet, dat doet al of.
Sp. III³, 5, 102.

d. i. „*dat zij verre.*" Zoo ook III³, 27, 63, enz.

3) Iets brengen in den toestand dat het *af* d. i. *afgedaan* is; dus *Afschaffen*, *doen ophouden*, *intrekken*, van instellingen, wetten, gebruiken enz. gezegd. Verg. AF (AF SIJN, 1) en AFBRENGEN, 2). „Afdôn, *abolere*," glosse bij GRAFF, *Diut.* II, 196.

Doe begonden die van Rome
Hare coninge te doene of,
Ende hadden raetgevers int hof.
Rijmb. 17888.

Tien tiden so daden af mede
Hare raetgevers die Romeine,
Ende maecter af tribune al reyne. 18869.

Hist. Schol. „*tribuni militares pro consulibus esse coeperunt.*"

Dat hi de kors niet soude doen af,
De hem de coninc Willem gaf.
STOKE X, 181.

|| Dat men vort die keysers afdade, *Sp.* I⁸, 1, 7. Alle biddende oerdenen werden afgedaen, *Vad. Mus.* III, 427, 4. Wetten afdoen, *Sp.* III⁶, 25, 36. Scattinge —, III⁶, 49, 78. Onrecht —, *Heim.* 571. Die rovere —, *de roovers uitroeien*, *een einde maken aan de rooverij*, HEELU 4112. (Dat) hi alle dafgode afdede, *Sp.* I³, 10, 18. Dat men ofdoe alle giften... die men lange geplogen heeft te gevene, *ZVl. Bijdr.* IV, 6. Ene verbodinge (*dagvaarding*) afdoen ende machteloos maken, *intrekken*, NIJHOFF IV, 130 (*a.* 1436); *enz.*

In nauw verband hiermede staat

4) De hedendaagsche beteekenis van *Voldoen*, *betalen*, t. w. eene schuld, *en daardoor de aanspraak doen ophouden*, *uitdelgen*. || Doe si haren tol hadden afgedaen, *Flor.* 1862. Die veete afdoen, *voldoen*, *door satisfactie verzoenen*.

Dat hi hem pijnde metten grave
De grote veete te doen ave.
STOKE IV, 186.

5) *Verwoesten*, *vernielen*, *verdelgen*, t. w. eene vijandelijke stad, landstreek of legermacht. Verg. ons *afmaken*, van personen gezegd.

Dat si tAkers quamen gereet,
Ende dat ofdaden in den gront.
Sp. IV7, 37, 22.

Dede van Henegouwe die grave
Sente Amants ende Orsijs ave
Met brande ende mitten swaerde.
Eduard III, 1555.

Dat hi vergaderde mogendelike
Groet volc, om met machte
Af te doene die Vier Ambachte.
Vl. Rijmkr. 10127.

Zoo ook vs. 10184. Verg. KAUSLER, bl. 698.

In den *D. B.* staat *afdoen* herhaaldelijk in dezen zin van *verdelgen*, ook op personen toegepast, altijd

ter vertaling van *delere* in de Vulg. Zoo b. v. || Ic sal ofdoen alle dat ic gemaect heb boven der aerden, *Gen.* VII, 4. Om dat hi ons leveren soude in des Amorreus hant ende afdoen, *Deut.* I, 27. Ende Moyses sloechse ende deedse af, *Jos.* XIII, 12. Die onse lant hevet afgedaen ende veel luden verslegen, *Richt.* XVI, 24. — Evenzoo *Gen.* VI, 7; VII, 23; *Richt.* XXI, 17; II *Kon.* X, 28; *Esther* VIII, 11; *enz.*

II) Met een persoon als voorwerp.

1) *Afzetten*, *ontslaan* (uit een ambt of eene betrekking). Verg. Af (Af sijn, 2).

> Hierna wart hi afgedaen,
> Ende wart bedwongen tiere dinc
> Dat hi clergie daer ontfinc,
> Omme dat hi was alte kint.
> *Sp.* III^{1}, 22, 102.

> Dat hi siere moeder afdede
> Van des rikes mogenthede.
> III^{8}, 89, 33.

|| So wart paues Gregorius afgedaen, IV^{2}, 32, 37. Hi (*de Paus*) wart saen van den stoele afgedaen, III^{8}, 74, 48. Componius wart afgedaen van der baillien, I^{6}, 51, 16. Sident so dede Anthyocus Jason of (*amovit Jasonem*), *Rijmb.* 18747. (*Een hoofdman werd gekozen*), maer curt wart hi afgedaen (*om zijn slecht bestuur*), *Vl. Rijmkr.* 10105. Es yement van den scepenen der poerte onnutte int scependoem, dien sal men ofdoen sonder wederseggen, ende enen anderen weder setten in sine stede, mieris II, 56 *a* (*a.* 1306). Afdoen van sinen dienste, willems, *Meng.* 448. Dese mogewi avedoen alse wi willen; ende alse wise ave hebben gedaen, die si dan selve kiesen, die selewi hen geven, 454 *vlg.* Bi des keysers rade dede hi hem selven of, *legde hij zijn ambt neder*, *Pass. W. f.* 79 *a.*

— Ook in de vereenigde uitdrukking Af- ende aendoen, *afzetten en aanstellen*. Zie bij Aendoen 3).

2) Met den 2den nv. Enen des —, *iemand van iets afhelpen*, dus hetzij *Ontslaan*, *bevrijden*, hetzij *Berooven*.

> Den dullen hope, dien hi draget,
> Dies doet hem af, eer hi verdort.
> *Part.* 99, 2.

— Enen des lijfs afdoen, *van het leven berooven*, *Rijmb.* 17081.

— Hem des —, *zich er van afmaken*, *er aan onttrekken*. || Scepenen ... wijsden de zaken te bedingene ter wet, daer de erve onder es gelegen, ... ende dadens hem af, *Vad. Mus.* IV, 349 (*a.* 1358). Dat hem schepenen der zake afdaden, *ZVl. Bijdr.* IV, 373 (*a.* 1424).

> Metten minsten wilt Gelloen
> Hem des camps avedoen.
> *Lorr.* II, 3996.

— Hem iemens —, *zich van iemand afmaken*, *ontslaan*; hetzij door hem van kant te helpen, als:

> Wi moeten ons derre puten doen ave.
> *Limb.* I, 1708.

> des anders dages woude die grave
> Hem des kints doen ave. IV, 1003;

hetzij door zich aan hem te onttrekken, als:

> Hi hadde hem daer der coninginnen
> Avegedaen ende harre minnen.
> *Lanc.* IV, 327 (naar de lezing van den corrector).

AFDRAGEN (*droech*, *droegen*, *gedragen* of *gedregen*), st. ww. bedr.

I) Met eene zaak als voorwerp.

1) *Wegdragen*, *wegvoeren*. || Sij hebben genomen die steden ende afgedragen grooten roof, *D. B.* II *Chron.* XIV, 14 (Vulg. *asportaverunt*).

2) *Wegnemen*, *ontnemen*, *afnemen*. Ook met den 3den nv. des persoons.

> dorpers worde connen afdragen
> Scamelheit ende goede seden.
> *Doctr.* I, 275 var.

> Maer één dinc drouch hem den sanc ave.
> stoke III, 304.

d. i. „*benam hun den lust tot singen*, *stoorde hunne vreugde*." Het beantwoordt aan *aegre ferentes* in *Chron. Egm.* bij kluit I, 203.

3) *Afslaan*, *afhouwen*, vooral van ledematen of deelen der wapenrusting gezegd, die in den strijd door het zwaard worden weggenomen.

> Dien hevet Hector so geslegen,
> Dat hi hem af hevet gedregen
> Sijn hovet van den halse aldare.
> *OVl. Ged.* I, 55, 240.

> Want hi enen sijn hoeft afdroech,
> Ende enen anderen, diere bi was,
> Half den hals, sijt seker das.
> *Lanc.* II, 38986.

> Ende sloech den liebart thoeft af
> Met enen slage, die hi hem gaf:
> Die vorste voete hi met afdroech.
> II, 39703.

> Metten swerde hi hare afdroech
> Van den buke die rechter hant.
> *Ferg.* 3404.

> Met sinen swerde hi afdroech
> Half den helm ende tbeckineel. 2396.

II) Met een persoon als voorwerp.

Enen —, t. w. eenen ridder in den strijd, *afwerpen*, *van 't paard stooten*, *nedervellen*. Meer gewoonlijk *Afsteken* geheeten: zie ald. 2).

> Daer was gesteken ende geslegen,
> Ende afgedregen menech stout degen.
> *Lanc.* IV, 2303.

AFDRAGENTHEIT, znw. st. vr., en -hede, zw. vr. „Af-draeghentheyt, vetus Flandr. *Obtrectatio*, *detractio*, *contemptus*, *ignominia*." Kil.

Afdragen beantwoordt letterlijk aan *detrahere*; het znw. *afdragentheit* komt dus geheel met *detractio*, *detrectatio* overeen, en beteekent eigenlijk: het *te kort doen* aan iemands eer.

AFDREGEN (afdreigen), zw. ww. bedr. Met een persoon in den 3den nv. Enen iet —, *iemand iets door bedreiging afpersen*, *afzetten*. Verg. Afdriegen. || Heeft een gewelt gedaen an een, dien hy sijn gelt of ander dinck ofgedreecht heeft, matth. 331. Den goeden lieden thuer afdreygen, *Vad. Mus.* III, 24.

AFDRIEGEN (*drooch*, *drogen*, *gedrogen*), st. ww. bedr. Met een persoon in den 3den nv. Enen iet —, *iemand iets door bedriegerij afhandig maken*, *afzetten*. Verg. Afdregen en Aftuuscen. || Dat noch baeliu ... noch niemand enige miede of vorderinge neme, of yemand enich goed ofdriege of ofbreke, mieris II, 212 *b* (*a.* 1319).

AFDRINGEN (*dranc*, *drongen*, *gedrongen*), st. w. bedr.

1) Met een persoon als voorwerp. *Wegdringen*, *terugdringen*, *achteruitdringen*. Verg. het volgende art.

> Drongen met crachte ave
> Van Luthsenborch den coenen grave.
> heelu 5533.

hetgeen straks herhaald wordt: „doen hi wert *achtergedrongen*."

2) Met eene zaak als voorwerp en een persoon in den 3den nv. Enen iet —, *iemand iets afpersen*, *hem met geweld er van berooven*.

> Die hertoge van Loreine hi doet
> Dien van der stad grote pine,
> Want hi dronge hem af gerne tsine.
> *Limb.* II, 430.

AFDRIVEN (*dreef, dreven, gedreven*), st. ww. bedr. *Wegdrijven, terugdrijven, verdrijven.* Verg. het vorige art., 1).

> Doen ute Wijc her Waelrave
> Ende sijn heer weder ave
> Worden gedreven met gewout.
> HEELU 2045.

— Overdrachtelijk gebruikt:

> An horen raet, in horen banc,
> Is giericheit gedreven of.
> HILD. bij VERWIJS, *Bloeml.* III, 64, 92.

d. i. „hebzucht *is daar verwijderd, is daar verre, heeft daar geenen toegang.*"

AFDWAEN (*dwoech, dwoegen, gedwagen* of *gedwegen*, imperat. *dwach*), st. ww. bedr. Zie DWAEN. *Afwasschen.* || „Ganc ter beken van Syloa ende dwach dit ave"; ende ic ginc ende dwoegt ave, *L. v. J. c.* 179.

> Ende ofdwaen sine vuulnesse.
> *Lsp.* I, 23, 90.

— Veelal overdrachtelijk gezegd van het afwasschen van zedelijke onreinheden, het zuiveren van den in zonden besmetten mensch.

> Die bliscap, daer men wilen in lach,
> Sal men afdwaen met langen wene.
> *Sp.* III^{3}, 27, 50.

> So mach hi prijs ende ere ontfaen,
> Ende den anderen name ofdwaen.
> STOKE X, 125.

> Ende met sijnre doot ofdwaen
> Dat Adaem hadde misdaen.
> *Lsp.* IV, 1, 35.

> Die sonden afgedwegen waren
> In den bloede der martelaren.
> *Vl. Rijmkr.* 3720.

|| Die sonden afdwaen, *Rijmb.* 22198; *Sp.* I^{7}, 5, 86; *Theoph.* 258; *enz.* Die erfsonde ofdwaen, *Lsp.* II, 16, 52. Die sonden die en werden niet afgedwegen, *Sp.* IV^{2}, 24, 98; *enz.*

AFFAL. Zie AFVAL.

AFFARE (AFFERE), znw. vr. en onz. Fr. *affaire*, van *à faire. Zaak, aangelegenheid.* || Al die affare, *Amand* I, 3428. Uwe (sine, hare) affare *of* affere, *uwe* (*zijne, hunne*) *zaken, hetgeen u* (*hem, hen*) *betreft, Rose* (*A*), 10314, (*C*) 655, (*A*) 8281, *Limb.* IX, 309. Daffere, *Vad. Mus.* IV, 82, 645; *enz.*

Elders onz. gebruikt. || Al taffere van haren zone, *Rose* (*C*), 13424. Gi dinct mi van goeden affere, (*A*), 11518. Gi wert verhoet van dinen affere, *Limb.* X, 754; *enz.*

AFFE, znw. zw. m. *Dwaze naäper, onnoozele zot.* Blijkens den vorm uit het Hoogd. overgenomen. Van ohd. *affo*, mhd. en nhd. *affe*, aap (GRAFF I, 159, BEN. I, 10). Nog kent het hoogd. *äffen*, voor den gek houden. De *Teuth.* verklaart Aff als *doir, gheck, sot*, en Affen als *schympen, spotten* enz. Zie ook KOSEG. I, 146, en verg. AFFENHEIT, VERAFFEN.

> Dies simpele geloven, dat sijn affen.
> *Sp.* III 7, 44, 42.

> Die sulken oirbair mogen scaffen
> Ende des niet en doen, als affen,
> Si mogen billics hieten dwaes.
> HILD. f. 132 c.

AFFEN, zw. ww. *Schimpen, spotten.* Komt voor in de samenst. VERAFFEN: zie ald. en verg. AFFE, AFFENHEIT.

AFFENHEIT, ook EFFENHEIT, znw. st. vr., en -HEDE, zw. vr. Zie AFFE. Mhd. *affenheit*, thorheit (BEN. I, 10). *Aperij, dwaasheid, zotheid.*

> Oec eest al logene ende gedwas
> Van Pont-Mantribele mede,
> Van bere Wiselauwe die affenhede.
> *Brab. Y.* II, 1710—12 var.

> Hets ene grote affenheit,
> Dat die mensche sinen troest leit
> Ende al sinen hope set
> Ane selver ende aen gout met.
> *Doctr.* II, 2479,

waar de var. C. R. *sotheid* hebben, en H. *effenheit*, hetzelfde als *affenheit* met de gewone hoogd. vocaalbreking, evenals mhd. *effenlich* nevens *affenlich* (BEN. t. a. pl.).

AFFERE. Zie AFFARE.

AFFOLEREN (AFFOLLEREN), zw. ww. bedr. Mlat. *affolare* (DU CANGE I, 132); prov. *afolar* (RAYN. II, 32 vlg.); ofr. *afoler* (ROQUEF. I, 32, BURGUY III, 5; verg. DIEZ, *Wtb.* I, 185). Van een lat. ww. *fullare*, dat nevens *fullo* mag aangenomen worden, mlat. ook *folere* (bij DU CANGE III, 338), d. i. *vollen, trappen, treden*, vanwaar fr. *fouler* en *foule*, gedrang. Bij uitbreiding ging de beteekenis over tot *Vertrappen, kneuzen en knotten, mishandelen, beschadigen, verderven.* Ons *folen*, plagen, uit de 17de eeuw, is hetzelfde woord in zwakkere opvatting. Verg. FOLEREN.

1) Van menschen of dieren gezegd. *Aan lijf of leden beschadigen, kwetsen, verwonden, verminken.*

> Daer viel menech ter eerde,
> Die geaffoleert waren tier stont
> Ende som toter doet gewont.
> *Lanc.* II, 34560.

> Perchevael sloech op die ketene doe,
> Dat si brac neven den halsberch soe
> Dat die rudder na bi desen
> Geaffolleert hadde gewesen.
> II, 36155.

> Lanceloet sloech hem af den scilt
> Ende die hant daer hine mede hilt.
> Tierst dattie gene gevoelde das,
> Dat hi alsoe geaffolleert was ...
> IV, 12559.

|| Rudders die afgesteken lagen ende geaffoleert met groten slagen, II, 34579. (*Zulk een slag*) dat hem deerde in den rechten arm ende affoleerde, II, 8186. Menegen afoleren ende dringen onder voet, *Brab. Y.* VI, 5902. Die in sijn here waren geaffoleert, *de gekwetsten, Sp.* I^{6}, 3, 44. So wie yemene affolert, es schuldech den heere V pont, ende den geaffolerden mensche V pont; ware de affoleringe buten maeten groet, dat zoude hi beteren den *gequetsten* bi raede van scepenen, DIERICX, *Gends Charterb.* 149. Die mans quec sloege ogte affolleerde, WILLEMS, *Meng.* 446; *enz.*

Hiertoe behoort ook de plaats uit *Part.* 77, 28, waar de gedrukte tekst heeft:

> Doe gise beide asselgiret,
> Dat gise niet en *affalgiret*
> Beide, dat was u wel leet.

Affalgieren is niets: uit *falgieren, faelgieren*, kan geene redelijke verklaring worden afgeleid. Doch het laatste woord van het vorige vers heeft den afschrijver kennelijk in de war gebracht. Hij had *affoliret* moeten schrijven. De zin is: „Het speet u, dat gij hun *geene kwetsuur hadt toegebracht.*"

2) Van zaken gezegd. *Vertreden, verderven, verwoesten.*

> Sone sal daer bliven staende geel
> Cruut no rose no prayeel,
> Inne salt al doen affoleren.
> *Rose* (*A*), 14039 (*C* 13857 verkeerdelijk: *assaelgieren*).

AFFOLERINGE, znw. st. vr. *Kwetsuur, verwonding.* Zie AFFOLEREN, en met name de aldaar aang. plaats uit DIERICX, *Gends Charterb.* 149.

AFGAEN (*ginc, gingen, gegaen*), st. ww. onz. Verg. AFGANGEN.

I) Absoluut, zonder beheersching.
1) Met een persoon als onderwerp.
a) *Weggaan, heengaan, vertrekken, zich verwijderen.* || Wie so wilde, ginc in ende of, *Lanc.* II, 42586. Die drossate ginc af, III, 19560. Ende gingen af ter cameren waert, *Part.* 108, 1. Hi hiet den borchsaten gaen of, *Rijmb.* 34566.
b) *Aftreden*, van een ambt of eene bediening. || Soe wanneer dat de sevene gesworne af selen gaen, WILLEMS, *Meng.* 461 (*a.* 1308). Ende sullen de dekin ende de gesworenen vorseit thaerlieder afgane gehauden wesen rekeninge te doene van haerlieder beleet, *Vad. Mus.* V, 227 (*a.* 1462). (*De burgemeester*) continueerde vier jaeren achter elckanderen zonder af te gane, V, 299 (*a.* 1499).
2) Met eene zaak als onderwerp. *Weggaan, afnemen, verminderen.*

Dat dan die liefte begint te dinnen
Ende die zueticheit gaet af.
Mloep II, 1618.

— Ook met bijvoeging van een persoon in den 3den nv., die echter niet rechtstreeks door het ww. beheerscht wordt. || Dat doen die dage die mi avegaen (*klacht van een oud man*), *Limb.* V, 1202 (*verg.* 987). Want heme sijn vleesc al aveginc, *Flor.* 545.
II) Met den 2den nv. en een persoon als onderwerp.
1) Des — „*van iets af gaan, er van afstappen, er een einde aan maken.* || Eer wi des bonos avegaen, *Sp.* III⁸, 92, 86.
2) Des —, *van iets afstand doen, het laten varen, prijsgeven.*

Ic wille wel, sprac die sottaen,
Dore uwen raet dies mijns afgaen.
Part. 106, 4.

d. i. „om uw gevoelen mijn eigen *laten varen.*" Verg. vs. 26—28.

Hi werpt wech scarpe ende staf,
Des gelts gaet hi algader af.
Franc. 1018.

Dus soe sijn si, sonder waen,
Al haers goets afgegaen.
Brab. Y. IV, 117.

— Inzonderheid van het prijsgeven of *verloochenen* van het Christelijk geloof, of van het *laten varen* der zonde gezegd.

hets beter die doet ontfaen,
Dan des geloefs avegegaen.
Doctr. II, 3215.

waar de var. D. minder juist den 4den nv. *tgelove* heeft. || Rechts geloves afgaen, *Melib.* 3540. Der wet —, *Sp.* III⁶, 17, 12. Der waerheit —, *Christ.* 137. Uwer kerken —, *Theoph.* 462. Sire sonden —, 1806.
— Ook, als rechtsterm, van het *afstand doen* van goederen en rechten. || Wi gaen of ende scheeden van allen den rechten *enz.* . . . ende renuntieren te dien ende wederroupense, *ZVl. Bijdr.* IV, 74 (*a.* 1389). Dat wi comen soelen voer den gerichte, daert goet gelegen is, ende des af soelen gaen ende vertien . . . alle dies met den rechte afgaen soelen ende vertien, sonder argelist, NIJHOFF I, 242 (*a.* 1328). — In dezen zin is het woord in oude oorkonden zeer gewoon: men leest het o. a. herhaaldelijk in de acte van afstand van het burggraafschap van Leiden, bij MIERIS IV, 556 (*a.* 1420).
In den gedrukten tekst van *Lanc.* IV, 327:

Hi hadde hem daer der coninginnen
Avegegaen ende harre minnen,

schijnt *hem afgaen* als wederkeerig ww. te staan, in gelijken zin als het enkele *afgaen*, en met het hulpw. *hebben* verbonden: beide in strijd met den aard des woords en het vaststaande gebruik. Doch de ware lezing is *avegedaen*, zooals de corrector aanwijst. Zie AFDOEN II, 2).
III) Met den 3den nv.
1) Met eene zaak als onderwerp en een persoon in den 3den nv. Enen —, *hem ontgaan, ontvallen, ophouden zijn eigendom te wezen.* Mi gaet af, *mij ontgaat*, staat geheel gelijk zoowel met *ik verlies* als met *mij ontbreekt. Es geht mir ab* in dien zin is nog heden in het Hoogd. bekend.

Ende hem gaen of, te sire onbate,
Die herten van sinen ondersaten;
Ende die sire lieder herten verlieset,
Dats een landshere die rieset.
Heim. 1501.

als mi mijn goet avegaet,
Vindic niemen die mi bestaet.
Belg. Mus. VI, 195, 309.

So gaen hem cracht ende zinne af,
Die hem God onse Here gaf.
Lsp. I, 16, 53 var.

waar men *afgaen* ook door *verlaten, begeven* zou kunnen wedergeven; want hier smelten de beteekenissen 1) en 2) nagenoeg ineen.
|| Die mi altemale af sijn gegaen, *die ik alle verloren heb*, *Rose* (*C*), 4052 (*verg.* 4055). Ofte di dit afgaet dattu mitti bracht heefste, *D. B. Judith* XII, 3 (Vulg. *deficiat*). Om dat hem dat ginc ave, *ontbrak*, *Vad. Mus.* I, 357, 12.

Maer die vrede, die hem gaf
Mijn vader, die geet hem niet af
Tote dien tide dat wi sceden.
Lorr. II, 1471.

d. i. „*dien zal hij niet verliezen, dien zal ik hem getrouw bewaren.*" — En hieruit is te verklaren het vers, dat wellicht duister kon schijnen:

Wat ginc u der saken ave?
Lanc. III, 20664.

De juiste opvatting is: „(of die ridder, van wien sprake is, al niet begraven werd), *wat verloort gij daarbij?* d. i. *wat deerde het u?*"
2) Met een persoon als onderwerp en een ander persoon in den 3den nv. Enen —, *iemand verlaten, begeven*, vooral tegen recht en plicht, en dus *Afvallen, ontrouw worden, verzaken, verloochenen.*

Sterven moetic quader doet,
Sprac Maurus, oftic u af sal gaen,
In sal u hier in staden staen.
Lanc. III, 12120.

Die om lief no om leet
Sinen vrient niet af en geet.
Doctr. II, 1445.

die goedertierenheit van onsen Here,
Die den sinen niet af en gaet.
Brab. Y. IV, 130.

Die hem waren onderdaen,
Die sijn hem nu afgegaen.
Rijmb. 13489.

Nu heeft Clytemnestra verstaen,
Dat hoir hoir man is afgegaen
Ende brinct een ander wijf te huus.
Mloep IV, 319.

|| Enen afgaen in der noot, *Lorr.* II, 4632; *Limb.* VII, 1539; *Doctr.* I, 566; *Beatr.* 680, 908. In ga u of in gere noet, VELTH. II, 20, 52. Vader ende moeder ofgaen, *Lsp.* I, 28, 19. Hi en sal u niet avegaen, RUUSBR. III, 131. Si gingen Gode af, *Lsp.* I, 48, 35. Die Cristum ende sire Moeder ginc af, *Lsp.* II, 48, 609. Ic en sal di niet laten noch ofgaen, *D. B. Jos.* I, 5. — Zie verder *Lorr.* II, 82, 4665; *Rijmb.* 14667, 19743, 19995; *Sp.* I³, 23, 29; *Lsp.* II, 36, 6; 38, 46; 39, 2; *Christ.* 179; *Mloep* IV, 956; enz. Deze beteekenis was dan ook nog in de 17de eeuw gewoon: zie *Uitl. Wdb. op* HOOFT, enz.

— Opmerking verdient nog, dat somtijds aan *afgaen* in deze beteekenis de pronominale genitief *s* (*des*) wordt toegevoegd, doch zonder verandering in den zin.

Stillicoen, die valsche grave,
Gincs den keyser Honorius ave.
Sp. III[4], 1, 11.

Sullen *sijs* Antekerst ofgaen
Ende vlien ende scuwen sire leren.
Lsp. IV, 8, 20.

|| Daer *hijs* Gode driewaerf ginc of (*van Petrus' verloochening*), *Sp.* I[7], 27, 20. Vrient ende mage *gaens* mi ave, *Belg. Mus.* I, 295. *Wildijs* mi ter noet afgaen, *Vad. Mus.* I, 391, 72. Verg. *Esmor.* 861, *enz.*

Het mhd. kende de uitdrukking *abegân einem eines dinges*, iemand iets *ontzeggen*, *weigeren* (BEN. I, 466, GRIMM, *D. Gr.* IV, 677). Dit is echter iets anders dan de mnl. zegswijze. In de boven aang. pll. behoudt *afgaen* de beteekenis van *afvallen*, *verloochenen*; het bijgevoegde *s* doet niets tot den zin af en staat dus geheel expletief. In den grond was het eene onwillekeurige samensmelting van twee verschillende uitdrukkingen: *enen afgaen* en *eens dincs afgaen*. Verg. bij AFSCEDEN onz. 2, *b*).

AFGANGEN (*ginc*, *gingen*, *gegangen*), st. ww. onz. Oude bijvorm van AFGAEN. Zie ald. en verg. GANGEN. || Bedi willix aldus afgangen, *er aldus van afstappen*, *er een einde aan maken met dit ééne slechts te zeggen*, *Theoph.* 126. Mit hande ende mit monde afgegangen (*afgestaan*), quijt geschouden ende overgegeven, MIERIS IV, 556 *a* (*a.* 1420); *enz.*

AFGANC, *-gange*, znw. st. m. Mhd. *abeganc* (BEN. I, 475). Zie AFGAEN.

1) *Afstand*, *verzaking*. Zie AFGAEN II, 2). || Dese voorschreven overgevinge, afgangh, quijtscheldinge ende gelofte, MIERIS IV, 556 *b* (*a.* 1420).

2) Het tegenovergestelde van *Aenganc* in den zin van *begin* (zie ald.), en dus zooveel als *einde*. Bij schouwing van dijken was Aenganc ende afganc of Opganc ende afganc de gebruikelijke term voor het *begin en einde* van den dijk of van elken hoefslag. || Dat si sheren dijc van Egmonde besien hadden, den aenganc ende den afganc, ende dat si dair geen gebrec in gevonden en hadden, *Hondsb. a.* 1392. Alle ambachtsbewaerders ende andere gehoufslaegden op den Maesdijck sullen hen op alle schoudagen laten vinden op haerluyder houfslag, om dat te heeren, ende den aenganck ende afganck hooghe emraden te wijsen, *Keuren v. Delfland*, *art.* 9. Om elc ambocht op sinen dike te brengen, ende in elken ambochte elken kerspel sinen opganc ende sinen ofganc te wisen, MIERIS II, 211 *b* (*a.* 1319); *enz.*

AFGEDOEN (*gedade* of *gedede*, *gedaen*), onreg. ww. bedr. Hetzelfde als AFDOEN: zie ald. || Ware dat saeke, datter enege calange af quame..., dit geloveden si af te doene; ende ne mochten sise niet afgedoen, *enz.*, *Vad. Mus.* V, 293 (*a.* 1298).

AFGECNOCHT. Zie bij AFCNOPEN.

AFGESCEET, *-scede*, of AFGESCEIT, *-sceide*, znw. st. onz. Verg. GESCEET. *Uitkeering van goed* bij erfenissen, zoo genoemd als strekkende tot *scheiding* of afrekening met de medegerechtigden in den boedel. || Van die rest sal hy sijn andere broeders ende susters ... een afgescheyt doen met ander lant, gelt, of eenige belydonge van jaerlixe rente, SCHRASSERT II, 3, waar het woord nog een paar malen voorkomt. Verg. AFGOEDINGE.

AFGESTEKEN (*gestac*, *gestaken*, *gesteken*), st. ww. bedr. Hetzelfde als AFSTEKEN: zie ald. Enen —, t. w. eenen ridder in den strijd, *afstooten*, *uit den zadel lichten en ter aarde werpen*, vooral met een meervoudig object.

conde hise alle gesteken ave.
Lanc. III, 20237.

Ende magicse afgesteken, daerna
Willic dat si te minen wille sta.
III, 26259.

AFGEWINNEN (*gewan*, *gewonnen*, *gewonnen*), st. ww. bedr. Hd. *abgewinnen*. Hetzelfde als AFWINNEN: zie ald.

Bartaengen was meest sijn algader,
Sonder dats hem afgewonnen
dingelsche. *Sp.* III[8], 34, 50.

|| Die hem afgewinnen conde dat lantscap, IV[1], 40, 30. Sine mogen afgewinnen onse mure, *Rijmb.* 30078.

AFGODIE, znw. zw. vr. *Afgoderij*. || Geen waersagerie en is in Jacob, noch afgodie in Israhel, *D. B. Num.* XXIII, 23. Ic sal ofhalen die afgodien van dijnre hant, *Mich.* V, 11. Afgodie ende dootslach, *Hosea* VI, 10. Verhardet in ouder gewoente der afgodyen, *Pass. W. f.* 14 *c*. Hoeveel hoverdien, gierichеden, onsuver afgodien, sweeringe *enz.*, *Fasc. M. f.* 10 *v*.

AFGOEDINGE, znw. st. vr. Zie GOEDEN. *Uitkeering van goed*, t. w. aan medeërfgenamen bij boedelscheiding, of aan vóórkinderen bij tweede huwelijk, strekkende tot hunne voldoening en tot afrekening. || (*Leengoederen*) die succederen op den outsten, mits dat hy daer van syne andere broeders ende susters afgoedinge doen moet van de derde voet, SCHRASSERT II, 2. Zie ald. I, 30. Verg. AFGESCEET.

AFGRONDICH (AFGRONDSCH), *-dige* of *-dege*, bnw. *Grondeloos*, *onpeilbaar*, *peilloos*. || Die ongemetene wijsheit ende die afgrondige diepheit godlics wesens, *Ned. Proza* 49 *. Verdolen in afgrondige, onbekende duusternis, *ald.* Die vruechde ende die overvloeyende salicheit, die alsoe groet sijn, alsoe menichvoudich ende alsoe afgrondich, dat mense tellen, noch meten ... en mach, 40. Die fiolen der afgrondiger oetmoedicheit, *Stemmen* 150.

AFGRONDICHEIT, znw. st. vr., en -HEDE, zw. vr. Zie AFGRONDICH. *Grondeloosheid*, *peillooze diepte*. || Ic gae totti als ... een beanxt mensche tot die afgrondicheit des betrouwens, *Gulden Troen*, *f.* 41 *c*. Dat wesen is een afgrondicheyt, daer alle die ander namen, die men Gode geven mach, in besloten sijn, *Stemmen* 160.

AFHALEN, zw. ww. bedr. In ruimere opvatting dan de hedendaagsche, voor *wegnemen*. Zoowel onscheidbaar als scheidbaar gebruikt. || Tribulacie is een voetster der oetmoedicheit ... si ofhaelt den roest der sonden, *Devoet boecskijn*, *f.* 11 *v*. Overmits den bloede des onbesmetten Lams, die afhaelt die sonden der werelt, *Barthol.* 371 *b*. Een droge leepicheit van den ogen, want haer voedende vuchticheit is hem afgehaelt, 250 *b*.

In den *D. B.* staat *afhalen* herhaaldelijk ter vertaling van *auferre* in de Vulg., als b. v. || Ic sal ofhalen dijn paerden van dijn middel, *Mich.* V, 10. Ic sal ofhalen die afgodien van dijnre hant, V, 11.

AFHANGENDE, tegenw. deelw. van *Afhangen*, als znw. zw. onz. gebezigd. Dat afhangende, *de helling* (van een berg). Verg. hd. *der abhang*. Ook *dat hangende*, *dat heldende* en *dat sigende* genoemd. Zie bij HANGEN, HELDEN en SIGEN.

Tytus ende ooc someech baroen
Bleven up tafhangende staende.
Rijmb. 30966 (Lat. *acclivitas*).

AFHANC, *-hange*, znw. st. m. Van *Afhangen*. Het *afhangen*, de *afhankelijkheid*. Genen afhanc hebben (van), *niet afhankelijk zijn* (*van*). || Dese engelike natuer en heeft genen afhanc van der materien, *Barthol.* 13 *b* (Lat. „nullam habet dependentiam a materia").

AFHEFFEN (*hief*, *hieven*, *gehaven* of *geheven*), st. ww. bedr. *Iets wegnemen door het op te heffen*, dus *Aftillen*, *aflichten*, *afnemen*. Hd. *abheben*.

Ende dede tkint afheffen weder
Metter wiegen gemackelike.
Grimb. II, 1305.

Het kind was in zijne wieg op eene rosbaar geplaatst en zóó vervoerd. Zie vs. 1289 vlg.

— Die tafle —, *de tafel afnemen*, *na genoten maaltijd de overgeschoten spijzen wegnemen*.

Dat hi sine tafle afhief,
Ende hi hare gaf sijn relief.
Sp. III[4], 30, 13.

AFHELDEN, zw. ww. onz. Zie Helden. Eigenlijk *afhellen*, doch in de uitdrukking Afhelden van iet overdrachtelijk genomen voor *afwijken van iets*, dus *Iets ontwijken*, *vermijden*, *er zich van onthouden*. Verg. lat. *declinare*, eng. *to decline* en hd. *sich abneigen*. Het tegenovergestelde van *tot iets overhellen*, lat. *inclinare*.

Daer ombe wilt hire avehelden.
Part. 76, 1.

d. i. „daarom wil hij *het vermijden*, *er zich van onthouden* (t. w. den graaf te slaan)."

AFHELDICH (afheldech), *-dige* of *-dege*, bnw. Zie Afhelden. *Afhellend*, *steil*.

Ende rijdt te desen watre waert,
Daer dbort es afheldich sere.
Limb. VI, 1630.

d. i. „waar de oever zeer *steil* is."

AFHENDICH (afhendech), *-dige* of *-dege*, bnw. *Afhandig* d. i. *uit iemands hand of macht geraakt*, in de uitdrukking Enen afhendich werden, *voor iemand verloren gaan*, *hem ontnomen worden*; gelijk *afhandig maken*, doen verliezen, nog heden in gebruik is. Ook kil. schrijft *af-hendigh*, evenals *behendig* thans nog gewoon is. || Mit vorwerden, dat hy ons die stat so sulde doen verwaren ende versorgen, dat sy ons niet affhendich en worde... Welke stat hy so niet en heefft doen verwaren, sy en is hem ende ons verloren ende affhendich geworden, nijhoff IV, 61 (*a.* 1429). Affhendich gemaict, *ald. bl.* 392.

AFHOUDEN, onjuiste vorm voor Afhouwen. Zie Houden (2de art.). || Armen, voeten ende andere leden aff te houden, v. d. wall 566 (*a.* 1444).

AFHOUWEN (*hieu*, *hieuwen*, *gehouwen*), st. ww. bedr. In de nog heden gewone beteekenis, maar op eigenaardige wijze gebezigd met den 3den nv., in de uitdrukking:

een nieuwe graf,
Dat der roedsen gehouwen was af.
Sp. I[7], 33, 11.

d. i. „in de rots *uitgehouwen*."

AFJONNEN (tegenw. tijd *hi jan*, *si jonnen*; verl. tijd *jonste*), onreg. ww. bedr. Zie Jonnen en verg. Afjonste. Enen iet —, *iemand iets misgunnen*, *benijden*.

Want hi *die duvel*) den mensce ofjan altoes
Die salicheit die hi verloes.
Sp. II[5], fragm. I, 115.

AFJONSTE (afjonst), znw. st. vr. Zie Afjonnen en verg. Jonste. *Afgunst*, *wangunst*, *vijandschap*.

In afyonsten ende in envie.
Sp. IV[1], 50, 64.

Op Cressuse, oft hi vonde were,
Te danckene sine grote ofjonst.
I[3], 7, 36.

d. i. „hem zijne *vijandschap* betaald te zetten." Het tekst-hs. heeft ten onrechte *sinen groten*: de var. *sine grote*.

AFCAERDEN, zw. ww. bedr. Eigenlijk: met de *kaarde* of wolkam *afkammen*, *afhekelen*; overdrachtelijk zooveel als *Afschrapen*, *afhalen*, *ontrooven* (door lasterlijke of *hekelende* taal).

Quade tonge, met sconen waerden
Geet si mi mine eere afcaerden.
Rinclus 1359.

AFKEREN, zw. ww. bedr. Zie Keren.

1) *Zich afwenden*, *keeren*, *terugkeeren*, *aftrekken*; van eene legermacht gezegd.

Want die joncfrouwe van Galestroet
Es afgekert met haren here.
Lanc. III, 12458.

2) *Zich afwenden*, *ter zijde keeren*, *afwijken*. || Wi en sullen niet afkeren in den ackers noch in den wijngaerden, *D. B. Num.* XXI, 22 (Vulg. „non *declinabimus*").

3) Met den 2den nv. Des —, *zich van iets afwenden*, *er van afwijken*, en dus *het nalaten* of *er mede ophouden*. Verg. Afcomen 2) en Afsceden onz. 2).

Dese en woude gevens niet ofkeren,
Maer milde sijn met groter eren.
Lsp. III, 23, 47.

Of si mi mint, of si mi haet,
Ic sal wonen in hare herte:
Inne keers niet af dore engene smerte.
Part. 58, 5.

Vandaar de zegswijze:

— Sonder afkeren, *zonder ophouden*, *voortdurend*. Verg. *sonder afsceden* en *sonder afstaen*.

Die Denen daden hem grote ere
Altoes sonder afkeren.
Vl. Rijmkr. 1887.

AFCLIMMEN (*clam*, *clommen*, *geclommen*), st. ww. bedr. Enen een huus —, *een huis door beklimming der muren — dus stormenderhand — op iemand veroveren of aan hem ontweldigen*. || Weert sake dat onser liever gheminder zuster ende moyen... dat... tolhuys tot Lobede afgeclommen wurde, of afgewonnen, of ontweldicht in enyger wijs, nijhoff III, 69 (*a.* 1379).

AFCNOPEN (*cnochte*, *gecnocht*), onreg. zw. ww. bedr. Verg. Cnopen. Met het voorz. *van*. *Ontknoopen*, *ontbinden*, *losmaken*.

Dat hi haren vader soude doopen
Ende van der quader wet afcnoopen.
Amand I, 4422.

evenals het later heet:

Laet uwe dolinge ende laet u doopen,
Ende wilt u van den afgoden cnopen.
II, 935.

— Elders wordt niet de persoon van de wet *afgecnocht*, maar dit woord op de wet zelve toegepast:

Wilt dese quade wet afcnopen,
Ende laet die afgoden vallen. I, 3122.

De wet wordt dan *losgemaakt*, *ontbonden*; zij houdt op verbindend te zijn.

— Het verl. deelw. Afgecnocht gold ook in overdrachtelijken zin. Wat *losgemaakt* is, daarvan hoeft men zich vrij gemaakt, men is er af, behoeft er niet meer over te praten. Vandaar Afgecnocht voor *afgedaan*, *uitgemaakt*, *boven alle bedenking verheven*.

Al waert dat alle die ingle quamen,
Sine consten die godheit gehamen:
Dits al afgecnocht.
Wap. Mart. III, 59.

Hierom isset ofgecnocht,
Dat men begeren niet en moet
Nyemants beddenoet ofte goet.
HILD. f. 7 b.

d. i. „*het is eene uitgemaakte zaak.*"

Al sagen die Joden vrouch ende spade
Teyken, mirakel, die hi dade,
Twas in hem al offgeknocht.
HILD. f. 32 a.

d. i. „het gold bij hen *eene uitgemaakte zaak*, zij gaven geen acht op zijne teekenen."

AFCOMEN (*quam, quamen, gecomen* of *comen*), onreg. st. ww. onz.

1) *Wegkomen, weggaan, verdwijnen*, van zaken gezegd.

Omme haer halskijn so lach
Een tekijn, alst een root draet ware.
Dies wart hi ... in vare,
Want dat tekijn noit af en quam.
Sp. III⁸, 80, 30.

d. i. „het teeken *ging nooit weg, verdween nooit.*" Verg. bij Af.

2) Met den 2den nv. (of wel met het voorz. *van*).

a) Des —, *van iets af komen, het kwijtraken, verliezen.*

Die ridder, die so grote have
Ende rijcheit hadde, hi quams so ave
Ende wards so quite allinschelinge.
Lutg. II, 1253.

Hoe bistu dus ofcomen van desen?
Sp. IV 7, 33, 48.

d. i. „*hoe hebt gij dit alles verloren?*"

Zoo verhaalt MAERLANT, dat Vespasianus het krijgsgevangen Joodsche volk liet verkoopen: „*dus quam hijs af,*" zoo raakte hij het kwijt, *Rijmb.* 29685.

b) Des —, *van iets af komen, er een einde aan maken, er mede ophouden, het voortaan nalaten.* Verg. Afkeren 3). „Afcomen, *desinere*," glosse bij GRAFF, *Diut.* II, 211.

Salomon wrochte (*bouwde*) XX jaer,
Eer hi sijns makens afquam.
Rijmb. 11878.

Nu comt uwes smekens af:
In werde bi smekene niet u vrient.
Rein. I, 1804.

Dat hi bi Gode swerens afquame,
Ende swoere alleene bi siere name.
Sp. III⁵, 46, 63.

d. i. „*dat hij voortaan naliete bij God te zweren.*"

Twee dage stont hi ende twee nacht,
Dat hi dies niet af en quam.
III³, 32, 22.

Sidermere
Dat u es jegen therte soe sere,
Soe sal ics, vrouwe, gerne afcomen.
Limb. VI, 223.

|| Comen wi des scoldens ave, *Limb.* II, 1022. God en does mi avecomen, *zoo God niet geeft dat ik er een einde aan make*, V, 1486. Ende seggen hem dat sijs avequamen, *dat zij het* (*hun slecht gedrag*) *voortaan moesten nalaten*, *Teest.* 729.

Vandaar ook het zeggen:

Soudic tellen,
Hoe menich baenrots, hoe menich grave
Bi hem hilt, in quaems niet ave.
HEELU 4356.

d. i. „*ik kwam er nooit af, ik zou er nooit mede ten einde komen.*"

AFCOMEN, verl. deelw. van *Afcomen* in den zin van *afstammen*, als znw. gebruikt, vooral in het meerv., in de uitdrukking sine afcomene, *de van hem afgekomenen of afgestamden, zijne nakomelingen.* || Hem selven ende hare afcomene (VINC. „se et *posteros suos*"), *Sp.* III⁸, 46, 65. Alle hare afcomene (VINC. *posteros*), IV², 80, 104.

— Ook in het enkelv. als onz. znw., in collectieven zin. Sijn afcomen, *zijne nakomelingschap.*

Ende haer afcomen ende haer geslachte
Soude oec emmermeer daer bi
Wesen voerwaertmeer vri.
Sp. IV¹, 19, 24.

Vinc. „cum omni *progenie sua* praesenti et futura." — Verg. ook het volgende art.

AFCOMENDE, tegenw. deelw. van *Afcomen* in den zin van *afstammen*, als znw. m. gebruikt. Verg. het vorige art. || Een sijn afcomende, *afstammeling*, *Rijmb.* 1412. Sijn afcomende verloost echt, 8586.

— In het meerv. || Si ende hare ofcomende, *Vad. Mus.* III, 63.

AFLAET, *-late*, znw. st., veelal onz., doch ook m. gebruikt. Het woord dobberde oudtijds tusschen de beide geslachten. Goth. *aflêt* onz.; onrd. *aflát* onz.; ohd. *ablâz* m. nevens *ablâzi* onz.; mhd. *ablâz* m. LUTHER nam het onz. (*das ablass*). Later is het m. geslacht heerschende geworden, dat thans zoowel in het Hoogd., in het Deensch en Zweedsch, als in onze taal is aangenomen. Verg. GRIMM, *D. Wtb.* I, 67.

1) *Kwijtschelding of vergiffenis van zonden* (absolutio); of wel *ontslag of verzachting van kerkelijke straffen* (indulgentia); de nog heden gewone beteekenis. Zie Aflaten 3). || Com te hem ... ende bit an hem omme aflaet, *Sp.* I⁸, 3, 53. Du sult dan van Gode ontfaen vul aflaet, I⁸, 4, 67. Hem aflaet bejagen van haerre mesdaet, *Rijmb.* 5169. Geeft mi aflaet, biddic u, *Rein.* I, 1676. Predeken in sinen name penitencie ende aflaet van den sunden, *L. v. J.* c. 240. Dese vinden voer Gode oflaet (*uitg.* ofelaet), *Lucid.* 3918. Dien dus bedrieget dat aflaet, VELTH. VII, 19, 104. Oec was te Roeme tgroete aflaet, *Vl. Rijmkr.* 10475; *enz.*

2) Bij uitbreiding ook gezegd van eenen *kruistocht*, als voor welken volle *aflaat* was afgekondigd, en die daarom zelf met den naam van *Aflaet* of *Pardoen* (zie ald.) werd bestempeld. De overgang der gedachte was zeer natuurlijk. Herhaaldelijk leest men, nu eens van Paus Urbanus II, „*die dat aflaet gaf van over mere,*" *Sp.* IV³, 29, 30; die te Clermont „*utesendde dat aflaet,*" IV³, 2, 27; dan weder van het jaar 1095, „*doen men uutsende dien aflaet,*" *Brab. Y.* III, 315; enz. In al deze plaatsen behoudt *aflaet* nog de gewone beteekenis, maar in dadelijke toepassing op den kruistocht, waarvoor de aflaat werd gegeven of „uitgezonden." Bij overdracht werd dan nu die naam op den tocht zelven toegepast, welke afgeleide beteekenis ten volle geldt bij STOKE II, 1209:

Vrederic, de in de vaert
Verdranc tAntiochen waert,
Hadde drie sonen, ende deene bleef doot
Voor Akers in den oflate groot.

— **Aanm.** Ten onrechte heb ik vroeger (in Dr. DE JAGER'S *Archief* II, 130) deze beteekenis ontkend en in de woorden van STOKE eene verandering voorgeslagen, die ik bij dezen herroep. De vergelijking van *Pardoen*, dat op dezelfde wijze gebruikt werd, heft allen twijfel op.

AFLATEN (*liet, lieten, gelaten*), st. ww. bedr. Ook, in samengetrokken jongeren vorm, AVELAEN: zie bij Laen.

1) *Laten varen, nalaten.*

Hets een swaer dinc utermaten
Oude gewoenten aflaten.
Doctr. III, 343.

Harde goet waert offgelaten,
Dat men besuert buten baten.
HILD. f. 40 c.

Mer dit is die lesse mijn,
Dat men tpruefsel aff sal laten.
Mloep II, 1808.

|| Laet off vrecheit ende nijt, HILD. *f.* 48 *c.* Sy sullen ... so hem informeren, dat hijt oflate; ... hy sal hem gebieden dat of te laten, MATTH. 231. Laet of dit quade opset, *Gesta Rom. c.* 9.

— De handeling, die men *nalaat*, kan ook uitgedrukt zijn in een afhankelijken bijzin; in welk geval de beteekenis van *Aflaten* de gewijzigde opvatting van *versuimen* aanneemt, die tegenover de bovengemelde staat als *niet doen* tegenover *niet meer doen*. Ook ons *nalaten* vereenigt de beide opvattingen.

Dat hi niet woude laten ave,
Hine woude wreken sinen vader.
STOKE IV, 190 var.

2) Met weglating van het object, d. i. met verzwijging der handeling die men *nalaat*, en dus schijnbaar als onz. ww. gebezigd, staat *Aflaten* gelijk met *Ophouden*, *uitscheiden*, in welke beteekenis het woord nog heden geldt. || Si volchden talre tijt ende en lieten nimmermeer af, *d. i. zij lieten* (*het volgen*) *nooit na*, *zij hielden er nooit mede op*, *Mloep* I, 810. Om al dit en selen si niet avelaten (Lat. *desistere*), noch haer ambacht opgeven, RUUSBR. III, 191.

— Sonder aflaten, *zonder ophouden*, *onophoudelijk*. Verg. het volgende art. || Die dienste deser engelen is ... geroert te worden in God ... ende hem te dienen sonder oflaten, *Barthol.* 24 *b.*

3) *Laten varen*, *vrijlaten*, en dus *Kwijtschelden*, *vergeven*, welke beteekenis reeds aan goth. *afletan* eigen was. Verg. AFLAET en VERLATEN.

Ende maecten pays jegen den grave,
Diet algader doe liet ave.
STOKE IV, 775.

|| Sonder enich avelaen, *zonder genade*, HILD. *f.* 92 *c.*

4) *Nederlaten*, *laten zakken*, nog heden gewone beteekenis. — POTTER verhaalt ons, hoe de verliefde Virgilius eene poos lang voor het huis van Lucretia, tot bekijk van iedereen, in de mand hing; maar „*ten lesten wart hi affgelaten*" en ging zijns weegs, *Mloep*, I, 2597; *enz.*

Aanm. Ongewoon en met den aard van het woord niet wel bestaanbaar is de beteekenis van *toelaten*, *gehengen*, lat. *sinere*, die een mnl. schrijver, de boven aangehaalde vertaler van *Bartholomeus den Ingelsman*, uitdrukkelijk aan *Aflaten* toekent, hetgeen echter op eene vergissing moet berusten. Hij vergast ons op de volgende treffende woordafleiding: „Die lufterhant hiet men *sinistra*, dairom dat si gehengdt ende goet laet wesen so wat die rechterhant doet, a *sino*, *sinis*, *sinere*, dat is *aflaten* of *gehengen*," *Barthol.* 183 *a.*

AFLATINGE, znw. st. vr. Zie AFLATEN 2). Sonder aflatinge, *zonder ophouden*, *onophoudelijk*. || Ende leert oec sonder oflatinge, *Barthol.* 20 *a* (Lat. „docet etiam *incessabile*").

AFLEGGEN (*leget*, *leecht* of *leit*; *leide*; *geleget*, *geleecht*, *geleght* of *geleit*), onreg. zw. ww. bedr. *Doen ophouden*, *doen eindigen*, in verschillend gewijzigde opvattingen naar gelang der verschillende objecten.

a) Van een strijd of geschil, eene veete, gramschap enz. *Bijleggen*, *versoenen*.

Doe wildi afleggen dat striden,
Ende maken tusschen hem beeden zoene.
VERWIJS, *Bloeml.* III, 29, 22.

Ende mids desen, si u geseit,
Wort die sake afgeleit
Van den geschille vore verclaert.
Brab. Y. VI, 11657.

dat een bestant
Goet ware, oft afgeleit
Tgeschille van der saken vorseit. 10165.

|| Die grote vete te leggen ave, STOKE, *uitg. van* DOUZA, *f.* 31 *b.* (bij HUYD. IV, 186: te doen ave). Du salt breken den bant Adaems, ende selt aveleggen den abolge. dijns vaders, *Hs. bij* BORMANS *op Christ. bl.* 439.

b) Van eene schuld. *Afdoen*, *vereffenen*. || Om dese vorsz. commer ende sculde bet te vervallen ende metter minster scade af te leggen, V. D. WALL 306 (*a.* 1371).

— *Afleggen* komt in dezen zin nog bij HOOFT voor: zie *Uitl. Wdb.*

c) Van eene gewoonte, een gebruik, eene handelwijze enz. *Afschaffen*, *in onbruik brengen*; gelijk men nog zegt *eene gewoonte afleggen*, met dit onderscheid evenwel, dat men thans alleen zijne *eigene* gewoonte *aflegt*, terwijl het woord in 't Mnl. van de handelingen van anderen gezegd werd. Verg. NEDERLEGGEN.

So maecten si daer toe
Enen voocht, die spade ende vroe
Cracht ende fortse zoude leggen ave,
So dat elc andren tsine gave.
Lsp. I, 35, 37.

— Het verl. deelw. Afgeleit of Afgeleecht stond gelijk met hetgeen thans *afgeschaft* of *in onbruik geraakt* heet.

So sijn die afgode afgeleit
Over al in aertrike.
Lsp. II, 19, 130.

Al selke wijsheit, sonder waen,
Als gi hier hebt verstaen,
Es nu sere afgeleit.
Doctr. III, 685.

|| Eendrachtecheit ... dits afgeleght sere, *Doctr.* III, 992. Gestadecheit ... mi dunct si es nu afgeleecht ende al geworpen onder voet, *Vad. Mus.* I, 359, 5. — Zie verder I, 813, 212; *Lsp.* III, 14, 241; 26, 185; enz.

d) Van een verzoek of eene bede. *Afslaan*, *van de hand wijzen*, *zich er van afmaken*.

Wildijt hem ooc ontseggen,
Dat wilt so hovescheliijc afleggen
Ende so bedectelijc, dat hire
Hem niet omme en sconfire.
Lsp. III, 4, 135.

— *Afleggen* in dezen zin was nog bij CATS gewoon, als b. v. II, 33: „Om met een soet verset den grijper af te leggen." Thans zou men zeggen: *beleefdelijk af te schepen.*

AFLIDEN (*leet*, *leden*, *geleden*), st. ww. bedr. Zie LIDEN. *Ten einde toe doorgaan*, *geheel doorheen gaan*. Verg. de uitdrukkingen (*eenen weg*) *afgaan*, *afloopen*, enz.

Alse dat swert den hals afleet,
Voert in den bouc vort ende sneet
Metten slage vele blade.
Sp. III[4], 6, 19.

d. i. „toen het zwaard den hals *geheel was doorgegaan*, sloeg het voort tot in het boek (dat de bisschop in de hand hield)."

In de oude uitg. staat verkeerdelijk *afseet* gedrukt, waarvoor Dr. HALBERTSMA (*Aantt.* bl. 11) *afsceet* giste; doch de zin eischt een imperf. Het hs. heeft te recht *afleet.*

AFLIGGEN (*leget*, *leecht* of *leit*; *lach*, *lagen*, *gelegen*), st. ww. onz. Van ruiters gezegd. *Afsitten*, *van het paard stijgen*, bepaaldelijk met het doel om *neder* te *liggen* en te rusten, of wel om *aan* te *liggen* (*aan te sitten*) en te eten.

Om dat van Lusenborch die grave
Heeftse alle doen liggen ave,
Ende heeftse doen eten met heme.
Limb. II, 645.

AFLOPEN (*liep, liepen, gelopen*), st. ww. onz. In de uitdrukking Af comen gelopen, *komen aanloopen, naar iemand toe loopen.* Ofschoon *af* en *aan* lijnrecht tegenover elkander staan, komen *afloopen* en *aanloopen* toch in dit geval op hetzelfde uit. Men loopt *van* de ééne plaats *af, naar* de andere *toe. Aanloopen* ziet op het laatste, op de plaats waarheen men loopt; *afloopen* op het eerste, op het punt van uitgang.

Vredegont die quam te hant
Jegen den coninc gelopen of.
Sp. III^{6}, 44, 80.

d. i. „zij *kwam* terstond *aanloopen*, den koning te gemoet."

AFLUDINGE, znw. st. vr. In *Barthol.* 889 *b* leest men, bij eene beschouwing over de muziek: „Item dyapente ende dyapason zijn *afludinge*." Het Latijn heeft: „Est autem d. et d. *consonantia*." Aan *consonantia* kan *afludinge* onmogelijk beantwoorden. Heeft de vertaler in zijn voorbeeld misschien *dissonantia* gelezen, en dit door *afludinge* wedergegeven? Het woord is mij elders niet voorgekomen.

AFNEMEN (*nam, namen, genomen*), st. ww. bedr. Onscheidbaar gebruikt bij latere ascetische schrijvers, doch in dezelfde beteekenis als heden. || Hoe lange afneemstu ons siele? *Boeck v. d. leven Jhesu, f.* 157 *b.*

Aanm. Het woord is t. a. pl. zeer ongepast gekozen, eene te letterlijke vertaling van *Joh.* X, 24 (Vulg.): „Quousque animam nostram *tollis*?" dat hier aan *αἴρεις* moet beantwoorden. De Statenb. heeft: „Hoe lange *houdt* gy onse ziele *op*?" — Doch de plaats bewijst niettemin, dat men *afnemen* ook onscheidbaar vervoegde.

AFNIPEN (*neep, nepen, genepen*), st. ww. bedr. Met den 3den nv. des persoons. Enen iet —, eigenlijk *iemand iets afnijpen* of *-knijpen, afknibbelen*; dus *afpersen, hem op onrechtvaardige wijze er van berooven.*

Hem weder te geven, dien sijt afnepen.
N. Doctr. 2603.

AFPANDEN, zw. ww. bedr. Zie Panden. Met den 3den nv. des persoons. Enen gelt —, *geld van iemand door gerechtelijke pandneming innen*, hetzelfde dat later *uitrechten* en *uitwinnen* heette. || Ende tgeldt daer af gaderen, dat sy den onwilligen afpanden sullen uyt haren gereedsten goeden, Mieris IV, 35 *a* (*a.* 1406). Die en soude van synen magen ... niet meer maechgelts nemen, of hun luden dair om mogen ofpanden, III, 643 *a* (*a.* 1396. Verg. III, 637 *a*). Een pene van drie ponden, die men hoen affpeynden (*Geldersch dialect voor* hem afpanden) sal, Nijhoff II, 66 (*a.* 1353). Dat gi diegene, die wanwerkich sijn, dat gelt daer of doet betalen ende ofpand, *Oork. in Rijks-Archief, Reg. EL.* 12, *f.* 15 (*a.* 1325).

Met vrij stoute overdracht bezigt het Hild., als hij zegt: Wie het recht in eere houden,

Hemelrijc mit rechter schout
Mogen sy Gode dan panden ave.
f. 67 c.

d. i. „*van God invorderen*, als hun wettig toekomende!"

AFPEKEN, zw. ww. bedr. Zie Peken. *Afbikken, uithakken.* — Houweelen, waar zij

Den muer met souden breken
Ende houwen ende afpeken.
Grimb. I, 3168.

AFPLANEN, zw. ww. bedr. Zie Planen. *Uitvegen, uitwisschen.*

Wilt die ogen mijn bedouwen
Mits dijnre genaden soe met tranen,
Dat ic mijn sonden af mach planen.
Inst. 2de *Kl. Verk.* VI^{2}, 18.

|| Dat hi die sonde door sijn verdient woude doen vergeven ende ofplanen, *Pass. S. f.* 113 *d.* Dus laet hare minne afplanen, *zoo laat de min* (*bij wufte lieden*) *zich uitwisschen, uitroeien, Wap. Mart.* I, 442.

AFPLECKEN, zw. ww. bedr. Van *Plecken*, intens. van *Pleken* (zie ald.), ten nauwste verwant aan *Plucken.* Verg. het volgende art. *Afnemen, wegnemen*, t. w. datgene wat hetzij den wand of iets anders dekt, en daardoor het gedekte ontblooten.

Daar hevet hi die weege ontect,
Entie taflen afgeplect,
Die waren van latoene fijn.
Sp. III^{8}, 38, 101.

Vinc. „basilicam ... *tegulis discooperuit.*"

AFPLUCKEN, zw. ww. bedr. *Afnemen, afkapen, wegrooven.* Verg. ons *plukken* voor *berooven.*

Die u versmaden ofte verdrucken,
Ende u goedeken hier afplucken.
Teest. 3475.

AFRADEN (*riet, rieden, geraden*), st. ww. bedr. Met een persoon in den 3den nv. In den rechtsterm Enen sijn goet —, *iemands goed in rade, d. i. bij rechterlijk vonnis, doen verbeurdverklaren.* || Dat hi tgoed aresteerde met onrechte, ende dat hi den baillin zijn goed of wilde raden boven rechte, *ZVl. Bijdr.* VI, 201.

AFRADICH (Afradech), *-dige* of *-dege*, bnw. Het tegenovergestelde van Geradich: zie ald. Van *Af* en *Raet* in de oude beteekenis van *gezindheid*: zie bij Raet. Met een persoon in den 3den nv. Enen —, *kwalijk gezind jegens iemand, vijandig, besloten om hem in ridderlijke veete* (*aan lijf, eer en goed*) *te deren.*

ware iemen die hare
Mesdade, sijt seker dat hi ware
Jegen mi soe mesdadich,
Dat ic hem soude sijn afradich
Van live, van eren, van goede.
Limb. I, 1297.

AFRIDEN (*reet, reden, gereden*), st. ww. onz. en bedr. Ook onscheidbaar gebruikt.

Onz. — Met een persoon in den 3den nv. Enen —, *iemand afvallen, ontrouw worden, zijne partij verlaten*; eigenlijk *van hem wegrijden.* Ongeveer hetzelfde als Afgaen III, 2).

Die Arabiene ende van Surien,
Armenie met anderen landen,
Afreden den Romeinen met scanden.
Sp. III^{6}, 25, 50.

Bedr. — 1) Met een persoon als voorwerp. Enen —, t. w. eenen ridder in den strijd, *hem nederrijden, op hem aanrijdende hem uit den zadel lichten en ter aarde werpen.* Hetzelfde als Afsteken 2).

laet onse daregerden ontwee sniden,
So mach hi ons lichte afriden.
Lanc. III, 26417 (verg. 26423).

2) Met eene zaak als voorwerp en een persoon in den 3den nv. Enen iet —, *iemand iets afnemen, ontnemen, het op hem veroveren, t. w. bij vijandelijken aanval te paard.*

Die grave volgeden an den staert,
Ende reet hem vele af sijns carinen.
Sp. IV^{2}, 56, 102.

d. i. „een goed deel van zijne bagage *maakte hij buit.*"

AFSAET, *-sate*, znw. st. m. Hd. *absatz*. KIL. „Af-saet, af-hanck, over-spronck, *podium*, *projecta*, *antes*". Term in de bouwkunde. *Lijstwerk met hellend bovenvlak*; hd. ook *wasserschlag*, eng. *watertable* geheeten. Zie *Bouwk. Terminol.* I, 51. In eene Antwerpsche rekening van 1404, waar gesproken wordt van eene afsluiting door paalwerk, leest men van de „nagelen, daer de spangen, de drayboem ende de afsaten mede genagelt sijn," *Gesch. v. Antw.* II, 621. In eene andere rekening van hetzelfde jaar: „den putstijl ende putroede metten afzaten," 624.

AFSCAMPELEN, zw. ww. onz. Zie SCAMPELEN. Van een zwaard gezegd. *Bij het raken afglippen en ter zijde uitschieten*; thans *afschampen*.

> Demophon, die coninc vri,
> Slouch den stouten Berberijn
> Opten helm: en hadde gesijn
> Dat afscampelde, hi ware bleven.
> *Limb.* VIII, 1510.

— Ook het grondwoord *Afscampen* was in gebruik. || Mer tscampte af ende sloech zijn rechte oor af, *Fasc. M. f.* 62 *r*.

AFSCATTEN, zw. ww. bedr. Zie SCATTEN. Met een persoon in den 3den nv. Enen iet —, *iemand iets bij wijze van schatting of rantsoen doen betalen*, (*geld*) *afzetten*. || Dat hem afgescat soude zijn twee hondert schilde, MIERIS III, 100 *b* (*a.* 1359).

AFSCEDEN, AFSCEIDEN (*sciet*, *scieden*, *gesceden* of *gesceiden*), st. ww. onz. en bedr.

Onz. — 1) *Zijn afscheid nemen*, *scheiden*, *heengaan*, *vertrekken*, na verrichter zake.

> Hoe gi van mi sciet ave.
> *Limb.* IV, 1510.

> Ende hier met scieden ave
> Beede de partien sekerlike.
> *Vl. Rijmkr.* 6772.

|| Nae den affscheyden van den belegge van Montfoerde, SOUTENDAM, *Arch. v. Delft*, 98 (*a.* 1490). Zo wie tgeselschip wil verlaten . . ., zal geven tzijnder afscheedene XVI sc., *Vad. Mus.* V, 228 (*a.* 1462).

2) Met den 2den nv. Dezelfde beteekenis in verschillende opvattingen gewijzigd:

a) *Heengaan* of *vertrekken van*, *verlaten* (eene plaats).

> het was der joncvrouwen sede,
> Alsoe sciet der kerken af,
> Dat soe gerne duer Gode gaf.
> *Sp.* III[6], 4, 18.

d. i. „*als zij uit de kerk kwam*." || Een man sciet sijn (*l.* sijns) huus af (Vulg. „*reliquit* domum suam"), *Rijmb.* 25679.

Hiertoe behoort de uitdrukking:

— Des lives —, *uit het leven scheiden*, *verscheiden*, *sterven*. || Daer hi sciet des lives ave, *Sp.* IV[1], 26, 87.

— In lateren tijd werd hierbij de genitief ook wel onjuist door den datief vervangen. || Ende schiet ave den lijve, *Vad. Mus.* III, 443, 156 (uit een stuk van omstreeks 1480, doch het hs. is „wel ruim 150 jaar jonger": zie bl. 437).

b) *Van iets afgaan*, *het laten varen* (eene handeling, eene meening, een plan enz.).

> de verradenisse van den grave,
> Daer si niet wouden sceden ave.
> STOKE IV, 1211.

> Wy hbuden ons ane de yerste tale . . .
> Daer en sceden wijs niet ave.
> *Grimb.* I, 1865.

d. i. „daar *gaan wij niet van af*, daar blijven wij bij." — De pronominale genitief *s* in *wijs* is hier expletief, evenals in vs. 1880. Verg. bij AFGAEN III, 2), en zie ook straks bij *Bedr.* de aanhaling uit den *Wap. Mart.*

c) *Van iets afstappen*, *het laten varen* (een onderwerp).

> Hier met willics avescheden.
> *Brab. Y.* VI, 11519.

En hieruit vloeit van zelf eene andere opvatting voort, t. w. die van

3) *Uitscheiden*, *ophouden*.

> Doch al hadde soe enen man,
> Ne sciet soe niet af nochtan
> Soene droech naest der huut ene hare.
> *Sp.* III[6], 37, 71.

> Die moenc was ende afsciet,
> Ende hem keyser noemen dede.
> III[4], 10, 50.

d. i. „*er een einde aan maakte*, *er mede uitscheidde* (monnik te zijn)."

— Ook met den 2den nv.

> Ende hi sciets af sonder eere.
> *Sp.* IV[1], 59, 41.

d. i. „*hij gaf het op*." Evengoed kan hier echter ook de opvatting 2, *a*) gelden, zoodat de zin zou zijn: „*hij ging vandaar*." De beide beteekenissen loopen hier ineen.

Vanhier ook de uitdrukking:

— Sonder afsceden, *zonder ophouden*, in de bepaalde opvatting van *voor altijd*, *voor eeuwig*. Verg. *sonder afkeren* en *sonder afstaen*.

> Ende dedem manscap sonder afsceden.
> *Sp.* IV[2], 28, 55 (VINC. *perpetuum* homagium).

> Om te bliven in ewicheiden
> Aen Brabant, sonder afscheiden.
> *Brab. Y.* VI, 11503.

Bedr. — *Afscheiden*, *uitzonderen*.

> Daer en sciedi niement ave.
> *Lorr.* I, 1026.

> Hier en sceedics niet ave
> Al tfolc *ens*.
> *Wap. Mart.* II, 136.

Over de expletieve *s*, zie bij onz. 2, *b*). De var. D. heeft *scheyde ick*.

AFSCEET (AFSCEIT), *-scede*, *-sceide*, znw. st. onz. Verg. GESCEET. *Besluit*, *beslissing*, *uitwijzing*, waardoor eene zaak geëindigd of afgedaan wordt. || Nae den afscheyde (*volgens besluit*) van uwer genaden, NIJHOFF IV, 483 (*a.* 1470).

— Nog in de 17de eeuw was *afscheid* in deze beteekenis in gebruik: zie *Uitl. Wdb. op* HOOFT.

AFSCREPEN (*scrap*, *scrapen*, *gescrepen*), st. ww. bedr.; doch ook het zwakke imperf. *screepte* komt voor. Zie SCREPEN. *Afschrapen*, *afschrappen*, *uitschrappen*, *uitwisschen*.

> Des coninics dochter Leonides
> Scrap of dat was.
> *Sp.* I[2], 19, 40 var.

d. i. „*schrapte* het was *af*." Het tekst-hs. heeft *screepte af*. VINC. „*erasit* ceram."

> Sine alemoesenen, die hi gaf,
> Ne laet niet sijn gescrepen af.
> *Rijmb.* 16062 var.

d. i. „laat ze niet *uitgeschrapt*, *uit het geheugen gewischt* worden." — Andere hss., waaronder het tekst-hs., hebben *gescreven*, dat hier minder past. *Gescrepen* is kennelijk de oude en echte lezing, die de latere afschrijvers vermoedelijk niet meer verstonden.

AFSCRODEN, zw. ww. bedr. Zie SCRODEN. *Afsnijden*.

> Hi souden schier dan doden,
> Metten sengien sijn hoeft afscroden.
> *Segel. v. Jerus. f.* 24 *d*.

AFSEGGEN (*seget, seecht* of *seit*; *seide*; *geseget, geseecht* of *geseit*), onreg. zw. ww. bedr. *Zeggen* dat iets *af* zal zijn, d. i. dat het *afgeschaft, ingetrokken, vervallen* zal wezen, van instellingen, wetten, verordeningen enz. gezegd, dus: *Bij scheidsrechterlijke uitspraak vervallen verklaren, afschaffen, intrekken, buiten werking stellen, te niet doen.* Verg. AF (AF SIJN, 1), AFBRENGEN 2), AFDOEN I, 8), en SEGGEN (uitspraak doen). || Ende seggen die gulde, die wy der gemeinten van onser stad van Bruessele gegeven, ave ende te nieute, ende datse te nieute selen bliven emmermeer, *Brab. Y. D.* I, *Cod. Dipl. bl.* 725 (*a.* 1306). Item alle gemene vake an dike ende an wegen zeggen wi of, ende mallic sijn hoefslach daer of te hebben, MIERIS II, 215 *a* (*a.* 1319).

AFSETTEN, zw. ww. bedr. Met een persoon als voorwerp.

1) Iemand in een strijd in dien toestand brengen, dat hij moet *af*houden of wijken; dus *terugzetten, achterwaarts dringen, uit het veld slaan.* Ongeveer hetzelfde als *achtersetten*, gelijk *af* en *achter* meer wisselen in samengestelde ww., als b. v. *afdringen* en *achterdringen, afdriven* en *achterdriven, afkeren* en *achterkeren*, enz.

> Al waren si metter hant
> Vromich ende van herten stout,
> Si worden nochtan met gewout
> Al sciere afgeset.
> HEELU 1308 (VELTH. I, 46, 73).

Het woord is minder sterk dan *onderdoen* (blijkens de straks volgende verzen, HEELU 1312—1315), en geeft hier alleen te kennen, dat de bedoelde ridders in het tornooi uit het veld geslagen werden, het onderspit dolven.

2) *Gewelddadig aanranden en berooven*; de hedendaagsche opvatting.

> Twe pilgerijms die sijn verdreven
> Ende van den rovers afgeset.
> *Esmor.* 872.

AFSIEN, AFSYEN (*seech, segen, gesegen*), st. ww. bedr. Van SIEN (2de art.), ohd. *sîhan*, mhd. *sîhen*, nhd. *seihen*, waaruit later ons *zijgen* (colare). Verg. ook het znw. SIE, zeef. *Afzijgen, afzeven*, t. w. de dikkere bestanddeelen van een vocht afscheiden door middel van doorzijging.

> Wie sijn si, die daer tvette afsyen?
> *v. d. L. v. O.* 150.

d. i. „die *het vet van den ketel schuimen*, het meeste voordeel voor zich nemen."

De verklaring van *syen*, door VAN WIJN (*Huisz. L.* II, 317) voorgesteld, die aan *zieden* (koken) dacht, is onaannemelijk. De vervloeiing der *d* tusschen twee vocalen was in MAERLANT's tijd nog onbekend.

AFSIGEN (*seech, segen, gesegen*), st. ww. onz. Zie SIGEN (zijgen, hellen). *Afhellen, glooien.* || *Vallis* is een dalle, ende is ofsigende aerde (Lat. *terra declivis*), neder gedruct ende gelegen midden tusschen den bergen, *Barthol.* 479 *b.*

AFSLACH, *-slage*, znw. st. m. Van *Afslaen* in de bet. 5). *Mindering, korting* van eene rekening. || Sonder affslach der principail summen, NIJHOFF IV, 321 (*a.* 1461).

AFSLAEN (*slaet* of *sleet*; *sloech, sloegen*; *geslagen* of *geslegen*), st. ww. bedr. In de oorspronkelijke — nog heden gewone — beteekenis van *door slaan wegnemen*, doch met verschillend gewijzigde opvattingen, t. w.

1) *Afslaan, afhouwen*, als: || Hande ende voete —, *Rijmb.* 7116 *vlg.* Lede —, *Sp.* III², 11, 112; CANNAERT, *Strafr. in Vlaend.* 33, 34. Dat hooft —, *Sp.* I⁸, 4, 92; III², 11, 111; STOKE VI, 558; *Eduard III*, 2016; *enz.*

Daaruit is te verklaren de verkorte uitdrukking: — Enen afslaen, elliptisch voor *thovet afslaen*, dat de gewone term was, en dus gelijkstaande met *onthoofden.*

> Si worpen tlot. Men sloech af
> Hem doent daventure gaf.
> STOKE VI, 259.

hetgeen in vs. 274 herhaald wordt met *onthovede.*

2) *Afslaan, afnemen*, t. w. een voorwerp van datgene, waaraan het met nagels vastgehecht was, b. v. „den lichame van den cruce —," enz.

Vandaar *Afslaen* alleen, elliptisch gezegd, voor *afnemen van het kruis.* Zoo, na de kruisiging van Petrus,

> Doen quam St. Marcellus,
> Een sijn jongre, hiet aldus,
> Snachts, ende deden afslaen
> Ende groefne met eren.
> *Yst. Bl.* 339.

3) Met een persoonlijk object en een ander persoon in den 3den nv. Enen sijn volc —, *iemand* (een veldheer, een leger), *zijne manschappen doen verliezen door ze te verslaan.* Verg. ags. *ofslean*, occidere (ETTM. 699); ouds. *aslahan* (SCHMELLER 99). Hier echter is een persoon in den 3den nv. bijgevoegd, en geeft dus *af* te kennen, dat die persoon, door het verslaan der genoemde lieden, een verlies lijdt.

> Ende sloech hem af, up enen dach,
> Een legyoen altemale.
> *Sp.* I⁶, 5, 6.
>
> Hi sal den keyser afslaen
> III coninge van X saen.
> *Rijmb.* 16665.

|| Hi sloech dies dages den Grieken af menegen ridder, *Troj.* 1479. Pippijn sloech hen haer volc ave, *Brab. Y.* I, 1442. Ende slouch hem af in enen strijt X man, *Sp.* I², 33, 8. Si slougen af met gewelt dien Romeinen VM man, I⁵, 40, 10. Ende slouch hem af XXXM man, I⁶, 3, 8. Sijn volc wart hem geslegen of, I³, 22, 13. Ende sloech hem hare ridders of, *Rijmb.* 2798. — Zie ook *Sp.* III¹, 11, 63; *Rijmb.* 7893, 8543, 28065; *enz.*

Op dezelfde wijze is te verklaren:

> Gi sloecht mi minen broeder af.
> *Lanc.* III, 16022.

d. i. „*gij hebt mijnen broeder verslagen* (zoodat ik hem verloor)."

> als men hem geslegen af
> Hadde sinen broeder Alexander.
> *Rijmb.* 20780.
>
> Slouge men (*men hem*) af sine mage.
> *Sp.* IV³, 41, 87.

d. i. „*indien men hem zijne magen versloeg.*"

— Ook in toepassing op *vee*, dat iemand den landman *ontrooft* en laat *slachten*, wordt dezelfde uitdrukking gebezigd. || Voert soe en sal die greve voirs. in Twente nyement coyen, verken off enige vaerende have nemen off affslaen, noch holte aff doen houwen, RACER II, 219 (*a.* 1483).

4) Met eene zaak als object. *Afnemen, weglaten*, t. w. een gedeelte van iets, om daardoor het geheel te verkleinen of te verminderen.

> Ic slaes af vele meer dan die helt,
> Om dats u vernoyen mochte.
> *Rijmb.* 31524.

d. i. „*ik laat er meer dan de helft van weg.*"

Vandaar de gewone beteekenis van

5) *Aftrekken, in mindering brengen*, t. w. van het totale bedrag eener rekening. Verg. AFSLACH, alsmede ons *afslaan* voor *verminderen van prijs*, en *afslag* voor

prijsverlaging. || Dese . . . twie hondert pont, die sullen wi ofslaen in uwer eerste reekeninge, MIERIS II, 265 *a* (*a*. 1321). Dat soude men hem ofslaen van desen 580 ℔ tornoys, II, 309 *b* (*a*. 1323). Dat zy afslaen . . . de vors. vichtich ponden groten . . . van den pachten van haren assise, *ZVl. Bijdr*. II, 345 *vlg*. (*a*. 1341). Gerebateirt ende afgeslegen . . . van dies dland . . . vorseit hem sculdich mach zijn, IV, 70 (*a*. 1389). Dat vleesch mach de clager halen . . . ende slaent of van der scult, VI, 174 (*a*. 1441). Alsoe alse die partes van der rekeningen dat begripen, afgeslagen intiegen sijn opbueren, *zijne ontvangsten daarentegen er van afgetrokken*, NIJHOFF II, 182 (*a*. 1363).

AFSMITEN (*smeet*, *smeten*, *gesmeten*), st. ww. bedr. Zie SMITEN. *Afslaan*, *afhouwen*.

Ferguut heeft echt tswert verheven,
Die luchter hant hi hem afsmeet.
Ferg. 3600.

|| Soe smeet hi den beer sijn lufter oer of; — so heeft hi hem sinen start ofgesmeten, *Gesta Rom*. c. 88.

— Nog in de *Nieuwe Chronijcke van Brabant*, 1565, f. 125 (aang. in *Taalk. Mag*. II, 437), leest men: „Eenen . . . dien sy . . . deden openbaerlijc den hals afsmijten."

AFSOENEN, zw. ww. onz., is mij tot dusverre niet voorgekomen, doch moet bestaan hebben in denzelfden zin als de bijvorm AFSWOENEN: zie ald.

AFSPANNEN (*spien*, *spienen*, *gespannen*), st. ww. bedr. Zie SPANNEN. *Spannen* is *stijf binden*; *afspannen* derhalve, van ledematen gezegd, waarschijnlijk zooveel als *afbinden*, *door afbinding doen versterven en afvallen*, *doodbinden*. || Voor sine smerte ende leemte, dat him zynè bene afgespannen zijn, MIERIS III, 100 *b* (*a*. 1359).

AFSTAEN (*stoet*, *stoeden*, of *stont*, *stonden*, *gestaen*), onreg. st. ww. onz. Met den 2den nv. Bij KIL. *absistere*, *desistere*, *abstinere*, *supersedere*, *cessare*, *desinere*.

1) Des —, *zich van iets afmaken*, *zich aan iets onttrekken*.

Doch en willix niet afstaen,
In wille dine bede ontfaen.
Wap. Mart. I, 46.

|| Si stondens metten scoensten ave, *maakten er zich zoo goed mogelijk af*, STOKE V, 690.

2) Des —, *afstand doen van iets*, *het laten varen*, *opgeven*, *er mede ophouden*, *uitscheiden*.

Vele quaeds hadden wi gedaen,
In dinde moestewijs afstaen.
Ferg. 4009.

So hadden si des afgestaen
Ende beyde penitencie gedaen.
Mloep III, 429.

Dus heb ic mede te danse gegaen,
Mer onheyl doets my avestaen.
I, 173 (hs. *doet*).

Menech wil wieden eens anders hof,
Dies met redenen bet stonde of.
Lett. N. W. VI, 150.

|| Dus es mens sculdech af te stane (*omdat de Paus het verboden heeft*), *Nat. Bl*. III, 746. Des willic avestaen, Ic wils avestaen, *er een einde aan maken*, *het niet meer doen*, *Vad. Mus*. I, 61, 137; 64, 253. Dies hi namaels stont al af, VELTH. IV, 1, 46. (Hi) moets met scanden afstaen, *Doctr*. I, 61.

— De handeling, die men *opgeeft* of *nalaat*, of de zaak waarmede men *ophoudt* zich in te laten, wordt veelal uitgedrukt door een abstract znw. || Die mijns gebods dus staet af, *Rijmb*. 9040. Der wive (*t. w. het verkeer met de vrouwen*) avestaen, 4504. Dat hi sijns orlogens stont af, 18677. Ende stont strijds ave (*gaf den strijd op*) jegen den broeder, STOKE II, 1130. Dat hi der dine wilde staen ave, III, 1284. Der sonden afstaen, *Part*. 15, 4; *Doctr*. III, 1556; *verg*. *Rijmb*. 24086. Sire quaetheit afstaen, *Lsp*. III, 3, 1138; *Wal*. 4307, 4343. Dese coninc . . . was siere dompheit afgestaen, *Sp*. IV[3], 29, 24. Dat . . . hi des heidijnscaps stont af, IV[1], 65, 70.

— Der werelt afstaen, *van de wereld afstand doen*, *zich aan een geestelijk leven wijden*. || Ende stont derre werelt af ende alder quaetheit, *Sp*. I[7], 31, 80.

Dat soe hare nonne begaf
Ende stont deser werelt af.
III[6], 30, 7.

— Ook van een schrijver gezegd, die van een onderwerp *afstapt*, er niet meer van spreken wil. || Daer omme willics nu avestaen, VELTH. VI, 25, 100. Amen! Ic staes af mettesen, *Rijmb*. 27102.

— In de woorden van STOKE, bij het opnoemen der zeven keurvorsten (I, 985):

Die derde diene staets niet ave,
Dats van Brandenborch die marcgrave,
Dats des riken camerline,

is de uitdrukking niet veel meer dan een stopwoord. „Hij *houdt niet op* die betrekking te bekleeden," m. a. w. „hij *pleegt* ze te bekleeden." Verg. *pleget* in vs. 979.

— Sonder afstaen, *zonder ophouden*, *voortdurend*, *aanhoudend*, *met volharding*. Verg. *sonder afkeren* en *sonder afsceden*.

Die sonder afstaen minne groot
Leget an dit erdsche goet.
Sp. I[3], 69, 68.

Al de scade ende alle de scande,
Die hi den Vresen hadde gedaen,
Wrac hi op hem sonder ofstaen.
STOKE II, 1140.

AFSTAL, -*stale*, znw. st. m. Hetzelfde als *afstand*, het afstaan (van iets). *Afstal* en *afstand* beide hebben hunnen grond in ohd. *stân*, *staan*. Evenzoo wisselen ook *Aenstal* en *Aenstand*: zie AENSTAL.

— Afstal doen, *afstand doen* (van iets). || Oick so en sal heere Jan van Arkel — nymmermeer uut onser vangenisse comen by onsen wille, hi en sal erst — afstal ende quijtsceldinge doen van den lande ende goeden voirscreven, MIERIS IV, 418 *a* (*a*. 1417). Dat J. Dunc *enz*. ofstal gedaen hebben van G. van Kuuvre ende W. Baernts soens doot, *d. i. afstand gedaan van de veete wegens den dood der genoemde personen*, V. D. WALL 407 (*a*. 1408). Renuntieren ende offstal doen van den selven processe, 653 (*a*. 1475). Ende hi ofstal dairof gedaen ende ons die overgegeven heeft, MIERIS IV, 356 *a* (*a*. 1415). Overgegeven ende gewilcoert mit sulken ofstal, als die brieve dairaf begripen, 537 *a* (*a*. 1419).

— Der werelt afstal doen, hetzelfde als *der werelt afstaen*, dus *zich aan een geestelijk leven wijden*, *zich in een klooster begeven*, MATTH. 259, 263.

AFSTEKEN (*stac*, *staken*, *gesteken*), st. ww. bedr. Zie STEKEN en verg. AFGESTEKEN.

1) *Afstooten*, *wegstooten*, *nederstooten*.

Den saerc stac hi boven of
Metten voeten.
Sp. IV[2], 54, 96.

Die u hoefdelike af sal steken (*van den trap*),
Al soude u thersencoppijn breken.
Taalk. Mag. III, 194, 360.

Dat die weech niet en brac,
Of dat si u niet af en stac (*van de ladder*).
Belg. Mus. III, 112, 195.

2) Meer bijzonder, met een persoon als voorwerp, in ridderlijke taal. *Van 't paard stooten*, *uit den sadel lichten en ter aarde werpen*, *nedervellen*, zoowel in het tornooi als in den strijd.

Menegen hebben sire afgesteken,
Die daer doot bleef ofte mat.
Troj. 2856.

Wel hondert Grieken staken si ave. 2727.

Dat deerde was in corten stonden
Bedect met bloede van den wonden,
Ende met rudders die afgesteken lagen
Ende geaffoleert met groten slagen.
Lanc. II, 34577.

Sijn daregarde was ontwe gesneden
Ende al der andere die quamen daer:
Dies stac hise lichte af daer naer.
III, 26504.

Zie ook II, 19950, 19994, 20061, III, 26486, 26503, -17, -50, -54, en verder ontelbare malen. Zoo b. v. D. I, bl. 181 *b* niet minder dan elf malen in ééne kolom.

3) *Verstooten*, *verdrijven*, *verwijderen*, *verjagen*.

Alse hem Fokas dat tempel gaf,
Stac hi met heilegen worden af
Alle die duvele van dier stede.
Sp. III^{7}, 59, 69.

Entie baillIu wanedse vervaren
Ende oec afsteken van den haren,
Ende hiet dat mense soude vaen.
III^{3}, 45, 41.

4) Met een persoon in den 3^{den} nv. Enen iet —, *iets van iemand wegnemen*, *het hem ontnemen*, *afnemen*.

Dese eere ende desen lof
Stac mi uwe aermoede of.
Sp. IV^{2}, 51, 29.

Vinc. „*abstulit mihi*." Vandaar de gewijzigde opvatting:

5) Enen orse den breidel —, *afnemen*, *afdoen*, *Wal.* 5136. Sinen caproen —, *de muts afnemen*, uit eerbied of beleefdheid, *Wap. Mart.* II, 46.

AFSTEL, *-stelle*, znw. st. onz. *Belemmering*, *verhindering*, waardoor eene handeling *afgesteld*, d. i. belet of onmogelijk gemaakt wordt. Verg. onze zegswijze *Van uitstel komt afstel*. || Waert dat eenich poorter ... eenigen vrijlaet ... in zine coopmanscepe, ambacht of neeringe ... eenich belet of ofstel dade, *hem gedeeltelijk of geheel belette die uit te oefenen*, *ZVl. Bijdr.* IV, 72 (*a.* 1389). Verg. het volgende art.

AFSTELLEN (verl. deelw. *gestelt* of *gestalt*), zw. ww. bedr.

1) Met eene zaak als voorwerp. Iets *afdoen*, *eindigen*, *doen ophouden*, meestal gezegd van gepleegd onrecht of wettige redenen van beklag, waaraan een einde gemaakt wordt door goed recht te doen. || Also verre alst uytter selver stat vervolgh van stonden an nyet affgestalt en wurde. — Ter tijt toe sullix affgestalt ind den kleger verricht sy. — Off hierin tot enniger tijt gebreck geviele ... ind syne gnaden dat terstont ... nyet aff en dede stellen ... dat wy as dan sijnre gnaden in genen dienste ... to willen wesen en sullen, syne gnaden en hedde dat yrst affgestalt, ind den kleger van synen schade verricht, Nijhoff IV, 448 *vlg.* (*a.* 1471). *Evenzoo*: Affgestalt ende verricht (*van een onrecht*), *d. i. afgedaan en hersteld*, V, 75 *bis*; *enz.*

2) Met een persoon als voorwerp. *Iemand* (uit een ambt, eene betrekking of bediening) *afzetten*, *ontslaan*. Verg. Afdoen II, 1). || Dat hi binnen eenen jare daernaer geenen leercnape nemen en zal, up de boete van III ℔ par., ende die leercnape ofgestelt, *ZVl. Bijdr.* VI, 162 (*a.* 1441).

AFSTORTEN (afsturten), zw. ww. bedr. In de hedendaagsche beteekenis van *afwerpen*, maar in ruimere toepassing gezegd van het *afwerpen* of *nederleggen* eener wapenrusting, *Rijmb.* 9228. Vulg. 1 *Sam.* XVII, 39: „*deposuit ea*."

AFSTRIKEN (*streec*, *streken*, *gestreken*), st. ww. bedr. Den hoet of den caproen —, *den hoed of de muts afnemen*, uit eerbied of beleefdheid, *Lsp.* III, 23, 180; *Wap. Mart.* II, 46 *var.* Verg. Afsteken 5).

AFSWEREN (*swoer*, *swoeren*, *gesworen*), onreg. st. ww. bedr. Hem selven —, *onder aflegging van den gevorderden eed zijn ambt nederleggen*, *zijn ontslag nemen*. || Wanneer dattet gevallet datter eenich hiemraet van Schielant aflyvich wort of him selven offsweert, soo sullen onse hiemraet voors. enen anderen kiesen by hoeren eede; ... ende wie hem selven offsweeren sal, dat sal hy doen voor vier hiemraden van Schielant, Mieris III, 569 *b* (*a.* 1390).

AFSWOENEN, zw. ww. onz. Van *Swoene* (zie ald.), hetzelfde als *Soene*, zoen, verzoening. *Eenen zoen aangaan*, *sich verzoenen*, *om daarmede de zaak af te maken*. || Die een van ons en sal buten den anderen nyet bestanden, vreden noch affzwoenen, Nijhoff V, 83 (*a.* 1477).

AFT, *-te*, bnw., Friesche vorm van Echt (zie ald.), d. i. *wettig*, *rechtmatig*. Oud-friesch *aft* (Richth. 589), hd. *ächt*, *echt*, ons *echt*. Afgeleid van de oude benaming der *wet*, die friesch *á*, *é*, *éwe*, *éwa* (Richth. 584), ohd. *éwa*, *éwi*, *éa* (Graff I, 510), ags. *æv*, *æ* (Ettm. 56) luidde; hd. *ehe*, mnl. *ewe*, *ee* (zie ald.) Het is echter onnoodig, met Ettm. t. a. pl. en Grimm (*D. Wtb.* op *Echt*) aan eene samentrekking uit *êhaft*, *êhacht* te denken. In de friesche en ndd. dialecten, waar *aft*, *echt* te huis behoort, is juist het suffix *haft* niet gewoon. Doch naast ags. *æv*, lex, stond reeds een bnw. *æve*, legitimus. Daarnevens vormde zich eene andere afleiding door middel van 't suffix *t*, en zoo ontstond *æv-t*, *æft*, friesch *aft*, ndd. *echt*.

Aft komt voor in Westfriesche oorkonden, in de uitdrukkingen Afte dach en Afte stoel, ook Aftendach en Aftenstoel geschreven.

— Afte dach, Aftendach, *wettige rechtsdag*, *de wettige dag*, hetzij voor de rechtspraak, hetzij voor elke andere gerechtelijke of wettelijke handeling, als b. v. de dijkschouw. Friesch *æfte thing*, placita legitima. || Alsoo verre als hy niet mit aften dagen gedaegt heeft, Mieris II, 723 *a* (*a.* 1346), *waar de uitg. verkeerdelijk* asten *heeft*. — Indien hi verwonnen wort mit aften dagen, soe sel men panden aen sijn lijff, * *Keuren van Hoorn*, 1429, § 81. Ende als die zevenen op horen rechten aften dach, als him die rechter mit rechte geleit hadde, horen tuuch doen zouden, so en quam Symon van Zaenden niet te werve, ende versumede sinen aften dach, Mieris III, 389 *b* (*a.* 1382). Item, soe en sullen die schouten geen tuych leggen op dijcken noch op dammen of op wegen, si en sullen eerst kennen mit twe schepenen of mit meer, dat si mit rechte opten eersten dach onder banne gecomen sijn op hoeren afften dach, IV, 564 *b* (*a.* 1421). Als die schout op die dijck compt daer hy schouwen wil, soo sal die schout een vonnis vragen, ofte het synen rechten dag is ende synen aften dag is, dat hy daer op schouwen mach, dan en mach (*of niet mag*). — Soo wysen schepenen, dattet synen rechten ende aften dag is, dat hy daer wel op schouwen mach, * *Handv. v. Waterland*, *Hs. f.* 120 r^{0}.

De bnw. *aft* en *recht* werden ook reeds in 't Oudfriesch verbonden: „alle *afte* thing and alle *riuchte* thing", Richth. t. a pl.

— Afte stoel, Aftenstoel, *de wettige rechterstoel*, eene uitdrukking nog gebezigd door Lams, bl. 452.

AFTEBREKEN (*tebrac*, *tebraken*, *tebroken*), st. ww. bedr. Hetzelfde als Afbreken (bedr.): zie ald. en verg. Tebreken en Uittebreken. De samenst.

aftebreken luidt alsof men in 't Hoogd. *abzerbrechen* zeide. De vereeniging van bijwoord en voorvoegsel bij een ww. is niet ongewoon, als in mnl. *afgedoen*, *afgesteken*, *afgewinnen*, *uutgesluten*, *uutverstoten* enz. Verg. ons *aanbesteden*, *afbetalen*, *uitbesteden*, *uitverkoren* enz.

1) *Afbreken*, in den gewonen zin. || Entie brucge was aftebroken, VELTH. II, 52, 69 (HEELU 3585). Daer plach een capelle te staen, mer si is oftebroken, MANDEV. *f.* 16 *a.*

2) *Afbreken* (in 't schrijven), *ophouden*, *staken*. || Hier dinct mi best aftebroken, *Sp.* I⁶, 10, 33.

3) *Doen ophouden*, *opheffen*. || Dat eigijndoem (*het lijfeigenschap*) was hem gequijt ende aftebroken, *kwijtgescholden en opgeheven*, *Sp.* I⁵, 51, 7.

4) Met den 3den nv. des persoons. Enen iet —, *iemand iets* (*met geweld of list*) *afnemen*, *ontrooven*.

die steden, die met genende
Hem die Tuerken af hadden tebroken.
Sp. IV³, 8, 60.

Dat hi sinte Petere wedergave
Dat hi hem hadde tebroken ave.
Brab. Y. II, 713 en 738 (*Sp.* III⁸, 82, 60).

|| Steden ende lant, die hare aftebroken waren, *Sp.* III⁸, 84, 25. Alse hem af worden tebroken hare ceptren, I⁶, 20, 44. Dijn steert (*nasleep*, *gevolg*) es u aftebroken, *v. d. Zielen* 21.

AFTENDACH, AFTENSTOEL. Zie bij AFT.

AFTER, voorz. en bijw., met de samenstellingen. Zie ACHTER enz.

AFTIEN, AFTYEN (*tiet* of *tyet*; *tooch* of *toech*, *togen*, *getogen*), st. ww. onz. en bedr. Zie TIEN (2de art.).

Onz. — 1) *Aftrekken*, *wegtrekken*, van eene legermacht gezegd.

Ende voer wech sonder letten
Ten Louwen wert ende toech ave.
Limb. V, 456.

ende toech ave
Met haesten herde groot.
HEELU 2776.

twi si avetogen,
Dies en wisti niet te waren.
Lorr. I, 1148.

2) *Zich onttrekken* (*aan iets*), *zich er niet mede inlaten*, *er afkeerig van zijn*. Verg. ACHTERTIEN, onz. 2) en ACHTERTRECKEN, onz. 3). In dezen zin vereischte *Aftien* natuurlijk den genitief. Doch die naamval bleef den dichter of den afschrijver in de pen, als hij schreef:

Ende die sal men scuwen altoes,
Ende aftien met goeden staden.
Doctr. II, 2138.

— Van *Aftien* in deze beteekenis had men nog in de 16de eeuw het znw. *aftocht* in den zin van *afkeer*, als b. v. || Aftocht des herten, COORNHERT I, 277, nº. 9. Een toekeer of aftocht tot ofte van de dingen, die den mensche goet of quaat zijn ofte schijnen, I, 341, nº. 134.

Bedr. — 1) *Aftrekken*, *uittrekken*, *afdoen*, van kleederen of wapenrusting gezegd; hetzij aan zich zelven, hetzij aan een ander persoon, die in den 3den nv. wordt uitgedrukt.

Doen gingen si aftien
Wapenroc ende brachieren.
HEELU 7286.

|| Mijn gewant woude hij mich avetyen, *Serv.* II, 1952. Ende togen hem den helm af mede, *Lanc.* II, 18702. Hi sloech an dien helm die hant, ende togene hem af, II, 22002; *enz.*

2) Met eene zaak als voorwerp en een persoon in den 3den nv. Enen iet —, *iemand iets aftrekken*, *ontrukken*, *afhandig maken*, *ontrooven*.

Ende ginc altemale in hant
Watter was, borge, lant,
Ende hevet heme avegetogen.
Lorr. I, 1611.

AFTOGELIJC (AFTOGELIC), *-like*, bnw. Van *Aftien*, aftrekken: zie het vorige art. *Afgetrokken*, t. w. als grammatische term, ter vertaling van *abstract* in tegenstelling van *concreet*, en dus van woorden gezegd, die een begrip in het afgetrokkene uitdrukken. || Dese nomina, al ist dat si abstractiva sijn, dat is aftogelic, si dienen onderwilen voer den personen, *Barthol.* 6 *a*.

AFTREDEN (*trat*, *traden*, *getreden*), st. ww. onz. *Weggaan*, *heengaan*, *verdwijnen*; overdrachtelijk, van gewoonten of hoedanigheden gezegd, voor *in onbruik geraken*.

Tusschen der see ende den Rijn
Es trouwe al afgetreden.
Vad. Mus. IV, 86, 749.

AFTRONC. „Af-tronck, Ave-tronck, vetus Flandr., *j.* bastard. *Nothus*, *spurius*." KIL. Verg. TRONC (stam, geslacht).

AFTUUSCEN (AFTUYSCEN), zw. ww. bedr. Zie TUUSCEN. Met een persoon in den 3den nv. Enen iet —, *iemand iets op bedrieglijke wijze afhandig maken*, *afzetten*. Verg. AFDRIEGEN.

Dat si tfolc aldus bedriegen,
Haer gelt aftuyschen ende ontliegen.
N. Doctr. 413.

AFVAGEN, zw. ww. bedr. Zie VAGEN. *Wegvagen*, *uitvegen*, *uitwisschen*, en bij uitbreiding *uitroeien*.

Saulus, die met zwaren plagen
Kerstin gelove waende afvagen.
Wap. Rog. 1037.

AFVAL (AFFAL), znw. st. onz. *Toevallige of bijkomende bate*, tegenover rente of vaste inkomsten; thans *emolumenten* geheeten. Verg. ons *bijval* enz. || Sine rente ende sijn affal (4de *nv.*), *Heim.* 119 *var.* Het Comb. hs. heeft (vs. 125) *afval*, doch het tekst-hs. bij CLARISSE *upval*. Zie OPVAL.

AFVALLEN (*viel*, *vil* of *vel*; *vielen*, *gevallen*), st. ww. onz. In de hedendaagsche beteekenis, doch in gewijzigde opvattingen.

1) Met een persoon als onderwerp.

a) *Nedervallen*, *van 't paard vallen*.

Emiteres die viel af te waren.
Troj. 9694.

b) Overdrachtelijk. *Afstammen*, *voortspruiten*, gelijk de vrucht, die van den boom *valt*, uit den boom is *voortgesproten*. || Geboren ute Gallen, van maten lieden afgevallen, *Sp.* III², 19, 55.

2) Met eene zaak als onderwerp. *Afgelegd worden*, *ophouden*, van hartstochten of driften gezegd.

Alle die nide die vallen af.
Rijmb. 9918 (Vulg. II *Sam.* III, 13 „*sequiam tecum amicitias*").

AFVAREN (*voer*, *voeren*, *gevaren*), st. ww. onz. Zie VAREN en verg. AFVOEREN. Met eene zaak als onderwerp. *Met eene snelle beweging* (*van iets*) *afgaan of afgescheiden worden*, *afvliegen*; van een hoofd gezegd, dat door een zwaren slag van den romp afvliegt.

Ende verhief enen slach so groot,
Dat avevoer dat hoet.
Lorr. II, 1995.

AFVOEREN, zw. ww. bedr. Met eene zaak als voorwerp.

1) *Iets met eene krachtige of snelle beweging van*

iets anders doen afgaan of afscheiden, dus *afslaan*, *afstooten*, *doen afvliegen*. Verg. AFVAREN en AFDRAGEN I, 3).

> Maer Ritsart geraecten weder
> Op den bokel van den scilde.
> Weder hi wilde ocht en wilde,
> Hi voerden hem af altemale.
> *Lorr.* II, 4237.

d. i. „*hij stiet hem dien af*, t. w. den *bokel* van het schild."

2) Ene bootscap —, *eenen last overbrengen*.

> Dat men enen anderen bode name,
> Die dese bootscap voerde ave.
> *Grimb.* I, 1983.

De bode zal met de tijding *afvaren*, vertrekken; hij zal dus de tijding *afvoeren*. Het *afvoeren* der tijding door den bode, die ze overbrengt, staat tegenover het *afsenden* door hem, van wien zij uitgaat. Verg. vs. 1922 vlg. In vs. 1957 heet het ene bootscap bewesten; vs. 1974 en elders ene bootscap doen.

AFWEGES (AFWEEGS), bijw. *Van den weg af, op eene heimelijke plaats, in 't verborgen.*

> Daer si misse souden lesen,
> Dat moeste heymelike wesen
> In kelren ofte in crochten,
> Ofte ofweges in hagedochten.
> *Lsp.* II, 45, 75 (var. *afweges* en *afweegs*).

AFWERPEN (*warp*, *waerp* of *werp*; *worpen*, *geworpen*), st. ww. bedr.

1) Met een persoon als voorwerp. Enen —, t. w. eenen ridder in den strijd, *nederwerpen*, *uit den zadel werpen*. Verg. AFDRAGEN II) en AFSTEKEN 2).

> Menegen ridder warp hi ave.
> *Ferg.* 5265.

2) Met eene zaak, t. w. een gebouw, als voorwerp. *Nederwerpen*, *omverhalen*, *geweldaddig afbreken*.

> Dat beide borch ende sale
> Af was geworpen in den gront,
> Ende verberrent al daert stont.
> *Grimb.* II, 38.

|| Ende worpent ... algader af tot in den gront, *Grimb.* I, 3929. Item hebben de voirnoemde van Dordrecht ... voir Bommele ende elswaer meulnen afgeworpen, V. D. WALL 569 (*a.* 1444).

AFWESEN (*was*, *waren*, *gewesen* of *geweest*), onreg. st. ww. onz. Met een meervoudig onderwerp. *Van elkander af zijn*, *afzonderlijk geplaatst zijn*. In eene oorkonde van 1492 (*Vad. Mus.* V, 365) wordt melding gemaakt van drie exemplaren eener schriftelijke acte, zekere overeenkomst betreffende, en *afwesende* d. i., blijkens het vervolg, op drie verschillende plaatsen berustende.

AFWESEN, ww., MATTH. 337, voor AF WESEN. Zie bij AF (aan 't slot).

AFWESINGE, znw. st. vr. *Afwezen*, *afzijn*, *het niet aanwezig zijn*. Lat. *absentia*. || Als die enwech gewazemt sijn, wortet (*het lichaam*) beswaert overmits hare afwesinge wil, *Barthol.* 67 *a.*

AFWESSCEN. Zie AFWISSCEN.

AFWINNEN (*wan*, *wonnen*, *gewonnen*), st. ww. bedr. Zie WINNEN en verg. AFGEWINNEN.

1) *Winnen* in de oudere en sterkere opvatting van *in den strijd winnen*, *veroveren*. Met eene zaak als voorwerp en een persoon in den 3den nv.

a) In een werkelijken strijd op het slagveld of in een beleg. Enen iet —, *iets op iemand in den strijd winnen of veroveren.*

> Ende orlogede den goeden man,
> Dien hi som sijn goet afwan.
> *Sp.* III^{5}, 32, 59.
>
> Maer dingelsche wonnen den wijch ave
> Den Walloysen enten Scotten.
> III^{8}, 4, 18.

|| Die hem den wijch afwan, I^{6}, 3, 7. Dat hi met gewelt den Sassen afwan dat velt, III^{5}, 49, 68. Ende wonnen hem af die stat, III^{8}, 93, 129. Ende wan hem af die veste, IV^{3}, 4, 7. Die wan af den Philistinen ene veste, *Rijmb.* 8861. Hoe vaste si in vesten saten, si wonnense af, *Sp.* IV^{3}, 19, 41. Ende wonnen hem af met spoede hare tenten metten goede, IV^{3}, 4, 41. (*De tenten*) worden daer hen afgewonnen, HEELU 6209. Oec hadden si hem na bi nachte tCapitool afgewonnen met crachte, *Sp.* I^{3}, 45, 20. Daer die brugge hem enten sinen afgewonnen was met pinen, IV^{3}, 26, 101. Ende wonnen den coninc af sijn lant, *Brab. Y.* II, 4728. Dat ic hem al, sijn goet, sijn lant, afwinnen sal, *Lanc.* II, 31747. Enen lant ende leven afwinnen, *Sp.* I^{6}, 53, 44; IV^{2}, 4, 88. Enen trike afwinnen, *Rijmb.* 20393, 20449.

— Ook met een persoon als voorwerp, die hier dan als eene zaak, t. w. als de prijs van den strijd, beschouwd wordt. || Ic winse hem af, *ik zal haar* (*mijne dochter*) *met geweld aan hem ontrukken*, *Rijmb.* 19858.

— Zonder bijgevoegd object staat *Afwinnen* absoluut voor *innemen*, *overmeesteren*. || Doe die van binnen hem ontsagen jegen afwinnen, *Sp.* I^{3}, 45, 48. Daer binnen sloot hi hem selven jegen afwinnen, I^{3}, 38, 70.

b) In een gerechtelijken strijd. In den rechtsterm Enen iet —, *een vonnis tegen iemand verkrijgen*, *waarbij hij veroordeeld wordt tot verlies of betaling* t. w. van datgene dat in het object is uitgedrukt. || Of ons dat zelve goet met vonnis ende met recht afgewijst weer ende afgewonnen, NIJHOFF II, 90 (*a.* 1356). Van den lande dat men achterhaelt ende afwint by vonnessen van scepenen, DIERICX, *Gends Charters.* 126 (*a.* 1402). Die rechter en mach hem geen boeten ofwinnen, *hem niet bij vonnis eene boete doen opleggen*, MATTH. 302. Als hem die schout ofgewonnen wort, *als bij vonnis wordt uitgemaakt dat hij de schuld behoort te betalen*, *d. i. als de schuld deugdelijk verklaard wordt*, 291.

— Vandaar de uitdrukkingen: Enen sine ere, sijn lijf, sijn hovet, lijf of lit —, *iemand eer, lijf of lid bij rechterlijk vonnis doen verliezen*. || Hem somen hi hare ere afwan, *sommigen van hen deed hij eerloos verklaren*, *Sp.* IV^{1}, 37, 14. Of wi hem dat lijf afwinnen, *hem ter dood laten veroordeelen*, I^{3}, 9, 81.

> Nu gaet hier op een perlement.
> Die dieren, die Reinaert stonden omtrent,
> Willen hem sijn lijf ofwinnen.
> *Rein.* uitg. van W. bl. 75 var.
>
> Herodes, die sente Jan
> Baptisten sijn hovet afwan.
> *Sp.* I^{7}, 28, 5.

d. i. „*hem veroordeelde om onthoofd te worden*."

|| Lijf of lit afwinnen, *tot verlies van lijf of lid doen veroordeelen*, MATTH. 238, 314, 316, 330. Dat die heer ... den dooden man sijn rechter hant afwinnen sal met recht ende met vonnis, *dat hij van de oordeelwijzers een vonnis zal verkrijgen*, *bepalende dat den doode de hand zal afgehouwen worden*, V. D. WALL 115, OUDENH. *Z. Holl.* 466 (*a.* 1303).

2) *Winnen* in de jongere en zwakkere opvatting van *verkrijgen*, *gedaan krijgen*. Iemand of iets *afkrijgen*, *afnemen*, t. w. van datgene waaraan de persoon of zaak was vastgehecht. Van de afneming van het kruis wordt gezegd:

> Doe wonsi Jhesum of ter stont.
> KELLER, *Mnl. Ged.* 31.

AFWISEN (*wisede*, *gewiset*, of *wijsde*, *gewijst*), zw. ww. bedr. Zie Wisen, rechtsterm, waarvan ons *gewijsde*, en verg. Aenwisen. Enen iet —, *iets aan iemand bij vonnis of rechterlijke uitspraak ontzeggen*. Zie de eerste aanhaling bij Afwinnen 1, *b*).

AFWISSCEN (afwesscen), zw. ww. bedr. *Afwisschen*, in dezelfde beteekenis als thans, doch in verschillende toepassingen.

a) Van een glans gezegd, zooveel als *uitdooven*, *verduisteren*. || Die claerheit wort zeer affgewesschet, *Mloep* II, 1622.

b) Overdrachtelijk van menschen gezegd, zooveel als *verdelgen*, *uitroeien*. || Ende daerom waren si afgewischt van den kinderen van Ysrahel, *Barthol.* 496 *b* (Lat. *fuerunt deleti*).

— **Aanm.** Vermoedelijk heeft de vertaler zich hier niet gelukkig uitgedrukt. Het is niet waarschijnlijk, dat *afwisscen* in deze opvatting ooit een geldige term in het spraakgebruik geweest is.

AFWRIVEN (*wreef*, *wreven*, *gewreven*), st. ww. bedr. In de hedendaagsche beteekenis, doch in gewijzigde opvattingen.

1) *Afwrijven*, *uitwisschen*, overdrachtelijk gezegd van een *ban* of eene veroordeeling, die als eene smet of blaam op iemand kleeft.

> Doen sijt oec, hem sal becliven
> Mijn ban, ende sine sulne afwriven
> Mogen oec niet nochtan.
> *Wap. Mart.* III, 7.

2) Met een persoon in den 3den nv. Enen iet —, *iemand iets ontnemen* of *betwisten*, t. w. een punt van eer; evenals wij, in omgekeerden zin, nog heden zeggen: *iemand iets aanwrijven* d. i. *te laste leggen*.

> Reinaert die sal Reinaert bliven:
> Dat en sal hem niemen afwriven.
> *Rein.* II, 7579.

AGEDOCHTE. Zie Hagedochte.

AGELEN. Zie Achelen.

AGOEN, *-ne*, znw. st. m. Lat. *agon* (*mortis*), bij du Cange I, 147, van gr. ἀγών, worstelstrijd, vanwaar ook fr. *agonie*. *De doodstrijd*, *het sterfuur*. || Daer hi lach in sinen agoene, *terwijl hij lag te zieltogen*, *Sp.* IV[1], 42, 15.

AI, of ay (welke laatste spelling in de hss. de gebruikelijke is), tusschenw. Zeer gewone uitroep, ons hedendaagsche *ei!* doch meestal in eenigszins verschillende opvatting, als:

1) Van droefheid, ontroering of aandoening. *Ach! helaas!*

> Ay Blancefloer! seit hi, Blancefloer!
> *Flor.* 1134.

Verg. ald. 1176, 2226; *Rein.* I, 1429, 1815; *Ferg.* 4485, 4502; *Part.* 33, 8; 41, 18; 42, 2, 15; enz.

— Ay mi! *Wal.* 9118; *Flor.* 1088, 1102; enz. Somtijds ettelijke malen herhaald, als:

> Ay mi! seget hi, ay mi! ay mi!
> Ay mi! wel sondich man, tewi,
> Ay mi! twi wardic ie geboren!
> *Theoph.* 789.

Verg. ald. 807, 848, 861. Ay mi lase! *Part.* 117, 14. Ay arme! *Flor.* 774, 1111. Ay Deus! *Ferg.* 3498, 4849; enz.

2) Van bevreemding, verwondering of bewondering. *Ei! och! wel!*

> Ay here! seit hi, lieve here!
> Mi wondert utermaten sere ...
> *Part.* 71, 7.

> Ay God! hoe scone te siene waest!
> *Maget v. Gent*, 160.

Verg. *Part.* 103, 29; *Troj.* 2608; *Beatr.* 620; *Flor.* 1896; enz.

3) Van opwekking, aanmaning, verzoek of gebed. *Ei! och! toe!*

> Ay vrient! mochtine mi doen scouwen,
> Dat soudic di bidden gerne.
> *Ferg.* 3296.

Verg. *Rein.* I, 2597, 2599; *Part.* 82, 26; enz.

— Vooral gewoon zijn Ay God! Ay here! Ay vrouwe! enz., bij ootmoedige bede, als b. v. *Wal.* 8296; *Beatr.* 383; *Lanc.* II, 2045; *Limb.* I, 2146; X, 461, 679, 717. Ay, edel riddre! *Lanc.* II, 659; enz.

AYAMANT. Zie Adamant.

AILACEN, AYLACEN. Zie Alaes.

AILAS, AYLAS, AYLASE. Zie Alaes.

AIMANT, AYMANT. Zie Adamant.

AISE (ayse), znw. (het geslacht blijkt niet). Fr. *aise*, over welks afleiding zie diez, *Wtb.* I, 10 vlg., gachet 18. In *aise* ontmoeten elkander de beide opvattingen van *gemak* en *blijdschap*, evenals in mnl. *gemac* (*te gemake*), dat volkomen hetzelfde beteekent. *Aise* komt voor in de uitdrukkingen:

— Taise (te aise) sijn, hetzelfde als *te gemake*, fr. *à son aise*, dus *welgemoed*, *blijde*, *vroolijk zijn*.

> Dat die hertoge metter stede
> Acorderen soude in payse,
> Dies si sere waren tayse.
> *Vl. Rijmkr.* 10261.

> Waren blide ende wel tayse. 10331.

> Die coepman nes oec niet tayse,
> No ne levet in genen payse.
> *Rose* (*C*), 4861 (*A* 4899: *Die c. hine leeft met aise*).

— Qualike taise sijn, het tegendeel in sterke opvatting, dus: *Droevig gesteld zijn*, *in groote verlegenheid verkeeren*.

> menich wasser qualic tayse,
> Beede buten ende binnen.
> *Vl. Rijmkr.* 10195.

— Met aise sijn, *op zijn gemak zijn*, *zich verlustigen*, *Brab. Y.* II, 1842 var.: zie de aanhaling naar het tekst.-hs. in het volgende art. (2de citaat). Met aise leven, hetzelfde, *Rose* (*A*), 4899: zie boven de aanhaling naar *C*. Hem met aise maken, *zich vroolijk maken*: zie in het volgende art. het aangemerkte over de plaats uit velthem.

AISE (ayse), bnw. Fr. *aise*. *Welgemoed*, *blijde*, *vroolijk*. Verg. het vorige art.

> Die in haer lant altoes sijn ayse.
> *Rose* (*C*), 8828.

> Tote Aken in sinen palayse,
> Daer hi gerne was ayse.
> *Brab. Y.* II, 1841 (var. *met ayse*: zie het vorige art.).

> Dan sijn dingele ayse,
> Ende nemen die ziele met feesten groot.
> *Lsp.* I, 20, 42.

— Hem aise maken, *zich vroolijk maken*, *zich verlustigen*.

> In eten, in drinken ende in feesteren,
> In bruloften ende in hoveren,
> Ende om te stichtene grote palayse,
> Daer si hem in maken ayse.
> *Lsp.* IV, 5, 17.

In de woorden van velth. I, 19, 49:

> Moeder, suster, dochter, alle,
> Welc dat hem best bevalle,
> Die bruden si in haren palayse,
> Ende maken hem daer met ayse,

is het niet te bepalen, of *aise* als bnw., dan wel als znw. moet worden opgevat. In 't eerste geval is de zin: „*zij maken zich daar vroolijk mede*;" in het tweede: „*zij maken zich daar* met aise, *d. i. zij*

maken zich daar vroolijk, verlustigen zich daar." Verg. het vorige art. (aan 't slot). Het een is zoo goed als het ander.

— Ook de comparatief *aiser* was in gebruik.

Want ic mi ligge ende aisiere
Met groten rasten bi den viere,
Ende bade mine lede in warm water:
Dus bem ic ayser dan een cater.
Rose (*A*), 10969 (*C* 10797).

AISEMENT (AYSEMENT, ook ASEMENT, ASIMENT en ASUMENT), *-mente*, znw. st. onz. *De plaats waar men zijnen intrek neemt of zich door rust en verkwikking te goed doet, huisvesting, herberg*, lat. *diversorium*. Het Ofr. kende het znw. *aisement*, mlat. *aisamentum*, *aisiamentum*, ook *asiamentum* en *aasamentum* gespeld, en in beteekenis nagenoeg met fr. *aisance* overeenstemmende. Het is waar, onder al de beteekenissen, bij ROQUEF. (I, 44 en *Suppl.* 18) en DU CANGE (I, 8, 156 vlg., 431, VII, 20) opgenoemd, staat die van het mnl. *aisement*, *asement* niet uitdrukkelijk vermeld. Daar echter *aisieren* (zie het straks volgende art.), fr. *aiser*, *aisier*, gezegd werd van het *huisvesten* en *verzorgen* van gasten, bepaaldelijk ook op *herbergen* toegepast, zoo moet ook aan *aisement* de beteekenis van *huisvesting*, *herberg* worden toegekend. Gelijk *logement* de plaats is waar men *logeert*, zoo was *aisement* de plaats waar men zich *aisierde*, d. i. waar men rust en verkwikking nam. De identiteit van *aisement* en *asement* blijkt overtuigend uit de straks aangehaalde mlat. vormen des woords.

|| Zo zullen Jhan ende Catheline zijn wijf den selven solre mogen oirboiren ... ende haer aysement (*huisvesting*) daer inne hebben, *Oork. van* 1413 *bij* DIERICX, *Mém.* II, 237. Dat de selve behnusde stede ... schuldich es te syne ende blivene ten aysemente van den susteren *enz.*, *Oork. van* 1411, *ald.* II, 227. Van eenen huus ende stede ... met sulcken gelagen ende aysementen alser toe behoeren, *Oork. van* 1465, *ald.* II, 237 (*verg.* 238). Daer waren oec ... alte cyerlyke asementcameren ende slaepcameren, *Hist. van Alex. f.* 32 *vso*. Doe si des Leviten stemme bekenden des jongelincs, ende si besichden sijn asument, *D. B. Richt.* XVIII, 3 (Vulg. „utentesque illius *diversorio*"). Ende machacieu so spreect hi mit yemande, of hi is in asimente, *ald.* I *Kon.* XVIII, 27 (Vulg. „aut *in diversorio* est"). — De Staten-Vert. heeft op beide plaatsen geheel afwijkende lezingen, naar eene juistere opvatting van den grondtekst.

AISEMENTCAMERE (ASEMENTCAMERE), znw. zw. vr. *Eene kamer, ingericht om zich rust, gemak of verkwikking te bezorgen.* Zie de aanhaling uit de *Hist. van Alex.* in het vorige art.

AISIEREN (AYSIEREN, AYSEREN), zw. ww. bedr. en wederk. Ofr. *aiser*, *aisier* (DU CANGE I, 156, VII, 20); prov. *aisar*, *aisir* (RAYN. II, 42). Van AISE, znw. en bnw. Zie ald. en verg. AISEMENT. De echte mnl. uitdrukking was *te gemake doen*.

Bedr. — 1) Eigenlijk: *Iemand op zijn gemak zetten*, doch in de bijzondere opvatting van *gastvrij onthalen en verzorgen, te goed doen*. Verg. de glosse bij GRAFF, *Diut.* II, 209: „Geaisirt, *copiosus*."

Walewein bleef den nacht daer in,
Ende die goede man dede sine macht
Om hem taysierne dien nacht.
Lanc. II, 4252.

Hi riep ridders ende seriante,
Dat si aisierden Galarante
Ende leidene ter coninginnen.
Ferg. 4973.

Dies dede hi sijn volc te gemake
Eude aysieredse daer jegen.
Rijmb. 29974.

waar men de beide uitdrukkingen, *te gemake doen* en *aysieren*, vereenigd vindt. De zin is: „*hij schonk hun rust en deed hun te goed*, om hen tegen de groote onderneming voor te bereiden."

|| In eene havene, daer hi sijn volc aysieren dede, *Sp.* I[5], 37, 28. Alle die manieren, daer men goeden man met mach aysieren, *Lanc.* IV, 620. Si sal u ayseren met al haerre macht, IV, 1012.

— Ook met het lichaam als object. || Haer vleesch peysteren ende aysieren, *Wap. Rog.* 1201. Sine derme ende sine mage aisieren met brode ende met vleesche, *Belg. Mus.* VII, 321, 99.

2) *Iemand op zijn gemak zetten*, in de ruimere opvatting van *geruststellen*, *van alle vrees ontheffen*, *beveiligen*.

Wel was die dorpere geaisiert,
Die den torre gebatalgiert
So wel hadde op die hoge zee.
Ferg. 279.

Geaisiert staat hier gelijk met *vrij van alle vrees*, *veilig en wel* (verg. vs. 278 en 284).

Wederk. — Hem aisieren, evenzeer in beide opvattingen.

1) *Zich gemak en genoegen verschaffen, zich uitrusten en verkwikken, zich verlustigen of te goed doen.*

(die) van hem selven hout te vele
Ende hem selven te zere aysiert.
Lsp. III, 20, 60.

Si voeren ter herbergen hem taysierne,
Ende om hare dinc te visierne.
Troj. 891.

(De gedrukte tekst heeft *om* voor *hem*, doch de verbetering ligt voor de hand: *aisieren* was niet in gebruik als onz. ww. Het *om* in het volgende vers gaf aanleiding tot de fout van den afschrijver).

Nu bleef die coninc licgende daer,
Want hem goet dochte vorwaer
Dat si hem aysieren ginder.
VELTH. II, 36, 1.

|| Ic wille maken ene nuwe zale, om mi daer in taysierne, *Rose* (*A*), 10811. Torec aysierdem sere met gerre scoenre joncfrouwen, *Lanc.* III, 26272. Helsen ende cussen ende hem taysieren met quaden genoechten, *Rose* (*C*), 4291. — Verg. ook de laatste aanhaling bij AISE bnw.

2) *Zich geruststellen, alle vrees laten varen.*

Vrient, ic wille gi u aisiert
Dore sridders wille: u si vergeven.
Ferg. 4924.

AISIGE, AYSIGE. Zie bij ASICHDOEM.

AISIJL (AYSIJL), *-sile*, znw. st. onz. Oude bijvorm van Aisijn, *azijn*; beide vermoedelijk afgeleid van een ofr. woord, dat beantwoordde aan prov. *aci*, „vinaigre" (RAYN. II, 20), van lat. *acidus*, en dus verwant met *acetum*. Ofr. *aisil*, *aissil* (ROQUEF. I, 44); reeds in 't ags. *aisil*, *eisile* (BOSW. 17 en 101); eng. *eisel*. Verg. DIEZ, *Wtb.* II, 196.

Volgens eene mededeeling van Dr. SNELLAERT komt het woord eenige malen voor in het hs. van JAN YPERMANS over de *Heelkunde*, als b. v. || Onderwilen daerin doderen van eyeren, ende onderwilen aisijl. — Maer aisijl en es niet goet. — Menget met aisile.

— Elders zegt dezelfde schrijver *aisijn*: zie het volgende art. Van *aisijl* is ook het bnw. *Aisilich*: zie ald.

AISIJN (AYSIJN, AISIN), *-sine*, znw. st. onz. *Azijn*, *edik*. Verg. AISIJL en AISINICH.

Alle erdsche dinge dinct hem zijn
Bitter, zuur ende fel aysijn.
Franc. 387.

|| Galle boden si hem ende aysijn, *Sp.* III[8], 73, 17. Geminget galle met aysine, *Amand* II, 898; *Rijmb.* 26593 *vlg.* Men gaf hem aysin met gallen, *Vad.*

Mus. V, 820. Ysopen vul van aysine, *Rijmb.* 26597. Calfvlees met aysine, *Heim.* 1115. Een luttel wit aysijns. — Dat hem die zieke wachte . . . van aysine. — Minget met olie van oliven ende met aisine, *enz.*, YPERMANS, *Hs. over de Geneeskunde* (mededeeling van Dr. SNELLAERT).

AISILICH (AYSILICH, AYSILECH), *-lige* of *-lege*, bnw. Van *Aisijl*, azijn: zie ald. *Azijnachtig*, *zuur*. Hetzelfde als *Aisinich:* zie het volgende art. || Die comt van aysileger fleume, *van zure slijm*, YPERMANS, *Hs. over de Geneeskunde* (mededeeling van Dr. SNELLAERT).

AISINICH (AYSINICH, AYSINECH), *-nige* of *-nege*, bnw. Van *Aisijn*, azijn: zie ald. *Azijnig* d. i. *azijnachtig*, *zuur*. Hetzelfde als *Aisilich:* zie het vorige art. || So es sine rupsinge aysinech, *zijne oprisping is zuur*, YPERMANS, *Hs. over de Geneeskunde* (mededeeling van Dr. SNELLAERT).

AISUER (AYSUER), *-sure*, znw. st. onz. Eigenlijk *lasuer*, van het Perzische *lasuwerd*, *lasward*, *lazurd*, blauw, vanwaar ook de *lapis lazuli* of *saffier* zijnen naam draagt. Verg. DIEZ, *Wtb.* I, 41, ENGELMANN 72. *Azuur*, *hemelsblauw*, bijzonder van het azuur of blauw in de wapenkunde gezegd. || Met tween libarden van aysure gecroent, *Lanc.* IV, 1797. Den scilt van aysuere ende van goude, *Amand* II, 1590; *enz.*

In den *Grimb. Oorlog*, bij de beschrijving van wapenschilden, vindt men steeds den echten vorm *lasuer*. In de *Rose* (*C*), 449: *van asure*, doch in *A*: *in lasur*; enz. Verg. LASUER.

ACAET, *-cate*, znw. st. m. Gr. ἀχάτης, hd. *achat*; thans *agaat* geheeten. || Den steen die heet acaet, *Sp.* I[1], 33, 26. — RUUSBROEC I, 218 schrijft *achates*. Verg. *Nat. Bl. f.* 180 *b*.

ACARE (later ACCARE), znw. st. vr. Jongere vorm voor NACARE (zie ald.), het ofr. *nacaire*, *naquaire*, mlat. *nacara*, *nacaria*; een woord van Oostersche afkomst. Zie ROQUEF. II, 223 vlg., DU CANGE IV, 596, en POTT in HOEFER'S *Zeitschrift*, II, 354. Verg. ook de beide volgende artikels. *Pauk*, *keteltrom*, een krijgsmuziek-instrument, door de Westersche volkeren aan de Saracenen ontleend.

> In herpen, in vedelen, in rebebien,
> In acaren, in luten ende in giternen.
> *Hor. Belg.* VI, bl. 2, vs. 28.

|| Enen menestrele met enen riethoern ende mit eenre ackare, *Rek. bij* JONCKBL. *Gesch.* 649.

ACARIJN (ACCARIJN), *-rine*, znw. st. m. Zie ACARE en verg. NACARIJN. *Pauk-* of *keteltromslager*. || Twee pyperen ende enen ackarijn, *Rek. bij* JONCKBL. *Gesch.* 629.

ACARISE (ACCARISE), znw. zw. vr. Afgeleide vorm van ACARE (zie ald.), in dezelfde beteekenis. *Pauk*, *keteltrom*. || Eenen man die op die ackarise gespeelt hadde, *Rek. bij* JONCKBL. *Gesch.* 622.

ACATOEN, *-toene*, znw. st. onz. Eene soort van *paard*, bepaaldelijk een *lastpaard*.

> So vele daden si, gelovee mi,
> Dat si hare acatoen,
> Daer up lach haer venisoen,
> Bonden an der porten rinc.
> BLOMMAERT, *Fragm. Carl.* 364.

Te voren was het lastdier, waarop zij het gevangen wild geladen hadden, *somerpaert* genoemd (vs. 28 en 138), of wel enkel *somer* (vs. 118). De beteekenis van *acatoen* kan derhalve niet twijfelachtig zijn, en het blijkt tevens dat hier slechts van één paard gesproken wordt. *Hare acatoen* is dus enkelv., en het woord vermoedelijk als onz. op te vatten, want de uitgang laat niet wel toe aan het vr. geslacht te denken.

Acatoen is kennelijk een woord van Romanischen oorsprong, doch nergens vind ik het in dien vorm vermeld. Denkelijk is het eene afleiding van sp. *haca*, een klein paard, ofr. *haque*, demin. *haquet* (ROQUEF. I, 734, 735, DIEZ, *Wtb.* I, 286), een woord dat men wedervindt in eng. *hack*, huurpaard, vanwaar *hackney* (d. i. *hack-nag*), fr. *haquenée*, ons *hakkenei*. Uit *haquet* kon een afgeleide vorm *haqueton* ontstaan (verg. *mousquet*, *mousqueton*; *valet*, *valeton*). *Acatoen* zou dan voor *hacatoen* staan, verbasterde mnl. uitspraak van *haqueton*.

In vs. 299 van hetzelfde fragment, waar men leest:

> Hare sporen dat si roerden
> In die lanken hare ......

is blijkbaar een woord weggevallen, dat *paarden* beteekend moet hebben. Het rijmwoord *coene* doet vermoeden, dat het vers misschien moet aangevuld worden met *acatoene*, zoodat wij van dat woord een tweede voorbeeld zouden bezitten. Doch hier is geene spraak van *lastpaarden*, maar van *ridderpaarden*, waarmede men op den vijand inreed. Nam de dichter wellicht *acatoen* voor *paard* in 't algemeen, zoodat hij het zoowel van een *strijdros* als van een *lastdier* gebruiken kon?

AKER, znw. st. m. *Teil*, *watervat*; nog heden in verschillende streken in gebruik. || Die stac hi in den aker, in die pot of in die panne, *D. B.* I *Sam.* II, 14 (Vulg. „*in lebetem*"; Staten-Vert. „*in de teyle*").

AKER (uitspr. *akèr*), bijw. Zie AKERRE.

AKERBOOM, *-bome*, znw. st. m. *Eikeboom*, *eik*. Zie KIL. Uit *Boom* en *Aker*, de vrucht van den eik, de eikel; onrd. *akarn*, ags. *æcern*, *accorn*, eng. *acorn*; uit welke laatste vormen het schijnen kan, alsof het woord uit *âc* (eik) en *corn* (vrucht) ware samengesteld. Doch de overeenkomst is bloot toevallig. De grond des woords is goth. *akran*, vrucht; de ags. spelling *accorn* (nevens het echte *æcern*) outsproot vermoedelijk alleen uit de schijnbare etymologische verklaring. Zie GRIMM, *Wtb.* I, 173, en DIEFENBACH, *Vergl. Wtb.* I, 31.

|| Hoe Absolon, sinen vader vervolgende, verwerrede met sinen haer in enen akerboem, *Gesta Rom.* c. 18. Ende groeven die gebeente onder een akerboum, *D. B.* I *Chron.* X, 12. Onder den akerboom ende populierboom ende terpentijnboom, *Hosea* IV, 13. Hi was starc als die akerboeme, *Amos* II, 9. Huylt, gi akerbomen van Basan, *Zach.* XI, 2. (Vulg. *quercus*; Staten-Vert. *eyckenboom*, *eycke*).

AKERICH, *-rige*, bnw. „Aeckerigh, vetus. *Querceus*, *quernus*." KIL. Blijkens deze verklaring duidt het woord de eigenschap van den boom, niet van de vrucht aan, en is dus niet afgeleid van *Aker* (zie het vorige art.), maar van *Aak*, een verschillenden dialectvorm van *eik*, doch die etymologisch niets met *aker* gemeen heeft. Verg. *Ned. Wdb.* op AAK (2de art.).

AKERRE (AKÈR, AENKERRE), bijw. Mnd. *enkâr*; oorspr. *enkerre*, *ekerre*, in Vlaanderen tot *akerre* geworden, en allengs in *aenkerre* overgegaan, dat sedert tot *aen ker*, *aen keer* of *in keer*, *aen kier* of *in kier* verliep, waaruit weder het hedendaagsche *aan een kier* of *op een kier* ontstond. De oudste vorm *enkerre* is gevormd uit *en* voor *in*, en *kerre* (stridor), van *kerren* (stridere), het kraken of piepen eener deur. Zie KERREN. *Enkerre staen* beteekende dus eigenlijk *stare in stridore*, op het kraken staan, op het punt staan van een piepend geluid te geven, gelijk eene deur, die aanstaat, al licht doet, wanneer zij door den wind bewogen wordt. Zie mijne breede verklaring van *akerre* in DE JAGER'S *Archief* IV, 187—201.

— Akerre staen, van eene deur, *op een kier*

staan, *aanstaan*, *een weinig openstaan*. Bij KIL. „Aen-staen, Aen-karre staen, *connivere*, *non plene clausum esse*, *stare semiapertum*."

(si quamen) tenen stalle saen,
Ende vonden die dore akerre staende.
Wal. 9862.

Nochtan croep hi in den stal,
Ende liet die dore aker staen.
Belg. Mus. X, 53, 83.

Alsic vore die dore ben comen,
Hadsi van binnen mi ondaen,
Ende heeftse aenkerre laten staen.
Taalk. Mag. III, 185, 41.

AKET (ACKET), mv. *akette*, znw. (het geslacht blijkt niet). *Slimme streek*, *listige vond*, *bedrieglijke kunstgreep*. KIL. (bl. 831 vlg.) stelt *aket*, *acket* te recht gelijk met *aguet*, en vertaalt het door *insidiae*, *obsidiae*. Het is het fr. *aguet* (thans alleen in 't mv. gebruikelijk), ofr. *aguait* (ROQUEF. I, 38); prov. *agach*, *aguait* (RAYN. III, 417); waarnevens fr. *guetter* (prov. *guaitar*, *gaitar*), bespieden, loeren, op den uitkijk staan. Een en ander is van Duitschen oorsprong, van ohd. *wahta*, goth. *vahtvô*, ons *wacht*, *wachten*. Zie DIEZ, *Wtb.* I, 233, vooral DU CANGE VI, 901, GACHET 9, en verg. bij AWEIT. De oorspr. beteekenis van *insidiae*, lagen, ontwikkelde zich verder tot die van *slimme streken*, juist als ons *loeren* de beteekenissen van *bespieden* en *verschalken*, *bedriegen* vereenigt. Zie aant. op *Warenar*, bl. 150. Ook het ofr. *agait*, *aguait* komt in den zin van *subtilité*, *surprise*, *artifice*, *piége* voor. Zie ROQUEF. I, 35 en BURGUY III, 179.

Die dan mochte horen die akette,
Die si daer voertbringen bi wette,
Ende diere den sin toe woude keren,
Mochter reinaerdie ane leren.
Bijl. op *Rein.*, uitg. van W. bl. 295.

Een ander afschrift heeft *okette*, een derde *ockette*: twee vormen van een woord, in beteekenis met *akette* gelijkstaande, maar in oorsprong daarvan onderscheiden. Zie OKET.

Nuwe assisen ende scalke acketten
Op tfolc visieren ende insetten.
N. Doctr. 515 var.

Ook hier heeft het tekst-hs. *ocketten*.

ACCARE, ACCARIJN, ACCARISE. Zie ACARE, ACARIJN, ACARISE.

ACKELEN. „Ackelen, vetus, j. schroomen. *Horrere*." KIL.

ACKELIJC, *-like*, bnw. „Ackelick, vetus. *Horribilis*." KIL.

ACKER, mv. *ackere* of *ackre*, znw. st. m. *Akker*, *land*, lat. *ager*, in de hedendaagsche beteekenis. || Die ackre, *Rijmb.* 13148, *enz.* Ten acker waerd, *naar het veld*, 29648.

ACKEREN, zw. ww. onz. en bedr. Van *Acker*. **Onz.** — *Ploegen*, *den akker beploegen*, *bebouwen*.

Si mosten den clooster laten staen,
Ende ackeren ende roden gaen.
Lsp. I, 25, 113 var.

|| Sonder ackeren ende graven, *Brand.* (2), 1607. Ackeren noch oesten, *D. B. Gen.* XLV, 6. Te ackeren ende te oochsten, *Exod.* XXXIV, 21. En haddi niet geackert, *Richt.* XIV, 18. Ackerende in twalef jocken van ossen, I *Kon.* XIX, 19. Die ossen ackerden, *Job* I, 14. (Vulg. *arare*).

Bedr. — *Beploegen*, *bebouwen*. || Die heft enen knecht, die sijn lant ackert, ochte die sijn quic huedt, *L. v. J. c.* 162. Dese cleine luden en ackeren noch en bouwen geen lant, MANDEV. *f.* 50 *c.* Sonder yser mach men ... geen lant ackeren, *Barthol.* 553 *b.* Men sal Syon ackeren als enen acker, *D. B. Jer.* XXVI, 18. Also veel als een paer ossen plagen te ackeren in enen dage, I *Sam.* XIV, 14. (Vulg. *arare*).

ACKERMAN, mv. *-manne* en *-liede*, znw. st. m. *Landman*, *landbouwer*. || Die ackermanne, *Lucid.* 5811. Ackerliede, *Sp.* IV[2], 42, 24.

ACKERNERINGE, znw. st. vr. Uit *Acker* en *Neringe*. Alles wat tot de nering of het bedrijf van den landman behoort, *landbouw*, *boerenbedrijf*. || Soe leerde hem vele ackerneringen (2*de nv. enkelv.*), *Rijmb.* 2311.

ACKERSIEC. „Acker-sieck, vetus Flandr. j. veld-sieck," en „Veld-sieck, Acker-sieck, *leprosus*, *elephantiacus*, *qui seorsum in campis extra castra et civitatem habitare debet*." KIL. Zie VAN HASSELT in de aant., en verg. DIERICX, *Mém.* I, 578.

ACKERSIECTE. „Veld-sieckte, Acker-sieckte, *lepra*, *elephantia*, *elephantiasis*." KIL. Verg. het vorige art.

ACKET. Zie AKET.

ACKET, znw., mv. *ackette*, bij DIERICX, *Mém.* II, 105. Zie AKKET.

ACCOORT. Zie ACCORT.

ACCORT (ACORT, ACCOORT, ACCOERT), *-orde*, *-oorde* of *-oerde*, znw. st. onz. Fr. *accord*; niet, als men veelal meent, uit *ad* en *chorda*, maar met het ww. *accordare* gevormd naar de analogie van *concordare*, *discordare*, en dus van *cor* (DIEZ, *Wtb.* I, 6).

1) *Eensgezindheid*.

Daer es nijt ende groet onwerde,
Ende selden es daer acort.
Doctr. III, 404 var.

Goede gunste ende suete woerde,
Vriendelic sien, gelike accoerde,
Houden die rechte minne staen.
Mloep II, 715.

2) *Samenstemming*, *overeenstemming*.

Te rechte voegen die woorde,
Elc na sinen scoonsten accoorde.
Lsp. III, 15, 17.

— Van énen accorde sijn, *samenstemmen*, *overeenstemmen*.

Dat sine herte ende sine worde
Bede sijn van enen acorde.
Heim. 1795.

Dat die gewerke entie worde
Altoes sijn van enen acorde.
Sp. I[8], 60, 41.

3) *Overeenkomst*, *verdrag*.

Bi acorde ende oec bi rade.
Rose (*A*), 10690.

— Vooral gezegd van een verdrag, tusschen vijandelijke partijen gesloten (de meest gewone beteekenis des woords). Zoo b. v. || Dus viel de sake van acoerde, *zoo kwam een verdrag tot stand*, *Vl. Rijmkr.* 7985. Acoort ende pays, 10151. Pays noch acort, 6981. Tacoorde bringen, 9244, 10198; *enz.*

Het ww. *acorderen* ald. 6770, 6780, 10262; *veracorderen*, 6948.

4) In gewijzigde opvatting schertsend gezegd van elke handeling of handelwijze van personen onderling, waaruit zekere betrekking en bepaalde gevolgen ontstaan. Zoo b. v. van overspeligen:

diefte, verraderie ende moort
Vint men al in hoir accoort.
HILD. f. 6 d.

Nenet is een dom accort. f. 62 b.

d. i. „eene domme *handelwijze*, waardoor men zich als 't ware verbindt de gevolgen er van te dragen."

Vandaar ook de uitdrukking:

— Van dien accorde, van eene zaak gezegd, om aan te duiden dat zij aan zulke voorwaarden ver-

bonden, dat het er *zóó* mede gesteld is. Het hs. van HILD. heeft *van dier a.*, doch de oorspr. vorm der spreekwijze zal wel *van dien a.* geweest zijn.

> Troeren is van dier accoort:
> Dies veel wil doen, die quetst den sin.
> HILD. f. 118 b.
>
> Hoer leven is van dier accoerde: *enz.*
> f. 92 a.

ACCOTOEN. Zie ACOTOEN.

ACOLEIE, znw. zw. vr. Lat. *aquilegia*, fr. *ancolie*, thans *Akelei*, eene plant tot de familie der *ranunculaceae* behoorende, met blauwe bloemen. || No acoleie, no lelie, no rose, no viole, *Flor.* 2863. Van acoleien, van eglentieren, 2567. Rosen, acoleyen, tidelosen, *OVl. Ged.* III, 124, 54. Acoleyen ende violetten, *Wal.* 5115. Violetten, lelien, rosen ende acoleyen, *v. d. L. O. H.* 55.

Men maakte er reeds gebruik van in de geneeskunde:

> Si waren vroet van ersatrien,
> Worper in rosen ende acolien
> Ende ander cruut dat si daer vonden,
> Omme te sachtene sine wonden.
> *Ferg.* 4187.

Het hs. heeft daar *acoleien*.

Als zinnebeeld van den ootmoed wordt de *acoleye* genoemd in *Vad. Mus.* I, 385, vs. 47—56.

ACOLIJT, *-lite*, znw. st. m. Mlat. *acolytus*, van gr. ἀκόλουθος, vergezeller, begeleider. Zie DU CANGE I, 57. *Geestelijke van lagere orde, in rang volgende op den subdiaken.* || Diene wijede acolijt, *Sp.* III², 30, 4. Tiene diakene ... ende tiene subdiakene ... ende tiene acolite, *Vl. Rijmkr.* 395 vlgg.

ACOLISSIEHOUT. Zie COLISSIEHOUT.

ACONISCIEREN, zw. ww. wederk. Prov. *aconoysser* (RAYN. IV, 334), van lat. *accognoscere*. Hem met enen —, *zich met iemand bekend maken, kennis met hem maken.*

> Herde gerne ic den coninc sprake;
> Ic wille mi met hem aconiscieren,
> Ende varen met hem in rivieren.
> *Ferg.* 536 (hs.).

ACOORT, ACORT. Zie ACCORT.

ACOTOEN (ACOTTOEN, ACCOTOEN, AUCOTOEN), *-toene*, znw. st. onz. Prov. *alcoto* (RAYN. II, 52); ofr. *aucoton*, *auqueton* (ROQUEF. I, 109, BURGUY 3, GACHET 34 vlg.); nfr. *hoqueton*. Een woord van Oosterschen oorsprong, met de zaak zelve door de Westersche volkeren in de kruistochten van de Saracenen overgenomen. Van arab. *al-coton*, *al-cotn*, katoen, boomwol. Zie DIEZ, *Wtb.* I, 144, ENGELMANN 39. De Nederl. naam was *Wambeis*: zie ald.

Een *wambuis*, dat de ridders onder het harnas droegen, veelal van zijde, met borduurwerk of gouddraad versierd, en van binnen met katoen gevoerd.

> Hi dede hem an een acottoen;
> Daer boven hiet hi hem andoen
> Enen halsberch sambelijn,
> Ende daer naer een curiekijn
> Van enen velle van serpente.
> *Ferg.* 4603.
>
> Wi wilden hebben groet ende clene,
> Ors, halsberch ende acottoen. 2958.
>
> Ende reet hem int herte voren,
> Dore halsberch, dore acotoen.
> *Limb.* XII, 412.

|| Halsberch ende accottoen, *Ferg.* 3896. Scilt, halsberch no accotoen, *Lorr.* II, 321, 449. Dor halsberch ende aucotoen, *Lett. N. R.* VII¹, 133, 127. Een acotoen dat wale sat, *Troj.* 1347; *enz.*

ACQUENT, znw. st. m., mv. *acquente*. Ofr. *accoint* (ROQUEF. I, 12), van lat. *accognitus*. Verg. eng. *acquainted*. Zie ACQUENTIEREN. *Bekende, gemeenzame vriend.*

> Dat ic woude sekerlike,
> Dat gi acquente (*mv.*) waert, seggic u,
> Des heren van den castele nu.
> *Lanc.* II, 27329.

ACQUENTANSE (AQUITANSE), znw. zw. vr. Prov. *acoindansa* (RAYN. II, 466); ofr. *accointance* (ROQUEF. I, 12); eng. *acquaintance*. Zie ACQUENTIEREN. *Bekendheid, kennis* (met of aan iemand). Aquitanse maken ane enen, *kennis met iemand maken.*

> Ende wilt na den riddere riden
> Om hem sien, ende wille met sinen spraken
> Aquitanse ane hem maken.
> *Lanc.* IV, 988.

ACQUENTIEREN (ACQUINTEREN, ook ACQUITIEREN, ACQUITEREN, AQUITEREN), zw. ww. bedr., wederk. en onz. Prov. *acoindar* (RAYN. II, 466); ofr. *accointer*, *acointier* (ROQUEF. I, 12, GACHET 4); van 't bnw. *cointe* d. i. *cognitus*, dus lat. *accognitare*. Verg. DIEZ, *Wtb.* I, 138. De weglating der *n* in *acquiteren* en *aquitanse* geschiedde naar het voorbeeld, reeds in de Romaansche talen gegeven: ook het oudere eng. kende *acquittance* voor *acquaintance* (HALLIWELL 17). De echte mnl. uitdrukking was *Becondigen*: zie ald.

Bedr. — Enen —, *iemand gemeenzaam leeren kennen* of *kennen, vertrouwelijk met hem omgaan.*

> Ende hi ginc besien daer naer
> Die gesellen van der tafelronden,
> Alse die haers blide was tier stonden,
> Ende diese woude in allen manieren
> Sere eren ende acquentieren.
> *Lanc.* II, 27717.
>
> Wine hebben geen kinnesse te hem werd,
> Wine mogen in gere manieren
> Soe groten here acquentieren,
> Het ne dade onse grote vromechede
> Dat wine acquentierden daer mede. 27339.

|| Ic salne wel acquinteren mogen, 22536. Dat hi noit en aquiteerde u, 15775, *hetgeen vier regels vroeger* kinnesse jegen u maken *heette.*

Wederk. — Hem met enen —, *kennis met iemand maken.*

> Gi selt u met ons aquiteren....
> Wel vriendelike, ende wi met u.
> *Part.* 87, 8.

Onz. (afgeleid van het gebruik als wederk. ww., door weglating van het object *hem* (zich)).

— Jegen enen — of met enen —, *met iemand kennis maken* of *bekend zijn*, vooral van gemeenzame kennis of vertrouwelijken omgang gezegd.

> Alsi die beelden siet, die visieren
> Galeouts ende Lanceloets acquitiren
> Jegen Genoevren der coninginne .....
> ....
> ... (*sprac hi*) al stillekine daer:
> „Es dese betekenesse waer
> Van desen beelde, so heeft, sonder waen,
> Lanceloet mi grote scande gedaen
> Van minen wive; ic sie oppenbare
> Dat hi acquiteert met hare."
> *Lanc.* IV, 2533—46.

Vandaar de uitdrukking Geacquentiert jegen enen, *gemeenzaam met iemand bekend.*

> Waerdi geacquentiert iet
> Jegen hem, hine liete u niet.
> *Lanc.* II, 27334.

— Ook met den 3den nv. gebezigd:

> Soe dat hi acquiterde daer binnen
> Galyoute den coninc.
> *Lanc.* IV, 2632.

ACQUITEREN, ACQUITIEREN. Zie ACQUENTIEREN.

AL, vnw., zoowel bijvoeglijk als zelfstandig gebruikt, deels verbogen, deels onverbogen.

I. Als bijvoeglijk voornaamwoord.

In het enkelv. zoowel in de beteekenis van *totus* (geheel) als van *omnis* (elk), in het mv. alleen in die van *omnes* (alle).

Verbuiging. Enkelv. m. *alle*, *alles* (*als*), *allen*, *allen*; vr. *alle*, *alre*, *alre* (*aller*, *alder*), *alle*; onz. *al* (*alle*), *alles* (*als*), *allen*, *al* (*alle*). Mv. *alle*, *alre* (*aller*, *alder*), *allen*, *alle*.

Van het onz. enkelv. was de oorspronkelijke vorm (1ste en 4de nv.) *allet*; goth. *allata*, ohd. *allaz*, mhd. *allez*; doch al spoedig verliep die vorm door wegvalling der *t* tot *alle* (zie straks bij I, 2, *b*), en verder tot *al*, dat het meest gewoon was. Waar *allet* nog enkele malen in de hss. gespaard bleef, werd het door de uitgevers voor eene fout aangezien en onbedacht in het hedendaagsche *alles* veranderd, zoodat men het in gedrukte teksten slechts zelden aantreft. Toch laat zich het bestaan van *allet* nog aanwijzen, als: || Allet dat men op haer jaget, *Nat. Bl.* III, 3394, *var. bij* CLARISSE *op Natuurk. bl.* 413. Het moet allet vor mi beven, *Scalc e. Clerc*, *c.* 26. Allet derve, *Brab. Y. D.* I, *Cod. Dipl. bl.* 784.

Vooral in min of meer hoogduitsch-gekleurde stukken. || Allet sonder argelist, NIJHOFF IV, 274 (*a.* 1455). Allet tgoet, *Vad. Mus.* I, 378, 35. Allet dat hij sprack, *Serv.* I, 670. Allet dat ich ye gedede, II, 2766. Ende hijt allet dwonge, *Alex.* II, 4. Allet dat men can, III, 472. Allet dat si bediede, III, 1226.

Andere voorbeelden, van lateren tijd, in Geldersche oorkonden, vindt men bij NIJHOFF, *Bijdr.* III, 76, 215, 220, IV, 222; VAN VLOTEN, *Ned. Geschiedz.* I, 87; *enz.*

— *Allet* staat ook als bijw. voor *al* (*Serv.* I, 93 en 155), en vandaar in *Scalc e. Clerc*, *c.* 37: „den scalken *alletgader*," welk laatste woord niet uit *alle te gader* is samengetrokken, maar geheel met *algader* gelijkstaat, en dus van het oude *allet* voor *al* een nieuw bewijs levert.

— Hiertoe behoort mede de vorm *allent*, met ingeschoven *n* vóór de *t* (als in *nakend* voor *naked*, naakt, enz.), die vooral in de 14de en 15de eeuw niet zelden voorkomt, als: || Allent geblas dat daer was, *Roncev.* 74, 213. Allent dat hi ye bescreef, HILD. *f.* 26 *d.* Allent dat ic ye gedede, *f.* 28 *c.* Allent dat hi ye besat, *f.* 40 *c.* Allent dat my toebehoert, *f.* 49 *d.* Allent dattu moges willen, *Spiegel d. Volc. f.* 223. Allent dat wi liden mogen, *f.* 226. Allent dat ic ummermeer vermach, GERLACH PETERS, *bl.* 211. Allent dat ons toecomt, RUUSBR. III, 57. Allent dat wi begeren, III, 249; *enz.*

I. *Enkelvoud.*

1) In de beteekenis van *omnis* (elk) geldt *al* in het enkelv. vooral bij abstracte begrippen. Men vindt het echter ook bij woorden van concrete beteekenis, die dan, ondanks den vorm van het enkelv., in het meerv. gedacht worden. *Al* staat onmiddellijk vóór het znw. of vóór het daarbij behoorend bnw., en wordt geregeld verbogen.

M. || Alle lof, *Doctr.* I, 912. Alles troestes, RUUSBR. III, 182, 259. Alles rouwen, *Lanc.* II, 11436; *Ferg.* 3671. Als coeps, *zie bij* COEP. Uut allen rouwe, *Wal.* 4614. Boven allen man, *Lanc.* II, 4777; *Vergi* 84. Boven allen manne, *Lanc.* II, 6010. Van allen commere, *Christ.* 1865. Allen waen, *Sp.* I[8], 21, 60. Allen roof, *Rein.* I, 1449. Allen tijt, *Lanc.* IV, 7552. Allen eet, *Sp.* III[5], 11, 45. Allen dienst, *Grimb.* I, 1857.

Vr. || Alle ere, *Limb.* II, 879. Alle aercheit, alle quaetheit, alle wijsheit, alle doeght, alle eertsche mogenthede, *Doctr.* II, 2236, 2245; III, 1407, 1687, 1405. Alre ere, *Wal.* 4554, 5529. Alre weldaet, *Heim.* 432. Alre scanden, alre wijsheit, alder archeit, alder doeght, *Doctr.* III, 1126, 1290; II, 1389; III, 622. In alre wise (wijs), *Lanc.* II, 5125; *Wal.* 5762, 11003; *Rijmb.* 601. In alre maniere, *Lanc.* II, 5124; *Wal.* 872. In alre stont, *Heim.* 837. Van alre pine, *Wal.* 3548. Van alre tijt, *Rijmb.* 96. Talre tijt, *Lsp.* III, 11, 62. Talre noot, *Heim.* 247. Alle traecheit, *Franc.* 4605. Alle mesdaet, alle ere, *Wal.* 4021, 4582.

Onz. || Al leet, *Limb.* I, 1915. Al goet, II, 879; *Doctr.* II, 2570. Al geselscap, *Doctr.* II, 1391. Al volc, *Sp.* III[4], 87, 56. Al woort, *Stemmen* 79. Al dat, *Lanc.* II, 14723. Alles goets, *Rein.* I, 102; *Lanc.* III, 18796. Alles gemakes, *Brand.* (1), 582. Alles verlies, *Lsp.* II, 36, 1754. Alles levens, RUUSBR. III, 208. Alles heilichs levens, V, 135. Alles des, *van al dat*, *Lsp.* III, 26, 81; *Teest.* 2808. Allen twifelen (3de *nv. onbep. wijs*), *Sp.* I[8], 21, 60. In allen dinge, *Christ.* 927. In allen sere, *Wal.* 8848. Van allen goede, *Ferg.* 3557. Van allen geesteliken doene, *Doctr.* I, 497. Tallen spele, *Lsp.* I, 31, 56. Al goet, *Wal.* 4582; *Rein.* I, 1042; *Limb.* V, 1900; *Doctr.* II, 2590. Al recht, *Heim.* 224. Al argdoen, *Doctr.* II, 2305. Al dit, *Lanc.* II, 4197.

2) In de beteekenis van *totus* (geheel), zoowel bij abstracte als bij concrete begrippen, die individueel gedacht worden.

a) *Al* wordt door het lidwoord van bepaaldheid of door eenig ander determinatief van zijn znw. gescheiden, en blijft onverbogen. || Al die werelt, *Sp.* I[6], 7, 10. Al Aerturs rike, *Wal.* 62. Al sijns goets, *Franc.* 355. Met al sinen sinne, *Flor.* 385. Met al haerre macht, *Lanc.* IV, 1012, II, 22821. Van al der werelt, II, 28239. Bi al der bendechede, *Flor.* 2355. Met al minen volke, *Lanc.* III, 12129. Tal uwen live, III, 3012. Al den dach, *Lsp.* II, 11, 76. Al dien nacht, *Rein.* I, 1608. Al haer gedochte, *Ferg.* 1198. Al sine mesquame, 3066; *enz.*

b) Nevens *al* vindt men ook *alle*, dat hier echter niet als verbogen vorm, bij het znw. behoorende, moet beschouwd worden, daar het bij alle naamvallen en geslachten gelijkelijk past. *Alle* staat hier volkomen met *al* gelijk, even als in *allegader* enz. Zoo leest men ook bij MAERLANT: (*Sp.* III[3], 86, 21). „*Dat* willic *alle* anevaen", waar *alle* dus blijkbaar met *al* afwisselt. Verg. straks bij **II**, I. — *Al* en *alle* beide zijn eigenlijk twee verschillende vormen van het onz. enkelv. in den 4den nv., hier als bijwoord staande in den zin van *geheel* (verg. gr. τὸ πᾶν). *Al den dach* is letterlijk, niet *den ganschen dag*, maar *ganschelijk den dag*, enz.

|| Alle sijns rouwen, *Lsp.* I, 5, 54. Alle des ovels, *Serv.* I, 3155. Alle der werelt, *Mloep* I, 2594. In alle den rechte, *Brab. Y.* VI, 8469. In alle sijn goede, VI, 8506. Over alle uwen rike, *Rein.* I, 364 (*hs.*). Bi alle dien, *Eleg.* 1194. Alle den sin, *Christ.* 1307. Alle den raet, *Brab. Y.* VI, 11612. Alle den dach, HEELU 7585. Alle dien nacht, *Brab. Y.* VI, 11618. Alle die wijsheit, *Doctr.* III, 702. Al de scade ende alle de scande, STOKE II, 1140. Alle sine tale, *Grimb.* I, 847. Alle onse leven, *Lsp.* I, 23, 66; *enz.*

c) Wanneer het hoofdwoord, waarbij *al* behoort, een plaatsnaam is of een woord dat met een plaatsnaam gelijkgesteld wordt, staat *al* of *alle* onmiddellijk daarvoor, maar blijft evenzeer onverbogen. || 1ste *nv.* Al Vranckerike, HEELU 7596. Al Hongerie ... ende al Bulgerie, *Flor.* 3961 *vlg.* — 3de *nv.* Al Hollant, STOKE II, 154. Van al Duutschen lant, II, 378.

Van al Grimbergen, *Grimb.* I, 52 *vlg.* In alle Ingelant, HEELU 938. — 4de *nv.* Al Hollant, STOKE II, 167. Al Zeelant, IV, 11; *enz.*

— Evenzoo bij de woorden *erderike* en *hemelrike*, die als eigennamen beschouwd en dus zonder lidwoord gebruikt worden. || Al aertrike, *Lsp.* I, 8, 36. In al erderike, *Wal.* 8865. Al hemelrike, *Lsp.* I, 2, 47; *enz.*

d) Waar *al* te staan komt achter het hoofdwoord, dat voorafgegaan wordt door een determinatief, blijft het mede onverbogen. || Die waerheit al, *Rein.* I, 2164. Die werelt al, *Lanc.* II, 11614. In die werelt al, II, 4139. Van sinen scatte al, IV, 7566; *enz.*

3) *Al* in den zin van *totus* wordt ook praedicatief gebezigd, waarvoor thans alleen *geheel* in gebruik is. || In yegewelken is hi al ende ongedeylt, RUUSBR. III, 160.

II. *Meervoud.*

1) Wanneer het onmiddellijk vóór het znw. of vóór het daarbij behoorend bnw. staat, wordt *al* geregeld verbogen. || Alle manne, *Limb.* I, 2419. Alle scriften, *Doctr.* I, 31. Alle dinc, *Lsp.* I, 32, 88. Alle erdsche dinge, *Franc.* 387. Alre Heilegen dach, *Sp.* IV¹, 39, 51. Alre dinc, *Rein.* I, 1347. Allen menscen, *Doctr.* II, 1575. In allen dagen, *Lanc.* II, 5203. Tallen dagen, *Doctr.* II, 1628. Tallen saken, *Wal.* 7848. Van allen sonden, *Doctr.* III, 1772. Tallen staden ende tallen inden, HEELU 477. Allen dingen, *Lsp.* I, 8, 30. In allen goeden dingen, *Doctr.* III, 1753. Met allen ambachten, *Lsp.* III, 14, 133. Alle dage, *Limb.* V, 984. Alle jaer, *Franc.* 1779. Alle paerde, *Wal.* 139, 3637; *enz.*

2) Wordt het van zijn znw. gescheiden door het lidwoord van bepaaldheid of door eenig ander determinatief, dan blijft *al* onverbogen. || Al de liede, *Christ.* 1693. Al die dinc, *Lanc.* II, 26486. Al der gerre, *van allen diegenen*, *Sp.* III⁷, 41, 41. Al den andren, *Ferg.* 1062. Van al den broederen, *Lanc.* II, 5188. Al sine lede, *Rein.* I, 2871; *enz.*

— Het onverbogene *al* wisselt ook hier met *alle* af, dat even veelvuldig gebruikt wordt. Verg. bij het enkelv. 2, *b*). || Alle de liede, *Rose* (*C*), 4941. Alle die goede liede, *Lanc.* IV, 3547. Alle gene duvele, *Limb.* I, 2668. Alle die prochiane, *Rein.* I, 764. Alle ser Belijns mage, I, 3427. Alle die questien, *Christ.* 1308 (*hs.*). Alle dorlogen, *Doctr.* III, 93. Alle die diere, *Rein.* I, 49. Alle u ridders, *Ferg.* 4919. Alle mine sculde, *Rein.* I, 2490. Alle sine mesdade, 1681. Alle die grote sonden, 1721; *enz.*

Bij deze en dergelijke voorbeelden, waar het znw. in den 1sten of 4den nv. staat, zou *alle* de verbogen vorm kunnen schijnen, bij het znw. behoorende. Dat het echter onverbogen is en eigenlijk als bijwoord te verklaren, als een bloote wisselvorm van *al*, blijkt duidelijk uit de talrijke voorbeelden, waar het znw. in den 2den of 3den nv. staat, als: || Alle der lieden, *Rijmb.* 572 *var.* Alle diere heren, HEELU 1698. Alle den heren, 1555. Alle den genen, *Flor.* 947. Alle den lieden, 1041, 3580. Alle den moenken, *Sp.* III⁸, 89, 15. Van alle den dingen, *Stemmen* 155. Met alle dinen kindren, *Lsp.* II, 36, 1844. Alle sinen gesellen, *Lanc.* II, 1898. Alle uwen mannen, *Flor.* 3782. Alle dien (joncfrouwen), *Flor.* 722; *enz.* — In den *D. B.* o. a. komt dit onverbogen *alle* vóór een determinatief tallooze malen voor.

— **Aanm.** Het is waar, elders vindt men ook den verbogen vorm *allen* voor het determinatief in den 3den nv., als: || Met allen sinen sinnen, *Doctr.* II, 1576. Van allen den genen, *Flor.* 3409, 3798. Van allen sinen broederen, *Lanc.* II, 5222. Tallen sinen dagen, II, 5242. Allen synen vrienden, *Grimb.* II, 3487; *enz.* — Doch het is te vermoeden, dat hier de hand der afschrijvers het oudere *alle* naar later taalgebruik door het verbogene *allen* heeft vervangen, evenals nieuwere uitgevers in onzen tijd maar al te vaak hetzelfde hebben gedaan. Zoo b. v. in B. I van den *Reinaert*, waar het hs. heeft: *alle sinen magen*, 1024, 3435; *alle minen magen*, 1088; *van alle sinen sonden*, 2015; *van alle sinen mesdaden*, 2789; op alle welke plaatsen JONCKBLOET het willekeurig in *allen* veranderde; terwijl in vs. 1414 het hs. heeft: *vor alle dandre*, waar de correctie *vor allen dandren* zeer zeker onjuist is: het had dan ten minste *den ändren* moeten wezen. Opmerking verdient nog — en dit strekt zeer tot staving van het hier aangemerkte — dat de 2de nv. *alre* nooit voor een determinatief voorkomt. Men zeide niet *alre mire mage*, maar *alle mire mage*, enz.

3) Achter het hoofdwoord, voorafgegaan door een determinatief, blijft *al* mede onverbogen. || Die kindere al, *Lsp.* II, 16, 67. Die andre al, *Lanc.* II, 12524. Hare peerde al, II, 4848. Die letteren al, *Part.* 92, 27. Metten genoten al, *Grimb.* I, 389. Met sinen lieden al, I, 618. Onder dandre al, *Sp.* I⁷, 61, 6. Mine man al, *Lanc.* IV, 6580. Die ic niet al en can genoemen, *Grimb.* I, 1535; *enz.*

— Doch ook hier is *alle* niet minder gewoon. || De manne alle, *Rose* (*C*), 8185. Dander alle, *Lsp.* I, 4, 23. Die gerechten alle, *Flor.* 2200. Sine someren alle, 1804. Die cameren alle, *Lanc.* II, 26800. Die ic alle niet en can genoemen, *Grimb.* I, 1545; *enz.*

4) Wanneer *al* niet met een znw., maar met een persoonlijk of aanwijzend vnw. verbonden is, wordt het op de gewone wijze verbogen. || Alle dregen si, *Ferg.* 1723. Si alle, *Lanc.* II, 15965, 26796. God, onser aller here, *Wal.* 2695. Onser aller wille (*var.* ons alre), *Grimb.* I, 1925. Die is onser alre gemeine, RUUSBR. V, 116. Uwer aller raet, *Grimb.* I, 1441. Bi uwen alder raet, I, 858. Harre alre vrouwe, *Lanc.* III, 15056. Hare alre heer, HEELU 2483. Haer alre namen, 8547. Ons allen, *Wal.* 7557. Met u allen, *Doctr.* III, 1246. Hem allen, *Rein.* I, 844, 1394; *Lanc.* II, 3552, 5189; *Sp.* I⁷, 101, 16; I⁸, 2, 2. Van hen (hem) allen, *Lanc.* II, 18695; HEELU 4169, 4962. Se alle, 5006; *Sp.* I⁴, 54, 5. Die alle, *Lanc.* II, 11533; *enz.*

5) De 2de nv. *alre* (*aller*, *alder*) was vooral gewoon tot versterking van den superlatief, als nog heden. Zoo b. v. *alrebest*, *alremeest*, *alrescoonst*, *alderstarcst*, *alreerst* (allereerst), enz.

II. Als zelfstandig voornaamwoord.

Als zelfst. vnw. wordt *Al* st. onz. gebruikt. Thans is het als zoodanig nagenoeg verouderd en door *alles* vervangen, dat uit *al des* is samengetrokken, evenals *iets* en *niets* uit *iet des* en *niet des*.

I. *Verbuiging enz.*

— 1ste en 4de nv. *al.* || Al dat ye was, *Lsp.* I, 1, 55. Doe hijt al hadde gescapen, I, 1, 16. Al des vaders (*alles wat zijn vader bezeten had*) quam hem niet ane, *Sp.* I⁸, 10, 50; *enz.*

— De 2de nv. was *alles* of *als*, waarvoor wij thans *van alles* zeggen, welk laatste woord men vooral niet met het mnl. *alles* verwarre.

Die jongelinc at ende dranc genoech
Alles, dies sijn herte gedroech.
Part. 6, 7.

|| Venisoen ende alles genoech, 17, 17. Si aten alles dies si visieren mochten, *Ferg.* 3687 (d. i. niet ons *alles*, maar de 2de nv. en dus *van alles*). Alles (*van alles*) dies men conde geweten, *Lanc.* III, 11330.

Alles dies ic behoeve, *Brand.* (1), 487. (God) es alles wijs, *Vad. Mus.* I, 312, 168. Daer was als genoech, wilt ende tam, *Flor.* 3897. Als te vullen, *van alles in overvloed*, 1626. Die Here die als heeft macht, *Christ.* 581. God ... die alles mechtich is, RUUSBR. V, 124. Goet beron mach als gewouden, *Beatr.* 648. Om te volcomene als van dien, *om dat alles te volbrengen*, *Belg. Mus.* IX, 85, 731. Si sijn alles ledich, *vrij van alles*, RUUSBR. III, 200; *enz.* — Verg. straks, bij de zegswijzen, onder 2) en 3), en zie ook ALS (bijw.).

— De 3de nv. was oorspr. *allen*. Zoo vindt men: || Van allen, *Brab. Y.* II, 1585; *D. B. Gen.* XXXIX, 23. Van allen tal, *zie straks bij* II, 7). Met allen, *zie straks bij* II, 4). Met orssen met allen, *met paarden en al*, *Grimb.* I, 4429. — Doch elders: „Met al met den gonfanone," *met g. en al*, I, 3662. Want veelal werd hier de onverbogen vorm gebezigd, als: || Van al, *Lsp.* III, 1, 159; *Heim.* 1950; *Franc.* 7577; *Grimb.* I, 722, 2128. Vor al, *vóór alles*, *Melib.* 1140; *enz.*

— **Aanm.** In *Rein.* II, 7028 en 7610, leest men *van als*, een nieuwerwetschen vorm, die mnl. zeer zeker niet te rechtvaardigen is, eene ongepaste vermenging van twee verschillende uitdrukkingen: *van allen* en den 2den nv. *alles* of *als*. De variant bij GRIMM, *R. F.* bl. 242 en 261, heeft op de eerste plaats te recht *van allen*, op de tweede dezelfde fout.

— Nevens *al* (1ste en 4de nv.) komt ook *alle* als volkomen daarmede gelijkstaande voor, als: || Alle watter was, *Christ.* 925. Alle dat levet, *Mloep* IV, 628. Alle jegen al, *Rein.* I, 738 (*hs.*). — Verg. ook bij AL (bijw.), dat evenzeer met *alle* afwisselt. *Alle* is eigenlijk de oudere vorm, waaruit *al* bij afkorting ontstaan is: beide zijn dus in den grond hetzelfde. Maar juist dit strekt ten bewijze van het boven gezegde (bij I, bijv. vnw., enkelv. 2, *b*) en mv. 2), dat *alle*, voor determinatieve woorden geplaatst (zeer zeker althans bij het enkelv.), niet als de verbogen vorm, bij het znw. behoorende, moet worden beschouwd, maar als wisselvorm van *al*, en dus eigenlijk bijwoordelijk op te vatten.

— *Al* wordt gewoonlijk gevolgd door *dat*; men vindt echter ook *wat* gebezigd, hetgeen zich door het algemeene en onbepaalde van het begrip even goed laat rechtvaardigen. Zoo b. v.

> Diet *al* sage wel ter curen,
> *Wat* ware in sinen creaturen.
> *Heim.* 2043.

Evenzoo in het straks uit *Christ.* 925 aangehaalde: „Alle *watter* was," enz.

II. *Zegswijzen.*

Bij *al* verdienen opmerking de volgende zegswijzen.

1) Niet dan al, gevolgd door een znw.; hetzelfde dat thans *niets dan* heet.

> Ende daer af en mach men hebben *niet*
> *Dan al* scande, scade ende verdriet.
> *Lsp.* III, 9, 87.

d. i. „*niets dan* schande," en dus „*alles* schande," eene dubbele en derhalve versterkte uitdrukking, waarin *al* blijkbaar niet als bijw., maar als zelfst. vnw. moet worden opgevat. Evenzoo: „Meer no min dan al scade", *niets dan schade*, *Wap. Mart.* II, 198.

2) Alles te voren of Als te voren, zijnde de 2de nv. van *al*, afhangende van *te voren*, en dus:

a) *Vóór alles*, fr. *avant tout.*

> Des morgens vroech, alles te voren,
> Selen lantsheren misse horen.
> *Teest.* 1013.

b) *Vooral*, *bovenal*, fr. *surtout.*

> alles te voren om ene,
> Die Jhesum droech van Nazarene.
> *Teest.* 2101.

> Urake si was uteveercoren
> Van alre scoenheit, als te voren,
> Van den genen die daer quamen.
> *Part.* III, 4.

> Grote heren ende mechtich,
> Die in sinnen sijn bedechtich,...
> Sijn te prisen als te voren.
> *Belg. Mus.* X, 57, 1—5.

> Tbloet sal hem lopen ten sporen,
> Ende Eggericke als te voren.
> *Eleg.* 1099.

> Sonder Keyen als te voren.
> *Ferg.* 2746.

— Hetzelfde heet elders, in samengestelden vorm, Altevoren.

> Walewein groetetse altemale,
> Ende altevoren die coninginne.
> *Wal.* 2720.

> Dat gelovet mi altevoren. 4345.

> Het ware lachter groot ons beden,
> Ende mi altevoren mere. 4648.

> Vader, sprac hi, ende here mede
> Van den goden altevoren.
> *Alex.* IV, 128.

— Men vindt ook, doch minder juist, Al te voren geschreven.

> Want men moet lijen, sonder waen,
> Al te voren in dit leven
> Die gratie, die God heeft gegeven.
> *Sp.* I⁷, 23, 6.

3) Alles boven of Als te boven, *bovenal*; hetzelfde als Als te voren. Verg. 2, *b*).

> dats te clagene alles boven.
> *Teest.* 2363.

> So leget vele verlies daer an,
> Sinen here als te boven.
> *Vad. Mus.* IV, 64, 81.

4) Met allen, eene uitdrukking waarin *allen* te beschouwen is als de 3de nv. enkelv., en die dus eigenlijk zooveel zegt als *met al*, d. i. *in het geheel*. Het mhd. heeft *mit alle*, waarin *alle* de ohd. instrumentalis *allû* is: zie BEN. I, 19 vlg. Ook *Rijmb.* 3997 wordt *met alle* (: *mesfalle*) gespeld.

De gewone beteekenis van Met allen is: *Geheel en al*, *ten eenenmale*, *volkomen*.

> Ende si tellede hare met allen
> Also alse daer was gevallen.
> *Lanc.* II, 15636.

> Hi ontwapendene met allen. III, 320.

> Den scinkel ontwee met allen
> Ende in den hals gequetst sere.
> *Heim.* 2054.

Zoo ook *Lanc.* II, 5948, 7093, 28099, 29292; *Sp.* III⁴, 1, 51; 9, 76; III⁶, 43, 49; 45, 107; *Lsp.* I, 7, 3; 18, 52; II, 36, 945; *Flor.* 3180; *Teest.* 3607; enz.

Doch bij uitbreiding ging met allen over tot eene bloote verzekeringsformule: *Voorzeker*, *inderdaad*.

> Die gene daer met allen
> Gods lot op sal vallen.
> *Lsp.* II, 5, 77.

> Ende dertsche dyaken es doot gevallen,
> Alse oft hi tfenijn droncke met allen.
> *Sp.* III⁶, 55, 27.

Zie verder talrijke voorbeelden in *Rijmb.* gloss. op Met (allen), enz.

— Met de ontkenning: Met allen niet of Niet met allen (later *niet met al*, en daaruit in de

volkstaal ons *niemendal*), *volstrekt niets*. || Want mit allen niet dat groeyende was bleef in thout, *D. B. Exod.* X, 15. Mit allen niet hebbende in sine hant, *Richt.* XIV, 6. Een lit dat van den lichaem gesneden is, dat en voelt niet mid allen, *Barthol.* 58 *a*.

— Geen met allen, *volstrekt geen*, *niet een enkel*. || Mer van die (*l.* der) kinder van Israhels beesten en starf der geen mit allen, *D. B. Exod.* IX, 6.

— Met *al* (of *alle*) versterkt: Al met allen, *geheel en al*, *ten eenenmale*. || Doe moest hi al met allen swigen, *Flor.* 1088. Voeren si woch al met allen, *Sp.* I³, 45, 52. Al met allen in Almaengen ende in Gallen, *in geheel A. en G.*, IV¹, 37, 59. Metten wachters al met allen, *Rijmb.* 29874. *Verg. ook* 34051, 34547. Al met alle, 2248, 15573. Alle met alle, 15772.

— Vooral met de ontkenning: Al met allen niet, *in het geheel niet*, *volstrekt niet*; al met allen geen, *volstrekt geen*.

Maer sine mochten al met allen
Den muur met hem niet doen vallen.
Rijmb. 31653.

Sliep so vaste ende so wel,
Dat hi van dien tween vallen
Niet ontwiec al met allen. *Franc.* 8712.

|| Gi en sult al met allen niet eten tvette noch bloet, *D. B. Levit.* III, 17. Soe en verwarp icse alle met allen niet, XXVI, 44. Ende hi en sal al mit allen tot genen doden ingaen, XXI, 11. Gi en saget al met allen gene gelikenisse, *Deut.* IV, 12. (Vulg. *omnino non*, *penitus non*).

De spelling *met alle*, waarvan hierboven vier voorbeelden uit MAERLANT's *Rijmbijbel* zijn aangehaald, en die ook bij STOKE III, 242 voorkomt, herinnert aan den ouden instrumentalis, boven in mhd. *mit alle* aangewezen. Maar duidelijk vooral vertoont zich die oude vorm in

— Albedalle, dat nooit *albedallen* luidde. Bedalle, mhd. *betalle* (BEN. I, 19 vlg.) is de instrum. *allú*, mhd. *alle*, met het oude voorz. *bet*, *bit*, dat in beteekenis niet veel van *met* verschilde: zie GRIMM, *Gr.* I², 451, III, 258. De *t* van *bet* ging mnl. vóór den klinker in *d* over, evenals *niet met allen* (in een der boven aangehaalde voorbeelden *niet mid allen* geschreven) bij ons tot *niemendal* verliep. In beteekenis is Albedalle niet volkomen gelijk aan Al met allen niet.

Die bisscop en was niet gewone
Van hem te wetene albedalle.
Yst. Bl. 1174.

|| Des en doewi niet albedalle, *Part.* 54, 1. Ende en wiste albedalle niet wat dit bediede, *D. B.* I *Sam.* XX, 39. Anna sprac in haer herte, ende allene ruerden haer lippen, ende men hoerde haer stemme albedalle niet, I, 13 (Vulg. *penitus non*).

— Wordt *niet* substantivé en dus als *niets* opgevat, dan staat Albedalle niet gelijk met: *In het geheel niets*, *niets hoegenaamd*. || Ende si en lieten albedalle niet in Israhel, datter lijftochte toebehoerde, *D. B. Richt.* VI, 4. Soe en verloren wi niet allebedalle, I *Sam.* XXV, 15. Die arme man en hadde niet albedalle sonder een cleyn scapelkijn, II *Sam.* XII, 3 (Vulg. *nihil omnino*).

— Desgelijks Niemant albedalle, *volstrekt niemand*. || Ende niemant albedalle en stac jegen hem, *D. B. Richt.* XVIII, 7 (Vulg. „*nullo* ei *penitus* resistente").

— Over *alle* als wisselvorm van *al*, in *alle met allen* en *allebedalle* (gelijk het in enkele der boven aangehaalde voorbeelden luidt), zie boven, waar over de verbuiging van *Al* gehandeld is, en verg. bij I, bijv. vnw., enkelv. 2, *b*).

— Men vindt echter vóór bedalle ook *alle* als meervoud staande: Alle bedalle, d. i. *penitus omnes*, dus *allen zonder onderscheid*, *allen te zamen*.

Want hi ons alle heeft gemaect,
Ende weder verlost van den valle,
Dien wi vielen alle bedalle
Overmids die verboden spise.
Yst. Bl. 3274.

5) Al, elliptisch gezegd voor *al den tijt*, en gevolgd door het voegwoord *dat*. Al dat, *gedurende al den tijd dat*, *zoolang als*. || Al dat men den tempel maken dede, *Rijmb.* 11286.

6) Van al, *van overal*, *van alle kanten*. || Doe quamer tfolc toe van al, *Sp.* IV², 60, 84.

7) Van allen tal of Van al tal, *van al tot al*, d. i. *van overal tot overal* (verg. 6), en dus:

a) *Aan alle kanten*, *over de gansche uitgestrektheid*.

Ende dan vort swoeren si dat
Onse lant van Hoeden, borch ende stat,
Desgelijc van allen tal
Beset, versekert werden sal.
Brab. Y. VI, 2193.

WILLEMS schrijft ten onrechte *allental* aaneen, en verklaart de zegswijze door *van al end' al*, geheel en al. Doch dit zou *allendal* vereischen, en het voorz. *van* bleve dan nog onverklaard.

b) *In den ganschen omvang*, *van het begin tot het einde*, *van A tot Z*.

Daer verhaelden metter spoede
Die bisscop, ende Jaquemaert vornomt,
Van al tal in curter stont
Des paeus sentencie voer waerhede.
Vl. Rijmkr. 6902.

8) Over al en, in versterkten vorm, Al over al.

a) Doorgaans in de nog heden gewone opvatting van *ubique*, als: *Lanc.* II, 16192; STOKE V, 1053; *Rijmb.* 2587; *enz.* Al over al, *Flor.* 3631; *Rijmb.* 14558, 23043, 34328; *enz.*

Somtijds echter in de gewijzigde opvattingen van

b) *In elk deel*, *in ieder opzicht*, *geheel en al*.

Van sinen live was hi over al
Die beste geschepene jongelinc.
Flor. 3590.

Over die scouderen was si smal
Ende wel gescepen over al.
Ferg. 1193.

Hoort, ende swiget over al,
Wat ic u voort seggen sal.
Grimb. I, 357.

waar de var. heeft: „Nu hoort dan *al over al*."

c) *In het geheel*, *alles te zamen*; eigenlijk zooveel als „de zaak *over het geheel* beschouwd."

In elke side hi ridders scaerde,
Diere haddi M over al.
Sp. I⁶, 12, 22.

9) Dore al, gevolgd door het voegwoord *dat*. Eigenlijk: *bij dit al*, dus: *Niettegenstaande*, *ondanks dat*, *alhoewel*; evenals wij nog heden *met dat al* gebruiken voor *desniettemin*, *des ondanks*, *toch*.

Den ammirael jammerde selve so sere,
Dor al dat hi was verbolgen so.
Flor. 3708.

Dore al dat men hem hevet bedlet
Wat den pape es gesciet.
Sp. III³, 11, 71.

d. i. „*alhoewel* men hem het gebeurde met den paap verhaald had."

Dor al dat si zege vochten.
III⁶, 5, 65.

d. i. „*ondanks* de behaalde zege."

— In denzelfden zin ook tallen dien dat, in welke uitdrukking echter *al* niet als zelfst., maar als bijv. vnw. staat.

> Ende tallen dien dat soe nochtan
> Soe mager was, ne hadde soe an
> Ne waer enen roc.
> *Rose* (*C*), 213.

10) Al noch half, *heel noch half*, dus *in 't geheel niet*. || Ende en bekendens al noch half, *Teest*. 365.

11) Al vore al setten of — wagen, *alles op het spel zetten, het uiterste wagen*. || Dese setten al voer al, *Eduard III*, 907. Ic soude al vore al wagen, 1772.

AL (ALLE), als bijwoord, eigenlijk de 4de nv. enkelv. van het onz., τὸ πᾶν, *omne*, en dus *omnino*, fr. *du tout*. *Geheel*, *geheel en al* (in welke laatste uitdrukking het oude *al* in dezen zin nog voortleeft). || Alse die dinc al was gedaen, *Sp*. I[7], 90, 45. Alse die vrouwe al was genesen, I[7], 70, 22. Die scinke vergat Josephs al, *Rijmb*. 2977. Diese verteerden al, 2995. Alse die al verwoede dor das, *Lanc*. II, 26786. Al gewapent, II, 8090. Al ontwapent, *Wal*. 4600. Al ro, *geheel rauw*, *Heim*. 995. Al ripe, *Rijmb*. 2946. Al gereet, *Flor*. 508, 1486. Niet anders al, *volstrekt niets anders*, *Rijmb*. 10094; *enz*.

Vooral was dit adverbiale *al* in gebruik tot versterking der beteekenis van andere woorden, als 't ware om uit te drukken, dat zij in hunne volle kracht worden bedoeld. Zoo:

a) Bij bijvoeglijke naamwoorden. || Al bleec, *Lanc*. II, 11480. Al naect, *Part*. 16, 19. Al eigen, 96, 22. Al geheel, 82, 31; 83, 27. Al warm, *Ferg*. 3574. Al gesont, *Sp*. III[4], 40, 53. Al bloot, *Rijmb*. 1305. Al doot, *Christ*. 195. Al steendoot, *Rein*. I, 1601. Al luttel, *Lsp*. III, 17, 102 *var*. Al wit yserijn, *Lanc*. II, 17891. Al een, aleen (verg. ALLENE), VELTH. *Prol*. 18. Al moederene, *Ferg*. 2791, 2957, 4951. Al verwoet, *Rijmb*. 19265. Al ongesocht, *Lsp*. II, 9, 87. Al onverbolgen, *Heim*. 1706. Al onvervaert, *Rijmb*. 17; *enz*.

b) Bij verl. deelwoorden. || Al verdinget, *Rijmb*. 1851. Al verdreven, 10565. Ontgangen al, 7632; *enz*.

c) Bij tegenw. deelwoorden, bij welke *al* nog heden in gebruik is, om de gelijktijdigheid der handeling met eene andere uit te drukken. || Al roepende, *Christ*. 1764. Al bedende ende droevende, 1685. Al dukende vlien, *Wal*. 10586. Al drivende wel groot mesbaer, 5065; *enz*.

d) Bij bijwoorden. || Al dare, *Heim*. 1056. Al ginder, *Sp*. III[6], 53, 33. Al nu, *Lanc*. II, 26503; *Grimb*. I, 2293, 2923. Al noch, STOKE I, 575; II, 25. Al doe, *Lanc*. II, 21740. Al danne, *Rijmb*. 2162. Al voort, 2387. Al saen, *Christ*. 1188. Al dicst, 1538. Al slecht, 446. Al omtrent, *Lanc*. II, 3855, 24796. Al dorentore, *Ferg*. 1806. Al harentare, *Heim*. 1841. Al bloot, 1328. Al openbare, 1663; *Rijmb*. 152, 9537. Al willens, *Rijmb*. 25255. Al geheellike, *Lorr*. II, 2035. Al scoenkine, *Wal*. 6549. Al enwech, *Barthol*. 544 *a*; *enz*.

e) Bij adverbiale spreekwijzen. || Al over waer, *Rijmb*. 5660; *Christ*. 1868. Al sonder beiden, *Wal*. 130. Al sonder sparen, *Christ*. 422; STOKE V, 667. Al sonder vaer, Al sonder waen, *Lanc*. II, 11382, 15999. Al uut ende uut, Al over luut, *Wal*. 3953 *vlg*. Al uten spele, *Rein*. I, 1890. Al bloter huut, I, 1262. Al noch heden, *Rijmb*. 6557. Al omme ende omme, 414, 658, 14310. Al omtrent omme, 29845. Al wel naer, 3551. Al vorwaert mere, *Sp*. III[6], 45, 12; *enz*.

f) Bij voorzetsels. || Al in den brant, *Christ*. 415. Al omme there, *Rijmb*. 5583. Al omme des, 5728. Al sonder kint, 1705. Al omtrent hem, *Ferg*. 4119. Al dore dat lant, Al dure dat here, *Lanc*. II, 12528, 32889; *enz*.

g) Bij voegwoorden. || Al daer hi lach, *Lanc*. II, 5025; *Rijmb*. 2992. Al nochtan dat, *ofschoon*, *Sp*. III[5], 43, 24. Al tote dien dat, *totdat*, *Rijmb*. 18520; *enz*.

— In soortgelijke opvatting, waarin *al* niet veel meer is dan eene bloote bevestiging, en dus bijna expletief, wordt het ook menigmaal aan het einde van eenen zin geplaatst, vooral in het rijm, als:

> Die monster steet op enen berch al.
> *Lanc*. II, 11379.

> Here, laet ons hem volgen, hi sal
> Dese bataelge verwinnen al.
> II, 33493.

In een aantal dergelijke plaatsen is de beteekenis van *geheel* of *gezamenlijk* niet te miskennen: in vele echter is *al* zoo goed als overtollig.

— Uit *al*, als bijwoord opgevat, is ook te verklaren het gebruik van *allen*, gevolgd door een stofnaam, om te kennen te geven dat een voorwerp geheel met die stof bedekt is; bepaaldelijk de uitdrukking *allen bloet* (*Belg. Mus*. X, 94, 182 en 96, 239), d. i. *geheel met bloed bevlekt*, waarvoor wij thans *één bloed* zeggen. Aan eene verbastering uit *al een bloet* valt niet te denken; doch de uitdrukking is te verstaan als *al en bloet*, waarin *en* het oude voorz. is, met *in* gelijkstaande, dat ook in *enwege* (*enwech*), *entrouwen* enz. wordt aangetroffen. Zie bij EN (2de art.). De eigenlijke beteekenis is dus *geheel in bloed*. Door misverstand van het verouderde *en* verliep *al en* tot *allen*.

— *Al* wisselt, ook als bijwoord, met *alle*, als b. v. „*alle* uut ende uut," *Sp*. III[5], 8, 34. Zie bij AL als vnw. I, enkelv. 2, *b*), mv. 2) en II, I.

— *Al*, als versterkend bijwoord, maakt deel uit van een aantal samengestelde uitdrukkingen, als: *Algemene*, *Allene*, *Alleenskine*, *Alrene*, *Alte*, *Altehant*, *Altemet*, *Altenen*, *Altoe* enz., die in de hss. nu eens aaneen geschreven worden, dan weder in hare deelen gescheiden blijven. Om de eenheid van begrip is het raadzaam, ze als één woord te schrijven. Men zie derhalve de verklaring op de woorden zelve.

Over *Al in een*, zie bij EEN.

AL, als voegwoord, in zijne verschillende opvattingen gemakkelijk te verklaren uit de adverbiale beteekenis van *geheel*.

1) *Ofschoon*, *hoezeer*, *alhoewel*, de nog heden gewone beteekenis, reeds in 't Mnl. even gebruikelijk. Zoo b. v.

> *al* ware dijn beloven swaer,
> Hout emmer vaste, *al* gaet te naer.
> *Heim*. 687.

Verg. *Flor*. 79, 493, 662, 917, 1223, 1669, 2093, 2175, 2347, 3737, 3741; *enz*.

Ook het mhd. kende *al* in dezen zin: zie BEN. I, 20, GRIMM, *Gr*. III, 286. De overgang der beteekenis van *al* tot *ofschoon* was zeer geleidelijk. Door *al*, boven vermeld als een bloot bevestigend bijwoord, wordt in dergelijke zinnen eene concessie uitgedrukt: „dit *alles* moge zoo zijn," of „dit moge *al* (d. i. *geheel*, *zeker*) zoo zijn;" waarop dan in de apodosis de tegenstelling volgt van datgene dat *ondanks dat alles*, *desniettemin* waar blijft. Verg. lat. *quantumvis*, eig. *hoeveel gij ook maar wilt*, hetgeen inderdaad met *alles* gelijkstaat, en fr. *tout bon qu'il est*, hoe goed hij ook zij, d. i. *al* is hij ook nog zoo goed.

2) Gelijkstaande met *Alse*, *Als*, en daarmede afwisselende. *Alse*, *als* (zie ald.) is een verzwakte en verkorte vorm voor *also*, *al so*. Het gebruik van het bloote *al* in gelijken zin is dus inderdaad niets dan de weglating van *so*, die ook elders niet zelden voorkomt. Nog heden is *al* voor *als*, in den zin van

indien, in Groningen gewoon (SWAAGMAN 49) en ook elders niet onbekend. In 't Mnl. gold meer de opvatting van *als* in den zin van *toen*.

Al moest comen tenen gescede.
v. d. Feesten 848.

d. i. „*toen* het tot eene scheiding moest komen."

Ende *al* die vrouwe was cranc ende out,
Verloes si haer horen.
Lutg. II, 1157.

— Elders vindt men *al* ook voor *als* in den zin van *gelijk*, *zooals*.

Si plach tontfane Gods lichame
Alle sondage, *al* sint Austijn
Maent dat doen sal elc goet kerstijn.
Lutg. II, 761.

Recht *al* vogel die gevaen
Sijn ende liggen onder tnet.
BLOMMAERT, *Fragm. Carl.* 250.

Al voor *als* komt ook voor in *Christ.* 408, waar wel de gedrukte tekst *als* heeft, maar het hs. *al*. Zie BORMANS, bl. 124 en 511.

3) Voor *Alse of*, thans *alsof* geschreven. Nog heden is, nevens *alsof*, in gelijken zin ook het enkele *als* in gebruik, wanneer men b. v. zegt: „*als* ware hij, enz." d. i. „*alsof* hij ware." Daar nu *als* met *al* kon afwisselen (zie het onder 2) gezegde), zoo kon ook *al* voor *alsof* worden gebezigd. *Al* in dezen zin wordt, gelijk ons *als*, terstond door het werkwoord gevolgd, niet door het subject, gelijk met *alse of* en ons *alsof* het geval is. || Die Senatoren ... verdreven hem, ontkeyserden hem, soe dat hi vlyen most *al* had een arm mensch geweest, *Gesta Rom.* c. 164.

daer af songen
Moelne, *al* hadden si tongen.
Brand. (1), 1708.

De andere bewerking heeft (vs. 1783) *of si hadden*.

Al hadde si in therte rouwe,...
Te weenne si doen began.
Vergi 202.

Hy en woude hoir niet verbeyden,
Al hadde hi anxt voert bose wijf.
Mloep I, 2334.

Alse dit die coninc verstoet,
Was hi blide in sinen moet,
Al haddet al geweest sijn
Dat goet dat vloit opten Rijn.
Eleg. 483.

De lezing *Als* bij HOFFMANN is eene willekeurige verandering: de oude uitgave heeft *Al*, gelijk door JONCKBLOET te recht hersteld is. Evenzoo in *Lantsloot*, vs. 210:

Al haddic enen baec gegeten.

d. i. „*alsof* ik spek gegeten had"; waar HOFFMANN weder *Als* liet drukken, terwijl niet alleen de oude uitgave, maar ook het later gevondene hs. *Al* heeft. Zie *Hor. Belg.* V, 36 en VI, 161.

— Het gebruik van *al* voor *alsof* bleef nog tot in de 17de eeuw in zwang. Zie HUYD. *Proeve* I, 384, en mijne aant. op *Warenar*, bl. 136.

ALABASTER (ALBAESTER), znw. st. onz. Gr. ἀλάβαστρος, thans *albast*. || Een graf ... van alabaster stene gehouwen, *Lutg.* II, 1518. Die ander van albaester was, BLOMMAERT, *Fragm. Carl.* 178. Uten vate dat alabaster was, *Brab. Y.* II, 2172. Het laatste vers is ontleend aan *Sp.* IV[1], 9, 3. Daar heet het *alabastre*. Werd dit als stoffelijk bnw. bedoeld, dan zal men *alabastren* moeten lezen, de verzwakte vorm voor *alabastrijn*. Doch *alabastre* laat zich ook als znw. opvatten, als wisselvorm van *alabaster*.

ALABASTRIJN (-*rine*), **ALABASTREN**. Zie ALABASTER.

ALABONDINE, znw. zw. vr. Eene soort van edelgesteente, aldus geheeten naar *Alabanda*, eene stad in Carië. Mlat. *alabandina*, ook *alavandina* en veelal *alamandina*. Zie DU CANGE I, 160, en verg. *Nat. Bl.* f. 131 b.

Van prasinen ende van sardinen,
Van carbonclen ende alabondinen
Waren die lijsten al beset.
OVl. Ged. I, 49, 564.

ALAEM. Zie ALAME.

ALAES (ALLAES, en AYLAS, AYLASE, AYLACEN), tusschenw. Eigenlijk twee verschillende vormen, uit de vereenigde uitdrukkingen *Ah laes!* of *Ach laes!* en *Ay laes!* ontstaan, doch in volkomen gelijke opvatting en door elkander gebruikt. Eng. *alas!* thans *helaas!* Verg. OLAS.

Alaes! als hi hem dan bedinct,
Hoe hi sijn geldeken hevet verloren.
Vad. Mus. I, 88, 57.

|| Allaes! wat hebbic u mesdaen? *Esop.* LIX, 8, *en evenzoo* XVLIII, 35, LXI, 50. Aylas! dat mach luttel vromen, *Rose* (*A*), 7845. Aylase! o wach! *v. d. L. O. H.* 4002. Aylase! caitijf! 4009. Aylacen! nu blivic onberaden! *Limb.* VII, 370; *enz.*

ALAME (ALLAME, later ook AENLAME en HALLAME), znw. zw. m. (of onz.?), mv. *alamen*; en ALAEM (ALLAEM), st. m., mv. *alame*. Ags. *andlóma*, m., hetzelfde als *lóma*, *gelóma*, supellex, instrumentum (ETTM. 156), *werktuig*, vanwaar eng. *loom*, thans in engere opvatting nog slechts van het weefgetouw gezegd. Verg. ohd. *lômi*, *luomi*, *luami* (GRAFF II, 212). De oorspronkelijke beteekenis was vermoedelijk die van *gebruik* (*usus*). Daaruit verklaart zich terstond ohd. *kilômo*, ags. *gelóme*, d. i. *frequenter*, dus *gebruikelijk*, *gewoonlijk*. Een duidelijk voorbeeld van *lum* voor *usus* vindt men bij HICKESIUS, *Diss. Epist.* p. 45, in de woorden: „*Qui il pusse* nam *prendre pur le son* lum," voor: „*Capere* namium *potest ad suum* usum." Is de *m* in *lum*, *luomi*, *luami* een afleidingssuffix, dan laat de overblijvende stam *luo*, *lua*, zich wellicht vergelijken met gr. ἀπο-λαύω, genieten.

Het ags. *andlóma* beteekende dan eigenlijk *utendum*, *utensile*, iets dat bestemd is om voor zeker doel gebruikt te worden. Het voorz. *and* loste zich in *a* op, als ags. *andlang*, *andthwære*, eng. *along*, *athwart*, enz. De echte vorm is dus *alame*, ook blijkens het latere *alem* (KIL.); *allame* eene latere schrijfwijze, en zoo ook *aenlame*, waarin het voorz. gewijzigd terugkeerde, evenals *aenkerre* uit *akerre* ontsproot (zie bij AKERRE). Wat de tweede *a* in *alame* betreft, waarvoor het ags. *ó* heeft, de Vlaamsche vorm zal hier wel de oudste en echte zijn; want de overgang van *a* in *o* voor *m* en *n* was in 't ags. zeer gewoon, als b. v. in *homer*, hamer, *hona*, haan, *lichoma*, lichaam, *loma*, lam, *noma*, naam, enz. (GRIMM, *Gr.* I[3], 339 vlg.). Ook ohd. *luami* wijst op eene — door *u* versterkte — oorspronkelijke *a*. In lateren tijd verzwakte de *a* van *alame*, *alaem*, tot de toonlooze *e*. *Alem* is nog heden in Vlaanderen een gebruikelijk woord.

Alame wordt gewoonlijk in het mv., somtijds echter ook als collectief in het enkelv. gebezigd, altijd in de algemeene beteekenis van *voorwerpen van gebruik*, *gereedschap*, *tuig*, de gezamenlijke benaming van al het benoodigde ter uitrusting of stoffeering. Vandaar de volgende verschillende opvattingen.

a) *Huisraad*, alles wat tot de inrichting van hof, huis of schip behoort.

Monster, zalen altesamen,
Te desen dingen die allamen.
Sp. I², 27, 35.

Scotelen, nappe, stope, al te samen
Die vate van den allamen,
Waren goudin, wet voorwaer.
Rijmb. 11875.

De uitg. heeft *van der*. Vermoedelijk is de ware lezing: „Die vate *ende ander* allamen."

Soec dine gode alle gemene
Overal onder mine allame.
Rijmb. 2586 (*Gen.* XXXI, 32).

alle die alame van dien hove.
Alex. II, 318.

Si roefden met groter scame
Des coninca scat ende sijn allame.
VII, 178.

Vrient, hout suverlijc ende cuus
Dine hallame binnen huus.
Boec v. Seden 603.

— **Samenst.** Huusalame, *huisraad*. Bij KIL. „Huys-alame, *supellex*." || So wie bedden verhuert ocht enegerande huysalaem, *Gesch. v. Antw.* II, 474.

Ook in het Tolreglement voor de scheepvaart op het Zwin, van 1252, wordt te midden van allerlei beddegoed *een husalame* genoemd (*ZVl. Bijdr.* V, 40). Daar schijnt dus een bepaald stuk huisraad, wellicht een *ledekant*, bedoeld te zijn.

— Sceepsalame, *scheepstuig*, allerlei benoodigdheden tot uitrusting van het schip. Onder het opschrift *Van sceeps allame* worden er eenige opgenoemd in het boven aang. Tolreglement van 1252 (*ZVl. Bijdr.* V, 60).

b) *Opschik*, *tooisel*, zaken tot dos of sieraad behoorende. || In goude ende in silvere ende in cledereu ende in preciosen stenen ende in alrehande alame, *D. B. Judith* XV, 14 (Vulg. „et omni *supellectili*").

Scone gesteente, cledere diere,
Joncwive ende camerlere,
Diere allame, grote juweele.
Sp. I⁵, 2, 29.

Sine clederen ende sine allamen
Waren mate altesamen.
III³, 20, 49 (III⁵, 11, 57: *allame*).

VINC. „*vestes ejus et calciamenta et lectualia.*"

c) *Krijgsvoorraad*, *ammunitie*, benoodigdheden tot uitrusting in den oorlog.

Ende ccc scepe gesondert,
Die daer voerden spise ende dranc,
Allame ende aernasch (*bagage*) gemanc.
Sp. I³, 20, 8.

d) *Werktuigen*, *gereedschappen* of *tuig* in 't algemeen; nog heden in Vlaanderen de gewone beteekenis. || Onse gruythuys ende die alamen, die ten gruythuse horen ... dat huys ende die alamen, MIERIS II, 290 *a* (*a.* 1322). Ende dat si oec tollenvry varen mogen met horen aenlamen ende cattelen, V. D. WALL 289 (*a.* 1367), *en denzelfde woorden ook bij* MIERIS III, 739 *a* (*a.* 1401). Met wagene of met anderen alame, *Vlaamsche keur van* 1242, *in Aantt. op* MAERLANT'S *Sp. Hist.* (1ste *uitg.*) III, *bl.* 44.

e) Overdrachtelijk ook voor *Werktuig of middel om iets uit te werken*, in geestelijken zin.

Die allame, daer die siele mede
Haer werc te doene pleget.
Amand I, 787.

|| So vele dijns alaems, *van uwe kunstgrepen*, *listen*, *Rinclus* 167.

ALB, *albe*, znw. st. m. Lat. *albus* (DU CANGE I, 172). In 't fr. *blanc*, hier te lande ook *Witpenning* of *Blank* geheeten. Eene kleine zilveren munt, aan den Rijn en bijzonder te Keulen gebruikelijk, zijnde $\frac{1}{24}$ van een Rijnschen gulden; in ons vaderland vooral bekend in het hertogdom Gelder. || Anderhalven Rijnsche gulden ad 20 stuvers, off 24 alb to rekenen voir enen gulden, NIJHOFF V, 79 (*a.* 1477). Rader alb, *met het rad*, *het wapen van Mainz*; kroender alb, *gekroonde*, *t. w.* albus cum corona *bij* DU CANGE; jonffer. Katherynen alb, Nuyseer alb, Zutphenssche alb, *enz.*, *bij* V. D. CHIJS II, 423 vlg. Zie ook ald. III, 81, 93 en 97, waar over *witpenningen* en *witten* gehandeld wordt.

ALBAESTER. Zie ALABASTER.

ALBE. Zie ALVE.

ALBEDALLE. Zie AL als zelfst. vnw., II, 4).

ALBERADERE (ALBERÁDER), znw. st. m. Zie BERADEN. *Alverschaffer*, *albezorger*, *de bron van alles goeds.*

Hier es geven alberader,
Geven es God selve in loene.
Van gevene 80.

ALBLOOT. Zie BLOOT.

ALDAER, bijw. Behalve de oudtijds evenzeer als thans gewone opvatting als bijw. van plaats, ook gebezigd als bepaling van tijd, en dus gelijkstaande met *alstoen*, *alsdan*, evenals hoogd. *da.* Zoo b. v. *Sp.* I⁷, 41, 10; III⁴, 39, 29; III⁵, 51, 63; III⁶, 30, 28; *enz.*

— *Aldaer* was ook, evenals *daer*, zeer gewoon als relatief, waarvoor thans *alwaar*, *waar* gebruikt wordt, als b. v. *aldaer hi sat*, *aldaer ic lach*, *aldaer wi sijn*, enz. Zoo b. v. *Franc.* 895, 1932, 2080, enz., waar het woord min juist *alder* gespeld is. Heeft het hs. wellicht *ald'*, gelijk het veelal geschreven wordt, met die verkorting is toch niets anders dan *aldaer* bedoeld.

ALDEMAN. Zie ALEMAN (2de art.).

ALDER, bijw. Zie ALDAER.

ALDER-, in samenstellingen, als ALDERNAEST enz. Zie die woorden op ALRE-.

ALDIEWILE. Zie bij WILE.

ALDOCH, voegw. Versterkte vorm voor doch, *toch*, *echter*. || Aldoch sijn si dinne, *Wap. Mart.* I, 337 *var.*; *enz.*

ALDOE, bijw., veelal AL DOE geschreven, als *Lanc.* II, 21740; *Part.* 101, 20, enz. Versterkte vorm voor doe, *toen*, thans *alstoen*; doch somtijds in geheel verzwakte beteekenis en bijna expletief gebruikt. || Hi was ongewapent aldoe, *Lanc.* II, 4427; *enz.*

ALDORE (ALDURE, ALDUERE, ook AL DORE, AL DURE geschreven), bijw. Uit het bijw. *Al* en *Dore*, *Dure*, thans *door*; dus eigenlijk *Geheel door*, *door en door*. Het werd gebruikt als bijw. van plaats zoowel als van tijd, in verschillende opvattingen.

1) *Van plaats.*

a) *Door*, *door heen.*

Sijn halsberch hadde menige scure,
Men sach sijn scone lijf aldure.
Wal. 759.

dat hijt stac aldore. 407.

b) *Immer door*, *recht door.*

Hi voer aldore tote an die stat.
Ferg. 3938.

hi reet so verre aldure,
Dat hi in een woeste velt quam.
Lanc. III, 2654.

c) *In alle richtingen door*, *overal heen*, *naar alle kanten*, of wel: *Overal*, *aan alle kant*. — In dezen zin wordt *aldore* steeds voorafgegaan van een znw., de ruimte aanduidende, binnen welke zich het subject beweegt.

Perchevael reet die lande aldure.
Lanc. II, 36363.

|| Tpalais aldure, *het geheele paleis door*, III, 648 In den woude aldure, III, 15832. Int hof aldore, II, 13943. Die van dien castele aldure, *allen die in het kasteel waren*, II, 2273. Dat Roemsche rike aldure, *Sp.* III^{2}, 8, 90. In sijn rike aldore, III^{8}, 20, 67; IV^{1}, 4, 5. Die port alduere, IV^{3}, 33, 41. Dbisscopdoem aldure, III^{1}, 45, 51. Dat lant aldure, *Rijmb.* 27382; *enz.*

2) *Van tijd.*

a) *Altijd door, aanhoudend, steeds.*

> Want gi hebt tot deser ure
> Quaet seriant geweest aldure.
> *Lanc.* III, 2510.
>
> Ende van soe fierre nature
> Ende van soe hoger aldure.
> II, 24332.
>
> Die heilegeest, die hier opter aerde
> Uwen lichame heillgede aldure.
> *Lett. N. W.* V^{2}, 69.
>
> Gevet ons God gesonde aldure.
> *Sp.* III^{8}, 92, 84.
>
> Dat si hem te helpen geven
> Twee man alduere van der heven.
> STOKE V, 691.

d. i. „*altijd* of *telkens* twee man van iedere heffing." (Verg. BILD. *Gesch.* II, 272).

— Ook voorafgegaan of gevolgd door een zuw., de tijdsruimte aanduidende, binnen welke de handeling aanhoudend geschiedt, en dus zooveel als *gedurende, onafgebroken door.* || Dien dach aldure, *Sp.* IV^{3}, 24, 95; STOKE, IX, 417. Dien nacht ende den dach aldure, *Lanc.* IV, 5146. Achte dage aldure, II, 2692. Een jaer aldure, II, 35827. XXXIX jaer alduere, *Sp.* I^{6}, 1, 65. Aldore dien dach, *Lanc.* III, 4503. Aldure drie dage, *Rijmb.* 10809. Aldure een half jaer, 18109; *enz.*

b) *Tot op het laatst toe door, ten einde toe.*

> Alse die van binnen die aventure
> Van den sweerde sagen aldure
> Te hoefde bracht.
> *Lanc.* III, 10255.

ALDORENTORE. Zie DORENTORE.

ALDOS, bijw., voor het gewone *Aldus. L. v. J., passim*; *Limb.* III, 1271; VIII, 167 (in 't rijm); *enz.* Verg. BORMANS op *Christ.* bl. 214.

ALDOSGEDAEN. Zie ALDUSGEDAEN.

ALDOSTEN. Zie ALDUSDAEN.

ALDUERE, ALDURE. Zie ALDORE.

ALDURENTURE. Zie DORENTORE.

ALDUS (ALDOS), bijw. en voegw. Niet alleen als bijwoord in de gewone opvatting van *alzoo, op deze wijze* (*ita, sic*), waarin het woord thans uitsluitend geldt, en die oudtijds evenzeer de meest gebruikelijke was; maar ook als redengevend voegwoord gebezigd in den zin van *itaque, ideo, propterea*, waarvoor thans alleen *dus* gebezigd wordt. *Dus, daarom, uit dien hoofde.*

> Aldus slouch hi sijn getelt
> Buten Lengres up dat velt.
> *Sp.* III^{5}, 53, 25.

d. i. „*dus, om de zoo even genoemde reden.*" Verg. de glosse in GRAFF's *Diut.* II, 220: „Aldos, *itaque.*"

ALDUSDAEN (ALDUSTAEN, ALDUSTEN, ALDOSTEN), *-dane* (*-tane, -tene*), bnw. Hetzelfde als ALDUSGEDAEN: zie ald. *Dusdanig, zoodanig.* || Aldusdaen leven lede hi, *Renout* 1769. Met aldusdanen treken, *Rijmb.* 33338 *var.*; *enz.*

— Veelal, met verscherping der *d* door den invloed der *s*, *Aldustaen* geschreven. || In aldustanen gebede, *Rein.* I, 862. Met aldustaenre doget, *Franc.* 211. Aldustane moort, *Rijmb.* 33349. Aldustanen raet, *D. B.* II *Sam.* XVII, 15. Aldustane cyschelike dingen, *Jerem.* XVIII, 13.

— Door verplaatsing van den klemtoon werd de laatste syllabe toonloos, en *Aldustaen* verliep tot *Aldusten, Aldosten.* || Die ... aldosten getuge gaf, *L. v. J. c.* 21. Aldostene gewont, *c.* 229; *enz.* Verg. ALSOSTEN.

ALDUSDANICH (ALDUSDANECH, en ALDUSTANICH, ALDUSTANECH), *-nige* of *-nege*, bnw. Zie bij het vorige art. *Dusdanig, zoodanig.* || Aldusdanige getrouwe vrienden, *Schaaksp. f.* 178. Aldusdanech (*en* aldustanich) mesfal, *Rijmb.* 33342 *var.* Alle aldustanige huysraet, *D. B. Num.* III, 31. Aldustanige letteren, MANDEV. *f.* 38 *c.* Aldustanige reden callende, *Gesta Rom. c.* 153; *enz.*

ALDUSGEDAEN (ALDOSGEDAEN), *-dane*, bnw. Zie bij GEDAEN. *Dusdanig, zoodanig.* || Met aldusgedanen prise, *Rein.* I, 3054. Aldusgedane daet, *Rijmb.* 7120. Met aldusgedanen treken, 33338. Met aldusgedaenre pensingen, *Lanc.* IV, 196. Aldosgedaen werc, *L. v. J. c.* 128. Aldosgedane werke, *c.* 179; *enz.*

ALDUSTAEN, ALDUSTANICH. Zie ALDUSDAEN, ALDUSDANICH.

ALE (AEL), *ale*, znw. st. onz. Ags. *ealu, ealo* (ETTM. 9); eng. *ale*; deensch en zweedsch *öl.* Zie de etymologische verklaring in *Ned. Wdb.* op AAL (4de art.), en verg. alhier op ALEMAN (1ste art.). Eene soort van *moutdrank* of *bier*, met minder hop dan in het gewone bier, en dus zoeter van smaak. Naar aanleiding der woorden uit eene Dordtsche keur: „*hoppenbier of ale* brouwen," stelt V. D. WALL (bl. 152) ten onrechte het een met het ander gelijk. *Of* moet niet als *sive*, maar als *vel, aut* worden opgevat: *hoppenbier* en *ale* worden hier als twee verschillende biersoorten genoemd. || Die ael brouwet binnen Dordrecht, V. D. WALL *t. a. pl.* Dat men also vele brouwede aels binnen onser poirte van Dordrecht, MIERIS II, 290 *a* (*a.* 1322). Een tonne aels, II d. — Een vat of eene pipe aels, jof eene pipe biers, IIII d., *ZVl. Bijdr.* V, 32 (*a.* 1252). Al hadde haer moeder ... ael oft bier gebrouwen, *Vad. Mus.* I, 77, 12.

— Eene bijzonder goede soort werd goed ale, goedale of godale geheeten. || Hi verboed altemale te bruene bier ende goedale, *Vl. Rijmkr.* 2921. Wijn, godale ende oec bier, VELTH. IV, 53, 36. Ende Joes die sal de goedhale ofte bier betalen, CANNAERT, *Bijdr.* 108 (*waar het woord vr. gebruikt wordt, naar het voorbeeld van het Fransch*). — *Brassatores potus, qui vulgo dicitur* goudale, *Oork. van Kamerijk bij* DU CANGE, IV, 174 *a* (*a.* 1233).

Het Vlaamsche woord ging in het Fransch over, waar het (*la*) *goudale* of *godale* luidde. In *Hor. Belg.* IX, 94, n°. 1192, wordt fr. *goudale et cervoise* door mnl. *ael unde bier* overgezet. Zie voorts GACHET 243 vlg. en DU CANGE III, 536 op *Godala*. De brouwer van *goudale* werd *goudalier* geheeten, vanwaar nog hier te Leiden de geslachtsnaam *Goedeljee*. Eene afstamming van ofr. *godale* is ook het nog heden bekende fr. *godailler*, lustig drinken, zuipen, brassen, eig. bier drinken; hetgeen onze voorouders in de 17de eeuw, met innige woordspeling tusschen *Ale, Ael*, en den vrouwennaam *Aaltje*, schertsend *van Aaltje zingen* noemden (zie *Ned. Wdb.* op AAL, 2de art.). De boven aangehaalde voorbeelden van mnl. *goedale* doen zien, dat het woord in Vlaanderen werkelijk in gebruik was, iets waaraan GACHET twijfelde, die daarom het fr. *goudale* uit eng. *good ale* verklaarde en als eene „importation anglaise" beschouwde. Het blijkt nu, dat *goedale* een echt Vlaamsch brouwsel was, ook in Fransch Vlaanderen onder dien naam bekend; en hierdoor verkrijgt de bovengenoemde afleiding van fr. *godailler* vrij wat steun tegenover DIEZ, *Wtb.* II, 314, die aan eene andere verklaring de voorkeur gaf. Verg. ook DE CHEVALLET, *Origine et form. de la langue franç.*, I, 492 vlg.

= *Ale*, *Ael*, geraakte sedert in onbruik; maar in lateren tijd kwam een gelijksoortige drank uit Engeland tot ons, en keerde tevens de naam terug, doch nu in veranderden vorm *eel* luidende, naar de Engelsche uitspraak van *ale*. Verg. *Ned. Wdb.* op AAL (5de art.).

ALEEN. Zie ALLENE.

ALEINDE. Zie ALENDE.

ALEMAN (AELMAN), mv. *-manne*, later *-mans*, znw. st. m. Uit *Ale* en *Man*. Eene soort van boot of schuit voor het vervoer van *ale* of *bier*, dus *bierschuit*. Verg. ALE. *Man* voor *schuit* of *schip* is eene bekende benaming — eene oude dichterlijke personificatie van het vaartuig -- nog heden bij de visschers op sommige zeedorpen in gebruik. *Beurtman* is de gewone term voor het *beurtschip*; en zoo wordt ook in Engeland een oorlogschip *man of war*, een koopvaardijschip *merchant-man*, en een schip dat op de Levant vaart *straitsman* genoemd. Verg. V. LENNEP, *Zeemans-wdb.*, bl. 135, en DE JAGER, *Versch.* bl. 317 vlg. || *Navis dicta* aleman, 1 *den.*, *Oork. van Margareta van Vlaanderen*, 1262, *bij* SARTORIUS, *Urk. Gesch. d. Hanse, herausg. von* LAPPENBERG, II, 81. — Van alemannen (*opschrift van het art.*). Elc vremde man die coopt jof vercoopt eenen aleman, ess. II d'. Lidet duer die poort, elc aleman ess. I d'., *Oude Tolbrief van Aardenburg*, *in Lett. N. W.* VI, 86. Drie gesellen ... die ... elcx mit enen aelman bier haelden voir Poelgeest, also als men van danen mit groete scepen niet vloten en mocht, *Rek. v. Holl.*, *bij* MEERMAN, *Beleg van Leiden in* 1420, *bl.* 388. Wagenen, aelmans ende schuyten, *bl.* 439.

ALEMAN (AELMAN, ALDEMAN), volksnaam, st. m. Zoowel voor *Alemanniër* als in ruimere opvatting voor *Duitscher*. Mv. die Alemanne, Aelmanne, later Alemans, *de Alemannen* of *Duitschers*. Lat. *Alemani*, fr. *les Allemands*. || Deerste keyser Aleman, *Sp.* IV², 9, 3. Menegen Aleman, IV¹, 54, 14. Vranken ende Alemanne, IV³, 4, 67. Uptie Aelmanne, IV², 9, 74. Den Aelmannen, IV², 19, 93. De Scotten ende die Alemans, *Barthol.* 816 *b*; *enz.*

— Bij den laatstgenoemden schrijver vindt men ook de onzuivere spelling *Aldeman*, mv. *Aldemans*. || Een swarte verwe in den volc dat men Moeriaens hiet, ende een witte verwe in den Aldemans, dat is in den Duytschen, *Barthol.* 816 *a*.

— Het land, door de *Aelmanne* bewoond, werd *Aelmaenge* of *Almaenge* (verb. nv. *-maengen*) genoemd; fr. *Allemagne*. Zie *Sp.* IV¹, 40, 20; 43, 8; 50, 42; 51, 51; IV², 7, 45; 43, 28; *enz.* — Later *Aelmangen*, als b. v. || Aelmangen, twelc streect totten broeken van Meothedi (*palus Maeotis*), *Barthol.* 499 *b*.

ALEMOESENE. Zie AELMOESENE.

ALENDE, ook ALEINDE, znw. zw. vr., voor *Ellende*: zie ald. *Melib.* 2664; *Lsp.* I, 44, 41 (*var. Bijl. A*); enz. — Aleinde, RUUSBR. V, 180 (var. *alende* en *elende*). Verg. ALENDICH, ALENDICHEIT.

ALENDE (ALEINDE), znw. st. onz. Uit het bijw. *Al* en *Ende*. *Uiterst einde*, *uiteinde*. „Aeleynde, *extremus finis*, *extremitas*." KIL.

> Ter stede daer die flume *began*,
> Was si soe torbel te scouwen an
> Ende dicke alse goer; ne mare
> Si was in die *middelt* clare,
> Ende int *aleinde* daer naer
> Was si vele claerre dan daer.
> *Lanc.* III, 5367.

> Daer aldus bescreven staet
> Int alende dese daet.
> *Sp.* IV², 36, 71.

VINC. „in cujus scripti *fine* sic scriptum est." || Int alende van Endi, *in het uiteinde van Indië*, *Nat. Bl. f.* 130 *c*.

= *Ael-eynde*, in dezen zin, nog bij J. HARDUYN, *Godd. Wensch.* 459: „Uyt 't ael-eynde van de wereldt."

ALENDICH, *-dige*, bnw., voor *Ellendich*: zie ald. en verg. ALENDE (1ste art.). *Melib.* 1801; *Rumb. Avondst.* 25, 56; *enz.* Vandaar

ALENDICHEIT, znw. st. vr., voor *Ellendicheit*, d. i. *ellende*: zie ald. *Alex.* VI, 522; *enz.*

ALENE. Zie ALLENE.

ALENTLIKE (ALLENTLIKE, ALLINTLEKE, ook -LIKEN, -LEKEN), bijw. Verg. ALINCLIKE. Over den volkomen *a*-klank in beide woorden, zie bij ALINC. Van *Al*, op gelijke wijze gevormd als *allenthalven*, *allenthenen* (KIL.). *Geheel en al*, *ganschelijk*, *ten volle*. || De gene die dair te lijve blijft salse, also lange als hi levet, alentlike besitten, *Brab. Y. D.* I, *Cod. Dipl. bl.* 783 (*a.* 1330). Die alle die renten alentliken hebben, boeren ende ontfaen suelen, *D.* II, *Cod. Dipl. bl.* 484 (*a.* 1356). Van welken berueringen, discort, wangonst ende hatien, beide de vorscreven partien allintleken in ons bleven sijn, *bl.* 596 (*a.* 1363). Die tienden ... alentliken ende all, groot ende cleyn, NIJHOFF II, 21. Alintlich (*hoogd. vorm*), vol ende all te mael, III, 265.

ALEVENSTE. Zie ELLEVENSTE.

ALEXANDRIJN, *-drine*, bnw. *Alexandrijnsch*, *van Alexandrië*. Bepaaldelijk gezegd van eene kostbare purperen stof, aldaar vervaardigd. Zoo leest men bij WOLFRAM VON ESCHENBACH, *Parzival* 261, 6:

> zAlexandrîe in heidenschaft
> Was geworht ein pfellel guot,
> Des der fürste hôch gemuot
> Truoc ursît und wâpenroc.

Alexandrijn wordt òf met *purper* te zamen genoemd:

> cleder versch ende nuwe
> Van enen purpure Alexandrijn.
> *Rose* (*A*), 1110.

òf, zonder bijvoeging van *purpur*:

> Gelu ende kersp hadden si dat hoet,
> Daer op stonden twee hoedekine,
> Scone ende claer Alexandrine.
> *Rose* (*A*), 714.

> Diere pelne Alexandrine.
> *Hor. Belg.* XII, 32, 76.

ALF, bnw., voor *Half*. *Wal.* 3486; *ZVl. Bijdr.* VI, 368; *enz.*

ALF, znw. st. m., mv. eigenlijk *alve*, doch het komt alleen in jongere hss. en drukken voor, en luidt daar steeds *alven*. Mhd. *alp*, *alf* (BEN. I, 24). Ook *Elf* geheeten: zie ald. In de Duitsche mythologie eene soort van geesten, die later, onder den naam van *lichtalven* en *donkeralven* (ourd. *liosálfar* en *döckálfar*), als goede en kwade geesten werden onderscheiden. Zie *Irische Elfenmärchen*, *übers. d. die brüder* GRIMM, en J. GRIMM's *D. Myth.* 248—265, V. D. BERGH, *N. Myth.* 1—9, enz. Hier te lande bleven zij in het bijgeloof alleen bekend in ongunstige voorstelling, als

1) *Booze geesten*, *duivelsche of helsche wezens*, *die den mensch door allerlei bedrieglijke beelden kwelden en verbijsterden.*

> Wat duvel! heeft God die werelt geplaecht
> Met alven ende met elvinnen?
> *Lippijn* 104.

> Wat! ben ic dronken van den biere,
> Ochte vliegen dalven achter straten? 146.

|| Ende seet dat mi een alf heeft bedrogen, 173. Dit was een alf oft Sathanas, *Lanc.* III, 23520. Oft hem alven wilden verleiden, *Eleg.* 879 (A B. *alven*, JONCKBL. *alve*). Dat het van quaden alven ware, *Hor.*

Belg. XII, 31, 62. Coubouten, alven, nickers, maren, *Natuurk.* 719.

— In lateren tijd, toen men met de Latijnsche mythologie bekend was geworden, begon men de *alven* met de Romeinsche *Faunen* en *Satyrs*, vooral met de *Incubi*, gelijk te stellen en hun de eigenschappen van deze toe te kennen. KIL.: „Alf, Alve, *Incubus, ephialtes, faunus, satyrus, sylvanus, daemon insultor hominum*." Merkwaardig is in dit opzicht B. XVIII, c. 78 van *Barthol. den Ingelsman* (bl. 788 *b*), waar men onder het opschrift: „*Van een dier oft een mensche waer*" aldus leest: „Pylosi, als die glose bibrengt over Ysaya XIII [*Jes.* XIII, 21 *pilosi*, Staten-Vert. *duyvelen*], sijn wonderlike dyeren ter gelikenis oft menschen waren, ende men hietse wilde luden, die men *Fauni* ende *Satyri* hiet, ende sommige Latijnsche luden hietense *alven*, want dese *alven* plegen seer gaerne mitten vrouwen te spelen, ya so vele dat si de vrouwen doden. Boven sijn si of si menschen waren, ende beneden als dyeren. Item een glose seyt dattet een aep is of een simme."

Het Latijn, waaruit dit gevolgd is, heeft *incubi* (L. XVIII, c. 82). De vertaler zet daar *alven* voor in de plaats. Dezelfde voorstelling der *alven* als *incubi* treft men ook aan in *Pass. S. f.* 167 *b*: „Een wijf die ... wort onzuvert van een alf. Dese alf reetse VII jaer ende besmettese mit ongelovige oncuyscheit" (*welke alf straks door St. Bernard verbrand wordt*).

Uit de oude en oorspr. opvatting ontstond de uitdrukking

— Alfsgedroch, znw. st. onz., of Alfsgedrochte, zw. onz., voor *Spookbedrog, bedrieglijke schijn door de alven of elven veroorzaakt.*

Donre, blixem, mach hem niet scaden,
Tovery noch alfsgedroch.
Rein. II, 5366.

Eest alfsgedroch, dat mi quelt
Ende dit grote wonder telt?
Eleg. 51 (naar A B. — JONCKBL. *gedrochte*).

Ic ben verraden na mijn gedochte,
Ofte mi verleit nu alfsgedrochte. 777.

En hoordegi noit seggen van alfsgedrochte,
Dat die liede pleget te bedriegen?
Lippijn 98.

Maer talfsgedrochte es also groot,
Dat den menegen maect so blint
Dat hi hem selven niet en kint. 114.

= *Alfsgedrochte* nog bij COORNHERT I, 306, n°. 62.

2) Overdrachtelijk wordt *Alf* ook van een mensch gezegd, in den zin van een *zot* of *dwaas*, een *onnoozelen sukkel*, die zich zelven bedriegt en zijn eigen voordeel verzuimt. Verg. ALFSC. || Een groet geck ende een versumende alf, *Ned. Proza* 176.

= Op het landjuweel te Antwerpen in 1561 werd door de Rederijkerskamer van 's Hertogenbosch een kluchtspel vertoond, waarin de hoofdpersonages waren de *Patroon van den Alven*, het hoofd der zotten, en *Alvinne, zijn wijf*. Uit een lied, in dat kluchtspel voorkomende, gingen de woorden: „*Ons patroon van Alven*" enz. later in een volkslied over, en werden spottende op den Hertog van *Alva* toegepast. Zie *Bijv.* op BILD. *Gesch.* VII, 282 vlgg. — Nog heden bewaart de schertsende woordspeling *nommer elf*, als het gekkengetal, de herinnering aan het oude *alf* of *elf*, voor zot of dwaas.

ALFIJN (ALPHIJN), *-fine*, znw. st. m. De *raadsheer* in het schaakspel, anders gewoonlijk *Oude* geheeten: zie ald. || Die anderde is die alphijn, dat is die ouwe, die loopt of springt opt derde velt, *Gesta Rom. c.* 167.

Alfijn, alphijn, mlat. *alphinus*, ofr. *aufin*, is aldus genoemd naar arab. *al fîl*, olifant, zooals dit stuk in het Oosten heette; vanwaar de Franschen ook *fil* zeiden, dat later tot *fol, fou* verbasterde. Zie DU CANGE I, 204, en HOFFMANN V. F. op *Flor.* bl. 121.

ALFSC (ALFS), *-sce*, bnw. *Alfsch, dus zot, dwaas.* Van *Alf.* Zie ALF znw. 2). || Dus alfs ende esels sijn si alle, die den edelen tijt doer hem henen laten gaen, sonder hoer ziels orber te doen, *Ned. Proza* 176.

ALFSGEDROCH, ALFSGEDROCHTE. Zie bij ALF znw. 1).

ALFVASTINE, *Vl. Rijmkr.* 3890 (verg. KAUSLER, bl. 509). Zie HALFVASTINE.

ALGADER (ALLEGADER, ook ALGADERE, ALLEGADERE), bijw. Uit het bijw. *Al*, geheel, en *Gader, Gadere*; dus *Geheel te zamen, geheel en al, ganschelijk, volstrekt.* || Ne prisie dat algader niet, *Part.* 23, 1. An u kerics mi algader, 32, 11. Niet sonder rouwe algader, *Sp.* I[7], 34, 15. Algader om niet, *Lanc.* II, 4669. Algader te niete gaen, *Lsp. Prol.* 104. Algader onteerft, *Lanc.* III, 16371. Der waarheit lien algader, *Flor.* 2318. Algader bi sijns selves rade, *Part.* 80, 4. Ic bidde u (*enkelv.*) met inneger bede algader, *Vad. Mus.* V, 318, 4; *enz.*

— Aan zelfst. naamwoorden of voornaamwoorden wordt *algader* of *allegader* toegevoegd, om in het mv. *allen te zamen*, in het enkelv., bij collectief begrip, *alles te zamen, geheel, gansch* uit te drukken. Het staat dan zoowel vóór als na het hoofdwoord, en is altijd onverbuigbaar en bijwoordelijk op te vatten. *Allegader* mag niet als verbogen vorm worden beschouwd, het is slechts de wisselvorm van *algader*, op gelijke wijze als *alle* met *al* afwisselt. Zie bij AL als bijv. vnw., enkelv. 2, *b*) en mv. 2), als zelfst. vnw. 2) en als bijw. Het is waar, dat sommige schrijvers bij een mv. bij voorkeur *allegader* gebruikten, omdat daarin het mv. *alle* uitgedrukt scheen. Doch het was ook niet meer dan schijn. Verbogen vormen in den 2den en 3den nv., *alregader* en *allengader*, zijn dan ook volstrekt ongehoord.

a) Bij een enkelv. || Algader die offerande, *Rein.* I, 1276. Algader tlant, *Part.* 8, 11. Algader sine antwerde, 74, 28. Algader sine tale, *Sp.* III[4], 44, 8. Van algader miere mesdaet, *Rein.* I, 1455. Van algader Rome der stede, II, 34164. Van algader uwen geslachte, IV, 5066. Van algader derre dinc, III, 18712. Met algader harre maisniden, III, 4361. Over algader sijn abijt, III, 16482; *enz.*

|| Mijn geslachte algader, *Part.* 19, 3. Dit wonder algader, III, 12532. Hare gevarnesse algader, II, 15342. Dat lant algader, II, 9492. Die werelt algader, *Rijmb.* 1937; *enz.*

— Aan de aanwijzende voornaamwoorden *dat, dit, het* toegevoegd, behoudt *algader* bepaaldelijk de beteekenis van *alles te zamen.* Dat algader staat dan volkomen met *dat alles* gelijk. || Dat moestese gedogen algader, *Flor.* 152. Doe hi dat vernam allegader, *Mloep* IV, 469. Dit algader, *Lanc.* II, 9470. Ic seit (*zeide het*) minen swager algader, II, 8604. Dat houdet algader (*houdt het alles*) staende stille, *Lsp.* I, 11, 9. Hi vermaght algader, *Christ.* 9; *enz.*

b) Bij een mv. || Algader den ridders, *Lanc.* III, 18654. Van algader sinen leden, III, 52. Van algader sinen mesdaden, III, 14964. Allegader die voeren over twilde mere, *Lett. N. R.* V, 299, 2; *enz.*

|| Sine mage algader, *Part.* 7, 12. Amelants liede allegadere, *Lanc.* III, 15830. Wi ... allegadere, clein ende groet, IV, 5434. Sine broedre allegader, *Rijmb.* 2779. Metten patriaerken algader, *Sp.* I[7], 39, 6. Dandre allegader, *Flor.* 1055. Oude ende jonge allegadre, *Christ.* 1335. Broeder, kint, moeder ende vader — algader, *Lsp.* I, 18, 85. Die met hem quamen algader, *Lanc.* III,

17771. Si waren allegader daer ter stat, II, 4165. Si negen heme allegader, *Part.* 56, 16. Doe reden si allegader an, *Ferg.* 4156. Hi salse allegadere doet slaen, *Lanc.* IV, 4812. Die groef hi allegader, *Rijmb.* 2715; *enz.*

— Men vindt ook *alletgader*, van *allet*, den ouden grondvorm van *al*, en dus geheel met *algader* gelijkstaande. Zie bij AL als bijv. vnw. (in 't begin). || Den scalken alletgader, *Scalc e. Clerc*, *c.* 87.

ALGADER (ALLEGADER), zelfst. vnw., onz. en onverbuigbaar. Uit *Al*, als zelfst. vnw., en *Gader*. Verg. het vorige art. *Alles te zamen*, *alles zonder uitzondering*. || Algader wat hi hadde gesien, *Sp.* II[7], *fragm.* III, vs. 1. Algader dat hi pensde, *Rijmb.* 34699. Met algader dattu heefs, 4600. Wijf ende kinder ende algader, *Lanc.* III, 3316; *enz.*

ALGAER, bijw. Uit *Al* en *Gaer* (zie ald.); nhd. *gar;* ohd. *garawo*, *garo* (GRAFF IV, 240); mhd. *gare*, *gar* (BEN. I, 480). De eigenlijke beteekenis van het bnw. *garo*, *gar*, was *bereid*, *gereed*, *klaar*, nog heden zichtbaar in ons *gaar*, dat nu echter uitsluitend op gekookte spijzen wordt toegepast. Daaruit ontsproot *gar*, mnl. *gaer*, als bijw., in den zin van *ten volle*, *geheel*, *ganschelijk*, in welke beteekenis *gaer* nog bij onze schrijvers in de 17[de] eeuw bekend was. *Algaer* is daarvan de bloote versterking.

Dat hi gecleet was algaer,
Als ocht een Joden bisscop waer.
Alex. I, 1354 (naar 't hs. — Uitg. *al gaere*).

Pharao verdranc algaer
Met al sijnre compagnien. IV, 633.

De uitgave heeft *algader*, in strijd met het rijm (: *sonder vaer*). Verg. de aant. bl. 380.

Ende stont viere jaer tien stonden
Algaer woeste. *Rijmb.* 32229.

De varianten hebben ook hier *algader*, dat voor den zin op hetzelfde uitkomt, maar niettemin een geheel verschillend woord is. *Algaer* mag niet als eene samentrekking van *algader* worden opgevat: die versmelting der *d* tusschen twee vocalen was in MAERLANT'S tijd nog onbekend. Zie bij D.

ALGEDAEDS (ALGEDADS), bijw. Uit *Al* en *Gedaeds* (zie ald.). *Geduurig*, *aanhoudend*, *altijd*. || Een wijf die twelef jaer siec hadde gewest van den bloedevele, so dat dat bloet vloede van hare algedads, *L. v. J. c.* 75. Sone, du best algedads met mi, ende al dat ic hebbe dats dijn, *c.* 135 (Vulg. *Luc.* XV, 31: *semper*).

ALGEEL, bijw. Samentr. uit *Algeheel*. Zie het volgende art. en verg. GEEL. *Geheellijk*, *geheel en al*. || Den casteel ende al datter toe hoerde algeel, *Lanc.* III, 2358. Die viant ... voer algeel in di, III, 5053; *enz*

ALGEHEEL, bijw. Verg. het vorige art. *Geheellijk*, *geheel en al*. Als bnw. nog heden in gebruik. || Algeheel ende altemale, *Wap. Mart.* III, 300, *verg.* 303. Te betalen ... die somme van den voirgenoemden gelde algeheel upten eersten dach, *Zwijndr. Oork.* 48. Yegewelcs sonderlinge ende algeheel (Lat. „*singulatim tota uniuscujuslibet*"), RUUSBR. V, 116; *enz.*

ALGELIJC, zelfst. vnw. Uit *Al* als zelfst. vnw. en *Gelijc* (zie ald.). *Alles gelijkelijk*, *alles te zamen*, *alles zonder uitzondering*.

als hijt siet
Algelijc met Karle wesen,
Gaf hi hem sijn lant met desen.
Brab. Y. II, 1495.

d. i. „toen hij zag dat het *alles* Karel medeliep."

De lezing geeft op zich zelve een goeden zin, en *Algelijc* in deze opvatting is volkomen juist, in overeenkomming overeenkomende met *haergelijc*, *manlijc* enz. Doch de oorspronkelijke lezing is het niet; want de plaats is uit MAERLANT overgenomen, en bij dezen leest men (*Sp.* III[8], 91, 29):

alse *hi* siet
Al tgeluc met Karle wesen.

ALGEMEEN, **ALGEMENE**. Zie GEMEEN, GEMENE.

ALGEWELDICH (ALGEWELDECH), *-dige* of *-dege*, bnw. *Almachtig.* Zie GEWELDICH en verg. ALWELDICH. || Soe biddic u, here algeweldich! *Kal.* VI, 79; MONE, *Anzeiger* VIII, 588, *vs.* 4.

ALHEIT, znw. st. vr., en -HEDE, zw. vr. *Geheelheid*, *het geheele wezen*. || Alheit des minschen, dat es herte ende siele *enz.* (Lat. „*totum hominem*"), RUUSBR. I, 96. God wilt te male ons eygen sijn, met alheit sijns selfs (Lat. „*omnino totus vult noster esse*"); ende hi eyscht ... dat wi ... sijn eygen sijn, met alheit ons selfs, V, 188.

ALHIER, bijw. Gewone versterking van *hier*, nog heden evenzeer gebruikelijk. Maar eigenaardig is de mnl. aanwending van dezen woordvorm in de uitdrukking Alhier te voren, d. i. *hiervoormaals*, *voordezen*, *Mloep* IV, 1690; HILD. *bij* VERWIJS, *Bloeml.* III, 73, 109; *enz.*

ALIANSE, **ALIANTSE**, **ALIËREN**. Zie ALIET.

ALICH (AELICH), *-lige*, bnw. Schijnbaar afgeleid van *Al* door middel van het achterv. *-ich* (*-ig*). Doch het woord is van jonger dagteekening, uit een tijd toen *al*, bij nieuwe afleidingen, niet meer den volkomen *a-* klank kon herkrijgen. *Alich* laat zich dus niet op die wijze verklaren, maar is veeleer eene latere verbastering van het oude en echte mnl. *Alinc* (zie ald.), en wel zóó ontstaan, dat eerst de verbogen vorm *alinge* tot *alige* verliep, waardoor vervolgens *alich*, *alig* werd uitgelokt. *Alig* was nog in de 17de eeuw in gebruik, en daarnevens *Aallijk*. Zie *Uitl. Wdb.* op HOOFT, op *Aalig*. || Hi (*God*) alleen is sijns selfs bescouwer, want tot sijnre aeliger begripinge en mach geen creatuer genaken, *Barthol.* 9 *a.*

ALIET (ALIEUT), mv. *-te*, znw. st. m. *Bondgenoot.* Ofr. *alloiet*, *aloyet* (bij NIJHOFF I, 14 en 277, HEELU, *Cod. Dipl.* bl. 467); nfr. *allié*; van lat. *alligatus* (zie DU CANGE op *Alligare*, *Allegare* 2) en vooral op *Alloiare*).

Van den coninc Edewaerde voerseit
Ende van sinen alieten mede.
Vl. Rijmkr. 8340.

|| Beede coninge ende hare aliete, 8471. Gent, Brugge, Ypre ... ende hare alieute, 9201; *enz.*

— Dezelfde schrijver gebruikt ook het ww. *Aliëren*, 8109, en meermalen het subst. *Alianse*, *Aliantse*, 7272, 8222, 8601, 8687, 9172, enz. Fr. *alliance.*

— Het deelw. *gealiërt* voor *verbonden*, doch in eene andere opvatting, t. w. van de verbinding van twee verschillende wapens op een grafsteen, leest men in *Vad. Mus.* V, 300.

ALINDICH, *-dige*, bnw., voor *Ellendich:* zie ald. en verg. ALENDICH. RUUSBR. V, 262, *enz.*

AL IN EEN. Zie bij EEN.

ALINGE (AELINGE, AELLINGE, ALING), bijw. Zie ALINC. *Geheel en al*, *ganschelijk*, *volkomen*, *volstrekt*. Later ook *Allinge*: zie KIL.

Ende worter alinge mede geschent.
Mloep I, 725.

Daer wordi alinge mede onteert.
IV, 2230.

Al waert dat aellinge
Die zee daer door ginge.
Lsp. 1, 13, 30.

|| Onder hem waren somige van goeden sin, die alinge verboden, dat dese dinge souden gescien, *Ned. Prosa* 241. Des maken wise aelinge machtich van onser wegen, V. D. BERGH, *Gedenkst.* I, 240 (*a.* 1351). Dese tolle voerscr. ..... aling in sijn .. orbaer ende beste te keren, NIJHOFF II, 139 (*a.* 1359). Aling ende alle wael betaelt, IV, 171 (*a.* 1440).

ALINC (AELINC, AELLINC), *-linge*, bnw. *Geheel, gansch.* Ohd. *alanc* (GRAFF I, 222, GRIMM, *Gr.* II, 707); mhd. *alinc* (BEN. I, 21). Van *Al* met den volkomen *a*-klank, even als in *Alentlike*, *Aelwerich* en het nog heden bekende *aaloud.* In 't goth. en ohd. was, in afgeleide en voornamelijk in samengestelde woorden, *ala-* voor *all-* zeer gewoon: evenzoo osaks. *ala-* en *alo-*. Zie SCHULZE 21, GRAFF I, 219 vlgg., SCHMELLER 5, en verg. *Ned. Wdb.* op AAL (1ste art.). In lateren tijd is *alinc* tot *alling* geworden: zie KIL. Doch men vindt reeds in 1419: „die *allinge* lande," MIERIS IV, 537 *a.* — Zie voorts ALINGE, ALINCHEIT en ALINCLIKE, en verg. ALICH. Vooral in de oude oorkonden is *alinc* een zeer gewoon woord.

|| Ende wan also dat alinge lant sonder strijden, VELDENAER 53. Die alinge somme, MATTH. 340. Die helftsceidinge van den alingen goeden, 329. Dat alinge gerecht, 306. Mer ic sal sijn alinge lant ... hebben ende behauden, om die alinge summe van den pachte voergenoemt, van welker alinger summen ic alle jaer in behauden sal twintich pont payments, NIJHOFF I, 299 (*a.* 1332). Alinge pacht, I, 355. Die alinge gemeynte der stat van Arnhem, II, 11. Ons soens alinge goet, II, 12. Bliven in sijnre alinger macht, *in volle kracht*, II, 41. In der alinger Veluwen, II, 79. Die alinge tolle, II, 139. Dat alinge huys, II, 174. Ecnen brief .. gans ende alyng, *gaaf en ongeschonden*, II, 221. Ene alinge soene, MIERIS II, 286 *a.* Binnen onser alinger stede van Texel, IV, 324 *a.* Tot onser gonsten ende aelinger vrientschappe, V. D. WALL 430. Mit sijnre alinger woenstat, 449. Onsen alinge tiende van Zwindrecht, *Zwijndr. Oork.* 72. Op hunnen alingen renten, *passim in Brab. Y. D.* II, *Cod. Dipl. bl.* 483 (*a.* 1356); *enz.* — Zie ook VAN HASSELT op KIL. bl. 19.

ALINCHEIT (naar jongere schrijfwijze ALINGHEYT), znw. st. vr., en -HEDE, zw. vr. Van *Alinc*: zie ald. *Geheelheid.* || Die alingheyt ende die volmaectheyt der enicheyt, *Barthol.* 862 *b.*

ALINCLIKE (ALENCLIKE, ook -LIKEN), bijw. *Geheel en al, ganschelijk, ten volle.* Zie ALINC en verg. ALENTLIKE, dat, bij verschillende vorming, geheel hetzelfde beteekent. || Van allen cost ende schaden ... alinclike tontheffen ende schadeloys te halden, NIJHOFF II, 14 (*a.* 1344). (Want wi) alincliken versuent zijn mit ... den hertoge, II, 52. Aen wilken geswoernen hi oec sijnre saken alinclike bliven sal, II, 113. Als .. den .. heren Johan van Muerse ... alencliken genoech geschiet is, II, 254. Alinclike quite gescouden, V. D. WALL 210; *enz.*

ALINSE. Zie ALLISE.

ALLAES. Zie ALAES.

ALLAME. Zie ALAME.

ALLANGES. Zie LANGES.

ALLEEN. Zie ALLENE.

ALLEENKEL, bijw., *Rijmb.* 20379 *var.* In beteekenis gelijkstaande met ALLEENSKINE (zie ald.), — waarmede het als variant afwisselt — en op soortgelijke wijze gevormd, niet uit *Al* en *Een*, maar uit *Al* en *Eenkel*, ons *enkel* (bnw.), goth. *ainakls* (solus), dat echter op zijne beurt weder van *een* (goth. *ains*) is afgeleid; zoodat inderdaad de beide woorden, *Al-eenkel* en *Al-eens-kine*, op hetzelfde uitkomen. De verdubbeling der *l* in beide geschiedde naar het voorbeeld van *alleens* en *allene.*

ALLEENS (ALLEINS), bijw. Uit *Al* en *Eens* (met verdubbeling der *l*, als in *alleenskine* en *allene*), en dus *Geheel eens.* Verg. ALLENE bnw. 1) en bijw. 1).

1) *Eveneens, gelijk.*

> Waer de moet in allen siden
> Alleens, men mocht te sachter liden.
> *Vad. Mus.* II, 184, 237.
>
> Alse men die brieven las over een,
> Waest alleens van den tween.
> *Sp.* I[7], 30, 49.
>
> Het were alleins daer van hen beiden.
> *Alex.* II, 609.
>
> Dat Gent ende Rome niet sien dan
> Alleens die sonne op ene wile.
> *Natuurk.* 1588.

d. i. „*eveneens, gelijkelijk*, hier dus *op dezelfde plaats.*" || Alleens haer wille stoet, *Sp.* III[4], 33, 24. Beedegader alleens, III[2], 17, 14. Alleens deed hi na dees maeltijt, KELLER, *Mnl. Ged.* 10. Alleens gecleet, *Kal.* I, 182. Alleens hoge, *even hoog*, RUUSBR. III, 22. Mit drie wittachtige poirters kennesse, die gelijc ende alleens kennen, *eveneens getuigen*, MATTH. 282. Dese drie ommegangen brengen die scepenen alleens, 291; *enz.*

— Elders wordt ook vaak de oorspronkelijke vorm Al eens geschreven, als: || Dus wrachte hare drier sin al eens, VELTH. *Prol.* 12. Maer al eens (*eveneens, gelijk*) is die screde, *Natuurk.* 540. Al eens wapen (*eenerlei wapens*) hadden sy ane, *Grimb.* II, 4146; *enz.*

2) *Eenerlei, onverschillig.* Het es alleens, *het is om het even.* || Waer af dat si, dat is alleens, RUUSBR. III, 129. Hoe hi vaert, tis hem alleens, HILD. bij VERWIJS, *Bloeml.* III, 69, 67. Het is mi alleens wat gi geeft, *Fasc. M. f.* 42 *v.*

ALLEENSKINE (ALLEENSKEN, ALLINSKENE), bijw. Uit *Al* en *Een* met het deminutiefachterv. *-kine*, strekkende ter vorming van bijwoorden in verzwakte beteekenis (als *scoonkine*, *stillekine* enz.; verg. onze adv. op *-tjes*, als *stilletjes*, *zachtjes*, *zoetjes* enz.). Zie GRIMM, *Gr.* III, 688. De verdubbeling der *l* geschiedde naar het voorbeeld van *alleens* en *allene.* Bij KIL. „Alleensken, Aleensken," te recht verklaard door „*singulatim, unumquodque seorsum et per se*," dus: *Een voor een, elk afzonderlijk*, of *elk deel afzonderlijk, bij gedeelten.* Verg. ALLEENKEL.

> Dat ic mijn bloet
> Alleenskine niet offren moete,
> Maer altemale tere goete.
> *Rijmb.* 20379.

Lat. „non *paulatim* — sed totum simul." Doch ofschoon hier aan *paulatim* beantwoordende, mag *alleenskine* niet met *allenkine*, ons *allengskens*, verward worden. De beteekenis moge bijna op hetzelfde uitkomen, in vorm en oorsprong zijn toch de beide woorden zeer zeker onderscheiden. Hier is de zin: „niet *bij gedeelten*, maar alles in eens."

> Sint onse liede allinskene dare.
> *Lanc.* II, 34113.

d. i. „zend ze *bij gedeelten, troepsgewijze*, daarheen." Evenzoo volgt straks (vs. 34127):

> Ende dede allinskene uutvaren,
> Alst hem noet dochte, van sinen scaren.

Verg. verder het aangemerkte bij ALLENKINE.

ALLEGADER. Zie ALGADER.

ALLEGIEREN (ALLYEREN), zw. ww. bedr. Lat. *allegare*, fr. *alléguer. Aanhalen, aanvoeren, bijbrengen*, t. w. redenen, bewijzen, aanspraken enz. || (*Indien iemand*) eenige prevelege of tytel daerentegens allegieren wille, *Zwijndr. Oork.* 108; *enz.*

Bij verbastering ook Allyeren geschreven. || Met meer redenen, die de voors. partien an beeden zijden daertoe allyerden ende zeyden, *ZVl. Bijdr.* VI, 346 (*a.* 1441).

ALLEINDE. Zie ALLENDE.

ALLEINKELIC. Zie ALLENKELIKE.

ALLEINKEN, ALLEINCSKEN, ALLEINSCEN, ALLEINSEN, ALLEINSKEN. Zie ALLENKINE.

ALLEISE, znw. zw. vr. Ofr. *alée*, *allée*, gang, reis (DU CANGE I, 177 *c*); in 't Mnl. overdrachtelijk genomen voor *reis*, *keer*, *maal* of *werf*, om de herhaling derzelfde zaak uit te drukken. || Weert dat dat wijf starve, ende die man dander of meer alleysen (*voor de tweede of meer malen*) wittige wive name ende van elken kinderen wonne, *Keur van 's-Hertogenbosch, in Brab. Y. D.* I, *Cod. Dipl. bl.* 784 (*a.* 1330).

— Oudere drukken derzelfde keur hebben *allinsen* en *alinsen*: zie de *Proeve van Dulces A. O. M.* II, 73. Doch het schijnt dat die lezingen onnauwkeurig zijn afgeschreven of afgedrukt.

— In *alleise* is de vorm des woords min of meer bevreemdend: men zou *alleye* verwachten, zonder *s*. Vermoedelijk werd fr. *alée*, *allée*, een woord dat uit den aard der zaak meestal in het meervoud gebezigd werd, in dien vorm overgenomen, en luidde dan oorspronkelijk *allées*, waaruit zich een nieuwe meervoudsvorm naar Nederl. wijze ontwikkelde, t. w. *alleisen*. Volkomen op dezelfde wijze is de *s* in *abrikoos* te verklaren. Men nam niet het enkelv. *abricot*, maar het mv. *abricots* over (in den tijd toen die *s* nog werd uitgesproken), en smeedde daaruit in de volkstaal het inheemsche mv. *abrikozen*, en hieruit weder *abrikoos* als enkelv. Evenzoo in 't Hoogd., waar echter het enkelv. *aprikose* werd, omdat naar het hoogd. taaleigen vrouwelijke woorden veelal op vocalen uitgaan. Dat was ook in 't Mnl. het geval, en daarom scheen het raadzaam, als enkelv. niet *alleis* te stellen, maar *alleise*.

Verg. ook de afleiding van *Amaus*, op het art. AMANSE.

ALLENDE, ook ALLEINDE, voor *Ellende*: zie ald. *Doctr.* III, 120; *Amand* I, 1154, 3079; RUUSBR. V, 273; *enz.* — Alleynde, *Segel. v. Jerus. f.* 2 *a*. Verg. het volgende art.

ALLENDICHEIT, voor *Ellendicheit*, *ellende*. Zie ald. en verg. ALLENDE. || Die allendicheit die ic doge, *D. B. Job* VI, 2; *enz.*

ALLENE (ALENE), eigennaam, zw. vr. Volksuitspraak voor *Helena*.

> Ende hiet die hertoginne Alene.
> *Wal.* 5720.

Ook de Heilige *Helena*, de moeder van Constantijn den Groote, die des Heilands kruis wedervond, werd aldus genoemd:

> die keyserinne sente Alleene,
> Diet cruce vant.
> *Yst. Bl.* 4265.

Nog eene andere Heilige, vooral in Brabant bijzonder hoog geëerd, droeg dien naam, t. w. de Maagd en Martelaresse *Alena*, dochter van Koning Levold, van Dilbeke geboren, die in de 7de eeuw leefde, en wier overblijfselen in de abdij van Vorst bij Brussel zijn bijgezet. Zie *Acta Sanct.* d. 17 Jun., p. 388—398, en verg. het welgeschreven artikel, dat de Heer J. DE BUSCO aan haar wijdde in den *Volks-Alm. voor Nederl. Kathol.*, 1860, bl. 6—32. In de officieele bisschoppelijke oorkonden, in de *Acta Sanct.* aangehaald, wordt zij *Sancta Helena* geheeten, waaruit opnieuw blijkt, dat men *Alene* als den populairen vorm voor *Helena* beschouwde.

Het valt moeilijk te bepalen, welke der beide Heilige vrouwen, de Grieksche keizerin of de Brabantsche koningsdochter, de bedoelde persoon is, wanneer men in mnl. gedichten *Sente Alene* of *Allene* vindt aangeroepen, als b. v.;

> Also helpe mi sente Alene!
> *Ferg.* 3201.

Maar opmerking verdient de schertsende uitdrukking, aan dien naam ontleend:

— Enen sente Allenen bevelen, voor *iemand alleen laten*, *hem verlaten*, *afscheid van hem nemen*: blijkbaar eene luimige woordspeling tusschen het bnw. *allene*, *alleen*, en den naam der Heilige, die haar als patrones der eenzaamheid scheen aan te duiden.

> Doe beval hise sente Allenen,
> Ende keerde weder ende lietse gaen.
> *Ferg.* 4534.
> Die ridder doe van hem sciet,
> Ende bevalne sente Allenen. 4838.

ALLENE (ALLEENE, ALLEEN, ook ALEEN), bnw. Uit *Al* en *Een*, met verdubbeling der *l*, als in *Alleens* en *Alleenskine*, op dezelfde wijze als men de *n* verdubbelde in *onnere* (oneer) en *wanneer*. *Allene*, *al ene* is dus eene versterking van *ene*, *een*, en beteekent derhalve *geheel een*, en wel in twee verschillende opvattingen:

1) Van twee of meer personen of zaken in onderlinge betrekking. *Geheel een*, *één*, of *volkomen gelijk* (lat. *unus*). || Dat si allene werden, gelijc dat wi een sijn, *L. v. J. c.* 222.

> Dattie helige Drievoudechede
> Alleen es in die godlichede.
> *Rijmb.* 24677.
> want si drie aleen
> Oyt waren ende bliven selen.
> VELTH. *Prol.* 18.
> Wort ende sin si dat alleene.
> *Sp.* I6, 52, 10.

d. i. „*één*, *aan elkander gelijk*." VINC. „mentem verba sequantur."

> herte ende ziele was alleene.
> *Sp.* I7, 42, 6.

VINC. „erat cor *unum* et anima *una*."

2) Van personen of zaken, als op zich zelve staande beschouwd. *Geheel een*, of *eenig*, *onverzeld* (lat. *solus*); hetzelfde als ons *alleen*, en even algemeen in gebruik.

In de eerste beteekenis, die van *unus*, wisselen *alleen* en *allene* met elkander af; in de tweede daarentegen, die van *solus*, is *allene* de oorspronkelijke en gewone vorm: *alleen* komt echter voor in het rijm, en wordt bij latere schrijvers gebruikelijk. *Allene* of *alleen* in dien zin staat veelal achter het znw. of vnw., waarbij het behoort (*den coninc allene*, *die kindre allene*, *si allene*, enz.), en is volstrekt onverbuigbaar.

ALLENE (ALLEENE), bijw. Verg. het vorige art. en ALLEENS. *Geheel eens* of *eeniglijk*. In verschillende opvattingen:

1) *Geheel eens*, d. i. *op dezelfde wijze*, *plaats of tijd*.

a) *Op dezelfde wijze*, *eveneens*, *gelijkelijk*.

> Ende luut alleene onder die clerke
> Temmerman ende smet also wale.
> *Sp* I7, 11, 54.

d. i. „*timmerman* en *smid* luiden in 't Latijn *eveneens*, worden door hetzelfde woord aangeduid (nl. *faber*)."

b) *Op dezelfde plaats*, *bijeen*, *te zamen*.

> alse hi sijn goet vernam
> Wederbrocht, groot ende clene,
> Vor sente Nyclaus beelde allene.
> *Sp.* III5, 30, 40.

tenzij hier wellicht *alrene* gelezen moet worden.

c) *Op denzelfden tijd*, *te gelijk*, *gelijkelijk*, *tevens*.

Want al tfolc, groot ende cleene,
Sal an hem geloven alleene.
Sp. I 7, 36, 47.

d. i. (blijkens het verband) niet: „in illum *solum* credent," maar: „omnes *simul* in illum credent."

Dat haer Sone, onse Here,
Mensche ende niet God ware alleene.
Sp. III 6, 28, 20.

d. i. (blijkens het verband) „dat Hij mensch en niet *tevens* God was."

2) *Eeniglijk*, *alleenlijk*, *slechts* (lat. *solum*, *tantum*); de nog heden gebruikelijke en mnl. evenzeer gewone beteekenis. Zoo ook Niet allene, *niet alleen*. De oorspronkelijke vorm was *allene*; in het rijm vindt men ook *alleen*, dat bij latere schrijvers allengs in zwang kwam.

— Uit deze beteekenis is te verklaren de eigenaardige opvatting van Niet allene, voor *niet eens*, *zelfs niet*, die men bij MAERLANT aantreft:

Sonne ende mane, van groter scame,
Sterre, ende oec diere steene,
Ne behilden niet alleene
Van haerre cracht dat vijfte deel.
Rijmb. 306.

d. i. „*zelfs niet* ⅕." Eigenlijk: „(*zelfs*) ⅕ *alleen* behielden zij *niet*." Nog heden zegt het Fransch op volkomen dezelfde wijze: *pas seulement la cinquième partie*, voor *pas même*. Mnl. *niet allene*; nnl. *niet eens* en nhd. *nicht einmal* zijn drie verschillende wijzigingen, die in den grond op hetzelfde uitkomen.

ALLENEEN, bijw., latere vorm voor AL IN EEN. Zie bij EEN.

ALLENKELIKE (ALLEYNKELIC), bijw. Van *Allenken*, jongeren en verzwakten vorm voor *Allenkine* (zie het volgende art.), met het adverbiale achterv. *-like*, *-lijc*, *-lic*. *Allengskens*, *allengs*. || So wanneer yemant uter doechden vallet, so en ist niet te vermoeden dat hy met enen onversienliken valle gevallen is, mer alleynkelic, overmids langer onachtsamheyt sijns gemoets, *Stemmen* 92.

ALLENKEN. Zie ALLENKINE.

ALLENKINE (ALLENKIJN, ALLENKEN, ALLEYNKEN, ook ALLENCSKINE, ALLENCSKEN, ALLEYNCSKEN, ALLENSKENE, ALLENSKEN, ALLEYNSKEN, ALLEYNSCHEN en ALLEYNSEN), bijw. Uit *Al* en *Lanc* met het deminutief-achterv. *-kine*, strekkende ter vorming van bijwoorden in verzwakte beteekenis (GRIMM, *Gr.* III, 688). De oorspr. vorm was *Al-lenc-kine* of, met inlassching der *s*, *Al-lenc-s-kine*, uit welke beide vormen al de overige ontsproten. Hetzelfde als ons *allengskens*, *allengs* (paulatim). In afleiding en beteekenis was dit woord onderscheiden van *Alleenskine* (singulatim): zie ald. Doch de beide woorden waren elkander zoo gelijk in vorm, en in beteekenis zoo gelijksoortig, dat zij licht met elkander verward werden. Zoo vindt men *allenskene*, *allensken*, *alleinsken*, ja zelfs *al eenskene* en *al einsken*, dat eigenlijk *singulatim* is, geschreven in den zin van *paulatim*, en in varianten met *allenken* afwisselende. Niet altijd is het met juistheid uit te maken, welke der beide vormen en beteekenissen werd bedoeld. KILIAAN, die de beide woorden nog nauwkeurig onderscheidt, geeft door de verschillende spellingen, die hij op *Alleenskens* en *Allengskens* vermeldt, duidelijk te kennen, dat de verwarring in zijnen tijd vrij algemeen was, en merkt er zelf bij aan: „Varie a variis haec dictio scribitur, pronuntiatur et explicatur."

Allenkine bi worden gaet scaemte uut.
Sp. I 8, 41, 44.

Aldus verbeterd naar het Latijn: „*paulatim* pudor per verba discutitur." Het hs. heeft *Al eenkine*.

Ende alsoe souden sy allencken
Alle hoir genoechte vorderen mogen.
Mloep III, 496.

|| Maer want die staet verwandelt die zeden ende manieren, zoe begon hy alleynken onser Lieven Vrouwen raet te vergeten, *Clerc d. l. l.* 35. — Zoo meermalen in den *D. B.* ter vertaling van *paulatim* in de Vulg., als: || Ic sal allencken volgen sijne voetstappen, *Gen.* XXXIII, 14. Dat geluyt van der trompen wies alleincken meerre, *Exod.* XIX, 19. Ic salse allencken verdriven van dijnen aensichte, XXIII, 30. Allencken ende bi delen, *Deut.* VII, 22. — Evenzoo *Richt.* XX, 33; II *Chron.* XXI, 15; *Job* XIV, 19; *enz.* Doch elders *Allencxken*, als b. v. *Gen.* XL, 10.

— De beteekenis van *allengs*, *langzamerhand*, *gaandeweg*, is evenzeer onmiskenbaar in de volgende gewijzigde — ten deele onjuiste — spellingen. || Also men een kint ... allencskine smeken moet, *Lsp.* II, 39, 85. Doe die knecht Gods sach, dattet getal der broederen allensken began te wassen, *Ned. Prosa* 194 *var.*

In deze laatste plaats is de lezing van den tekst *allentelken* blijkbaar eene schrijffout, een onbestaanbaar woord. De afschrijver dobberde kennelijk tusschen *allenken* en *alletelken* (zie ald.), blijkens de varianten, want het andere hs. heeft *allensken* en de oude druk *allutelken*.

Allensken staat voor 't overige gelijk met *allenskene*, *Lsp.* II, 39, 85 *var.*, waar een ander hs. (zie Bijl. A) *alleinsken* heeft, een ander *al eenskene*, evenals men bij STOKE *al einsken* vindt:

Ende alsi quamen recht an Scouden,
Voeren si *al einsken* vort.
IX, 654,

waar andere hss. *al enskijn* hebben.

Hi quam *al einsken* XIIII dage,
Eer hi Bettenweerde leet. IX, 704,

waar de varianten *allenkijn* en *allencken* hebben, dat hier gepaster is; maar kennelijk verwarde men *Allenkine* met het bijna eensluidende en in beteekenis zoo na verwante *Alleenskine*.

— In de 15de eeuw werd het woord veelal *Alleincken*, *Alleyncsken*, *Alleynsken*, *Alleynschen*, ja zelfs *Alleynsen* geschreven. || Alleincken als die hoernen vast wassen, *Barthol.* 753 *b.* Dit leste sal hi alleyncsken doen ende sonder haest, 291 *a.* Daerna werpen sise alleincsken uut ende niet tot enen mael, 726 *a.* Ende bliven dan stille staen, ende dan alleyncsken so gaen si derwaert voer, 764 *b.* Soe laettet zijn stamme alleynsken uut, ende vesticht zijn wortelen stijf in die aerde, 676 *b.* Na dat die deelen alleynschen wassen, so werden si te samen gebonden, 572 *a.* Verscheyden valuacien op verscheyden munten ende penningen, eertijds ende alleynsen gemaect ende ordineert, *Belg. Mus.* III, 79.

Verg. voorts ALLINSKELINGE.

ALLENCSKEN, **ALLENCSKINE**, **ALLENSKEN**, **ALLENSKENE**. Zie ALLENKINE.

ALLENT. Zie AL als bijv. vnw. (in 't begin).

ALLENTLIKE. Zie ALENTLIKE.

ALLER-, in samenstellingen. Zie ALRE-.

ALLES, bijw., *al te zamen*. Zie ALS bijw. Over *Alles* als 2den nv. van *Al*, zie AL als vnw.

ALLESINS, bijw. Eigenlijk *alles sins*, fr. *en tout sens*, in iedere richting. Zie SIN. *Overal* of *van overal*, *aan* of *van alle kanten*. In den *D. B.* meermalen ter vertaling van *ubique* en *undique* uit de Vulg., als: || Een doorn seerheit inbrengende allesins al omme ende omme, *Ezech.* XXVIII, 24. Sulke tijt so bernede dat vyer int water allesins boven cracht,

Boec d. Wijsh. XVI, 19. Int aenvechten der vianden die allesins ommestonden, *Jes. Sir.* XLVI, 19. Hi verwan allesins die vianden, XLVII, 8. Si ommegingen mi allesins, LI, 9; *enz.*

— Van allesins, *van overal*, *van alle kanten*. || Ic salse van allesins vergaderen, *Ezech.* XXXVII, 21.

— Tot allesins, *overal*, *allerwegen*. || Tot allesins vermaeret, *wijd en zijd vermaard*, *Pass. S. f.* 238 *c*.

ALLET. Zie AL als bijv. vnw. (in 't begin).

ALLETENEN. Zie ALTENEN.

ALLETGADER. Zie ALGADER (1ste art.).

ALLETTEL (ALLUTTEL), bnw., als znw. onz. gebezigd. Ook in deminutieven vorm ALLETTELKIJN. Uit *Al* en *Lettel* (*luttel*): zie ald. *Een weinig*.

Want die zinen vrient begeeft
Om alluttel dat hi heeft
Gedaen jegen sijn gerief,
En heeft den vrient niet herde lief.
Lsp. III, 17, 101 var.

Ende deets hem eten allettelkijn.
Lanc. II, 42663.

ALLETTEL (ALLUTTEL), ook in deminutieven vorm ALLETTELKINE (ALLETTELKIJN, ALLETTELKEN, ALLUTTELKEN), bijw. Zie het vorige art. *Een weinig*, *eenigermate*. || Allettel ongesont, *Lanc.* III, 17523. Allettel gestoerd van binnen, *Lutg.* III, 524. Doe die knecht Gods sach, dattet getal der broederen allutelken (*l.* alluttelken) began te wassen, *Ned. Proza* 194 *var.*

Dan selstu rusten allettelkijn,
Allettel so selstu slapen; maer saen
Daer na so selstu weder opstaen.
Christ. 1632.

ALLETTELKEN, ALLETTELKIJN, ALLETTELKINE. Zie ALLETTEL (1ste en 2de art.).

ALLEWEGE (later ook ALWEGE), bijw. van tijd, evenals hd. *allweg*, *allwegen* (GRIMM, *Wtb.* I, 241 vlg.); ags. *ealne veg*, semper (ETTM. 90), en nog heden eng. *always*. *Altijd*, *steeds*, en wel in twee verschillende opvattingen:

a) Van eene herhaling in alle voorkomende gevallen, dus *Altijd*, *bij alle gelegenheden*, *telkens*, *gedurig*.

Die geven mach, geve allewege.
Heim. 1.

Hets menich, de hem sonderlinc
Saken bewint allewege.
STOKE IV, 284.

ende vacht zege
Op de heidine allewege. II, 935.

Die daer te voren allewege
Geluckech was in sinen verwinnen.
Rijmb. 20486.

Alstie waren allewege
Gewone te hebbene sege. 31767.

|| Den sege, de hi te voren allewege plach te hebbene, STOKE IX, 1302. Ende sach omme tkint allewege, *zag telkens naar het kind uit*, *Rijmb.* 15778. Wijflijc list soect allewege dat spillic ist, *Mloep* I, 932. Dat en sijn allewege die beste niet, RUUSBR. III, 90. — Zoo ook *Rijmb.* 15821, 28309, 29853, 30412; *Alex.* IV, 1432, 1466; *enz.*

b) Van eene onafgebrokene voortduring, dus *Altijd*, *immer*, *aanhoudend*.

Gi heet allewege wijs te sijn
Onder die gene die u kinnen.
Rein. II, 6956 (doch de ware lezing is die der var. *al wegewijs*).

Dien God daer gevet zege,
Blive here vort allewege.
Sp. III[5], 51, 51.

|| Allewege geduurt sijn striden, *Sp.* III[4], 27, 78. Vorwaert meer allewege, IV[1], 38, 76. Allewege ende alle tijt, KAUSLER, *Denkm.* II, 559, 55. Allewege, erflic ende ewelic, NIJHOFF II, 66 (*a.* 1353). — Zoo ook *Alex.* IV, 1420, 1490, 1499, *enz.*

— Alwege, jongere schrijfwijze.

Gewarich coninc, staet mi by
Alweege in mijnre noot.
Kal. VI, 82.

— Vooral de bij *a*) aangehaalde voorbeelden doen duidelijk zien, hoe geleidelijk de overgang was tot de latere opvatting als bijw. van plaats, waardoor *allerwegen* thans de beteekenis heeft van *overal*. In dien zin schijnt *allewege* in 't Mnl. nog niet bekend te zijn geweest; ofschoon somtijds de beide beteekenissen zoo na aan elkander grenzen, dat de oude opvatting bijna tot de hedendaagsche overgaat.

— In de hss. vindt men doorgaans, in twee woorden, *alle wege* geschreven. Doch om de eenheid van begrip is het noodig *allewege* te schrijven en het als één woord te beschouwen.

ALLYEREN. Zie ALLEGIEREN.

ALLIKE (ALLIKEN, ALLIJC), bijw. Van *Al* en *like*, *lijc*, d. i. *gelijk*, dus *geheel gelijk*, en derhalve *Gelijkelijk*, *evenzeer*, *zonder verschil*; het lat. *perinde*.

Want waert recht of onrecht sij,
Brengdi gelt, soe sidi vrij.
Hoe zwaerlic dattet is gewonnen,
Al hadder darme voer gesponnen,
Tis alliken welgecomen.
HILD. f. 60 c.

d. i. „het is *evenzeer* welkom." || En woent hy daer oeck niet oppe, dat is allijck (*dat is hetzelfde*, lat. *perinde est*), *Aanh. bij* V. H. *op* KIL. *bl.* 19. Vandaar

ALLIKEWEL, bijw. Uit *Allike* (zie het vorige art.) en *Wel*, en dus *even wel*, *evenzeer*. || Ende off dese brieff ... gebreke off hynder krege, allijckewail sall he in sijnre volre macht wesen, off dair an egeen hynder off gebreke en were, NIJHOFF IV, 118 (*a.* 1484). — Verg. RACER V, 298 en 320.

Uit deze oorspronkelijke beteekenis van *even wel*, *evenzeer*, ontsproot weldra de adversatieve opvatting van *evenwel*, *echter*, hd. *gleichwohl*, die in de 17de eeuw gewoon was. Zie *Uitl. Wdb.* op HOOFT en aant. op *Warenar*, bl. 285.

ALLINGE. Zie ALINGE.

ALLINC, znw. voor HALLINC, *halve penning*: zie ald. *Sp.* III[3], 42, 54; *Vl. Rijmkr.* 2930, 2933; *enz.*

ALLINC, bnw. Zie ALINC.

ALLINSCHELINGE. Zie ALLINSKELINGE.

ALLINSE. Zie ALLEISE.

ALLINSELINGE. Zie ALLINSKELINGE.

ALLINSKELINGE (ALLINSCHELINGE, ALLINSELINGE, ALLINTSELINGE), bijw. *Allengskens*, *allengs*. Van *Allinsken*, *Allensken*, jongeren bijvorm van *Allenkine* (zie ald.), door aanhechting van het adverbiale achterv. *-linge*, thans *-lings* (als in *blindelings* enz.). De oorspronkelijke spelling moet dus *allinskelinge* geweest zijn. De schrijfwijze *allinselinge(n)*, zonder de *k*, wordt ook bij KIL. (op *Allengskens*) vermeld: evenzoo komt nevens *allensken* of *alleinsken* ook *alleinsen* voor. Denzelfden vorm, doch met ingevoegde *t* vóór de *s*, vindt men in de glosse: „Allintselingen, *minutatim*" (GRAFF, *Diut.* II, 223).

(hi wart) quite allinschelinge
Sijns gelts, sier haven ende alre dinge.
Lutg. II, 1256.

En ware dat se allinselinge
Van minen scouwene verde ende ginge.
III, 275.

ALLINSKENE. Zie ALLEENSKINE.

ALLINTLEKE. Zie ALENTLIKE.

ALLINTSELINGE. Zie ALLINSKELINGE.

ALLUTTEL, ALLUTTELKEN, ALLUTTELKIJN. Zie ALLETTEL (1ste en 2de art.).

ALMACHTE, bnw. Voor het gewone *Almachtich*. || Cristus, die God almachte, *Lsp.* II, 44, 168. — Verg. *Amechte* voor *Amechtich*.

ALMAENGE, fr. *Allemagne*. Zie bij ALEMAN (2de art.).

ALMAN, onverbuigbare woordvorm, als zelfst. vnw. gebruikt. *Iedereen*, *een iegelijk*. Uit *Al* en *Man*, doch als eenheid opgevat, evenals *ieman* en *nieman*. Verg. goth. *alamans*, meerv., d. i. het gansche menschengeslacht (SCHULZE 222). In de 17de eeuw heette het *alleman*; thans is het, met spottende bijvoeging van den meest gewonen eigennaam, *Jan alleman* geworden, waarvoor bij verbastering ook wel *Jan en alleman* gezegd wordt. || Alman die niet en doet die wet dijns Gods, *D. B. Ezra* VII, 26. Alman zal ten menen werke comen op den dije, MIERIS II, 215 *a* (*a*. 1319). Daert alman sach, *Materie d. Sonden*, *f.* 26 *d*. Ende en solde van alman niet dwaes ende onsynnich geachtet werden, *f.* 67 *c*.

— Schertsende spreekw. zegsw. || Ten weet nieman dan allman, *het is een publiek geheim*, *Spreuken* 11.

Verg. HUYD. *Proeve* I, 455 vlg., en *Uitl. Wdb.* op HOOFT, op *Alleman*.

ALMARIE, znw. zw. vr., ook ALMARIJS, st. vr., en ALMOR, st. (m. of onz.?) *Kas*, *kast*. Bij KIL. Almaris, Ammaris en Ammare. Hoogd. *almer* vr. (zie ADELUNG I, 220, en GRIMM, *Wtb.* I, 244); sp. *almario*; ofr. *almaire*, *aumaire* (ROQUEF. *Suppl.* 18, 30); oud-eng. *almarie*, *almery* (HALLIWELL 47); mlat. *almaria*, *almarium*, en daarnevens *armaria*, *armarium* (DU CANGE I, 193, 397); van lat. *armarium*, thans fr. *armoire*.

> Soe dat ins conincs almarie was vonden
> Een boec van desen.
> *Lanc.* II, 21428.

> Die maecte ter selver ure
> Ene almarijs in den mure
> In sine sanctuwarie saen.
> *Sp.* III², 13, 47.

— Later in gelijken zin Almor (het geslacht, m. of onz., blijkt niet). || Synen autaertafele metten dueren dier toebehoeren, ende metten tween dueren van den almorre, *Oork. van* 1434 *bij* DIERICX, *Mém.* II, 255.

ALMATIKE (AELMATIKE), znw. zw. vr. Gewone afkorting (aphaeresis) voor *dalmatike* (zie ald.); mlat. *dalmatica*; fr. *dalmatique*. *Een opperkleed*, *staatsiekleed of plechtgewaad*, *met wijde mouwen*. Aldus genoemd naar *Dalmatië*, vanwaar de Romeinen het gebruik van dit gewaad ontleenden. Verg. DU CANGE II, 737. MAERLANT zegt van Karel den Kale:

> Slepende cledere maecti rike,
> Den roc, daer boven ene almatike.
> *Sp.* IV¹, 53, 7.

— In het bijzonder van het gewaad, dat de diaken en subdiaken dragen bij de bediening der Mis.

> Een goudijn cruce van scoenre maniere,
> Ende oec ene kasufle diere,
> Ene almatike ende een missael.
> STOKE I, 675.

Aldus de varianten: het tekst-hs. heeft *aelmatike*, het *Chron. Egm.* den echten vorm *dalmaticam*.

> Dat sine almatike genas
> Enen die beseten was.
> *Sp.* III 7, 46, 29.

VINC. hier en op de boven aang. pl.: „*dalmatica*."

ALME, ALMEN, *Theoph.* 837, 1351, *enz.* Zie HALME, HALMEN.

ALMECHTICHEIT, znw. st. vr., en -HEDE, zw. vr. *Almacht*. RUUSBR. II, 7.

ALMELNIER, ALMENIERE. Zie AELMOESNIERE.

ALMET. Zie ALTEMET.

ALMINIER, ALMOESNIERE, ALMONIERE. Zie AELMOESNIERE.

ALMOR. Zie ALMARIE.

ALNEEN, samentrekking van *Alleneen*, *Al in een*. Zie bij EEN.

ALNOCH. Zie NOCH.

ALNU. Zie NU.

ALOMMEGANC (ALOMBEGANC), bijw., vergezeld van eene bepaling van tijd. Eigenlijk *al in den ommeganc*, in den duur, t. w. van zeker tijdsverloop, en dus (*dien tijd*) *voluit*, *van het begin tot het einde*.

> Haddewi seven jaer alombeganc
> Onsergelijc messen sanc,
> Wi souden comen te hemelrike.
> *Lanc.* III, 17628.

Elders heet het: *twee dage al omme*, twee volle dagen, *enz.* Zie bij OMME en OMMEGANC.

ALPHIJN. Zie ALFIJN.

ALRANDE, voor ALREHANDE. Zie bij HANT.

ALREDE (ALREEDE), bijw. Thans *alreeds*. *ZVl. Bijdr.* VI, 318; *enz.*

ALREERST (ALRERST, ALRIERST), bnw. Samentr. uit *Alre-eerst*, thans *allereerst*. || Dalreerste dach, *Rijmb.* 168; *enz.* — Verg. het volgende art.

ALREERST (ALRERST, ALRIERST, ALREIERST, ook ALREERSTEN enz.), bijw. Verg. het vorige art. *Allereerst*, in verschillend gewijzigde opvattingen, als:

1) *Allereerst*, *het eerst van allen*; de oorspronkelijke en meest gewone zin.

> Men diende hem rijclic alrerst,
> Want hi van hem allen was geherst.
> *Flor.* 1806.

|| Alreerst, *Rijmb.* 14669, 26011. Alre eerst, 19996. Alreersten, 1634, 8306; *enz.*

2) *Eerst*, *eertijds*, *vroeger*; gebezigd bij de herinnering aan eene gebeurtenis, die de eerste oorsprong geweest is van het lief of leed, dat men sedert heeft ondervonden.

> Dat hi moeste sijn vermaledijt,
> Doe hi alrerst hare moeder vant.
> *Flor.* 1405 (naar 't hs. — Uitg. *alrierst*).

> In groten rouwen ende in clage
> Om enen Floris, dien si minde,
> Daer mense alrerst omme versinde
> Ende vercochte in vremden lande.
> 2281 (naar 't hs. — Uitg. *alrierst*).

Vandaar de tautologische uitdrukking:

— Sint (dat) ... alreerst, *sinds* ... *het eerst*, d. i. *sedert*, *van den tijd af dat*. Eigenlijk eene bloote versterking van *sint*.

> Sint gise alreerst saget,
> So dinct mi dat gi sijt verhoget.
> *Flor.* 3062 (naar 't hs. — Uitg. *alrierst*).

> Sint dat sijs alreierst begonsten. 1792.

3) *Ten eersten*, *aanstonds*, *terstond*.

> In de flume van Joerdane hine leide alrerst.
> *v. d. L. O. H.* 958.

— Alreerst dat, *terstond dat*, *zoo haast als*, *zoodra als*.

> Dat hine ant lant sette, alrerst
> Dat hi in die stat van Babylonien mocht comen.
> *Flor.* 1773.

Elders, in denzelfden zin:

— Talreerst of talre eerst, talre eerste, en talreersten of talre eersten (dat), als: || Talreerst dat hise heeft versien, *Rijmb.* 17581. Talreerst dat si inquamen, 31047. Talre eerst dat was dach, 31754 (*verg.* 2812, 20824). Talre eerste dat soe es doot, 15438. Talreersten dat hi was doot, *Sp.* III⁴, 48, 24. Talre eersten dat hire inquam, III⁴, 9, 21; *enz.*

ALREHANDE. Zie bij HANT.

ALREHOOCHSTE, bnw., als znw. zw. onz. Dat alrehoochste, *het hoogste*, in den eigenlijken zin; met name gezegd van den top van den mast.

Die ree (*ra*), daer men zeil aen slaet,
Ende boven int alrehoechste gaet
Aen den mast in cruse gewise.
Aug. Sceepk. 137.

ALREIERST. Zie ALREEERST.

ALREINE. Zie ALRENE.

ALRECONNE. Zie bij CONNE.

ALREMALLIJC. Zie MALLIJC.

ALREMEEST. Zie MEEST.

ALRENAEST (ALRENEEST), bnw. *Allernaast. Sp.* III², 10, 35; *Wap. Mart.* III, 243; *enz.*

ALRENAEST (ALRENEEST), bijw. *Allernaast*, in denzelfden zin als het hedendaagsche woord. Doch opmerking verdient de uitdrukking Alrenaest sire huut, van een kleed gezegd, dat vlak op het bloote lijf wordt gedragen. Verg. NAEST.

Ene hare droech hi an sine lede
Ende oec aldernaest siere huut.
VELTH. I, 32, 30.

ALRENE (ALREENE, ALREINE; in de hss. veelal in twee woorden AL RENE geschreven), bijw. Uit *Al* en *Rene* (zie ald.), en dus eene versterking van *rene*, *rein*, d. i. *prorsus*, *omnino*, *plane* (zie KIL. op Reyn-wt). Het denkbeeld van *zuiver*, *klaar*, *schoon*, brengt allicht de voorstelling mede van datgene, *waar niets aan ontbreekt*, en is dus ten nauwste verwant aan *geheel*, *volkomen*. Nog zeggen wij *'t is schoon op*, voor *geheel op*, en ook 't Eng. kende *clean* voor *entirely* (HALLIWELL 253).

1) *Geheel*, *volkomen*.

Wat dat hi van ons hout in lene,
In dienste, dat wijt hem alrene
In gerechter erven gaven.
STOKE I, 723.

|| Dat gi mi dit geeft alrene, *Lorr.* II, 4605. Doe so volget uut alrene, *kwam het er geheel uit*, *Sp.* III⁴, 40, 50. Te nemene die spise alrene, STOKE IX, 758. Geslegen worden bina alreine, *Sp.* I⁶, 2, 46. Alreine verwinnen, *Sp. D.* I, *bl.* 9, *vs.* 14; *Rijmb.* 18400. (Stat ende mure, die stede, den tempel) vellen alreine, *Sp.* I³, 44, 28; *Rijmb.* 16935, 17176. Alreine den vrede breken, *Sp.* III¹, 22, 13. Mijn kint dat geneset alreene, *Rijmb.* 22818. Ontgoet alrene, STOKE I, 1208. Onteert alrene, *Wap. Mart.* I, 321. Verdroogt alreene, *Rijmb.* 23360. Vulmaect alrene, 31243; *enz.*

— Somtijds lost zich de beteekenis in eene bloote versterking op, en staat *alrene* in 't rijm bijna als stopwoord, b. v. *Rijmb.* 18364, 29572; *enz.*

2) *Al te zamen*, *gezamenlijk*.

so deed hi
Uter kameren gaen tfolc alrene.
Christ. 1437.

Dat Lootrike nu heet alrene.
STOKE I, 288.

Dat tusscen der Elve woent enter Seine,
Ende van den berge haer neder alreine
Toter Nortzee algemene.
I, 641.

ALREERST. Zie ALREEERST.

ALRESLACHTE. Zie bij SLACHTE.

ALRETIERE. Zie bij TIERE.

ALRIERST. Zie ALREEERST.

ALS, znw., voor HALS, *Vl. Rijmkr.* 2559; *Vad. Mus.* V, 319; *enz.*

ALS (ALLES), bijw. Goth. *allis*, ὅλως (SCHULZE 21, GRIMM, *Gr.* III, 88); ohd. en mhd. *alles*, omnino (GRAFF I, 204 vlg., BEN. I, 20); ags. *ealles* (ETTM. 22). Adverbiale genitief van *Al* als zelfst. vnw. (zie ald.), en dus in beteekenis overeenkomende met fr. *du tout*. Verg. goth. *ni* — *allis*, ohd. *nalles*, in 't geheel niet, fr. *pas du tout*. De oudste en oorspronkelijke mnl. vorm was *alles*, doch de meest gewone de samentrekking *als*.

1) *In 't geheel*, *al te zamen*, *geheel en al*.

Ende regneerden nemmeer ginder
Alles dan XXII jaer.
Sp. I², 47, 26.

hine verloes ter selver stont
Alles meer dan XX man.
III², 14, 54.

Doch gewoonlijk sprak en schreef men *als*:

Want si ter maeltijt tharen live
Ne hadden brode als maer vive.
Sp. III 7, 29, 5.

|| In constu niet geseggen als, *Beatr.* 59. Als te volgene datti riet, *Franc.* 3590. Alsoe en sal hem nyemant des annemen als na te volgen, *Ned. Proza* 48 (*d. i.* RUUSBR. III, 115, *doch in de uitg. eene andere lezing*). Dat (rike) hadde als IX coningen, *Sp.* I², 24, 8. Dat stont als CCCC jaer, I², 24, 41. Cume M als, *nauwelijks duizend in 't geheel*, I³, 44, 14. Als eens, *in 't geheel maar éens*, I⁴, 25, 17. Heidijnsche paerde ... waerre als CCCC, *waren er al te zamen* 400, IV³, 16, 52. Ende was als coninc vier jaer, I⁵, 9, 40. Ende regneerde als twee jaer, *Rijmb.* 14536; *enz.*

— Het West-Vlaamsche dialect kende in denzelfden zin *ols*, met gelijken overgang van *a* tot *o*, als in *of* voor *af*. Verg. bij A, 4, 2, *c*). Nog heden wordt aldaar de *a* vóór *l* zeer dof, als *o*, uitgesproken. || Ols (*in 't geheel*) XIII 𝔈, — ols VIIIc LXIX 𝔈, *ZVl. Bijdr.* IV, 327.

2) Vooral gewoon was *Als* in dezen zin in de verdubbelde en dus versterkte uitdrukking

— Als ende als, die de volgende wijzigingen van beteekenis doorliep:

a) *In 't geheel*, *alles te zamen genomen*.

Dese knape, als ende als,
Pijnde hem te weerne, ende niement el.
STOKE IV, 1504.

b) *Geheel en al*, *ten eenenmale*.

Dat hy hem afsloech als ende als
Thooft van den buycke herde verre.
Grimb. II, 3474.

Dat anders niet en dede
Dan sine goedertierenhede,
Sonder hare verdiente, als ende als.
Lsp. I, 4, 53.

Zoo ook *Brab. Y.* II, 2288; V, 1659; *Part.* 95, 10; 100, 15; *Teest.* 1681, 3863; *enz.*

c) *Volstrekt*, *stellig*.

Ende beval hem als ende als,
Dat hi die lettren niet ne soude
Besien.
Rein. I, 3264.

Ens geen noet als ende als,
Dat men den sot ane den hals
Ene belle hange, dat verstaet:
Men kenten wel aen sijn gelaet.
Doctr. II, 837.

d. i. „het is *volstrekt* niet noodig."

d) *Stellig*, *ontwijfelbaar*, *voorzeker*; gewone bevestigingsformule.

Alsoe vint men als ende als
Int lanc lijf vele ongevals.
Doctr. III, 1439.

Zoo ook ald. II, 3265; *Rein* I, 3010; *Rijmb.* 18793, 29382; *Sp.* I⁸, 4, 87; III¹, 35, 83; *Nat. Bl.* II, 2114, 2800, 3419; III, 402; *Brab. Y.* III, 80; VELTH. VIII, 11, 21; *enz.*

ALS, voegwoord, gelijkstaande met *Al* als voegwoord, in de beteekenis van *alhoewel*, *ofschoon*, *hoezeer*, waarin *al* nog heden gewoon is. *Als* en *al* komen inderdaad op hetzelfde uit. Het laatste is eig. de accus. van *al* als zelfst. vnw.; het eerste is daarvan de genitief. *Al* nam als bijwoord den zin van *geheel* aan, en hetzelfde deed *als* (zie het vorige art.). Gelijk nu bij *al*, als voegwoord genomen, zich uit die beteekenis van *geheel* de concessieve opvatting van *ofschoon* ontwikkelde, zoo had ook met *als* hetzelfde plaats, dat herhaaldelijk in den zin van *quamquam*, *licet* voorkomt en met *al* afwisselt.

> Dat ben ic, als ben ic anders cleen.
> *Sp.* II^{7}, fragm. I, 168.

> Die aen den sundere toent sine genade,
> Als bekeert hi dicwijl spade.
> *Lutg.* II, 734.

> (si) moesten met har wenen,
> Als hadden si herten gehad van stenen.
> III, 281.

|| Als was dat sake — nochtan, *Lutg.* II, 454, 1805. (Hi) versuchte herde swaer, als was hi wreet, *Alex.* IV, 46. — Vooral de dichter van *S. Christ.* gebruikt *als* vaak in dezen zin, meermalen gevolgd door *nochtan*: zie vs. 831 (*hs.*, *verg.* BORMANS, *bl.* 124), 813, 838, 1018, 1089, 1301, 1424, 1716, 1758; *enz.*

Aanm. In *Eduard III* vindt men een paar malen *alse* in dezen zin: || Alse woude hijs hem pinen, *al wilde hij er ook moeite toe doen*, 1802. Alse ware hi viant, *al was hij ook hun vijand*, 1826. — Doch stellig is *alse* hier misschreven en behoort het *als* te zijn; want de dichter bedoelde niet het gewone voegwoord *als*, dat met *alse* afwisselt (uit *also* gesproten), maar kennelijk het hier behandelde *als*, dat een geheel ander woord is, als zijnde de genit. van *al*, fr. *tout* („*tout ennemi qu'il était*").

ALS, bijw. en voegw., voor ALSE. Zie ALSE.

ALS TE VOREN. Zie AL vnw. II, II, 2).

ALSBERCH, voor HALSBERCH, *Lorr.* II, 821, 449, enz. Zie HALSBERCH.

ALSE (ALS, ook AS), bijw. Verzwakte vorm van *Also*, ons *alzoo*, en daarmede in beteekenis gelijkstaande. Verg. ALSEGEDAEN. De eigenlijke kracht van *also* ligt in *so*, niet in *al*, dat slechts ter versterking aan *so* werd voorgevoegd. Doch door het leggen van den klemtoon op *al* werd de laatste lettergreep van *also* toonloos en verzwakte tot eene stomme *e*, die vervolgens wegviel. Zoo verliep *also* tot *alse*, *als*, waarin dus van het grondwoord *so* (*zoo*) niets meer dan de *s* is overgebleven. Thans is *als* alleen nog maar als voegwoord in gebruik; mnl. ook als bijwoord, waarvoor wij thans weder het oorspronkelijke *alzoo* of *zoo* bezigen. *Alse* is de oudste en meest gewone mnl. vorm, doch allengs begint *als* algemeen te worden. Daarnevens bleef echter in gelijken zin het oorspronkelijke *Also* in gebruik (zie ald.). — Men verwarre dit *als* vooral niet met het boven behandelde bijw. *als*, goth. *allis*, dat geene samenstelling bevat, maar eenvoudig als adverbiale genitief van *Al* is afgeleid.

) *Alzoo*, *zoo*, *evenzoo*, *evenzeer*; veelal gevolgd door *alse* of *als*, als voegwoord, bij vergelijkingen.

> *Alse* lange als du behouds die hitte
> Ende wacheit getempert in di,
> *Alse* lange mogestu leven vri.
> *Heim.* 1194.

> Wine hebben onder ons genen man
> Die *alse* wel josteren can,
> Noch die *alse* wel werdich si
> Lant te houdene alse hi.
> *Lanc.* IV, 8087.

> Ende hi genas eer iet lanc
> *Als* gesont als hi was eer.
> *Franc.* 8272.

> Maer met hare tvolc gemene
> Riep up hem *als* wel als twijf. 8630.

|| Dat sijn vader alse vele (*evenzoo veel*) hadde als de mijn, *Lanc.* II, 17517. Alse goet (*evenzoo goed*) alse dese, III, 24148. Alse lange dat, *zoolang totdat*, *Renout* 1689. Alse vele alse hi wille, *Sp.* IV^{1}, 14, 16. Alse mesdadech — als, *Lorr.* I, 1953. Alse sulken man alse ic ben, *Part.* 79, 26. Als vele als u voegen, 4, 6. Geen als groot, *geen van dezelfde grootte*, 11, 1. Alse houde, *zoo terstond*, 93, 26. Alse willecome, *zoo welkom*, *Lsp.* III, 5, 36. Als arm — als, III, 5, 80. Alse wel — als, *even zoo goed als*, III, 12, 128; *Rijmb.* 24576. Als wel darme als de rike, *Lsp. D.* III, *bl.* 143, *var. vs.* 12. Als groet als dit erderike, *Rijmb.* 220. Alse ongelijc — als, 5666. Alse goeden tijd alse *enz.*, 11987. Alse goed was hi alse Joas, 13809. Alse hoge — als Syon, 12051. Alse lange als leefde Joiadas, 13666. Alse verre als, *zoo ver als*, 26040; *voor zooverre*, *Heim.* 646. Als vele gevoelens, *zooveel gevoel*, RUUSBR. III, 90; *enz.*

— Toen allengs in sommige gewesten *als* tot *as* was verloopen, welke verbasterde vorm nog heden in 't Eng. en in onze volksspraak in gebruik is, werd *as* op dezelfde wijze voor *zoo*, *alzoo* gebezigd. Zoo o. a. in vele oorkonden bij NIJHOFF, als b. v. || As ducke, *zoo dikwijls*, II, 195, 263. As gueden, II, 238, 263. As quaet, II, 238. As vele, II, 188; *enz.*

Uit deze beteekenis van *alse*, *als* zijn te verklaren de uitdrukkingen:

— Alse goet, Als goet, *al zoo goed*, *wel zoo goed*, en Alse wel, *al zoo wel*, beide in de versterkte opvatting van *ruim zoo goed*, *ruim zoo wel*, en dus *Beter*, *liever*.

> Hem hadde geweest alse goet,
> Haddine hem gegeven niet.
> *Lanc.* III, 22546.

> Ende dat men alse wel wreken mochte.
> *Heim.* 1496.

— Noch alse, Noch als, gevolgd door een bnw., *nog eens zoo*, *dubbel zoo*; eene uitdrukking sterker dan de comparatief. Verg. bij ALSO bijw. || Beter ende noch als goet, *Sp.* III^{7}, 51, 61. Minder ende noch als clene, IV^{1}, 29, 50. Dat rechter ware ende noch als scone, IV^{2}, 11, 11.

— Evenzeer staat *alse*, *als*, voor *also*, gevolgd door een conjunctief, bij verzekeringen onder aanroeping van God of heilige personen, waar men thans niet *alzoo*, maar enkel *zoo* bezigt. || Alse helpe mi sente Amant! *Renout* 1152. Alse helpe mi sente Simoen! 1100. Alse geve mi God pardoen! 1076. Alse behoude mi God in eren! 1156. Vrouwe, seiti, als helpe mi God! *Part.* 2, 25.

— Dezelfde kracht heeft *alse*, *als*, ook in de uitdrukking Als dat, voor also dat, *zoodat*:

> Dat si rolleden harentare,
> *Als dat* si van groten vare
> In die huse weken tien stonden.
> *Rijmb.* 29767.

ALSE (ALS), voegwoord. Verg. ALSE als bijwoord, in het vorige art. In dezelfde beteekenis van *alzoo*, doch als conjunctie opgevat, in gelijke toepassing als gr. ὡς, lat. *ut*, fr. *comme*.

1) *Als*, *zooals*, *gelijk*; in de hedendaagsche beteekenis van *als*, die ook oudtijds even gewoon was. Opmerking verdienen daarbij de volgende spreekwijzen:

a) Alse, als, gevolgd door het lidw. *die* met een bnw. als znw. staande, omschrijvende adverbiale uitdrukking. Zoo b. v. *alse die wise*, eene zegswijze die volstrekt niet meer aan eene vergelijking doet denken, gelijk thans bij *als de wijze* of *als een wijze* het geval zou zijn, maar blootelijk gelijkstaat met het bijw. *wiselike*, dat uit

wijs en *(ge)lijc* gevormd is en dus in den grond op hetzelfde uitkomt. || Alse die wise, alse die vroede, *wijselijk*, *Sp.* IV^{2}, 24, 23; *Lsp.* I, 42, 97; 24, 63; *Wal.* 9915. Alse die coene, *stoutelijk*, *Alex.* III, 245; IX, 190; *Lsp.* II, 58, 101. Als die blode, *bloodelijk*, *Lsp.* II, 61, 38; *Sp.* I^{8}, 45, 29. Alse de dore, *dwaaselijk*, *Sp.* I^{8}, 46, 49. Als die boude, *Rein.* I, 1266; *Grimb.* II, 3803. Als donvervaerde, *Rein.* I, 1764; *Grimb.* I, 1084, 3693. Als de domme, *Christ.* 1892. Alse die vrie, *Sp.* III^{7}, 48, 83 (*vs.* 103: vrilike). Alse die fiere, I^{1}, 48, 11. Alse die rasse, IV^{2}, 45, 112. Als die vervaerde, IV^{2}, 28, 47. Alse die keytive, III^{8}, 4, 41. Als donwerde (*hetzelfde als* onwerdelike), *met minachting*, *met versmading*, *Belg. Mus.* III, 111, 128; *enz.*

— In gelijke opvatting wordt *alse*, *als*, ook gebezigd met omschrijving in den vorm van een afhankelijken bijzin. || Als een die es verloren, *Part.* 30, 15. Alse een die wanet bederven, 113, 19. Alse de gene die gelike van slape doet, 116, 11. Als die gone die niet ne spaert (*volkomen hetzelfde als* sonder sparen), *Wal.* 211. Als die gene die was met vare (*d. i.* vervaerdelike), *Vad. Mus.* II, 157, 18; *enz.*

b) Alse, als, gevolgd door het betrekk. vnw. *die* met een praedicaat, in verklarende of redengevende bijzinnen. Lat. *utpote qui*. || So lachi lange ... stille, alse die hadde sinen onwille, *Lorr.* II, 1781. De Vlaminge ... sijn op tlant getrect, als diere niet op hadden gemeet, STOKE III, 1098. Nu staet Hollant (*den Hollanders*) een deel siene, alse de voort trecken met genende, III, 1106. Die broeder es die niet ne rust, als die ydelre dueget lust, *Franc.* 3613. Hi verstont (*verstond het*), alse die woude leeren sulke dinc, *Sp.* III^{8}, 14, 32. Doe sweech hi alse die droeve was, III^{8}, 27, 63; *enz.*

c) Alse, als, gevolgd door *te* met een infinitief, ter aanduiding van het doel of de strekking eener handeling. Alse te staat dan gelijk met ons *om te* of *ten einde te*.

Doe trac hi te Susen waert,
Alse dat te winne metter vaert.
Sp. I^{3}, 50, 12.

Ende Boudene trac hem de stat ane,
Alse sinen broeder *up te gevene*.
IV^{3}, 11, 62.

|| Alse te castyene, *om te vermanen*, *ter vermaning*, *Sp.* III^{4}, 3, 49. Alse dien te makene claer, III^{6}, 60, 81. Alse te comene ten aflate, IV^{1}, 53, 45. Als te scepene ... ende over te vaerne, STOKE III, 1071 *vlg.* Alse te porren ongespaert, *Grimb.* II, 729. Alse te vane dien man, *Melib.* 1966. Alse te keerne nemmermee, 4066. Alse crone vor Gode te dragene, *Teest.* 3938; *enz.*

d) De uitdrukking: Alse hi dede, *gelijk hij deed*, als bijzin aan het slot van een hoofdzin toegevoegd, in de gewijzigde opvatting: *en zoo deed hij ook inderdaad*. Lat. *ut* of *quod et fecit*.

Hi sal in sente Remijs dage
Vrancrike souken sonder sage,
Alse hi dede: hi quam int lant, *enz.*
Sp. IV^{2}, 24, 47.

Maer onse Here wilde wreken
Die sonde van den quaden here
Up tRoemsce rike, *alsi dede sere.*
III^{8}, 30, 36.

Ende dat sise weder woud roepen daer mede
Te penitencien, *als si dede.*
Christ. 743.

Een nonne, die dachte in hoeren sinne
Dat si soud utgaen, *als si dede.* 1000.

Evenzoo het ontkennende: Als hi oec en dede, *en dat deed hij ook niet*, *Christ.* 1744. En op gelijke wijze:

Ende gelden dat ic hebbe geborcht,
Als ic noch sal, in weet niet hoe.
Vad. Mus. I, 349, 56.

d. i. „*en dat zal ik ook nog* (*doen*)."

e) Alse, als, aan het hoofd van een zinslid, dat de verklaring of nadere bepaling van het voorgaande inhoudt, en dus zooveel als *namelijk*, *te weten*, of somtijds nagenoeg expletief gebruikt. || Al hadde hi grote duechden ..., noch so ontbrake hem vele, *als* (*namelijk*) dat een dat hem boven al noot is, *Kal.* VII, 167.

Dat hine riede gene weldaet,
Maer zonde ende groot quaet,
Als (*namelijk*) te nemene vreimden scat.
Franc. 3607.

Die neve gereeddem mettien
Alse jegen den oem ter were.
Sp. IV^{1}, 52, 74.

Ende wart aves geset up een paert,
Alse dat anschijn achterwaert.
IV^{2}, 33, 37.

— Zoo goed als expletief staat *alse* b. v. || Dien hi ... sculdich vant *alse* in den raet (*in de vierschaar*), *Sp.* III^{8}, 90, 50. Sendere *alse* van siere zide (*hij zende er van zijnen kant*), IV^{1}, 14, 15.

— Evenzoo in de uitdrukking Alse hoe, die in beteekenis nauwelijks verschilt van het enkele *hoe*. Verg. bij *f*). || (*Zij zullen jaarlijks rekenschap doen*) *alse hoe* ende wat si daer mede gedaen hebben, NIJHOFF I, 340.

Ende vraegde waeromme ende *alse hoe*
Dattie brief daer lage alsoe.
Sp. IV^{3}, 50, 59.

f) In verband met het onder *e*) vermelde expletieve gebruik van *alse*, *als*, staat de uitdrukking Alse nu, Als nu, nagenoeg gelijk met het enkele nu, evenals thans nog *alsnu* voor *nu*, *alsdan*, *alstoen* en *alsnog* voor *dan*, *toen* en *nog* gebezigd worden. Vooral gewoon was deze vorm in de herhaling alse nu — alse nu, voor hetgeen thans *nu* — *nu*, of *nu eens* — *dan eens* heet.

Alse nu verwinnen, *alse nu* verlieesen,
Alse nu welvaren, *als nu* riesen,
Alse nu qualec, *als nu* wel.
Alex. V, 692.

Als nu sprongen si van weedome,
Als nu crompen si te gader zome.
Rijmb. 28969.

|| Alse nu conde, alse nu hitte, — alse nu bleec sijn, alse nu roet, *Rose* (*C*), 2230—2. Alse nu hier ende alse nu daer, *Eduard III*, 25. Alse nu bisscoppe, alse nu graven, 336. Alse nu stoeden, alse nu saten, 743. Alse nu langes, alse nu dwers, *Frenesie* 93. Alse nu coemt die giericheit, alse nu coemt die vermetelheit, ... alse nu coemt die hoverdie, *Stemmen* 85. Dat hi als nu spreect van den rijc van Juda, ende als nu van den rijc van Israhel, *D. B. Jes. Prol.* Verg. ook *Rose* (*C*), vs. 10848—54, *Alex.* VI, 219—225; *enz.*

— Somtijds wordt alse nu alleen door nu gevolgd:

Alse nu vacht hi metten gescotte,
Nu metter ax, gelijc den Scotte.
Alex. III, 177.

— Ook waar het eerste der beide gevallen op eene andere wijze is uitgedrukt, kan in het tweede alse nu volgen, dat dan zooveel is als *dan weder*. Zoo:

alse hem pine
Anegine, slouch hem de puls sere,
Ende *alse nu* sette hi hem ten kere.
Sp. I^{5}, 18, 30.

2) *Als*, *toen*, bij tijdsbepalingen; in de hedendaagsche beteekenis, doch met dit onderscheid, dat *alse*,

als, niet alleen een geval in 't algemeen stelde of de tijdsaanduiding te kennen gaf van eene *toekomstige* handeling (tot welke beide gevallen ons *als* zich gewoonlijk bepaalt), maar — gelijk nog in 't Hoogd. plaats heeft — evenzeer den tijd aanwees van eene *verledene* handeling, en dus aan ons *als* en *toen* beide beantwoordde. || Alse hi vernam, *Part.* 99, 29. Alse hi bliscap sondę togen, 111, 18. Als die sonne op was gegaen, 4, 22. Als hi quam, STOKE III, 1141. Als heer Kaerle dat gesach, III, 1418. Als men screef ons Heren jaer *enz.*, III, 1165; *enz.*

— Ook met also versterkt, also als. || Also als sijt vernam, *toen of zoodra zij het zag*, *Christ.* 1377; *enz.*

3) *Alsof*; nog heden gebruikelijke opvatting, doch met dit verschil in de woordvoeging, dat thans onmiddellijk achter *als* het ww. en eerst daarna het subject volgt (b. v. *als ware hij*), terwijl mnl. eerst het subject en daarna het ww. volgde. Alleen in ons *als het ware* is de oude constructie bewaard gebleven. Verg. bij AL als voegw. 3).

> Te hant horde men in die lucht
> Een luut met wel groter vrucht,
> *Alst* leuwen waren, wulven, beren.
> *Sp.* IV¹, 13, 75.

Thans: „*als waren het* leeuwen," of „*alsof het* leeuwen *waren.*"

> Ende si traken tere scaren,
> *Alst* alle gebroedre waren.
> *Rijmb.* 31631.

> Si weenden ende hadden rouwe also groot,
> *Als hi* vor hem lage doot. *Flor.* 1586.

> Maer si voer in diere maniere
> *Als si* verwonnen ware sciere.
> *Theoph.* 997.

|| Verchiert alset bloemen waren, *Melib.* 1212. Ende dedene cleden alst een leec man ware, *Sp.* IV¹, 69, 18. Gegerwet als hi gewapijnt ware, IV², 77, 29. Geanscijnt alst een mensche ware, IV³, 29, 16. (*De muur had poorten*) alst moneke cloester ware, *Rijmb.* 11620. Hi sliep alst were een swijn, *Alex.* IV, 1028. Wart hi ... als hi in den geest dronken ware, *Franc.* 4795. De pile vlogen alst waer snee, STOKE IX, 988; *enz.*

— Ook versterkt door de bijvoeging van gelijc of rechts, d. i. *juist*. || Gelijc alst waren vierstene, *Franc.* 4837. Rechts alst eene blexeme ware, *Sp.* IV², 33, 15. Alset rechts (*juist alsof het*) een root draet ware, IV², 8, 63 (*verg.* III⁸, 80, 81); *enz.*

— Dezelfde kracht heeft Alse, als elliptische uitdrukking gebezigd om aan te duiden wat iemand bij het verrichten eener handeling bij zich zelven denkt of door die handeling te kennen wil geven. Het staat dan bij verkorting voor „*Als* (*dacht hij bij zich zelven*)" of „*Alsof* (*hij zeggen wilde*)." De gewone uitdrukking was *Alse quansijs* (zie bij QUANSIJS), doch men vindt ook *Alse* of *Als* alleen gebezigd:

> Eer hi began enige tale,
> Maecte hi een gelaet so fier,
> Ende sach daer ende hier,
> *Als* „wie wat wil, die come haer!"
> *Rein.* II, 4300.

Aanm. — *a*) De woorden uit den *D. B.*, *Ezech.* XXVIII, 2: „*Als* du een mensche sijtste ende niet God," geven ons geen recht om (met WEILAND op *Als*) te besluiten, dat *als* ook voor een redengevend voegwoord gold, in den zin van *daar* of *dewijl*: eene beteekenis, die het woord nergens elders heeft. Het was alleen eene onhandige vertaling van „*cum* sis homo" uit de Vulg.

b) Over *Alse* in *Eduard III*, 1802 en 1826, onjuist gebruikt voor *Als*, in den zin van *al*, *alhoewel*, zie de Aanm. bij ALS (voegw.).

c) Het gebruik van *als* na een comparatief, voor *dan*, dat in de tweede helft der 16de eeuw in zwang kwam en nog in onze spreektaal gewoon is, was mnl. nog onbekend. Men bezigde uitsluitend *dan* (*groter dan*, *swaerre dan*, enz.). Verg. HUYD. *Proeve* I, 288 vlgg.

ALSEGEDAEN, *-dane*, bnw. Uit *Alse*, verzwakten vorm voor *Also* (zie ALSE bijw.) en *Gedaen*. Hetzelfde als *Alsogedaen* (zie ald.), dus *Zoodanig*, *dusdanig*. || Alsegedaen recht alse hierna volgt, WILLEMS, *Meng.* 439 (*a.* 1292).

ALSELC (ALSULC), *-lke*, bnw. Versterking van *Selc* of *Sulc* door middel van *Al*, en dus *Zulk*, *zoodanig*.

> Dat hi in alselke stat
> Leide sulken vermaerden scat.
> *Sp.* III², 13, 51.

|| In alsulker wise, *Rijmb.* 21251. Mit alsulcken voirwaerden, NIJHOFF II, 66, 100, 101. Alsulke gelove, II, 102. Alsulke erfnisse, III, 69. Te alsulken coste, *ZVl. Bijdr.* VI, 367. Te alsulcker cuere alst voorseyt es, *ald.*; *enz.*

— Het woord werd nog verder versterkt door de verdubbeling van een der beide deelen, waaruit *sulc* (goth. *svaleiks*) is samengesteld, t. w. *so* en (*ge*)*lijc*. Vandaar de uitdrukkingen: Also sulc en Alsulc gelijc, die beide in beteekenis op hetzelfde als *Alsulc* uitkomen. || Also sulke dinc, *Rijmb.* 9498. Also sulke sierheid, 18122. Tot alsulken geliken scade of kost, *d. i. zoodanige*, NIJHOFF II, 40 *vlg.*

ALSELKERHANDE. Zie bij HANT.

ALSELPE (ALSULPE, ALSELP, ALSULP), gewone samentrekking van de woorden *Alse helpe*, d. i. *alzoo helpe*, *zoo helpe*, bij verzekeringen onder aanroeping van God of heilige personen. Zie bij ALSE bijw. en verg. SELPE. || Alselpe mi God ende onse Vrouwe! *Lanc.* III, 15945. Alsulp mi God onse Here! IV, 1685.

ALSENE (ALSEN), znw. zw. vr. Het bittere kruid, thans **alsem* geheeten, in 't Lat. *absinthium* genoemd. Ook KIL. heeft Alssen, en hiermede stemt zoowel sp. *alosna* als ohd. *alahsan* (GRAFF I, 237) overeen. Toch is ons *alsem* de oudere en echte vorm, getrouwer beantwoordende aan het oorspr. *alah-sâmo*, waaruit het woord bij samentrekking ontstaan is, en dat letterlijk *tempelzaad*, *heilig kruid* beteekent (van goth. *alh-s*, ohd. en ondd. *alah*, ags. *alh*, tempel, en ohd. *sâmo*, mhd. *sâme*, nhd. *same*, zaad); want de alsem werd in het volksgeloof onder de heilige kruiden gerekend. Zie KUHN's *Zeitschrift*, IX, 74.

|| Ic salse doen eten bittere alsene, *D. B. Jerem.* XXIII, 15. Ic sal dit volc spisen mit bitteren alsenen, IX, 15. Der alsenen ende der gallen, *Klaagl. v. Jerem.* III, 19. Want gi verwandelt hebt recht in bitterheit, ende die vrucht der rechtvaerdicheit in alsen, *Amos* VI, 13. Bivoet ende alsene, *M. Vr. Heim.* 2092, 2097. Sap van alsenen, *ald.* 1817, *Nat. Bl.* III, 1720. Dat men alssen ende ysop coke in wijn, *Barthol.* 543 *b* (Lat. „decoctio vini cum absinthio et ysopo").

ALSINT. Zie SINT.

ALSO (ALSOE), bijw., thans *alzoo* en oudtijds even gebruikelijk.

1) In de hedendaagsche beteekenis, ofschoon minder met ons *alzoo*, dan met het zwakkere *zoo* overeenkomende.

— Vooral gewoon was het gebruik van *also* bij bijv. naamwoorden en bijwoorden, als: Also groot ende also clene, Also dicke als, Also verre als, *voor zooverre*, enz.; bijzonder in de uitdrukkingen: Also houde, Also saen, Also sciere enz., *zoo terstond*, *aanstonds*; ook gevolgd door het voegwoord *alse*, *als*, en dus *zoodra als*. Zie bij HOUDE,

Saen, Sciere enz. Also wile als, *Christ.* 1608, zie bij Wile.

— Over het elliptisch gebruik van *also*, door verzwijging van het ww. *gaen*, en over de uitdrukking *also dat*, waardoor bij de voortzetting van een verhaal een nieuw onderdeel wordt aangekondigd, zie bij So.

2) In gewijzigde opvatting, met sterkeren nadruk op *al*, voor *evenzoo*, *ook zoo*, *insgelijks*, en dus bijna gelijkstaande met eng. *also*.

die Dunouwe:
Niet, alsic bescreven scouwe,
Die Dunouwe, die dor Nichen vliet,
Maer een andere, die *also* hiet.
Sp. III[8], 7, 39.

Also alse gire in quaemt, besiet
Dat gire ute coemt *also*.
Lanc. II, 1536.

Walewein sat op sijn paert doe,
Ende Mathamas op tsijn *alsoe*.
II, 2655.

|| Hi groetese, ende si hem also, II, 4825. Sagrimor seide —, ende Dodineel seide alsoe, II, 1660. Daer wart hi verdreven also, *eveneens*, *Sp.* I[3], 31, 16. Dachterste coninginne, ende deerste also, *de laatste en de eerste tevens*, I[6], 55, 48. Onderhalf cubitus breet, ende alsoe hoege, ruusbr. II, 123.

Ook, met toevoeging van *wale*, *wel*, in gelijken zin.

— Also wale of also wel, *insgelijks*, *eveneens*; somtijds, ter wille van maat of rijm, vrij overtollig gebezigd.

Des bisscops Ananyas zale,
Ende Agrippen huus also wale.
Rijmb. 27631.

Den hoofttor van Panuel
Velde hi, ende sloech tfolc also wel.
7643.

|| C jaer ende XXX also wel, 835. Menech monster ... ende menech afgod also wel, 4134. Dat tien tiden een Hely rechtre was ... ende pape was hi also wel, 8434. Die Ydumeen entie van Amalech also wel, 13815. Des coninx sale ende al die stat ooc also wale, 15019. — Zie verdere voorbeelden in *Rijmb.* gloss., enz.

Dezelfde beteekenis heeft *also* in de uitdrukking:

— Noch also, gevolgd door een bnw., eigenlijk *nogmaals zoo*; en dus *Nog eens zoo*, *wel eens zoo*, *dubbel zoo*; eene uitdrukking sterker dan de comparatief. Verg. *Noch alse* bij Alse bijw. || Mi is beter, ja noch also goet, *Melib.* 3197. Al ware mijn oom noch also quaet, *Rein.* I, 1342. Ware hi noch also quaet, II, 3713. Noch also wijt ende noch also groot, *Sp.* IV[1], 2, 106.

— Om het denkbeeld van een versterkten comparatief, dat door *noch also* wordt uitgedrukt, wordt het gewoonlijk gevolgd door *dan*.

het waer *noch also* scone,
Coninge dwingen ende jagen,
Dan selve de crone dragen.
stoke I, 214.

Den grammen dunket altoes des,
Dat hi *noch alsoe machtech* es
Dan hi mochte volbringen.
Doctr. II, 795.

Noch alsoe machtech staat in beteekenis gelijk met *vrij wat machtiger*, en daardoor wordt *dan* gerechtvaardigd. Men vindt echter ook *als* gebruikt, hetgeen in den grond even goed is, wanneer men niet zoozeer op de *beteekenis*, als op den *vorm* der zegswijze let. Zoo b. v. in de varianten op de straks aang. plaats van stoke, en evenzoo:

Want verborgen nijt es *noch alsoe swaer*
Als nijt diemen draegt openbaer.
Doctr. III 583.

Doch ook hier hebben andere hss. *dan*. Verg. voorts huyd. op stoke, D. I, bl. 169 vlg.

ALSO (alsoe), voegwoord. Oorspronkelijke vorm van het voegw. *Alse*, *Als* (zie ald.), en in dezelfde opvattingen gebezigd, t. w. in de bet. 1) en 2); doch de bet. 3), die van *alsof*, komt bij *Also* niet voor.

1) *Als*, *zooals*, *gelijk*.

Men salne drie waerve dagen,
Also men doet een vrien man.
Rein. I, 1344.

|| Also hi menichwerven dede, *Wal.* 36. Also hoge liede plegen, 46. Alsoot hem best dochte, *Rijmb.* 806. Nu, het si alsoe du wils, *Pass. W. f.* 61 *a*; *enz.*

2) *Als*, *wanneer*, *toen*, *zoodra*. || *Also* du die vrucht van den olyven gaderen sults, *D. B. Deut.* XXIV, 20.

Also die boden altesamen
Te sente Martijns te Tours quamen.
Sp. III[6], 10, 53.

— Ook gevolgd door *dat*, in denzelfden zin. || *Also dattie* moeder dede, *toen de moeder het deed*, *Rijmb.* 24856. *Also dattie* dach es comen, *toen de dag gekomen was*, 18119.

ALSODAEN (alsoedaen), *-dane*, bnw. *Zoodanig*, *dusdanig*. Verg. het volgende art. || Alsodaen als behoirlic is, *Mloep* IV, 168 *var.* Alsoedaen goet, nijhoff I, 340 (*a.* 1335).

ALSOGEDAEN (alsoegedaen), *-dane*, bnw. Hetzelfde als het vorige. Zie bij Gedaen en verg. Alsegedaen. || Die ... wel conde genesen alsogedane wonde, *Lanc.* IV, 1030. Alsoegedaen recht als hier na gevolgt ende bescreven is, *Belg. Mus.* VI, 293. Van alsogedanen gerichten, nijhoff I, 381 (*a.* 1338). Alsoegedaen volc en heeft nye geweest, *D. B. Jes.* XXIII, 13. Alsogedaen als die regeerre van der stat is, alsulc sijn oec die gene dier in wonen, *Jes. Sir.* X, 2; *enz.*

ALSONDER, voorz. Versterking van *Sonder*: Zie ald. en verg. Al bijw. *f*).

1) *Zonder*, lat. *sine*; zeer gewone vorm. || Alsonder sage, *Sp.* IV[1], 51, 46; *enz.*

2) *Behalve*, lat. *praeter*.

Alsonder sijn kerstenlijc leven ...
So was hi so wijs nochtan, *enz.*
Sp. III[4], 27, 21.

ALSONDER, bijw. Zie het vorige art. en verg. Al bijw. *d*). *Behalve dat*, *bovendien*, *daarenboven*. — Mahomed, zegt maerlant, had 15 edele en 2 onedele vrouwen,

Ende alsonder, nacht ende dach,
Van anderen smien sijn bejach.
Sp. III[8], 16, 77.

ALSOSTEN. Zie Alsustaen.

ALSULC. Zie Alselc.

ALSULCTANICH (alsultenich, of-nech), *-nige* of *-nege*, bnw. *Zoodanig*, *dusdanig*. Verg. Sulctanich. || Op alsulctanige boete, mieris II, 212 *b*. Alsultenich man, matth. 287.

ALSULP, **ALSULPE.** Zie Alselpe.

ALSULTENICH. Zie Alsulctanich.

ALSUS, bijw., bij kil. Al-sus; versterking van *Sus*, ons *zus*, hetzelfde als *zoo*. *Al sus*, *alzoo*, *aldus*. Verg. de drie volgende artt. en grimm, *Gr.* III, 196. || Hi screef alsus, *Christ.* 76. Ende sprac haer selve alsus toe, 797. Doen andwerdde hi ende sprac alsus, *Lutg.* II, 342. Ende sprac haer lieflec alsus toe, II, 1122. Dat woerd sal men alsus verstaen, I, 718. — Zoo ook I, 167, 474, 714, 722, 864, *Renout* 1166; *enz.*

— *Alsus* wisselde met *alsos*, evenals *aldus* met *aldos*. Zie bij Alsustaen.

ALSUSGEDAEN, *-dane*, bnw. Zie bij GEDAEN. *Zoodanig*, *dusdanig*. || In alsusgedainre manieren, NIJHOFF I, 208 (*a*. 1327).

ALSUSTAEN, *-tane*, bnw. *Zoodanig*, *dusdanig*. Door verscherping der *d* na de *s*, voor *Alsusdaen*, van *Alsus* en *daen* d. i. *gedaen*. Verg. ALDUSTAEN. Door verplaatsing van den klemtoon werd de laatste syllabe toonloos, en *alsustaen* verliep tot *alsusten*, *alsosten*. || Want ic wale lye, dat ic alsosten were te volbrengene noch wijs noch goet genoech en ben, *L. v. J. Inl. bl.* 3.

ALSUSTANICH (ALSUSTENICH, of -NECH), *-nige* of *-nege*, bnw. *Zoodanig*, *dusdanig*. Verg. het vorige art. || Alsustenech tale, *Lutg.* II, 201. Alsustenech dinge, II, 657.

ALTE, bijw. Versterking van *Te* door middel van *Al*, in twee verschillende opvattingen.

1) In den nog heden gewonen zin van *te veel*, *te zeer*, lat. *nimis*, *nimium*, fr. *trop*, eng. *too*; als b. v. || Alte swaer, *Rein.* II, 6379. Alte spade, *Rijmb.* 80; *enz.*

2) Als bloote versterking van een bnw. of bijw., en dus in den zin van *zeer*, lat. *valde*, *admodum*, fr. *très*, eng. *very*; eene krachtiger uitdrukking dan *herde* of *sere*, doch zonder eenig bijdenkbeeld van *overmaat* of *te veel*, welk begrip thans aan *te* en *al te* eigen is (naar de bet. 1). || Och heer, dats alte wel geseit! *Rein.* II, 6256. Minne wrachte ... in hem wonder alte groet, *Limb.* V, 1811. Die coninc ... hadde den rouwe alte groet, VI, 1687. In ene alte scone zale, X, 149. Nu biddic u alte vriendelic, *Mloep* II, 3667. Een alte groet vri edel man, *Christ.* 1347. So dat si alte sueteleke lachte, 1610. Een alte schone maget, *D. B. Gen.* XXIV, 16 (Vulg. „virgo pulcherrima"). — Zie verder *Lsp.* II, 28, 47; *Limb.* II, 1243, 1248; IV, 49; VIII, 80, 82, 1243; X, 166; XII, 436, 753; *Christ.* 644; *Mloep* I, 955, 1822; II, 1203, 3179, 3674, 3860; IV, 324 *var.*, 1284; *D. B. passim*; enz. Een aantal andere voorbeelden vindt men aangehaald bij Dr. DE JAGER, *Versch.* 225 vlg.

— Ook Alte sere komt vereenigd voor, in dubbel sterke opvatting. || Tot dat hi alte seer groot was geworden, *D. B. Gen.* XXVI, 13 (Vulg. „magnus vehementer").

Etym. *Te*, waarvan *alte* de versterking is, wordt ten onrechte door Prof. BORMANS (op *Christ.* bl. 203) beschouwd als de partikel *te*, die wij voor den comparatief bezigen (*te beter* enz.), en die uit goth. *thé*, ohd. *diú* ontsproten, in 't Mnl. oorspronkelijk *die*, *de* luidde, evenals in 't Eng. *the* (*the better* enz.). Zie bij DIE (bijw.). De *d* van deze partikel is in *t* overgegaan door den invloed der *s* van den pronominalen genitief *des*, die gewoonlijk voorafging: *des de* werd tot *des te*, en zóó nam de partikel allengs den vorm *te* aan. Doch hier, waar *al* voorafgaat, zou geene reden zijn voor de verscherping der *d*. Daarenboven toonen de verwante talen, dat men hier niet aan die partikel, maar zeer zeker aan het voorz. *te*, hd. *zu*, eng. *to*, te denken heeft. Het Mhd. kende *alze*, *alzu*, in gelijken zin als mnl. *alte* (BEN. III, 856 *b*); het Eng. *all-to* in den zin van *entirely* (HALLIWELL 46). Het gebruik van voorzetsels (hier echter als bijwoorden te beschouwen) ter versterking der beteekenis van bijvoegl. naamwoorden en bijwoorden was oudtijds zeer gewoon: zie Dr. DE JAGER t. a. pl. bl. 211—226. *Te groot* was dus inderdaad niets dan eene versterking van *groot*, die nog krachtiger gemaakt werd door de toevoeging van *al*. De wisseling der beteekenis van *zeer* en *te zeer*, van *valde* en *nimis*, is volstrekt niet vreemd. In het Mlat. wordt *nimis*, *nimium* veelal in den zin van *valde* genomen; in het Ofr. gold *trop* voor *fort*, *extrêmement* (ROQUEF. II, 661), en het eng. *too* is niets anders dan het voorz. *to* (in den zin van *zeer*) met versterkte uitspraak, evenals bij ons de uitspraak *al té* niet ongewoon is. Tot bevestiging van onze verklaring dient nog, dat ook het enkele *te*, op dezelfde wijze als *alte*, in den zin van *zeer* werd opgevat. Zie bij TE.

ALTEEN. Zie ALTENEN.

ALTEGADER (ALTEGADERE), bijw. Uit *Al* en *Te gader*, en dus *geheel te zamen*, *geheel en al*. Aan zelfst. naamwoorden of voornaamwoorden toegevoegd, om in het mv. *allen te zamen*, *allen*, in het enkelv. of bij collectief begrip *alles te zamen*, *geheel*, *gansch* uit te drukken. Verg. bij ALGADER.

> Daerna gingen here ende knapen
> Altegader te bedde slapen.
> *Lanc.* II, 6395.
>
> Mi heeft verdreven mijn stiefvader
> Van minen lande altegader.
> III, 15906.
>
> Ende was mettem altegadere
> Ses maenden.
> *Sp.* III[3], 45, 22.

— Somtijds wordt *allegader*, op gelijksoortige wijze als het enkele *al*, als bloote bevestigingsformule gebezigd. Zoo b. v. bij MAERLANT, waar hij spreekt van de stad Philippi,

> Die also hiet altegader
> Na Philippe, Alexanders vader.
> *Sp.* I[8], 19, 31.

ALTEHANT (ALTEHANDE, ALTEHANDEN, ALTEHANTS, ALTEHANS, ALTHANT), bijw. Versterking van *Te hant* door middel van *Al*. Zie bij HANT. *Terstond*, *aanstonds*, *weldra*.

> Bi der tale, die Brune heeft begonnen,
> Bekenden altehant Reinaert.
> *Rein.* I, 588.
>
> Eer hoir die beeste conde gesien,
> Was si gelopen altehant
> In een hol dat si daer vant.
> *Mloep* II, 1034.

|| Ende altehant so sendde hi sine knechte te Bethleem, *L. v. J. c.* 18. Doe ontfarmde Jhesum hars, ende leide sinen vinger op hare ogen, ende si worden altehant siende, *c.* 157. Dat dijn .. leven verganclic is ende cort is ... ende altehant eynde hebben sal, *Stemmen* 18. — Zoo ook *Wal.* 2517, 2920, 4892; *Flor.* 193, 699; STOKE II, 187, 1054, 1075; IV, 688, 990, *enz.* Altehant daer naer, *Lsp.* II, 9, 155.

— Nevens den gewonen vorm Altehant vindt men verschillende bijvormen, als: || Altehande, *Rijmb.* 12552. Altehanden, *Lanc.* II, 27036; *Rijmb.* 11700. Altehants, *Ferg.* 3616; RUUSBR. III, 125, 161, 200; NIJHOFF I, 245, 302. Altehans, RUUSBR. V, 99. Althant, NIJHOFF I, 178.

— *Altehant* wordt ook versterkt door de toevoeging van andere gelijkbeteekenende woorden, als *sonder merre* en *gereet*. || Altehants sonder merre, NIJHOFF I, 245.

> Dien soe genaecte of dien soe beet,
> Hi staerf altehant gereet.
> *Heim.* 775.

ALTEMALE, later ALTEMAEL en ALLETEMAEL, bijw. Versterking van *Te male* door middel van *Al*. Zie bij MAEL.

1) *Ten eenenmale*, *geheel en al*, *volkomenlijk*.

> hi doet die minne
> Altemale ute sinen sinne.
> *Part.* 112, 11.
>
> van dire groter quale
> Warstu genesen altemale. 115, 26.

|| Dat niemen altemale verstaen mach, *Rijmb.* 48. Van Ysmaëlle latic altemale, 1972. Niet altemale, *volstrekt niets*, 28711. — In den *D. B.* meermalen ter vertaling van *omnino* of *penitus*.

2) *Grootelijks, uitermate, zeer*; met dezelfde overdracht van beteekenis, waardoor wij thans *heel* voor *zeer* bezigen.

Dat hi was goet altemael.
Mloep II, 490.
Die mine danck ic altemael.
IV, 1867.

3) Aan een znw. of zelfst. vnw. toegevoegd.

a) Bij een enkelv., in de beteekenis van *Geheel en al, ganschelijk*; nagenoeg gelijkstaande met een bnw. in den zin van *geheel, gansch*.

Otte seide: „Gi segt wale,
Dit willic doen altemale,"
Ende heeft ontboden ute thant
Met hem altemale sijn lant.
Lorr. I, 545.

|| Dien dach altemale, *dien geheelen dag*, *Lorr.* I, 505. Onsen lande altemale, I, 851. Altemale mijn gescien, I, 891. Van Lorein altemale, I, 1375. Altemale tRoemsche rike, *Sp.* III^5, 22, 34. Altemale Borgoenyen lant, III^6, 18, 26. Thovet van altemale Persi, I^4, 29, 20. Ende slouch hem af... een legyoen altemale, I^6, 5, 7. Dese werelt altemale, *Part.* 65, 20. Van altemale mine minne, 93, 10; *enz.*

— In denzelfden zin ook Alletemael, waarin *alle* de gewone wisselvorm van *al* is. Zie bij Al als zelfst. vnw. en als bijw. vnw., enkelv. 2, *b*) en mv. 2). || Ende dit alletemael ongedeelt sonder enige gelikenisse, *Tract. v. d. Carit. f.* 89 *v*.

b) Bij een mv., in de beteekenis van *Allen*.

Die heren waren altemale
Gescoffiert van derre sake.
Part. 69, 16.

|| Walewein groetetse altemale, *Wal.* 2720. Die heren... scieden altemale, *Lorr.* I, 1400. Den coninc... entie (*uitg.* enten) heren altemale, I, 1601; *enz.*

= Nevens het samengestelde *Altemale* vindt men ook de deelen afzonderlijk gesteld: *te male al* en *alle te male*.

Als dit te male al was gedaen.
Christ. 1725.
Si negen hem alle te male.
Rijmb. 3047.

ALTEMET, ook ALMET, bijw. Versterking van *Te met* of *Temet* door middel van *Al*. Zie bij MET en TEMET. Eene uitdrukking die te kennen geeft, dat eene werking gelijktijdig en in gelijken voortgang met eene andere geschiedt. Ten onrechte hebben sommigen in *met* een znw. willen zien, als b. v. KOSEGARTEN (I, 279), die aan *maat* denkt en *altomets* door *allzumaaszen* verklaart. *Met* is hier niets anders dan het gewone voorzetsel, en daaruit laat *temet, altemet*, zich gereedelijk verklaren. De eene werking geschiedt gelijktijdig en in gelijke volgorde *met* de andere; zij vergezelt haar, gaat *met* haar *mede*, houdt *met* haar gelijken tred; *met dat* (d. i. *terwijl, op hetzelfde oogenblik dat*) de eene gebeurt, gebeurt ook de andere. Het een heeft dus plaats *met, temet, almet* of *altemet* dat het ander voorvalt.

1) Gevolgd door het voegw. *dat*. Altemet dat, *al naarmate, al naar gelang dat*; van werkingen gezegd, die in verschillende opeenvolgende, maar gelijksoortige, momenten geschieden.

Men leitse gevangen daer,
Altemet dat si quamen,
Tot dat mense had bi namen.
Eleg. 1122.

d. i. „een voor een, *al naarmate* zij aankwamen." De beide handelingen, het gevangennemen en het aankomen, geschiedden in gelijke opeenvolging. Telkens wanneer er een aankwam, werd hij aangehouden.

Altemet dat wise verwinnen,
So seldise tuwen castele binnen
Voeren in gevancnessen.
Lanc. III, 20001.
Ende altemet dat sijt lijdt,
So wert haer dat licht gewijdt.
Lsp. I, 9, 83.
Want die vrecheit menichfout
Altemet dat die mensche wert out.
III, 4, 407 var.

— Almet dat, in denzelfden zin:

Doe togen gene ridders uut
Te velde waert, met groten scaren,
Almet dat si gewapent waren.
STOKE III, 638.

2) Zonder *dat*, en dus elliptisch gesteld, met verzwijging der gelijktijdige werking. In tweeledige opvatting:

a) *Allengs, achtereenvolgens.*

Si worden daer in gescrifte geset
Na hare vertellen altemet.
Lanc. III, 11139.

d. i. „*naar gelang* (*dat ieder aan de beurt was*)."

b) *Allengs, langzamerhand, gaandeweg.*

Ende altemet passerden de dagen,
Ende de leeftocht wart binnen diere.
Vl. Rijmkr. 6610.

d. i. „*naar gelang* (*de tijd verliep*)."

= De latere — nog heden gewone — beteekenis van *altemet*, t. w. die van *somtijds, somwijlen, nu en dan*, vloeide uit de oorspr. opvatting even natuurlijk voort. Het zeggen dat iets *altemet* geschiedt, beteekent eigenlijk, dat het geschiedt *al naar gelang* (*de omstandigheden het medebrengen*), *telkens als er gelegenheid of aanleiding toe bestaat*, nagenoeg hetzelfde wat in 't Hoogd. *gelegentlich* heet; en dit komt inderdaad neder op *somtijds, van tijd tot tijd*. In de uitdrukking *bij tijd en wijle* zijn de beide opvattingen insgelijks vereenigd.

Uit de beteekenis van *somtijds* ontwikkelde zich voorts die van *te eeniger tijd, wellicht*, als b. v. in het zeggen: „wanneer gij hem *altemet* ontmoet." Ook *soms* wordt op volkomen dezelfde wijze gebezigd.

ALTENEN (ALLETENEN, later ALTEEN), bijw. van tijd. Samentrekking uit *Al te enen*, hetzelfde als *Al in een*: zie bij EEN. *Aanhoudend, voortdurend, altijd door, steeds*; of wel, met geringe wijziging, *Gedurig, gestadig, telkens*; d. i. het *aanhoudend* of *voortdurend* wederkeeren van hetzelfde geval, de *voortdurende* herhaling met geringe tusschenpoozen. Verg. ndd. *alltênen* en *alltêns* d. i. *immerzu, stets*, bij KOSEG. I, 279.

doenre Torec werd geware,
Bleef hi altenen siende op hare.
Lanc. III, 26183.
suchten, sorgen ende wenen,
Moeten si antieren altenen.
Rose (*C*), 2561.
Aldusdaen leven lede hi
Altenen, des gelovet mi.
Renout 1769
Ende mi God moete verleenen
Goede neeringe alteenen.
Vad. Mus. V, 334.

|| Si sloegen altenen slach in slach, *Lanc.* III, 17298. Altenen wachten ende haken, III, 26365. Ende toegen tecoenste altenen buten, *Rose* (*C*), 7508. Soe mesbaerde ende weende altenen, *Wal.* 10149. Ic

sal droeven ende wenen altenen, *Lutg.* II, 216. Gelijc dat gi mi raet altenen, *Belg. Mus.* X, 56, 169. Aldus est metten genen die alteenen gadert ende oplegt, ende die in Gode niet rike en es, *L. v. J. c.* 144.

— Alletenen, in denzelfden zin (over *alle* als wisselvorm van *al*, zie bij AL als zelfst. vnw. en als bijv. vnw., enkelv. 2, *b*) en mv. 2).

alletenen
Bereidde si hare, als ocht si henen
Varen soude van ertrike tehant.
Lutg. III, 287.

— Alteen was de latere, min juiste vorm.

Dus wies dit kint in duechden alteen.
Amand I, 153.

De opgegevene verklaring van *Altenen*, als bijwoord van *tijd*, is de vaste en onveranderlijke beteekenis, die op alle plaatsen geheel en gelijkelijk past. Zie *Lsp.* gloss. bl. 351 vlg. en 696 (waar men nog een twintigtal andere voorbeelden uit *Ferg.*, *Limb.* enz. vindt aangewezen), alsmede Prof. BORMANS op *Christ.* bl. 502 vlgg. Bijna alle uitgevers hebben met de uitlegging van het woord verlegen gezeten of het verkeerd verklaard; laatstelijk nog Dr. HALBERTSMA (*Aantt.* op MAERL. bl. 389), ofschoon de bij hem vermelde plaatsen den waren zin des woords duidelijk bewijzen. Als men in *Lsp.* II, 10, 67 leest: „Want hi altenen niet en sliep," dan moge dit schijnbaar beteekenen: „hij sliep *in het geheel* niet," en deze verklaring moge, wat den zin betreft, op hetzelfde uitkomen; de eigenlijke en ware opvatting is toch: „hij sliep *voortdurend niet*, d. i. *nooit*; hij bracht *den geheelen tijd* slapeloos door"; want bij *slapen* komt niet de vraag van meerdere of mindere maat, maar van langeren of korteren duur te pas. — *Altenengader*, dat Dr. HALBERTSMA met *altenen* verwart, is een geheel ander woord, en heeft hier niets mede te maken. Zie het volgende art.

ALTENENGADER, bijw. Van *Al* en *Tenen gader*: zie bij GADER (niet „eene versterking van *altenen*", als Dr. HALBERTSMA, *Aantt.* op MAERL. bl. 389, ten onrechte stelt ten gevolge eener onjuiste verdeeling des woords, dat in wezen en beteekenis niets met *altenen* gemeen heeft). *Geheel en al*, *ten volle*. Hetzelfde als *Algader*: zie ald. || Viertich dage altenengader, *Lsp.* II, 39, 51.

Ende hilt altenengader
Die goede usagen sijns vader.
Lsp. I, 29, 39.

— Ook aan een znw. of zelfst. vnw. in het mv. toegevoegd, in den zin van *Allen gezamenlijk*.

Hoe God, die hemelsche Vader,
Den goeden altenengader
Bistaet, mids sijnre genaden.
Lsp. I, 29, 95.

Daer vielen si oetmoedeleke
Altenengader op haer knien.
Brab. Y. VI, 11650.

ALTERIE, ALTERYE (?), znw. zw. vr.? In eene oorkonde van Philips den Goede, t. j. 1447, bij OUDENHOVEN, *Heusden* bl. 274, leest men: „Onsen voersz. casteleynscap, drossentscap, scoutentscap ende rentmeesterscap ... met alle dat haere, casteele, *alterye* ende andere weerachtige dingen, daer inne wesende." Uit de bijvoeging *ende andere weerachtige dingen* d. i. *weerbare zaken*, blijkt, dat ook met *alterye* iets van gelijke soort bedoeld is. Het woord laat zich echter op geenerlei wijze verklaren: in de Romanische talen is nergens iets van dien aard te vinden. Men mag derhalve vermoeden, dat *alterye* eene bloote verschrijving is voor *artelrye*, volksuitspraak voor *artillerie*, mlat. *artiliaria*, *artillaria*, *artilleria*, in de oude beteekenis van *krijgswerktuigen* in het algemeen, hetzij geschut of ander tuig. Zie DIEZ, *Wtb.* I, 35, en vooral DU CANGE I, 422, die het verklaart door „*machinae quaevis bellicae earumque omnium apparatus*", en o. a. eene plaats aanhaalt, waar men leest: „*Tres bombardae grossae ... cum aliis* artiliariis *et instrumentis.*" De samengetrokken vorm *artelrie* was ook in het oud-eng. bekend, volgens opgave van HALLIWELL 89, die eene plaats aanvoert, welke zich met de woorden der Heusdensche oorkonde laat vergelijken, en aldus luidt: „*I shal warnestore min hous with toures, swiche as han castelles and other manere edifices, and armure and artelries.*"

Misschien was de fout van den afschrijver zelfs nog geringer, en bedoelde hij *altelrye*, een verbasterden vorm voor *artelrye*, door verwisseling van *r* en *l*, die zich in de volksspraak evengoed laat aannemen, als b. v. het Mlat. *alteria* voor *arteria* (slagader) kende, en *almarium* met *armarium* afwisselde. Zie DU CANGE op *Alteria* en verg. alhier op ALMARIE.

ALTEVELE. „Al-te-veel, vetus. *Hermaphroditus: qui nimium habet, quia utrumque sexum.*" KIL.

ALTEVOREN, bijw., *Wal.* 2721, enz., hetzelfde als Als te voren: zie bij AL als zelfst. vnw. II, 2, *b*).

ALTHOEVICH, ALTHUVICH. Zie OUTHOEVICH.

ALTIJTS, bijw., *Vad. Mus.* V, 365, enz. Bijvorm van *Altijt*, thans *altijd*, met de adverbiale *s*, die in *eertijds*, *oudtijds*, *somtijds* en *veeltijds* voor goed is aangenomen.

ALTOE, bijw. Uit *Al* en *Toe*, eng. *too*, d. i. *ook*, *daarenboven*, hd. *dazu*. Zie TOE en verg. INTOE. *Ook*, *mede*, *insgelijks*, *nog daarenboven*.

Ende doersloech mijn gereide doe
Ende mijn part doer die scouderen altoe.
Lanc. II, 14721.

Altoe so moesti mi doen bate
Van al der scade die gi mi doet.
Ferg. 4264.

|| Hi liep u op ende vinc altoe, *Lanc.* II, 2859. Soe heeft hi scande ende scade altoe, *Melib.* 3366. Een sijn geselle sachse altoe, *Franc.* 7274. — Zoo ook *Ferg.* 4474; *Lanc.* II, 982; III, 3330; *enz.*

— Altoe wordt nog versterkt door *ooc*, doch in volkomen dezelfde opvatting. || Dat si heidin waren ... ende heidin bleven ooc altoe, *Rijmb.* 21441. Sinen sone ... ende sine dochtren oec altoe, *Sp.* IV [1], 2, 71.

Ende dat gi u oec sult setten
In des jagers genaden *altoe*.
Lanc. II, 510.

Aanm. In *Lanc.* II, 654 is *altoe* ongepast: men leze *al toe*. De zin is: „terwijl de ridder het *toe* moest *zien*."

ALTOEWAERT (ALTOEWAERD), bijw. Uit *Al* en *Toewaert*; ags. *tôveard*, futurus, *tôveardlice*, in futurum (ETTM. 107); eng. *toward*, ophanden, aanstaande. Zie TOEWAERT en verg. INTOEWAERT en ITOEWAERT. *In het vervolg*, *voortaan*, *van nu af aan*.

Daer Lanceloet lange hadde geweesen,
Ende was een deel begonnen genesen,
Dat hi wandelen mochte altoewaerd.
Lanc. IV, 2383.

d. i. „zoodat hij *nu voortaan* weder gaan kon."

ALTOOS (ALTOES), bijw. Samentrekking uit den oorspr. vorm *altoges*; ohd. en mhd. *alzoges* (GRAFF V, 611, BEN. III, 938 *b*, GRIMM, *Gr.* III, 129); adverbiale genitief van *al* en ohd. mhd. *zog*, *zug*, mnl. *tooch*, van het ww. *ziuhan*, mnl. *tien*, trekken. *Tooch*, eigenlijk *trek*, is in deze samenstelling zooveel als *keer* of *maal*, in welke opvatting *tôch* nog heden in 't Noord-Friesch gewoon is,

waar men b. v. *fjauwer tôche*, *twontig tôche*, *manning tôche* zegt, voor 4, 20 of vele *malen* (BENDSEN 100, 208). *Altoges*, *altoos* staat dus gelijk met mnl. *in allen kere*, en met ons *telkenmale*.

1) In de hedendaagsche opvatting van *altijd*, doch niet zoozeer „om den duur aan te duiden," maar veelal, in overeenstemming met de afleiding, „in den zin van *bij iedere gelegenheid*, *telkens*, *gestadig*" (BORMANS op *Christ.* bl. 505). Voorbeelden in de gloss. op *Part.* (bl. 279), *Flor.*, *Rijmb.* enz.

2) *In allen gevalle*, *allessins*, *volstrekt*; somtijds, als bloote bevestigingsformule, weder te geven door *voorzeker*, *stellig*, als behelzende de verzekering, dat het gezegde waarheid bevat en *in elk geval* of *allessins* waar zal worden bevonden.

Hi was oec die eerste altoos,
Die uten volke riddren coos.
Sp. I², 40, 29.

Dat hi XII jongers coos,
Voer alle dandere lief altoos.
I⁸, 5, 3.

Hi was altoos sere in vare,
Als die hem selven sculdich weet.
Rein. I, 2986.

t. w. niet *altijd*, maar op dit gegeven tijdstip was hij „*allessins* (hd. *allerdings*) zeer bevreesd."

Vooral gewoon was dit gebruik van *Altoos* in de ontkennende uitdrukking:

— Altoos niet, *in geen geval*, *volstrekt niet*, *in het geheel niet*.

Heren ne sullen altoos niet breken
Dat si beloven ende spreken.
Heim. 665.

Want hi altoes niet en woude,
Dat die dyaken weten soude.
Sp. III⁴, 39, 61.

|| Dien hi altoes niet ne vant, *Lanc.* II, 4071. God antwoord mi altoos niet, *Rijmb.* 9693. Want hen reinde altoes niet, *Sp.* III⁵, 41, 7. — Zoo ook I¹, 13, 13; III⁴, 32, 43; IV², 76, 60; *Heim.* 715; *enz.*

— De ontkenning gaat ook vooraf: Niet altoos; of wel worden de beide woorden door andere gescheiden: Niet — altoos en Altoos — niet.

Dat hi ten naesten dage *niet*
Altoos te scepe vare no ga.
Sp. I², 42, 52.

Dat si *niet* bestaen de pine
Meerre broeders *altoos* te sine.
Franc. 3093.

Hoe lange sal mi tquade diet
Altoos willen geloven *niet*?
Rijmb. 5697.

|| Nochtan wildi altoos doen niet, *Rijmb.* 3785. Dat hi altoos daer niet quame, 5395. Sceed altoos van Gode niet, 8846; *enz.*

— Ook wordt de uitdrukking vergezeld van eene tweede ontkenning, en dus dubbel negatief:

Alsi dat in *genen* dingen
Altoos niet conden vulbringen.
Franc. 9081.

Ende men so ongetemde scaren
Altoes met *genen* lichten dingen
Te wette *niet* mochte dwingen.
Sp. III⁴, 15, 48.

d. i. „dat men zulke woeste horden *volstrekt niet gemakkelijk* tot orde en wet kon dwingen."

— Meermalen staat *Altoos* ook zonder *niet*, maar hetzij bloot'elijk met *en*, of met andere ontkenningen.

Ic *en* doere toe crom no recht
Van geesteliker dinc *altoos*.
Rein. I, 2946.

En moet *geen* kerstijn wijf
Weder deelen haer lijf
Altoes genen heidinen man.
Sp. III⁶, 4, 55.

d. i. „eene Christen vrouw moet *volstrekt niet* in gemeenschap treden met een heiden."

|| Een here ne mach altoes, min no mere, diue berechten *enz.*, *Rijmb.* 1842. So datse man altoes ne geen bekinnen ne can, 234. Noch altoos geen (*en volstrekt geen*) wijf name, 5396. Dat hem en dede altoes ne gene pijnlijchede, *Sp.* I⁷, 40, 44. Diene liet altoos in genen dagen *enz.*, IV¹, 31, 39.

— Hiertoe behooren ook ontkenningen als: || Nemmermeer altoos, *volstrekt nooit meer*, *Rijmb.* 3092; *Sp.* III³, 17, 40; IV², 77, 31. Altoes nemmeer dan XXX dage, *volstrekt niet meer*, *Sp.* I⁷, 84, 21. Niemen altoos, *volstrekt niemand*, *Rijmb.* 13446; *Sp.* I⁸, 53, 32.

= De latere opvatting van *altoos* in den zin van *allhans*, *immers*, *ten minste*, die vooral in de 17de eeuw zoo gewoon was, bleef aan het Mnl. nog vreemd, ofschoon de beteekenis 2) er niet zelden zeer nabij komt.

ALUWIERE (ALUWIRE), znw. st. vr. *Tasch* of *buidel*, die aan den gordel vastgesnoerd werd gedragen. Mlat. *alloverium*, gevormd naar ofr. *allouyere*, *aloyere* (ROQUEF. I, 51, en vooral DU CANGE, I, 192); vermoedelijk eene afleiding van ofr. *aloyer*, lat. *alligare*.

Doe trac hi uut sire aluwire
Een cruet, dat was also goet
Dattet stelpte mans bloet.
Lanc. II, 42058.

ALVE, ook ALBE, znw. st. vr. Lat. *alba*, fr. *aube*. Zie DU CANGE I, 163. *Het witte linnen kleed*, *dat de dienstdoende priester aanheeft*.

Nu trect hi ane een linen gewant,
Dat ene alve es genant.
Bed. d. M. 179.

Dalve, dats dat lange cleet
Dat hem tote op derde sleet.
Lsp. II, 51, 103.

|| Een cleet, dat men noch ene alve heet, *Sp.* I⁷, 94, 22. Dat hi dic alve oec andede, *ald. vs.* 37. — Op beide plaatsen heeft de Proza-Vert. *albe*.

ALVINNE. Zie ALF (2de art.).

ALWEGE. Zie ALLEWEGE.

ALWELDICH (ALWELDECH), *-dige* of *-dege*, bnw. *Almachtig*. Verg. ALGEWELDICH. || De alweldege God, *v. d. L. O. H.* 650, 813. O Alreoverste, want du bist alweldigh ende goet, *Boec der Minnen*, *f.* 29.

AMACHTICH (AEMACHTICH, AMECHTICH, of -TECH), *-tige* of *-tege*, bnw. Ohd. *amahtig*, van het znw. *amaht*, onmacht, zwakte (GRAFF I, 15, II, 618, BEN. II¹, 9, GRIMM, *Gr.* II, 706). Het woord is gevormd uit *maht*, macht, en het voorvoegsel *a-* (zie A-), dat hier de ontkennende kracht heeft. Verg. AMECHTE.

Door misverstand van het reeds vroeg verouderde voorvoegsel *a-* verbasterde *Amachtich* later tot *Aelmachtich* (zie ald.), alsmede tot *Aenmachtich*, blijkens het afgeleide *Aenmachticheit*, waarvan men straks op *Amachticheit* een voorbeeld vindt aangehaald. Verg. hd. *ohnmächtig* en het mnl. voorz. *aen*, zonder, hd. *ohne* (zie AEN, 2de art.).

De mnl. beteekenis van *Amachtich* is overal die van *Machteloos*, *afgemat*, *uitgeput*, *verslagen*, t. w. van vermoeienis naar lichaam of geest.

Als hi den swarten in den stride
Amachtich sach, was hi blide.
Wal. 9961.

hetzelfde dat vs. 9944 *in onmacht* heette.

Ende selen gaen amechtech dan,
Dats enech cume gespreken can.
VELTH. VIII, 11, 59.

hetgeen in den *Lsp.* IV, 9, 61 door *cranc van herten ende verdaert* wordt uitgedrukt.

|| Dat herte van Egipten sal amachtich worden in midden hem (Vulg. *tabescet*), *D. B. Jes.* XIX, 1. Si sullen wandelen ende niet amachtich worden (*deficient*), *Jes.* XL, 31. Doe hij dit hoerde, so wort hi aemachtich van rouwen (*consternatus animo deficiebat*), I *Machab.* IV, 27. Mijne ogen sijn amachtich geworden om die tranen (*defecerunt*), *Klaagl. v. Jer.* II, 11. Ende sloech die Philistinen, tot dat sijn hant aemachtich wort (*deficeret*), II *Sam.* XXIII, 10. — Ook elders ter vertaling van *deficere*, als I *Sam.* XIV, 28; II *Sam.* XVI, 2; *Jes.* XLIV, 12; XLVII, 13; *Jerem.* XX, 9; *enz.* — Amachtich van honger, *Pass. W. f.* 182 *c.* Amachtich van moetheden, *f.* 219 *b.* Verg. ook *f.* 30 *a*, 52 *c.*

Aanm. De tegenwoordige beteekenis van *amechtig* of *aamechtig*, als *hijgende naar den adem*, ontstond door de onjuiste etymologische opvatting, die er *adm*, *adem*, in meende te vinden. Doch het woord heeft, buiten de toevallige gelijkheid van klank, niets met *adem* gemeen. Verg. het door mij aangemerkte in *Taalgids* I, 247—254.

AMACHTICHEIT, znw. st. vr., of -HEDE, zw. vr. Zie het vorige art. *Machteloosheid*, *afmatting*, *uitputting*, *verslagenheid*. || Ende worden verwandelt in amachticheit ende in anxt (Vulg. „in *dissolutionem* et formidinem"; Staten-Vert. „in *beswijckinge* ende vreese"), *D. B.* II *Machab.* III, 24. Doe si ... van amachticheyt haer hooft liet vallen in een joncwijfs scoet, *Pass. W. f.* 29 *c.*

— Uit de latere verbastering van *Amachtich* tot *Aenmachtich* ontsproot het afgeleide *Aenmachticheit*. || Want hy (*de soffraen*) is sonderlinge goet tegen cranckicheyt der magen ende tegens aenmachticheyt (Lat. *defectum cordis*), *Barthol.* 604 *a.*

AMANDRE, znw. zw. vr., mv. *amandren* (*Alex.* VI, 619). De bekende vrucht, thans *amandel* geheeten; verbastering van *amygdala*, gr. ἀμυγδάλη. Ook in sp. *almendra* heeft de *l* voor *r* plaats gemaakt; in ital. *mándorla* vindt men de beide letters vereenigd.

AMANSE of **AMANS** (?), znw. st. onz. (?). In de uittreksels uit de Rekeningen der Graven van Bloys, bij JONCKBLOET, *Gesch. d. Mnl. Dk.*, III, bl. 617 vlgg., leest men: || Item ... gegeven Scoenhoven, mijns heren hyeraut, tenen *amanse* te helpe, daer mijns heren wapene an stonden, *dat* hi voer him droech, 2 marc, ft. 6 lb. (*bl.* 628). — Item ... van 2 vergouden *amansen* mit raechen, die mijn here ende de here van Herlaer an den hals dragen, 4 marc, ft. 12 lb. (*bl.* 629). — Item ... den hyraude, tot eenen *amanse*, *dat* hi voir hem droech van mijns heren ende sijnre broeder wapene, 5 franke, tstic 18 s. 8 d. (*bl.* 633).

Onder den naam van *amanse*, of liever van *amans* (want het woord staat in den 3den nv. en was onz., blijkens het vnw. *dat*), wordt hier een sieraad aangeduid, dat, te oordeelen naar de prijsbepaling, een vrij kostbaar iets moet geweest zijn. Ongetwijfeld was het bedoelde woord van Romanischen oorsprong, doch nergens is in de Romanische talen een voorwerp van dien naam bekend. Mocht men stellen, dat misschien niet eenig bijzonder kunstwerk, maar een *sieraad* of *tooisel* in het algemeen bedoeld was, dan zou men wellicht aan prov. *amansa*, amour, affection (RAYN. II, 64), ofr. *amance*, amour, amitié, douceur (ROQUEF. I, 54) kunnen denken, en dan het woord verklaren als *don d'amitié*, bijna gelijkstaande met ons *souvenir*. Doch die uitlegging is verre van bevredigend, te meer omdat er alle reden bestaat om aan te nemen, dat *amans* niet de ware vorm der benaming was.

Niet zonder verrassing leest men bij Mevr. BOSBOOM-TOUSSAINT (*Lauern.* I, 251): „Hem sierde noch gouden halsband noch zilveren stikwerk, noch die weelde van kleine *amanzen* of gouden knoopjes." Men mag vermoeden, dat onze begaafde romancière het woord ontleende aan de bekende verhandeling van STREEO, die (bl. 197) van „*amanzen* of peerlen knoopen" en van „geëmmailleerde zilveren knoopen of *amanzen*" gewaagt. STREEO op zijne beurt ontleende zijn bericht aan VAN WIJN (*Avondst.* II, 150), die uit de *Excell. Chron. van Vlaend.* de volgende plaats aanhaalt: „In den somere, up feestelike dagen, so drougen si (*de vrouwen*) *Frocx*, die men heet *Quenen*, voren geknopt met *Amauzen*, totter eerden, oft som met *peerlen-knopen*, ende beneden gevoert met costelike voeringe, ende scaerlakene *Capproenen*, met geamalgierde *Knopen* van selvre ende van *Amauzen*." Men ziet hieruit: 1°. dat STREEO zich verschreven heeft, daar de naam niet *amanzen*, maar *amauzen* luidde; en 2°. dat de *amauzen* niet, gelijk STREEO doet vermoeden, met de *paarlen* knoopen identisch, maar integendeel daarvan verschillend waren. Dit helpt ons op den weg. *Amausen*, verbogen nv. van het mv., wijst op een znw. *amaus*, en dit kan wel niets anders zijn dan eene verbasterde volksuitspraak voor fr. *émaux*, mv. van *émail*. De gewone mnl. vorm voor *emailleeren* was *amelgieren* (zie ald.), gelijk wij ook bij den Vlaamschen kronijkschrijver zelven *geamalgierde* lazen. De *a* is dus op hare plaats, en de vorm *amaus* kan niet bevreemden bij eene zaak, die niet eerst als grondstof, maar als bewerkte voorwerpen uit Frankrijk tot ons kwam en dus veelal in het meervoud (*émaux*) genoemd werd. Over het opnemen van vreemde woorden in meervoudsvorm zie men het aangemerkte bij ALLEISE. Dat werkelijk *amaus* voor *émail* bij het Nederlandsche werkvolk een gewone term was, blijkt uit CHOMEL (bl. 68), die uitdrukkelijk *Amausum* opgeeft, en het verklaart door „al het zodanige smeltglas, dat tot emailleeren gebruikt word", terwijl hij later, op het art. *Emailleeren* (bl. 626 vlgg.), telkens het woord *amaus* bezigt. Door het eerste *amauzen* in de Vlaamsche kronijk worden dus *geëmailleerde knoopen* verstaan; voor het tweede zal men *amauze* moeten lezen, want daar moet de bedoeling zijn: „*geëmailleerde knoopen*, *van zilver en van email*", d. i., met andere woorden, „*geëmailleerde zilveren knoopen*."

Na dit alles zal het wel niet gewaagd zijn, ook in de boven aangehaalde rekeningen niet *amanse*, maar *amause* te lezen, en Amaus (znw. st. onz.) als *geëmailleerde plaat* op te vatten. De vermelding der wapens, die er op stonden afgebeeld, levert voor de juistheid dezer verklaring een bijna onwraakbaar bewijs.

AMAUS, -*se*, znw. st. onz. Zie het vorige art.

AMBACHT, mv. -*te*, znw. st. m. Goth. *andbahts*, ὑπηρέτης, διάκονος (SCHULZE 37, DIEFENBACH, *Vergl. Wtb.* I, 255); ohd. *ambaht*, *ampaht*, minister, villicus (GRAFF III, 25); ags. *ambiht*, *ombiht* (ETTM. 276), enz. Het osaks. *ambahteo* (*Hêliand* 2381, 6844) is een afgeleide vorm.

Ook in de Gallische taal bekend, werd het woord reeds door ENNIUS gebruikt, volgens FESTUS: „*Ambactus* apud Ennium lingua gallica *servus* appellatur." CAESAR, *B. G.* VI, 15: „*Ambactos* clientesque." Verg. HOLZMANN, *Kelten u. Germ.* 90 vlg.

Over de afkomst en vroegste geschiedenis des woords ligt nog altijd een nevel verspreid, die ook door de nieuwste onderzoekingen niet is opgeklaard. De hoofdvraag blijft: Is het woord oorspronkelijk Germaansch of Gallisch? Werd het door de Gallen van hunne Duitsche naburen overgenomen, of door de Gothen

ontleend aan de Romeinen, die het uit Gallië kenden? Is *am* uit *and* vóór de *b* door assimilatie ontstaan? of hebben de Gothen, door *am* in *and* te veranderen, het woord naar hun taaleigen vervormd? GRIMM (*Gesch. d. D. Spr.* 182 vlgg., *Wtb.* I, 280) verklaarde zich voor den Duitschen oorsprong; ZEUSS (*Gramm. Celt.* 89, 179) en MÜLLENHOFF (in WAITZ, *Das alte Recht der Sal. Franken*, 279) houden het woord voor Gallisch; ook DIEFENBACH in zijn jongste onderzoek (*Orig. Eur.* bl. 226 vlg.) acht dit waarschijnlijk; DIEZ, die in de eerste uitgave van zijn *Etym. Wtb.* (bl. 15) tot het gevoelen van GRIMM overhelde, laat in de tweede (I, 19) de vraag in het midden. Alles wel overwogen, komt het mij voor dat de schaal naar de Gallische zijde begint over te slaan.

Aan etymologische uitleggingen, zoowel op Gallischen als op Duitschen bodem, heeft het niet ontbroken; tot dusverre echter is er geene bekend, die zich door genoegzame zekerheid aanbeveelt. De verklaringen uit het Gallisch schijnen nog zeer onvoldoende. Sommigen vergelijken sanskr. *bhag'*, colere, vanwaar *bhakta*, colens, deditus (BOPP, *Gloss.* 242). GRIMM ontleedt *andbahts*, dat hij voor den oorspronkelijken vorm houdt, in het voorz. *and*, tegen, en het znw. *bac*, *bak*, rug; *andbahts* zal dan zooveel zijn als „*rückenhalter*", de dienaar die achter den rug van zijnen heer staat. Mag men een Duitschen oorsprong aannemen, dan doet zich eene andere verklaring voor, die — naar mij dunkt — ernstige overweging zou verdienen. Reeds HOLZMANN wees in 't voorbijgaan op een wortel *bah*, dien men gerechtigd is te stellen nevens lat. *fac-ere*. Het voorz. *and* nu beantwoordt aan lat. *ob*, als: *andhausjan*, obedire; *andrinnan*, occurrere; *andstandan*, obstare, enz. *Andbahts*, op deze wijze gevormd, ware dan letterlijk *offex*, en *andbahti* juist hetzelfde als *officium*, waarmede het ook in beteekenis geheel overeenstemt. De volmaakt gelijke analogie van het lat. woord zou zeker wel voor deze afleiding pleiten. Doch het geschil is voor alsnog niet in staat van wijzen gebracht.

Neemt men den wortel *bah* = *facere* aan, rechtstreeks is deze dan verwant aan goth. *bauan*, habitare, nhd. *bauen*, aedificare, ons *bouwen*; dat weder evenzoo met ags. *beon*, esse, eng. (*to*) *be*, ons (*ik*) *ben*, samenhangt, als lat. *facere* met *fui*, *fio* enz. De verwantschap van *bauan* met *facere* enz. is uitnemend in 't licht gesteld door GRIMM (*Wtb.* I, 1170 en vooral 1171), die zelf *bauan* tot een ouderen vorm *bagvan* terugbrengt, en dus mede den wortel *bag*, *bah* erkent. Het Noord-Friesch zegt nog heden *baggen* voor *bouwen* (BENDSEN 243, 288).

— *Ambacht*, als manlijk, voor *dienaar*, was (naar het schijnt) in 't Mhd. reeds onbekend; althans de ééne plaats, waar *ein geistlich amt* in dien zin wordt gelezen, wordt door GRIMM als twijfelachtig beschouwd (*Wtb.* I, 280; verg. BEN. I, 28 *b*). Des te merkwaardiger is het zeker, het woord nog in 't Mnl. aan te treffen. Het komt echter alleen in den *Lsp.* voor (*a.* 1330), waar tweemaal gesproken wordt van de *ambachte* der Hel, d. i. hare *dienaren*, *trawanten*. Bij het verhaal, hoe Lazarus uit hare macht verlost was, spreekt de Hel:

> Ic verloos al mine virtuut,
> Ende ooc al mine *ambachte*
> Waren berooft van haerre machte.
> II, 36, 1570.

en straks daarop, als de verschijning van CHRISTUS wordt aangekondigd, verhaalt de dichter (vs. 1605):

> Die helle geboot haren *ambachten*,
> Dat si die poorten wel wachten.

Zeker was die term in het gewone mnl. spraakgebruik niet meer gangbaar, maar bezigt BOENDALE, als hij van de *ambachte der helle* gewaagt, eene onderwetsche en geijkte kerkelijke uitdrukking. Doch het blijkt in elk geval, dat het woord langer geleefd heeft dan men veelal meent.

AMBACHT (later ook AMBOCHT en ANBOCHT gespeld), *-te*, znw. st. onz. Goth. *andbahti*; ohd. *ambahti*, *ambaht*, *ampaht*; mhd. *ambahte*; osaks. *ambaht*; ags. *ambiht*, *ombeht*. Zie het vorige art. en de aldaar aangehaalde schrijvers. Thans in dubbelen vorm overig: het oorspronkelijke *ambacht* voor lagere bedrijven, en het samengetrokkene *ambt* (hd. *amt*) voor hoogere bedieningen.

De eigenlijke mnl. beteekenis van *ambacht* is die van *bediening*, *beroep*, *werkkring*, in het algemeen, van alle standen der maatschappij, de hoogste zoowel als de laagste, gezegd: in 't Latijn altijd door *officium* of *ministerium*, in 't Fr. meestal door *office* weder te geven.

In dezen algemeenen zin zegt RUUSBROEC (V, 190), dat de „eenheit met Gode in minnen" zaligend werkt in ieder mensch „na sijn *ambacht* ende na sine weerde." De dichter der *Doctr.* merkt aan (II, 3468): Er zijn onder de menschen „diverse *ambachte* geset", en noemt dan het geestelijk leven, het wereldlijk leven en het rechterambt op. In de *Rose*, na de opsomming van een aantal bedieningen, meest tot den hoogeren stand behoorende, volgt (*C.* vs. 10332):

> Van allen ambachte so bem icke.

Zoo is ook (*Franc.* 3019) in de woorden:

> Set men tenen ambochte mede,
> Hi hout sine omoedichede,

de bedoeling: „plaatst men hem in eene *hooge bediening*, in een *eerambt*" (verg. vs. 3008 vlg.).

VELTHEM gebruikt zelfs *ambacht* van de keizerlijke waardigheid, als hij van Keizer Hendrik VII en zijne echtgenoote zegt (V, 3, 28):

> Ende al dambacht dat ten keyserrike
> Stont ende horde, na haer macht,
> Hebben si altoes volbracht.

Maar vooral gewoon was het woord in de volgende toepassingen.

1) *De kerkelijke bediening.*

a) De *bediening* of het *ambt* van geestelijken, zoowel van hoogeren als lageren rang. Zelfs van de Engelen wordt gezegd, dat zij den Schepper dienen, „elc van sinen *ambachte*," *Lsp.* I, 4, 9. Zoo leest men elders van het *ambacht* der Apostelen, en van „priesters *ambacht*" (*Tst. Bl.* 3598; RUUSBR. III, 162). Zoo ook: || Te berechtene haer ambacht, *van de Zeven Diakenen*, *Sp.* I[7], 43, 52. Te vuldoene des bisscops ambacht, *Rijmb.* 13924, *verg. Sp.* III[3], 15, 8. Sijn ambacht, *Sp.* III[6], 35, 21, *van Theophilus gezegd*, *die vs.* 6 *genoemd was*: in eene kerke een groot here, *en evenzoo Theoph.* 672. Sijn ambacht, *van een subdiaken*, *Sp.* I[7], 90, 47. Dat ambocht dat generale, *generale officium*, *Franc.* 2968. Tambocht nemen, *de geestelijke bediening aanvaarden* (*in de Minderbroeders-orde*), 1964. Met haren ambachte, *door de waarneming hunner kerkelijke bediening*, VELTH. VII, 21, 40. Aen sijn ambacht reyne, kuyssche ende eernstacht (*van een bisschop*), *Serv.* I, 746; *enz.*

b) *De bediening der kerkelijke plechtigheden*, *de kerkdienst.*

> (*Paus Leo*) vernuwede op ende neder
> Der kerken ambachte gewijt.
> *Lsp.* II, 48, 286.

|| Doe geschiede op enen tijt, dat Zacharias in der stonden dat hem behoerende was, sijns ambachts soude plegen in den temple. Ende alse hi comen was in den temple ende hi stont gereet sijns ambachts te plegene

ende tofferne wijroec op den outare na de gewoente sijns ambachts, *enz.*, *L. v. J. c.* 2 (waar ook ULFILA, *Luc.* I, 23, „dagos *andbahteis* is" heeft; de Staten-Vert. *bedieninge*). Dat ambocht der heiliger kerken, *Ned. Proza* 53 *. Eest dat men hem ambachte beveelt ofte prelate kiest, RUUSBR. III, 191.

— In het bijzonder van de bediening der Mis gezegd. || Dat ambacht der missen (*missae officium*), RUUSBR. III, 153, 162 *enz.*, *in Serv.* II, 744, alre ambachte geheerste *genoemd.* — In der passien ons liefs Heren, daer dit heilige ambocht der missen een gehoechnisse of is, *Hs. bij* CLIGN. *Bijdr.* 112. Als men ten ambacht vynck, *den dienst begon*, *Serv.* II, 1889. Als dat ambacht was gedaen, I, 1468. Dat ambacht der heiliger missen, — dat ambacht der missen volbrengen, — *of enkel* dat ambacht doen, *gewone termen in de oude getijdeboeken.*

— Den samengetrokken vorm *ambt* in dezen zin leest men in *Serv.* I, 1562, in de uitdrukking: dat ambt begaen, *den dienst verrichten.*

2) *De rechterlijke bediening.*

a) De *bediening* van den ambtenaar, wien de uitoefening der rechtsmacht en de waarneming der rechten van den landsvorst waren toevertrouwd. || *Judiciariam potestatem in Alcmere, quae* ambacht *vocatur Teotonice*, KLUIT, *Hist. Crit.* II, 126 (*a.* 1083). *Jam nominatis fidelibus nostris dedi in feodum jurisdictionem, quae* ambacht *dicitur*, MIERIS I, 206 *b* (*a.* 1230).

Dat elc rechtere sijn ambacht
Houdt van der Gods cracht.
Doctr. II, 3407.

Dat ten rechtere hoert toe
Den rechte altoes te helpene voert,
Ende dat sinen ambachte toehoert.
III, 716.

Tes rechters ambachte behoert,
Dat hi dat recht altoes voert steke
Ende onrecht velle ende breke.
Lsp. III, 11, 66.

Hieromme so en sal men niet
Den gierigen, wats gesciet,
In voordele van ambachte setten.
III, 16, 141.

d. i. „met een aanzienlijk *rechterambt* bekleeden."

Daar het woord oorspronkelijk de rechterlijke *bediening* of het rechterlijk *ambt* in het algemeen beteekent, vindt men het somtijds gebezigd, waar van *hooge* rechtsmacht of halsheerlijkheid sprake is. Zoo leest men bij HEELU, vs. 1519, van een *drossate*, die „van den *ambachte* gedaen," d. i. van zijn *ambt* ontzet werd. En zoo wordt in eene oorkonde van 1400 (MIERIS III, 725) het oostelijk gedeelte van het *baljuwschap* 's-Gravenhage „dat Oist-*ambocht* van der Hage" genoemd, t. w. in de plaatselijke opvatting des woords, straks onder *c*) vermeld.

Doch gewoonlijk wordt met *ambacht* de *lagere* rechtsmacht bedoeld, die men in Holland, Vlaanderen en Brabant het *dagelijcx gerechte* noemde, en die door een *schout*, *amman* of *meyer* uitgeoefend of „bedreven" werd. || Van den ambachte, daer si af dienen, *van een amman, een schout en een meyer gezegd*, HEELU 4558. Dat scoutambocht aenvaen, *aanvaarden*, MIERIS III, 488 *vlg. passim.* Onse scoutambocht van ... mit sinen toebehoeren te bedriven ende te bewaren, MIERIS III, 433 *a*, 457 *a*, MEYLINK, *Delft. Bijl. n°.* 91, 92, 93, *enz.*

b) Toen, bij de uitbreiding van het leenstelsel, de rechterlijke bediening of het schoutambt veelal in leen placht gegeven te worden, en de daarmede beleenden allerlei heerlijke rechten wisten te verkrijgen, die oorspronkelijk tot de grafelijkheid behoorden, werd *ambacht* — vooral in Holland — de benaming eener plattelands *heerlijkheid* met lagen rechtsdwang of „dagelijcx gerechte", ook *ambachtsheerscap* of *-heerlijckheit* geheeten, tegenover de vrije en hooge of *hals*-heerlijkheden, die ook den hoogen rechtsdwang (in halszaken) bezaten. Zoo beleende de landsheer zijne gunstelingen met *dat ambacht* of *dat gerechte van den ambachte* van deze of gene dorpen; niet zelden b. v. werd de grondeigenaar of bedijker eener streek lands met het *ambacht* beleend en daardoor tot *ambachtshere* verheven. || Alle dat goet, ambochten ende gerechten, die Willem van Herlem van ons helt te lene, MEYLINK, *Delft. Bijl. n°.* 130 (*a.* 1318). Van ons te houden te lene dat ambocht van Zoeterwoude in sulker manieren, alse andere ambochtsheren ambocht in Hollant van ons houden, MIERIS II, 46 *a* (*a.* 1305). Dat wy vercocht hebben ende vercoopen ... onsen geminden Willem van Couser ende synen naecomelingen onse ambochtsheerschip ende dagelijcx gerechte van Heylo ende van Oosdom metten schoutambocht aldaer ... te houden van ons ende van onsen naecomelingen tot eenen onversterffelijcken erffleen, *enz.*, IV, 100 *a* (*a.* 1408). Die ambochtheerschip ende dagelijcks gerechte van onsen dorpe van Uutgeest, IV, 412 *a* (*a.* 1417). Wat koren die gemeene ambochtsheren maken ..., die sullen wi gestade houden, II, 512 *a* (*a.* 1331); *enz.*

— De persoon, die met een *ambacht* beleend was, werd ook gezegd *geambacht* te zijn. || By wille ende consente der ambachtsheeren, die in Swindrecht geambacht zijn, MIERIS II, 601 *a* (*a.* 1337).

— Men zie voorts over de *ambachtsheren* de oork. n°. 132 en 136 in de *Bijl.* op MEYLINK, *Delft.*, en het aldaar (bl. 87) aang. werk van TROTZ, *Jus agrarium.*

c) Zeer geleidelijk werd de naam ook op het grondgebied of de landstreek overgebracht, waarover de rechtsban van den ambtenaar zich uitstrekte, vooral toen, door de onder *b*) genoemde ontwikkeling, het *ambt* tot eene *heerlijkheid* was geworden. Op die wijze werd *ambacht* de benaming van een *rechtsdistrict*, van elke plattelandsche afdeeling, die door een afzonderlijken schout (amman of meyer) berecht en beheerd werd. Zoo telden Vlaanderen en Vlaamsch-Zeeland een groot aantal *ambachte* of districten, waarvan elk verschillende dorpen onder zich bevatte: het Vrije van Brugge b. v., waarin 90 dorpen aan de Graven van Vlaanderen behoorden, was in 35 *ambachte* verdeeld (WARNKÖNIG, *Flandr. St. u. R. Gesch.* I, 296), en bekend zijn vooral de *Vier Ambachte* in Zeeuwsch-Vlaanderen (Assenede, Bouchout, Hulst en Axel), die reeds oudtijds dien naam droegen, als in vele oorkonden in KLUIT's *Hist. Crit.*, in de *Vl. Rijmkr.* vs. 10129, 10184, 10228, *enz.* Evenzoo omvatte het gebied der Graven van Holland en Zeeland eene menigte *ambachte.* Zie daarover o. a. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* V, 254—282, vooral 272 vlgg., OUDENH. *Z. Holl.* 449, MEYLINK, *Delft.* bl. 86 vlgg., en tal van charters bij MIERIS enz.

— Ook de oorspronkelijke en volledige naam *scoutambacht*, waarvan *ambacht* eigenlijk de verkorting was, werd op het grondgebied overgebracht. || Den goeden luden, binnen den voirs. scoutambachte geseten, MEYLINK, *Delft. bl.* 88. Van onsen lieden ute onsen scoutheitambachte van Antwerpen, WILLEMS, *Meng.* 439.

— De *ambachte*, die onmiddellijk onder den landsheer stonden, en over welke hij dus zelf den schout als zijnen plaatsvervanger stelde, werden *vrie ambachte*, vrije ambachten, genoemd, in tegenstelling van de in leen gegevene ambachten of ambachtsheerlijkheden. || In onse vrye ambachten, daer wy schoutambachten verlienet hebben, MIERIS I, 537 *a* (*a.* 1291).

— Over de latere opvatting van *ambacht*, in betrekking tot het waterschapsbeheer, zie *Ned. Wdb.*

3) Ieder *burgerlijk ambt*, elke *post* of *bediening*, door den landsheer of de overheid aan iemand toevertrouwd of in leen opgedragen. Vooral in samenstellingen gebruikelijk. || Want wy .. met onsen brieven gegeven hadden ... die schole ende dat schrijfambacht tot Rotterdam, MIERIS II, 575 *a*, *bis* (*a*. 1336). Dat clerckambocht, dat bodeambocht, die schole, die costerye, III, 613 *a*, 620 *a*. Scroedambocht ende soutmate, III, 497 *a*; *enz.*

4) *Ambacht*, in den nog heden gewonen zin.

a) *Handwerk van eene bepaalde soort*, *nering*, *broodwinning*, *dagelijksch bedrijf*. Een rechtstreeksch uitvloeisel van de oorspr. beteekenis van *dienst*, daar de handwerkslieden oudtijds dienstlieden waren, tot de *ministeriales* van hunnen heer behoorden. Ieder had dus zijnen *dienst*, zijn *ambacht* te verrichten. In dezen zin wordt *ambacht* meermalen met *conste* verwisseld. — Om Walewein te lijf te gaan, zegt de dichter, grepen de *dorpers* het eerste het beste werktuig, dat zij vinden konden,

Wat dat si gegripen conden,
Also alsi in haer ambacht stonden.
Lanc. II, 38383.

Dat hi nemmermeer en gedijt
Ane sijn ambacht, diet node doet.
Doctr. III, 256.

In den *Lsp*. III, 14, 115 vlgg. worden de zeven voornaamste handwerken opgenoemd, waaruit „*die ander ambochte die men pliet*" voortspruiten. Een twaalftal soorten van *ambochtslude* somt POTTER op (*Mloep* II, 665—674), en daaronder ook den *monnik*; want, als MAERLANT zegt:

moenke wonnen hare tere
Doe met *ambachte* ende met pinen.
Sp. III[3], 38, 32.

|| Ambacht *van een wever*, *Heim*. 1632; *van een smid*, 1655, enz. Verg. *Vl. Rijmkr*. 9198, 9205; *Renout* 774 vlgg., enz.

b) Bij overdracht van beteekenis werd *ambacht* ook, bijzonder in Vlaanderen, de benaming der erkende vereenigingen of genootschappen van handwerkslieden en neringdoenden, die hetzelfde ambacht of bedrijf uitoefenden; elders veelal *gilden* of *neringen* geheeten. Verg. fr. *métier*, van lat. *ministerium*. De ware reden dezer benaming wordt door WARNKÖNIG zeer juist aangewezen. „Handwerker", zegt hij, „mit ihren meistern an der spitze, waren ja früher in jeder Villa, und als solche besondere *Ministeriales*; jede klasse gehörte zu demselben Ministerium, wurde daher bald *métier* genannt" (*Flandr. St. u. R. Gesch*. I, 295).

|| Het vleeschambacht, DIERICX, *Mém*. II, 146. Deken van den ambachte van de fruteniers, II, 118. De goede liede van den tapijtambochte, *Belg. Mus*. IV, 54. Die goede cnapen van den wevers ambachte, IV, 70. Wy deken, die gesworne knaepen, ende gemeene ambacht van den wollinwevers ambochte in Middelburg, MIERIS II, 216 *a* (*a*. 1319). Verg. CANNAERT, *Bijdr*. bl. 389, 394, enz.

5) *Dienst*, *werk*, *bedrijf*, *taak*, in 't algemeen, blijvend of tijdelijk, van allerlei aard en soort.

Ic wille u seggen van wat ambochte
Si plach te wesen langen tijt
Int cloester, daer si droech abijt:
Costersse was si daer.
Beatr. 26.

Altemet dat wise verwinnen,
So seldise tuwen castele binnen
Voeren in gevancnessen, secgic u.
Dit sal u ambacht wesen nu.
Lanc. III, 20001.

Want gi hebt geleert soe wel
U *ambacht*, al sonder spel,
An dat clein hondekijn,
Dat wel can dat *ambacht* sijn.
Vergi 848,

waar het van een minnenhandel gezegd wordt. Elders van het bedrijf der ontucht, *Lorr*. I, 167; of in uitdrukkingen als: „die in de kerke ... *geen ambocht* hevet te winnen kinder", d. i. *geene roeping*, *Franc*. 4091; „si dede al dat *ambocht* eenre voesteren", *Pass. S. f*. 68 *c*; of weder van het bedrijf van een die hout hakt, *Franc*. 9997; of van ridders die aan tafel dienden, „elc van bevolenen *ambachte*", ieder voor de hem opgedragen taak, *Troj*. 275; of in nog ruimeren zin, als b. v. de Ezel zegt: „Menech *ambacht* es mi cont ... ic drage, ic hale, ic hebbe wee", *Esop*. XVII, 12. Zoo ook zegt Karel, als hij met Elegast op inbraak en diefstal uitgaat, bij 't opnemen van een ploegkouter: „Dits ten *ambachte* goet", dit kan bij 't *werk* te pas komen, *Eleg*. 686. Zelfs roof en moord worden, doch met bittere scherts, het *ambacht* (het gewone handwerk) der Edelen genoemd, *N. Doctr*. in de var. op vs. 634 (bl. 150 vlg.); *enz.*

|| Der ontfaermicheit ambocht, *Franc*. 4061. Tambocht der ontfaermichede vuldoen, 4296, *het werk of de plicht der barmhartigheid* (lat. *officium*).

— Zelfs van zaken wordt *ambacht* in dezen zin gebezigd. || Die middel nomina ... die de manier, forme ende beteykenis hebben van den abstracten, ... mer si hebben die gewoent ende dat ambocht (*dienst*, *verrichting*; lat. *officium*) der nominum concretorum, *Barthol*. 5 *b*.

Eindelijk staat *ambacht*, in overdrachtelijke beteekenis, ook voor

6) *Ambachtskamer* of *dienstkamer*; *een vertrek voor zaken van huishoudelijken dienst bestemd*; fr. *office*.

een gesate, daer in een zale
Stont gemaect, scone ter cure,
Ambachte oec binnen mure,
Paleercameren ende kemenaden,
Daer men in dingen soude ende raden,
Tretsore, kokenen, al *ambochte*,
Selc alse enen prince dochte.
Brab. Y. II, 2739.

Bij MAERLANT (*Sp*. IV[1], 15, 76), uit wien deze verzen zijn overgenomen, heet het eerste *officien*, het tweede insgelijks *ambochte*.

AMBACHTERE (AMBACHTER), znw. st. m. Zie AMBACHT (2de art.), 2) en 3). *Ambtenaar*, *dienstman*, fr. *officier*. || Drossate, rentmeistren, meyeren, ammannen, scoutheten, marcgreven, bailluwen, woudmeisters ende warantmeisters, castellains, ende alle andere ambachteren, *Brab. Y. D*. II, *Cod. Dipl. bl*. 711 (*a*. 1404), *welke hier genoemde hooge ambtenaren straks* die grote ambachteren *worden geheeten*, *bl*. 712, 713. Allen onsen mannen, rechteren, ambachteren ende onderseten, *bl*. 712. Rechtere oft ambachtere, *bl*. 625 *vlg. passim* (*a*. 1378). Onsen ambachteren ende knechten, WILLEMS, *Meng*. 353, 354. — Het mv. *ambachters* bij V. D. BERGH, *Gedenkst*. I, 258 (*a*. 1419).

Al de hier aangehaalde oorkonden behooren tot het hertogdom Brabant.

AMBACHTSBEWAERRE (later AMBACHTSBEWAERDER), znw. st. m. Zie AMBACHT (2de art.), 2, *c*) en verg. BEWAREN, d. i. *verzorgen*. *Ambachtsbewaarder* of *-verzoryer*; benaming van gegoede ingezetenen van het ambacht, gewoonlijk twee in getal, door de ambachtgenooten gekozen om met en tegenover den Schout „*des ambochts oirbair te doen*," als belast met de zorg voor de eer, de goederen en de verplichtingen van het ambacht, hetwelk zij naar buiten ook tegenover den landsheer vertegenwoordigden. Als zoodanig bezorgden zij de dijken, sluizen, wegen enz., waarvan het onderhoud op het ambacht rustte. Persoonlijk, zelfs bij lijfsdwang, jegens den heer, den dijkgraaf en de hoogheemraden verbonden voor de voldoening van het schot en sluisgeld

van geheel het ambacht op de gestelde termijnen, bestuurden zij daarvan de zetting en den omslag over de belastingschuldigen, en inden het bedrag. Daarom werden de *Ambachtsbewaerres* ook wel eens *Ontfangers* genoemd. Als bewaarders van des ambachts eer was het hun recht en hun plicht twist te voorkomen, veeten te verzoenen en vechtenden te scheiden, op straf van boete; om welke reden zij op sommige plaatsen *Vredemakers* heetten. De naam *Ambachtsbewaerres* was alleen in Holland bekend, waar zij echter ook *Waren*, *Waersliede* en *Waerscappen* genoemd werden. Elders vindt men dezelfde of soortgelijke gemeenslieden onder andere namen: in Voorne *Lantmeesters*, in Brabant *Lanthouders* en *Bedesetters*, in Vlaanderen *Pointers* en *Ponders*, enz. Zie op die woorden. Hunne betrekking was voor 't platte land dezelfde als die der *Poortmeesters* of *Burgermeesters* in de steden, die insgelijks de gemeente vertegenwoordigden; te recht wordt dus nog in 1664 van „twee *Burgermeesters* ofte *Ambachtsbewaerders*" te Aalsmeer gewaagd (LAMS, bl. 740). || Onsen dijcgrave, heemrade ende ambachtsbewares (*in Z. Holl.*), MIERIS III, 315 *a* (*a.* 1375). Alle die ambochtsbewarers ende schotvangers over al binnen uwen bedrive (*in Delfland en Schieland*), IV, 202 *a* (*a.* 1412). Allen waelgeboren luyden, waerschippen ende ambochtsbewaerders over al in den dorpen van Rijnlant, IV, 747 *b* (*a.* 1425); *enz.*

Zie voorts de oorkonde van 1427, het hoogheemraadschap van Rijnland betreffende, bij MEYLINK, *Delft. Bijl.* n⁰. 228, en vooral de keurige schildering van den *Ambachtsbewaerder* bij Mr. VAN BERCKEL in *D. War.* II, 325—333.

AMBACHTSGEVOLCH, *-volge*, znw. st. onz. Verg. AMBACHT (2de art.), 2, *b*) en GEVOLCH. Collectieve benaming van alle rechten en voordeelen, die naar herkomst aan eene ambachtsheerlijkheid verbonden waren, behalve het eigenlijke *ambacht*, d. i. het ambachtsheerlijk gezag met de boeten en voordeelen van het gerecht. Dikwijls behoorden daartoe de visscherij, vogelarij, malerij, tienden, tollen, veren, accijnzen enz.; soms ook het patronaatschap der kerk. Zie OUDENH. *Z. Holl.* 450. || Vroen, tyenden, ambocht ende ambochtsgevolch, MIERIS III, 119 *a* (*a.* 1360). Alle dat ambocht met sinen gevolge ..., molen ende middeldijc, alle hofsteden ende voirhoven, alle vronen ende veren, vogelrien ende vischerien, ende alle ambochtsgevolch, III, 422 *a* (*a.* 1385); *enz.*

AMBACHTSHEERSCAP, *-scape*, *-scepe*, znw. st. vr., of -SCEPE, zw. vr. *Ambachtsheerlijkheid.* Zie AMBACHT (2de art.), 2, *b*).

— Het woord werd ook bij overdracht van den *ambachtsheer* gezegd, naar de analogie van *heerschap* voor *heer*. In dien zin werd het zeker als m. gebezigd; het gebruik van *heerschap* als onz. is van lateren tijd. || Dat sy Willem ontfaen ende houden tot heuren ambochtsheere, ende hem doen gelijck dat andere onse ambochte in Kennemerland heuren ambochtsheerschepen doen, MIERIS IV, 100 *b* (*a.* 1408).

AMBACHTSHERE, znw. zw. m. *Ambachtsheer.* Zie AMBACHT (2de art.), 2, *b*).

AMBACHTSLIEDE (AMBACHTSLUDE). Zie AMBACHTSMAN.

AMBACHTSMAN, znw. st. m. Meestal in het mv. Ambachtsliede of -lude.

1) *Ambtenaar*, *dienstman*, in 't algemeen. Zie AMBACHT (2de art.), 2) en 3) en verg. AMBACHTERE. || Des biscops ambochtsluden (lat. *villici*), *Beka auctus*, *bij* MATTH. *Anal.* III, 135. Die ambochtsluden van den rike (lat. *officiales*), *ald.* 155. Doe quamen ooc die ambachtsliede ende daden hen doepen, *L. v. J. c.* 22, d. i. *de tollenaren*, Vulg. *publicani* (*Luc.* III, 12).

2) *Ambachtsman* of *handwerksman*, de tegenwoordige opvatting. *Mloep* II, 674, enz. Zie AMBACHT (2de art.), 4).

AMBACHTSRECHT, *-rechte*, znw. st. onz. Verg AMBACHT (2de art.), 2, *b*). *Al het recht*, *tot een* ambacht (*eene* ambachtsheerlijkheid) *behoorende*. || Mit ambochte ende ambochtsrechte, *Zwijndr. Oork.* 60 (*a.* 1374).

AMBACIAET, znw. zw. m. *Gezant*, *afgevaardigde.* Mlat. *ambasciatus*, van *ambascia*, dat uit *ambactia* ontsproot en dus van *ambactus* afstamt (zie AMBACHT, 1ste art.), en vanwaar *ambasciare*, waaruit weder ital. *ambasciadore*, fr. *ambassadeur*. Zie DU CANGE I, 220, DIEZ, *Wtb.* I, 19, en verg. AMBASAET. || Een ambaciaet der stat van Athenen, *Dyal. Creat.* 66; straks daarop *ambaciator* genoemd.

AMBACIATOR. Zie AMBACIAET.

AMBASAET, znw. zw. m., *Gezant*, *afgevaardigde.* Hetzelfde als AMBACIAET: zie ald. || Hi sant sijn ambasaet binnen Lovene, *Brab. Y.* VI, 11437.

AMBLANT, bnw. Fr. *amblant*, van *ambler* (*aller l'amble*), lat. *ambulare*. *Den telgaande*, *telganger*, van een paard of muilezel gezegd. || Up enen muul, fier ende amblant, *Sp.* IV², 58, 111.

AMBOCHT. Zie AMBACHT (2de art.).

AMBT, znw. st. onz., samengetrokken uit Ambacht, *kerkdienst*, *officie*. *Serv.* I, 1562. Zie AMBACHT (2de art., 1, *b*).

AMBTMAN. Zie AMTMAN.

AMECHTE, bnw. Hetzelfde als *Amechtich*, *Amachtich*: zie bij dit laatste.

> Den genen die van groten rouwe
> Amechte es worden altemale,
> Ende daer af lidet pine ende quale.
> *Christ.* 1682.

Evenzoo staat *Almachte* (zie ald.) voor *Almachtich*.

AMECHTICH. Zie AMACHTICH.

AMEIDE. Zie HAMEIDE.

AMELAKEN (AMMELAKEN, AMLAKEN), znw. st. onz. *Tafellaken*. De gewone afleiding van *ammen*, zoogen, hd. *ammen*, „mammam dare, lac praebere, nutrire" (GRIMM, *Wtb.* I, 279) — waaraan men bij uitbreiding de beteekenis van *spijzigen* in 't algemeen toekent, zoodat *ammelaken* zooveel als *spijslaken* zou zijn, — verdient nauwelijks melding. Het ww. *ammen* (dat trouwens in onze taal niet eens schijnt voor te komen) laat die ruime uitbreiding van beteekenis niet toe; in 't Hoogd. blijft het beperkt tot het voedsel, door eene *amme* of *zoogster* aan het kind of door *vogels* aan hunne jongen geboden. Ook zou de samenstelling met het werkwoord hier volstrekt ongepast zijn, want *ammelaken* zou dan niet *spijslaken* beteekenen, het laken waarop de *spijzen* geplaatst worden, maar *voedlaken*, hetgeen ongerijmd is. Daarenboven — en dit is beslissend — eerst later is *ammelaken* de gewone vorm geworden: de oorspronkelijke vorm moet *amelaken* geweest zijn, want uit *ame* kon *amme* ontstaan door den zeer gewonen overgang van den vollen *a*-klank tot de onvolkomene *a* (zie A, 2, 1), maar niet omgekeerd *ame* uit *amme*, een overgang die volstrekt ongehoord is. Gelukkig is de ware afleiding niet verre te zoeken. *Ame* is hetzelfde woord als ons *aam*, de bekende wijnmaat, ohd. *âma*, mhd. *âme*, nbd. *ahm*, *ohm* (zie *Ned. Wdb.* op AAM). Thans verstaan wij door *aam* een *groot vat*, maar oudtijds werd het voor *vat* of *vaatwerk* in 't algemeen genomen; gelijk *vat* zelf aan eene ton van grooteren omvang doet denken, terwijl wij nog in *vaten wasschen* en *vaatdoek* het woord in de oude opvatting van *vaatwerk* bezigen, evenals b. v. MAERLANT (*Rijmb.* 11875 vlg.) *schotels*, *nappen* en *stoopen* gezamenlijk *die vate* noemt. Hetzelfde was met *aam*, mlat. *ama*, het geval; bepaal-

delijk werd het gezegd van het *vaatwerk*, dat op het outaar geplaatst werd. PAPIAS getuigt (bij DU CANGE I, 215): „*Amae* vasa sunt, in quibus sacra oblatio continetur, ut vinum", en elders leest men van *amae argenteae*, zilveren wijnkannen, aan de kerk geschonken. Het *amelaken* was dus het laken, waarop de *amen* of het *vaatwerk* geplaatst werden, het outaarkleed; bij uitbreiding ook van andere tafels, het *vaatlaken*, het laken waarop men de *schotels*, *nappen*, *stoopen*, *kannen* enz. plaatste, het *tafellaken*.

Dat over tafel wert gesproken,
Sal blyven in tamelaken geloken.
Spreuken 107.

Doe hiet hi vouden
Dat amelaken ende doen woch.
Ferg. 2650.

— Dat amelaken opdoen of — oplesen, *het tafellaken wegnemen*, *de tafel afnemen*, als men thans zegt.

Als si der spisen hare gevouch
Hadden geten ende genouch,
Hevet men die amelaken upgedaen.
Wal. 4631,

waar *amelaken* in het mv. voor *amelakene* staat.

Si aten ende men hiet opdoen (*afnemen*).
Doe quam gelopen een garsoen,
Ende dede op dat ammelaken.
Ferg. 1281.

Men las op damlaken, als ment hiet.
Flor. 2259 (hs. — Uitg. *tamlaken*).

|| Maect der tafel unde brenc dlange ammelakin, *Hor. Belg*, IX, 93, ter vertaling van fr. „*aporte le longe nape.*"

In *Flor.* 1920 heet het *scoonlaken*, dat KIL. als Vlaamsch opgeeft en gelijkbeteekenend met *ammelaken* in Brabant. Dit laatste behoort zeker voornamelijk in Brabant te huis en is in het kwartier van Antwerpen nog heden in gebruik; het was echter, nog in de 17de eeuw, ook elders bekend. Zie *Taalk. Mag.* II, 219.

AMELGIEREN (AMMELGIEREN), zw. ww. bedr. Fr. *émailler*, van *émail*, ital. *smalto*, smeltglas, afkomstig van ohd. *smelzan*, vroeger *smalzjan*, *smaltjan*, ons *smelten*. Zie DIEZ, *Wtb.* I, 383, en verg. het gezegde over mnl. *Amaus* op het art. AMANSE. *Emailleeren*, *brandschilderen*, *kleuren op metaal schilderen*; in de wapenkunde de gewone uitdrukking voor *kleuren*.

Die velde sijn gescakiert,
Van sabel, van kele geamelgiert,
Van synoper ende van asuer.
Rein. II, 5509.

|| Van finen goude was die rinc, ende binnen . . . stonden letteren geamelgiert, van sabel ende van asuer visiert, *Rein.* II, 5335. Gegreven ende geamelgiert, II, 5655. Twee selverin scalen . . . geammelgiert metten teeken van den ambochte, *Belg. Mus.* IV, 55. Van goude, geamelgeert groen, *Mloep* IV, 794.

AMER, znw. st. m. Eene soort van *tarwe* of *weit* (*triticum amyleum*), na verwant aan de *spelt* (*triticum spelta*). Ohd. *amar* (GRAFF I, 253); mhd. *amer*, *amel* (BEN. I, 29 *b*); thans nog in Zwitserland *ämmer* (STALDER I, 101), in Zwaben *emer* (SCHMELLER, *B. Wtb.* I, 53). Zie ook DIEFENBACH, *Orig. Eur.* 834. *Amer* is een oude wisselvorm van *amel*, dat ontleend is aan gr. ἄμυλον, lat. *amylum*. Nog heden kent het Eng. *amelcorn*, het Hoogd. *amelkorn*, waarvoor men in Zuid-Duitschland ook *amerkern* zegt (KALTSCHMIDT 29 *b*). Ook hier te lande was *amelkoren* bekend, dat KIL. door „*olyra, far candidum*" verklaart, en waarover DODONAEUS bl. 870 *b* handelt. || Datter veel geslachten van coern zijn, als weyte of tarwe, rog, gerst, amer, spelt, mylie ende deser gelijken, *Barthol.* 619 *a*. — Het Latijn heeft: „*triticum*, *far*, *ordeum*, *siligo*, *panicum et milium.*" *Amer* beantwoordt dus aan *siligo*.

AMERAEL. Zie AMIRAEL.

AMERIE, znw. zw. vr., in *ZVl. Bijdr.* III, 129, onder de stadsinkomsten van Middelburg genoemd. *Amerij*, van *amen*, keuren of ijken, dus de *keuring* of *ijk* van vaten enz.; hetzelfde als *Aminge*. Zie ald.

AMERSADE, AMERSAET, AMERSATE. Zie EMMERSADE.

AMETESTIS. Zie het volgende art.

AMETISTE (AMETIST), znw. zw. m. Gr. ἀμέθυστος. *Amethyst*, violetkleurig edelgesteente; aldus (naar men zegt) genoemd van de ontkennende α en μεθύω (dronken zijn), omdat men oudtijds aan dezen steen de kracht toeschreef van tegen dronkenschap te behoeden. MAERLANT zegt er van:

Die cracht die hi hevet in,
Dats dat hi dronkenscap verdrivet.
Nat. Bl. f. 130 b.

Jaspen, crisoliten, diamanten,
Ametisten, topasen, jocanten.
Flor. 1028.

Topaes, die beter es dan gout,
Crisoprassus ende ametiste.
OVl. Ged. I, 49, 553.

|| Die ametist heeft purpur varuwe, geminget met violeite, ende ute heme scinen gracieleke blickende vlammen alse roede rosen; ende hi es sere lichte te gravene, ende hi wast in Indiën, RUUSBR. I, 221.

— In *Tondal.* 14 vindt men *ametestis* gespeld.

AMIE (AMYE), -*ien*, znw. zw. vr. Fr. *amie*, lat. *amica*, dat evenzoo van *amare* afstamt, als ons *vrijster* van goth. *frijôn*, beminnen. Ook mhd. *âmîe* (BEN. I, 29 *b*). Verg. AMIJS.

1) *Geliefde*, *beminde*, *minnares*, in goeden zin.

Al dies gelike hilt Florijs
Een lelie vor siere amien.
Flor. 933.

Ay mi, seit hi, es Blancefloer,
Mine wel soete amie doot! ' 1083.

Hets recht dat niemen verwonnen lie,
No bloethelt toge vore sine amie.
Ferg. 2423.

|| U amie die joncfrouwe, *Ferg.* 2451. Van siere amien, om siere amien, *Flor.* 1045, 1056. Eest ju suster jof uwe amie? *Wal.* 8779; *enz.*

2) *Minnares*, *bijzit*, het fr. *maîtresse*.

Ic hadde liever in dese noet
Met enen man te gane om broet,
Dien ic hadde wettelike,
Dan sconinx amie van Vrankerike
Tsine al mijn leven lanc.
Lorr. I, 187.

om dat hi dorste castien
Puppine van sire amien,.....
Die hi hielt, als ic las,
Boven sijn getroude wijf.
Lsp. II, 48, 943.

Ende hadde kinder, wet vorwaer,
C ende XV, horic scriven,
Som van amien, som van wiven.
Sp. I3, 32, 10.

|| Abner . . . bi Sauls amye lach, *Rijmb.* 9907. Des conincs amye, 17702, 17822. Sine wive ende sine amyen, 16737. Hi hadde vele wijf ende amien, *Sp.* I4, 32, 7. Sine minne lach an ene sine amie, III6, 43, 11. Sine amie, dat scalke wijf (VINC. *concubina*), III6, 44, 5. Ere siere amien, *Flor.* 678. Der coninginnen zijn sestich; der amien zijn achtentich, ende der jonger dyernen en is geen getal, *Boec d. Minnen*, *f.* 36 (uit *Hoogelied* VI, 8. Staten-Vert. *by-*

wijven, Vulg. *concubinae*). Gehuwet man, die openbaerleke amie houd boven sinen wive, *Gesch. v. Antw.* II, 481; *enz.*

Zelfs met bittere verachting gezegd, als:

> Dat si *puten* sijn ende *amien*,
> Ende vul sijn van dorpernien.
> *Rose* (*C*), 3853.

AMIJS, 2de nv. *amijs*, mv. *amise*, znw. st. m. Ofr. *amic*, *amis*, lat. *amicus*. Mhd. *âmîs* (BEN. I, 30 *a*). Verg. AMIE.

1) *Geliefde*, *beminde*, *minnaar*, in goeden zin.

> Hi was haer amijs getrouwe,
> Ende soe mindene weder de vrouwe.
> *Rose* (*C*), 1043.

> Mi heeft verloren die scone Florijs,
> Mijn soete lief, mijn soete amijs.
> *Flor.* 748 (verg. 3072).

> Vrouwe, seit hi, niet broeder, maer amijs.
> 2303.

hetzelfde wat in vs. 2298 *haer lief* heette.

> een rose, diese boot
> Ende hilt vort ansichte haers amijs. 931.

> Daer soeken si ende soeken sullen
> Emmermeer ende niewer vinden
> Hare amise, die si minden. 1261.

|| Wel soete amijs! *Flor.* 3546, *Ferg.* 1361. Haren lieven amijs, *Wal.* 7847. Eens haers amijs, dien si harde minde, *Flor.* 1688. Bi minen amise, *Lanc.* II, 5386. Van minen amijs, 5325; *enz.*

2) *Minnaar*, *boel*, in slechten zin.

> Dat sijn moeder sinen vader
> Hadde gemoert in sulker wijs
> Mit Egistus, horen amijs.
> *Mloep* IV, 470.

> En wrect oec in geenre wijs
> U selven over uwes wijfs amijs.
> *Lsp.* III, 9, 117.

|| Dat hise bevart met haren amise, *Taalk. Mag.* III, 180, 261. Die haren amijs tijt andre amien, *ald.* *vs.* 276; *enz.*

AMICT. Zie AMIT.

AMINGE (AEMINGE, HAMINGE), znw. st. vr. Verg. AMERIE. De *keuring* of de *ijk* van vaten, tonnen en andere maten. Hd. *ahmen* of *ohmen*, den inhoud van ledige vaten meten; *der ahmer*, de keurmeester van vaten (ADELUNG I, 185); *die ahmung*, d. i. „messung, ausmessung" (KALTSCHMIDT 24 *a*). De afleiding van *aem*, *aam*, vat, schijnt voor de hand te liggen; toch is denkelijk de overeenkomst toevallig. Het Ofr. kende *aësmer*, *asmer*, *aemer*, *aumer* en *esmer*, voor *schatten*, *keuren*, van lat. *aestimare*, en *esme* zoowel voor *schatting*, *keuring*, als voor *gewicht*. Zie DU CANGE III, 94 *a*, *b* en VII, 155 *b*; ROQUEF. I, 29, 517; GACHET 175; DIEZ, *Wtb.* I, 165, en vooral *esme* en *aymar* bij RAYN. III, 219. Wellicht is het woord van de markt van Troyes naar de Nederlandsche en Duitsche markten overgebracht.

|| Dat alle samencoop, vergieringe (*roeiing van vaten*), aminge, ende alle maten der stat sijn, *Keur van Mechelen a.* 1301, *in Brab. Y. D.* I, *Cod. Dipl. bl.* 697, hetgeen *a.* 1316 in 't Latijn aldus herhaald wordt: „*Officia*, *quae* zamecoop, verteeringe (*l.* vergieringe) *et* haminge *Teuthonice nominantur*", ald. 756. — Dic amynge binnen onser stede van Middelburch ... welke amynge voirscreven wy ... geven mit desen brieve ... mit sulken nutscippen ende profiten als dair to behoeren ... dat si ... die amynge voirsz. rustelic ende vredelike laten gebruken, MIERIS IV, 433 (*a.* 1417). Dic aeminge, die tonnegaederinge ende den afslach van der vischmarct, *ald.* 471 (*a.* 1418).

AMIRAEL (AMERAEL, AMMIRAEL), znw. st. m. Van arab. *amîr*, *emîr*, vorst, bevelhebber, waaruit het Mlat. *amiratus*, *amiraldus*, *admirallus* en *admiralius* vormde, terwijl elders andere suffixen aan het Arabische woord werden toegevoegd. De verklaring van VON HAMMER en MAHN, volgens welke *amiral* ontstaan zou zijn uit. arab. *amîr-al-ba'hr*, bevelhebber der zee, met weglating van het laatste woord, wordt te recht weêrsproken door DIEZ, *Wtb.* I, 17, op grond dat *amiral* eertijds niet *vlootvoogd*, maar alleen *bevelhebber der Ongeloovigen* beteekende en dus aan het enkele *amîr*, zonder meer, beantwoordde. Bij DU CANGE I, 229 *c*, leest men o. a.: „*Amirae* et *Amiralii* apud Saracenos et Turcos, Satrapae nempe urbium vel provinciarum praefecti, atque adeo Sultani qui Caliphae suberant"; en: „*Admiralli*, qui sunt quasi Comites et Capitanei exercituum."

In 't Mnl. werd de Oostersche oorsprong des woords nog levendig gevoeld en was de oorspronkelijke beteekenis nog de gewone. Zoo wordt in den *Floris* de *vorst* of *emir* van Babylon altijd de *ammirael* genoemd. Zoo heeten de bevelhebbers in het Saraceensche leger *amirale*, *ammirale*, als b. v. *Lorr.* II, 771, 813, 821 enz.; *Limb.* VI, 789, 823, 969 enz.; *Sp.* IV³, 14, vs. 35, 57, 74, enz.; en zoo leest men in *Huge van Taberien*, dat Saladijn door 24 *amerale* werd opgewacht (*Belg. Mus.* VI, 102, 231). POTTER gebruikt *ammirael* als titel van het hoofd der legerbenden van Minos, den koning van Creta (*Mloep* I, 1448).

Doch ook de latere opvatting als *vlootvoogd* was reeds in 't Mnl. bekend. Zoo wordt b. v. de Fransche scheepsbevelhebber *amirael* genoemd in *Vl. Rijmkr.* 8301, 8307 enz., en evenzoo bij STOKE IX (*passim*) de Genueesche scheepsvoogd Grimaldi, die bij VELTH. IV, 67, 46 vlg., de „*ammirael van der zee*" heet.

AMIT (AMICT, AMMIT), znw. zw. vr. Lat. *amictus*. De *witte doek*, waarmede de priester bij de Mis de borst en de schouders dekt. Verg. DU CANGE I, 228.

> *Van der Amicten.*
> Soe nemt hi enen doec wit,
> Die geheten es amit,
> Die hem om die side strect
> Ende sijn hoeft (*l.* hals?) al omme bedect.
> *Bed. d. M.* 161.

> Die amit, die ic noemede eer. 173.

> Die doec scone ende wit,
> Die men heet een ammit (*var.* amict),
> Bediedt die doec, alsict vant,
> Dien men Gode vore dogen bant.
> *Lsp.* II, 51, 97.

AMLAKEN. Zie AMELAKEN.

AMMAN, mv. *ammanne*, znw. st. m. Mhd. *ambetman*, *amman* (BEN. II, 34 *b*). Samentrekking uit *ambachtman*, *ambtman*. Zie AMBACHT (2de art., 2) en verg. AMBACHTSMAN en AMTMAN. Eigenlijk in 't algemeen degeen die een *ambacht* of *ambt* in dienst van zijnen heer bekleedt, een *dienaar* of *ambtenaar* (lat. *officialis* of *ministerialis*); doch bepaaldelijk gezegd van den landsheerlijken ambtenaar, wien de uitoefening der rechtsmacht en de waarneming der rechten van den vorst waren toevertrouwd. In Vlaanderen en Brabant, waar het woord meer bijzonder in gebruik was, stond *amman* in beteekenis geheel met *scouthete* of *schout* gelijk: dezelfde persoon werd op de eene plaats *amman*, op de andere *scouthete* genoemd; want ook de *schout* bekleedde een *ambacht*, het *schoutambacht* geheeten, en was dus inderdaad een *ambachtman*, een *amman*. Elders weder heette hij *meyer*, van lat. *major*. In verschillende *ambachte* of rechterlijke districten van Vlaanderen vindt men *ammanne* genoemd. Zij waren echter niet allen gelijk in rang:

dit hing van den aard van hun *ambacht* af. In het Vrije van Brugge b. v. bevonden zich vele *onderschouten*, die den naam van *amman* droegen.

Ook in de Vlaamsche steden had men, nevens den *baljuw*, eenen *schout*, eenen *meyer* of eenen *amman*. Bepaaldelijk te Gent was de laatste naam in gebruik. De betrekking van den *amman* (*schout* of *meyer*) tot den *baljuw*, waar beiden aanwezig waren, was eene ondergeschikte. De *baljuw* oefende de eigenlijke rechtsmacht uit, spande de vierschaar; aan den *schout* of *amman* was de uitvoerende macht opgedragen, met name de voltrekking der vonnissen, het innen der gerechtelijke boeten, het toezicht op de gevangenis, enz. Verg. DIERICX, *Mém.* I, 186 vlg.; en vooral WARNKÖNIG, *Flandr. St. u. R. Gesch.* I, 303—306.

In Brabant echter, waar zich de instelling der *baljuwen* niet zoo ontwikkeld heeft als in Vlaanderen, vereenigde de *meyer* of *amman* somtijds de macht van den *baljuw* met die van den *schout*. Bepaaldelijk was dit het geval met den *amman* van Brussel.

Men behoort derhalve wel te onderscheiden tusschen de *ammanne* in de Vlaamsche steden, waar tevens een *baljuw* aanwezig was, en die in de plattelands-districten of *ambachte*, waar de *amman* de lagere vierschaar spande, terwijl hij in die Brabantsche steden, die geen *baljuw* hadden, ook de hooge rechtsmacht bezat.

Dit soude elc *meyer* bringen vort,
Ende *ammanne*, *scoutheide* mede,
In porten, in dorpen; elken gerede
Daer na vonnesse doen ter stat.
VELTH. VI, 3, 12.

Van Bruessele die *amman*,
Ende die daer sijn in sine stede,
Van Antwerpen die *scouthede*,
Ende die *meyer* van Thienen,
Van den ambachte, daer si af dienen,
Dede elc ene baniere binden.
HEELU 4554.

|| Amman ende scepene. (*van Gent*), VELTH. IV, 43, 52. Meyere, ammanne ende scouthede, VI, 7, 69. Nog drossate, nog meyer, nog scoutheit, nog baillin, nog amman, WILLEMS, *Meng.* 455. Allen onsen richteren, meieren, ammannen, scoutheten, baeliuwen ende allen anderen, die gerichte van ons houden, *Brab. Y. D.* II, *Cod. Dipl. bl.* 607 (*a.* 1364).

— Een merkwaardig voorbeeld van den *amman* van Brussel, de vierschaar spannende, vindt men in het gebeurde met den Heer van Assche, die op aanzoek der Stads-regeering, tegen het verbod van den Ruwaard Antonie van Bourgondië, in zekere zaak als rechter zat, en daarom door den Ruwaard gevangen gezet, doch door toedoen der stad bevrijd werd. Zie het verhaal in *Brab. Y.* VI, vs. 11553—11662. In vs. 11576 wordt de *roede* als het teeken zijner waardigheid vermeld, in de uitdrukking: „*dat hi terstont sijn roede nederleide*", d. i. zijn ambt nederlegde. Doch de hooge rechtsdwang, dien de *amman* van Brussel uitoefende, was eene uitzondering. Elders vindt men, ook in Brabant, den *amman* aan den *rechter* (*baljuw*) ondergeschikt, als b. v. in de Keur van Mechelen, van 1301, waar men leest (*Brab. Y. D.* I, *Cod. Dipl. bl.* 697): „Voert, dat onser rechter cnapen, sonder *amman* ochte gesworene cnapen, engenen poertre en selen mogen arresteren noch panden; ende elc rechtre sal hebben eenen *amman* ende drie gesworene cnapen." — De *gesworen cnapen* van den *amman* worden in de stads-ordonnantiën van Brussel meermalen genoemd: zie *Belg. Mus.* I, 248 vlgg., VII, 294 vlgg., enz.

— Zegsw. In sammans gaen of — trecken, eigenlijk *in het huis van den amman*, d. i. *in de gevangenis* of *in gijzeling*, in twee oorkonden van 1393 en 1446, bij DIERICX, *Mém.* II, 135. Zie aldaar bl. 119 en verg. AMMANIE 2).

— Gelijk in 't algemeen de rechtvaardigheid en onbaatzuchtigheid der rechterlijke macht in de middeleeuwen veel te wenschen overliet, zoo bleven ook de *ammanne* niet vrij van berisping, b. v.

Eest *drossate*, *meyer* oft *amman*,
Die vele te hove bringen can,
Hoe ofte wien hi nam dat goet,
Dat heet een wijs man ende vroet.
Doctr. III, 707.

Blijkt uit deze woorden reeds, hoe de *amman* soms, om de verdenking van onrechtmatig winstbejag, te kwader faam stond, nog duidelijker toont dit de waarschuwing:

Woekeraers dochter ende *ammans*,
Papen dochtren ende spelemans
Ende predecaers dochtren nem niet te wive;
Want selden siet men hem becliven
Tgoet dat qualike es gewonnen.
Boec v. Seden 163.

waar echter, te midden van het andere gezelschap, wel een *amman* van minderen rang zal bedoeld zijn, evenals de naam in 't Mhd. ook van niet ridderboortige lagere beambten, met name van *rentmeesters*, werd gebezigd. En hiertoe behoort waarschijnlijk de glosse bij GRAFF, *Diut.* II, 201: „Amman *t.* Vorstre, *apparitor*."

AMMANIE (AMMENIE), znw. zw. vr. Zie het vorige art.

1) Het *rechtsgebied* van den *amman*, ook Ammanrie geheeten: zie ald. || Die Meyerije van Rode, gelegen onder die Ammenije van Bruessel, *Exc. Cron. v. Brab.* 149 *b*.

2) Het *gebouw*, dat onder beheer en toezicht van den *amman* tot *gevangenis* en *gijzelhuis* diende. Zoo b. v. de *ammanie* van Gent, ook *meyerie* geheeten, bij DIERICX, *Mém.* II, 119.

AMMANRIE, znw. zw. vr. Hetzelfde als AMMANIE 1): zie ald. Het *rechtsgebied* van den *amman*. || Die meyerie van Rode ... light onder dammanrie (*van Brussel*), *Brab. Y.* VI, 9027.

AMMANSCAP (AMMANSCIP), *-scape*, *-scepe*, znw. st. vr., of -SCEPE, zw. vr. De *bediening* van den *amman*, met alle daaraan verbondene rechten; ook gezegd van het *grondgebied*, waarover zich de macht van den *amman* uitstrekte. Zie de oorkonde van 1299 bij DIERICX, *Mém.* I, 552 en 564. *Ammanscip* wordt daar in 't Fr. door *maierie* wedergegeven. Zie ook ald. bl. 138 en 448.

AMME, znw. zw. vr. Ohd. *amma* (GRAFF I, 251); mhd. en nhd. *amme* (BEN. I, 30 *b*, GRIMM, *Wtb.* I, 278). *Voedster*, *zoogster*, *minne*.

Sint dat horen ende mamme
Die hertoge liet, daerne sijn amme
Met op voesterde ende hilt.
HEELU 653.

Alsoe drie jaer hadde van ouden
Ende men hare mochte onthouden
Bi naturen hare mamme,
So dedemense van der amme.
Sp. I^{6}, 30, 7.

|| Sine amme hiet Alexerine, *Sp.* I^{4}, 4, 23. Sine amme was een quaet wijf, III^{5}, 32, 84; *enz.*

— Spreekw. zegsw. || Hy kust dat kint om der amme willen, *Spreuken* 62.

AMMELAKEN. Zie AMELAKEN.

AMMELGIEREN. Zie AMELGIEREN.

AMMENIE. Zie AMMANIE.

AMMER, znw. st. m. Mhd. *amber* en *âmer* (BEN. I, 28 *b*, 29 *b*); lat. *ambra*, *ambar* (DU CANGE I, 223); een woord van Oosterschen oorsprong, van arab. *anbar*. Zie DIEZ I, 20. *Amber*, eigenlijk eene welriekende harsachtige stof, uit de Oostersche zeeën afkomstig, bepaaldelijk onder den naam van *grijzen amber* (*ambre*

gris) bekend. Doch men paste den naam in het Westen ook op andere stoffen toe, t. w. op het *sperma ceti*, ook *witte amber* (*ambre blanc*) genoemd, en op het *succinum* of het *barnsteen*, dat *gele amber* (*ambre jaune*) geheeten wordt. Zie KOSEG. I, 315. In het Mnl. was de laatste opvatting de gewone; *ammer* staat daar met *bernsteen* gelijk. || Men vinter (*in Germania*) ammer ende cristael gemene, *Sp.* I 1, 24, 31. Elke tonne bernsteens of ammer, MIERIS III, 146 *a* (*a.* 1363). Van elken vate brustens (*l.* bernsteens) of ammer, gewracht of ongewracht, III, 523 *b* (*a.* 1389).

AMMERSADE, AMMERSAET, AMMERSATE. Zie EMMERSADE.

AMMIRAEL. Zie AMIRAEL.

AMMIRAUDE, znw. zw. vr. *Smaragd*; fr. *émeraude*. Verg. *ammelgieren* voor *émailler*. || Men vint in dat lant scone ammiraunden, MANDEV. *f.* 12 *a*.

AMMIT. Zie AMIT.

AMPORRE, bijw. *Rijmb.* 14989 var. Zie PORRE.

AMPTMAN. Zie AMTMAN.

AMPULLE (AMPUL, ook APULLE), znw. zw. vr. *Eene kruik, flesch* of *kan*, met wijden buik. Lat. *ampulla*; mhd. *ampulle* (BEN. I, 31 *a*); nhd. *ampel* (GRIMM, *Wtb.* I, 279); bij ons thans tot *pul* afgekort. MAERLANT verhaalt, hoe bij den doop van Clovis eene duif uit den hemel verscheen, die „in haren bec eene *ampulle*" hield, gevuld met *kerseme* of heilige olie (*Sp.* III 6, 7, 83); en het hs. heeft bij die plaats eene miniatuur, waarop de *ampulle* staat afgebeeld. Evenzoo heet het elders:

Doe sende die patriarke aldaer
Een ampulle mit kerseme daer naer.
Sp. IV 7, 41, 19.

|| Twee selveren ampullen, ende daer es inne van den watre ende van den bloede Gods, *Ned. Proza* 67. Twee silverine ampullen, wegende een Troysche maerc, *Gentsch gildeboek*, *in Taelverbond*, 1854, *bl.* 206. Soe sal ic u senden een ampulle van volmaecte gesontheit, *Pass. S. f.* 136 *c*. Myt een ampul wijns, *Gesta Rom. c.* 153.

In de laatstgenoemde plaats worden de woorden *ampul wijns* straks herhaald door *myt haer wijn pullen*, en daaruit blijkt de oudheid van den nog gebruikelijken vorm *pul*. Aanleiding tot deze afkorting gaf de uitspraak *apulle*, gelijk men elders geschreven vindt. || Twee silveren apullen, *Vad. Mus.* II, 320.

In sine hant met ere apulle,
Daer in was fonteine tfulle.
Sp. III 2, 47, 87.

AMTLIEDE (AMTLUDE). Zie AMTMAN.

AMTMAN (AMBTMAN, AMPTMAN), mv. *amtliede*, *amtlude*, znw. st. m. Verg. AMBACHTSMAN en AMMAN. Eigenlijk *ambtenaar* in 't algemeen; doch bepaaldelijk gebezigd als benaming van den landsheerlijken ambtenaar, die elders *scouthete* of *schout*, in Vlaanderen en Brabant ook *meyer* of *amman* genoemd werd, welk laatste niets anders is dan een gewijzigde vorm van hetzelfde woord. De naam *amtman* of *amptman*, ofschoon men dien ook in andere gewesten aantreft, was inzonderheid gebruikelijk in het hertogdom Gelder, bepaaldelijk in de kwartieren Nijmegen en Arnhem, alsmede in de landschappen Overijsel en Drente (zie NOORDEWIER 341 en vooral RACER III, 83 vlgg.). In die landstreken echter, waar de rechterlijke districten veelal van grooteren omvang waren dan in Holland, Vlaanderen en Brabant, bezat de *amtman* uitgebreider macht, en werd die naam ook aan de *drossaten* of *drosten* gegeven. Zoo werd b. v. de *drost* van Twente ook *ambtman* genoemd; hetgeen trouwens niet vreemd is, daar de naam eigenlijk niets anders dan *officialis* of *ministerialis* beteekent en dus in 't algemeen dengene aanduidt, die — hetzij in een hoogeren, hetzij in een lageren rechtskring — namens den landsheer het gezag uitoefent. || Wouter van Over Rijn, die doen scoutheet of amtman was des hertogen van Gelre, *Brab. Y.* VI, 9781. Die scouten in den steden, ende die bailyuwen ende andere amptlude in den landen (*in Henegouwen*, *Holland en Zeeland*), V. D. BERGH, *Gedenkst.* I, 257 (*a.* 1419). Onse amptman of diener (*in Zeeland bewester Schelde*), MIERIS IV, 471 *a* (*a.* 1418).

— De spelling *ambtman* vindt men o. a. in een Geldersch stuk van 1414, bij NIJHOFF, *Bijdr.* I, 288.

AN, voorz. en bijw., en de met *An* samengestelde woorden. Zie AEN.

AN, 1ste en 3de pers. enkelv. tegenw. tijd, aant. wijs, van ONNEN. Zie ald.

ANBOCHT. Zie AMBACHT (2de art.).

ANCHEL. Zie ANSEL.

AND-. Zie ANT-.

ANDACH, *-dage*, znw. st. m. *De achtste dag na een kerkelijk feest*, *de laatste dag der octaaf*, ook zelf de *octaafdag* genoemd. „Octava, die *achte dach* of *andach* van eynigher hoichtijt", Lat.-Nederd. deel van den *Teuth.*, aang. bij KOSEG. I, 47. Ohd. *anttago*, *anttag*, bij OTFRID (I, 9, 6; 14, 1; V, 11, 5) ter vertaling van *dies octavus* (GRAFF V, 358); ags. *andæg* (ETTM. 556), *dies fixus*. WILLEMS (op HEELU, bl. 152) stelt *andach* gelijk met ohd. *antitago*, endedag, einddag, als zijnde de laatste dag der octaaf; en daartoe helt ook GRIMM over (*Wtb.* I, 496, op *Antag*). Doch deze afleiding zou *endach* vereischen, niet *andach*. Natuurlijker en juister laat het woord zich verklaren als eene samenstelling van *dach* en het oude voorv. *and-*, tegen, waarvan b. v. *andwoorde*, *antwoord* d. i. *tegenwoord* of *wederwoord*. *Anddach*, *andach* is dan eigenlijk de *tegendag* of *wederdag*, de dag die in dezelfde octaaf als gelijke weekdag tegen den oorspronkelijken feestdag overstaat, als b. v. de Zondag na Pinkster tegenover den Pinksterzondag zelven. Den waren oorsprong des woords schijnt ALCUINUS nog gevoeld te hebben, die zich aldus uitdrukt: „*Octavae* ... celebrantur, quia primis diebus concurrunt, sicuti unus dies dominicus *ad* alterum." Zie DU CANGE op *Octava* 2).

Dies naestes andages, die gelach
Na den selven Sinxendach.
HEELU 4033.

|| In ons Heren jare 1290, des Maendachs op den andach sinte Bonifaes, KLUIT, *Hist. Crit.* II, 920. — Er staat verkeerdelijk *omdach* gedrukt; hier verbeterd naar de aanwijzing van WILLEMS op HEELU t. a. pl. St.-Bonifaciusdag viel in 1290 op een Maandag.

|| Ons Heren jaer 1282 ... op dien andach sente Martins, MIERIS I, 429 *b*. Des Donredaigs na den andach van Derthiendage (*d. i. van Driekoningen*), *Brab. Y. D.* I, *Cod. Dipl. bl.* 679 (*a.* 1292). Int jaer .. 1381, des naesten Dinxdages nae andach des heiligen Pinxtdages, NIJHOFF III, 89. Int jaer .. 1391, op andach van ons Heren Hemelvaertsdach, III, 176. Int jaer .. 1392, des Dinxdages na andach sente Mertijns dage, III, 183. Des Donresdages op andage Sacramenti, — des Saterdages op andage onser liever Vrouwen dage Visitat., — des Sonnendages na andach sente Peters ende sente Pouwels, NIJHOFF, *Bijdr.* I, 286 *vlg.*; *enz.*

Zie verder NIJHOFF ter laatst aang. pl., waar men de beteekenis des woords nader bewezen vindt, en verg. KOSEG. I, 366.

ANDE (ook HANDE en in 't rijm AENDE geschreven), znw. st. vr. Ohd. *anado*, *ando* m., zelus (GRAFF I, 267); mhd. *ande* m. en vr. (BEN. I, 35 *a*); ags. *anda*, *onda* m., zelus, invidia (BOSW.

in v., ETTM. 11); onrd. *önn*, cura, labor, studium (EGILSSON 624, JONSSON, 768). Van goth. en ags. *anan*, spirare (verg. *ἄν-εμος*, lat. *an-imus*), waaruit zich de beteekenis van *zelus*, *studium* zeer natuurlijk laat verklaren: ook het lat. *animus* (*in aliquem*) vertoont denzelfden overgang. Het Onrd. kende *önd* voor *ziel* of *gemoed*; vanwaar zw. *ande*, deensch *aand* De grondbeteekenis van *ande* was dus *gemoedsbeweging*.

1) *IJver*, *drift*, oorspronkelijk ook in goede opvatting, en dus voor *ijver*, *ijverige gezindheid*. Zoo leest men in eene oude Psalmvert. in *Lett. N. W.* V^{1}, 214: „De *ande* dijns huses die at mi," en evenzoo in *L. v. J. c.* 159: „Dijns huses *ande* heft mi geten." De Vulg. (*Joh.* II, 17, uit *Ps.* LXIX, 10) heeft *zelus*; de Staten-Vert. *yver*. Ook bij NOTKER (LXVIII, 10) heet het: „Mih peiz dînes hûses *ando*," en in de Onl. Psalmen (LXVIII, 10): „*Ando* hûses thînis at mi." — Blijkbaar wordt dus *ande* in de mnl. vertaling in ouderwetsche kerktaal gebezigd. Maar in de gewone volkstaal maakte de goede opvatting des woords voor de kwade plaats, en begon dus uitsluitend de beteekenis te gelden van

2) *Drift*, *ergernis*, *toorn*, *gramschap*; evenals ndd. *ande* voor „*empfindung*, *schmerz*, *zorn*" geldt (KOSEG. I, 368). Bepaaldelijk in de volgende spreekwijzen:

— **Enen sine ande vergeven**, *zijn toorn* (*over iemands schuld*) *laten varen*, *hem de schuld vergeven*; evenals men zeide: **sinen hat —**, **sine gramheit —**, **sinen evelen moet vergeven**. Zie bij VERGEVEN.

Ay God! nu brec onse bande,
Ende vergef ons dine ande
Ende dinen evelen moet.
Wap. Mart. III, 371.

— **Hem ter ande setten**, *zich tot toorn zetten*, *zich vertoornen en wraak begeeren*.

Want ten sijn liede onder der sonnen,
Die haren here bat onnen
Ende eer wreken sine scande,
Opdat hi hem selven set ter ande.
Brab. Y. V, 1097.

— **Sine ande wreken** (evenals **sine gramheit wreken** enz.), *zijnen toorn wreken* d. i. *wraak nemen over dengene die den toorn verwekte*.

Sijn broeder was een tornich man ...
Ende gaderde here om sijn ande
Te wrekene, want hijt gerne wrake
Dat hi dorste doen selke sake.
Brab. Y. II, 4825 (*Sp.* IV^{1}, 52, 42).

verbeidt, ende wreect u ande!
HEELU 3571.

Si waren die viande,
Daer die Scavedriesche haer ande
Gerne ane hadden gewroken. 7189.

Dat hem die Gods zone heeft gesant
Sine gracie, om dat si hare ande
Gewroken hebben op sine viande.
Lsp. IV, 3, 39.

De var. H. heeft ***sine ande***, dat hier inderdaad beter past, want men zeide ook: (**eens anders**) **ande wreken**, *aan diens toorn voldoening verschaffen door hem te wreken op zijnen vijand*.

Als ic hier street op u viande,
Om te wrekene u ande.
Limb. V, 1667.

(die) met hercrachte den bisscop
Van Coelne sochte, daer hi op
Diere Limborcheren ande wrac.
HEELU 89.

Een klassieke term was

— **Gods ande wreken**, *God wreken op zijne vijanden*, in den strijd tegen de Ongeloovigen en de vijanden der Kerk.

Ende gewroken Gods ande
Op Saracenen, op Gods viande.
Grimb. II, 5210.

Dat wi wreken die Gods ande
Nu op dese Gods viande.
Sp. IV^{3}, 35, 11.

Dan gi u lijf te pand[e set,]
Om Gods ande te wre[kene hier].
VELTH. II, 37, 42.

|| Ende wilde Gods ande helpen wreken (*in een kruistocht*), VELTH. II, 33, 12. Wapen dragen met eren, om te wrekene de ande ons Heren, *Teest.* 744. Wreken Gods ande, *Vad. Mus.* IV, 83, 684.

3) *Gevoel van ergernis*, *spijt of leed*, hetzij om geleden smaad, hoon of smartelijke bejegening, hetzij om daden of woorden die verontwaardiging wekken.

Dit was den coninc soe grote ande,
Dat hi den grave vore sine tande
Wel nalike hadde geslegen doe.
Part. 75, 27.

Dydo, die hare verbrande
Omme Enease van grotere ande.
Sp. I^{5}, 55, 49.

— **Des ande hebben**, *ergernis gevoelen*, *zich ergeren* (over iets).

Dat hi sier liede vele miste,
Des was sijn herte in groten twiste ...
Hen was geen wonder, al haddijs ande.
STOKE V, 845- 850.

Ic hebs ande,
Dat gi soe sere prijst dat gelt.
Vad. Mus. II, 169, 127.

4) Bij overdracht, door verwisseling van oorzaak en gevolg, ook gezegd van datgene dat ergernis of leedgevoel opwekt, eu dus voor het *leed*, het *verdriet*, de *ergernis*, *moeite* of *pijn*, door iemand een ander aangedaan.

Die visch dede heme grote ande.
Brand. (1), 2072 (2de uitg. 2142: *hande*).

Met grotre vreesen (*gevaar*), met grotre ande.
BLOMM. *Theoph. ens.*, bl. 65, vs. 625.

Met rechte maecht mi sere deren,
Dat gi mi wilt doen sulke aende (: *maende*).
Ald. bl. 71, vs. 1184.

Daer si scade ende grote aende (: *maende*)
Allen kerstinen lieden daden.
Sp. III^{5}, 11, 14.

Met Jeronimuse was ic VI maende,
Die menege pine ende aende
Van den quaden volke gedogede.
III^{4}, 27, 73.

So vele vernoys, so menege ande
Daden hem daer die viande.
III^{3}, 43, 19,

waar bepaaldelijk sprake is van *lichaamspijnen*.

Aanm. Verkeerdelijk heeft men *ande* veelal kortweg verklaard door *leed*, en *sine ande wreken* als *zijn leed wreken* opgevat. De nauwkeurige beschouwing van de geschiedenis des woords in het Ohd., Mhd. en Ags., en de opzettelijke vergelijking der mnl. plaatsen in onderling verband, toonen duidelijk, dat *ande* oorspronkelijk niet objectief het *leed* beteekende, maar subjectief het *leedgevoel*, de gewaarwording van hem, wien het leed wordt aangedaan, en eerst bij overdracht ook voor het leed zelf werd genomen. — Ook de voorstelling van Dr. HALBERTSMA (*Aantt.* op MAERL. bl. 50), die, van het grondwoord *anan* uitgaande, van *spirare* tot *laborare* besluit en bij onrd. *önn* op de beteekenis van *labor* drukt, alsof de eigenlijke kracht van *ande* die van *animi labor*, *molestia* ware, is historisch minder juist en wordt weêrsproken door de oorspr. goede opvatting des woords, onder 1) vermeld. —

Zie verder bij ANDEN, en verg. over de beide woorden het *Teutsch-Lat. Wtb.* van FRISCH I, 26 vlg.

ANDE (ANDEN), znw., voor HANDE, HANDEN, mv. van HANT. *Rose* (*C*), 118, 196; enz.

ANDE, West-Friesche dialectvorm voor het gewone *Ende*, voegwoord, thans *en*. Ofri. *anda*, *ande*, *and* (RICHTH. 604); eng. *and*. || Ic wille dat dit vaste si ande gestade, SOUTENDAM, *Arch. v. Delft*, 4 (*te Haarlem*, 1268).

ANDELEN, voor HANDELEN, *behandelen*. *Vl. Rijmkr.* 493.

ANDEN, ook HANDEN geschreven (*hi andet* of *ant*), zw. ww. bedr. Ohd. *anadôn*, *andôn* (GRAFF I, 268); mhd. *anden* (BEN. I, 35 *b*); nhd. *ahnden*; ndd. *ânden* (KOSEG. I, 369); ags. *andian* (BOSW. in v., ETTM. 11). Verg. ook SCHMELLER, *B. Wtb.* I, 74, en zie verder bij ANDE, GEANDEN en ANSEL.

I) Met eene zaak als onderwerp en een persoon als voorwerp. Enen —, *iemand pijnlijk aandoen*, *hem treffen met een gevoel van spijt of leed*, *grieven*, *ergeren*, *verbitteren*, met de bijgedachte dat hij daardoor tot wraak verwekt wordt.

> „Gi staect mi herde dorperlike
> Van minen orsse, sonder plecht."
> — „Oft u andet, so nemes recht!"
> *Lanc.* III, 15857.

> dat gi mi taent nu dus sere,
> Dat ant mi, bi onsen Here! 15886.

> Et ant mi soe dat ic verdoie.
> *Part.* 85, 27.

— Dat mach mi anden, *dat moet mij wel ergeren*, *daar ben ik met reden verstoord over*.

> Bedi gine haet niemen el
> Van uwen dootslagenen vianden,
> Sonder mi: dat mach mi anden!
> *Troj.* 1084.

> Mi dinct, ic hebbe mijn cruut verloren ...
> Bi miere wet! dat mach mi anden!
> *Eleg.* 819—822.

> Dit mochte den grave sere anden,
> Datten Geraert wilde ontliven.
> STOKE IV, 1494.

II) Met een persoon als onderwerp en eene zaak als voorwerp. Iet —, *zich iets pijnlijk aantrekken*, *zich over iets verbitteren of verstoord maken*.

1) *Zich ergeren* (*over* of *aan iets*) *en die ergernis doen blijken*.

> Ende gaf sinen wive enen slach,
> Daer sijt dorste anden.
> *Eleg.* 1218.

d. i. „toen zij *zich* daarover *ergeren* dorst," t. w. over zijn snood plan (verg. vs. 907—909).

> Wat hi wil, mach niement anden.
> STOKE V, 1084.

d. i. „daar mag niemand *ergernis aan nemen*."

> Doent Venus sach, ginc si dat anden.
> *Vad. Mus.* I, 312, 168.

d. i. „zij *ergerde zich* daarover, *werd* er *verstoord* om."

> Beide den voeten ende den handen
> Mesquam, ende begonsten anden,
> Dat si pijnden dat hi at
> Die buuc, die emmer leget sat.
> *Esop.* LXV, 1.

d. i. „zij begonnen *zich* te *ergeren*."

> Hem behoeft een dicke scilt,
> Die alle dinc anden wilt.
> *Belg. Mus.* VI, 185, 15 (uitg. *Men b. enen dicken sc.*).

d. i. „die over alles *zijne ergernis* wil *toonen*."

2) *Zijne ergernis over iets feitelijk toonen*, *door er wraak over te nemen*. In deze opvatting staat *anden* geheel met *wreken* gelijk.

> Ande ochte wille Ritsart
> Dese lachterlike wart!
> *Lorr.* II, 8894.

d. i. „*wreke* R., zoo hij wil," enz.

> Dat ict althants niet en ande (*hs.* hande),
> Dies so wert te meerre scande.
> *Lorr.* II, 4084.

> Ende weet oec wale dat ict ande
> Ende anden sal, gine latet bliven.
> *Rose* (*A*), 8010.

> Doet dat gi wilt, in saels niet anden,
> Want ic sta in uwen handen.
> VELTH. III, 43, 57.

— **Aanm.** Men wane niet, dat *anden* hier met den 2den nv. verbonden en dus als onz. ww. gebezigd wordt. De 4de nv., die bij *anden* behoort, is *niet*, dat hier als zelfst. vnw. staat. De zin is letterlijk: „*ik zal er niets van wreken*," d. i. „*ik zal het volstrekt niet wreken*": eene gewone manier van zeggen in ontkennende zinnen.

|| Hi was so hovesc ... dat hine wilde in gere maniere dat anden (*hs.* handen), als menich sonde doen, *Wal.* 8545. Al hadde men hem mesdaen zware ..., sine haddent dorren anden (*hs.* handen) niet, *Vl. Rijmkr.* 2880. Dat moet ic anden! *Lutg.* II, 1238.

— Den lachter anden, *de schande wreken*.

> Du sout hemelrike panden
> Up Gode, wiltu dien lachter anden.
> *v. d. L. v. O.* 51.

— Sijn leet anden, *de hem aangedane beleediging wreken*.

> och selc gelucke
> Toequame sinen vianden,
> Dat si hare leet noch wouden anden.
> HEELU 7470.

— Wreken no anden, dubbele en daardoor versterkte uitdrukking, die de beide opvattingen 1) en 2) vereenigt.

> Hine dorste wreken no anden,
> Het waren alle sine vianden.
> VELTH. IV, 42, 51.

d. i. „hij dorst zijn wraaklust noch met daden, noch in woorden of gelaat openbaren."

ANDER, *-dere* of *-dre*, bijv. vnw. Goth. *anthar*; ohd. *andar*; mhd. nhd. *ander*; ags. *ôdher*; eng. *other*.

Ander staat dikwijls onverbogen of als apocope van *andere*, als b. v. || Ander porte engene, HEELU 355. Ene ander werf, *Ferg.* 1525. An ander copinge, *Flor.* 1633. Ter ander camer, 2915. In ander siden, in die ander side, HEELU 2494, 5110 (*verg.* banderside). Dander viere, *Ferg.* 3237. Ander vele, HEELU 3231. Ander heren, 7464. Boven alle dander, *Flor.* 2971. — Zie verder gloss. op *Part.*, enz.

Vooral had dit plaats, als *ander* door een bezittelijk vnw. van zijn znw. werd gescheiden, als: || Ander mine vrient, *Christ.* 53. Ander haer werke, 129. Ander haer lede, 630; *enz.* — Verg. ANDERS.

De 2de nv., m. en onz., der sterke verbuiging was *anders*, gelijkluidend met het bijw. *anders*, en daarmede niet te verwarren. || Sanders (*m.*), *Lanc.* II, 44969, 45133. Tsanders (*m.*), *Rijmb.* 14241 (*var.* des anders). Alles sanders (*onz.*), *Lanc.* III, 14324; *enz.*

1) *Tweede*, het gewone ranggetal (lat. *secundus*); in welken zin het woord ook in de verwante oude talen (goth., ohd., mhd., ags. enz.) in gebruik was.

|| Deerste ... dander ... dat derde, *Lsp.* I, 13, *vs.* 37, 45, 53; III, 13, *vs.* 43, 53, 79. Dierste ... dander (dandre) ... die derde, *Lsp.* II, 54, *vs.* 6, 13, 20; III, 19, *vs.* 4, 13, 21. Den andren ende den derden daer naer, *Lanc.* II, 3184. Ins coninces Daris ander jaer, *Rijmb.* 17459. Sixtus dander, *Lsp.*

II, 44, 451. Johannes ..., dander die hiet alsoe, II, 48, 558. Dese ander Heinric, *Brab. Y.* III, 235. Dese andre Jan hertoge, V, 648; *enz.*

Vooral gewoon was die (of dat) ander boec, *het tweede boek*, in uitdrukkingen als: || Hier begint dander boec; die ander boec hier begint; den andren boec willic beginnen; dit es die tafle van den andren boeke; die ander boec hevet in; den andren boec latic hier bliven; *enz.*

— Ten anderen male, *ten tweeden male*, *andermaal*, *Mloep* I, 2345; *in de tweede plaats*, *ten anderen*, *Brab. Y.* VI, 8495.

— Na de 14de eeuw kwam voor het verbogene *andere*, in dezen zin, ook de vorm *anderde* in gebruik (met ingeschoven *d* na de *r*, als in ons *zuiverder* voor *zuiverer* enz.), en zeide men dat anderde boec enz. Zoo b. v. in *D. B.* (*passim*); *Mloep* I, 3271 *var.*; II, *titel*; III, 9 *var.*, 442 *var.*; IV, 158, 248 *var.*; *enz.* Zie verder LEENDERTZ in gloss. en verg. *Uitl. Wdb.* op HOOFT, en KOSEG. I, 373.

2) De *tweede*, van twee personen, van welke te voren de eerste genoemd is (lat. *alter*). *Die een — die ander*, of *deen — dander*, geheel overeenstemmende met het hedendaagsche gebruik. Doch opmerking verdient, dat hier bij *ander* het lidwoord veelal wordt weggelaten, wanneer de eene persoon het object is eener werking van den anderen. || Die andren (*wie den ander*) heeft gedaen meest grief, *Rein.* I, 186. Entie meest andren heeft mesdaen, I, 191. Wie dat daer anderen (*den ander*) conde met crachte onderbringen, HEELU 866. Hi sal di alse na bestaen alse man mach anderen, *als men een ander doen kan*, *Vad. Mus.* IV, 319, 215.

— Deze weglating van het lidwoord is regel, wanneer *elc*, *mallijc*, *haergelijc* of *haerlijc* (d. i. *elk van hen beiden*) vooraf gaat, en dus eene wederzijdsche werking wordt uitgedrukt. De beide deelen, *elc* enz. en *ander*, blijven afzonderlijke woorden, veelal gescheiden door een voorzetsel of door het werkwoord, dat altijd in het enkelv. gebruikt wordt, ten minste wanneer *elc*, *mallijc* enz. het subject van den zin uitmaakt. *Ander* staat in deze verbinding altijd in het manlijk geslacht, zonder dat het werkelijke geslacht der bedoelde personen of zaken in aanmerking komt.

|| Dit geloefde elc anderen, *beloofden zij elkander*, *Beatr.* 159. Elc en haette anderen niet sere, *Ferg.* 5559. Elc hadde andren doet geslegen, 1881. Elc groete anderen, *wij groetten elkander*, *Sp.* III^4, 26, 6. Elc hevet anderen gegroet, III^5, 16, 31. Elc bereidde andren soe, *Lanc.* II, 9766. Elc droech (*wierp*) andren ter erden, II, 4499. Elc quam op andren thant, II, 5719. Elc liep op andren met nide groet, elc sloech met nide op andren, II, 5742 *vlg.* Elc liep ten andren wart, II, 9760. Elc was anders doe sere blide, *zij waren zeer verheugd over elkander*, II, 9043. Elc was sanders (*l.* anders) blide, III, 2432, 5825. Elc was anders viant, *Sp.* III^8, 4, 8. Mallijc sloech op andren (*zij reden op malkander in*) met sporen, *Ferg.* 5350. Haergelijc andren an hem dwanc, *zij klemden zich aan elkander*, *Flor.* 3049. Haergelijc in anders arme lach, 3298. Haerlijc ontfarmde anders sere, *zij hadden medelijden met elkander*, 3529. Hoe tilic haerlijc andren minde, 3807. — Zie verder bij MALLIJC en HAERGELIJC.

— Eene enkele maal vindt men het lidwoord aan *anderen* toegevoegd, doch alleen in lateren tijd. || Elck den anderen in armen druete, *Mloep* II, 1467.

— Ook vindt men de beide woorden, *elc* en *ander*, in omgekeerde volgorde gebezigd. || Ooc ginc andren elc verslaen, *gingen zij elkander verslaan*, *Rijmb.* 8924.

— Wanneer een meervoudig vnw. of znw., de aanduiding der beide personen (of zaken) behelzende, als subject staat, en *elc* of *mallijc* daaraan als bijstelling toegevoegd wordt, of wanneer de wederzijdsche werking aan meer dan één paar te gelijk wordt toegeschreven, dan wordt natuurlijk het werkwoord in het meerv. gebezigd. || Doe gingen si grote slage slaen elc op andren, *Lanc.* II, 4506. Si staken elc anderen, II, 8874. Si souden ... elc andren helpen, II, 8991. Alle die gene diese sagen, begonsten mallijc anderen vragen, *Ferg.* 5037. Twee monden .. deden malcander vrienscap groot, *Mloep* II, 1466; *enz.*

De laatstgenoemde woordvoeging is sedert bij uitsluiting in gebruik gekomen; *elc anderen* en *malc anderen* begonnen zonder eenige afscheiding bijeen te staan, en zoo ontstonden het hedendaagsche *elkander* en *malkander* als aaneengekoppelde woorden, bij welke zelfs het voorzetsel niet meer tusschen de beide deelen in, maar vooraan geplaatst wordt (mnl. *elc op andren*, thans *op elkander*).

— Ook zonder *elc* vindt men *anderen* gebruikt, ter aanduiding eener wederzijdsche werking, bij een meervoudig subject. || Anderen daden si (*zij deden elkander*) gerief, *Vergi* 544.

Later echter wordt in dit geval aan *anderen* het lidwoord toegevoegd. || Swagers synt nummermeer beter vrienden, dan veer van den anderen (*van elkander*), *Spreuken* 22. Als twee naelden tegen den anderen (*tegen elkander*) steecken, die en hechten niet op malcanderen, 61.

3) Van tijdruimten gezegd. De *naaste*, *naastaangrenzende*, hetzij van voren of van achteren, en dus in tweeledige opvatting:

a) De *naastvoorgaande*. || Den anderen dach voer sente Marien Magdalenen (*pridie*), *Brab. Y.* VI, 428. Dat hire twee liden sach des ander dages (*daags te voren*) vor middach, *Lanc.* II, 43515. Hem gedochte ... aferdriets van den anderen (*vorigen*) dage, *Sp.* III^5, 16, 36. — Verg. ANDERDAGES.

b) De *naastvolgende*. || Int ander jaer hier na (*het volgende jaar*), *Brab. Y.* I, 1896. Des anders dages (*postridie*) na sente Barthelmeus dach, MIERIS II, 323 *b*, 324 *b* (*a.* 1323). Des ander daegs, *Brab. Y.* VI, 5757. Des anderen dages, VI, 2041. Des andren daegs, VI, 5754, 5763; *enz.* — Doch de hier gebruikte zwakke verbuiging van *ander*, thans in ons *'s anderen daags* de gewone, was van lateren tijd; de echte oude vorm was: Des anders dages of sanders dages, *Limb.* IX, 841; *Flor.* 1952, 2619, 2713; sanders daegs, *Rijmb.* 5579, 5799; tsanders daegs, 4372, 5843, 6046; sanders mergens, *Flor.* 1948; *enz.*

— Over andren dach, thans *om den anderen dag*; eng. *every other day*.

> Dat ommer, *over andren dach*,
> Dies greven ziele leed grote pine,
> Die *dies eens daegs* voer hem leed Kerstine.
> *Christ.* 1492.

(De uitgave heeft *den andren*, doch dit is eene drukfout. Zie BORMANS, bl. 397).

4) *Ander*, lat. *alius*, de hedendaagsche opvatting, ook in 't Mnl. even gewoon. Zeer gebruikelijk is de 2de nv. enkelv. onz. bij *niet*, niets, en *vele*, als: Anders niet, *Part.* 6, 21; HEELU 1123, 1336, 2187; anders niet een twint, *Sp.* III^4, 25, 98. Ook versterkt door *el*: Anders niet el, *Christ.* 58, eigenlijk *van andere dingen niets anders* (verg. BORMANS, bl. 33—36). Alte vele anders dincs, *Christ.* 1123; *enz.*

— Niet alleen als manlijk, maar ook als onzijdig werd *ander* substantivé gebruikt, evenals lat. *aliud*.

> Dat hijt hem betren doe
> Ende *ander* dat behort hier toe.
> *Sp.* I^7, 80, 41.

En vandaar de uitdrukking:

— Een ander (onzijdig), *een ander ding*, *iets anders*. Ook mhd. *ein ander*, „etwas anderes" (BEN. I, 36 *b*).

Dit seidi dor behendichede,
Om Elegast te proevene mede.
Nochtan wasser *een ander* an:
Hi hadde gerne geweest van dan.
Eleg. 993.

d. i. „er kwam nog *wat anders* bij."

Alse te voren die grote Alexander
Up die van Rome eeschte *een ander*
Dan Emulus hadde besproken.
Sp. I⁶, 5, 5.

|| Of es hem een ander sochter, *Sp.* IV², 66, 100. Ic waende een ander, I⁸, 47, 26. Hoort hier een ander, *Rijmb.* 20503. Een ander dat di beter is, *Kal.* V, 118. Onder den hoet een ander scinken, *Theoph.* 112.

— Evenzoo, met de ontkenning: Negeen ander, *niets anders*.

Negeen ander hi en rochte
Dan dors dat hi van lande brochte.
Ferg. 977 (verg. 975 vlg.).

ANDERDAGES, bijw. Van de adverbiale uitdrukking *anders dages*. Zie ANDER 3, *a*). Eigenlijk *den vorigen dag* en dus *gisteren*, doch bij uitbreiding voor *dezer dagen*, *onlangs*, *kort geleden*. Mhd. *anders tages*, „neulich" (BEN. I, 36 *b*, GRIMM, *Gr.* III, 129); ndd. *anderdages* (KOSEG. I, 377); eng. *t'otherday*; friesch *okkerdeis*; fr. *l'autre jour*. Nog heden is *anderdaags* voor *onlangs* in Groningen bekend (SWAAGMAN 49). || Alsoe die stadt van Amersfoert anderdages ene nederlage gehadt heeft, BURMAN, *Utr. Jaarb.* III, 527 (*a.* 1481).

Here, anderdages, dat was waer,
Daer ic lach in mijn pawelioen, *enz.*
Ferg. 2878.

ANDERDE, bnw., voor *andere*, *ander*. Zie ANDER 1).

ANDEREN, zw. ww. bedr., *veranderen*. „Anderen, vetus. *Mutare*." KIL. Nhd. *ändern*, dat echter ohd. en mhd. niet voorkomt (GRIMM, *Wtb.* I, 311). Ook mnl. *anderen* heb ik tot dusverre nergens aangetroffen.

ANDERHEIT, znw. st. vr., en -HEDE, zw. vr.

1) *Het anders zijn*; *ander wezen*, *verschil*, *onderscheid*, in abstracte opvatting; het tegenovergestelde van *eenheid*. Lat. *diversitas*. || Dese selve eenheit ... verteert ... al dat daer geoppenbaert wert in anderheit, RUUSBR. I, 47. Anderheit ochte nuwecheit van gelove, I, 101. Soe sijn wi een ander van Gode, ende en mogen niet één werden, mer ewelic in anderheit bliven, V, 41. Die Sone ... siet hem uutvloyende in persoenlike anderheit uut der substancien des Vaders, V, 77. Eenheit in minnen en mach anderheit niet werden, ende anderheit en mach eenheit niet werden, V, 245. Onderscheit ende anderheit, III, 230, 240; V, 73, 136; *Ned. Proza* 28. — Verg. ook RUUSBR. V, 46, 72; *enz.*

2) *Het anders zijn*, *het buiten zich zelven zijn*, *de vervreemding van zich zelven*, *verstrooiing of verbijstering van den geest*; een term uit de mystieke godgeleerdheid. || Anderheit of benauwinge of ongelijcheit of verwerringe van binnen, GERLACH PETERS, *bl.* 222.

3) *Verschil*, *oneenigheid*. || Hierom wert groot gescelt ende anderheit om te antwoerden onder desen tween heiligen, *Hs. B. f.* 221 *b*.

ANDERS, bijw. In den nog heden gewonen zin van *op eene andere wijze* of *in een ander geval*. Doch in twee opzichten werd mnl. *anders* gebezigd op eene wijze van het hedendaagsch taalgebruik verschillende.

1) *Anders*, voor een znw. geplaatst, in stede van het verbogen bijv. vnw. *ander*, *andere*; als b. v. *anders huus*, een ander huis, *anders eilande*, andere eilanden.

Anders huus wi noit en sochten
Dan hole ende hagedochten.
Sp. I⁴, 57, 25.

IJslant, Sweden ende anders vort
Eylanden die liggen bet nort.
I¹, 33, 63.

|| Anders pant ne (*geen ander pand*) mochti geven, *Sp.* I³, 36, 27. In die lande en quamen anders coningen (*geene andere koningen*) dan vrouwen, I⁷, 46, 25. Die ... anders weldaet en doet niet, IV², 12, 89. Anders wise knapen (*andere*), HILD. *bij* VERWIJS, *Bloeml.* III, 79, 104.

— Ook bij de ontkenning door *geen*, in welk geval deze spreekwijze nog heden wel gehoord wordt (*anders geen goed*, *anders geene bedenking*, enz.). || Anders gene have, *Sp.* IV¹, 8, 7. Anders geen volc, *Alex.* VIII, 1049.

— Maar vooral gewoon was dit gebruik van *anders* zoowel bij een znw., voorafgegaan door een bezittelijk vnw., als bij een aanwijzend vnw., als znw. gebezigd; op dezelfde wijze als ook het onverbogen en dus adverbiale *al* en *algader* vóór determinatieve woorden geplaatst werd, in beteekenis met *alle* en *alle te gader* gelijkstaande. Zie AL als bijv. vnw. II, 2, en ALGADER (1ste art., *b*). || Ons ... ende ... anders onsen vrienden, NIJHOFF I, 340. Mit ons ende anders onsen borgen, II, 11. Anders onse stede, *d. i. andere*, II, 263. Jegens u, uwe stadt van Utrecht, ende anders uwen hulperen, *Brief van* 1348 *bij* WAGEN. *Vad. Hist.* III, 273. Voir him selven ... ende anders die gene, die him hulpen *ens.*, MIERIS IV, 785 *a* (*a.* 1425); *enz.*

Op dezelfde wijze wordt ook *Els* gebruikt: zie ald.

2) *Anders* in den zin van *voor 't overige*, *voorts*, *verder*.

Soe wat dat anders di geschiet.
Theoph. 561.

d. i. „wat u *verder* ook moge gebeuren."

ANDERSENS. Zie ANDERSINS.

ANDERSINS (ANDERSENS, ook in den oorspr. vorm ANDERS SINS geschreven: zie de laatste aanh. bij 1), bijw. Van de adverbiale uitdrukking *Anders sins*, d. i. *in anderen zin*. Zie SIN.

1) *In een anderen zin*, *op eene andere wijze*, *anders*.

hi woude
Die dingen andersins verstaen
Dan si hem sijn vergaen.
Sp. IV², 74, 6.

hebt sorge niewer om el
Dan om joesten ende tornieren,
Ende andersins in gere manieren.
Part. 13, 3.

|| Gi moetes andersens beginnen, *Wal.* 8170. Als een verdroncken, of gemoort was, of andersins doot gebleven, MATTH. 338. Eest bi brieven of andersins, MIERIS II, 540 *b* (*a.* 1333).

— Andersins bedacht sijn, *anders gezind zijn*, *van eene andere meening zijn*.

Alse die belege waren brocht,
Was hi andersins bedocht,
Ende ontvoer in sine veste.
Rein. I, 83.

Die heren waren anders syns bedacht.
Belg. Mus. X, 78, 83.

d. i. „zij dachten er *anders* over."

2) *Aan den anderen kant*, *anderdeels*, bij een tweeledig geval.

Hi gaet serech ende hi gaet blide:
Om Blancefloer serech ende erre
Dat si es gesent so verre,
Ende andersins blide dat si levet.
Flor. 1371.

Floris voer wech verdroevet sere,
Om dat beide gader
Doot waren moeder ende vader,
Ende andersins blide, dat Blancefloer
Met hem weder te lande voer. 3044.

3) *In eene andere richting, naar een anderen kant*, of wel *elders heen, naar elders.*

Si groettene, ende hine achte niet das,
Ende keerde hem andersins mettien,
Als ofte hise niet mochte sien.
Vl. Rijmkr. 485.

|| Die materie, die die stede andersins wil laten weten mit haren brieven, MATTH. 246.

ANDERSWAER (later ook, min juist, ANDERSWAERT geschreven), bijw. Uit *Anders* en *Waer*, bijw. van plaats. Mhd. *anderswâ* (BEN. III, 517 *b*); nhd. *anderswo*; ndd. *anderswôr*, *anderswâr* (KOSEG. I, 386). Verg. ELSWAER, eng. *elsewhere*.

1) *Op eene andere plaats, elders.*

mids dat die coninginne
Anderswair hadde geleit hoir minne.
Mloep II, 1483.

|| Doe daer Cristus ende anderswaer predicte, *Ned. Proza* 234. In Texel ende anderswaer, *Reken. bij* JONCKBL. *Gesch.* III, 614. Alle die gene, die anderswaer gruyte haelden, NIJHOFF II, 100 (*elders in dezelfde oorkonde met* ergent anders *afgewisseld*). In der vierscaer van Zuythollant ende anderswair, dair hijs te doen sal hebben, *Zwijndr. Oork.* 77. Upter Lombairde huyse of anderswair binnen onser stede, SOUTENDAM, *Arch. v. Delft*, 30. Ende snyde hem in sijn vinger of anderswair, MATTH. 338. Also doet men nu anderswaer mede, *ook elders*, MANDEV. *f.* 5 *c.* In Egipten sijn menigerande talen ende letteren van andre manieren dan mense anderswaer heeft, *f.* 13 *b.* Soe wassen daer eer cruden ende werden daer eer rijp dan anderswaer, *Barthol.* 577 *a*; *enz.*

— Van anderswaer, *van elders.* || Ende waert dat si daer van anderswaert quamen, si souden vluchs sterven, *Barthol.* 497 *b.*

— **Aanm.** De spelling *anderswaert*, ofschoon zeer natuurlijk ontstaan door de niet ongewone aanhechting van *t* achter de liquida (als in *iemant, niemant* enz.), was echter stellig onjuist, daar zij aan het achtervoegsel *-waert* (ons *-waarts*) deed denken.

2) *Naar eene andere plaats, naar elders, elders heen.* || Om dat men van den burch tAlcmaer soude gaen ende anderswaer, waer men woude, *Clerc d. l. l.* 158.

als die mannen gaen anderswair,
So volgen si van verren nair.
Mloep IV, 1843.

ANDERTIERE. Zie bij TIERE.

ANDERWERF (ANDERWAERF, -WARF, -WERVE, -WAERVE, -WARVE, -WERVEN, -WAERVEN, -WARVEN), bijw. Mhd. *ander werbe, ander warf* (BEN. III, 728 *a*, GRIMM, *Gr.* III, 232); ndd. *anderwerve* (KOSEG. I, 381). Zie bij WERF.

1) *Andermaal, ten tweeden male.*

Anderwaerf gebiedic hem vrede,
Ende derdewaerve mede.
Rein. I, 2763.

|| Anderwerf sal hijs hem vragen, *Ferg.* 1665. Hoe dat si anderwerf opverstont ende derdewerf starf, *Christ., opschrift na vs.* 1738. Dore doren irstewerven ..., anderwerf ... dore die ogen, *Part.* 95, 21. Anderwerff, *Mloep* II, 89. Anderwaerf, *Vl. Rijmkr.* 471. Anderwarf, *Rijmb.* 6049, 7437, 7973, 10968, 11699, 12589, *enz.* Doe antwerdde hem Jhesus noch anderwerve, *L. v. J. c.* 24. Anderwerve geboren, *wedergeboren*, *c.* 163 *passim.* Als yement ... niet voirt en comt, so sal men dagen anderwerve; ende ist dat hi anderwerve niet voirt en comt, *enz.*, MEYLINK, *Delft. Bijl. bl.* 51. Anderwerven, *Brab. Y.* II, 1515. Anderwaerven, *Sp.* I^3, 8, 1; I^8, 10, 33. Eenwaerven, anderwaerven, derdewaerven, *ZVl. Bijdr.* VI, 372. Anderwarven, *Rijmb.* 5889; *enz.*

— De niet in samenstelling opgeloste oorspr. vorm ene ander werf was mede in gebruik, als b. v. *Ferg.* 1525 (*hs.*).

— Ook vindt men de onjuist gevormde tautologische uitdrukking tanderwerftide, *ten tweeden male.* || Het en zy dat jonfren clocke geluydt ware tanderwerftyde, *Oork. van* 1360 *in Belg. Mus.* VII, 310.

2) *Eene andere maal, op een anderen keer*, en dus *hierna, later*; niet van de herhaling derzelfde handeling, maar van het terugkeeren eener soortgelijke gelegenheid.

Nochtanne bleven in Assirien heren, ...
Alse gi sult horen anderwaerf.
Sp. I^2, 35, 7—10.

ANDRIES, *-driese*, znw. st. m. Verkorte uitdrukking voor *Andriesgulden.* Eene gouden munt, aldus genaamd naar de afbeelding van den Apostel Andreas met zijn kruis, en ook *Bourgoensche gulden* geheeten, als door de vorsten uit dat huis geslagen (het eerst door Philips den Goede, t. j. 1466). Zie V. D. CHIJS I, 154, 165, en elders. || VI ℔ gr. geldende, toter vulder betalinge, in Andriesen, te V s. gr. tstic, *Vad. Mus.* V, 365 (*a.* 1492).

ANDWERDE, ANDWERDEN, ANDWOORDE, ANDWOORDEN enz. Zie ANTWERDE enz.

ANE, voorz. en bijw., en de met *Ane* samengestelde woorden. Zie AEN.

ANGE, znw. zw. m. Ohd. *ango*, aculeus, cardo (GRAFF I, 345); mhd. *ange*, cardo (BEN. I, 43 *a*, GRIMM, *Wtb.* I, 337); ags. *onga*, aculeus (BOSW. 265 *a*); onrd. *angi*, hamus piscatorius (EGILSSON 16). De beteekenis van *cardo* wordt bij BEN. uit het begrip van *insluiting* verklaard en het woord dus teruggebracht tot *ange, eng* (zie het volgende art.). Doch de oorspronkelijke beteekenis is vermoedelijk die van *prikkel, puntig werktuig* geweest, de eenige die het Ags. kent en waarvoor ook het Mnl. getuigt; in de ohd. en mhd. opvatting van *cardo* is het woord denkelijk te verklaren als de *ijzeren spil* of *pin*, zooals die van ouds onder aan de deur bevestigd was, en die in eene opening in den drempel ronddraaide. In beide beteekenissen is het woord thans in 't Hoogd. door het afgeleide *angel* vervangen (GRIMM, *Wtb.* I, 344 vlg.), dat ook bij ons, in den zin van *aculeus*, de plaats van het oude *ange* heeft ingenomen. *Ange*, als spits voorwerp, wordt door GRIMM te recht met *ac-uleus* en *uncus* vergeleken. Verg. ook Sanskr. *ankura* (cuspis, spiculum), *ankuça* (stimulus), gr. ἀγκών, ἀγκύλος, ἄγκυρα, ὄγκος enz.

1) *Angel, prikkel.* || Alstu verwonnen haddes den ange (*prikkel*) des doots, *Hs. Ps.* 180.

Uit deze oorspronkelijke beteekenis, overdrachtelijk genomen voor den *inwendigen prikkel des gemoeds*, die tot handelen aandrijft, ontsproten de beide volgende gewijzigde opvattingen.

2) *Inwendige prikkel* bij het verrichten eener handeling, dus *Aandrift, aandrang*, opgevat als *ijverige krachtsinspanning.*

der Brabantre ange
Ende haer genendicheit van dade ...
Drongen met crachte ave
Van Luthsenborch den coenen grave.
HEELU 5530.

Soe grote coenheit ende ange,
Soe seere ende alsoe lange,
Beide met slagen ende met steken. 6409.

Toende vromicheit ende ange
Alsoe groet, te dien gevechte,
Dat mens gedincken sal te rechte.
8502 (VELTH. III, 19, 28).

3) *Inwendige prikkel*, *aandrift* of *aandrang des harten*, opgevat als *neiging*, *luim*, *gezindheid*.

By wilen is si (*de Min*) guet te vangen,
Als zij crijcht hoir guede angen.
Mloep II, 2388 var.

— Later werd deze beteekenis uitgebreid tot die van *voortdurende geneigdheid* d. i. *geaardheid* of *natuur*. En zoo verklaart zich de opgave in den *Teuth.*: „Anghe, toeneyginge, nature, wesen, seede, wyse, gewoente, manyere, luyne, *inclinacio*, *natura*, *complexio*, *gestus*, *habitudo*, *habitus* enz." Verg. KOSEG. I, 425, die in soortgelijken zin ook *angel* vermeldt (428, nº. 3).

ANGE, bnw. Goth. *aggvus* (SCHULZE 5); ohd. *angi* (GRAFF I, 340); mhd. *enge* (BEN. I, 42); ags. *ange* (ETTM. 12); ndd. *ang* (KOSEG. I, 422). *Eng*, *benauwd*, *beklemd*. In de uitdrukking:

— Het es hem ange, eigenlijk *het benauwt hem*, bij uitbreiding *het beangstigt*, *verontrust hem*; het wert hem ange, *het begint hem te beangstigen*, *te verontrusten*. In den eigenlijken zin zegt de dichter der *Vr. Heim.*, van de menstruatie sprekende (vs. 108):

Sulken wiven duret lange
Eert hem afgeet: dats hem ange.
(Uitg. *Sulke*, *Eer* en *des h. a.*).

— In ruimere opvatting op het gemoed toegepast:

hem was ange,
Dat si merden alsoe lange. HEELU 6269.

doe wort den grave ange,
Ende dorste sonder wint niet varen.
STOKE IX, 34.

ANGEL, znw. st. m., voor het gewone *Engel*; lat. *angelus*, van gr. ἄγγελος. || Die angelen (*in latere zwakke verbuiging*), *Lucid.* 2887.

ANGELEN. „Anghelen, vetus. *Pungere*." KIL. Van *angel*, dus eig. *met een angel steken*.

ANGELICH, *-lige* (?), bnw. In *Barthol.* 807 *b* leest men, in het hoofdstuk over de wormen: „Ende daer sijn sommige die *angelich* sijn van lichaem, die geen zenen en hebben noch benen noch ribben." Het Latijn heeft (L. XVIII, c. 118): „Et sunt quidam *anulosi* corporis, qui non habent nervos nec ossa nec spinas." Is met *anulosi* bedoeld, dat zij *ringen* of *kringen* op het lijf hebben? Dat denkbeeld kan *angelich* in elk geval niet uitdrukken. Heeft de vertaler wellicht *aculeosi* gelezen en dit als *aculeati* opgevat? Zoo ja, dan bedoelde hij met *angelich* zeker een bnw., van *angel* gevormd, en dus in den zin van *met angels voorzien* of *stekelig*.

ANGELOT, *-lote*, znw. st. m. Van fr. *angelot*, demin. van *ange*, engel. Eene gouden munt, aldus genaamd naar het beeld van den Aartsengel Michaël, die den draak verslaat. In Frankrijk was de *ange d'or* en de kleinere *angelot* reeds in de 13de eeuw in gebruik; doch vooral bekend zijn de *angelotten* van Engeland, die sedert de regeering van Hendrik VI (1422—1461) aldaar werden geslagen. Hier te lande zijn zij ook door de Heeren van Vianen, Batenburg en 's-Heerenberg nagebootst. Zie LITTRÉ in v. en V. D. CHIJS, III, 169—171, en elders.

In lateren tijd sprak men van *angelotten*, doch in de 15de eeuw moet het mv. nog *angelote* geluid hebben. In eene Utrechtsche muntordonnantie van 1490 leest men in den 3den nv. „*Angeloyten*" (V. D. CHIJS VII, 200).

ANGEN, voor HANGEN, *Renout* bij BILD. *N. Versch.* I, 152, vs. 258. Bij HOFFMANN V. F. *hangen*, vs. 1268.

ANGER, *-gere* of *-gre*, znw. st. m. Ohd. *angar* (GRAFF I, 350); mhd. *anger* (BEN. I, 45); nhd. *anger* (GRIMM, *Wtb.* I, 348); ndd. evenzoo (KOSEG. I, 431). Een afgesloten stuk land, meestal met gras begroeid, *weide*, *beemd*. In den *Teuth.*: „Anger, *pratum amenum*, *campus*."

Daer hi sijn here allene vant
.... in enen gruenen anger.
Mloep I, 2934.

Grüene anger was ook in 't Mhd. een gewone term. Elders met *weide* vereenigd:

Altoes si bijden stier ginc,
In bosscher, in anger ende in weyden,
Ende plach hem schoen gras te bereyden.
Mloep III, 180,

waar *anger* in het meerv. staat voor *angere*, *angre*. Doch het had eigenlijk *angren* (3de nv.) moeten zijn.

Aanm. Buiten den *Mloep* komt *anger* niet voor. Doch niet ver van Arnhem is nog heden eene buitenplaats, *Angerstein* geheeten, welke naam blijkbaar van hetzelfde woord gevormd is. Ten nauwste aan *anger* verwant is het gelijkbeteekenende *eng*, in onze gewestelijke taal nog heden bekend, overeenkomende met onrd. *engi*, *eng* (JONSSON 111); zw. *äng*; deensch *eng*; ags. *inge* (BOSW. 203).

ANGIEN. Zie ENGIEN.

ANGIER. „Angier, vetus. *Angustia*, *periculum*. Gall. *dangier*." KIL

ANGUISSE (ANGWISSE, ANWISSE), znw. zw. vr. Fr. *angoisse*, ital. *angoscia*, eng. *anguish*, van lat. *angustia*. Verg. ANXENE en ANXT. *Benauwdheid*, *pijn*, *smart*, *kwelling*, *foltering*.

Alse mijn her Walewein die glavie trac
Ute sinen lichame, hi gebrac
Van angwissen ende bleef doet.
Lanc. III, 6099.

Sine herte wart hem vlau ende cout
Dort bloet dat hem uut sinen wonden
Gelopen was in dien stonden.
Nu sijn sine anwissen swaer.
Wal. 8698.

Daer was menich die mesbarde
Duer die anwisse van der doot. 10712.

Men vatte dit vooral niet op als *angst* of *vrees* voor den dood; de dichter bedoelt de *pijn* of *foltering* van den doodstrijd der gekwetsten in de slachting, die hij verhaalt. Evenzoo, bij de beschrijving der woede van verwonde paarden, die links en rechts beten en sloegen:

Die anguisse was so groet,
Die si hadden jegen die doet.
VELTH. IV, 35, 61.

En straks daarop (c. 36, vs. 8) wordt gesproken van de *anguisse* van den Vlaamschen Graaf en zijne vrienden, d. i. de *benauwdheid*, den *pijnlijken toestand*, waarin zij zich bevonden hadden. Elders leest men van Galaäd, die in een brandend vuur stond, dat hij om zijne zonden leed

Dese grote ongenaden
Ende dese anguisse.
Vad. Mus. IV, 320, 382.

Of wel van den Heiligen Franciscus, die, begeerig naar den marteldood, zich naar de heidenen in Syrië begaf,

Daer hi vele anguissen te waren
Wilde hebben ende gedogen.
Franc. 5084.

De uitgave heeft verkeerdelijk *angnissen*. Het ags. *angniss* (aerumna) moge aan die lezing een oogenblik

een schijn geven; doch de vergelijking der overige voorbeelden toont duidelijk, dat de dichter *anguissen* bedoelde. De letters *n* en *u* zijn meestal in de hss. niet te onderscheiden.

ANGUISSEN, zw. ww. bedr. Afgeleid van *Anguisse*: zie het vorige art. Evenzoo prov. *angoissar* (RAYN. II, 88); ofr. *angoisser*, *angoissier* (ROQUEF. I, 67); ital. *angosciare*. Verg. *Anxenen* van *Anxene* en *Anxten* van *Anxt*. *Benauwen*, *kwellen*.

> Dine viande
> Sullen di beliggen te diere scande,
> Ende di anguissen utermaten.
> *Rijmb.* 25069.

Ook hier heeft de uitgave verkeerdelijk *angnissen*. Te recht las MEIJER in het door hem gebruikte hs. *anguissen*: zie aant. op *L. v. J.* bl. 348. Het Latijn heeft: „*coangustabunt te*."

ANGWISSE. Zie ANGUISSE.

ANYTHE. Zie AENHETE.

ANKEN. „Ancken, vetus. *Figere*." KIL. Doch het woord is in dien zin noch in 't Mnl., noch elders in de Duitsche talen bekend. Wellicht werd het door KIL. ondersteld of verzonnen ter etymologische ophelderinge van *anker*, dat men vroeger op die wijze verklaarde. Verg. WACHTER op *Anker*.

ANCLIJC, *-like*, bnw. *Angst- of zorgverwekkend*, *gevaarlijk*. Ohd. *anclîh* (GRAFF I, 341); mhd. *anclîche* bijw. (BEN. I, 42); beide echter in gewijzigde opvattingen. Rechtstreeks afgeleid van het bnw. *ange*, goth. *aggvus*, ons *eng* (zie ANGE, 2de art.), door middel van het achterv. *-lijc*. In beteekenis hetzelfde als het meer gewone *Anxtelijc* (zie ald.), dat van *Anxt* (*angest*) gevormd is, welk laatste op zijne beurt weder eene afleiding was van *ange*. *Anclijc* en *anxtelijc* komen dus inderdaad op hetzelfde uit, het eerste als onmiddellijke, het laatste als middellijke afleiding van hetzelfde grondwoord.

> Tancliceste dinc dat wesen mach
> In ene stat, dats quade tonge.
> *Doctr.* II, 724 var.

Het tekst-hs. en de andere varianten hebben *dancstelikeste*, *danxstelecste* en *dat anxteliciste*.

ANCST, **ANCSTELIJC.** Zie ANXT, ANXTELIJC.

ANNE. Zie AEN (1ste art.).

ANNUNCIESSE, znw. zw. vr. Onzuivere vorm voor lat. *Annunciatio*. *Aankondiging*, *boodschap*.

> Bi der gedenkenesse, lieve Heere,
> Van uwer heliger geboorniessen
> Ende van der herden annunciessen.
> *Amand* II, 3814.

In vs. 3811 *boodscip* geheeten.

ANOET (?). Bij de beschrijving van het gewoel van den strijd voor Troje, zegt MAERLANT:

> Die wijch was daer starc ende groet,
> Ende daer toe menegertieren *anoet*,
> Ende van persen groet gestoet.
> *Troj.* 2986.

Anoet komt nergens elders voor en laat geene voldoende verklaring toe. Wel denkelijk zal men eenvoudig *noet* (nood) moeten lezen.

ANS, 2de pers. enkelv. tegenw. tijd, aant. wijs, van ONNEN. Zie ald.

ANSE, **ANSEBROEDER.** Zie HANSE, HANSEBROEDER.

ANSEL (ook ANCHEL geschreven), znw. st. onz. *Wrevel*, *wrok*, *een voortdurend gevoel van misnoegen*, *spijt en ergernis*. Van *Anden* (zie ald.), d. i. *grieven*, *ergeren*, en *sich verbitteren*, *verstoord maken*, door middel van het achterv. *-sel*. Het woord luidde dus eigenlijk *andsel*, *antsel*; door wegvalling der *t* ontstond *ansel*. De onjuiste spelling *anchel* zal wel een gevolg van misverstand geweest zijn: denkelijk begreep de afschrijver de uitdrukking niet meer, en vatte hij ze als een vreemd woord op, waarvoor hij nu ook eene vreemde spelling koos, t. w. de *ch*, als *sj* uitgesproken.

‖ En hebt geen ansel, noch en wrect geen dinc, RUUSBR. IV, 80. Vele invalle ende onunste van mismogene, anchel ende inwendige onwerde op andere menschen, die hem niet en genoegen, IV, 36. Hoverde, ontrouwe, giericheit, onweerde, toren, anchel, haet ende nijt, V, 182.

Aanm. Dat het woord al vroeg in onbruik geraakte en niet meer verstaan werd, blijkt uit het voorbeeld van SURIUS, den vertaler van RUUSBROEC, die op de tweede der aangehaalde plaatsen aldus overzette: „et quibusdam velut *aculeis* moventur," uit welk *aculeis* blijkt, dat hij *anchel* bij vergissing als *angel* opvatte. Doch op eene andere plaats (de eerste der boven aangehaalde) vertaalt hij te recht: „non *rancorem* ullum retineas." Verg. Prof. DAVID op IV, 36, aant. 4).

ANSELIJC. Zie ANXTELIJC.

ANST. Zie ANXT.

ANSTELIJC. Zie ANXTELIJC.

ANT-, oorspronkelijk AND-, doch veelal met verscherpte sluitletter ANT- geschreven. Oud voorvoegsel, mnl. alleen nog overig in *Andach*, *Anthooft*, *Antwerde* (*Antwerden*) en *Antwoorde* (*Antwoorden*), alsmede in den naam der stad *Antwerpen*. Goth. *anda-*, *and-*, als voorzetsel *and* (SCHULZE 25); ohd. *ant-* (GRAFF I, 352 vlgg.); mhd. *ant-* (BEN. I, 47); ags. *and-* (ETTM. 12); ofri. *ond-*, *ont-* (RICHTH. 961). De grondbeteekenis, bij verschillende afleidingen in velerlei opvattingen gewijzigd, is die van *tegen*, evenals in gr. *ἀντί*, dat hetzelfde woord is.

ANT, samentr. uit *andet*, 3de pers. enkelv. tegenw. tijd, aant. wijs, van ANDEN. Zie ald.

ANTEFFENE. Zie ANTIFFENE.

ANTEKERST. Zie ANTIKERST.

ANTER, voegwoord of disjunctieve partikel, gevolgd door *ofte*, *of*, in de uitdrukking anter — ofte (of), bij het stellen van twee verschillende gevallen, waarvoor thans *hetzij* — *of* en *òf* — *òf* in gebruik zijn. De gewone mnl. vorm was *Weder* (zie ald.); doch *Anter* zoowel als *Enter*, *Enther* en *Either* (zie ald.), komen voor als Hollandsche dialectvormen. *Anter* staat nevens *enter*, als *admael*, *atter* en *attinge* nevens *edmael*, *etter* en *ettinge*. *Enter* is eigenlijk een zelfst. vnw. in het onz. enkelv., in den zin van *een van beide* (alterutrum). Het duidt dus aan, dat men *een van beide gevallen* moet aannemen, t. w. het eerste dat terstond genoemd wordt, *of* het tweede dat straks volgt. Het woord is samengetrokken uit *entweder*, dat nog in 't Hoogd. gebruikelijk is, en dat mhd. *eintweder* luidde, verkorte vorm voor *eindeweder*, *ein-deweder*, een van beide (alteruter, alterutrum). Zie GRIMM, *Gr.* III, 38, *Wtb.* III, 332, 647, en BEN. III, 547, waar men ook voorbeelden vindt van den vorm *antweder*, uit *aintweder*, waaraan ons *anter* het naast beantwoordt. De *a* is daarin derhalve uit *ai* ontstaan (goth. *ains*, een). Ook het oud-eng. kende *andur* (HALLIWELL 60).

‖ Die penitencie die geset is, *anter* si is meerre *of* minre *of* gelijc, *Pass. W. f.* 6 *d.* Die sonne wert verdonckert, *anter* om beroeringe hoers lichtes, ... *of* om dat meerre licht van Cristus claerheyt te wijcken, *f.* 83 *c.* *Anter* si sonde meer *of* min wesen, *Gesta Rom. c.* 75. *Anter* om rijcdom, scoenheyt, mogentheyt *ofte* wijsheyt, *ald.* *Anter* het is hovaerdicheyt d s levens ... *of* wellusticheyt des vleyschs, *ald. c.* 109. *Anter* het is een wesen *of* een kenninge *of* een persoen, *Barthol.* 3 *b.* *Anter* het is substantivum nomen, *of* het is adjectivum nomen; ende ist substantivum,